

Harry C.Triandis

Μια διαπολιτισμική ζωή Αυτοβιογραφία

Επιμέλεια Σύνταξης : William K. Gabrenya Jr.

Μια διαπολιτισμική ζωή

Αυτοβιογραφία

Harry C.Triandis

Επιμέλεια Σύνταξης: William K. Gabrenya Jr.

2015 International Association for Cross-Cultural Psychology

ISBN 978-0-9845627-4-9

Μια διαπολιτισμική ζωή

Αυτοβιογραφία

Harry C. Triandis

Τίτλος Πρωτοτύπου: A Cross Cultural Life

Μετάφραση: Β. Σταυροπούλου και ομάδα εργασίας του Κέντρου Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ

Επιμέλεια Μετάφρασης: Χ. Τριάντης

2015 International Association for Cross-Cultural Psychology

ISBN 978-0-9845627-4-9

Εικόνα εξωφύλλου: Ο Απόλλων κιθαρωδός κάνει σπονδή. Λευκή κύλικα, γύρω στο 470 π.Χ. (Μουσείο Δελφών, αρ. 8140).

Πίνακας Περιεχομένων

[ΠΡΟΛΟΓΟΣ](#)

Εμπνευσμένος από τον Οδυσσέα, *Μάϊκλ Μπόντ*

[Ο ΤΑΞΙΔΙΩΤΗΣ](#)

Πόλα Τριάντη

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1](#)

Οι πριν από μένα

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2](#)

Η παιδική μου ηλικία

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3](#)

Η δεκαετία του '50. Είσοδος στην Ψυχολογία

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4](#)

Η δεκαετία του '60. Ακαδημαϊκή Ζωή

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5](#)

Υποκειμενική Κουλτούρα

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6](#)

ΠΟΛΑ

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7](#)

Διαπολιτισμική Ψυχολογία

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8](#)

Πανεπιστήμιο Κορνέλ

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9](#)

Βιβλία – οι Εκδόσεις

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10](#)

Η δεκαετία του 80 – Βραβεία

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11](#)

Η Δεκαετία του 90 – Συλλογικότητα

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12](#)

Οι Πρώην Φοιτητές μου

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13](#)

Η δεκαετία του 2000 – Fooling Ourselves («Κοροιδευόμαστε»)

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14](#)

Μετά το 2010, Κάρλσμπαντ, Καλιφόρνια

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15](#)

Νεκρολογία

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16](#)

Παρουσιάσεις

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17](#)

Βιβλιογραφικές Αναφορές

[ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18](#)

Από τους φοιτητές μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΙΝΤΕΟ

ΒΙΝΤΕΟ	ΕΤΟΣ	ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΕΚΔΗΛΩΣΗ	ΔΕΣΜΟΣ
1	2008	ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Βρέμη, Συνέδριο IACCP, Συνέντευξη	https://vimeo.com/user30683526/review/133810998/79f763b2df
2	1994	Δεκαετία του 90	Παμπόνα, Συνέδριο IACCP, Παρουσίαση	https://vimeo.com/user30683526/review/133411518/5af4a05e5a
3	1999	Δεκαετία του 90	Ταϊπέι, Ταϊβάν, Συνέδριο, Ασιατική Εταιρεία Κοινωνικής Ψυχολογίας	https://vimeo.com/user30683526/review133498533/d46a10f54f
4α	2000	Η Δεκαετία του 2000	Πολτασκ, Συνέδριο IACCP, εναρκτήρια ομιλία	https://vimeo.com/user30683526/review/133577241/ef77e09138
4β	2000	Η Δεκαετία του 2000	Πολτασκ, Συνέδριο IACCP Ερωτήσεις και Απαντήσεις	https://vimeo.com/user30683526/review/133590272/24dc8bd72f
5	2006	Η Δεκαετία του 2000	Σπέτσες, Ελλάδα, Συνέδριο IACCP. Τελετή Έναρξης	https://vimeo.com/user30683526/review133725705/c50116eab1
6	2010	Κάρλσμπαντ	Αθήνα, Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία	https://vimeo.com/19974712 (στα ελληνικά)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μάικλ Μπόντ

Ο απόπλους του Οδυσσέα από τη χώρα των Φαιάκων, (Claude Lorrain, 1646, Μουσείο Λούβρου, δημόσια έγγραφα)

Εμπνευσμένος από τον Οδυσσέα

Διάλογοι με τον Χάρη Τριάντη για πάνω από τέσσερεις δεκαετίες:

Εκτίμηση της υποδειγματικής συναδελφικότητάς του

Μάϊκλ Χάρρις Μπόντ

Πολυτεχνείο του Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ

«Να αναζητάς, να αγωνίζεσαι, να βρίσκεις, και να μην υποκύπτεις»

Οδυσσέας, Τέννyson

Τον αποκαλώ Οδυσσέα. Εμπνέομαι αυτή τη μεταφορά από τη ζωή του Χάρη, του συνταξιιδιώτη μου στους ωκεανούς της κουλτούρας. Όπως και ο Οδυσσέας, είναι το επιχειρηματικό πνεύμα, ο δραστήριος και έξυπνος εξερευνητής που δημιουργεί με το κουράγιο του, το σεβασμό και την αξιοσύνη του ένα πλήρωμα πιστών ομοϊδεατών στο επικό κυνήγι της αλήθειας. Ομοϊδεάτες που επίσης τον ακολουθούν στο κυνήγι των μεθόδων που απαιτούνται για να εκμαιεύσουν την κοινωνικο-επιστημονική αλήθεια της κουλτούρας από τους όποιους πολιτικούς και κοινωνικούς ιδεολόγους που προβάλουν τις σωβινιστικές τους αντιλήψεις. Η ασταμάτητη και αμείλικτη απόρριψη της αυταπάτης, δεν του αφήνει περιθώρια να «Κοροϊδευόμαστε» (*Fooling Ourselves*). Έτσι, εμμένει στις δράσεις του, στον αντικειμενικό περιορισμό, στη δεκτικότητα για κάθε άποψη, , ακόμα και για το παραπλανητικό τραγούδι από σειρήνες. Έχουν περάσει περισσότερα από 40 χρόνια από τότε που

Συνέντευξη του Χ.Τριάντη στο Μάϊκλ Μπόντ, Βρέμη 2008 (Βίντεο 1)

πρωτοσυναντηθήκαμε με αμέτρητες ανταλλαγές απόψεων και παρ' όλα αυτά ο Χάρης Τριάντης εξακολουθεί να είναι ο ήρώας μου.

Δεν με απογοήτευσε ποτέ και θεωρώ ότι δεν έχει απογοητεύσει κανέναν από τους τόσους πολλούς που άγγιξε στη ζωή τους ή στην καριέρα τους ενώ βάδιζε στο δικό του το δρόμο.

Πρέπει όμως να σας εξηγήσω τι εννοώ, αντλώντας πληροφορίες από το πλήθος των αναμνήσεών μου, περιστατικά από τη σχέση μας αυτά τα 40 τόσα χρόνια, γιατί για μένα οι αναμνήσεις που μένουν είναι οι αναμνήσεις που μετράνε. Ας μιλήσουν λοιπόν οι αναμνήσεις. Τα σχόλια που ακολουθούν είναι αυτά που ήρθαν στην επιφάνεια.

Το 1972, συμμετείχα στο πρώτο μου ακαδημαϊκό συνέδριο ως εισηγητής της δικής μου εργασίας, στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχολογίας στο Τόκυο. Ήμουν άβγαλτος στον κλάδο της κουλτούρας, άπειρος στην ακαδημαϊκή του μελέτη και είχα καταφέρει να επιβιώσω από ένα μεταπτυχιακό και ένα έτος ως μεταδιδασκτορικός φοιτητής χωρίς να έχω ακούσει ούτε μια αναφορά για το θέμα της κουλτούρας. Ωστόσο, αντιμετώπιζα την κληρονομιά της κουλτούρας στην καθημερινότητά μου σαν νέο-αφιχθείς στην Ιαπωνία και αγωνιζόμουν να εντοπίσω ένα σημείο πνευματικής εισόδου στην έρευνα που τότε πραγματοποιούσα με τους Ιάπωνες οικοδεσπότες μου χρησιμοποιώντας Ιάπωνες «υποκείμενα», όπως τότε αποκαλούνταν οι συμμετέχοντες.

Επέλεξα να παρακολουθήσω μια θεματική συνεδρία στην οποία θα προήδρευαν οι Άϊραζ Άϊμαν (Iraj Ayman) και Χάρης Τριάντης. Δεν είχα ποτέ συναντήσει ούτε τον έναν ούτε τον άλλον, αλλά ήθελα να κουβεντιάσω με τον Δρ. Άϊμαν, που τότε ήταν ένας αδελφός Μπαχάϊ. Όταν έφθασα, δεν ήμουν σίγουρος ποιος καθόταν στη μοναδική καρέκλα που είχαν βάλει στο μπροστινό μέρος της αίθουσας. Επειδή λανθασμένα υπέθεσα ότι θα ήταν ο Δρ. Άϊμαν του έγραψα μια σημείωση, ζητώντας του ένα αντίγραφο του άρθρου της παρουσίας και μια συνάντηση μαζί του. Παρέδωσα τη σημείωση σε ένα ανυποψίαστο Δρ. Τριάντη κατά τη διάρκεια μιας άλλης παρουσίας,

ευχόμενος ότι θα με δεχόταν. Διάβασε την σημείωσή μου που είχε παραλήπτη τον Δρ. Άϊμαν, με κοίταξε παραξενεμένος, αλλά έγνευσε ότι θα μπορούσαμε να μιλήσουμε αργότερα. Κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου ο Χάρης παρουσίασε το άρθρο του για τη νεωτερικότητα και εγώ έντρομος, ελέγχοντας το πρόγραμμα του συνεδρίου συνειδητοποίησα ότι είχα στείλει τη σημείωσή μου στο λάθος άτομο! Αισθάνθηκα μεγάλη ντροπή! Παρόλο που αισθανόμουν αμήχανα, γοητεύθηκα από την παρουσίαση του Δρ. Τριάντη. Το θέμα, η ψυχολογία της νεωτερικότητας, είχε μεγάλο ενδιαφέρον. Η παρουσίαση ήταν άμεση και ξεκάθαρη, η στάση του μετριοπαθής και θερμή. Αυτή η εισαγωγή στον άνθρωπο έθεσε το πρότυπο που θα έπρεπε να αντιγράψω στις παρουσιάσεις μου σε όλα τα συνέδρια που ακολούθησαν. Εννοείται ότι δεν θα μπορούσα να το αποδώσω το ίδιο καλά με δεδομένο ότι ήμουν εγώ, με την προσωπικότητα που έχω και το πολιτισμικό μου υπόβαθρο, αλλά χρειαζόμουν ένα πρότυπο που θα ακολουθούσα στα αρχικά στάδια της καριέρας μου και το χρειάζομαι και χρησιμοποιώ ακόμη και τώρα. Ο Χάρης θέτει το πρότυπό μου.

Ο Δρ. Τριάντης δεν με πείραξε ποτέ επειδή τον μπέρδεψα με κάποιον άλλο. Ήταν τότε, και έχει πάντα υπάρξει ευγενικός και γενναιόδωρος στις επαφές μας. Θετικός και υποστηρικτικός, ποτέ απότομος, ακόμη και όταν ασκούσε κριτική σαν συζητητής ή αξιολογητής. Υποσχέθηκε να μου στείλει ένα αντίγραφο του άρθρου του και το έκανε, υπογράφοντας τη σημείωση απλά ως *Harry*. Συνέχισε να λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο μέχρι σήμερα, παρ' όλο που χρειάστηκα πολύ χρόνο για να μην τον αποκαλώ «Δρ. Τριάντη». Ο Χάρης κερδίζει τον σεβασμό χωρίς κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια.

Δεν άκουσα ποτέ κάτι επικριτικό για τον τρόπο που ο Χάρης συναναστρέφεται με τα άτομα. Ακόμη και το εκτεταμένο και ευρύ ακαδημαϊκό του έργο προστάζει μια καθολική εκτίμηση, παρά την

μικρή μας κοινωνία που συχνά διακατέχεται από μια επαχθή εχθρότητα.

Έχω παρακολουθήσει τις εισηγήσεις του σε κάθε συνέδριο στο οποίο συμμετείχαμε και οι δύο και έχω διαβάσει τα δικά του γραπτά περισσότερο από οποιουδήποτε άλλου μελετητή στον επιλεγμένο τομέα της μελέτης μας.

Θα αναφερθώ όμως πιο πολύ στον «τρόπο του Χάρη» επειδή η έμφυτη μετριοφροσύνη του δεν θα του επιτρέψει να αναφερθούν τα παρακάτω συγκινητικά ναισθηματικά παραδείγματα στην αυτοβιογραφία του.

1. Στα χρόνια που πέρασαν ζήτησα από αυτόν τον πολυάσχολο άνθρωπο να συντάξει τον πρόλογο ή την εισαγωγή σε συλλογικούς τόμους όπως το *Εγχειρίδιο Κινεζικής Ψυχολογίας της Οξφόρδης* (The Oxford handbook of Chinese Psychology, 1996), ή το *Ψυχολογικά χαρακτηριστικά κοινωνικών αξιωμάτων* (Psychological aspects of social axioms, 2009), αλλά και κεφάλαια στο *Η διαπολιτισμική πρόκληση της κοινωνικής ψυχολογίας* (The cross-cultural challenge to social psychology, 1988), και το *Εργαζόμενοι στη διεπαφή των πολιτισμών: 18 ζωές των κοινωνικών επιστημών* (Working at the interface of cultures, 18 lives of social sciences, 1977). Πραγματοποίησε όμως και την κριτική ανασκόπηση άρθρων που είχαν σταλεί στο *Περιοδικό Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας* (Journal of Cross Cultural Psychology) όταν ήμουν Αναπληρωτής Συντάκτη στα τέλη του 80 με αρχές 90, ή του βιβλίου μου με τον Πήτερ Σμίθ το *Κοινωνική Ψυχολογία των Πολιτισμών* (Social Psychology across cultures), ένα βιβλίο ανταγωνιστικό στη δική του αρχική έκδοση του *Κουλτούρα και Κοινωνική Ψυχολογία* (Culture and Social Psychology, 1994). Ποτέ

δεν αρνείται και πάντα παραδίδει το έργο πριν την προθεσμία που έχει συμφωνηθεί.

2. Η άνετη φιλοξενία του Χάρη και της συζύγου του, της Πόλα, (συμπεριλαμβανομένης της ευχάριστης κουβεντούλας και του νοστιμότατου φαγητού) σε συλλογικές συγκεντρώσεις στο σπίτι τους στη λίμνη στην Σαμπέϊν, σε εστιατόρια στην Κέρκυρα στα μέσα της δεκαετίας του 90 αλλά και σε ένα άλλο εστιατόριο κάτω από την Ακρόπολη στις αρχές του 2000 (εδώ η μνήμη μου δεν με βοηθά γιατί έχουν υπάρξει πάρα πολλές φορές που αυτά τα δύο άτομα με έχουν συμπεριλάβει στην ευγενή τους καλή διάθεση και το ζεστό τους ενδιαφέρον...λυπάμαι που το αναφέρω)
3. Ο Χάρης ταξίδευε από την Αθήνα για τις ΗΠΑ, μέσω Χονγκ Κονγκ και με ρώτησε αν θα ήθελα να μου φέρει κάτι. Αनावιδέστατα του απάντησα «Ένα κιλό μπακλαβά». Μια εβδομάδα αργότερα, ο μπακλαβάς έφθασε σε ένα ταψάκι από αλουμινόχαρτο και τον Χάρη να μου ζητά συγγνώμη για τις δύο τρύπες στο ταψάκι που έγιναν από κάποιο φρουρό στο αεροδρόμιο του Αμμάν στην Ιορδανία, που προφανώς ήθελε να ελέγξει τον ατρόμητο ταξιδιώτη μας για λαθραία. Μπορείτε να φανταστείτε τη μεταφορά ενός κιλού μπακλαβά σε μια 12ωρη διηπειρωτική πτήση στη δεκαετία του 90?
4. Η εισαγωγή μου για τον Χάρη στην εναρκτήρια ομιλία σε συνέδριο στην Αθήνα το 1998 (δεν θυμάμαι αν ήταν συνέδριο της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, ή της Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας). Στην προσπάθειά μου να πω κάτι προσωπικό και παραπάνω από τα ακαδημαϊκά επιτεύγματά του, ανέφερα ότι «ο Χάρης πάντα απαντά στα email του εντός της εβδομάδος και έχει την δυνατότητα να λειτουργεί σε επαγγελματικό επίπεδο σε πέντε

γλώσσες.» Για μένα, αυτή η πληροφορία μετρά τόσο πολύ για τον άνθρωπο, όπως μετρά το μακροσκελές και εκτεταμένο του βιογραφικό.

5. Το 2002 στο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (IAAP) στη Σιγκαπούρη, ο Χάρης στην εναρκτήρια ομιλία του δήλωσε «Είμαστε όλοι Εθνοκεντρικοί». Εγώ, που θεωρούσα τον εαυτό μου ανοιχτόμυαλο και φιλελεύθερο πολίτη του κόσμου, διαφώνησα. Στην πορεία όμως έχω αρχίσει να συμφωνώ μαζί του και τώρα χρησιμοποιώ τον όρο «αφελής εθνοκεντρισμός» στις διαλέξεις μου. Έχω πλέον συνειδητοποιήσει ότι το έργο μας, ως κοινωνικοί επιστήμονες, είναι να χαλιναγωγήσουμε τον αναπόφευκτο εθνοκεντρισμό μας με την έντονη αναζήτηση των εναλλακτικών διαπολιτισμικών απόψεων και να ενσωματώσουμε τις ανακαλύψεις μας στις θεωρίες μας και τις μετρήσεις μας. Ευχαριστώ Χάρη που αφαίρεσες αυτό το πέπλο!
6. Το 1984 στα πλαίσια του συνεδρίου της ICP σε ένα παραλιακό ξενοδοχείο στο Ακαπούλκο στο Μεξικό είναι 6 το πρωί και ο Χάρης βρίσκεται ήδη να κολυμπά στον ωκεανό. Ενώ πολλοί συμμετέχοντες στα συνέδρια είναι και «σε διακοπές από το πρόγραμμα σωματικής άσκησής τους», ο Χάρης Τριάντης γνωρίζει ότι δεν υπάρχουν διακοπές για κάποιον που απολαμβάνει την εργασία του και πιστεύει το αρχαίο ελληνικό ρητό «Νους υγιής, εν σώματι υγιεί». Η δύναμη του σιωπηλού παραδείγματός του συνεχίζει να με εμπνέει να προσπαθώ ανεξάρτητα αν βρίσκομαι ή όχι σε συνέδρια.
7. Ο Χάρης πραγματοποιεί την κριτική ανασκόπηση σε πολλές υποβολές μου στο Περιοδικό Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, στις

προσπάθειές μου τον 20^ο αιώνα να σπάσω το φράγμα της καταλληλότητας για δημοσίευση. Αρχίζω και καταλαβαίνω ποιες είναι οι δικές του κριτικές παρά την ανωνυμία τους, επειδή έχει χαρακτηριστική γραμματοσειρά στην παλιά του γραφομηχανή! Επίσης οι κριτικές του είναι σύντομες, στην καρδιά του θέματος, με θετικό πνεύμα και δεν εστιάζονται πολύ στις στατιστικέςωραιοποιήσεις. Σε σύγκριση με άλλες κριτικές, οι δικές του είναι μια ανακούφιση και μια στήριξη!

Ο ΤΑΞΙΔΙΩΤΗΣ

Πόλα Τριάντη

Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2006

Ο Ταξιδιώτης

Πόλα Τριάντη

Κάρλσμπαντ, Καλιφόρνια, ΗΠΑ

Ο Χάρης, όπως και ο συμπατριώτης του ο Οδυσσέας, ήταν ταξιδιώτης. Έκανε το γύρο του κόσμου 4 φορές (η αγαπημένη του ταινία είναι *Ο γύρος του κόσμου σε 80 μέρες*) και μίλι με μίλι θα μπορούσε να ανταγωνιστεί μια αεροσυνοδό.

Σαν παιδί ο Χάρης λάτρευε τη γεωγραφία και τους παλιούς χάρτες και ονειρευόταν εξερευνήσεις. Ωστόσο, τα ταξίδια του τότε περιορίζονταν στο να πηγαίνει με φέρρυ μποτ και καϊκια από την ηπειρωτική Ελλάδα στην Κέρκυρα και ήταν αυτά τα ταξίδια που του καλλιέργησαν μια πολύ ισχυρή αίσθηση του να είναι κανείς ακριβής, να είναι συνεπής. Σ' ένα από αυτά τα ταξίδια ήταν με τη μητέρα του και δεν πρόλαβαν το πλοίο που είχε δρομολόγιο μόνο δύο φορές την εβδομάδα. Από τότε, και σε όλα του τα ταξίδια, ο Χάρης ήταν στο σταθμό τουλάχιστον τρεις ώρες πριν την προγραμματισμένη αναχώρηση, ανεξάρτητα αν χρησιμοποιούσε πλοίο, τρένο ή αεροπλάνο και αυτό συχνά δημιουργούσε μια κάποια ένταση με τους συνταξιδιώτες του (ιδιαίτερα με τη γυναίκα και την κόρη του), που δεν μπορούσαν να καταλάβουν τι θα κέρδιζαν με το να βρίσκονται ατελείωτες ώρες σε αεροδρόμια και σιδηροδρομικούς σταθμούς. Αυτή η παθολογική συνέπεια επεκτάθηκε και στα περισσότερα ραντεβού του. Ο Χάρης όχι μόνο θα ήταν στην ώρα του, αλλά συχνά θα ήταν εκεί νωρίτερα. Προσπάθησα να τον πείσω ότι καμία οικοδέσποινα δεν

θα ήθελε να πιαστεί χωρίς το μακιγιάζ της (πόσο μάλλον χωρίς να έχει ντυθεί για την περίπτωση).

Όταν έφυγε για σπουδές στον Καναδά, στο Μακγκίλ, έμαθε και ένα άλλο πολύτιμο μάθημα για τα ταξίδια, ότι δηλαδή έπρεπε να έχει μαζί του λίγα πράγματα. Στην πρώτη του πτήση για το Νέο Κόσμο τον χρέωσαν το εξωφρενικό ποσό των 50 δολαρίων για υπέρβαση βάρους (τα 50 δολάρια ήταν τότε ένα πραγματικά σημαντικό ποσό). Έτσι για το υπόλοιπο της ταξιδιωτικής του ζωής ο Χάρης είχε μια λίστα «τι πρέπει να πακετάρω» σε θερινή και χειμερινή εκδοχή που την είχε σχεδόν λιώσει. Όταν κάποτε τον ρώτησα τι να πάρω, μου απάντησε: «ένα κουστούμι και δύο πουκάμισα, το ένα μακρυμάνικο το άλλο κοντομάνικο». Έτσι αποφάσισα να φτιάξω τη δική μου λίστα που έχω χάσει εδώ και καιρό. Αυτό το πρώτο του υπερατλαντικό ταξίδι του έμαθε επίσης ότι πρέπει να ελέγχει και την κατάσταση του καιρού στον προορισμό. Ο Χάρης έφθασε στο Μόντρεαλ στα μέσα Φεβρουαρίου χωρίς σκούφο ή καπέλο. Έτσι, από τότε ο Χάρης είχε πάντα στη βαλίτσα του ένα μαγιώ και ένα καπέλο. Μόνο για «*Just in case*», σε περίπτωση ανάγκης!

Όταν έγινε μέλος των διδασκόντων στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις του ανοίχτηκε ένας καινούργιος κόσμος με ταξιδιωτικές ευκαιρίες, ένας κόσμος γεμάτος χορηγίες και συνέδρια. Ο Χάρης έγινε

πραγματικά ένας ταξιδιώτης και όπως είπε και κάποιος από τους συναδέλφους του «ποτέ δεν υπήρξε κάποιο συνέδριο που να μην του αρέσει.» Και πράγματι, χάρη σε όλα αυτά τα συνέδρια (που έχει αναφέρει στην αυτοβιογραφία του), μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν όλα αυτά τα ταξίδια. Ευτυχώς, σε πολλά από αυτά μπόρεσα να τον ακολουθήσω και εγώ .

Ένα όμως από τα συνέδρια που έχασα, πραγματοποιήθηκε στη Νιγηρία, το 1966, μόλις μερικές μέρες μετά το γάμο μας. Ο Χάρης σηκώθηκε και έφυγε την περίοδο που υποτίθεται ότι θα ήταν το ταξίδι του μέλιτος για μας, για να συναντήσει κάποιους ψυχολόγους! Διόρθωσε όμως την κατάσταση το επόμενο καλοκαίρι με ένα πανέμορφο ταξίδι στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

Τα ταξίδια δείχνουν πολλά για τον άνθρωπο και ενώ γνώριζα πολλά για το Χάρη (από τις εκπληκτικές Ελληνίδες κυρίες, τη Σαπφώ και την Νταντίν, που μας είχαν γνωρίσει), εκείνο το καλοκαίρι ανακάλυψα πολλές πτυχές του Χάρη. Ήταν, πώς να το πω, οικονόμος. Στην Κέρκυρα μείναμε σε ένα μικρό μπανγκαλόου στην μέση ενός αμπελώνα πάνω στην παραλία. Η διανυκτέρευση κόστιζε 3 δολάρια και περιλάμβανε πρωινό με καφέ και ψωμί. Το ντους ήταν ένα λάστιχο στον κήπο που το είχαν στερεώσει κατάλληλα. Αλλά η παραλία όμως σου έκοβε την ανάσα και τελικά, αυτό ήταν που μέτραγε. Το ενοικιαζόμενο αυτοκίνητο, ένα μικρό Γαλλικό μοντέλο που κάθε λίγο και λιγάκι ζεσταινόταν και αγκομαχούσε για να βγάλει την ανηφόρα, ήταν το πιο φθηνό που υπήρχε, αλλά τα κατάφερε να μας πάει σε όλα τα αγαπημένα μέρη του, στο αγαπημένο του νησί. Γνώριζε τις πιο όμορφες παραλίες, τα πιο ενδιαφέροντα ιστορικά σημεία τις πιο εντυπωσιακές τοποθεσίες και τα πιο φθηνά εστιατόρια.

Η αγάπη του Χάρη για την Κέρκυρα ήταν αντίστοιχη με την αγάπη του Οδυσσέα για την Ιθάκη και πήγαινε στην Κέρκυρα σχεδόν κάθε

χρόνο μέχρι που τα γόνατά του δεν άντεχαν πλέον. Ήταν σαν να έπαιρνε ένα σφηνάκι *red bull*, ήταν το προσωπικό του ταξίδι στις αναμνήσεις και πράγματα του παρελθόντος. Ο Χάρης δεν ήταν ένας συνηθισμένος ταξιδιώτης. Όπως έκανε το οτιδήποτε άλλο, έτσι και ταξίδευε, με σκέψη, σχολαστικότητα και χαρά. Η λίστα επιθυμιών του (το *bucket list*) ήταν ο κόσμος, και το ταξίδι για το Χάρη ήταν κάτι παραπάνω από ένα ταξίδι, ήταν μια διαπολιτισμική εμπειρία.

Στο πρώτο μας ταξίδι συνειδητοποίησα ότι όταν ταξιδεύεις με το Χάρη πρέπει να είσαι προετοιμασμένος σχεδόν για τα πάντα. Όταν γεννήθηκε η κόρη μας η Λουίζα και ετοιμαζόμασταν να την πάρουμε για πρώτη φορά μαζί μας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, ο Χάρης θεώρησε ότι έπρεπε να κάνουμε μαζί της μια πρακτική άσκηση για το ταξίδι. Έτσι της βάλαμε ένα σωσίβιο και την πήραμε σε μια βάρκα με κουπιά για να παρατηρήσουμε πως θα αντιδρούσε στο φέρρυ μποτ (της άρεσε πολύ). Στη συνέχεια την πήγαμε σε ένα βουνό για να δούμε πως θα την επηρέαζε η αλλαγή της πίεσης στο αεροσκάφος (και την πείραζε και έκλαιγε). Αν είσαι της οικογένειας Τριάντη, πρέπει να χαρακτηρίζεσαι από ελαστικότητα και να μην διανοηθείς να πάθεις ναυτία. Η Λουίζα τα πήγε θαυμάσια σε αυτό το ταξίδι, παρατηρούσε τα πάντα από την Ακρόπολη μέχρι τα Μωσαϊκά της Ραβέννας μέσα από ένα «σακίδιο» στην πλάτη του Χάρη.

Με τον καιρό οι χώροι διαμονής βελτιώθηκαν δραματικά, αλλά φυσικά ο Χάρης πάντα θα έβρισκε μια ευκαιρία (το ξενοδοχείο μόλις είχε ανοίξει, εξακολουθούσε να ήταν υπό κατασκευή, ο ιδιοκτήτης ήταν φίλος της οικογένειας). Τα αυτοκίνητα έγιναν μεγαλύτερα και καλύτερα (το γραφείο ενοικίασεως ανήκε σε φίλο από τα γυμνασιακά χρόνια). Τα εστιατόρια έγιναν πιο πολυτελή και είχαν και τραπεζομάντηλα (αλλά πέρασαν πολλά χρόνια πριν με πάει επιτέλους, στο Χίλτον!)

Σε αντίθεση με τόσους πολλούς Αμερικανούς, ο Χάρης ο Ταξιδιώτης δεν πήγαινε ποτέ για ψώνια. Το θεωρούσε ως το απόλυτο χάσιμο χρόνου. Οι κυρίες στα «τουρ» του Χάρη έπρεπε να τον πείσουν να τους δώσει μια μικρή άδεια, για να ακούσουν το «Έχετε 25 λεπτά»! Αλλά, σε κάποιο ταξίδι μας στην Ελλάδα, τα παπούτσια του διαλύθηκαν (μέγεθος 47) και παρ'όλο που πήγαμε σε όλα τα καταστήματα υποδημάτων στην Αθήνα δεν βρήκαμε τίποτε που να του ταιριάζει. Τελικά, όταν πήγαμε στη Σλοβενία (με τα μεγάλα πόδια των Σλάβων), βρήκαμε ένα ζευγάρι που του έκανε. Όταν κάποτε βρεθήκαμε στο Χονγκ Κονγκ, ο φίλος και συνάδελφός του Μάϊκλ Μποντ τον έπεισε να ξοδέψει κάποια χρήματα για να του ράψουν ένα κουστούμι από μεταξωτό ύφασμα. Είκοσι χρόνια αργότερα, εξακολουθεί να φορά αυτό το κουστούμι!

Καθώς τα ταξίδια μας έγιναν πιο πολλά, αρχίσαμε να αναζητούμε τα μέρη «που κανείς δεν πήγαινε να δει». Κάποια συνέδρια έγιναν σε πανέμορφα αλλά απομακρυσμένα μέρη όπως το Ντέμπρετσεν της Ουγγαρίας, ή το νησί της Κύπρου. Κάποιες φορές πέφταμε σε τέτοια μέρη εντελώς τυχαία, αλλά ο Χάρης, πάντα το αισιόδοξο πνεύμα, θα τους έβρισκε κάτι καλό. Ήταν απόλυτα σίγουρος ότι θα έβρισκε ένα καλό εστιατόριο στη διπλανή γωνία. Στο Gurk, ένα γοητευτικό χωριό της Αυστρίας, βρεθήκαμε όταν είχαν ένα φεστιβάλ (οι τράπεζες ήταν κλειστές και μόλις και μετά βίας είχαμε αρκετά χρήματα για να πληρώσουμε το ξενοδοχείο). Στα βουνά της Ανδρίτσαινας το σχεδόν ερειπωμένο ξενοδοχείο είχε μια απίστευτη θέα της κοιλάδας. Στο Άμπανο Τέρμε, τα σπα με τις διάσημες θειώδεις πηγές. Είχαμε βρεθεί Ιούνιο στη Βενετία χωρίς να έχουμε κλείσει ξενοδοχείο (αναρωτιέμαι τι σκεφτόμασταν!). Δοκιμάσαμε κάθε πόλη και χωριό κοντά στη Βενετία, μέχρι που η μητέρα του Χάρη που ήταν μαζί μας, θυμήθηκε ότι τα ξαδέλφια της πήγαιναν στο Άμπανο για τα αρθρικά τους. Έτσι βρήκαμε δωμάτια, αλλά η μυρωδιά δεν ήταν κάτι που μπορούσες

εύκολα να ξεχάσεις. Στη Βιέννη και ενώ οι άλλοι πήγαν επίσκεψη στο παλάτι Σόνμπρουν, ο Χάρης διοργάνωσε μια εξερευνητική αποστολή (με τρία λεωφορεία και ένα ταξί) σε κάποιο παρεκκλήσι που είχε χτιστεί στους χώρους κάποιου ψυχιατρείου. Ως και τα εξαδέλφια μου, που μένουν στη Βιέννη, δεν είχαν πάει εκεί. Όπως και ο Οδυσσέας, ο Χάρης ήταν εξερευνητής.

Όπου και να πήγαμε, ήταν αποφασισμένος να δει τα πάντα, να γευθεί όλες τις τοπικές λιχουδιές και να ακούσει όση μουσική μπορούσαν να του προσφέρουν. Ο Χάρης δεν περνούσε απλά από ένα χώρο. Τα ταξίδια του ήταν ολοκληρωτικής προσήλωσης (*total immersion*), κάτι που εξυπηρετούσαν και οι γνώσεις του στις ξένες γλώσσες (τουλάχιστον στην Ευρώπη). Επειδή είναι κοινωνικός, απολάμβανε την κουβέντα με τους ντόπιους και ανεξάρτητα αν βιάδιζε ή ήταν με αυτοκίνητο, λάτρευε την εξερεύνηση. Βοηθάει βέβαια το αν μπορείς να ζητήσεις οδηγίες στην τοπική γλώσσα.

Μας άρεσε να μοιραζόμαστε τις ταξιδιωτικές μας περιπέτειες με διαφάνειες και βίντεο με φίλους και συγγενείς και πολλοί ζητούσαν τις συμβουλές μας για το που να πάνε. Φυσικά ο Χάρης ήταν υπερενθουσιασμένος για να δώσει το όνομα του καλύτερου εστιατορίου στην Κέρκυρα, το πώς να έχεις τις πέντε πιο γεμάτες μέρες στη Σικελία, ή αν πρέπει να επιλέξεις από την Τσιαν ή τη Γκιουλίν. Είχαμε συγκεντρώσει κουτιά από χάρτες, φυλλάδια και οδηγούς. Η «βιβλιοθήκη» μας είχε προγράμματα των φέρρυ μποτ και τα τελευταία έντυπα του ταξιδιωτικού γραφείου Cook με τα δρομολόγια των τρενών. Στα 75 του γενέθλια του χαρίσαμε ένα μπλουζάκι με το λογότυπο «Triandis Titanic Tours», δηλαδή Ταξιδιωτικό Γραφείο Τριάντης ο Τιτανικός, ή Ταξιδιωτικό Γραφείο Τριάντης για Τιτανικά ταξίδια, πάρτε το όπως νομίζετε!

Πολλοί φίλοι και συγγενείς ζήτησαν από το Χάρη να είναι ο οδηγός τους, ιδίως στην Ελλάδα. Κάναμε κάποια εκπληκτικά ταξίδια, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο Μεξικό. Ο Χάρης ήταν εκεί όχι μόνο σαν μια παρουσία που απέπνεε ασφάλεια, αλλά ήταν και πάντα παρών όπου υπήρχε ανάγκη βοήθειας. Μερικές φορές αυτά τα ταξίδια είχαν περιέργους συνδυασμούς, όπως ο Χάρης, η κόρη μας και δύο φίλες της ή ο Χάρης τρεις κυρίες και τα παιδιά τους. Μια φορά θυμάμαι που ένας σερβιτόρος του χτύπησε πονηρά την πλάτη και του είπε «τυχεράκια!»

Ίσως η καλύτερη διοργάνωση του Χάρη σαν ταξιδιωτικός πράκτορας ήταν το 1995, ένα ταξίδι στην Κέρκυρα για μια ομάδα ψυχολόγων και κάποιων νεαρών φίλων της κόρης μας. Όλοι μας μείναμε στο Μαρίντα το μικρό ξενοδοχείο του εξαδέλφου του στον Αη Γιάννη που είχε μια μικρή απόσταση από την πόλη της Κέρκυρας. Το πρωινό, φρέσκα αυγά από τις κότες, το σέρβιραν στην ταράτσα και το δείπνο μας ήταν στην ταβέρνα στην πλατεία του χωριού. Όσο για τα υδραυλικά που λειτουργούσαν όπως ήθελαν, κάναμε ότι μπορούσαμε αφού το σπίτι είχε χτιστεί το 1825. Κάθε μέρα ο Χάρης διοργάνωνε τα τουρ Α και Β. Οι νεαροί συνήθως επέλεγαν την παραλία των τουρ Β και οι ψυχολόγοι επέλεγαν να έχουν την καθοδήγηση του Χάρη σε κάποιο μοναστήρι ή μουσείο. Όπως και κάθε έμπειρος ταξιδιωτικός οδηγός, ο Χάρης είχε μεγάλη υπομονή με τα παράπονα, ανεξάρτητα αν αυτά αφορούσαν την έλλειψη από πετσέτες ή την ύπαρξη μια σφήκας στα δωμάτια. Είχε μάλιστα να αντιμετωπίσει και μια απεργία από τους λιμενεργάτες και το πρόβλημα μεταφοράς περίπου 25 ατόμων από την Κέρκυρα στην Αθήνα, όταν δεν λειτουργούσε κανένα φέρρυ μποτ από την Ιταλία προς την Πάτρα. Τελικά κατάφερε να πάνε όλοι στην Αθήνα.

Μερικά χρόνια αργότερα στον Αη Γιάννη, είχαμε το πάρτυ αρραβώνων της κόρης μας Λουϊζας. Ήρθαν φίλοι και συγγενείς από

την Αυστρία, την Ελβετία και την Ελλάδα για ένα αξέχαστο γεγονός. Η εκδήλωση ήταν χαλαρή και χωρίς άγχος αν και ο μέλλοντας γαμπρός μας ο Τζίμ, έχασε αρκετές ανταποκρίσεις των πτήσεών του με αποτέλεσμα να φθάσει τελικά με λεωφορείο.

Μετά τη γέννηση των εγγονών μας, του Άλεξ και του Νίκο, παρουσιάστηκε μια νέα ευκαιρία για ταξίδια. Ο Χάρης δεν έβλεπε την ώρα να γνωρίσει στα αγόρια την Ελλάδα και την Ευρώπη. Τα παιδιά είχαν ήδη ταξιδέψει στο Μεξικό, αλλά αυτή ήταν μια μεγάλη περιπέτεια με τον παππού τους. Φάνηκε ότι και αυτά ήταν ανθεκτικοί ταξιδιώτες που προσαρμόζονταν πολύ καλά στο νέο περιβάλλον και τις άγνωστες γεύσεις του, (αν και πάντα υπήρχε η επιλογή να τους δώσουμε πίτσα). Φαίνεται όμως ότι μάλλον έχουν κληρονομήσει το Τριάντειο Ταξιδιωτικό Γονίδιο, ακριβώς όπως και η μητέρα τους. Καθώς ταξιδεύαμε, ο Χάρη έκανε ότι μπορούσε για να τους διδάξει λίγο από ιστορία, αλλά τα παιδιά τα ενδιέφεραν πιο πολύ οι παραλίες και οι παιδικές χαρές. Πάντως, όταν άρχιζαν να βαριούνται, ο παππούς ήταν εκεί για να τα δωροδοκήσει με κάποια γρανίτα ή παγωτό!

Στη διάρκεια αυτών των σχεδόν 40 χρόνων με ταξίδια, χάρη στο Χάρη, πέρασα και εγώ όμορφα με τις επισκέψεις σε τοποθεσίες που ήταν στη δική μου λίστα επιθυμιών αλλά και σε τοποθεσίες που δεν είχα ποτέ φανταστεί. Καλύψαμε χιλιάδες μίλια και παρά τις τυχαίες λάθος στροφές, τα άσχημα κρεβάτια και τα περίεργα γεύματα, περάσαμε υπέροχα. Τα ταξίδια πρέπει να μοιράζονται και ο καλύτερος ταξιδιωτικός πράκτορας είναι το Triandis Titanic Tours.

Στα λόγια του Γάλλου ποιητή Ιωακείμ ΝτυΜπελέ (Joachim DuBellay) *Hereuex qui, comme Ulysse a fait un beau voyage* (Ευτυχισμένος είναι εκείνος που όπως ο Οδυσσεύς, έχει κάνει ένα όμορφο ταξίδι).

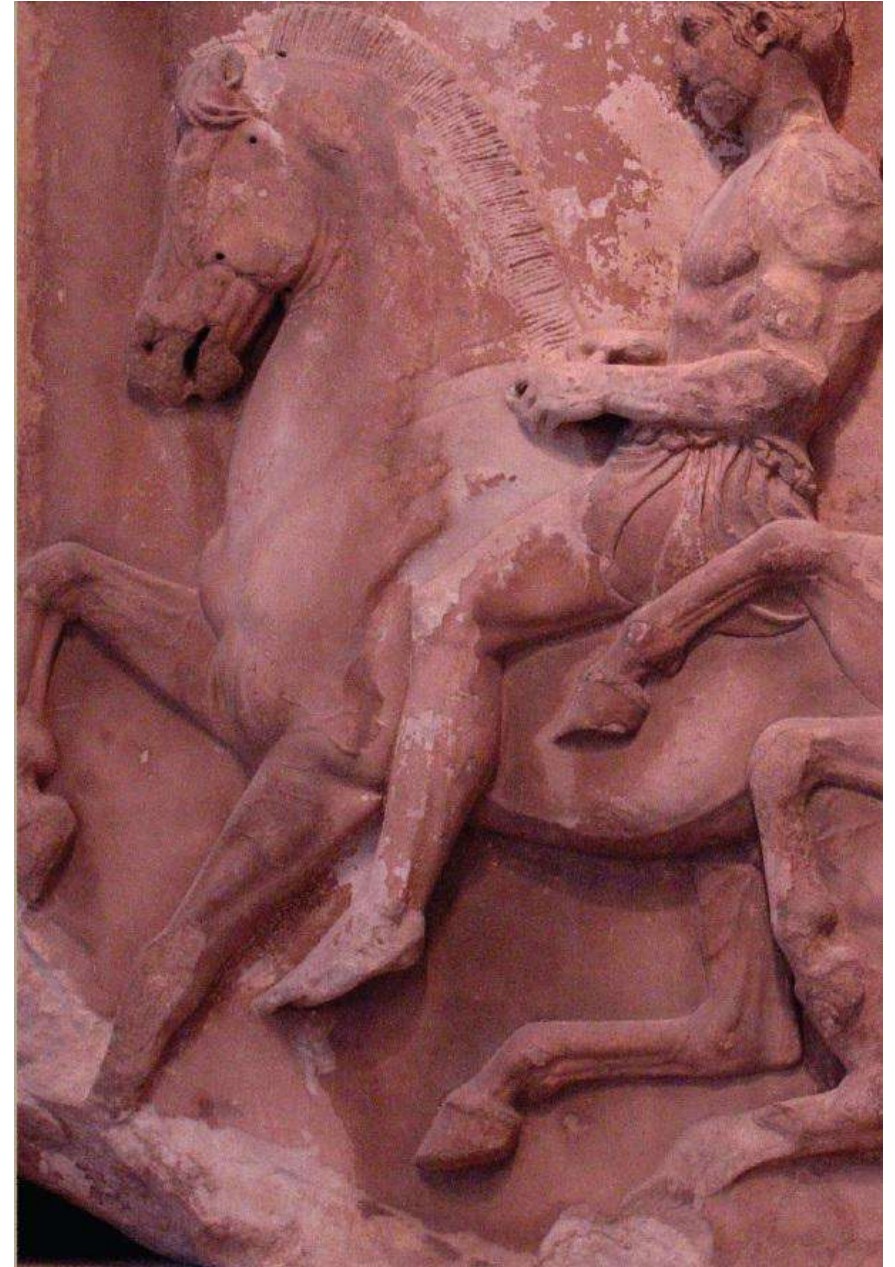
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι πριν από μένα

Στο αέτωμα του ναού του θεού Απόλλωνος στους Δελφούς υπάρχουν δύο επιγραφές: «γνώθι σ' αυτόν» (να γνωρίζεις τον εαυτό σου) και «μηδέν άγαν» (τίποτα σε υπερβολή). Στη μακρά μου ζωή είχα πολλές ευκαιρίες να επιβεβαιώσω αυτή τη σοφία. Έμαθα πολλά για μένα ακόμη και όταν έγραφα αυτή την αυτοβιογραφία.

Η σύζυγός μου Πόλα, έκανε «πολλές διορθώσεις», ανέφερε γεγονότα που είχα ξεχάσει και τα πρόσθεσα. Η μνήμη της είναι καλύτερη από τη δική μου. Και οι δύο μας εξεταστήκαμε για να βεβαιωθούμε ότι πράγματι είμαστε ικανοί να συνεχίσουμε να οδηγούμε αυτοκίνητο παρά το προχωρημένο της ηλικίας μας, και Μπορούμε. Στην εξέταση της μνήμης, η Πόλα τοποθετήθηκε στο 100% της ηλικιακής της ομάδας. Εγώ τοποθετήθηκα στο 80% για τους 87χρονους. Έβαλα μόνος μου τις φωτογραφίες για το κείμενο. Ήταν η πρώτη φορά στη ζωή μου που χρησιμοποίησα scanner, το έργο ίσως να μην είναι τέλειο, αλλά πρέπει να το θεωρήσουμε επαρκές.

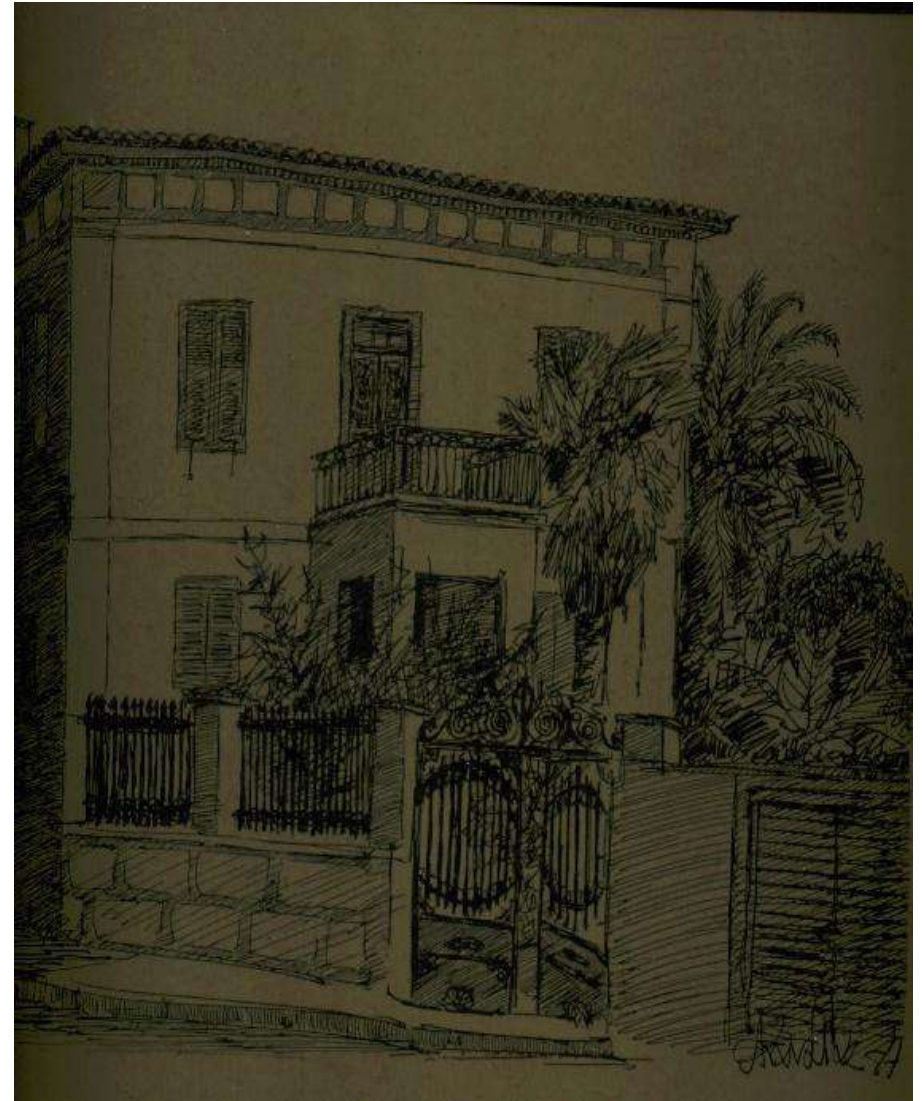
Μπορούμε να μαθαίνουμε μέχρι το τέλος.

Γεννήθηκα στην Πάτρα, στο σπίτι του παππού μου Χαράλαμπου (1848 -1928), στην οδό Μαιζώνος 52, στις 10 το βράδυ της 16^{ης} Οκτωβρίου 1926.

Η Πάτρα αναφέρεται στον Ηρόδοτο ως Πάτρεις (Ιστορία Ηροδότου, Βιβλίο Ι). Ο Απόστολος Ανδρέας, ένας από τους δώδεκα μαθητές του Ιησού, μαρτύρησε στην πόλη που τότε ονομαζόταν Πάτραι. Το 2006 η πόλη είχε οριστεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης. Έτρεξα να συμμετάσχω και εγώ στους εορτασμούς και απογοητεύτηκα. Έμεινα για μια εβδομάδα σ' ένα ξενοδοχείο με πισίνα στην ταράτσα του, και παρακολούθησα τη νέα γενιά των Πατρινών που έπαιζαν στο νερό. Τα άτομα από το ξενοδοχείο μου πρότειναν που να βρω «παραδοσιακή» Ελληνική κουζίνα και πράγματι το φαγητό ήταν πολύ καλό. Ωστόσο, το πολιτιστικό μέρος των εορτασμών ήταν απογοητευτικό. Άκουσα ένα κουαρτέτο εγχόρδων που ήταν αποδεκτό, ενώ το κεντρικό γεγονός ήταν μια σύνθεση που πραγματοποιήθηκε με τις σφυρίχτρες των πλοίων του λιμανιού. Σίγουρα ήταν μια πρωτότυπη σύνθεση, αλλά δεν θάλεγα ότι με γέμισε και με περηφάνια για τη γενέτειρά μου.

Το σπιτικό του παππού μου είχε παιδιά, εγγόνια, δύο νοσοκόμες και τρεις γκουβερνάντες για τα εγγόνια, τρία άτομα υπηρετικό προσωπικό, ένα κηπουρό, ένα οδηγό και διάφορα άτομα που εργάζονταν στο εργοστάσιό του. Στο μεσημεριανό γεύμα συχνά ήταν 40 άτομα και τα πιάτα του, που κληρονόμησα, ήταν αρκετά για ένα εστιατόριο. Αν και με τα χρόνια έχουν σπάσει πολλά πιάτα, εξακολουθούν να είναι υπεραρκετά για την οικογένεια της κόρης μου Λουΐζας και για το δικό μας σπιτικό. Το σπίτι είχε μεγάλο κήπο. Σε ένα τμήμα του υπήρχε ένα κοτέτσι με 50 περίπου κότες για να δίνουν τα φρέσκα αυγά της οικογένειας. Σε άλλο μέρος του κήπου υπήρχε ένα σιντριβάνι αλλά και χώρος για περιπάτους.

Σκίτσο του σπιτιού του προπάππου μου, που μου έδωσε ο Θεός Ηρακλής.

Ο παππούς μου είχε ένα κυλινδρόμυλο, δύο καράβια που έφερναν σιτηρά από τη Ρωσία και δύο σπίτια – ένα στην Πάτρα και ένα πάνω στη θάλασσα, στο Μιτιλόγλι, περίπου 15 χιλιόμετρα από την Πάτρα. Πίσω του ήταν οι σιδηροδρομικές γραμμές του τρένου

Αθήνα - Καλαμάτα, αλλά έκανε μόνο 3 με 4 δρομολόγια τη μέρα. Το σιτάρι αλεθόταν σε αλεύρι και το έστελναν σε όλη τη Δυτική Ελλάδα και στα Ιόνια Νησιά. Στο βορειότερο σημείο του Ιονίου ήταν η Κέρκυρα, το νησί της μητέρας μου.

Το Νησί των Νεκρών. Όταν ήμουν έφηβος συνήθιζα να βαδίζω τα 5 χιλιόμετρα από την πόλη της Κέρκυρας να θαυμάσω τη θέα που πολλοί θεωρούν από τις καλύτερες θέες στον κόσμο.

Ο 26χρονος πατέρας μου έδειξε ενδιαφέρον για μάρμαρα σαν δομικό υλικό. Πήγε στην Καρέρα της Ιταλίας και μετά στην Κέρκυρα για να δει τα μάρμαρα της περιοχής. Εκεί συνάντησε την μητέρα μου. Παντρεύτηκαν στις 21 Ιουνίου 1925 χοροστατούντος του Αρχιεπισκόπου Κερκύρας Αθηναγόρα που αργότερα έγινε ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας. Ο πατέρας μου ήταν τότε 28 χρονών και η μητέρα μου 25. Μου είπαν ότι την ημέρα του γάμου τους έκανε πολύ ζέστη, ότι ο γάμος έγινε στο σπίτι του παππού μου από την πλευρά της μητέρας μου και μπορώ να φανταστώ πόσο αποπνικτικά πρέπει να ήταν σ' ένα

μικρό χώρο χωρίς κλιματισμό. Οι γονείς μου έκαναν ταξίδι του μέλιτος στη Βίλα Καλαβρέντζου περίπου 5 χιλιόμετρα από την πόλη της Κέρκυρας, στο δρόμο προς το Κανόνι. Η περιοχή έχει από τις πιο όμορφες θέες στον κόσμο, το Νησί των Νεκρών που το έχουν ζωγραφίσει πολλοί καλλιτέχνες και αποτελεί την έμπνευση του συμφωνικού ποιήματος του Ραχμάνινωφ με το ίδιο όνομα. Πιστεύω ότι ο Ραχμάνινωφ δεν βρέθηκε στην Κέρκυρα και εμπνεύστηκε όταν απλά είδε ένα πίνακα του νησιού που οι Έλληνες λένε Ποντικονήσι, το νησί των Ποντικών!

Πρόσφατη εικόνα του σπιτιού του προπάππου μου.

Ο Προπάππος μου

Ο προπάππος μου Γεώργιος (1800-1879) ήταν ένας καλοβαλμένος επιχειρηματίας από την Άμφισσα, μια μικρή πόλη κοντά στους Δελφούς. Η Άμφισσα είναι σχετικά κοντά στο χωριό Τριανδρέικα, στο οποίο όλοι λέγονται Τριάντης. Το Τριάντης βγαίνει

από το τριάντα. Μπορεί να είναι 30 άνθρωποι, κατσίκια ή πρόβατα. Ποιος ξέρει?

Ο προπάππος μου είχε ένα μεγάλο σπίτι που τώρα στεγάζει το Λαογραφικό Μουσείο της Περιχής. Το 1829 παντρεύτηκε την Ευγενία Κουλουμβάτου μια ασυνήθιστα ψηλή γυναίκα, σχεδόν 1,80 και οι περισσότεροι απόγονοι της ήταν ψηλοί. Όταν ήμουν νεώτερος το ύψος μου ήταν 1,93 αλλά τώρα στα 87 μου, έχω κοντύνει στο 1,83. Οι πιο πολλοί από τους συγγενείς μου είναι πάνω από 1,80. Έχω δύο σχέδια του σπιτιού του προπάππου μου που μου έδωσε ο θείος Ηρακλής. Επισκέφθηκα το σπίτι στη δεκαετία του 70 με τη μητέρα μου και τη θεία Τζένη και αργότερα με την Πόλα και τη Λουΐζα. Προβληματίσαμε τους ντόπιους επειδή βγάζαμε τόσες πολλές φωτογραφίες του σπιτιού.

Ο προπάππος Γεώργιος μετακόμισε στην Πάτρα γύρω στο 1830. Η Πάτρα ήταν σε περιοχή της Ελλάδας που είχε απελευθερωθεί από τους Τούρκους το 1821 και ήταν καλό μέρος για επιχειρήσεις. Η Άμφισσα δεν εξυπηρετούσε και τόσο πολύ γιατί βρισκόταν ακόμη σε Οθωμανική κατοχή. Έτσι, πούλησε το σπίτι του, έβαλε τα λεφτά του στις μπότες του, βάδισε στην Πάτρα και άνοιξε ένα μύλο.

Ο προπάππος Γεώργιος, είχε πολλά παιδιά: τον Νικόλαο, το Γιώργο, τον Σπύρο, τον Ηλία, τον Παναγιώτη τον Δημήτριο και τον Χαράλαμπο (τον παππού μου), αλλά και την Ευθυμία και τη Δέσποινα. Αναφέρω τα παιδιά όπως τότε έλεγε ο κόσμος στο χωριό τα παιδιά τους. Όταν τους ρωτούσαν αν είχαν παιδιά, έλεγαν μόνο για τα αγόρια και μόνο αν τους πίεζαν, ανέφεραν και τα δεύτερης κατηγορίας κορίτσια. Ο Νικόλαος γεννήθηκε στην Άμφισσα το 1830 και πέθανε στην Πάτρα το 1892. Τελείωσε το δημοτικό στην Άμφισσα και το γυμνάσιο στη Σύρο. Η Σύρος τότε παρείχε και τα δύο πρώτα χρόνια Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Μετά τη Σύρο, ο Νικόλαος πήγε στην

Πάτρα και φρόντισε να φέρει εκεί και την υπόλοιπη οικογένειά του. Ήταν σαν πατέρας στα αδέρφια του, συμπεριλαμβανομένου και του παππού μου, κάτι που φαίνεται από το γεγονός ότι δεν άφησε διαθήκη, αλλά τους έγραψε μια επιστολή στην οποία τους ζητούσε να ζουν με οικονομία και με μέτρο, χωρίς εντάσεις, να προτιμούν να χάσουν κάτι παρά να τρέχουν στα δικαστήρια και να μην κλέβουν. Θεωρείτο αυτονόητο ότι θα φρόντιζαν τη χήρα του και τα παιδιά του. Στην Πάτρα ο προπάππος μου αγόρασε ένα μεγάλο σπίτι που σήμερα στεγάζει το τοπικό υποκατάστημα της Τράπεζας της Ελλάδος. Όταν μεγάλωνα, σύμφωνα με την θεία μου τη Τζένη, η Πάτρα είχε μια σημαντική πολιτιστική ζωή (συναυλίες και όπερα). Είχε επίσης και πολλούς εμπόρους από την Αγγλία και τη Γαλλία που αναμίχθηκαν με την ελληνική άρχουσα τάξη όπως μαρτυρά ο γάμος της θείας μου Σόνιας με το Μίλτο Μεσσηνέζη, ένα Κύπριο έμπορο που ήταν Βρετανός υπήκοος, ο γάμος της θείας μου Νίνας με τον Ελβετό Αντρέ Μπενουά (Andre Benoit) αλλά και ο γάμος της θείας μου Έλλης με τον Γάλλο Φρεντ Μπάρρυ (Fred Barry).

Ο αδελφός του παππού μου ο Γιώργος, είχε τρεις γιους, τον Νικόλαο (1916-2000), το Στέφανο (1918-2003) και το Δημητράκη (1920-1996). Ο Νικόλαος, ακόμη πιο ψηλός από μένα, ήταν αρχιτέκτονας και κομμουνιστής. Το 1948 εκτελούσα χρέη διερμηνέα για έναν Αμερικανό συνταγματάρχη, μέλος των διεθνών παρατηρητών του δημοψηφίσματος που έφερε πίσω τον βασιλιά. Όταν επισκεφθήκαμε το Διοικητή του Άργους, αυτός με κοίταξε και είπε: «Τριάντης και ψηλός, πρέπει να είσαι κομμουνιστής.» Τα στερεότυπα δεν πεθαίνουν ποτέ! Το ίδιο μου συνέβη και στη δεξίωση, για την 150η επέτειο της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Αθηνών στην οποία είχα προσκληθεί. Η δεξίωση έγινε στο Ναυτικό Όμιλο υπό την αιγίδα της Μελίνας Μερκούρη ως Υπουργού Πολιτισμού, (την Μελίνα του Ποτέ την Κυριακή) και όταν με συνάντησε ο τότε Πρωθυπουργός Ανδρέας

Παπανδρέου μου είπε: «πρέπει να είστε Τριάντης». Ο Παπανδρέου ήταν στενός φίλος του ξαδέλφου μου Στέφανου, που του μοιάζω.

Ο Στέφανος, ένας διακεκριμένος οικονομολόγος (με Μάστερ από το Καίμπριτζ), ήταν καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο μέχρι το 1986. Έγραψε ένα βιβλίο που ανέφερε ότι η Ελλάδα δεν θα πρέπει να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σήμερα, εξ αιτίας της οικονομικής κρίσης, πολλοί Έλληνες έχουν μετανιώσει που η Ελλάδα μπήκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με τον εξάδελφο Στέφανο (Stephen Triantis)

Ο Στέφανος παντρεύτηκε τη Δανάη, μια δικηγόρο από την Αθήνα που προσαρμόστηκε άριστα στον Καναδά. Απέκτησαν δύο γιούς, τον Γιώργο που σήμερα έχει μια έδρα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Στάνφορντ, και τον Αλέξανδρο που σήμερα είναι Πρύτανης της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο του Μέριλαντ. Για κάποιο διάστημα ο Γιώργος δίδαξε σε σχολές στα Πανεπιστήμια Βιρτζίνια, Σικάγο, και Χάρβαρντ, αλλά τελικά επέλεξε να παραμείνει στο Στάνφορντ.

Ο Γιώργος με τη Δανάη

Η Κατερίνα με τον Αλέξανδρο

Ο Δημητράκης ήταν επιχειρηματίας στην Αφρική και, στη συνέχεια, έγινε κυβερνητικός υπάλληλος στο Οντάριο. Αγαπούσε την κλασική μουσική και αφιέρωνε πολύ χρόνο να την ακούει.

Ο Σπυρίδων, ο αδελφός του παππού μου, είχε δύο παιδιά. Την Ευγενία, που παντρεύτηκε τον Ξανθόπουλο, και το Γιώργο. Όταν ήμουν έφηβος η Ευγενία επισκεπτόταν τόσο συχνά τη γιαγιά μου Μαρία (1870-1952) που πράγματι πίστευα ότι ήταν μέλος του νοικοκυριού. Εκείνη την εποχή ζούσαμε με τη γιαγιά μου στη οδό Χάριτος 9 στην Αθήνα. Η Ευγενία είχε δύο παιδιά, τον Τάκη που ήταν υπέρ του Χίτλερ και παντρεύτηκε Γερμανίδα, και τη Ντόλα (Ndola). Η Ντόλα ήταν 8 χρόνια μεγαλύτερή μου, αλλά παίζαμε πολύ μαζί και κυρίως πινγκ πονγκ. Στην κολεκτιβιστική Ελλάδα η Ντόλα έπρεπε να παίζει μόνο με συγγενείς και όχι με φίλους και έτσι, με ανεχόταν.

Ο αδελφός της ο Γιώργος παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα, την αδελφή του Κώστα Κοτζιά, Δήμαρχου της Αθήνας, όταν ήμουν παιδί.

Η Αλεξάνδρα Τριάντη ήταν διάσημη ερμηνεύτρια έντεχνων τραγουδιών στη Γερμανία, μια «*Liedersaengerin*», με εξειδίκευση στα τραγούδια των Φρανς Σούμπερτ (Franz Schubert) και Χιούγκο Γούλφ (Hugo Wolf). Όταν συνταξιοδοτήθηκε δραστηριοποιήθηκε στην άντληση πόρων (fundraising) για το Μέγαρο Μουσικής, το Κέντρο Παραστατικών Τεχνών της Αθήνας. Το όνομά της είναι χαραγμένο στον τοίχο του φουαγιέ του Μεγάρου αλλά και μία από τις αίθουσες φέρει το όνομά της. Το 2006 η Διεθνής Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (IAAP) προσπάθησε να έχει το συνέδριό της στο Μέγαρο Μουσικής, αλλά το τίμημα των 100.000 δολαρίων που ζητήθηκε ήταν υπερβολικά υψηλό για την Ένωση και έτσι καταλήξαμε στο Hilton. Θα ήταν ωραίο αν μπορούσα να παρουσιάσω την εργασία μου στην αίθουσα Αλεξάνδρα Τριάντη, αλλά δεν έμελλε να γίνει. Ωστόσο, λίγα χρόνια αργότερα, σε αυτή την αίθουσα η Πόλα και εγώ παρακολούθησαμε την όπερα *Boris Godunov* (στα ρωσικά με ελληνικούς υπότιτλους).

Στο κοιμητήριο της Πάτρας υπάρχει η προτομή του Θεόδωρου Τριάντη, πρώτου εξαδέλφου του παππού μου (1843-1913), που ίδρυσε την Τριάντειο Σχολή στην Πάτρα. Η σχολή εκπαιδεύει ηλεκτρολόγους, υδραυλικούς, και άλλους τεχνικούς. Η προτομή του Θεόδωρου Τριάντη τοποθετήθηκε από το Δήμο της Πάτρας για να τιμήσει έναν από τους κορυφαίους πολίτες της.

Παρεμπιπτόντως, όταν με βάπτισαν μου έδωσαν τα ονόματα Χαράλαμπος και Θεόδωρος. Η οικογένεια ανακυκλώνει τα ίδια ονόματα! Ωστόσο, αυτό δεν έγινε προς τιμήν του θείου Θεόδωρου. Η μητέρα μου ήθελε το Θεόδωρος επειδή αγαπούσε πολύ το μικρό εκκλησάκι των Αγίων Θεοδώρων, απέναντι από τη Βίλα Καλαβρέντζου στην οποία οι γονείς μου έμειναν στο μήνα του μέλιτος.

Η προτομή του Θεόδωρου Τριάντη με τους θείους Ηρακλή και Νίκο

Η Τριάντειος Σχολή

Το βιβλίο *Η Ιστορία της Πόλεως Πατρών* αφιερώνει πολλές σελίδες στην οικογένεια Τριάντη. Ο παππούς μου το 1887 παντρεύτηκε την Μαρίνα, την κόρη ενός διακεκριμένου εμπόρου και απέκτησαν τρία παιδιά: τον Γιώργο, τον Ηλία και τον Ανδρέα. Η Μαρίνα πέθανε το 1891 και ο παππούς παντρεύτηκε τη γιαγιά μου την Μαρία (1870-1952). Γεννήθηκε Μαρία Βρυχοροπούλου και ήταν από τον Πειραιά. Η προγιαγιά μου, η μητέρα της Μαρίας ήταν εγγονή κάποιου Μέδικου της Φλωρεντίας, που όταν καυγάδισε με τα αδέρφια του, εγκατέλειψε την πατρίδα του και μετακόμισε στην Ελλάδα.

Η γιαγιά μου η Μαρία είχε δύο αδελφές, την Πολυτίμη και την Ελπίδα. Η Πολυτίμη είχε δύο κόρες. Όταν ήμουν περίπου 10 ετών θυμάμαι ότι μας είχαν επισκεφθεί και κάποια χρησιμοποίησε τη λέξη "σνομπ". Όταν ρώτησα ποια είναι η σημασία του σνομπ, μου απάντησε ότι είναι «κάποιος που πιστεύει ότι ανήκει σε ανώτερη τάξη, ακόμη και όταν δεν ανήκει.» Η Ελπίδα δεν είχε παιδιά και με λάτρευε. Κάθε λίγο και λιγάκι έμενα δυο-τρεις μέρες στο σπίτι της. Ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενη και είχε σχεδόν σε κάθε δωμάτιο του σπιτιού της μια εικόνα ή ένα εικονοστάσι. Όταν το ημερολόγιο στην Ελλάδα άλλαξε από Ιουλιανό, που

Η προγιαγιά μου, εγγονή των Μεδίκων

χρησιμοποιείται ακόμη στη Ρωσία και τη Σερβία, σε Γρηγοριανό, η Ελπίδα σκέφτηκε ότι το Ιουλιανό ήταν η "ώρα του Θεού", δεν δέχθηκε την αλλαγή και δεν άλλαξε. Ωστόσο η γιαγιά μου, που ήταν επίσης θρησκευόμενη και τη θυμάμαι να προσεύχεται κάθε βράδυ για την ψυχή του παππού μου, άλλαξε το ημερολόγιό της σε Γρηγοριανό. Αυτό το γεγονός προκάλεσε τόσο μεγάλες συγκρούσεις που οι δύο αδελφές δεν μίλησαν ποτέ ξανά. Όταν το 1969, με την Πόλα, φέραμε τη Λουίζα για πρώτη φορά στην Ελλάδα, επισκεφθήκαμε και τη θεία Ελπίδα σ' ένα μοναστήρι, κοντά στην Αθήνα. Πρόσφερε στη Λουίζα μερικά φρέσκα αυγά τυλιγμένα στην *London Times*. Πέθανε λίγο μετά.

Το ίδιο βιβλίο, *Η Ιστορία της Πόλεως Πατρών*, αναφέρει ότι η οικογένεια Τριάντη ήταν μια σημαντική οικογένεια από το 1878 γιατί είχε συχνή παρουσία στις κοινωνικές σελίδες του τοπικού τύπου. Ωστόσο, όταν το 1950 ζήτησα το πιστοποιητικό γεννήσεώς μου, κανένας στο Ληξιαρχείο δεν αναγνώρισε το όνομα! Τελικά, μπορεί κάποιος να κατάγεται από μια εξέχουσα οικογένεια, αλλά 75 χρόνια μετά, το όνομα έχει σχεδόν ξεχαστεί..

Η Ιστορία της Πόλεως Πατρών επίσης ανέφερε ότι ο Νικόλαος Τριάντης (ο μεγαλύτερος γιος του ο προπάππου μου), ίδρυσε την εταιρεία «*Triandis and Sons Company*». Επί τη ευκαιρία, έχω κι εγώ κάποιες μετοχές της εταιρίας που είχαν εκδοθεί από τον παππού μου, είναι στα γαλλικά, και η ορθογραφία του ονόματος είναι Triandis. Ωστόσο, ο εξάδελφός μου Stephen έγραφε το όνομά του ως Triantis. Στα ελληνικά το όνομα γράφεται με ΝΤ και προφέρεται «d» επομένως και οι δύο ορθογραφίες είναι σωστές και εξαρτάται αν κάποιος θέλει να ακολουθήσει την ελληνική ορθογραφία ή την ελληνική προφορά.

Παρατήρησα ότι οι περισσότεροι άντρες της οικογένειάς μας παντρεύτηκαν αφού είχαν φτάσει τα 40. Προφανώς δεν γίνεται να

έχεις ένα σταθερό και αξιόπιστο γάμο χωρίς να έχεις δημιουργήσει πρώτα μια καλή σταδιοδρομία.

Στη διάρκεια της ζωής μου η Πάτρα έχει χάσει τη σημασία που είχε. Εξακολουθεί να έχει περίπου 200.000 κατοίκους και ένα πανεπιστήμιο, αλλά η Αθήνα, που όταν ήμουν παιδί είχε μισό εκατομμύριο κατοίκους, σήμερα έχει σχεδόν πέντε εκατομμύρια. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η δράση είναι τώρα στην Αθήνα.

Πριν γεννηθώ

Η μητέρα μου, μετά τον μήνα του μέλιτος, μετακόμισε στην Πάτρα, και τάχασε με το μεγάλο πλήθος των αδελφών του πατέρα μου. Τα 12 αδέλφια με τη σειρά γέννησής τους τα παρουσιάζω στην παρακάτω λίστα μου:

Τα παιδιά του Χαράλαμπου Τριάντη

Γεώργιος: Γεννήθηκε στις 6 Αυγούστου 1888. Παντρεύτηκε την Anna Stevens και δεν έκαναν παιδιά. Πέθανε στις 9 Δεκεμβρίου 1967.

Ηλίας: Γεννήθηκε το 1889 και πέθανε στις 15 Μαρτίου 1917 (επειδή ήπιε μη παστεριωμένο γάλα).

Ανδρέας: Γεννήθηκε στις 3 Αυγούστου 1890. Παντρεύτηκε την Λιλίκα Κρεμμύδη στις 8 Ιανουαρίου, 1925. Είχε ένα γιο, τον Ηλία, που γεννήθηκε στις 1 Μαρτίου, 1933. Ο Ανδρέας πέθανε στις 15 Μαρτίου 1953 (Ο γιός του Ηλίας, πέθανε το 2009).

Νικόλαος: Γεννήθηκε στις 15 Ιανουαρίου 1896 και πέθανε στις 8 Αυγούστου 1972. Παντρεύτηκε τη Νίτσα Αντωνοπούλου το 1930. Στην οικογένεια Αντωνόπουλου ανήκε η εταιρεία Οινοποιείας Achaia Clauss. Η κόρη τους Ειρήνη γεννήθηκε στις 12 Ιουνίου 1934 και

σήμερα ζει στο Βανκούβερ του Καναδά. Η Ειρήνη απέκτησε τρία παιδιά, πολλά εγγόνια αλλά και μια δισέγγονη.

Χρήστος (ο πατέρας μου): Γεννήθηκε στις 29 Ιουλίου 1897 και πέθανε την 1η Δεκεμβρίου, 1980. Παντρεύτηκε τη Λουΐζα Νικοκάβουρα (τη μητέρα μου), στις 21 Ιουνίου, 1925. Απέκτησαν ένα γιό, τον Χαράλαμπο, στις 16 Οκτωβρίου 1926 (στις 22:00) που παντρεύτηκε την Πόλα Φότιτς (Pola Fotitch) στις 23 Δεκεμβρίου 1966 και έχουν μια κόρη τη Λουΐζα. Η Λουΐζα γεννήθηκε στις 15 Μαρτίου 1968, παντρεύτηκε τον Τζιμ Τζιολίττο (Jim Giolitto) στις 7 Νοεμβρίου 1998 και έχει δύο αγόρια, τον Αλέξανδρο που γεννήθηκε στις 29 Απριλίου 2002, και τον Νικόλαο που γεννήθηκε στις 13 Οκτωβρίου 2004.

Ηρακλής: Γεννήθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1898. Παντρεύτηκε την Ισμήνη Χαραλαμπή στις 25 Απριλίου, 1925. Απέκτησαν τη Μαρία το 1925 που πέθανε από μηνιγγίτιδα στις 2 Ιουνίου, 1935. Έπαιζα με τη Μαρία και τη θυμάμαι καλά. Ο τάφος της, που βρίσκεται στην Πάτρα, με μια επιγραφή στα γερμανικά της λέει ότι θα την αγαπάμε για πάντα. Δακρύζω κάθε φορά που επισκέπτομαι τον τάφο της Μαρίας.

Ευγενία (που η οικογένεια την έλεγε **Τζένη**): Γεννήθηκε στις 6 Δεκεμβρίου 1899. Παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο Σφακιανό και δεν απέκτησαν παιδιά. Ζούσαν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, που ο Σφακιανός παίζοντας στο χρηματιστήριο βάμβακος έχασε τα χρήματά του, την προίκα της και τα κοσμήματά της, χωρίς αυτή να το γνωρίζει και χώρισαν. Η Ευγενία πέθανε το 1993.

Κωνσταντίνος: Γεννήθηκε στις 22 Ιανουαρίου 1901, παντρεύτηκε τη Μαρία Ζαρκαλή το 1943. Δεν έκαναν παιδιά. Πέθανε στις 5 Μαρτίου 1970.

Σοφία (που ονομάζεται **Σόνια** από την οικογένεια): Γεννήθηκε στις 29 Μαΐου 1902 και παντρεύτηκε το Μίλτο Μεσσηνέζη στις 19 Ιουλίου 1921. Απέκτησε τον Άρη στις 21 Οκτωβρίου 1922 και τη Ντιάνα (Diana) στις 31 Δεκεμβρίου 1924. Η Ντιάνα πέθανε από μηνιγγίτιδα στις 31 Δεκεμβρίου 1935.. Η Σοφία πέθανε το 2002. Ο Άρης παντρεύτηκε τη Μαρία και απέκτησαν ένα γιό τον Μίλτο το 1975.

Μαρίνα (που η οικογένεια τη έλεγε **Νίνα**): Γεννήθηκε στις 30 Απριλίου 1904. Παντρεύτηκε τον Ελβετό Αντρέ Μπενουά ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου «Hotel des Alpes» στο Γκλιόν συρ Μοντρώ (Glion sur Montreux), που πέθανε από τύφο στις 14 Ιουλίου 1934. Η Μαρίνα προσπάθησε να κρατήσει το ξενοδοχείο, με τη βοήθεια της θείας Τζένης, αλλά ήταν πολύ δύσκολο και τελικά το πούλησε επιλέγοντας να επενδύσει τα κεφάλαια σε ελβετικά ομόλογα. Είχαν μια κόρη, την Ειρήνη (δεν αναφέρεται καμία ημερομηνία). Η Ειρήνη είχε δύο γιους τον Γιώργο και Ανδρέα.

Παύλος (Paul): Γεννήθηκε στις 18 Ιουλίου 1905 και πέθανε στις 15 Σεπτεμβρίου 1936 από πνευμονία.

Έλλη: Γεννήθηκε στις 25 Δεκεμβρίου 1910, παντρεύτηκε τον Φρεντ Μπάρρυ στις 14 Ιουλίου 1934 και πέθανε στις 8 Δεκεμβρίου 1962. Απέκτησε τον Φρανκ, στις 23 Σεπτεμβρίου 1938 και τον Άλμπερτ, στις 29 Ιανουαρίου 1948. Ο Φρανκ πέθανε τον Ιούλιο του 2013.

Η μητέρα μου ανέφερε ότι τα γεύματα στο νοικοκυριό του παππού μου ήταν χαοτικά, επειδή οι περισσότεροι συμμετέχοντες έτρωγαν γρήγορα, αν και ο παππούς μου και η μητέρα μου έτρωγαν αργά. Ίσως η αντίδραση στο χάος να οδήγησε τους περισσότερους θείους και θείες μου να έχουν ένα μόνο παιδί ή να μην έχουν καθόλου παιδιά. Μόνο δύο θείες μου είχαν από δύο παιδιά.

Το οικογενειακό δέντρο της μητέρας μου

Η ιστορία που άκουσα για τον προπάππο μου είναι ότι ήταν ένας πανέξυπνος δικηγόρος που εκμεταλλεύτηκε τους αγράμματους χωρικούς στην Κέρκυρα και απέκτησε τεράστιες εκτάσεις γης στη βορειοανατολική γωνιά της Κέρκυρας. Ο παππούς μου Ιωάννης, ήταν ένας γιατρός της επαρχίας. Αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο της Πίζας, που έχει μια πολύ καλή ιατρική σχολή και καβάλα σ' ένα άλογο πήγαινε σ' όλη την Βορειοανατολική γωνία της Κέρκυρας βοηθώντας τους αγρότες. Κάποια όμως φορά έπεσε από το άλογο και έμεινε να κουτσαίνει για το υπόλοιπο της ζωής του. Ήταν πολύ κοινωνικός, του άρεσε η διασκέδαση και με αγαπούσε πολύ. Όταν τη δεκαετία του 1990 πέρασα οδηγώντας από τα Σφακερά, το χωριό όπου έζησε, ένας από τους ντόπιους μου αφηγήθηκε ότι ο παππούς μου είχε δώσει στον πατέρα του κάποιο φάρμακο με οδηγίες να παίρνει μια κουταλιά τη μέρα. Αυτός όμως ήπιε όλο το μπουκάλι και μέθυσε! Προφανώς, ο παππούς μου έφτιαξε ένα *placebo*, ένα εικονικό φάρμακο, με φτηνό κρασί και λίγη σκόνη για να το κάνει να φαίνεται σαν φάρμακο. Αγαπήθηκε από τους ντόπιους και πολλοί θρηνούσαν όταν πέθανε.

Ο παππούς μου είχε δύο αδελφούς. Ο Γιώργος ο μεγαλύτερος, ήταν ένας επιτυχημένος έμπορος και το υπερ-εγώ της οικογένειας. Καμιά σημαντική απόφαση δεν μπορούσε να ληφθεί χωρίς την έγκριση του. Κανένα από τα αδέλφια ή ξαδέρφια της μητέρας μου δεν τόλμησε να παντρευτεί χωρίς την έγκρισή του. Υποτίθεται ότι ήταν πολύ πλούσιος. Όταν πέθανε βρήκαμε στο χρηματοκιβώτιό του μια μεγάλη ποσότητα από άχρηστα πλέον ελληνικά ομόλογα. Πέθανε στα 90 του, κατά τη διάρκεια της γερμανικής επίθεσης στην Κέρκυρα το 1943. Ο άλλος του αδελφός ο Θανάσης, ήταν γεωπόνος και είχε σπουδάσει στο Μονπελιέ της Γαλλίας.

Ο μεγάλος θείος Γιώργος έζησε μια μετρημένη ζωή. Όλα έπρεπε να είναι στην ώρα τους. Το μεσημεριανό γεύμα σερβίρονταν στις 1 το μεσημέρι ακριβώς, και μου δημιουργούσε πρόβλημα όταν πήγαινα για κολύμπι γιατί έπρεπε να σταματήσω το μεσημέρι και να πάρω το λεωφορείο επιστροφής στην πόλη. Κάθε απόγευμα, περίπου στις 6 πήγαινε να πιεί καφέ με τους φίλους του στο Λιστόν, μια τοποθεσία γεμάτη καφετέριες. Ένας από τους φίλους του ήταν και ο Γιώργος Καλαβρέντζος που είχε νοικιάσει τη βίλα του στους γονείς μου για το μήνα του μέλιτος. Στην Ελλάδα, συνηθίζεται να στέλνονται τούρτες στην ονομαστική γιορτή, στη γιορτή του Αγίου της ημέρας. Έτσι, μια χρονιά ανήμερα του Αγ. Γεωργίου, ο θείος Γεώργιος έλαβε μια ευχετήριο τούρτα από τον Γιώργο Καλαβρέντζο και κατά λάθος του έστειλε πίσω την ίδια τούρτα! Το γεγονός έγινε μια πολύ διασκεδαστική ιστορία σ' ολόκληρη την πόλη. Ο θείος Γιώργος κάθε χρόνο πήγαινε στη Βενετία αλλά και αρκετά συχνά πήγαινε στο Λονδίνο και τη Νίκαια. Κανείς δεν ξέρει τι έκανε σε αυτά τα ταξίδια, αλλά φημολογείται ότι εκεί είχε φιλενάδες!

Μια από τις αδελφές του παππού παντρεύτηκε τον Κόμη Βαρλάμ Ντε Πετρετί (Varlam de Petreti). Οι τίτλοι δόθηκαν από τους Ενετούς κατά τη διάρκεια των 300 χρόνων κατοχής των Επτανήσων από τους Βενετούς και παρόλο που δεν έχουν καμία ισχύ στη νεώτερη Ελλάδα, ο κόσμος εξακολουθεί να τους χρησιμοποιεί. Είχαν ένα υπέροχο σπίτι στον Αη Γιάννη, έξω από την πόλη. Η αδελφή του παππού μου είχε τέσσερα κορίτσια, τη Μαρίνα, τη Λιζαμπέττα (Lizabeta), τη Ντορίνα, και την Ίντα (Ida). Η Μαρίνα πέθανε με τραγικό τρόπο, γιατί ο φαρμακοποιός κατά λάθος της έδωσε άλλο φάρμακο από αυτό που έπρεπε να πάρει. Καμία από τις αδελφές δεν είχε παιδιά. Η Ίντα ήταν παντρεμένη με τον Ταγματάρχη Κομπολίτη. Ο αδελφός του Ταγματάρχη είχε πολλά παιδιά και έτσι υιοθέτησαν το Βασίλη. Οι τρεις αδελφές τον έστειλαν στο πανεπιστήμιο και στο τέλος κληρονόμησε την μεγάλη περιουσία τους, που περιελάμβανε

και ένα τεράστιο σπίτι που σήμερα έχει μετατραπεί στο ξενοδοχείο Μαρίντα (Marida) σε ανάμνηση της Μαρίνας και της Ίντα. Εκεί έχουμε μείνει πολλές φορές και εκεί μείναμε και το 2009 στο ταξίδι μας με την Λουΐζα, το Τζίμι, τον Άλεξ και το Νίκο. Με τα χρόνια ο Βασίλης έχει γίνει πολύ καλός στη διοργάνωση εκδηλώσεων-συνεδρίων. Ήταν διοργανωτής στο συνέδριο μιας ομάδας ψυχολόγων το 1995 (βλέπε παρακάτω), και επίσης διοργάνωσε την Ευρωπαϊκή γιορτή για τον αρραβώνα της Λουΐζας το 1998 (βλέπε παρακάτω).

Η γιαγιά μου ήταν μια Μεταλληνού. Στον αδελφό της ανήκε ένα διαμέρισμα στο κέντρο της Κέρκυρας στο Λιστόν, το αντίγραφο της Οδού Ρίβολι (Rue de Rivoli) του Παρισιού. Αυτή ήταν η πιο αριστοκρατική διεύθυνση στην πόλη. Το διαμέρισμα το κληρονόμησε ο θείος μου Σπύρος και έζησε σε αυτό με τη σύζυγό του Ελένη και την κόρη τους Χριστιάνα μέχρι το θάνατο της Ελένης γύρω στο 2003. Έμεινα πολλές φορές σε αυτό το διαμέρισμα αλλά εκεί είχα ακόμη περισσότερα γεύματα. Η θεία Ελένη έφτιαχνε την καλύτερη σοκολατόπιτα (crème au chocolat) στον κόσμο!

Η γιαγιά μου δεν μιλούσε πολύ. Έκανε τα καθήκοντά της, αλλά δεν ήταν ιδιαίτερα τρυφερή. Παρ' όλα αυτά, θυμάμαι ότι κάθε φορά που πηγαίναμε στην Κέρκυρα από την Αθήνα ήταν ενθουσιασμένη και μας καλωσόριζε με ανοιχτή αγκαλιά.

Είναι επομένως ευνόητο γιατί η μητέρα μου σάστισε όταν πήγε στην Πάτρα, αφού είχε μόνο τρεις αδελφούς και καμία αδελφή

Ο **Τάσος** ο αδελφός της (1896-1970) παντρεύτηκε την Αμπιγκέιλ (Abigail), την κόρη του Κόμη Λούντζι (Lunzi) της Ζακύνθου. Όταν το 2013 επισκέφθηκα το Ελληνικό Μουσείο στο Σικάγο, έμαθα από τα εκθέματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου που είχε, ότι ο Κόμης Λούντζι ήταν ο δήμαρχος της Ζακύνθου κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής.

Οι Γερμανοί απαίτησαν τα ονόματα των Εβραίων του νησιού. Ο δήμαρχος έδωσε μόνο το όνομά του και το όνομα του Επισκόπου της Ζακύνθου. Το Μουσείο δεν αναφέρει ποια ήταν η αντίδραση των Γερμανών. Ο Τάσος είχε σπουδάσει μουσική, έπαιζε βιολί και κάποτε έγινε και ο διευθυντής του Ωδείου στην Κέρκυρα. Σπούδασε στο Παρίσι. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ταξίδευε από τη Μασσαλία στην Κέρκυρα, όταν το πλοίο τους δέχθηκε επίθεση από Γερμανικό υποβρύχιο. Γλύτωσε και κατάφερε να σώσει και το βιολί του. Απέκτησαν μόνο ένα γιο, τον Ιωάννη που γεννήθηκε το 1936, έγινε μοναχός και άλλαξε το όνομά του στο “Διονύσιος”. Πιθανολογείται ότι βρίσκεται στο Άγιο Όρος.

Η μητέρα μου με τους αδελφούς της Αλφρεντ (από αριστερά), Σπύρο και Τάσο με τη γκουβερνάντα τους.

Η θεία Αμπιγκέλ γνώριζε και είχε μελετήσει σε πολλές γλώσσες, αλλά ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενη. Κάποια στιγμή, «ο Θεός μίλησε μαζί της» και της είπε να σταματήσει να μιλάει, και πράγματι

αυτό έκανε. Έτσι, ο θείος Τάσος την πήγε σε έναν ψυχίατρο, που φρόντισε ώστε ο Θεός να της πει ότι «τώρα πρέπει να μιλάει και πάλι» και το πρόβλημα λύθηκε! Ήταν παντρεμένοι για πάνω από 10 χρόνια μέχρι να αποκτήσουν τον Ιωάννη και όταν έφτασε, ήταν τόσο πολύτιμος, και τον φρόντιζαν υπερβολικά. Για παράδειγμα, η πρώτη έκθεσή του στον ήλιο ήταν χρονομετρημένη στα 20 δευτερόλεπτα, η δεύτερη έκθεση στα 30 δευτερόλεπτα, και ούτω καθεξής. Όταν πήγαινε βόλτα στο καροτσάκι του, ένας υπηρέτης πήγαινε μαζί τους κρατώντας μια ομπρέλα που τον προστάτευε από τον ήλιο. Τον προστάτευαν όμως και από την πίεση των σχολικών εργασιών, με αποτέλεσμα να δυσκολευτεί να ολοκληρώσει το γυμνάσιο. Τελικά τον πήγαν σε κάποιο απομακρυσμένο χωριό στα Καλάβρυτα για να περάσει τις εξετάσεις του και να πάρει το απολυτήριό του. Στη συνέχεια παρακολούθησε μαθήματα στην Θεολογική Σχολή, έγινε ιερέας, δυσκολεύτηκε όμως να βρει μια κοινότητα που θα τον δεχτεί, και τελικά κατέληξε στο Άγιο Όρος.

Σπύρος (1898-1971): Ο πρώτος του γάμος ήταν με τη πιανίστα Χριστίνα Νικολαΐδη, που ήταν η δασκάλα μου στο πιάνο. Η Χριστίνα Νικολαΐδη σπούδασε στο Παρίσι, αποφοίτησε από το Ωδείο του Παρισιού, και η τελική της εξέταση ήταν να παίξει το πολύ δύσκολο Κοντσέρτο για πιάνο Νο.2 του Σεν Σανς (Saint Saens). Μετά το διαζυγίό τους, ο θείος Σπύρος παντρεύτηκε την Ελένη Καλλιγά (1917-2003). Απέκτησαν μια κόρη τη Χριστιάνα που γεννήθηκε το 1943. Η Χριστιάνα αποφοίτησε με άριστα (magna cum laude) από το Χάρβαρντ στη Συγκριτική Λογοτεχνία και δημοσίευσε ένα βιβλίο σχετικά με την επίδραση του Γιούνγκ (Jung) στον βραβευμένο με Νόμπελ ποιητή Ελύτη. Ο θείος Σπύρος ήταν ο αγαπημένος αδελφός της μητέρας μου. Εκτελούσε χρέη κηδεμόνα για τη μητέρα μου και πριν το γάμο της την συνόδευε παντού. Ήμουν κάτω των 12 ετών όταν ερχόταν για γεύμα στο σπίτι μας μία ή δύο φορές την εβδομάδα και πάντα μου έφερνε ένα παιχνίδι ή ένα βιβλίο. Ο θείος Σπύρος μου είπε

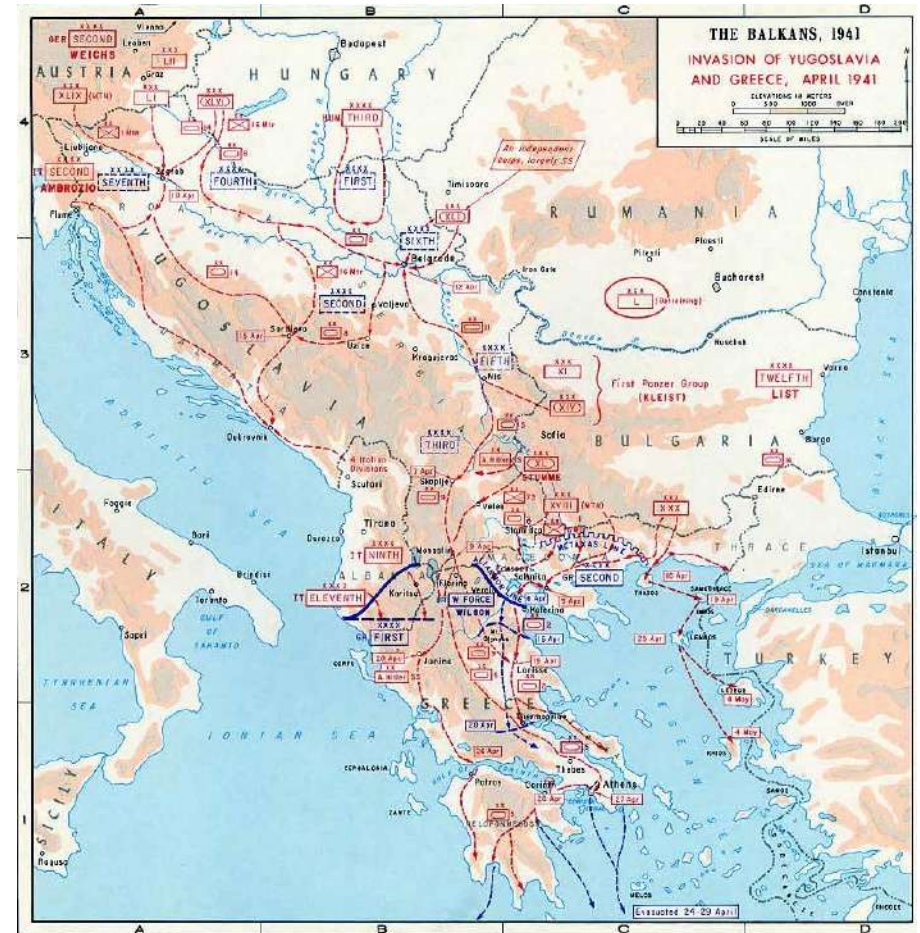
την ιστορία της Μαντάμ Μπατερφλάϊ (Madame Butterfly), όταν άκουσα την όπερα από το ραδιόφωνο. Έβαλα τα κλάματα όταν έμαθα ότι μητέρα του μικρού αγοριού αυτοκτόνησε όταν ο πατέρας του την εγκατέλειψε. Ίσως τότε άρχισε η αγάπη μου για την όπερα.

Λουΐζα (1900-1989): Η μητέρα μου.

Άλφρεντ (1903-1990): Παντρεύτηκε την Ειρήνη Βλαχοπούλου, κόρη στρατηγού που είχε τοποθετηθεί στη Βασιλική Οικογένεια της Ελλάδος. Μεγάλωσε στην Ελβετία, όταν η βασιλική οικογένεια ήταν στην εξορία κι έτσι έπαιζε με τον τέως βασιλιά Κωνσταντίνο. Κόρη του Κωνσταντίνου είναι τώρα η βασίλισσα της Ισπανίας. Η αδελφή της θείας Ειρήνης, η Λίλη, παντρεύτηκε τον Κάρολο Αρλιώτη, υψηλόβαθμο στέλεχος της Εθνικής Τράπεζας και Διοικητή της Κτηματικής Τράπεζας στις δεκαετίες του 40 και του 50. Ούτε η θεία Ειρήνη ούτε η αδελφή της είχαν παιδιά. Η θεία Ειρήνη μιλούσε άψογα Γαλλικά και έγραφε ποίηση στα Γαλλικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η παιδική μου ηλικία

Πηγή: Maps Department of the U.S. Military Academy, West Point. [Public domain, via Wikimedia Commons]

1926-1928

Βαφτίστηκα Χαράλαμπος Θεόδωρος. Το πρώτο μου όνομα συνέχισε μια παράδοση που πηγαίνει πίσω στον Πλάτωνα, σύμφωνα με την οποία το πρώτο αγόρι που θα γεννηθεί θα πρέπει να πάρει το όνομα του παππού του. Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία που έχει

Με τη μητέρα μου

μεγάλη δύναμη στην Ελλάδα, πέρασε έναν νόμο με τον οποίο στις Ορθόδοξες βαπτίσεις είναι αποδεκτά μόνο τα ονόματα αγίων. Επειδή υπάρχει ο Άγιος Χαράλαμπος που γιορτάζει στις 10 Φεβρουαρίου, το όνομα μου ακολούθησε τη συγκεκριμένη νομοθεσία.

Το δεύτερο όνομα μου προτάθηκε από τη μητέρα μου, επειδή της άρεσε το εκκλησάκι των Αγίων Θεοδώρων απέναντι από τη βίλα που οι γονείς μου πέρασαν το μήνα του μέλιτος τους. Η μητέρα μου αν και δέχθηκε το Χαράλαμπος, επειδή δεν της άρεσαν τα

μεγάλα ονόματα ζήτησε από την οικογένεια να με φωνάζουν Χάρη. Στο διαβατήριό μου εμφανίζομαι *Harry Charalambos*. Το «Χάρη» ακούγεται πολύ Αγγλοσαξωνικό, αλλά στην πραγματικότητα είναι ένα αρχαίο ελληνικό όνομα. Ο Χάρης ο Αθηναίος υπήρξε στρατηγός των Αθηναίων στη Μάχη της Χαιρώνειας κατά του Φιλίππου, πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η μητέρα μου πάντα έδινε υποκοριστικά στα ονόματα. Για παράδειγμα, για πολλά χρόνια είχαμε μια υπηρέτρια που το όνομά της ήταν Ευαγγελία και την φωνάζαμε Λία.

Δεν θυμάμαι πολλά για αυτή την περίοδο, αλλά οι φωτογραφίες δείχνουν ότι βρισκόμουν στο κέντρο της προσοχής της οικογένειας. Επειδή είχα το όνομα του παππού μου, η γιαγιά μου με λάτρευε. Η

Με τη γιαγιά Μαρία στο Μιτιλόγλι

οικογένεια προσδοκούσε ότι κάποια στιγμή θα διοικούσα τους κυλινδρόμυλους. Με τη γιαγιά μου είμαστε σε πολλές φωτογραφίες μαζί, ειδικά στο Μιτιλόγλι, την κωμόπολη της Πάτρας.

Ο παππούς μου πέθανε το 1928 και οι γιοι του, Ανδρέας και Γιώργος, προσπάθησαν να διευθύνουν την επιχείρηση. Ο Γιώργος ως μεγαλύτερος, ήταν και ο υπεύθυνος. Όμως πήραν λάθος αποφάσεις. Επένδυσαν σε νέο εξοπλισμό για τους μύλους ακριβώς όταν άρχισε να ξεδιπλώνεται η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929. Η επιχείρηση

επέζησε έως το 1936, αλλά μετά την κατέσχεσε η τράπεζα. Τελικά, αυτό μάλλον μου βγήκε σε καλό γιατί η ζωή μου ως ακαδημαϊκός είχε πολύ περισσότερο ενδιαφέρον από ό,τι θα είχε αν διοικούσα κυλινδρόμυλους. Τα παλιά σιλό εξακολουθούν να στέκονται στο λιμάνι της Πάτρας και μπορεί κάποιος να τα δει και από το φέrrυ μποτ για την Κέρκυρα. Ο πατέρας μου, που είχε διαφωνήσει με τον Ανδρέα, έφυγε από την Πάτρα και βρήκε δουλειά στη Θεσσαλονίκη.

Ο πατέρας μου ήταν Μηχανολόγος Μηχανικός, απόφοιτος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, του πρώτου τεχνικού πανεπιστημιακού ιδρύματος της Ελλάδας. Η εισαγωγή των φοιτητών στο Πολυτεχνείο είναι δύσκολη και όσοι αποφοιτούν, είναι ιδιαίτερα επιτυχημένοι. Περίπου 25 καθηγητές του MIT είναι απόφοιτοι του Μετσόβιου Πολυτεχνείου που συνέχισαν τις μεταπτυχιακές σπουδές τους στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη συνέχεια προσελήφθησαν από το MIT.

Η Λίντα Ταχέτι (Linda Taheti), Κοσμήτορας του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις, και σήμερα Πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας στο Ντέιβις, είναι επίσης απόφοιτος του Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

Η πρώτη δουλειά του πατέρα μου, το 1928, ήταν με τους Ελληνικούς Σιδηροδρόμους και έτσι το 1928 μετακομίσαμε στη Θεσσαλονίκη. Το 1936 ο πατέρας μου άρχισε να εργάζεται για το Υπουργείο Μεταφορών, και τελικά, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου (1940-1944), ήταν υπεύθυνος για τη διανομή του πετρελαίου κίνησης και θέρμανσης σε όλη τη χώρα.

Το εργοστάσιο του παππού μου όπως φαίνεται από το λιμάνι της Πάτρας.

Το 1945 άρχισε να εργάζεται ως σύμβουλος μηχανικός. Σχεδίασε συστήματα θέρμανσης και ψύξης για μεγάλα κτίρια, αλλά και για το ίδιο το Πολυτεχνείο, για το οποίο σχεδίασε τα συστήματα για τα εργαστήρια Φυσικής και Χημείας.

1928-1932

Θυμάμαι το μεγάλο σπίτι που νοικιάσαμε στην κύρια λεωφόρο της Θεσσαλονίκης. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου είχα δύο φίλους που παίζαμε μαζί τον Ιζακινίκο και το Θανασάκη. Ο Ιζακινίκος ανήκε στη μεγάλη εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης που ήρθε από την Ισπανία τον 15ο αιώνα, όταν οι Ισπανοί διαμήνυσαν στους Εβραίους που ζούσαν εκεί ότι θα έπρεπε να ασπαστούν το Χριστιανισμό διαφορετικά θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν την Ισπανία. Τα Βαλκάνια που τότε ήταν υπό Οθωμανική κατοχή δέχθηκαν τους Ισπανο-Εβραίους. Ο σουλτάνος είχε απαντήσει στους Ισπανούς «το δικό σας χάσιμο είναι δικό μου κέρδος» και είχε τόσο δίκιο! Δεν γνωρίζω τι συνέβη στον Ιζακινίκο, αλλά υποθέτω ότι έπεσε θύμα των Ναζί. Όταν ο Θανασάκης αποφοίτησε από το πανεπιστήμιο και ανέλαβε τη διοίκηση του ιδιωτικού σχολείου που ανήκε στον πατέρα του. Στη δεκαετία του 1970 η κόρη του ήρθε για σπουδές στην Αμερική, στο Πανεπιστήμιο του Νόρθερν Ιλλινόις (Northern Illinois University) και την επισκεφθήκαμε εκεί. Οι γονείς του χώρισαν. Η μητέρα του Ναυσικά, ήταν πολύ στενή φίλη της μητέρας μου και μάλιστα στην Αθήνα, έμενε στο διπλανό διαμέρισμα από το δικό μας. Κάπνιζε πάρα πολύ και δεν έζησε τόσο όσο η μητέρα μου. Η μητέρα μου συνέχισε να καπνίζει μέχρι το 1938, ώσπου έπαθε μια τρομερή κρίση άσθματος. Τότε αποφάσισα ότι δεν θα καπνίζω. Κάπνισα μόνο πίπα σε σεμινάρια στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ (Cornell University), επειδή ήταν της μόδας. Με την αποφοίτησή μου από το Κορνέλ το

4 ετών, Θεσσαλονίκη

σταμάτησα και αυτό. Πολλοί από τους συναδέλφους μου στο Ιλλινόις που κάπνιζαν είναι τώρα νεκροί.

Θυμάμαι ακόμα τη Θεσσαλονίκη και από τη Γαλλίδα γκουβερνάντα μου, και συγκεκριμένα από τη φορά που ντυμένη με βραδινό φόρεμα πήγε σε μια χοροεσπερίδα. Οι γονείς μου όμως πήγαιναν συχνά για χορό στο ξενοδοχείο της περιοχής και όχι μόνο συμμετείχαν σε μαραθώνιους χορούς, αλλά ανακυρήχθηκαν και νικητές σε έναν από αυτούς. Στη Θεσσαλονίκη οι γονείς μου ήταν στενοί φίλοι με τη Νταντίν Μαυρίδη και τον σύζυγό της Αριστείδη. Η Νταντίν ήταν αδελφή της Σαπφούς Διαμαντοπούλου, της οποίας ο σύζυγός ήταν ο Έλληνας Πρέσβης στις Ηνωμένες Πολιτείες μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1940. Γύρω στο 1938 ο Διαμαντόπουλος ήταν ο Έλληνας πρέσβης στη Βουλγαρία. Της Σαπφούς δεν της άρεσε η Σόφια, επέστρεψε στην Αθήνα και έμεινε μαζί μας. Θυμάμαι ότι χάρισε στη μητέρα μου μερικές από τις δικές της τουαλέτες που δεν φορούσε πλέον.

Η Σαπφώ, όταν ήταν μια πολύ νέα κοπέλα, παντρεύτηκε τον Πεκμεζιάν (Pekmezian), ένα πλούσιο Αρμένι και έμπορο της Κωνσταντινούπολης. Έμεναν στο σπίτι που είχαν στο Βόσπορο και εκεί φιλοξενούσαν σημαντικούς επισκέπτες της πόλης. Ένας από τους επισκέπτες τους ήταν και ο διάσημος πιανίστας Άρθουρ Ρουμπινστάιν που αν και διαμαρτυρήθηκε για τις πολλές γάτες που υπήρχαν στη βίλα, χάρισε στη Σαπφώ μια φωτογραφία του με το αυτόγραφό του. Αυτή η φωτογραφία μετά το θάνατο της Σαπφούς μεταβιβάστηκε σε μας. Αργότερα όμως η Σαπφώ ερωτεύθηκε τον Κίμωνα Διαμαντόπουλο. Ο Πεκμεζιάν την άφησε ελεύθερη κατανοώντας προφανώς ότι ως ηλικιωμένος δεν θα μπορούσε ποτέ να ανταγωνιστεί τον γοητευτικό Έλληνα διπλωμάτη. Μάλιστα, υπήρξε ιδιαίτερα γενναϊόδωρος, ώστε να της άφησει και περιουσία.

Η Σαπφώ και η Νταντίν ήταν αυτές που με σύστησαν στην Πόλα μετά το διαζυγίό μου το 1966. Η Νταντίν με ήξερε από τότε που ήμουν ένα τετράχρονο παιδί και η Σαπφώ γνώριζε την Πόλα από τότε που ήταν 8 ετών. Η πρεσβεία της Ελλάδας και η πρεσβεία της Γιουγκοσλαβίας ήταν η μία δίπλα στην άλλη στην οδό Μασαχουσέτης στην Ουάσιγκτον κι έτσι η Σαπφώ έβλεπε την Πόλα που έπαιρνε το σχολικό λεωφορείο κάθε πρωί. Η Σαπφώ και η μητέρα της Πόλα έμειναν πολύ καλές φίλες για μια ζωή. Επομένως, η Σαπφώ και η Νταντίν είχαν αρκετά στοιχεία για την Πόλα και για μένα ώστε να πιστεύουν ότι θα είμαστε ευτυχισμένοι μαζί!

Μία από τις αναμνήσεις της Θεσσαλονίκης ήταν και ο χρόνος με τους πολλούς σεισμούς που μας ανάγκασαν να μεταφερθούμε στο

6 Ετών. Χαλάνδρι. Σε αυτή τη βίλα η φράου Βρίεμπε με έβαζε να κάνω γυμναστική στις 6 το πρωί στη βεράντα!

πάρκο της περιοχής και να μένουμε σε σκηνή. Θυμάμαι και το καλοχτισμένο διαμέρισμα στην οδό Μοργκεντάου που όταν γινόταν σεισμός στεκόμασταν κάτω από το πλαίσιο της πόρτας. Όμως, στο τέλος του 1932 διαγνώστηκε με αδενοπάθεια, μια αδυναμία των πνευμόνων. Ο γιατρός πρότεινε αλλαγή κλίματος σε ξηρό, καθώς η Θεσσαλονίκη έχει υγρασία. Έτσι, μετακομίσαμε στο Χαλάνδρι, στα τότε περίχωρα της Αθήνας και ο

πατέρας μου κάθε Σαββατοκύριακο και για περίπου ένα χρόνο, μέχρι που διορίστηκε στο Υπουργείο Μεταφορών, πετούσε στην Αθήνα από τη Θεσσαλονίκη για να μας δει. Η Νταντίν έμενε και αυτή μερικές φορές μαζί μας στο Χαλάνδρι και ο άντρας της ο Αριστείδης, που ήταν δικηγόρος στη Θεσσαλονίκη πετούσε με τον πατέρα μου για το

Σαββατοκύριακο. Θυμάμαι τους μεγάλους περιπάτους που έκανα στο Χαλάνδρι με τη Νταντίν και τη μητέρα μου.

1932-36

Στο Χαλάνδρι νοικιάσαμε τη βίλα της Φράου Σούλτς και η γκουβερνάντα μου ήταν η Γερμανίδα Φράου Βρίεμπε (Frau Vriebe). Η Φράου Βρίεμπε, απόφοιτος της σχολής της αυστηρής πειθαρχίας, με ξυπνούσε στις 6 το πρωί για να κάνω γυμναστική στη βεράντα, με αποτέλεσμα τα παιδιά της γειτονιάς να έρχονται να δουν το θέαμα. Στον κήπο καλλιεργούσα ντομάτες. Η Φράου Βρίεμπε παραπονέθηκε για το φαγητό, ότι "Immer Dieses Oel" (Δεν της άρεσε το ελαιόλαδο). Ισχυριζόταν ότι όταν ήταν νέα, ένας Τούρκος πασάς της είχε αφήσει ένα τσιφλίκι, ένα μεγάλο κτήμα, και ότι όταν είχε ρεπό επισκεπτόταν τον δικηγόρο της για να το διεκδικήσει. Ίσως αυτό να ήταν μια απλή

φαντασίωση, αλλά ποιος ξέρει. Έτσι κι αλλιώς, επειδή με έδερνε πολύ συχνά, η μητέρα μου την απέλυσε.

Εκείνη την εποχή έπαιζα κυρίως με τα Μπαουσταϊν (Bausteine), τα ξύλινα τουβλάκια με τα οποία δημιουργούσα διάφορες κατασκευές. Όταν τελείωνα το παιχνίδι μου, οι γκουβερνάντες

απαιτούσαν να τα μαζεύω, να τα βάζω στην τσάντα τους και να βάζω την τσάντα σε μια γωνιά. Ίσως αυτό να δημιούργησε την τάση μου για τάξη.

Η επόμενη γκουβερνάντα μου ήταν η πολύ γλυκιά Φρουλάιν Σούμαν. Είχε υπέροχους χάρτες της Ευρώπης και μου κέντρισε το ενδιαφέρον στη γεωγραφία. Κανονικά, θα έπρεπε να πηγαίνω στο σχολείο, αλλά επειδή έπασχα από αμοιβαδοειδή δυσεντερία (μάλλον από κατανάλωση λαχανικών από την Αίγυπτο) με θεώρησαν πολύ ασθενή για να πάω στο σχολείο. Έμεινα σπίτι και με δίδασκε η γκουβερνάντα μου. Αρχισα σχολείο για πρώτη φορά το 1936, όταν μετακομίσαμε σ' ένα διαμέρισμα στην Αθήνα. Η γκουβερνάντα μου ήταν από τη Δρέσδη και την περιέγραφε ως το πιο όμορφο μέρος στον κόσμο. Έλεγε ότι ο σιδηροδρομικός σταθμός είχε 10 γραμμές! Κάτι πολύ εντυπωσιακό για ένα οκτάχρονο παιδί. Επισκέφθηκα τη Δρέσδη το 1980 και ήταν λυπηρό να βλέπει κανείς μια τόσο μεγάλη καταστροφή. Θεωρώ όμως, ότι τώρα έχει ξαναχτιστεί.

Εκείνη την περίοδο θυμάμαι επίσης ότι ένας νεαρός θαυμαστής της υπηρέτριάς μας προσπάθησε να μπει στο δωμάτιό της. Το δωμάτιο βρισκόταν στο υπόγειο, και είχε δική του είσοδο από τον κήπο. Αυτή φώναζε για βοήθεια, ο πατέρας μου πήρε το στρατιωτικό όπλο του και πήγε να δει τι είχε συμβεί. Ο νεαρός άνδρας πήδηξε πάνω από το φράχτη και εξαφανίστηκε.

Η μητέρα μου στη Μύκονο-δεκαετία του '30

Με τη φρουλάιν Σούμαν

1936-1938

Η μητέρα μου στη
Μύκονο

Από το 1936 και μετά δεν υπήρχαν πλέον χρήματα από την Πάτρα. Αναγκαστήκαμε να μετακομίσουμε σε ένα μικρό διαμέρισμα, στην οδό Μιμνέρνου 11, στο Κολωνάκι στην αριστοκρατική και μοντέρνα γειτονιά της Αθήνας, ένα τετράγωνο μακριά από το παλάτι και σε απόσταση περίπου 10 λεπτών από τον Εθνικό Κήπο. Μου άρεσε πολύ αυτός ο κήπος και για τα 70 χρόνια που ακολούθησαν τον επισκεπτόμουν

κάθε φορά που βρισκόμουν στην Αθήνα. Δεν είχα πια γκουβερνάντες και πήγαινα για πρώτη φορά στο σχολείο, στο ιδιωτικό Εκπαιδευτήριο Μακρής. Δεν ήμουν καλός μαθητής, κάτι που δεν πρέπει να μας εκπλήσσει αφού για τέσσερα χρόνια, δεν είχα πάει ποτέ σε σχολείο. Για την ηλικία μου ήμουν μεγαλόσωμος. Στο προαύλιο του σχολείου τσακωνόμουν με τα άλλα παιδιά και μάλιστα μερικές φορές με πολύ μεγάλη επιτυχία. Μια φορά έσπρωξα σ' ένα σιντριβάνι τον Ιωάννη Θεοτόκη, τον γιο του Έλληνα Πρωθυπουργού, και έσπασε ένα μπροστινό του δόντι. Τιμωρήθηκα με πολλές ξυλιές. Πολύ αργότερα ο Ιωάννης σκοτώθηκε σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στην Ελβετία. Όταν κάποτε στην Κέρκυρα συνάντησα την αδελφή του, σύζυγο πλέον του Σπύρου Ποζάγου (Pojagos), φίλου μου από το γυμνάσιο, ήταν πολύ φιλική μαζί μου. Μπορεί αυτή να μην γνώριζε ότι έσπασα τα δόντια του αδελφού της, αλλά ούτε κι εγώ ανέφερα οτιδήποτε.

Αν και μου άρεσαν πολύ τα μαθηματικά και η γεωγραφία, κατά τα άλλα δεν ήμουν καλός στο σχολείο. Ο καλύτερος φίλος μου στο Μακρής ήταν ο γιος του Έλληνα Πρέσβη στην Κίνα, που είχε επισκεφθεί την Κίνα και είχε ιστορίες να πει σχετικά με τον πόλεμο

Κίνας-Ιαπωνίας. Ζήλευα κάθε του ταξίδι. Στην πραγματικότητα ντρεπόμουν που δεν είχα ταξιδέψει πολύ. Τότε μάλλον μου αναπτύχθηκε ένα ισχυρό κίνητρο για τα ταξίδια και πράγματι, στη ζωή μου ταξίδεψα πολύ, κάνοντας τέσσερις φορές το γύρο του κόσμου.

Μου έρχονται στο μυαλό δύο φάρσες εκείνης της περιόδου. Εμείς μέναμε στο δεύτερο όροφο, και στον πρώτο όροφο ήταν το διαμέρισμα της κυρίας Ελένης Βλάχου, εκδότριας και ιδιοκτήτριας της σημαντικής ελληνικής εφημερίδας "Καθημερινή" (μια εφημερίδα που θεωρώ το ισοδύναμο των New York Times στην Ελλάδα). Τηλεφώνησα στο ζαχαροπλαστείο της περιοχής και παρήγγειλα να στείλουν στο διαμέρισμά της μια ακριβή τούρτα. Βεβαίως, όταν έφτασε η τούρτα η κα. Βλάχου αναγκάστηκε να πει ότι δεν την είχε παραγγείλει αυτή! Η δεύτερη φάρσα αφορούσε την κατασκοπεία των γειτόνων μας όταν έπαιζαν μπριτζ. Οι γείτονες, της εφοπλιστικής οικογένειας Εμπρειρικού, έμεναν στον απέναντι δρόμο και εγώ χρησιμοποιώντας δυνατά κιάλια έβλεπα τα χαρτιά στο χέρι του ατόμου που είχε την πλάτη του προς το παράθυρο. Στη συνέχεια, τηλεφώνησα στον παρτενέρ του και του μαρτύρησα τα φύλλα που κρατούσε. Φυσικά, παραπονέθηκαν Η μητέρα μου πριν σταματήσει το κάπνισμα το 1938 στους γονείς

μου, ο πατέρας μου κλείδωσε το τηλέφωνο και δεν μπορούσα πλέον να κάνω τέτοιες φάρσες.

Ένας από τους μαθητές των Εκπαιδευτηρίων Μακρή ήταν ο Έντ Τζαχίελ (Ed Jahiel). Όταν το 1958, έφτασα για πρώτη φορά στη Σαμπέιν (Champaign) στο Ιλλινόις μου τον σύστησε ο συνάδελφός μου Ντον Ντυλέινι (Don Dulany), ως κάποιον με επίσης ελληνική καταγωγή. Με την συζήτηση, ανακαλύψαμε ότι πηγαίναμε στο ίδιο σχολείο, αν και ο ίδιος ήταν μερικά χρόνια μεγαλύτερος. Πέθανε πριν από λίγα χρόνια. Η σύζυγός του Λένροουζ (Lenrose), ήταν για πολλά χρόνια η δασκάλα πιάνου της Λουίζας. Τελικά, ο κόσμος είναι μικρός.

Μια άλλη αγαπημένη μου ανάμνηση εκείνης της εποχής ήταν η ολική έκλειψη ηλίου που παρατηρήσαμε στο Σούνιο, στο ναό του Ποσειδώνα, μια από τις πιο μαγευτικές τοποθεσίες του κόσμου. Βλέποντας το ναό κατά τη διάρκεια της ολικής έκλειψης ήταν κάτι το αξέχαστο. Απλώς υπέροχο! Παρεμπιπτόντως, όλα αυτά τα χρόνια ο ναός έχει βανδαλιστεί από άτομα που χάραζαν στα μάρμαρά του το όνομά τους, συμπεριλαμβανομένου και του Λόρδου Βύρωνα.

Στις 4 Αυγούστου 1936, ο Στρατηγός Μεταξάς ανέτρεψε την ελληνική κυβέρνηση και έγινε δικτάτορας της Ελλάδας. Ίδρυσε ένα καθεστώς που αντανakλούσε τα ναζιστικά και φασιστικά κόμματα και περιελάμβανε την ίδρυση μιας οργάνωσης νεολαίας. Η ένταξη στη «Νεολαία» ήταν υποχρεωτική. Δεν μου άρεσαν τα υποχρεωτικά, τα καταναγκαστικά πράγματα, αλλά έπρεπε να το κάνω. Ο θεός Μήτσος (γιος της αδελφής της μητέρας του παππού μου) ήταν υψηλόβαθμος αξιωματούχος στη Νεολαία και κατά τη διάρκεια αθλητικών αγώνων, φρόντισε να είμαι ταξιθέτης στο βασιλικό περίπτερο. Έτσι, συνόδευσα τον βασιλιά Παύλο και τη βασίλισσα Φρειδερίκη στις θέσεις τους. Μου φαίνονταν συνηθισμένοι άνθρωποι. Ποτέ δεν

πίστεψα τις ανοησίες ότι ο ίδιος ο Θεός έδινε το χρίσμα σε βασιλείς. Ήμουν δημοκράτης, ακόμη και σε αυτή την ηλικία.

1938-40

Ήμουν πλέον 12 ετών και έπρεπε να εγγραφώ στο γυμνάσιο. Η οικογένεια μου συζήτησε διεξοδικά αν έπρεπε να εγγραφώ σε αγγλόφωνο, γαλλόφωνο ή γερμανόφωνο σχολείο, δεδομένου ότι τα ελληνικά σχολεία κρίθηκαν ανεπαρκή. Τελικά, αποφασίστηκε να παρακολουθήσω μαθήματα σε γαλλικό σχολείο, αφού τότε η διεθνής γλώσσα ήταν τα Γαλλικά, όπως σήμερα είναι τα Αγγλικά. Σε αυτά τα διεθνή σχολεία οι μαθητές αρχικά παρακολουθούσαν ένα δίωρο ξένης γλώσσας την ημέρα, με τις ώρες συνεχώς να αυξάνονται έτσι ώστε μέχρι το τέλος του λυκείου όλα τα θέματα να διδάσκονται σε αυτή τη γλώσσα. Ο μαθητής με την αποφοίτηση του θα μπορούσε άμεσα να φοιτήσει σε πανεπιστήμιο της ξένης χώρας. Όμως, αυτά τα σχολεία ήταν υποχρεωμένα από το νόμο να διδάσκουν και δύο ώρες Ελληνικά κάθε μέρα, αλλά και μία ώρα Θρησκευτικών την εβδομάδα. Την Γαλλική Σχολή διοικούσαν οι Μαριανοί Αδελφοί (Frères Maristes). Οι αδελφοί είχαν δημιουργήσει ένα σύστημα βαθμολογίας με κάρτες που με εξυπηρέτησε πολύ. Μας έδιναν μπλε κάρτες στους βαθμούς Β και κόκκινες κάρτες στους βαθμούς Α και μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε αυτές τις κάρτες στο τέλος του χρόνου για να πάρουμε βιβλία ή άλλα χρήσιμα πράγματα. Αυτό το σύστημα των ανταμοιβών ήταν πολύ αποτελεσματικό για μένα και έτσι μετακινήθηκα στην κορυφή της τάξης. Οι αδελφοί απαιτούσαν επίσης την απομνημόνευση του «Καθρέφτη Καλής Συμπεριφοράς», (Miroir du Bon Élève) που περιέγραφε την καλή συμπεριφορά των μαθητών.

Την περίοδο 1938-1940 είχα τέσσερις φίλους. Οι φίλοι μου, Λέων και Τάκης ήταν γιοί της φίλης της μητέρας μου Ελένης Αργυροπούλου. Ο Λουκάς και ο Τάσος ήταν γιοί της Βάνας, της

αδελφής της θείας μου, Αμπιγκέλ. Ο Λέων και ο Τάκης κατέληξαν στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ (βλέπε παρακάτω) και αποφοίτησαν ως Μηχανολόγος Μηχανικός και Οικονομολόγος αντίστοιχα. Ο Λέων μετά το Μακγκίλ επέστρεψε στην Ελλάδα, και εργάστηκε σαν μηχανικός μέχρι το 1998. Τελευταία φορά τον είδα το 2001, στο σπίτι του στο Κολωνάκι που είχε μια υπέροχη θέα της Ακρόπολης. Ο Τάκης έγινε υψηλόβαθμο στέλεχος της British Petroleum και εργάστηκε στην Αγγλία. Ο Λουκάς έγινε δικηγόρος και στη δεκαετία του 1970, υπήρξε βουλευτής στη Βουλή των Ελλήνων. Ο Τάσος έγινε επιτυχημένος επιχειρηματίας στην Νέα Υόρκη.

Το 1939 μετακομίσαμε από το νοικιασμένο διαμέρισμά μας στην οδό Σκουφά, σε ένα διαμέρισμα στα Άνω Πατήσια. Για μένα, η μετακόμιση ήταν ένας βολικός τρόπος ώστε να απομακρυνθώ από την Νεολαία. Είπα αντίο στο παράρτημα κοντά στη Σκουφά και ποτέ δεν γράφτηκα στο αντίστοιχο στα Πατήσια. Υποθέτω ότι η Νεολαία τελικά θα ανακάλυπτε την «παράνομη» πράξη μου, αλλά με την έναρξη του πολέμου το 1940, αυτό ξεχάστηκε.

Το 1940 οι Ιταλοί εισέβαλαν στην Ελλάδα και τα σχολεία έκλεισαν. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 ο Μουσολίνι έδωσε τελεσίγραφο στον Μεταξά, τον δικτάτορα της Ελλάδας και ο Μεταξάς απάντησε με ένα ηχηρό «ΟΧΙ». Η επέτειος αυτή εορτάζεται ως «η ημέρα του ΟΧΙ» με παρελάσεις και άλλες εκδηλώσεις.

Οι Ιταλοί επιτέθηκαν μέσω της Αλβανίας και οι Έλληνες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν περίπου 100 μίλια. Στη συνέχεια, οι Έλληνες αντεπιτέθηκαν και οδήγησαν τους Ιταλούς στο ένα τρίτο της Αλβανίας. Οι δύο στρατοί πέρασαν έναν άθλιο χειμώνα στα βουνά. Ο Λάκης, ο γιος του μεγάλου θείου μου του Θανάση, του αδελφού του παππού της μητέρας μου, ήταν σε αυτά τα βουνά, και έπαθε κρυοπαγήματα στο πόδι του. Ως ανάπηρος πολέμου πήρε σύνταξη

από την ελληνική κυβέρνηση για το υπόλοιπο της ζωής του. Ο θείος μου ο Σπύρος ήταν επίσης σε αυτό το μέτωπο στο ρόλο του διερμηνέα (από ιταλικά στα ελληνικά). Ήταν μόλις το Μάρτιο του 1941, όταν οι Γερμανοί επιτέθηκαν στην Ελλάδα και η χώρα κατελήφθη από τις δυνάμεις του Άξονα.

1941

Τον Μάρτιο του 1941 ο Χίτλερ επιτέθηκε στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα. Ο Χίτλερ δεν μπορούσε να αντέξει οικονομικά ένα ανοιχτό μέτωπο στα Βαλκάνια ενώ έκανε επίθεση κατά της Ρωσίας. Ήλπιζε για μια γρήγορη νίκη και έριξε 22.000 αλεξιπτωτιστές στην Κρήτη (η μεγαλύτερη πτώση στην ιστορία). Αλλά οι Έλληνες στην Κρήτη, με τη βοήθεια στρατιωτών από την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, κράτησαν απασχολημένο το Χίτλερ μέχρι το τέλος του Απριλίου. Πολλοί ειδικοί πιστεύουν ότι ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο επειδή δεν επιτέθηκε στη Ρωσία πριν τις 21 Ιουνίου 1941, που ήταν ήδη πολύ αργά. Όπως και για τον Ναπολέοντα, τα Γερμανικά στρατεύματα κόλλησαν στο χιόνι.

Όταν το 1941 οι Γερμανοί κατέλαβαν την Αθήνα επέταξαν και τα περισσότερα τρόφιμα και έτσι προκλήθηκαν σοβαρές ελλείψεις. Με θυμάμαι να βαδίζω έξω από ένα εστιατόριο στην οδό Θεμιστοκλέους που διαφήμιζε μπριζόλες (προφανώς από τη μαύρη αγορά) και να είμαι πολύ πεινασμένος. Στην Αθήνα πέθαναν από την πείνα περίπου 300.000 άνθρωποι. Εμείς, για να μπορέσουμε να επιβιώσουμε, μετακομίσαμε στην Κέρκυρα όπου τα κτήματα του παππού θα μας πρόσφεραν λάδι, λαχανικά, και φρούτα. Μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις ανταλλάξαμε το λάδι με κρέας.

Έτσι, μετά από δύο χρόνια σταμάτησε η τυπική Γαλλική μου εκπαίδευση, αλλά συνεχίστηκε στην Κέρκυρα, με τη Δ/δα Πονζέτα

(Mlle Ponzetta) μια Γαλλο-Ελβετίδα κυρία. Στην Κέρκυρα επίσης, με ιδιαίτερα μαθήματα συνέχισα τα Γαλλικά και τα Γερμανικά. Όταν το 1943 ήταν εμφανές ότι οι Σύμμαχοι θα κέρδιζαν τον πόλεμο, άρχισα να μαθαίνω Αγγλικά. Το 1942 έκανα και λίγα Ιταλικά.

Θυμάμαι να βλέπω τους Γερμανούς να μπαίνουν στην Αθήνα με τα τανκς τους και τα οχήματα μεταφοράς προσωπικού. Εκτιμώ ότι δεν βομβάρδισαν την Αθήνα για τους αρχαιολογικούς της χώρους, αλλά από την ταράτσα μας βλέπαμε τους βομβαρδισμούς της γύρω περιοχής.

Για να πάμε στην Κέρκυρα από την Αθήνα, έπρεπε πρώτα να πάρουμε το λεωφορείο. Η διαδρομή Αθηνών-Πατρών που σήμερα είναι περίπου τρεις ώρες, τότε ήταν δύο μέρες. Στο δρόμο βλέπαμε πολλά στρατιωτικά οχήματα. Την πρώτη μέρα καταφέραμε να φτάσουμε στο Αίγιο και κοιμηθήκαμε στα τραπέζια ενός εστιατορίου της περιοχής. Την επόμενη μέρα φτάσαμε στην Πάτρα και από εκεί πήραμε ένα καΐκι, ένα πετρελαιοκίνητο σκάφος χωρητικότητας 20 ατόμων. Σταματήσαμε στη Λευκάδα που εκεί ζούσε η αδελφή της γιαγιάς από την πλευρά της μητέρας μου και πήγαμε και σε μερικά από τα γύρω νησιά. Η περιοχή έχει αρκετά μικρά νησιά συμπεριλαμβανομένου και του Σκορπιού που αγόρασε ο Ωνάσης για να αποφύγει τους παπαράτσι και αποτελούσε ένα από τα πιο ελκυστικά πράγματα για την Τζάκι Κένεντι. Ίσως παντρεύτηκε τον Ωνάση για να γλυτώσει από τους δημοσιογράφους.

Σ' αυτή την επίσκεψη ακούσαμε και μια ενδιαφέρουσα ιστορία για το νησάκι δίπλα από το Σκορπιό. Ακούσαμε ότι εκεί εργαζόταν ο Γερμανός αρχαιολόγος Ντόερφιλντ (Doerfeld) που ήλπιζε ότι θα ανακαλύψει κάποιο νησί που αναφερόταν στην Οδύσσεια. Αυτός που μας έλεγε την ιστορία, και ζούσε σε ένα άλλο νησί της περιοχής, είχε επισκεφθεί τον Ντόερφιλντ και τον βρήκε ζωντανό μεν, αλλά είδε ότι

ήταν στα τελευταία του. Όταν επέστρεψε στο δικό του νησί, μια ώρα μακριά, άνοιξε το ραδιόφωνο και άκουσε στη Γερμανική εκπομπή ότι ο Ντόερφιλντ ήταν νεκρός. Έτσι, θεωρώντας ότι η κα Ντόερφιλντ πρέπει να είχε ένα ραδιοφωνικό πομπό, έναν ασύρματο, ενημέρωσε σχετικά τις αρχές. Οι αρχές έκαναν έφοδο στο σπίτι των Ντόερφιλντ, βρήκαν τον πομπό και απέλασαν την κα. Ντόερφιλντ στη Γερμανία.

Η σκληρή λιτότητα του πολέμου έφερε και ένα καλό αποτέλεσμα. Καλλιέργησα τη νοοτροπία ότι μπορώ να τα καταφέρω και με λιγότερα. Αργότερα μπόρεσα να εκτιμήσω τη σοφία αυτών που είπαν ότι «δεν υπάρχει μεγαλύτερο καλό σε άνθρωπο από το να έχει ελάχιστες ανάγκες». Πιστεύω ότι η αχαλίνωτη υπερκατανάλωση αποτελεί από τις πιο σοβαρές αδυναμίες του καπιταλισμού επειδή επιβαρύνει το περιβάλλον.

1941-45

Αυτά τα τέσσερα χρόνια τα περάσαμε στην Κέρκυρα. Θεωρώ την Κέρκυρα ως ένα από τα πιο όμορφα μέρη της γης, αν και τελευταία την έχουν καταλάβει οι τουρίστες. Είναι τόσο όμορφη που δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι οι βασιλικές οικογένειες της Αγγλίας και της Ελλάδας επέλεξαν την Κέρκυρα για τα καλοκαίρια τους. Η Αυτοκράτειρα Ελισάβετ (Σίσσυ) της Αυστρίας έχτισε το Αχίλλειον, το δικό της παλάτι στην Κέρκυρα το οποίο αργότερα αγόρασε ο Κάιζερ της Γερμανίας. Ο δε Βασιλεύς Έντουαρντ της Βρετανίας επισκεπτόταν συχνά την Κέρκυρα με το σκάφος του, αλλά και ο Βασιλεύς Γεώργιος της Ελλάδος πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο περνούσε επίσης τα καλοκαίρια του στην Κέρκυρα.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι ήμασταν στο κέντρο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αυτή η περίοδος δεν ήταν και τόσο άσχημη για μένα. Οι Ιταλοί κατέλαβαν το νησί, αλλά μας φέρονταν καλά επειδή

μετά την «νίκη» τους ήθελαν να προσαρτήσουν τα νησιά του Ιονίου στην Ιταλία. Κατασκεύασαν μια ωραία οργανωμένη παραλία για την πόλη της Κέρκυρας, με καμπίνες, εστιατόριο, καλές εγκαταστάσεις λουομένων. Κατασκεύασαν δρόμους, έδωσαν συμβουλές στους αγρότες. Επίσης εγκατέστησαν στην Πάνω Πλατεία της Κέρκυρας ένα υψηλής πιστότητας στερεοφωνικό συγκρότημα που έπαιζε κλασική μουσική. Εκεί άκουσα για πρώτη φορά τη Σονάτα Κρόιτσερ του Μπετόβεν και την ερωτεύθηκα με την πρώτη ακρόαση. Και οι δύο πλευρές της οικογένειάς μου αγαπούσαν την κλασική μουσική.

Η μεγάλη μου θεία Αλεξάνδρα Τριάντη ήταν διακεκριμένη τραγουδίστρια και ο εξάδελφος Δημητράκης που αναφέραμε παραπάνω, περνούσε τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο του ακούγοντας κλασική μουσική. Από την πλευρά της μητέρας μου, ο θείος Τάσος ήταν επαγγελματίας μουσικός. Ο θείος Σπύρος αγαπούσε τόσο πολύ την κλασική μουσική που μια-δυο φορές την εβδομάδα, άφηνε τη σύζυγό του, που δεν ήταν λάτρης της και επισκεπτόταν κάποιον φίλο του με καλό ηχοσύστημα για να την απολαύσει.

Στην Κέρκυρα πήγα στο Λύκειο του κλασσικού ελληνικού γυμνασίου, γιατί μου άρεσαν τα μαθηματικά και η φυσική, και δεν ήθελα να παρακολουθώ 13 ώρες την εβδομάδα αρχαία ελληνικά που ήταν υποχρεωτικές στο γυμνάσιο. Ήμουν πολύ καλός στα μαθηματικά και ιδίως στη γεωμετρία. Ο καθηγητής μας, πτυχιούχος Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ήταν εξαιρετικός. Δεν κάλυψε μόνο την άλγεβρα, την τριγωνομετρία, και τη γεωμετρία, αλλά και τη θεωρία των αριθμών και μας εισήγαγε στο διαφορικό λογισμό (διαφοροποίηση και ολοκληρώματα). Υποχρεωτικό μάθημα σύμφωνα με τη νομοθεσία, ήταν και τα Θρησκευτικά. Στο τελικό διαγώνισμα το θέμα ήταν "Δώστε τρεις αποδείξεις της ύπαρξης του Θεού" και πράγματι έδωσα τις αποδείξεις, αλλά στη συνέχεια απέδειξα ότι δεν ήταν επαρκείς. Η βαθμολογική κλίμακα ήταν από 0 έως 20 και ο

καθηγητής μου έβαλε 10, σχολιάζοντας ότι ναι μεν γνώριζα τις αποδείξεις, αλλά με το να αμφισβητήσω το κύρος τους είχα χάσει το μισό μου βαθμό.

Ήδη αντιμετώπιζα τη θρησκεία με σκεπτικισμό. Παρατήρησα ότι υπήρχαν διάφορες παροιμίες στην ελληνική λαϊκή κουλτούρα, όπως "Τετάρτη και Παρασκευή τα νύχια σου μην κόψεις. Την Κυριακή μην λούζεσαι αν θέλεις να προκόψεις". Έτσι έκανα ακριβώς το αντίθετο και παρακολούθησα την εξέλιξη των βαθμών μου. Δεν άλλαξαν καθόλου!

Ένα ακόμη δυσάρεστο γεγονός της Ιταλικής κατοχής ήταν ότι το 1942 έστειλαν τους Έλληνες εκπαιδευτικούς στην ηπειρωτική Ελλάδα και τους αντικατέστησαν με Ιταλούς καθηγητές. Διαμαρτυρηθήκαμε με αποχή. Δεν πήγα σχολείο για ένα ολόκληρο χρόνο, αλλά αυτή ήταν η χρονιά που έμαθα περισσότερα από οποιαδήποτε άλλη χρονιά. Εξερεύνησα τον κόσμο με το να μελετώ την 24τομη εγκυκλοπαίδεια που υπήρχε στο δωμάτιό μου. Διασκέδαζα με το να μελετώ φυσική, ψυχολογία, πολιτική, αστρονομία, και τόσα άλλα θέματα. Η ψυχολογία μου άρεσε, αλλά δεν πίστευα ότι θα μπορούσα να κερδίζω τα προς το ζην αν ακολουθούσα αυτόν τον κλάδο. Την ίδια περίοδο η μητέρα μου προσέλαβε καθηγητές για ιδιαίτερα μαθήματα. Είχα ένα καθηγητή για τα μαθηματικά, άλλο για Λατινικά και Ελληνικά, άλλο για Γαλλικά, άλλο για Γερμανικά, έναν άλλο για Ιταλικά, και μετά το 1943, όταν ήταν πλέον σαφές ότι οι Σύμμαχοι θα κέρδιζαν τον πόλεμο, και ένα καθηγητή για Αγγλικά.

Αγγλικά με δίδαξε η Αγγλίδα καθηγήτρια της μητέρας μου, που μετά από 25 χρόνια άντεχε ακόμη. Ήταν τόσο καλή που μέσα σε έξι μήνες μπορούσα να μιλήσω και να γράψω αρκετά καλά στα Αγγλικά. Έπρεπε όμως να κάνω και πρακτική άσκηση στη γλώσσα.

Έτσι η μητέρα μου βρήκε ένα 75χρονο τρόφιμο του τοπικού ψυχιατρείου, που είχε συνέλθει ολοκληρωτικά (ένα φαινόμενο που ιατρικά ονομάζεται αυτόματη ύφεση), αλλά επειδή δεν είχε κάπου να μείνει, το ψυχιατρείο τον δέχθηκε και έμεινε εκεί για όλη του τη ζωή. Παρ' όλα αυτά είχε ανάγκη και λίγα χρήματα. Έτσι, με ελάχιστα χρήματα είχαμε ατελείωτες συζητήσεις στα αγγλικά. Ήταν Έλληνας πολίτης με Αγγλίδα μητέρα που πριν αρρωστήσει έμενε στην Ελβετία. Όταν έγινε διανοητικά ασθενής, η Ελβετία τον απέλασε στην Ελλάδα. Τα Αγγλικά ήταν η μητρική του γλώσσα, καθώς με τους γονείς του μιλούσε στα αγγλικά.

Έφηβος στην Κέρκυρα

Αυτά τα χρόνια η καλοκαιρινή μου ρουτίνα ήταν να μελετώ με ένα ή δύο καθηγητές το πρωί, στη συνέχεια να πηγαίνω για κολύμπι και το μεσημέρι να παίρνω το λεωφορείο για την επιστροφή στην πόλη αφού το μεσημεριανό γεύμα μας σερβίρονταν στις 1 το μεσημέρι ακριβώς! Μετά το μεσημεριανό γεύμα, ένα υπνάκος ήταν υποχρεωτικός και αργά το απόγευμα είχα επιπλέον φροντιστήρια με καθηγητές. Στα κενά του προγράμματος διάβαζα. Έκανα όμως και μεγάλους περιπάτους με την Τίνα Βασιλά, τη

δασκάλα του πιάνου που ζούσε στο επάνω διαμέρισμα του κτιρίου μας. Συνειδητοποίησα ότι μάθαινα πιο πολλά όταν συζητούσα με μεγαλύτερης ηλικίας άτομα παρά με τους συμμαθητές μου, αν και είχα τέσσερις φίλους με τους οποίους περνούσα αρκετό χρόνο μαζί. Οι φίλοι μου ήταν ο Ιωάννης Λαβράνος (ο πρώτος ή δεύτερος στην τάξη, όταν εγώ ήμουν δεύτερος ή πρώτος), ο Νίκος Αγιοβλασσίτης, ο Σπύρος Ποζάγος, και ο Σπύρος Σκευοφύλακας. Μεγάλους περιπάτους

έκανα και με την Σόνια Σκευοφύλακα, την αδελφή του Σπύρου, και τη Ντορίτα Βλαχοπούλου αν και οι σχέσεις μας ήταν πλατωνικές. Και οι δύο τους ήταν ένα ή δύο χρόνια μεγαλύτερές μου και είχαν ήδη δεσμευθεί ρομαντικά. Η Ντορίτα ήταν ερωτευμένη με ένα από τα αγόρια της οικογένειας Μάνεση που αργότερα έγινε ο αντιπρόσωπος της Avis στην Κέρκυρα και από αυτόν νοίκιαζα τα αυτοκίνητα που χρησιμοποιούσα στη δεκαετία του 1960.

Όταν τελείωσε ο πόλεμος, ο Ιωάννης Λαβράνος μετανάστευσε στη Νότια Αφρική που εκεί ήταν ένας θείος του και έγινε επιφανής βοτανολόγος. Τα φυτά *Lavranos* ονομάστηκαν έτσι προς τιμήν του.

Ο Νίκος έγινε τοπογράφος μηχανικός και στην καριέρα του ασχολήθηκε και με έργα σε πολλές χώρες της Μέσης Ανατολής. Δημιουργούσε τους τοπογραφικούς χάρτες πριν την κατασκευή του οδικού δικτύου ή των πόλεων και απέκτησε πάρα πολλά χρήματα. Συναντούσα το Νίκο κάθε φορά που πήγαινα στην Ελλάδα και τώρα, που λόγω ηλικίας δεν ταξιδεύω τόσο, επικοινωνώ τηλεφωνικά μαζί του μία φορά το μήνα.

Ο Σπύρος Ποζάγος έγινε γιατρός και έζησε στην Κέρκυρα. Ήταν ο προσωπικός γιατρός της Τίνας Βασιλά (βλέπε παραπάνω) στα γηρατειά της. Όταν γύρω στο 1998, μου παρουσιάστηκε καρκίνος του προστάτη, παρουσιάστηκε και στο Σπύρο. Εγώ επέλεξα για θεραπεία την άμεση τοποθέτηση 176 ραδιενεργών στοιχείων στον αδένα. Ο ίδιος επέλεξε το «ας περιμένουμε για να δούμε την εξέλιξη». Είναι λυπηρό, αλλά ο Σπύρος πλέον δεν ζει.

Ο Σπύρος Σκευοφύλακας που ήταν διάνοια στα ηλεκτρονικά και θα διέπρεπε σαν ηλεκτρολόγος μηχανικός, πέθανε σε ηλικία μόλις 17 ετών από έναν ιδιαίτερα σοβαρό ιό ελονοσίας που φημολογείται ότι μεταφέρθηκε με τα Ιταλικά στρατεύματα από την Αφρική.

Το 1942 είχα τον πρώτο μου ρομαντικό δεσμό με την Έλλη Βασιλά, ανιψιά της Τίνας. Στην Ελλάδα εκείνης της εποχής και πριν την ηλικία των πάνω-κάτω 18 χρονών δεν επιτρέπονταν τα ραντεβού. Αγόρια και κορίτσια συναντιόντουσαν σ' ένα από τα διαμερίσματα της παρέας και χόρευαν στις νότες ενός κουρδιστού γραμμοφώνου με την επίβλεψη κάποιου γονέα. Επομένως, στην ηλικία των 16 ετών ενώ αυτή ήταν 13, η συνάντησή μας έπρεπε να είναι μυστική. Έτσι, συναντιόμασταν για φιλιά στη σκάλα του κτιρίου! Χτυπούσα το ταβάνι του δωματίου μου με ένα μαστούνι ώστε να γνωρίζει πότε θα έβγαινα στη σκάλα. Συναντιόμασταν εκεί για λίγα λεπτά ή μέχρι κάποιος άλλος να χρησιμοποιήσει τις σκάλες. Το κτίριο στην οδό Κοτάρδου 14 είχε τέσσερις ορόφους. Στο ισόγειο έμενε μια κυρία που είχε τον γιο της στην Αφρική. Το διαμέρισμα του παππού μου που μέναμε εμείς, ήταν στο δεύτερο όροφο. Το διαμέρισμα των Βασιλά ήταν στον τρίτο όροφο και κάποιοι άλλοι, που δεν θυμάμαι το όνομά τους, έμεναν στον τέταρτο. Τότε οι γείτονες συνήθιζαν να επισκέπτονται ο ένας τον άλλο. Όμως, ως και οι τυπικές επισκέψεις των ατόμων του τετάρτου που γίνονταν σχεδόν κάθε μήνα, αναστάτωναν τη γιαγιά μου, που δεν ήταν ιδιαίτερα κοινωνική. Σε αντίθεση, είχαμε μια καθημερινή επίσκεψη στην οικογένεια Βασιλά και έπαιζα σκάκι με τον Ντίνο, τον εξάδελφο της Έλλης, σχεδόν κάθε μέρα.

Το διαμέρισμα του παππού μου είχε 7 δωμάτια, και χώρο για τους υπηρέτες. Η γιαγιά μου και η μητέρα μου έμεναν στο ένα δωμάτιο, που πρέπει να ήταν γύρω στα 55 τετραγωνικά μέτρα. Ο θείος Σπύρος έμενε σε άλλο δωμάτιο που όταν δεν ήταν εκεί, το καταλάμβαναν εγώ. Ο θείος Τάσος με τη γυναίκα του και τον γιο τους έμεναν στο επίσης πολύ μεγάλο διπλανό δωμάτιο. Ο Μεγάλος θείος Γιώργος έμενε στο αμέσως επόμενο δωμάτιο, που μάλλον ήταν 50 τετραγωνικά. Στη συνέχεια υπήρχε το αναγνωστήριο που για το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου, το χρησιμοποιούσα εγώ.

Ακολουθούσε το σαλόνι, περίπου 25 τετραγωνικά που το ανοίγαμε μόνο όταν είχαμε επισκέπτες και η τραπεζαρία που εκτιμώ ότι ήταν 15 τετραγωνικά (5m x 3m). Ένα κοινό μπάνιο περίπου 4 τετραγωνικά ήταν δίπλα από την κουζίνα. Η κουζίνα ήταν σχεδόν 10 τετραγωνικά και δίπλα της υπήρχε και ένας χώρος περίπου 12 τετραγωνικά (3,5m x 3,5m) για το υπηρετικό προσωπικό. Στην Κέρκυρα συνήθως είχαμε δύο ή τρεις υπηρέτες ενώ στην Αθήνα είχαμε μόνο ένα άτομο.

Το πιο τραυματικό γεγονός του 1943 ήταν ο βομβαρδισμός της Κέρκυρας από τους Γερμανούς με εμπρηστικές βόμβες. Όταν οι Ιταλοί αποφάσισαν να αποσυρθούν από τον πόλεμο, οι Γερμανοί που δεν ήθελαν κάτι τέτοιο τους επιτέθηκαν και στις επιχειρήσεις τους έκαψαν την μισή πόλη της Κέρκυρας. Ήταν 14 Σεπτεμβρίου 1943 όταν με τη μητέρα μου αρχίσαμε να βλέπουμε παντού τριγύρω μας φωτιές και αποφασίσαμε να εγκαταλείψουμε την πόλη. Δυστυχώς, αφήσαμε τη γιαγιά μου και το μεγάλο θείο Γιώργο στο σπίτι επειδή ήταν προχωρημένης ηλικίας και δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν. Και οι δύο τους μας είπαν κατηγορηματικά «φύγετε, φύγετε να σωθείτε».

Η μητέρα μου και εγώ βαδίσαμε τα 9 χιλιόμετρα για να φτάσουμε στον Αη Γιάννη, στο σπίτι των εξαδέλφων της Λιζαμπέττα, Ντορίνα, και Ίντα. Στο δρόμο μας είδαμε πτώματα εκείνων που είχαν σκοτωθεί από τη βομβιστική επίθεση. Κρυβόμασταν από τα αεροπλάνα που χρησιμοποιούσαν τα πολυβόλα τους για να χτυπήσουν οτιδήποτε κινείται και φτάσαμε στον Αη Γιάννη εξαντλημένοι και σοκαρισμένοι. Την πρώτη μέρα μείναμε σ' ένα χαντάκι χωρίς να κινηθούμε επειδή φοβόμασταν ότι θα μας βομβαρδίσουν. Μόνο όταν καταλάβαμε ότι είχαν σταματήσει οι βομβαρδισμοί μπήκαμε στο σπίτι.

Οι εξαδέλφες της μητέρας μου ήταν πολύ φιλόξενες, με καλή διάθεση και φρόντισαν να έρθουμε στα συγκαλά μας. Ήρθαν και άλλοι φίλοι τους από την πόλη και τελικά μαζευτήκαμε περίπου 25

άτομα, 25 πρόσφυγες από την πόλη. Κοιμόμουν στο τεράστιο σαλόνι με καμιά δεκαριά άλλα παιδιά. Πρέπει να παραδεχθώ ότι τουλάχιστον εμείς περνάγαμε καλά. Ερωτεύθηκα τη Σοφία Γρόλιου, την αδελφή του καθηγητή μου Κώστα που με δίδασκε Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά. Ο Κώστας τελικά αποφοίτησε από το Κέμπριτζ της Αγγλίας και έγινε καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, ενώ η Σοφία έγινε γιατρός ακτινολόγος.

Λίγες μέρες μετά την μετακίνησή μας στον Αη Γιάννη, επιστρέψαμε στην πόλη και διαπιστώσαμε ότι και η γιαγιά μου και ο θείος Γιώργος είχαν επιζήσει. Νοικιάσαμε ένα κάρο και τους πήραμε μαζί μας στον Αη Γιάννη. Ωστόσο, το σοκ που έπαθαν όταν είδαν την καταστροφή της Κέρκυρας ήταν πολύ μεγάλο. Ο θείος Γιώργος πέθανε λίγο αργότερα την ίδια χρονιά στην ηλικία των 92 ετών και η γιαγιά μου έζησε για τρία ακόμη χρόνια.

Ο πιανίστας Άθως Βασιλάκης ήταν περίπου 50 ετών και φίλος της οικογένειας της μητέρας μου στην Κέρκυρα. Ήταν τόσο πλούσιος που είχε τη δυνατότητα να νοικιάζει αίθουσες συναυλιών, όπως την Σαλ Πλεγιέλ (Salle Playel) στο Παρίσι, αλλά και σε όλη τη Γαλλία, και να καλεί αρκετές εκατοντάδες ανθρώπους για να έρθουν να τον ακούσουν. Στη δεκαετία του 1940 ζούσε στην Κέρκυρα, σε ένα πανέμορφο κτήριο απέναντι από το Παλάτι του Κυβερνήτη. Κάποια φορά είχε καλέσει για κοκτέιλ στο σπίτι του αρκετές δεκάδες ατόμων και στη συνέχεια τους έπαιξε ένα πρόγραμμα μιάμισης ώρας. Ο Ντεμπισύ (Debussy) ήταν ο αγαπημένος του συνθέτης και μια-δυο φορές με κάλεσε στο διαμέρισμά του και έπαιξε μόνο για μένα. Η μητέρα μου ανησυχούσε γιατί ήταν ομοφυλόφιλος, αλλά δεν έγινε τίποτα. Φημολογείται όμως ότι ο Άθως γλύτωσε το κτήριό του από τις φλόγες του 1943 με μια ιδιαίτερα αξιοσημείωτη τόλμη, αφού ανέβηκε στην ταράτσα και κλωτσούσε τις γερμανικές εμπρηστικές βόμβες

ρίχνοντάς τες στον δρόμο. Έτσι κήκαν χωρίς να προκαλέσουν μεγάλη πυρκαγιά στο κτίριο.

Τελικά οι Γερμανοί κατέλαβαν την Κέρκυρα και επιθυμούσαν να επιτάξουν το σπίτι της οικογένειας Πετσάλη, ώστε να στεγάσουν γυναίκες που θα διασκέδαζαν σεξουαλικά τους στρατιώτες τους. Η κόρη της οικογένειας Πετσάλη ήταν η κα Γιοχαλά, πρώτη εξαδέλφη της Τίνα Βασιλά (που έμενε στο ίδιο κτίριο με μας). Επισκεπτόμουν το σπίτι συχνά και εκείνη την ημέρα ήταν όλοι πολύ αναστατωμένοι επειδή είχαν ενημερωθεί ότι έπρεπε να εγκαταλείψουν το σπίτι τους. Μιλώντας Γερμανικά, ξενάγησα το Γερμανό αξιωματικό του Ιατρικού Σώματος που είχε σταλεί να αξιολογήσει την καταλληλότητα του σπιτιού. Όταν σταματήσαμε στο υπνοδωμάτιο του κ. Πετσάλη που ήταν γύρω στα 80 και κλινήρης του είπα, *"Bitte denken Sie an Ihren Vater"* (Παρακαλώ σκεφτείτε τον πατέρα σας). Είδα ένα δάκρυ στο μάτι του. Την επόμενη μέρα μάθαμε ότι το σπίτι κρίθηκε «ακατάλληλο για το σκοπό που είχε προγραμματιστεί».

Ο θείος μου ο Σπύρος που γνώριζε άπταιστα Γερμανικά και το 1950 έγινε Επίτιμος Πρόξενος της Γερμανίας στην Κέρκυρα, μου διηγήθηκε την ακόλουθη ιστορία: Δέχθηκε επίσκεψη από δύο γερμανούς αξιωματικούς που μάλλον είχαν σκοπό να επιτάξουν το σπίτι του στο Καβαλούρι. Τους δέχθηκε πολύ ευγενικά και είπε ότι η σύζυγός του λυπάται πάρα που δεν είναι σε θέση «να τους υποδεχθεί» επειδή είναι ασθενής με τυφοειδή πυρετό. Οι Γερμανοί αξιωματικοί έχασαν κάθε ενδιαφέρον για το σπίτι.

Μετά από μήνες στον Αη Γιάννη μετακομίσαμε στα Σφακερά, στο σπίτι του παππού μου. Το σπίτι είχε μια βεράντα με υπέροχη θέα και έβλεπε την πεδιάδα, τη θάλασσα και τα βουνά της Αλβανίας. Εκεί παρατηρήσαμε το τέλος των μαχών μεταξύ Γερμανών και Ιταλών.

Τελικά οι Γερμανοί έφυγαν από τα Βαλκάνια και εμείς επιστρέψαμε στην πόλη.

Το σπίτι του παππού μου στα Σφακερά είχε τρία επίπεδα. Ο πρώτος όροφος ήταν ένα εργοστάσιο, ένα ελαιοτριβείο για να βγάζει λάδι από τις ελιές. Το δεύτερο επίπεδο είχε την είσοδο, την κουζίνα, ένα καθιστικό-τραπεζαρία, μια τουαλέτα, και τέσσερα υπνοδωμάτια. Στο τρίτο επίπεδο υπήρχε η μεγάλη σάλα και η βεράντα με την υπέροχη θέα. Το σπίτι τότε δεν είχε ούτε τρεχούμενο νερό, ούτε ηλεκτρικό ρεύμα. Παίρναμε το νερό που πίναμε αλλά και μαγειρεύαμε από μια φυσική πηγή 10 λεπτά μακριά μας και το κουβαλούσαν στο σπίτι υπηρέτες με μεγάλες στάμνες στο κεφάλι τους. Για το μπάνιο μας βγάζαμε νερό από ένα πηγάδι στον κήπο. Χρησιμοποιούσαμε μια μπανιέρα από καουτσούκ που την έφερναν στην κρεβατοκάμαρα και κάποιος έριχνε το ζεστό και το κρύο νερό πάνω στο άτομο που έκανε μπάνιο. Σε μένα, αυτή που μου έριχνε το νερό, ήταν συνήθως η μητέρα μου. Για φωτισμό χρησιμοποιούσαμε λάμπες πετρελαίου που δεν ήταν και ότι καλύτερο για διάβασμα και γι' αυτό συνήθως άκουγα κλασική μουσική από ένα κουρδιστό φωνογράφο. Ο θεός Τάσος είχε μια καλή συλλογή δίσκων και ακόμα και σήμερα, όταν ακούω το Κοντσέρτο για βιολί του Μέντελσον βρίσκομαι αμέσως πίσω στα Σφακερά.

Η ζωή στα Σφακερά είχε ενδιαφέρον. Το χωριό είχε περίπου 300 κατοίκους και από αυτούς μόνο η οικογένειά μου, η οικογένεια Μπάστα, ο ιερέας και ο δάσκαλος του σχολείου του χωριού είχαν ολοκληρώσει το γυμνάσιο. Υπήρχε και ένας χωρικός γνωστός ως «ο Αμερικάνος» επειδή κάποτε είχε μεταναστεύσει στις ΗΠΑ και είχε επιστρέψει. Η ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού είχε ροπή προς τις νεαρές ηλικίες. Εγώ έκανα παρέα με τον Αμερικάνο και δυό-τρεις άλλους χωρικούς, ενώ ένας νεαρός της ηλικίας μου ερχόταν σπίτι μας για να παίζει. Με τη μητέρα μου πηγαίναμε συχνά στο Καβαλούρι,

στο χωριό που ζούσε ο θεός μου ο Σπύρος με τη θεία Ελένη και την εξαδέλφη μου Χριστιάνα. Ήταν 90 λεπτά με τα πόδια από Σφακερά, και η διαδρομή ήταν ιδιαίτερα ευχάριστη, μέσα από τους ελαιώνες και τα αγριολούλουδα. Κάναμε μεγαλύτερες διαδρομές για να πάμε στο χωριό Άγιοι Δούλοι, που υπήρχε μια άλλη οικογένεια από “άρχοντες”, γαιοκτήμονες που ήταν “μορφωμένοι”, μιλούσαν ξένες γλώσσες, και είχαν Ευρωπαϊκούς τρόπους συμπεριφοράς. Στο Καβαλούρι συναντήσαμε και άλλους άρχοντες από το χωριό Καρουσάδες, μια οικογένεια που ήταν απόγονοι κάποιου βυζαντινού αυτοκράτορα, και είχαν το οικόσημο στο σαλόνι τους.

Η θεία μου Ελένη είχε μεγάλο ταλέντο για το θέατρο αλλά οι φιλοδοξίες της για μια καριέρα στο θέατρο σταμάτησαν όταν παντρεύτηκε το θείο Σπύρο. Έτσι δημιούργησε μια θεατρική ομάδα για να παίζει διάφορα έργα και κάποτε έδωσαν και σε μένα ένα ρόλο. Ωστόσο, ξεπλάγην τόσο πολύ από την καλή απόδοση της Ελένης που ξέχασα τα λόγια μου και με έπιασαν υστερικά γέλια. Αυτό με έπεισε ότι το θέατρο δεν ήταν για μένα.

Όταν οι Γερμανοί έφυγαν από τα Βαλκάνια και άνοιξαν τα σχολεία έδωσα το τελικό διαγώνισμα για να πάρω το απολυτήριο. Όταν ήρθε ο Βρετανικός στόλος δόθηκε ένας χορός στο Μον Ρεπό, το παλάτι στο οποίο γεννήθηκε ο πρίγκιπας Φίλιππος, ο σύζυγος της Βασίλισσας Ελισάβετ. Πήγα στο χορό με τη Σοφία και χορέψαμε το “*Lambeth Walk*” με οδηγίες που μας είχαν δώσει κάποιοι βρετανοί αξιωματικοί. Και οι δυό μας ήδη μιλούσαμε άπταιστα αγγλικά και κάναμε φιλίες με τους αξιωματικούς. Η κα Μαργαρίτη, η γιαγιά της Σοφίας, ήταν κόρη του Έλληνα Πρόξενου στο Μάντσεστερ, είχε μεγαλώσει στην Αγγλία, μιλούσε τα αγγλικά σαν μητρική γλώσσα και δίδασκε τη Σοφία να μιλά αγγλικά.

Το 1944 οι Έλληνες κομμουνιστές επιτέθηκαν στην Αθήνα και προσπάθησαν να καταλάβουν τη χώρα (τα Δεκεμβριανά). Η τότε κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου (πατέρα του Ανδρέα Παπανδρέου, που ήταν Πρωθυπουργός στη δεκαετία του 1960 και του 1970) στηρίχθηκε από τους Βρετανούς. Αν και συμφώνησαν για ανακωχή στη Βάρκιζα, αυτό δεν κράτησε πολύ. Οι κομμουνιστές, με τη βοήθεια κομμουνιστών από τη Γιουγκοσλαβία ενεπλάκησαν σε έναν εμφύλιο πόλεμο με την ελληνική κυβέρνηση με μάχες που διήρκεσαν μέχρι και το 1948, αλλά χάρη στο Δόγμα Τρούμαν δεν επικράτησαν.

1946-1947

Με το τέλος της κομμουνιστικής απειλής επιστρέψαμε στην Αθήνα. Μείναμε με τη γιαγιά μου, τον πατέρα μου, το θείο Νίκο και τη θεία Τζένη στην οδό Χάρητος 9, στο Κολωνάκι. Είχαμε εκτενείς συζητήσεις για το τι θα πρέπει να σπουδάσω. Οι γονείς μου προτιμούσαν το Πολυτεχνείο. Η μητέρα μου σχολίασε ότι θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω και τα βιβλία του πατέρα μου! Εγώ σκεφτόμουν την ιατρική, αλλά όταν ένας φίλος γιατρός ανέφερε ότι δεν του άρεσε να βλέπει τα αίματα, κατάλαβα ότι και εγώ αισθανόμουν ακριβώς το ίδιο. Τελικά, αποφασίστηκε ότι η σωστή πορεία ήταν αυτή του Πολυτεχνείου με τις πολύ αυστηρές εισαγωγικές εξετάσεις. Οι πιο πολλοί υποψήφιοι προετοιμάζονταν με μελέτη και φροντιστήρια για ένα ή δύο χρόνια σε αντίθεση με μένα που είχα μόνο το καλοκαίρι του 1946. Διάβασα πάρα πολύ και τελικά μόλις που κατάφερα να περάσω τη βάση και να εισαχθώ, με αποτέλεσμα να είμαι πάλι στον πάτο της τάξης και δυστυχισμένος. Το ίδιο το Πολυτεχνείο εξαιτίας του πολέμου ήταν σε κακή κατάσταση. Οι καθηγητές όμως ήταν εξαιρετικοί. Για παράδειγμα ο Χατζόπουλος δημιουργούσε πολύχρωμα σχήματα στο πίνακα, ενώ έκανε παραδόσεις γεωμετρίας. Ο καθηγητής των μαθηματικών παρουσίαζε

την ορολογία στα ελληνικά και σε παρένθεση έδινε το όνομα του όρου στα Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά. Αλλά, ήμασταν 600 τόσοι φοιτητές που καθόμασταν όπου βρούμε θέση σε ένα τεράστιο χώρο. Αποφασίστηκε ότι πρέπει να φύγω στο εξωτερικό. Διαγωνίστηκα για κάποιες υποτροφίες του Καναδά και κατάφερα να μου δώσουν μια υποτροφία για το Πανεπιστήμιο Μακγκίλ (McGill).

Στο Πολυτεχνείο απέκτησα τρεις φίλους, το Γιώργο Ανδρονίδη, τον Φρειδερίκο Χαράκη και το Γιώργο Χατζόπουλο. Ο Ανδρονίδης ήταν από την Αλεξάνδρεια, ένα εξαιρετικά φωτεινό μυαλό που μιλούσε Γαλλικά, Αγγλικά, Ισπανικά και Ελληνικά. Ήταν ηθοποιός αλλά και πολύ καλός στα μαθηματικά. Πήγαμε στο Μακγκίλ την ίδια περίοδο. Στο Μακγκίλ τον θυμάμαι σε ένα θεατρικό έργο του Ίψεν που πραγματοποιήθηκε σε μορφή αρένας. Η ερμηνεία του ήταν υπέροχη. Το 1951 αποφοιτήσαμε και οι δύο ως μηχανολόγοι μηχανικοί. Στη συνέχεια ο Γιώργος εργάστηκε ως μηχανικός πωλήσεων σε μια εταιρεία με έδρα το Κουίνσυ (Quincy) του Ιλλινόις, που πουλούσε μηχανήματα γεωτρήσεων στην Αφρική. Το 1959 βρεθήκαμε στο Ιλλινόις στη Σαμπέιν (Champaign) το 1962 στις Βρυξέλλες /Μπριζ (Bruges) και μετά έχασα τα ίχνη του. Δεν γνωρίζω τι μπορεί να του έχει συμβεί στην Αφρική. Ο Φρειδερίκος ήταν μια πολύ καλή παρέα για βόλτες στην πόλη. Μετά την αποφοίτησή του από το Πολυτεχνείο πήγε στη Νιγηρία και άνοιξε ένα εργοστάσιο ζυμαρικών. Πήγε πάρα πολύ καλά και επένδυσε τα κέρδη του σε ακίνητα στην Ελλάδα. Τελευταία φορά τον είδα στην Κέρκυρα το 1980. Ο δε Χατζόπουλος είχε έναν θείο στη Βοστώνη και αυτός χρηματοδότησε τις σπουδές του στο MIT. Τελευταία φορά που τον είδα εγώ ήμουν μεταπτυχιακός φοιτητής στο Κορνέλ και ο ίδιος ήταν μεταπτυχιακός φοιτητής στο MIT. Εφηύρε μια φωτοηλεκτρική συσκευή που του απέφερε εκατομμύρια και μετά από αυτό έχασα τα ίχνη του.

Κατά τη διάρκεια των ετών στο Πολυτεχνείο, μου παρέδιδε μαθήματα πιάνου χωρίς να με χρεώνει, η Κατίνα Νικολαΐδη, η πρώτη σύζυγος του θείου Σπύρου και πραγματικά το απολάμβανα! Έφτασα στο σημείο να παίζω το «Σκηνές από την παιδική ηλικία», το πιο εύκολο κομμάτι του Σούμαν. Ωστόσο, όταν πήγα στον Καναδά επειδή δεν είχα πρόσβαση σε κάποιο πιάνο, σταμάτησα την εξάσκησή μου. Παρ' όλα αυτά, η κλασική μουσική έγινε ένα πολύ σημαντικό μέρος της ζωής μου και κάθε μέρα ακούω τουλάχιστον ένα σημαντικό έργο. Παρευρέθηκα σε συναυλίες στην Αθήνα, πριν πάω στον Καναδά, σε συναυλίες στον Καναδά, σε συναυλίες στην Ιθάκη (Ithaca) της Νέας Υόρκης όπου έκανα μεταπτυχιακές σπουδές, αλλά και σε συναυλίες στην Ουρμπάνα (Urbana) στο Ιλλινόις από τότε που εγκαταστάθηκα εκεί. Στον Καναδά η μουσική ήταν η γέφυρα σε κάτι οικείο που πάντοτε αγαπούσα, κάτι πολύ σημαντικό στην προσπάθειά μου για να προσαρμοστώ σε μια άλλη κουλτούρα. Μάλιστα, τις νύχτες που διάβαζα στο Μακγκίλ, άκουγα την ώρα της κλασικής μουσικής από το γαλλικό σταθμό του Μόντρεαλ που άρχιζε με την εισαγωγή από το δεύτερο μέρος του κοντσέρτου για πιάνο του Γκρίεγκ (Grieg). Μου άρεσε αυτό το κοντσέρτο από τότε που το πρωτοάκουσα στην Αθήνα, με την κορυφαία πιανίστα Τζίνα Μπαχάουερ (Gina Bachauer) στο

Φοιτητής στο Πολυτεχνείο

πιάνο και τον Δημήτρη Μητρόπουλο να διευθύνει την ορχήστρα. Αν και έχω ιδιαίτερες προτιμήσεις για τους Μπαχ, Μπετόβεν, Μότσαρτ και Βάγκνερ, είμαι μάλλον ανοικτός σε ένα ευρύ φάσμα μουσικής, συμπεριλαμβανομένης της κινεζικής και της ινδικής κλασικής μουσικής. Όταν ήμουν στο Νέο Δελχί παρακολούθησα μια κλασική ινδική συναυλία και διαπίστωσα ότι η μουσική «επαναλαμβανόταν», ότι έπαιζαν το ίδιο

κομμάτι συνεχώς. Τελικά, έφυγα μετά από τρεις ώρες. Προφανώς κάποιος πρέπει να μάθει να ακούει τις λεπτές διακυμάνσεις και να αναπτύξει ένα κατάλληλο αυτί για αυτούς τους ήχους, κάτι που δεν έκανα.

1948

Τον Ιανουάριο του 1948 επιβιβάστηκα σε μια πτήση της British Overseas Airways προς τον Καναδά. Με χρέωσαν όμως 45 δολάρια επειδή οι αποσκευές μου είχαν υπερβεί το επιτρεπτό βάρος! Αυτά τα 45 δολάρια ήταν μια μικρή περιουσία, αφού τότε, ένα γεύμα στο Μόντρεαλ κόστιζε 50 σεντς. Η πρώτη στάση ήταν η Ρώμη. Στην ίδια πτήση ήταν και ένας φίλος του πατέρα μου, καθηγητής του πολεοδομικού σχεδιασμού στο Πολυτεχνείο, και μαζί περπατήσαμε σε όλη τη Ρώμη. Περπατήσαμε στη Βία ντελ Κόρσο, ανεβήκαμε τα Ισπανικά Σκαλιά και το Καμπιντόλιο. Πέρασαμε υπέροχα. Στη συνέχεια ακολούθησε το Λονδίνο. Πέρασα δύο εβδομάδες στο Λονδίνο εξερευνώντας την πόλη, τον Πύργο, τα μουσεία. Παρακολούθησα μια συναυλία στο Royal Albert Hall, άκουσα για πρώτη φορά Χόνεγκερ (Honegger), αλλά δεν μου άρεσε. Έμεινα σε ένα απλό ελληνικό ξενοδοχείο στο Κένσινγκτον (Kensington), και περπάτησα σε όλη την πόλη με ένα χάρτη που κληρονόμησα από το μεγάλο θείο Γιώργο. Η Σοφία Δεστούνη, εξαδέλφη του πατέρα μου που είχε παντρευτεί τον εφοπλιστή Ηλία Ξανθάκο με κάλεσε στο Ριτζ (Ritz) για μεσημεριανό. Εντυπωσιάστηκα από την εξυπηρέτηση, αλλά η ποσότητα του φαγητού ήταν ελάχιστη. Η Βρετανία ήταν ακόμη στα δελτία της εποχής του πολέμου, με τη σούπα τίποτα παραπάνω από χρωματισμένο νερό, και τη μπριζόλα σαν ένα δαχτυλάκι μου.

Από το Λονδίνο, ακόμη με τη British Air, πέταξα στο Μόντρεαλ. Εκείνη την εποχή τα ελικοφόρα αεροσκάφη έπρεπε να κάνουν αρκετές στάσεις ανεφοδιασμού. Αρχικά σταματήσαμε για πρώτη φορά στο

Σάνον (Shannon), της Ιρλανδίας, στη συνέχεια στην Ισλανδία, μετά στο Γκάντερ (Gander) της Νιουφάουντλαντ (Newfoundland) και, τέλος φθάσαμε στο Μόντρεαλ. Τα αεροπορικά ταξίδια ήταν σχετικά επισφαλή. Την ίδια εβδομάδα που διέσχιζα τον Ατλαντικό έγιναν τρεις συντριβές αεροπλάνων σε διάφορα μέρη του κόσμου. Καθ' οδόν, έγινα φίλος με έναν Γάλλο επιχειρηματία. Τελικά είναι χρήσιμη η γνώση ξένων γλωσσών! Του ανέφερα ότι είχα προβληματιστεί γιατί δεν ήμουν σίγουρος ότι είχα αρκετά χρήματα για το Μόντρεαλ, μετά τα 45δολάρια που είχα πληρώσει για την υπέρβαση του βάρους στην Αθήνα. Χωρίς δισταγμό, μου δάνεισε 50 δολάρια που τα επέστρεψα όταν άνοιξα ένα λογαριασμό στη Royal Bank of Canada.

Οι γονείς μου, μου έδωσαν 3,000 δολάρια, έσοδα από την πώληση ενός κτήματος στην περιοχή Άγιοι Δούλοι, το οποίο ήταν κληρονομιά της μητέρας μου. Από αυτό το ποσό έπρεπε να πληρώσω τα δίδακτρα στο Μακγκίλ για τρία χρόνια καθώς και τα έξοδα του ενοικίου και της διατροφής μου με αποτέλεσμα να έχω ένα υπόλοιπο 5 δολαρίων την εβδομάδα για ρούχα, διασκέδαση και άλλα μικροέξοδα.

Ήταν Ιανουάριος του 1948, η θερμοκρασία στην Αθήνα ήταν 10 βαθμοί Κελσίου και στο Μόντρεαλ είχαμε μείον 23. Η χαμηλή θερμοκρασία δεν με ενόχλησε καθόλου γιατί με είχε κυριεύσει ο ενθουσιασμός του νέου μου περιβάλλοντος. Ολοκλήρωσα την εγγραφή μου στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ, αλλά λόγω της εισροής των βετεράνων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν υπήρχαν αρκετοί χώροι διαμονής στην ίδια την πόλη του Μόντρεαλ. Έτσι το Μακγκίλ δημιούργησε μια πανεπιστημιούπολη, το Κολέγιο Ντόσον (Dawson College) στην περιοχή Σεν Ζαν (Saint Jean), περίπου 20 χιλιόμετρα από το κέντρο, μια περιοχή που κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν βάση της Πολεμικής Αεροπορίας και μέναμε σε κοιτώνες. Την πρώτη μέρα που ήμουν εκεί συνάντησα τον Διευθυντή του Κολεγίου. Με καλωσόρισε στο Κολέγιο και περάσαμε κάποιο

πεντάλεπτο συζητώντας. Το επόμενο πρωί, είδα έναν άνδρα να βαδίζει στον κοιτώνα μας και θεώρησα ότι ήταν ο Διευθυντής. Σηκώθηκα από το κρεβάτι και υποκλίθηκα με σεβασμό. Επειδή όμως κανένα από τα άλλα παιδιά στον κοιτώνα δεν έδειξε κάποιο σεβασμό, όταν τους ρώτησα γιατί δεν χαιρέτησαν τον Διευθυντή, μου απάντησαν ότι «Αυτός δεν ήταν ο διευθυντής, ήταν ο επιστάτης»! Το γεγονός όμως με έκανε ιδιαίτερα προσφιλή στον επιστάτη, που για τον ενάμιση χρόνο που ακολούθησε πάντα με φρόντιζε. Μια ελληνική παροιμία λέει: «Κάνε το καλό και ρίξτο στο γιαλό.»

Το πιο σοβαρό μου πρόβλημα ήταν το περπάτημα στο χιόνι. Δεν ήξερα πώς να βαδίζω σωστά και μέχρι να αναπτύξω τις απαραίτητες δεξιότητες, έπεφτα μία ή δύο φορές την ημέρα. Επίσης, περπατούσα χωρίς καπέλο μέχρι που ένας μαύρος άνδρας μου είπε ότι πρέπει οπωσδήποτε να φορώ καπέλο. Έτρωγα στην καφετέρια του Κολεγίου Ντόσον και τα γεύματά μου ήταν παράδεισος μετά τη λιτότητα της Ευρώπης. Για πρωινό μπορούσαμε να φάμε όσο θέλαμε από αυγά, μπέικον, τοστ, αλλά και γκρέιπφρουτ (που το είδα για πρώτη φορά), και πολλά άλλα. Στο μεσημεριανό γεύμα και το δείπνο μπορούσαμε να επιλέξουμε από διάφορα πιάτα. Τέτοια αφθονία είχα να τη δω πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο!

Το Σεν Ζαν ήταν μικρή πόλη και για να πάω στο Μόντρεαλ έπαιρνα το λεωφορείο. Που και που πήγαινα στο Μόντρεαλ για να παρακολουθήσω κάποιο κονσέρτο και όταν επέστρεφα είχε νυχτώσει για τα καλά. Ένα βράδυ θυμάμαι ότι περπατούσα από το σταθμό των λεωφορείων προς το κολέγιο και όταν πέρασα δίπλα από το νεκροταφείο της περιοχής, είδα κάποιες παράξενες σκιές να κινούνται στο χώρο του νεκροταφείου. Ήταν λίγο τρομακτικό, αλλά επειδή δεν ήμουν προληπτικός, δεν έδωσα και μεγάλη σημασία.

Στο Κολέγιο Ντόσον πήγα πολύ καλά και μάλιστα προσφέρθηκα να βοηθήσω συμφοιτητές μου στα μαθηματικά και τη φυσική. Στο Ντόσον υπήρχε μια Λέσχη Φίλων της Μουσικής (Music Appreciation Club). Εκεί γνώρισα τον Έρλ Λόμον (Earle Lomon) και γίναμε καλοί φίλοι. Ο Έρλ με κάλεσε να περάσω τα πρώτα μου καναδικά Χριστούγεννα στο σπίτι του, στο Μόντρεαλ. Και στους δύο μας άρεσε πολύ ο Μπαχ και αυτό ήταν πιο σημαντικό παρά το ότι αυτός ήταν Εβραίος και εγώ ήμουν κατ' όνομα Χριστιανός. Στην πραγματικότητα, κανείς από τους δύο μας δεν ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενος. Ο Έρλ αποφοίτησε ως Φυσικός πρώτα από το Μακγκίλ και στη συνέχεια από το MIT, έγινε καθηγητής στο MIT, και για μια περίοδο ήταν υπεύθυνος του τμήματος Φυσικής του Εθνικού Ιδρύματος Επιστημών. Η σύζυγός του Ρουθ ήταν συνθέτης και μερικές από τις συνθέσεις της παίχτηκαν στην Ευρώπη. Συναντηθήκαμε μερικές φορές όταν ήμασταν μεταπτυχιακοί φοιτητές, και στη συνέχεια το 1966, βρεθήκαμε στην Κέρκυρα όταν ήταν εκεί με τα τρία του παιδιά. Θυμάμαι ότι μετέφερα το κοριτσάκι του στην πλάτη μου για τη μισή ώρα ποδαρόδρομου προς την όμορφη παραλία της Μυρτιώτισσας, την παραλία που ο Λώρενς Ντυρέλ (Lawrence Durrell) αποκαλεί ως την πιο όμορφη του κόσμου στο έργο του Κελί του Πρόσπερο (Prospero's Cell). Η διαμόρφωση της ακτής δημιουργεί λιμνούλες θαλασσινού νερού σε διάφορες θερμοκρασίες και έτσι μπορεί κανείς να μείνει στο νερό που του είναι πιο ευχάριστο.

Στο Κολέγιο Ντόσον οι περισσότεροι από τους φοιτητές ήταν αγόρια και επιπλέον, οι Πολυτεχνικές σχολές είχαν τις περισσότερες εγγραφές. Στις χοροεσπερίδες του Κολεγίου όμως, μπορούσαν να συμμετέχουν και κορίτσια, που δεν φοιτούσαν στο Ντόσον και σε έναν από αυτούς τους χορούς γνώρισα τη Γκλάντυς (Gladys). Ήταν εκπαιδευτικός, χορέψαμε καλά μαζί, και ήταν σαφές ότι ανήκε σε αυτές τις κοπέλες που είχαν έρθει στο κολέγιο για να «βρουν σύζυγο». Αν και ήταν πολύ νωρίς για μένα να σκεφτώ το γάμο, δημιουργήσαμε

μια σχέση που κράτησε μέχρι το 1952. Είχαμε περιοριστεί σε πολλά χάδια, χωρίς σεξ. Όταν πήγαμε στην Ουάσιγκτον, η Γκλάντυς προσπάθησε ό,τι ήταν δυνατό για να εντυπωσιάσει τις φίλες της μητέρας μου Σαφώ και Νταντίν, αλλά και την ίδια τη μητέρα μου όταν αυτή με επισκέφθηκε το 1952. Ωστόσο, η επίσκεψή μου στους γονείς της ήταν σκέτη καταστροφή. Δεν είχαν ούτε ίχνος του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα που αποτελεί μια σημαντική πτυχή της ταυτότητάς μου. Όταν βρέθηκα στο Χάμιλτον (1951-1954) έβγαينا με την Κόννυ Μπέιζος (Connie Bazos) και την Κόννυ Πετάλλο (Connie Petallo) και είχα μια σχεδόν πλατωνική σχέση με την Κάιρα Σιμπάκιν (Kyra Sibakin) που σχολιάζω και παρακάτω. Κάπως έτσι, σταδιακά, η σχέση με την Γκλάντυς έπαψε να υπάρχει.

1949-51

Μετά από 18 μήνες στο Κολέγιο Ντόσον μετακινήθηκα στο Μακγκίλ, στο κέντρο του Μόντρεαλ. Έμεινα στο Κολέγιο των Πρεσβυτεριανών και συγκατοίκησα πρώτα με τον Γιώργο Ανδρονίδη και στη συνέχεια με ένα φοιτητή της Αρχιτεκτονικής του οποίου το όνομα μου διαφεύγει. Το 1951 αποφοίτησα ως Μηχανολόγος Μηχανικός με άριστα, με διάκριση.

Στο άλμπουμ του έτους (1951 McGill Yearbook) υπάρχουν τέσσερις φωτογραφίες μου. Στη σελίδα 64, είμαι ο Αγιοβασίλης στο Χριστουγεννιάτικο πάρτι του Συλλόγου “Cosmos Club” στο οποίο ήμουν μέλος από το 1949 έως το 1951. Στις σελίδες 117 και 118 υπάρχουν τρεις φωτογραφίες μου από τον Μασκέ Αποκριάτικο Χορό του συλλόγου Cosmos. Στη φωτογραφία της σελίδας 217 είμαι σε ένα τραπέζι με τα άλλα μέλη του Συμβουλίου του Ελληνικού Συλλόγου (Hellenic Club) και στη σελίδα 289 στη φωτογραφία αποφοίτησης με ένα περιληπτικό βιογραφικό.

Όλα τα φοιτητικά μου χρόνια συμμετείχα σε πολιτιστικούς συλλόγους. Στο Κολέγιο Ντόσον το 1948-49, ήμουν μέλος της Ομάδας Αγορητών (Debating Society) και από το 1949 έως το 1951 ήμουν μέλος της Γαλλικής Εταιρείας (Societe Francaise). Στο Μακγκίλ, από το 1949 έως και το 1951, ήμουν πρόεδρος του Ελληνικού Συλλόγου.

Ο Ελληνικός Σύλλογος διοργάνωνε διαλέξεις σχετικές με την Ελλάδα. Κάποια φορά ήταν ομιλήτρια η κόρη του Καναδού πρέσβη στην Ελλάδα και την παρουσίασα λέγοντας ότι μας “φέρνει μια ανάσα από γράσο (grease αντί για Greece)”. Τα Αγγλικά μου τότε δεν ήταν καθόλου καλά!

Μια άλλη δραστηριότητα του Συλλόγου ήταν το ετήσιο επίσημο δείπνο (black tie) στο ξενοδοχείο Ριτζ (Ritz-Carlton Hotel). Χρεώναμε ακριβά για τα εισιτήρια του δείπνου, αλλά είχαμε πολλές συμμετοχές από τα άτομα της τοπικής Ελληνικής παρουκίας που ήθελαν να μας στηρίξουν αλλά ήθελαν και να παρευρεθούν ντυμένοι επίσημα. Ο Σύλλογος είχε αρκετά χρήματα στο ταμείο του για να χρηματοδοτεί τη συμμετοχή των μελών του, ενώ έδινε επίσης τη δυνατότητα σε μερικά μέλη να καλέσουν και καθηγητές τους. Αρκετές φορές ανησυχούσαμε μήπως οι πωλήσεις των εισιτηρίων ήταν χαμηλές και δεν θα κάλυπταν τα έξοδα, αλλά πάντα ήταν μια επιτυχημένη εκδήλωση.

Ένα Σαββατοκύριακο αποφάσισα να πάω στη Νέα Υόρκη. Έφθασα εκεί με το λεωφορείο και στη Νέα Υόρκη έμεινα στον ξενώνα της XEN (YMCA). Περπατούσα στην Πέμπτη Λεωφόρο όταν ξαφνικά έπεσα πάνω στο θείο μου, τον Φρεντ Μπέρυ (Fred Barry). Πραγματικά ο κόσμος είναι μικρός! Ο Φρεντ πήγαινε επίσκεψη στην αδελφή του, Ρέιμοντ (Raymond) που είχε παντρευτεί ένα Τεξανό εκατομμυριούχο. Πάντα πίστευα ότι η Ρέιμοντ θα μπορούσε να ήταν ένα αστέρι του Χόλυγουντ και δεν είμαι σίγουρος ότι κράτησε αυτός ο

γάμος. Ο Φρεντ με κάλεσε να “τα πιούμε” στα μπαρ της Νέας Υόρκης. Αν και τότε δεν έπινα, τον ακολούθησα. Ανακάλυψα το βερμούτ, που ήταν τόσο γλυκό ώστε να είναι ευχάριστο.

Η Όπερα της Νέας Υόρκης έκανε περιοδεία στο Μόντρεαλ και ζήτησε άτομα από το Μακγκίλ για κομπάρσους. Για αμοιβή θα έδιναν 1 δολάριο. Η όπερα ήταν η Αϊντα του Βέρντι και προσφέρθηκα να συμμετέχω. Όταν με είδε ο διευθυντής, αμέσως αποφάσισε ότι θα πρέπει να είμαι ο Αρχηγός της Φρουράς. Μου έδωσαν τη στολή του Αρχηγού και οι οδηγίες μου ήταν να κυνηγήσω τον Ρανταμέζ (Radamez) στη σκηνή. Οι φίλοι μου, που ήρθαν να με δουν να παίζω μου είπαν ότι στην παρέλαση στεκόμουν μπροστά από την Αϊντα. Μάλιστα, επειδή ήμουν πιο ψηλός από αυτήν την κάλυπτα τόσο που δεν μπορούσαν να την δουν! Δεν γνώριζα ότι στάθηκα μπροστά της. Ήταν μια πολύ όμορφη εμπειρία. Έτσι κι αλλιώς λατρεύω την όπερα και αυτός ήταν ένας πολύ ωραίος τρόπος για να ακούσω αυτή την όπερα.

Ως μέλος της Γαλλικής Εταιρείας στο Μακγκίλ, οι Γαλλόφωνοι φοιτητές με καλούσαν σε διάφορες εκδηλώσεις. Σε ένα από τα πάρτυ πήγα μαζί με μια 18χρονη Ελληνίδα που σπούδαζε χορό στο Μόντρεαλ. Σ’ εκείνο το πάρτυ ήταν και ο διάσημος συνθέτης Francis Poulenc, τότε γύρω στα 50 του, που γελοιοποιήθηκε επειδή παρενοχλούσε τόσο πολύ την κοπέλα που την έφτασε στο σημείο να μου ζητήσει να την πάω σπίτι της. Πράγματι αυτό έκανα και ο Poulenc ενοχλήθηκε. Η κοπέλα δεν γνώριζε ποιος ήταν και εγώ έκρινα ότι δεν ήταν απαραίτητο να της πω ότι αυτός ήταν ένας διάσημος συνθέτης.

Στο Μόντρεαλ πέρασα λίγο χρόνο με τον Γκόρντον Γουέμπερ (Gordon Weber) ένα καθηγητή Καλών Τεχνών στο Μακγκίλ. Όταν ήμουν ακόμη στην Ελλάδα είχε αλληλογραφήσει μαζί μου

καλωσορίζοντας με στο Μαγκκίλ κι έτσι μόλις έφτασα στο Μόντρεαλ πήγα να τον δω. Κόντευε τα σαράντα του, ήταν πολύ κοντός και κούτσαινε. Επιπλέον, ήταν ομοφυλόφιλος. Αλλά επειδή είμαι ανεκτικός, αυτό δεν με ενόχλησε. Είχαμε ωραίες συζητήσεις για τις τέχνες, και με σύστησε στους διανοούμενους φίλους του. Αυτοί οι φίλοι του ήταν καλλιτέχνες, συγγραφείς, αλλά και μια γυναίκα, που έκανε διαιτησία εργασιακών σχέσεων Διοίκησης και Συνδικάτων. Θυμάμαι να πηγαίνω σε κάποιους φίλους του για δείπνο, και τους άκουσα να λένε ότι «προφανώς» ήμασταν ένα γκέι ζευγάρι. Οι εσφαλμένοι χαρακτηρισμοί είναι κάτι τόσο τετριμμένο που το θεώρησα απλά αστείο. Ο Γκόρντον παρέμεινε ένας καλός φίλος, ταξίδεψε στην Ιθάκη της Νέας Υόρκης για τον πρώτο μου γάμο, και στη συνέχεια τον είδα στην Ελλάδα μια-δυο φορές. Τέλος, έμαθα ότι είχε πεθάνει. Θυμάμαι ότι όταν είχαμε συζητήσει το σχέδιο της συνταξιοδότησής του, μου είπε ότι δεν είχε φροντίσει να έχει ένα χρηματικό ποσό για τα γεράματα του, κάτι που θεώρησα πολύ περίεργο αφού πάντα πίστευα ότι αυτό πρέπει να γίνεται. Ίσως όμως σκόπευε να πεθάνει νέος.

Μου άρεσε πάρα πολύ το Μόντρεαλ. Πήγα σε συναυλίες, και συχνά ανέβαινα στο βουνό της περιοχής, το Μάουντ Ροιάλ (Mount Royal). Στο Μαγκκίλ υπήρχαν και Έλληνες φοιτητές. Μερικοί, ήταν γιοί εφοπλιστών που έπαιρναν εξωφρενικά ποσά για χαρτζιλίκι, όπως 400 δολάρια το μήνα και δεν ήταν στη δική μου κατηγορία των 20 δολαρίων το μήνα. Με έναν από αυτούς που είχε και αυτοκίνητο με σοφέρ, πήγαμε και σε μια εκδρομή. Ωστόσο, επειδή υπήρχαν, άλλοι στη δική μου κατηγορία, ιδρύσαμε τον Ελληνικό Σύλλογο του Πανεπιστημίου Μαγκκίλ και και έγινα Πρόεδρος του. Η Ελληνική κοινότητα του Μόντρεαλ, μας κάλεσε να παρελάσουμε την 25^η Μαρτίου, ημέρα της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Ελλάδας, αλλά πολλά από τα μέλη του συλλόγου δεν ήθελαν κάτι τέτοιο. Υπήρχε μεγάλη απόσταση κοινωνικών τάξεων. Τα μέλη της παροικίας ήταν

μετανάστες κυρίως από τα ελληνικά χωριά ενώ οι φοιτητές προέρχονταν από τις πόλεις. Έπρεπε να διαπραγματευτώ για να διασφαλίσω ότι δεν θα έμεναν πικρίες. Μάλιστα ένα από τα άτομα της παροικίας που είχε αποφοιτήσει ως Μηχανολόγος Μηχανικός από το Μαγκκίλ, ήταν πολύ φιλικός και κάλεσε το σύλλογό μας στο σπίτι του μία ή δύο φορές.

Οι φίλοι μου, εκτός από τους Έλληνες, ήταν από πολλά μέρη της Ευρώπης, όπως την Τσεχοσλοβακία, την Ολλανδία, τη Γαλλία, την Πολωνία. Ο Γάλλος φίλος μου προσκάλεσε μερικούς από εμάς σε ένα πάρτυ στο σπίτι μιας θείας του. Η θεία ήταν κόρη Καναδού βιομηχάνου και είχε παντρευτεί τον Μαρκήσιο ντε Περεσάβ (Marquis de Perecave), που λέγεται ότι ήταν απόγονος των Γάλλων βασιλέων. Το σπίτι ήταν εντυπωσιακό, με ένα μεγάλο δωμάτιο για το πάρτυ. Στους τοίχους υπήρχαν πίνακες του Πικάσο και διάσημων ιμπρεσιονιστών. Ο Μαρκήσιος και η σύζυγός του, κάθισαν ψηλά στη σκάλα για να παρακολουθούν ότι συμπεριφερόμασταν σωστά. Ο Μαρκήσιος μου έδωσε την εντύπωση ότι είχε ένα δείκτη νοημοσύνης (I.Q.) χαμηλότερο του φυσιολογικού, ενώ η σύζυγός του ότι είχε ένα ιδιαίτερα υψηλό δείκτη.

Ο Σπύρος Γερακάρης ήταν φίλος της οικογένειάς μας τόσο στην Κέρκυρα όσο και στην Αθήνα αλλά ήταν και δικηγόρος των γονιών μου. Επειδή στο Παρίσι υπήρξε στενός φίλος του Μ. Ναντώ (Nadeaux), δικηγόρου από το Μόντρεαλ, μου έδωσε το όνομα και τη διεύθυνσή του Ναντώ και πήγα να τον δω. Αλλά προφανώς ήταν πολύ απασχολημένος και δυστυχώς δεν αναπτύχθηκε τίποτα από αυτή την επίσκεψη.

Τα καλοκαίρια, όλοι μας, οι λιγότερο εύποροι Έλληνες φοιτητές του Μαγκκίλ, εργαζόμασταν στη Χαλυβουργική του Καναδά (Steel Company of Canada), στο Χάμιλτον του Οντάριο. Το

καλοκαίρι η εταιρία είχε πολλές διαθέσιμες θέσεις εργασίας, επειδή τότε έπαιρναν την άδεια των καλοκαιρινών τους διακοπών οι 2000 εργαζόμενοί της. Το 1948, η δική μου δουλειά ήταν να επιθεωρώ το χάλυβα που έβγαινε από μια μηχανή. Το μόνο που απαιτούσε ήταν μια τυχαία δειγματοληψία για τη μέτρηση του πάχους του χάλυβα. Ο προϊστάμενός μου ήταν ο επικεφαλής επιθεωρητής, και μου είπε να περνάω το χρόνο μου διαβάζοντας την «Globe and Mail», τη μεγαλύτερη εφημερίδα από το Τορόντο. Έκανα ό,τι μου είπε και έκανε και αυτός το ίδιο.

Το εργοστάσιο λειτουργούσε με τρεις βάρδιες. Φυσικά, η παραγωγή του χάλυβα έπρεπε να είναι συνεχής γιατί δεν είναι τόσο απλό να ανάβεις και να σβήνεις τους κλιβάνους. Στη νυχτερινή βάρδια μου είπαν ότι πρέπει να μάθω να παίζω μπριτζ. Πράγματι τους άκουσα και έτσι έμαθα να παίζω μπριτζ, μια δεξιότητα που τελικά αποδείχθηκε πολύ χρήσιμη όταν εργαζόμουν στην Πρόκτερ και Γκάμπλ (*Procter & Gamble. P&G*). Μου άρεσε καλύτερα η νυχτερινή βάρδια. Προτιμούσα να μην αλλάζω βάρδιες και να έχω ένα σταθερό πρόγραμμα. Έτσι, δούλευα από τις 11 το βράδυ μέχρι τις 7 το πρωί και μετά πήγαινα στο “σπίτι των στελεχών” της εταιρείας. Στο σπίτι, που είχα το δικό μου δωμάτιο, μετά από ένα ντους πήγαινα για ύπνο περίπου μέχρι τις 5 το απόγευμα. Με αυτό τον τρόπο μπορούσα να παρακολουθώ και βραδινά μαθήματα στο Πανεπιστήμιο ΜακΜάστερ (*McMaster*). Παρακολούθησα ένα μάθημα στο θέατρο, που με βοήθησε να βελτιώσω τα αγγλικά μου, αν και ποτέ δεν ήμουν αρκετά καλός για να παίζω στο θέατρο. Παρακολούθησα και ένα μάθημα Γαλλικής λογοτεχνίας για να μην ξεχάσω τη γλώσσα. Εκεί γνώρισα μια κοπέλα που ήταν πολύ έξυπνη αν και όχι τόσο όμορφη. Βγήκαμε ένα ραντεβού, αλλά οι γονείς της, της απαγόρευσαν να βγαίνει με Έλληνα! Τα σαββατοκύριακα πήγαινα με το φίλο μου Νίκο Μακράκη σε χορούς στο Χάμιλτον και προσποιούμασταν ότι ήμασταν Ελβετοί. Αφού και οι δύο μας μιλούσαμε Γαλλικά, μας

πίστευαν και γινόμαστε πολύ πιο εύκολα αποδεκτοί σαν Ελβετοί παρά σαν Έλληνες. Το Χάμιλτον είχε μια πολύ καλή βιβλιοθήκη και μια από τις απολαύσεις της ζωής μου εκεί, ήταν να δανείζομαι βιβλία από τη βιβλιοθήκη.

Η θέση εργασίας μου για τα καλοκαίρια του 1949 και του 1950 ήταν βοηθός ενός εφαρμοστή σωληνώσεων. Αυτός ο εφαρμοστής ήταν άριστος στο να αστείευεται και να λέει ιστορίες, καθώς πήγαινε από το κεντρικό μηχανουργείο μέχρι το σημείο που χρειαζόταν να φτιάξει κάτι. Έκανε σχεδόν μια ολόκληρη ώρα για να φτάσει στο σημείο της δουλειάς. Στη συνέχεια αξιολογούσε την κατάσταση, και μου έδινε οδηγίες για τα εργαλεία που χρειαζόταν και έπρεπε να του φέρω από το κεντρικό μηχανουργείο. Ενώ εγώ είχα φτάσει στο μηχανουργείο σε 10 λεπτά και σε μισή περίπου ώρα είχα επιστρέψει με τα εργαλεία, αυτός στο μεταξύ εξακολουθούσε να λέει αστεία στους εργαζόμενους που βρίσκονταν στο χώρο. Στη συνέχεια, έκανε ότι έπρεπε με τέτοια επιδεξιότητα και τέτοια ταχύτητα που η δουλειά του τελείωνε σε λίγα λεπτά. Στη συνέχεια επιστρέψαμε στο κεντρικό μηχανουργείο με πολύ αργούς ρυθμούς, ενώ αυτός χαιρετούσε κάθε έναν από τους εργάτες και αστειευόταν σ’ όλη τη διαδρομή. Σαν άτομο που έχω μελετήσει τον χρόνο και την κίνηση θα εκτιμούσα λίαν επιεικώς την παραγωγικότητά του στο 10%.

Με την αποφοίτησή μου μου έγινε προσφορά για εργασία στην *Procter & Gamble (P&G)* στο Χάμιλτον. Η εταιρεία είχε καλή φήμη και δέχτηκα. Στη συνέχεια, έλαβα και μια προσφορά για έρευνα από την Οτάβα. Πήγα στον καθηγητή μου και ζήτησα τη συμβουλή του. Μου είπε ότι τη στιγμή που δέχτηκα μια προσφορά εργασίας ήταν σαν να έδινα «όρκο σε μια στοίβα από Ευαγγέλια» και ότι έπρεπε οπωσδήποτε να πάω στην *P&G*. Επιπλέον, ο μισθός που μου προσέφερε η *P&G* ήταν 250 δολάρια το μήνα, ενώ ο μισθός στην ερευνητική εργασία ήταν 225 δολάρια. Έτσι, πήγα στο Χάμιλτον.

1951-1954

Στην P&G η δουλειά ήταν εύκολη και προϊστάμενός μου ήταν ο Έρνστ Νέβιτ. Γίναμε φίλοι για μια ζωή. Ο Έρνστ ήταν ένας αληθινός διανοούμενος. Είχε σπουδάσει Ιστορία στη Βιέννη και είχε παντρευτεί την Θίλντε (Thilde), μια γυναίκα από τη Βιέννη. Η ύφεση του 1929 διέκοψε τις σπουδές του και έτσι επέστρεψε στον Καναδά χωρίς το διδακτορικό του, και άρχισε να εργάζεται στην P&G. Είχαν δύο παιδιά, ένα γιο και μια κόρη λίγο μικρότερους από μένα. Ο Έρνστ αγαπούσε την κλασική μουσική και έπαιζε πιάνο καλά. Ακόμα και σήμερα, όταν ακούω το κουιντέτο του Μότσαρτ για κλαρινέτο, επιστρέφω πίσω στο σαλόνι των Νέβιτ. Πέρασα πολλά βράδια στο σπίτι του. Μάλιστα μαζί με δύο Ρώσους πρόσφυγες, την Κάϊρα Σιμπάκιν και το σύζυγό της, φτιάξαμε και ένα μικρό κλαμπ και συζητούσαμε τη ζωή των συνθετών. Η Κάϊρα ήταν βιολόγος και δίδασκε στο Πανεπιστήμιο Μακμάστερ. Ο σύζυγός της ήταν Μεταλλειολόγος μηχανικός που εργαζόταν στην Χαλυβουργική του Καναδά.

Ένα άλλο μέλος της παρέας, επίσης από τη Χαλυβουργική, ήταν ο Τζών Όρτον (John Orton) με τον οποίο συγκατοίκησα για ένα χρόνο σε “ξενοδοχείο” της περιοχής. Ο Τζών είχε μια φίλη στο Τορόντο που έγραφε θεατρικά έργα, αλλά δεν ανέβηκαν ποτέ. Η Κάϊρα, σχεδόν 15 χρόνια μεγαλύτερή μου ήταν δυστυχισμένη στο γάμο της. Είχαν μια 20χρονη κόρη που δεν συνάντησα ποτέ και ανήκαν σαφέστατα στην ανώτερη μεσαία τάξη που εκμεταλλεύτηκαν τη γερμανική εισβολή για να ξεφύγουν από τον κομμουνισμό, αλλά δεν ταίριαζαν καθόλου μεταξύ τους. Αυτός ήταν ιδιαίτερα εγκεφαλικός, και αυτή πολύ συναισθηματική. Με τα χρόνια η Κάϊρα και εγώ είχαμε μια μουσική πλατωνική σχέση που κράτησε για περίπου δύο χρόνια κυρίως αγγίζοντας μόνο τα χέρια μας.

Οι Νέβιτ ήταν ψηλά στην κοσμοπολίτικη διάσταση που θεωρώ μέρος της ταυτότητάς μου. Όταν το 1952, με επισκέφθηκε η μητέρα μου στο Χάμιλτον, μιλούσε με τους Νέβιτ στα Γερμανικά. Ο αδελφός του Έρνστ ήταν ανώτατο στέλεχος της Σουηδικής εταιρείας Ericsson. Η παρέα που συζητούσε για κλασική μουσική ήταν ετερογενής, με δύο Ρώσους και έναν Τσέχο (Τζών Όρτον). Όταν έκανα μια παρουσίαση στην ομάδα για τον Γκούσταβ Μάλερ το χάρηκα τόσο πολύ που μου έδωσε την ιδέα ότι ίσως θα πρέπει να γίνω καθηγητής.

Επειδή η δουλειά μου στην P&G ήταν εύκολη, αποφάσισα να πάρω ένα μεταπτυχιακό, ένα «Master of Commerce» από το Πανεπιστήμιο του Τορόντο. Το πρόγραμμα αυτό μοιάζει με το Executive MBA πρόγραμμα που χορηγείται σήμερα σε πολλά πανεπιστήμια στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έπεισα και δυο άλλους συναδέλφους από την P&G, τον Τζων Μπότκερ (John Bodtker), επίσης απόφοιτο μηχανικό από το Μακγκίλ και τον Μπράιαν Έβερεστ χημικό μηχανικό, από το Λονδίνο του Οντάριο, να κάνουν το ίδιο. Οδηγούσαμε μαζί στο Τορόντο. Το πρόγραμμα απαιτούσε τη φυσική παρουσία μας ένα βράδυ την εβδομάδα και όλη την ημέρα το Σάββατο και σε τρία χρόνια πήραμε τα πτυχία μας. Το πτυχίο «Master of Commerce» μετατράπηκε αργότερα σε MBA, αλλά όταν εμείς πήραμε το πτυχίο μας, το MBA υπήρχε μόνο στις ΗΠΑ.

Ένα από τα μαθήματα που παρακολούθησα είχε τον τίτλο “Ανθρώπινες Σχέσεις στη Βιομηχανία”. Το μάθημα αυτό που δίδασκε ο ψυχολόγος Μπόμπ Τζόυνερ (Bob Joyner), με διδακτορικό από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο και καθηγητή του, τον Κάρλ Ρότζερς (Carl Rogers), ήταν μια μετασχηματίζουσα εμπειρία για μένα. Η θεώρηση του Ρότζερς για την εκπαίδευση ήταν ότι οι φοιτητές πρέπει να δημιουργούν το δικό τους πρόγραμμα σπουδών. Στην τάξη ήμασταν έξι φοιτητές και όταν μπήκαμε στην αίθουσα ο Τζόυνερ μας ανακοίνωσε ότι: «Το Πανεπιστήμιο θεωρεί ότι είμαι ο εκπαιδευτής

σας, αλλά εσείς θα αποφασίσετε τι πρέπει να μελετήσετε και πώς πρέπει να το μελετήσετε». Μετά από διαπραγματεύσεις του ζητήσαμε να μας προτείνει μια βιβλιογραφία. Πράγματι μας πρότεινε μια κατάσταση από 200 βιβλία στην Ανθρωπολογία, τις Ανθρώπινες Σχέσεις στη βιομηχανία, την Ψυχολογία, την Κοινωνιολογία. Διαβάζαμε και μελετούσαμε τα βιβλία και παρουσιάζαμε μια περίληψη στην τάξη. Ο Τζόυνερ έκανε παρατηρήσεις, αλλά σίγουρα δεν κατεύθυνε την τάξη. Για μένα, αυτό ήταν ένα άριστο μάθημα επειδή είχα διαθέσιμο χρόνο για να διαβάσω και να δοκιμάσω διάφορα, ενώ οι άλλοι, που είχαν πιο απαιτητικές θέσεις εργασίας, δεν έμαθαν και πολλά.

Στο τέλος του προγράμματος ο Τζόυνερ είπε ότι έπρεπε να βαθμολογήσουμε ο ένας τον άλλον. Η τάξη μου έβαλε «Α» και όλοι οι άλλοι έδωσαν μεταξύ τους «Β». Δοκίμασα αυτό το σχήμα του μαθήματος στο Ιλλινόις, και πάλι υπήρχαν δύο φοιτητές που έμαθαν πολλά, ενώ οι υπόλοιποι έμαθαν πολύ λιγότερα. Λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία μου όταν διάβαζα την εγκυκλοπαίδεια αλλά και τα μαθήματα για αυτό το πρόγραμμα πιστεύω ότι η θεωρία του Ρότζερς είναι σωστή, αλλά μόνο για άτομα που είναι ιδιαίτερα παρακινημένα και δεν βρίσκονται σε προγράμματα ή θέσεις εργασίας με υψηλές, ανταγωνιστικές, απαιτήσεις. Όπως και να έχει, αυτό το μάθημα άλλαξε τη ζωή μου. Ξαφνικά συνειδητοποίησα ότι κάποιος θα μπορούσε να διασφαλίσει τα προς το ζειν ως καθηγητής Ψυχολογίας.

Επικοινωνήσα με την Λίλιαν Γκίλμπρεθ (Lillian Gilbreth), την ψυχολόγο γνωστή από το βιβλίο «Φθηνότερο με τη Ντουζίνα» (*Cheaper by the Dozen*), που ήταν παντρεμένη με μηχανικό. Την ρώτησα αν άξιζε τον κόπο να προσπαθήσω να πάρω ένα διδακτορικό στην Ψυχολογία και αυτή πράγματι με ενθάρρυνε σε αυτή την κίνηση.

Το 1952, με επισκέφθηκε η μητέρα μου για δύο μήνες στο Χάμιλτον. Έφθασε με το Υπερωκεάνιο «Queen Mary» στη Νέα Υόρκη, επισκέφθηκε τις Σαπφώ-Νταντίν στην Ουάσιγκτον, και στη συνέχεια ήρθε στο Χάμιλτον, για μια συναισθηματική επανασύνδεση, μετά από τέσσερα χρόνια χωρισμού. Είχα διακοπές δύο εβδομάδων από την P&G, και πήγαμε στο Τορόντο, την Οτάβα, το Μόντρεαλ και το Κεμπέκ Σίτι. Μετά από ένα χρόνο εργασίας στην P&G, είχα αυξήσεις στο μισθό μου και ένοιωθα καλά με τα οικονομικά μου. Έτσι άνετα μείναμε σε καλά ξενοδοχεία. Στο Τορόντο συναντήσαμε τον εξάδελφο Στήβεν, που δεν ήταν ακόμη παντρεμένος με την Δανάη. Στην Οτάβα μείναμε στο Chateau Laurier, συναντήσαμε τη χήρα ενός Έλληνα εστιατόρα και μου σύστησαν την κόρη του ως πιθανή σύζυγο. Βγήκαμε ένα ραντεβού αλλά δεν πήγε καλά. Η κοπέλα ήταν όμορφη, αλλά κοντή. Οδηγούσε ένα “Lincoln Continental” και ήταν εμφανές ότι την ενδιέφεραν τα χρήματα, κάτι που δεν φαινόταν να υπάρχει στο μέλλον ενός καθηγητή. Επιπλέον, ήταν θρησκευόμενη ενώ εγώ δεν ήμουν. Στη συνέχεια πήγαμε στο Μόντρεαλ, και συναντήσαμε τη στενή φίλη της μητέρας μου την Ελένη Αργυροπούλου που έκανε επίσκεψη στους γιούς της. Όλοι μαζί πήγαμε για ένα μεγάλο Σαββατοκύριακο στο Σεντ Αντέλ (Ste Adele) και μείναμε στο ξενοδοχείο Σαντεκλέρ (Chanteclair) στη λίμνη. Στην Πόλη του Κεμπέκ επισκεφτήκαμε το Isle d’Orlean (Ιλ ντ’ Ολρεάν). Η Γκλάντυς ήρθε στο Χάμιλτον για να συναντήσει την μητέρα μου, αλλά ήδη η σχέση μας είχε ξεθωριάσει και η συνάντηση δεν οδήγησε κάπου. Η μητέρα μου πέρασε αρκετή ώρα με την Θίλντε Νέβιτ μιλώντας γερμανικά. Ενώ εργαζόμουν, έκανε βόλτες στο

Η μητέρα μου στο
Τορόντο, 1952

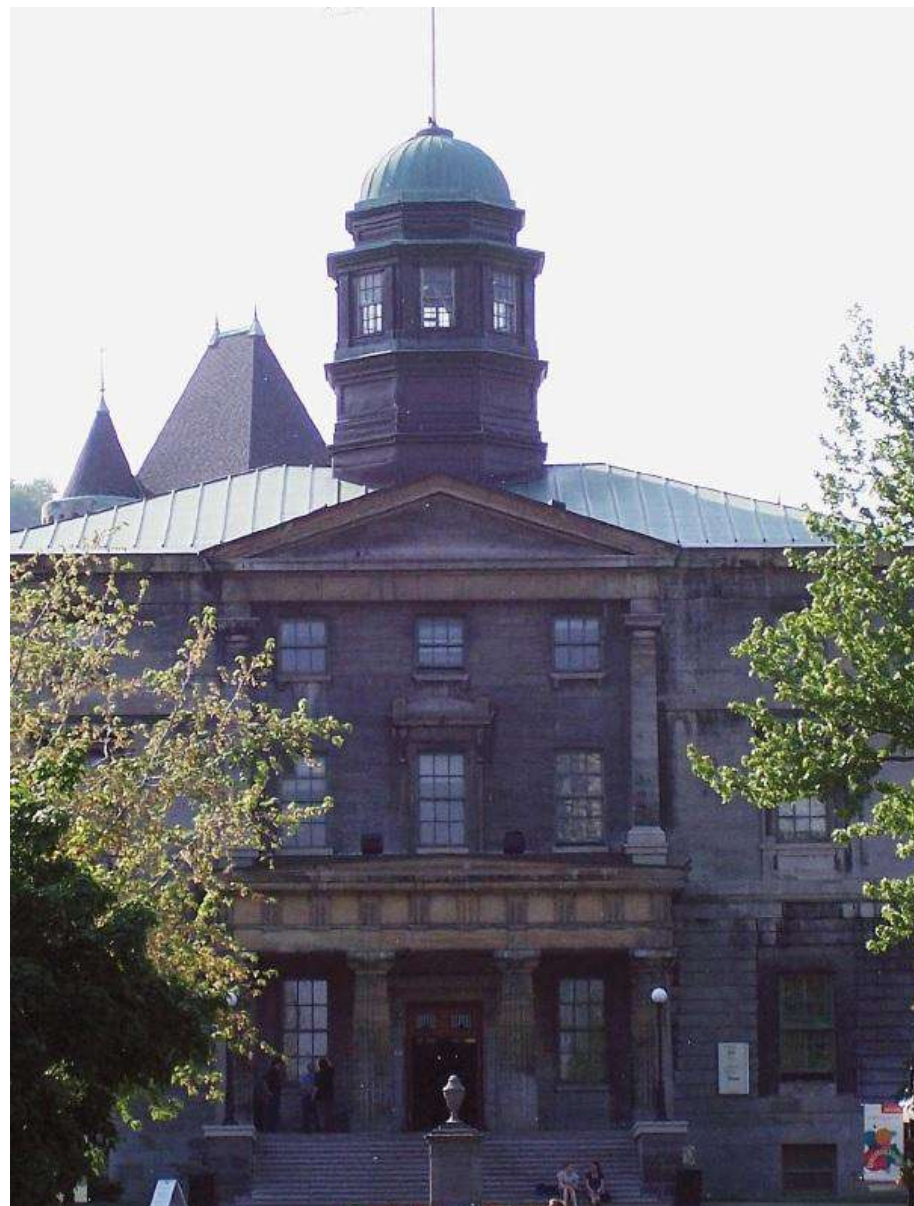
Χάμιλτον. Αλλά με τον κρύο καιρό να πλησιάζει επέστρεψε στην Ελλάδα.

Στην P&G δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί δεν είχα αγοράσει αυτοκίνητο. Φυσικά, έκανα οικονομία και ένα αυτοκίνητο έχει έξοδα. Στο πίσω μέρος του μυαλού μου σκεφτόμουν ότι ίσως ήθελα να συνεχίσω με περισσότερες μεταπτυχιακές σπουδές και θα χρειαζόμουν τα χρήματα. Εκτός αυτού, τα κατάφερνα και χωρίς αυτοκίνητο. Το σύστημα των λεωφορείων στο Χάμιλτον ήταν καλό και επίσης συμμετείχα σε *car pool* με άλλους που είχαν αυτοκίνητα και μοιράζαμε τα έξοδα της διαδρομής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η δεκαετία του '50.

Είσοδος στην Ψυχολογία

Όταν έφθασε το 1953, είχα πλέον αποφασίσει να συνεχίσω με μεταπτυχιακές σπουδές στην Ψυχολογία. Ωστόσο, δεν είχα ποτέ παρακολουθήσει μαθήματα ψυχολογίας σε ακαδημαϊκό επίπεδο, μια απαραίτητη προϋπόθεση εισαγωγής σε ένα διδακτορικό πρόγραμμα. Έτσι, το 1954 παραιτήθηκα από την P&G και επέστρεψα στο Μαγκκίλ, αυτή τη φορά στο Τμήμα Ψυχολογίας. Στην P&G τους ήταν αδιανόητο ότι παραιτήθηκα. Πίστευαν ότι εκεί θα είχα μια λαμπρή καριέρα, θα γινόμουν σύντομα διευθυντής και με τις ξένες γλώσσες που γνώριζα θα με τοποθετούσαν υπεύθυνο σε κάποιο εργοστάσιο της εταιρείας σε μέρη εξωτικά. Άρα πως ήταν δυνατόν να παραιτηθώ; Μόνο ο Έρνστ Νέβιτ (Ernest Nevitt) με κατάλαβε και στήριξε πλήρως την απόφασή μου.

Για ένα χρόνο στο Μαγκκίλ παρακολούθησα τα απαιτούμενα προπτυχιακά μαθήματα ψυχολογίας όπως Πειραματική Ψυχολογία, Στατιστική, Ιστορία της Ψυχολογίας, Κοινωνική Ψυχολογία και τα σχετικά ώστε τελικά να μπορέσω να εγγραφώ στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Το τμήμα στήριζε το σχέδιό μου για μεταπτυχιακό στην Ψυχολογία. Ο Ντόν Χέμπ (Don Hebb), ένας παγκοσμίου φήμης Ψυχολόγος Φυσιολογίας μου πρότεινε να παρακολουθήσω και ένα μάθημα Φυσιολογίας. Ο Έντ Γουέμπερ (Ed Weber), που δίδασκε Βιομηχανική Ψυχολογία, φρόντισε ώστε να διδάξω ένα νυχτερινό μάθημα στη Βιομηχανική Μηχανική (Industrial Engineering) αφού εξάλλου αυτή ήταν και η δουλειά μου για τρία χρόνια στην P&G. Ο Φέργκιουσον δίδαξε το πιο υπέροχο μάθημα Στατιστικής

Ο Γουώλυ Λάμπερτ (Wally Lambert) μου δίδαξε την Κοινωνική Ψυχολογία. Βοήθησα το Γουώλυ στην έρευνά του. Εκείνο το διάστημα ερευνούσε τα γλωσσικά στερεότυπα. Έβαζε το ίδιο άτομο να διαβάσει ένα κείμενο στα Αγγλικά και στα Γαλλικά, και καλούσε τους φοιτητές να βαθμολογήσουν τις φωνές σε χαρακτηριστικά όπως ικανός (competent) και συμπαθής (likeable).

Εγώ έκανα τις φωνές Γαλλικά της Γαλλίας (Παρίσι) και Αγγλικά της Αγγλίας (Λονδίνο). Έβαλε άλλες φωνές να διαβάσουν το ίδιο κείμενο στην τοπική γαλλική και τοπική αγγλική διάλεκτο, και παρουσιάστηκαν αντισταθμιστικά (counter-balanced order). Τα αποτελέσματα έδειξαν υψηλότερη αξιολόγηση στις φωνές των Αγγλικών. Εκείνη την εποχή τα Αγγλικά ήταν η κυρίαρχη γλώσσα στο Μόντρεαλ. Υποψιάζομαι ότι τα αποτελέσματα μάλλον θα είναι διαφορετικά σήμερα. Τον ρώτησα αν θα μπορούσα να κάνω ένα διδακτορικό μαζί του και αρνήθηκε. Μου είπε ότι επειδή πρόσφατα είχε ολοκληρώσει το δικό του διδακτορικό, δεν αισθανόταν έτοιμος να με κατευθύνει, αλλά μου πρότεινε όμως να μελετήσω με τον αδελφό του Γουίλλιαμ (William), στο Κορνέλ.

Το μάθημα Κοινωνικής Ψυχολογίας χρησιμοποιούσε την έκδοση του 1954 του βιβλίου του Όττο Κλάϊνμπεργκ (Otto Kleinberg) που περιείχε πολύ διαπολιτισμικό υλικό. Λίγα χρόνια αργότερα, με τον Όττο γίναμε καλοί φίλοι. Ήταν δύο χρόνια νεότερος από τον πατέρα μου κι έτσι ανήκε σε άλλη γενιά, αλλά είχε μια τόσο νεανική αντίληψη που ένιωσα ότι είχαμε πολλά κοινά. Απέκτησε το πρώτο του πτυχίο αλλά και ένα πτυχίο Ιατρικής από το Μαγκκίλ. Ήμασταν και οι δύο πρώην πρόεδροι της Εταιρείας για την Ψυχολογική Μελέτη Κοινωνικών Θεμάτων (Society for the Psychological Study of Social Issues) αλλά και της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Society of Psychology). Και οι δύο προωθούσαμε τη διεθνή ψυχολογία. Τον επισκέφτηκα στο Παρίσι τη χρονιά που δίδασκε στο Πανεπιστήμιο (University of Paris), ενώ μετά την συνταξιοδότησή του όταν έτυχε να βρίσκομαι στη Νέα Υόρκη, με επισκεπτόταν στο ξενοδοχείο μου. Όταν ήταν στη Σαμπέιν, ήρθε για δείπνο στο σπίτι μας στο Λέϊκ Πάρκ 1 (Lake Park 1). Συναντηθήκαμε στα συνέδρια του Ιμπαντάν (Ibadan) και στο Λαγονήσι που αναπτύσσονται πιο αναλυτικά παρακάτω και εκεί έγιναν οι εργασίες κριτικής για την Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας. Ο

Γουόλντ Λάμπερτ, ο Όττο Κλάινμπεργκ και εγώ ήμασταν Γαλλόφωνοι και Γαλλόφιλοι. Στις 24 Ιανουαρίου 2014 είδα ένα όνειρο στο οποίο ο Όττο ήταν καθιστός σε ένα δωμάτιο και εγώ περνώντας, τον χαιρέτησα, επειδή «πήγαινα κάπου» και μετά τον χαιρέτησα πάλι καθώς επέστρεψα!

Όταν ήμουν φοιτητής στο μεταπτυχιακό μου, ένα Μάστερ στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο, μου άρεσε ιδιαίτερα η Κόννι Μπέιζος (Connie Bazos). Η Κόννι ήταν έξι χρόνια μικρότερή μου και φοιτήτρια της Φιλοσοφικής στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο. Η οικογένεια Μπέιζος, Έλληνες δεύτερης γενιάς στον Καναδά, είχαν ένα εργοστάσιο παγωτού και ήταν διανομείς για τα προϊόντα της Ανοη στο Οντάριο. Ο πατέρας της ανησυχούσε ότι ίσως είχα σεξουαλική σχέση με την κόρη του πριν από το γάμο. Μου άρεσε πάρα πολύ η Κόννι, αλλά δεν της ήμουν ιδιαίτερα ελκυστικός. Το καλοκαίρι του 1953 πήγα στο Μπάνφ (Banff), όπου η Κόννι, εργαζόταν για το καλοκαίρι, ως καμαριέρα στο ξενοδοχείο Banff Springs Hotel. Το ξενοδοχείο είχε εκατοντάδες δωμάτια, και τα καλοκαίρια προσλάμβανε φοιτητές. Όταν έφτασα στο Μπάνφ μου ανακοίνωσε ότι είχε ερωτευθεί ένα μαύρο ποδοσφαιριστή, και μου πρότεινε να βγω ραντεβού με τη φίλη της Κόννι Πετάλλο (Connie Petallo). Η Κόννι Πετάλλο ήταν φοιτήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο.

Έφτασα στο Μπάνφ σιδηροδρομικώς, με ένα τρένο που διέσχιζε τον Καναδά από άκρη σε άκρη. Διασχίζοντας τα Βραχώδη Όρη ήταν μια μεγάλη εμπειρία για μένα. Είδα πανέμορφους καταρράκτες, και τα άγρια βουνά. Επισκέφθηκα και το Βανκούβερ, πέρασα με το φέρρυ μποτ απέναντι στη Βικτώρια, παρακολούθησα μια κινεζική όπερα, και επισκέφθηκα τον βοτανικό κήπο Μπούτσαρτ (Butchart Gardens).

Η σχέση με την Κόννι Πετάλλο ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Όταν συναντηθήκαμε ήταν παρθένα, και αναπτύξαμε μια άριστη

σχέση. Ωστόσο, δεν ήμουν τόσο ερωτευμένος μαζί της όσο ήταν αυτή μαζί μου. Η Κόννι με επισκέφτηκε στο Μόντρεαλ πολλές φορές, τη χρονιά που ήμουν εκεί και παρακολουθούσα μαθήματα ψυχολογίας για να καλύψω τα κενά μου στο κλάδο. Σκεφτόμουν πολύ σοβαρά το γάμο μαζί της, αλλά έμαθα ότι η μητέρα της νοσηλεύτηκε για κάποιο χρονικό διάστημα σε ψυχιατρική κλινική, και υποψιάστηκα ότι ήταν σχιζοφρενής. Γνώριζα ότι η σχιζοφρένεια, όπως και η ευφυΐα, είναι μια γονιδιακή διάσταση και αυτό μου δημιουργούσε ένα σοβαρό προβληματισμό. Η μητέρα της είχε υποστεί θεραπεία με ηλεκτροσόκ, αλλά ήταν εκτός νοσηλείας τη μοναδική φορά που τη συνάντησα. Εκείνη η συνάντηση δεν πήγε καθόλου καλά. Ήταν πολύ ψυχρή μαζί μου και η Κόννι αργότερα μου ανέφερε ότι η μητέρα της με επέκρινε επειδή της πρόσφερα το χέρι μου για χειραψία πριν αυτή μου δώσει το δικό της. Οποιοσδήποτε δίνει τόσο μεγάλη προσοχή σε τέτοιες λεπτομέρειες θα ήταν ένα δύσκολο άτομο στη συμβίωση. Έτσι, όταν μετακόμισα στο Κορνέλ ήταν μια καλή στιγμή για να τελειώσει αυτή η σχέση.

Εκ των υστέρων διαπιστώνω ότι και οι δύο γυναίκες που παντρεύτηκα είχαν μητέρες με τις οποίες τα πήγαινα πολύ καλά μαζί τους. Είχα πολλά κοινά με την Έμμα Μίντερν (Emma Minturn), τη μητέρα της Λη (Leigh), και ιδιαίτερος μια αγάπη για την κλασική μουσική. Η μητέρα της Πόλα ήταν ακαδημαϊκός και επίσης είχαμε πολλά κοινά. Αν και το δείγμα μου είναι μικρό, θεωρώντας τη Γκλάντυς, την Κόννι, τη Λη και την Πόλα, φαίνεται ότι η σχέση με τις μητέρες ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στην απόφασή μου να παντρευτώ.

1954-58

Το Κορνέλ δίσταζε να με δεχθεί. Γνώριζα Αγγλικά σε ένα τέτοιο επίπεδο που θα μπορούσα να καλύψω τις απαιτήσεις της θέσης

ενός βοηθού καθηγητή; Ο Γουώλυ Λάμπερτ (Wally Lambert) τηλεφώνησε στον Ρόμπι Μακ Λέοντ (Robbie McLeod), τον υπεύθυνο για τις νέες εγγραφές του Τμήματος και τον έπεισε ότι πράγματι θα μπορούσα να καλύψω τις απαιτήσεις. Ο Μακ Λέοντ ήταν Καναδός και είχε μεγάλη επιρροή στην Καναδική ψυχολογία. Κάποια στιγμή, όταν είχα σχεδόν ολοκληρώσει το διδακτορικό μου, με ρώτησε αν θα ενδιαφερόμουν για τη θέση του Διευθυντή του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βρετανικής Κολομβίας. Αρνήθηκα γιατί πραγματικά ήθελα να ασχοληθώ με την έρευνα και όχι με τη διοίκηση.

Κατά τη διάρκεια των τριών ετών εργασίας στην P&G είχα αποταμιεύσει 6,000 δολάρια (όταν προς έκπληξη πολλών δεν είχα αγοράσει αυτοκίνητο), και επομένως, είχα ένα ποσό για να καλύψω τις μεταπτυχιακές σπουδές μου. Στο Κορνέλ όλοι οι μεταπτυχιακοί φοιτητές ήταν και βοηθοί καθηγητών, μια θέση που κάλυπτε τα δίδακτρα και παρείχε και ένα μηνιαίο μισθό. Το Κορνέλ ήταν πραγματικά μια από τις εξαιρετικές επιλογές μου. Σ' αυτό το Πανεπιστήμιο οι μεταπτυχιακές σπουδές του φοιτητή ήταν με την καθοδήγηση τριών καθηγητών που επόπτευαν την επιλογή των μαθημάτων, αλλά και όλες τις εργασίες, συμπεριλαμβανομένης της διδακτορικής διατριβής.

Πρόεδρος της επιτροπής μου ήταν ο Μπίλ Λάμπερτ (William Lambert) και τα άλλα δύο μέλη ήταν ο Ουίλιαμ Φουτ Γουάιτ (William Foot Whyte), γνωστός από το έργο «Κοινωνία της Γωνιάς του Δρόμου» (*Street Corner Society*), ένα βιβλίο που είχα διαβάσει στο μάθημα του Μπομπ Τζόυνερ, και ο Άρτ Ράϊαν (Art Ryan), που δίδασκε Στατιστική και Βιομηχανική Ψυχολογία. Μου πρότειναν να παρακολουθήσω Ανθρωπολογία αλλά και Ψυχολογία. Επίσης μου πρότειναν να πάρω ένα πειραματικό μάθημα για τις Μεθόδους Κοινωνικών Επιστημών. Αυτό το μάθημα μόλις είχε δημιουργηθεί επειδή στο Κορνέλ είχε πρόσφατα χορηγηθεί μια δωρεά από το

Συμβούλιο Έρευνας για τις Κοινωνικές Επιστήμες. Αυτό το θαυμάσιο μάθημα είχε διάρκεια ενός έτους και εκπαίδευσε τους φοιτητές σε όλες τις Μεθόδους των Κοινωνικών Επιστημών, όπως την Εθνογραφία, τις Συστηματικές Παρατηρήσεις, την Ανάλυση Περιεχομένου, τα Πειράματα, τις Μεθοδολογίες για δημοσκοπήσεις (*surveys*), την Δημιουργία διαγνωστικών Τεστ, αλλά και τη χρήση των Αρχείων του κλάδου των Ανθρώπινων Σχέσεων (Human Relations). Ο φοιτητής είχε την ευκαιρία να χρησιμοποιήσει κάθε μία από αυτές τις μεθόδους, με την επίβλεψη ενός μεταπτυχιακού φοιτητή που είχε σχετική εμπειρία στη συγκεκριμένη μέθοδο. Έτσι, η ιδέα της Πολυμεθοδολογικής Έρευνας που αξιοποιεί πολλαπλές ερευνητικές μεθόδους και επιδιώκει την μεταξύ τους σύγκλιση, δημιουργήθηκε σε εκείνο το μάθημα, και από τότε προσπάθησα να την εφαρμόσω κάθε φορά που ήταν εφικτό.

Όταν με δέχθηκαν στο Κορνέλ μου έδωσαν ένα διαγνωστικό διαγώνισμα για να προσδιορίσουν τυχόν ελλείψεις μου στην Ψυχολογία. Πέρασα όλες τις ενότητες, εκτός από το τμήμα Συγκριτικής Ψυχολογίας (ζώων). Έτσι, διάβασα ένα βιβλίο για το θέμα, έδωσα εξετάσεις και πέρασα το διαγώνισμα. Πέρασα επίσης με ευκολία τις εξετάσεις γλώσσας στα Γαλλικά και στα Γερμανικά. Αναγνώρισαν κάποια από τα μαθήματα που είχα παρακολουθήσει στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο και σαν αποτέλεσμα ολοκλήρωσα το διδακτορικό μου σε τρία χρόνια.

Όταν άρχισα τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στο Κορνέλ δεν είχα ρεαλιστικές, αλλά ιδιαίτερα φιλόδοξες ελπίδες για το ρόλο μου στην ψυχολογία. Επειδή ήμουν Μηχανικός, ήλπιζα να εκμεταλλευτώ την εκπαίδευσή μου στα Μαθηματικά και να αναπτύξω εξισώσεις που θα μπορούσαν να προβλέψουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Ωστόσο, καθώς έμπαινα στον κλάδο συνειδητοποιούσα όλο και πιο πολύ ότι αυτές οι προσδοκίες δεν ήταν ρεαλιστικές. Παρ' όλα αυτά,

δημοσίευσα ένα άρθρο (Triandis, 1959), που χρησιμοποίησε ελεύθερα το διαφορικό λογισμό αν και δεν μπόρεσα να έχω πειραματικά στοιχεία που θα στήριζαν τη θεωρία μου. Τελικά, ανέπτυξα μια θεωρία που έδινε εξισώσεις για την πρόβλεψη της κοινωνικής συμπεριφοράς, όπως παρουσιάζεται στο βιβλίο μου (Triandis, 1977). Το βιβλίο απέσπασε εξαιρετικές κριτικές, αλλά οι πωλήσεις του ήταν χαμηλές και δεν έγινε ένα βιβλίο επιρροής. Ήταν άραγε πολύ νωρίς για το πνεύμα της εποχής (Zeitgeist);

Την πρώτη χρονιά του μεταπτυχιακού μου ήρθα σε επαφή με την Πειραματική Ψυχολογία του Τσαρλς Όσγουντ (Charles Osgood) και διάβασα επίσης το έργο του Μέτρησις της Σημασίας των Λέξεων (*The Measurement of Meaning*). Επικοινωνήσα με τον Όσγουντ και του πρότεινα να αναπαραχθεί η μελέτη του για τη δομή του Συναισθηματικού Νοήματος (*Affective Meaning*), δηλαδή την «αξιολόγηση, ένταση και δραστηριότητα» σε μια άλλη κουλτούρα, χρησιμοποιώντας συμμετέχοντες που γνώριζαν μόνο μια γλώσσα. Ενθουσιάστηκε με την πρότασή μου και μαζί στείλαμε την σχετική αίτηση στο Εθνικό Ινστιτούτο Δημόσιας Υγείας. Μας εγκρίθηκε μια χορηγία 5,000 δολαρίων που μου επέτρεψε να επισκεφτώ την Ελλάδα για να συλλέξω στοιχεία που θα ανέλυε ο Όσγουντ. Έγραψα το πρώτο σχέδιο του άρθρου, συναντηθήκαμε στη Νέα Υόρκη και το αναθεωρήσαμε. Ο Όσγουντ έκανε το τελευταίο σχέδιο, και το δημοσιεύσαμε (Triandis, & Osgood, 1958). Εκείνο το καλοκαίρι, όταν ήμουν στην Ελλάδα, έκανα επίσης συλλογή στοιχείων για την αναπαραγωγή της Θεωρίας του Συναισθήματος του Σλόσπεργκ (*Schlosberg, Theory of Emotion*) με δείγμα αγροτών, που δεν είχαν δει ποτέ μια κινηματογραφική ταινία.

Η ερευνητική ιδέα ήταν ότι, άτομα που δεν είχαν εκτεθεί σε ταινίες δεν θα είχαν στερεότυπα σχετικά με το πώς πρέπει να εκφράζονται και να αξιολογούνται τα συναισθήματα. Επομένως, αυτά

τα άτομα πιθανόν να μην έδιναν την ίδια δομή συναισθηματικής αντίληψης, με τους Αμερικανούς. Ωστόσο, η δομή των συναισθημάτων που προέκυψε (Triandis & Lambert, 1958) ήταν ακριβώς ίδια με εκείνη των ΗΠΑ. Τα αποτελέσματα της μελέτης παρακίνησαν τον Έκμαν (Ekman) και άλλους για να μελετήσουν την οικουμενικότητα κάποιων συναισθημάτων. Έτσι, η συλλογή δεδομένων μετά από ένα χρόνο μεταπτυχιακού είχε σαν αποτέλεσμα δύο διαπολιτισμικές δημοσιεύσεις στο πιο έγκυρο περιοδικό της κοινωνικής ψυχολογίας.

Το καλοκαίρι που ακολούθησε την πρώτη μου χρονιά στη σχολή του μεταπτυχιακού επέστρεψα στην Ευρώπη με πλοίο. Ο απόπλους έγινε από την Πόλη του Κεμπέκ με προορισμό τη Χάβρη (Le Havre), ένα ταξίδι που κράτησε εννιά μέρες και ήταν σχετικά ευχάριστο. Πέρασα αρκετό χρόνο συνομιλώντας με τον Τζέρυ Μπρούνερ (Jerry Bruner), που είχα γνωρίσει στο Χάρβαρντ, όταν πήγα εκεί με τον Ρίτσαρντ Γουόκερ (Richard Walker), ένα καθηγητή μου από το Κορνέλ. Οι επιβάτες του πλοίου ήταν κυρίως φοιτητές, και περνούσαμε το χρόνο μας μαθαίνοντας την ιστορία της ευρωπαϊκής τέχνης και σχολιάζοντας τις ευρωπαϊκές γλώσσες.

Από τη Χάβρη πήγα με τρένο στο Παρίσι, και έμεινα δύο εβδομάδες για να γνωρίσω πραγματικά την πόλη. Έμεινα στο ξενοδοχείο «St. Anne», στην οδό Αγίας Άννης (Rue St Anne), μόλις πέντε λεπτά από την Όπερα. Περπάτησα όλη την πόλη, είδα τα κύρια μουσεία, πήγα στην Όπερα, και στην Comedie Francaise, που παρακολούθησα μια παράσταση με θεατρικό έργο του Μολιέρου. Οι Γάλλοι ηθοποιοί μιλούσαν τόσο υπέροχα Γαλλικά, που χαιρόμουν να τους ακούω. Από το Παρίσι, συνέχισα με το τρένο στο Κόμπλεντς (Koblenz) της Γερμανίας και με ποταμόπλοιο έκανα τη διαδρομή του ποταμού Ρήνου. Ο καιρός ήταν τέλειος. Πήγα σε όλα τα διάσημα μέρη, όπως το Λορελάι και το Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης.

Σταμάτησα στο Φράμπουργκ (Freiburg), κοντά στον Μέλανα Δρυμό, στη Βασιλεία, στη Λουκέρνη και στην Βιρβαλντστάτερσε (Vierwaldstaettersee). Τέλος, στη Λωζάννη επισκέφθηκα τη θεία Νίνα και την εξαδέλφη μου Ειρήνη. Με την Ειρήνη επισκεφθήκαμε τη Βέρνη για μια μέρα. Η Νίνα μου πρότεινε να διασχίσω τις Άλπεις με το λεωφορείο για να φτάσω στο Λουγκάνο (Lugano). Αυτό έγινε ένα ιδιαίτερα θεαματικό ταξίδι, βλέποντας τους παγετώνες, το χωριό Αριόλο (Ariolo) από την κορυφή του βουνού και τα βουνά από το κάτω μέρος των κοιλάδων. Στο Λουγκάνο συνάντησα τις αδελφές Μπέϊζος που «γνώριζαν την Ευρώπη» και περάσαμε αρκετό χρόνο συζητώντας αυτά που είχαμε δει.

Η επόμενη στάση μου ήταν η Ιταλία. Έμεινα τρεις ημέρες στη Βενετία και ένας ιερέας στον Άγιο Μάρκο μου έκανε ομοφυλοφιλικές προτάσεις. Νομίζω ότι η πλατεία του Αγίου Μάρκου, μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Μάρκου, είναι ο πιο όμορφος χώρος που έχω δει ποτέ. Πήγα στο νησάκι Λίντο (Lido) που μάλλον με απογοήτευσε. Συνέχισα τις εκδρομές μου με λεωφορεία Ιταλικής εταιρείας. Σε στάση στην Μπολόνια έφαγα για πρώτη φορά πράσινα λαζάνια (lasagna verde) και μου άρεσαν πολύ. Όταν στη συνέχεια έφτασα στη Φλωρεντία, έμεινα εκεί για αρκετές ημέρες. Έμεινα στη βίλα της Μαρίας Κομπέρτι (Comberti), όπως μου είχε προτείνει ο φίλος μου Φρανκ Ρόστεν (Frank Rosten) από το Χάμιλτον. Η Μαρία υπήρξε ερωμένη ενός άγγλου άρχοντα που της άφησε τη βίλα και εκείνη στη συνέχεια τη μετέτρεψε σε πανσιόν (Bed and Breakfast) που επίσης πρόσφερε και δείπνο. Η διαμονή μου εκεί ήταν τόσο όμορφη που στα χρόνια που ακολούθησαν επέστρεψα τρεις φορές, μέχρι το θάνατο της Μαρίας. Η Μαρία, μας πρότεινε φθηνά μέρη για φαγητό, μας έλεγε τι να δούμε, ενώ το βράδυ στο δείπνο με τους άλλους πελάτες ανταλλάσαμε σχόλια για τη Φλωρεντία, καταναλώνοντας μεγάλες ποσότητες Κιάντι (Chianti).

Επόμενη στάση μου ήταν η Ρώμη και έμεινα εκεί για μια εβδομάδα. Επισκέφθηκα τα περισσότερα από τα διάσημα αξιοθέατα, τα μεγάλα μουσεία, ακόμα και το Κάστρο Γκαντόλφο (Castel Gandolfo). Το Βατικανό ήταν ιδιαίτερα συναρπαστικό με τα έργα του Μιχαήλ Αγγελου. Έμαθα ότι κάποιος πρέπει πρώτα να επισκεφθεί την Καπέλα Σιξτίνα, πριν την άφιξη των τουριστών και μετά να δει το υπόλοιπο του μουσείου. Έτσι όταν το 1967, βρέθηκα εκεί με την Πόλα, κάναμε αυτό ακριβώς και μας βγήκε σε καλό. Στη Ρώμη θα ήθελα να συστήσω να πίνει κανείς το νερό της βρύσης γιατί είναι ιδιαίτερα νόστιμο. Αν και στους περισσότερους δημόσιους χώρους υπάρχουν βρύσες για αυτό το σκοπό, θεωρώ ότι το καλύτερο νερό ήταν στο Καμπιντόλιο.

Η Νεάπολη παραήταν βρώμικη για το γούστο μου. Η Ιταλική έκφραση “*Vedere Napoli e poi morire*” (να δεις τη Νάπολη και μετά ας πεθάνεις) πιθανόν να ήταν σωστή το 19^ο αιώνα, αλλά δεν ισχύει πλέον. Όμως, στα περίχωρα της Νεάπολης υπήρχαν θαυμάσια πράγματα που κάποιος μπορούσε να δει. Μου άρεσε το Μπλού Γκρόττο (Blue Grotto) στο Καπρί (Capri) και ο δρόμος του Αμάλφι (Amalfi). Η Πομπηία μου έδειξε την εικόνα της ζωής σε μια Ρωμαϊκή πόλη. Μετά τη Νεάπολη πήγα με τρένο στο Πρίντεζι και με το πλοίο έφτασα στην Κέρκυρα.

Είχα έξι χρόνια να δω τους γονείς μου (με την εξαίρεση της επίσκεψης της μητέρας μου στο Χάμιλτον το 1952). Παρ’όλο που αλληλογραφούσαμε κάθε εβδομάδα, για όλο αυτό το διάστημα δεν μπορούσα να τους μιλήσω. Μια τηλεφωνική κλήση θα μου κόστιζε 12 δολάρια για μόνο 3 λεπτά χρόνου ομιλίας, κάτι που δεν επέτρεπαν τα 5 δολάρια του εβδομαδιαίου προϋπολογισμού που είχα για μικροπράγματα. Έτσι ήμουν ιδιαίτερα συγκινημένος με τη ιδέα ότι θα τους ξαναδώ.

Η υποδοχή στο λιμάνι της Κέρκυρας δεν μπορούσε να γίνει πιο ζεστή. Εκτός από τη μητέρα μου, είχαν έρθει να με υποδεχθούν οι θείοι μου, Τάσος και Σπύρος, οι θείες μου Αμπιγκέλ και Ελένη και η εξαδέλφη μου Χριστιάννα. Όταν στη συνέχεια επισκεφθήκαμε τις εξαδέλφες της μητέρας μου Ντορίνα και Ίντα, είχαμε και πάλι γιορτή. Περπάτησα στην πόλη και είδα το σπίτι της Κοτάρντου 14, εκεί που έζησαν οι παππούδες μου αλλά έζησα και εγώ το μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου 1941-1945. Έμεινα για λίγο στα Σφακερά, στο σπίτι του παππού μου στο οποίο τότε έμεναν ο θεός Άλφρεντ και η θεία Ειρήνη. Βρήκα άτομα που δεν είχαν δει ποτέ μια κινηματογραφική ταινία, συγκέντρωσα τα στοιχεία και μπόρεσα να αναπαράγω τη Δομή των Συναισθημάτων που είχε δημιουργήσει ο Σλόσπεργκ. Στη συνέχεια πήγα στην Αθήνα και είχα άλλη μια συναισθηματική επανασύνδεση, όταν συνάντησα τον πατέρα μου με τη δεύτερη σύζυγό του, τη Μάρω.

Η Μάρω ήταν ένα πολύ καλό άτομο, που φρόντισε άριστα τον πατέρα μου. Αργότερα η Μάρω αρρώστησε με καρκίνο και τελικά είχε έναν επώδυνο θάνατο. Θυμάμαι ότι ρώτησα το γιατρό της αν ήταν απαραίτητο να προσπαθεί να την κρατήσει στη ζωή όταν υπέφερε τόσο πολύ και αυτός μου απάντησε ότι αυτό ήταν το καθήκον του. Είμαι υπέρ της ευθανασίας, όταν το άτομο υποφέρει. Ο πρώτος γάμος της Μάρως ήταν με κάποιο Αυστραλό και είχε ζήσει στην Αυστραλία. Μιλούσε καλά αγγλικά και μπορούσε να επικοινωνήσει με την Πόλα, με την οποία ήταν πολύ καλή.

Οι γονείς μου είχαν χωρίσει το 1951, με την αποφοίτησή μου από το Μαγκκίλ. Δεν τα πήγαιναν καλά για χρόνια. Η μητέρα μου ήταν ιδιαίτερα κοινωνική και ο πατέρας μου ενδιαφερόταν πιο πολύ για τη δουλειά του. Όταν παντρεύτηκαν, ήταν και ο πατέρας μου κοινωνικός, αλλά όταν στέρεψαν τα χρήματα από την Πάτρα, έπρεπε

να δουλέψει πολύ σκληρά για να διατηρήσει το υψηλό βιοτικό επίπεδο στο οποίο είχε συνηθίσει η οικογένεια.

Έμεινα στο διαμέρισμα του πατέρα μου και έκανα τη συλλογή στοιχείων για τη διαπολιτισμική μελέτη του Όσγουντ σχετικά με τις τρεις διαστάσεις της δομής του Νοήματος. Με τον πατέρα μου, τη Μάρω και τον Γιώργο Ανδρονίδη τον φίλο μου από το Μαγκκίλ, κάναμε μια κρουαζιέρα. Ξεκινήσαμε από τη Μήλο, το νησί στο οποίο βρέθηκε το περίφημο άγαλμα της Αφροδίτης. Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου οι Αθηναίοι ήταν πολύ επικίνδυνοι για τους κατοίκους της Μήλου. Στη συνέχεια σταματήσαμε στη Μύκονο, που τότε δεν είχε ακόμη αναπτύξει τη διεθνή εικόνα της με τους ομοφυλόφιλους και το τζετ σετ. Το 1954 το νησί ήταν ακόμα φτωχό. Όταν πήγα για κολύμπι κάποιοι μου έκλεψαν την πετσέτα μου! Συνεχίσαμε με μία σύντομη εκδρομή στη Δήλο, η οποία είχε μεγάλο ενδιαφέρον. Όταν περπατήσεις στην αρχαία πόλη βλέπεις τα καλοδιατηρημένα σπίτια της. Οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν ότι κάποιο μισοτελειωμένο σπίτι έμεινε έτσι επειδή ο ιδιοκτήτης του είχε χρεοκοπήσει. Αργότερα, Γάλλοι αρχαιολόγοι σε υποβρύχιες ανασκαφές νότια της Μασσαλίας, ανακάλυψαν το πλοίο αυτού του εμπόρου φορτωμένο με κρασί και λάδι. Εφόσον το πλοίο βυθίστηκε, ο ιδιοκτήτης χρεοκόπησε και δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το σπίτι του. Είναι σπάνιο να εντοπίζονται τέτοιες σχέσεις από τον ένα αρχαιολογικό χώρο στον άλλο.

Στη συνέχεια σταματήσαμε στη Θήρα (Σαντορίνη), αλλά επειδή το ηφαίστειο είχε πρόσφατα εκραγεί (με το σεισμό του 1956), δεν μας επέτρεψαν να δούμε το νησί εσωτερικά. Στην επόμενη στάση μας την Κρήτη, επισκεφτήκαμε την Κνωσό και τα Μάλια, δύο από τις πιο σημαντικές Μινωικές τοποθεσίες. Στην τελευταία στάση μας τη Ρόδο, επισκεφτήκαμε το Κάστρο των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη, τον αρχαιολογικό χώρο της Λίνδου και την κοιλάδα με τις πεταλούδες,

που πρέπει να είχε εκατομμύρια πεταλούδες. Το λιμάνι της Ρόδου είναι η τοποθεσία του αγάλματος του Κολοσσού της Ρόδου, ενός από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου. Με την επιστροφή στον Πειραιά ο πατέρας μου παρουσίασε συμπτώματα καρδιακής προσβολής. Ανησυχήσαμε, και όταν μπήκε στο ασθενοφόρο τον συνόδευσα και εγώ στο νοσοκομείο. Φάνηκε ότι στην κρουαζιέρα έφαγε πολύ βούτυρο και έφραξε μια κρίσιμη αρτηρία του. Ευτυχώς, το καρδιακό επεισόδιο δεν κράτησε πολύ και ο πατέρας μου ανέκτησε αρκετά καλά τις δυνάμεις του.

Μου ήταν πολύ δύσκολο να αποχαιρετήσω τους γονείς μου, ιδιαίτερα μετά το επεισόδιο της καρδιακής προσβολής, αλλά έπρεπε να επιστρέψω στο Κορνέλ. Πήρα το πλοίο από την Ελλάδα προς τη Νέαπολη. Ο φίλος μου ο Ανδρονίδης μου είχε ζητήσει να πάρω μαζί μου στη Βόρεια Αμερική και μία από τις βαλίτσες του. Όμως τελικά δεν μπορούσα να την κουβαλήσω και στη Νέαπολη φρόντισα για να αποσταλεί στο Παρίσι. Πλήρωσα το μεγαλύτερο κόμιστρο για να διασφαλίσω ότι θα τη στείλουν με την ταχύτερη αποστολή. Στη Νέαπολη όμως μου είπαν ψέματα, αφού έστειλαν την βαλίτσα με τις κανονικές μεταφορές και χρειάστηκε μια ολόκληρη εβδομάδα για να φτάσει στο Παρίσι.

Ευτυχώς που είχα χρόνο να την περιμένω, να την παραλάβω και να την πάρω μαζί μου στον Καναδά.

Δύσκολα θα ξεχάσω το σιδηροδρομικό μου ταξίδι προς το Παρίσι. Δεν είχα κρατήσει θέση και αναγκάστηκα να δεχθώ ένα από τα πτυσσόμενα καθίσματα του διαδρόμου. Νύσταζα τόσο πολύ και κάθε φορά που κάποιος έπρεπε να περάσει στο διάδρομο σηκώνόμουν και ξανακοιμόμουν. Επιτέλους, όταν φθάσαμε κάπου στο Τορίνο βρέθηκε μια θέση στην κανονική καμπίνα και μπόρεσα να κοιμηθώ με την ησυχία μου. Στο Παρίσι αγόρασα ένα μπουκάλι μπράντυ Grand

Marnier. Ωστόσο, όταν έφτασα στο Κεμπέκ μου είπαν ότι δεν επιτρεπόταν η εισαγωγή ποτών στον Καναδά και το κράτησαν στο τελωνείο. Οι τελωνειακοί είπαν ότι θα το κατέστρεφαν, αλλά ελπίζω να το ήπιαν.

Η πρώτη παρουσίαση εργασίας μου σε επιστημονική συνάντηση έγινε στο δεύτερο έτος του μεταπτυχιακού, στη Νέα Υόρκη, στις συνεδριάσεις της Ψυχολογικής Εταιρείας των Ανατολικών Πολιτειών (Eastern Psychological Association). Παρουσίασα την εργασία σχετικά με την αναπαραγωγή της Θεωρίας του Συναισθήματος του Σλόσμπεργκ στην Ελλάδα. Ο Σλόσμπεργκ που ήταν στο ακροατήριο, σηκώθηκε και μου έδωσε συγχαρητήρια. Δύσκολα μπορώ να περιγράψω πόσο σημαντικό ήταν για μένα αυτό το γεγονός. Τότε ο Σλόσμπεργκ θεωρείτο ως “ο κύριος Ψυχολογία”, επειδή ήταν ο συγγραφέας του βιβλίου της Πειραματικής Ψυχολογίας, ένα αντικείμενο που έπρεπε να γνωρίζουν άριστα όλοι οι μεταπτυχιακοί φοιτητές. Ένα θετικό σχόλιο από αυτόν ήταν ένα άμεσο σημάδι για τη συμμετοχή μου σε συνέδρια. Όταν συνταξιοδοτήθηκα στην ηλικία των 71 ετών, ο Γουώλτερ Λόννερ (Walter Lonner), που ήρθε στο Ιλλινόις για την εκδήλωση, σχολίασε: “Ο Χάρυ ποτέ δεν βρέθηκε σε κάποιο συνέδριο που δεν του άρεσε”. Η συμβουλή μου προς τους νέους ακαδημαϊκούς είναι να φροντίζουν να συμμετέχουν στα συνέδρια. Είναι διεγερτικό, τονωτικό, και δίνεται η ευκαιρία για να δημιουργηθούν ουσιαστικές σχέσεις στον κλάδο. Όπως θα δούμε αργότερα, στη συνεδρίαση του 1960 στη Βόννη της Γερμανίας γνώρισα τον Έρλ Ντέιβις (Earle Davis), με τον οποίο συνεργάστηκα για χρόνια και ήταν η πρώτη από τις πολλές συνεργασίες που διαμορφώθηκαν σε τέτοιες συναντήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η δεκαετία του '60. Ακαδημαϊκή Ζωή

Πανεπιστήμιο Ιλλινόις – Ουρμπάνα Σαμπέιν (UIUC)
Το Quad, κεντρικός χώρος συγκέντρωσης φοιτητών
(Φωτο από το Illinois.edu)

Όταν ήμουν σχεδόν έτοιμος να αποφοιτήσω, ο Όσγουντ πήγε στον Λάιλ Λανιέρ (Lyle Lanier), τον τότε Πρόεδρο του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις, και του είπε ότι ήμουν ένα «πραγματικό κελεπούρι». Ο Λανιέρ μου πρόσφερε μια θέση χωρίς καν να με δει. Ήταν μια εκπληκτική προσφορά με ετήσιο μισθό 6,800 δολάρια. Οι καθηγητές μου στο Κορνέλ μου πρότειναν να δεχθώ χωρίς δισταγμό. Την ίδια χρονιά η General Electric δημιούργησε μια ομάδα Ψυχολογίας, με σύμβουλο τον Λήον Φέστινγκερ (Leon Festinger) με στόχο να υλοποιηθούν ψυχολογικά πειράματα σε ένα «πραγματικό» περιβάλλον. Μπήκα στον πειρασμό, αλλά θεώρησα την προσφορά του Ιλλινόις πιο ελκυστική. Ο Όσγουντ με επιστολή του με συμβούλεψε να δεχθώ τη θέση στο Ιλλινόις. Ο Φέργκιουσον, ο επικεφαλής του προγράμματος της General Electric, σε επιστολή του μου έγραψε ότι δεν θα μπορούσε να μου προτείνει να εγκαταλείψω μια θέση σε ένα τόσο εξαιρετικό Τμήμα όπως αυτό του Ιλλινόις και να έχει ήσυχη τη συνείδησή του. Ο Λανιέρ μου έγραψε ότι σε περίπτωση που το Πανεπιστήμιο έχει κανόνα νεποτισμού, ο Πρόεδρος του Πανεπιστημίου θα μπορεί να τον αναιρέσει και να γίνει μια εξαίρεση για τη Λη. Έτσι, δεν είχα καμία αμφιβολία ότι το Ιλλινόις ήταν η σωστή επιλογή.

Έτσι, το 1958 άρχισα να εργάζομαι στο Ιλλινόις, σε ένα Τμήμα που είχε ήδη αρκετούς πρώην Προέδρους του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (American Psychological Association, APA) όπως τους Λη Κρόνμπαχ (Lee Cronbach), Τζο Χάντ (Joe Hunt), και Χόμπαρτ Μάουερ (Hobart Mowrer). Στα χρόνια που ακολούθησαν δέχθηκα πολλές προτάσεις από άλλους, αλλά το Πανεπιστήμιο πάντα κάλυπτε την προσφορά και επομένως δεν άξιζε να φύγω.

Οι τάσεις της διανόησης μπορεί να παρατηρηθούν σχετικά εύκολα, αν κάποιος παρακολουθήσει ποιος έκανε το διδακτορικό του με ποιον και που. Ο Λάμπερτ το έκανε στο Χάρβαρντ με τον Ρίτσαρντ

Σόλομον (Richard Solomon, 1918-1995), που έκανε το διδακτορικό του στο πανεπιστήμιο Μπράουν με τον Χάρολντ Σλόσπεργκ (Harold Schlosberg, 1904-1964), που έκανε το διδακτορικό του στο Πρίνστον (Princeton) με τον Χέρμπερτ Λάνγκφιλντ, (Herbert Langfield, 1879-1958), που έκανε το διδακτορικό του στο Βερολίνο με τον Κάρλ Στούμφ (Carl Stumpf, 1848-1936). Ο Στούμφ ενδιαφερόταν για τη μουσική αλλά και την ψυχολογία, και ήταν συλλέκτης πρωτόγονων μουσικών ήχων από πολλούς πολιτισμούς. Έτσι ο πνευματικός προ-προ-προπάππος μου ήταν κατά κάποιο τρόπο ένας διαπολιτισμικός ψυχολόγος! Ο Σλόσπεργκ ήταν ο πνευματικός προπάππος μου. Αλήθεια, πόσοι μπορούν να πουν ότι τους έχει συγχαρεί ο προ-παπούς τους;

Όταν ο Μπιλ Λάμπερτ πέθανε το 2005, δημοσίευσα τη νεκρολογία του (ένθετο στον πίνακα που ακολουθεί).

Η Λη Μίντερν (Leigh Minturn) ήταν ερευνήτρια-βοηθός καθηγητή (Research Associate), Επιστημονικός Συνεργάτης του Μπιλ Λάμπερτ. Ήταν μια πολύ ψηλή και όμορφη κοπέλα. Κάποια φορά, όταν βρεθήκαμε στο Σαν Φρανσίσκο, κάποιος, εντελώς άγνωστος, στο δρόμο, φώναξε: «Αυτή είναι η πιο όμορφη γυναίκα που έχω δει ποτέ!». Έμοιαζε με τη Τζάκι Κένεντι. Είχε διδακτορικό στις Κοινωνικές Σχέσεις από το Χάρβαρντ, όπως και ο Μπιλ Λάμπερτ. Αρχίσαμε να βλέπομαστε, και το 1956 κάναμε σχέση. Όταν κάποτε βρέθηκε στο Κέντρο Προηγμένων Μελετών του Πανεπιστημίου Στάνφορντ (Center of Advanced Studies at Stanford), υπήρξε ένας προβληματισμός για το αν θα επέστρεφε ή όχι στο Σαμπέιν με τη λήξη του πρώτου εξαμήνου. Αν και είχα σοβαρές επιφυλάξεις για το γάμο, της πρότεινα να παντρευτούμε, εκείνη δέχτηκε και κάπως έτσι παντρευτήκαμε το Δεκέμβριο του 1956.

Το μοναδικό συγγενικό πρόσωπο της Λη, ήταν η μητέρα της Έμμα. Όταν η Έμμα κλέφτηκε με τον Μίντερν, ένα γοητευτικό πωλητή, η οικογένειά της έκοψε κάθε σχέση μαζί της. Αργότερα, ο Μίντερν εγκατέλειψε την Έμμα και αυτή μόνη της, ανύπαντρη μητέρα και χωρίς καμιά βοήθεια, μεγάλωσε και σπούδασε τη Λη. Είχα άριστες σχέσεις με την Έμμα. Μοιραζόμασταν μια αγάπη για την κλασική μουσική και βρήκα πολλές από τις αγαπημένες μου όπερες, όπως την "Die Walkure" του Βάγκνερ, στη δισκοθήκη της. Όταν η Λη και εγώ παντρευτήκαμε, η μητέρα της ζούσε στη Σχολή Τυφλών του Μέρυλαντ (Maryland School for the Blind). Έπρεπε να επισκέπτεται τους γονείς των τυφλών παιδιών ώστε να τους βοηθήσει

Με τη Λη, όταν παντρευτήκαμε

να προετοιμάσουν τα παιδιά τους για να φοιτήσουν σ' αυτό το σχολείο. Η συγκεκριμένη θέση εργασίας απαιτούσε ταξίδια σε όλη την πολιτεία του Μέρυλαντ, οδηγώντας σε όλες τις καιρικές συνθήκες και μια φορά τράκαρε επειδή χτύπησε ένα ελάφι! Θαύμαζα τη Έμμα που μπόρεσε να στείλει τη Λη να σπουδάσει στο Κολλέγιο Μάουντ Χόλυοκ (Mt. Holyoke College), αλλά και στο Χάρβαρντ. Ωστόσο, μου

φαινόταν τόσο παράξενο να μην υπάρχουν άλλοι συγγενείς, τη στιγμή που εγώ είχα τόσους πολλούς. Η Έμμα όμως είχε καλούς φίλους. Κάποτε επισκεφθήκαμε τη Ρόζα Πονσέλ (Rosa Ponselle), τη διάσημη τραγουδίστρια της όπερας που έζησε στη Βαλτιμόρη, η οποία μας δέχθηκε πολύ ευγενικά και είχαμε μια ωραία συζήτηση για τη μουσική γενικότερα και την όπερα ειδικότερα.

Ο γάμος με τη Λη ήταν ένα από τα λάθη μου. Είχαμε πολλά κοινά: ήμασταν επικριτικοί με τις οργανωμένες θρησκείες και εξαιρετικά φιλελεύθεροι, υποστηρίζαμε το Δημοκρατικό Κόμμα, μας προβλημάτιζαν οι διακρίσεις κατά των μειονοτήτων, μας ένωνε η

Κοινωνική Ψυχολογία και μάλιστα δημοσιεύσαμε και κάποια άρθρα μαζί. Ωστόσο, είχαμε και πολλές διαφορές. Η Λη δεν είχε το ίδιο ενδιαφέρον για την κλασική μουσική όπως εγώ. Ήταν επιθετική σε κοινωνικές σχέσεις που δεν ενέκρινε, σε αντίθεση με μένα που μάλλον επιλέγω τη μέση οδό. Πριν φύγει για την επιτομία έρευνα στην Ινδία επισκέφθηκε και έναν ψυχίατρο, επειδή ένοιωθε ανασφάλεια. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα, ήταν ότι πάντα θυμόταν κάθε αρνητικό γεγονός. Για παράδειγμα, όταν μια φορά καλέσαμε για δείπνο τους φίλους μας τους Ντυλέινυ (Dulanys), αυτοί το ξέχασαν και δεν εμφανίστηκαν. Η Λη θυμόταν το γεγονός χρόνια αργότερα. Όπως στους περισσότερους γάμους υπήρχαν εντάσεις και διαφωνίες. Η Λη δεν ξέχασε ποτέ τις διαφωνίες. Πρέπει όμως να παραδεχθώ ότι και εγώ μάλλον αφιέρωνα πάρα πολύ χρόνο στην καριέρα μου και όχι αρκετό χρόνο για αυτή. Το ότι δεν καταφέραμε να αποκτήσουμε παιδί, μας απογοήτευσε και γέμισε τη Λη με πικρία. Τέλος, μετά από εννέα χρόνια γάμου και ένα μεγάλο ταξίδι κάνοντας το γύρο του κόσμου, ένα γεγονός που θα έπρεπε να ήταν μια πολύ ευχάριστη εμπειρία, αποφασίσαμε να εγκαταλείψουμε αυτή τη σχέση και την άνοιξη του 1966 πήραμε διαζύγιο.

Το διαζύγιο ήταν φιλικό. Στα χρόνια που ακολούθησαν συναντηθήκαμε σε συνέδρια και ημερίδες και χαιρετούσαμε εγκάρδια ο ένας τον άλλον. Όταν το 1999 η Λη σκοτώθηκε στο τραγικό αεροπορικό δυστύχημα, της πτήσης 990 των Αιγυπτιακών Αερογραμμών (Egypt Air) από το Λος Άντζελες, μέσω Νέας Υόρκης για το Κάιρο, συμμετείχα στο μνημόσυνο που έγινε στην Εταιρεία για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (Society of Cross-Cultural Research), σαν συγγενής της, αφού δεν υπήρχε κανένας άλλος. Στην πραγματικότητα, όταν η Λη σκοτώθηκε, οι Αιγυπτιακές Αερογραμμές προσπάθησαν να ειδοποιήσουν τους συγγενείς της και δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν κάποιον άλλο, εκτός από την κόρη μου, Λουΐζα. Τότε βρισκόμουν με την Πόλα στη Λυών της Γαλλίας όταν η Λουΐζα επικοινωνήσε μαζί

μας για να μας ενημερώσει για το θάνατο της Λη. Αν και λυπήθηκα, δεν μπορούσα να κάνω απολύτως τίποτα και έτσι συνεχίσαμε το ταξίδι μας στη Γενεύη, όπως είχε προγραμματιστεί, για να δώσω μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι η συντριβή της πτήσης 990 ήταν αποτέλεσμα τρομοκρατικής ενέργειας, αφού στο αεροπλάνο βρίσκονταν πενήντα ανώτεροι και ανώτατοι Αιγύπτιοι αξιωματικοί. Ο πιλότος μάλλον αυτοκτόνησε, σε ένδειξη διαμαρτυρίας εναντίον του καθεστώτος Μουμπάρακ πιστεύοντας ότι πήγαινε στον παράδεισο να συναντήσει τις 70 παρθένες! Αλλά αυτό είναι μόνο μια υπόθεση.

Η διατριβή μου έγινε με υποτροφία από το Ίδρυμα για την Ανθρώπινη Συμπεριφορά (Foundation for Human Behavior), που βρίσκεται στο Αν Άρμπορ (Ann Arbor), στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν. Ο Ρένσις Λίκερτ (Rensis Likert) ήταν ο υπεύθυνος του Ιδρύματος και έτσι πήγα στο Αν Άρμπορ για να παρουσιάσω το σχέδιο της έρευνάς μου. Μου έδωσαν 9,000 δολάρια. Έγραψα μια διατριβή 500 σελίδων γιατί έκανα επισκόπηση του συνόλου της σχετικής βιβλιογραφίας. Εστίασα στην επικοινωνία. Η υπόθεση ήταν ότι όσο πιο πολύ δύο άτομα ταξινομούν γεγονότα και κατηγοριοποιούν τις εμπειρίες τους με τον ίδιο τρόπο, τόσο πιο πολύ επιτυχημένη θα είναι η επικοινωνία τους.

Η μέθοδος αυτή περιλαμβάνει την παρουσίαση τριών λέξεων τη φορά σε ένα άτομο. Μετά την παρουσίαση των λέξεων το άτομο έπρεπε να πει ποια από τις τρεις λέξεις ήταν πιο διαφορετική από τις άλλες δύο, και γιατί. Αυτή τη μέθοδο την πήρα από τον Τζώρτζ Κέλλυ (George Kelly), του Πανεπιστημίου του Οχάιο. Το *Γιατί* παρήγαγε ποιοτικά χαρακτηριστικά, π.χ., γενναίος. Το άτομο στη συνέχεια έπρεπε να ιεραρχήσει άλλους, όπως «ο προϊστάμενός μου» σχετικά με αυτά τα χαρακτηριστικά. Η εφαρμογή αυτής της διαδικασίας τόσο στους προϊσταμένους, όσο και τους υφισταμένους

επέτρεπε τη μέτρηση του βαθμού ομοιότητας στον τρόπο σκέψης τους. Στη μελέτη μου επίσης αξιολόγησα αν οι δυο τους τα πήγαιναν καλά και σε ποιο βαθμό. Η αξιολόγηση έγινε με πείραμα αλλά και επιτόπια έρευνα για τον έλεγχο της υπόθεσης, σε μια Πολυμεθοδολογική διαδικασία! Στο πείραμα, οι κρίσεις έγιναν από φοιτητές στο Κορνέλ και αξιολογήθηκε η ομοιότητα στην ταξινόμηση.

Η αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας τους αξιολογήθηκε με το να ζητήσω από τους φοιτητές να αναφέρουν ποια εικόνα πίστευαν ότι κρατούσε ο σύντροφός τους και να ελέγξουν αν αντικειμενικά επέλεξαν τις σωστές εικόνες. Η επιτόπια μελέτη έγινε σε εργοστάσιο μιας μικρής κοινότητας στη Νέα Υόρκη. Η εταιρεία μου επέτρεψε να χρησιμοποιήσω το προσωπικό τους στα δικά μου τεστ και για αντάλλαγμα θα φρόντιζα να μάθω τη γνώμη της κοινότητας σχετικά με τη κατασκευή ενός περιφερειακού δρόμου γύρω από την κοινότητα. Προσδιόρισα ένα δείγμα των ηγετών της κοινότητας, είχα λεπτομερειακές συνεντεύξεις μαζί τους, και ανέφερα τα αποτελέσματα στην εταιρεία.

Η υπόθεση της διατριβής υποστηρίχθηκε τόσο από το πείραμα όσο και από την επιτόπια μελέτη. Έτσι, τα μαθήματα της πολυμεθοδολογικής διαδικασίας που είχα παρακολουθήσει όπως ανέφερα παραπάνω, έπιασαν τόπο. Τα στοιχεία που είχα συλλέξει έδωσαν υλικό για τρία άρθρα, στο Περιοδικό Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (*Journal of Applied Psychology*) και στο Περιοδικό Ανθρωπίνων Σχέσεων (*Journal of Human Relations*).

Γουίλιαμ (Μπιλ) Λάμπερτ

Στις 26 Φεβρουαρίου 2005 έφυγε από τη ζωή ένας από τους μεγάλους πολυμαθείς του κλάδου μας, μια εγκυκλοπαίδεια των Κοινωνικών Επιστημών. Από τότε που ήμουν φοιτητής στο Κορνέλ, και αργότερα σαν συντάκτης και επιμελητής, είχα πολλές αφορμές να τον ρωτήσω: «Τι έχει δημοσιευθεί για το Χ;» και εκείνος παραδόξως μου έδινε μια σχεδόν ολοκληρωμένη κατάσταση αναφορών από την ανθρωπολογία, ψυχολογία, κοινωνιολογία κλπ. σχετικά με το Χ. Δέχτηκε κάθε ψήγμα πληροφορίας που τεκμηριωμένα επιβεβαίωναν άλλες πηγές. Χαιρόμουν να μιλάω μαζί του γιατί έφερνε στην επιφάνεια μικρά δείγματα πληροφοριών από μια μυριάδα πηγών και με αυτά τα δείγματα τελικά ολοκλήρωνε το ένα πάζλ μετά το άλλο."

Ο Μπιλ Λάμπερτ γεννήθηκε στο Άμχερστ (Amherst), της Νέας Σκωτίας του Καναδά στις 10 Μαΐου 1919. Μετά τις προπτυχιακές του εργασίες στο Μπράουν (Πανεπιστήμιο Brown), έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Νεμπράσκα και το Χάρβαρντ (Ph.D. 1950). Σπούδασε στο Τμήμα Κοινωνικών Σχέσεων, και ήταν οπαδός της φιλοσοφίας ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν πρέπει να κατακερματιστούν. Έτσι, η κοινωνική ψυχολογία ήταν στενά συνδεδεμένη με την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία και την κλινική ψυχολογία. Είναι ο μόνος άνθρωπος που γνωρίζω ο οποίος σε διαφορετικές χρονικές στιγμές στην καριέρα του, είχε προεδρεύσει των Τμημάτων της Ανθρωπολογίας, της Ψυχολογίας, και της Κοινωνιολογίας. Αργότερα έγινε Κοσμήτορας της Σχολής Μεταπτυχιακών (Graduate School) στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ (1974-1980) στην Ιθάκη, της Νέας Υόρκης.

Στο Χάρβαρντ, ο επιβλέπων καθηγητής του ήταν ο Ρίτσαρντ Σόλομον (Richard Solomon) ένα άτομο γνωστό για τα αυστηρά και σε βάθος πειράματά του με έμφαση στη θεωρία της μάθησης. Σαν αποτέλεσμα, ο Λάμπερτ είχε μεγάλη επιρροή στην αξιολόγηση των μαθησιακών θεωριών στα εγχειρίδια κοινωνικής ψυχολογίας του 1954 και 1968. Από κοινού με τον Έντ Μποργάττα (Ed Borgatta), είχε την Διεύθυνση σύνταξης, του εγχειριδίου «Προσωπικότητα: Θεωρία και Έρευνα» (Personality: Theory and Research). Ήταν ο συντάκτης των κεφαλαίων αναφορικά με τη σχέση της Κοινωνικής Ψυχολογίας με τις άλλες Συμπεριφορικές Επιστήμες στη μνημειώδη μελέτη του Σ. Κόχ (S.Koch) "Η Ψυχολογία ως Επιστήμη" (Psychology as a Science),

αλλά και του κεφαλαίου για την Διαπροσωπική Συμπεριφορά στο πολύ γνωστό Εγχειρίδιο Αναπτυξιακής θεωρίας του Μιούσεν (Developmental handbook, Mussen).

«Επειδή ο Λάμπερτ είχε μια τέτοια εγκυκλοπαιδική γνώση του κλάδου, του ζήτησα να συμμετάσχει στη σύνταξη του πρώτου τόμου του Εγχειριδίου Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας (Handbook of Cross-Cultural Psychology, 1980). Οι προτάσεις του αναφορικά με τη διαμόρφωση του εξάτομου έργου ήταν ιδιαίτερα χρήσιμες.

Τα ερευνητικά πεδία ενδιαφέροντός του ήταν η διαπολιτισμική ψυχολογία, το άγχος και η αντίληψη, η θεωρία παιγνίων και η επιθετικότητα. Ήταν μέλος της ομάδας των έξι πολιτισμών με τους Τζον και Βεατρίκη Γουάιτινγκ (John and Beatrice Whiting) και τον Ίρβινγκ Τσάιλντ (Irving Child). Δημοσίευσε με τη Λη Μίντερν το «Μητέρες από έξι Πολιτισμούς» (Mothers of Six-Cultures) μια απόρροια του συγκεκριμένου έργου. Στα άλλα του βιβλία περιλαμβάνεται και το Κοινωνική Ψυχολογία (Social Psychology), από κοινού με τον αδελφό του, Γουώλυ, που έχει μεταφραστεί σε 8 γλώσσες. Δημοσίευσε πολλά άρθρα σχετικά με τις πολιτισμικές βάσεις της επιθετικότητας. Μια από τις διαπολιτισμικές μελέτες του, την οποία συχνά αναφέρω, εξέτασε τη σχέση μεταξύ της ανατροφής των παιδιών και των θεοτήτων που υπάρχουν στη συγκεκριμένη κουλτούρα. Η μελέτη εξέτασε 62 κουλτούρες (πολιτισμούς) με αρκετά στοιχεία σχετικά με την ανατροφή των παιδιών (αν ήταν δηλαδή ανατροφή βασισμένη στην τιμωρία ή τη φροντίδα), και τα είδη των θεών που είχε η συγκεκριμένη κουλτούρα (μοχθηρούς ή αγαθούς θεούς). Η σχέση που παρουσιάστηκε ήταν τέτοια ώστε όταν η ανατροφή του παιδιού ήταν βασισμένη στην τιμωρία, οι θεοί ήταν μοχθηροί, ενώ όταν η ανατροφή των παιδιών ήταν βασισμένη στη φροντίδα, οι θεοί ήταν αγαθοί. Εξετάζοντας πολλές θεωρίες φαίνεται ότι η καλύτερη εξήγηση αυτής της σχέσης είναι ότι, όταν οι γονείς βασίζονται στην τιμωρία, τα παιδιά περιμένουν την τιμωρία, είναι ανήσυχια και θεωρούν τον κόσμο απειλητικό. Επομένως, είναι «λογικό» οι θεοί να είναι μοχθηροί. Αντιθέτως, όταν οι γονείς βασίζονται στη φροντίδα, τα παιδιά θεωρούν ότι οι θεοί θα είναι αγαθοί. Σε άλλες μελέτες διαπίστωσε επίσης ότι, διαπολιτισμικά, οι οικογένειες με παππούδες που ζουν μαζί με τις άλλες δύο γενεές χαρακτηρίζονται από μικρότερη διαπροσωπική επιθετικότητα σε σχέση με άλλες δομές οικογενειών. Πιθανώς, η παρουσία των ηλικιωμένων απόμων να έχει σαν αποτέλεσμα την καταστολή των

επιθετικών τάσεων.

Η έρευνά του σχετικά με το άγχος και την αντίληψη έγινε κυρίως στη Σουηδία, όπου υπήρχαν δεδομένα σε βάθος χρόνου (longitudinal data bank) και είχε δεσμούς με πολλές μεταβλητές για το άγχος και τη γνωστική λειτουργία. Ένα από τα τελευταία δημοσιεύματα του ήταν από το συγκεκριμένο έργο (Kim, M, Lambert, WW, Stattin, H & Klackenberg-Larsson, I, 1994, Stability of inhibition in a Swedish longitudinal sample. Child Development, 65, 136-146).

Η καριέρα του άρχισε το 1951 στο Κορνέλ. Κατά τη διάρκεια των 50 και πλέον ετών στο Κορνέλ, ο Λάμπερτ πήρε πολλές εκπαιδευτικές άδειες και συμμετείχε για παράδειγμα, στο Κέντρο Προηγμένων Μελετών των Επιστημών Συμπεριφοράς του Πανεπιστημίου Στάνφορντ (Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences at Stanford), σαν Καθηγητής του Ιδρύματος Φούλμπραϊτ στο Όσλο της Νορβηγίας, ως διακεκριμένο Μέλος (NIMH Fellow) στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης στη Σουηδία, Καθηγητής στη θέσης Ροκφέλλερ (Rockefeller) στο Πανεπιστήμιο των Φιλιππίνων, ως Διακεκριμένο Μέλος (Guggenheim Fellow) στο London School of Economics, Μελετητής (Scholar) στο Βίλλα Σερμπελόνι (Villa Serbelloni), στο Μπελάτζιο της Ιταλίας, σαν Καθηγητής (Contract Professor) στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβα (όπου παρεμπιπτόντως είχε διδάξει και ο Γαλιλαίος!), και ούτω καθεξής. Διετέλεσε Πρόεδρος της Εταιρείας Διαπολιτισμικής Έρευνας, ήταν μέλος του Εθνικού Ερευνητικού Συμβουλίου Μεταπτυχιακών Εξετάσεων (National Research Board Graduate Record Examination) ενώ είχε τοποθετηθεί σε πολλές άλλες κυβερνητικές θέσεις.

Η γυναίκα του Μπεθ απεβίωσε πριν από αυτόν. Ζουν όμως οι κόρες του Χίλαρι που είναι τώρα η Δρ. Λάμπερτ!, και Χόλλυ, αλλά και ο αδελφός του Γουώλυ, που λέγεται ότι δημιούργησε την Κοινωνιογλωσσολογία, και είχε μια λαμπρή καριέρα στο Τμήμα Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ του Μόντρεαλ στον Καναδά. Παρακολούθησα το πρώτο μου μάθημα Κοινωνικής Ψυχολογίας με τον Γουώλυ, ένα καθηγητή με τόσο υψηλά πρότυπα που με βαθμολόγησε μόνο με ένα Β. Ο Γουώλυ ήταν αυτός που με έστειλε να σπουδάσω με τον αδελφό του Μπιλ και μου έδωσε αυτή τη θαυμάσια εμπειρία. Ο Μπιλ θα λείπει πολύ σε πάρα πολλούς του κλάδου μας.

1958-59

Το καλοκαίρι του 1958 ξεκίνησα με τη Λη το ταξίδι προς το Ιλλινόις με μια Ιζέτα (Isetta), ένα διθέσιο Γερμανικό BMW. Χάλασε όμως στο δρόμο στο Ζέινσβιλ (Zanesville) του Οχάιο. Οι ντόπιοι είχαν εντυπωσιαστεί από αυτό το παράξενο αυτοκίνητο, αλλά δεν ήξεραν τι να το κάνουν και μας είπαν ότι υπήρχε κάποιος εκπρόσωπος της BMW στο Κολόμπους (Columbus), που θα μπορούσε να το επισκευάσει. Ένας γερανός της οδικής βοήθειας μας μετέφερε για πάνω από 70 χιλιόμετρα στο συνεργείο, και ενώ εμείς συνεχίσαμε προς το Ιλλινόις με το λεωφορείο, ζητήσαμε να μας στείλουν το αυτοκίνητο με το τρένο μετά την επισκευή του. Το αυτοκίνητο όμως ποτέ δεν ξεκινούσε όπως έπρεπε και έτσι το πούλησα σε έναν μηχανικό από το Μοντισέλο (Monticello) για να αγοράσω στη συνέχεια ένα Volkswagen.

Νοικιάσαμε το σπίτι του Φρεντ Φίντλερ (Fred Fiedler) στην οδό Χέσελ (Hessel) και βαδίζαμε στην πανεπιστημιούπολη. Το γραφείο μας ήταν στο κτίριο Γκρέγκορυ Χωλ (Gregory Hall), δίπλα από το γραφείο του Μπιλ Μαγκουάιρ (McGuire). Το μεσημεριανό γεύμα μας ήταν συνήθως με τον Μπιλ στην καφετέρια του Ιδρύματος Νιούμαν (Newman Foundation). Το Τμήμα εκείνη την εποχή ήταν γεμάτο από διάσημους ψυχολόγους, συμπεριλαμβανομένων των Ρέι Κατέλ (Ray Cattell), Λη Κρόνμπαχ (Lee Cronbach), Λόυντ Χάμφρεϋς (Lloyd Humphreys), Τζο Χαντ (Joe Hunt), και Χόμπαρτ Μάουερ (Hobart Mowrer). Λίγο μετά την εγκατάστασή μας στο σπίτι των Φίντλερ, τηλεφώνησε η κυρία Κρόνμπαχ για να μας καλέσει σε δείπνο την τάδε μέρα και ώρα. Δεχθήκαμε, αλλά όταν φτάσαμε στο σπίτι των Κρόνμπαχ παρατηρήσαμε μια αμηχανία καθώς η κυρία Κρόνμπαχ έβαζε τις καρέκλες στο τραπέζι. Στη συζήτηση προέκυψε ότι μέναμε στου Φίντλερ που απουσίαζε σε εκπαιδευτική άδεια στην Ολλανδία.

Οι Κρόνμπαχ δεν γνώριζαν ότι οι Φίντλερ απουσίαζαν και είχαν κάνει την πρόσκληση στους «ενοικιαστές» του Φίντλερ αντ' αυτού.

Είτε έτσι, είτε αλλιώς, η κοινωνική ζωή του Τμήματος ήταν πολύ καλή. Πολλές φορές μας είχαν καλέσει οι Χάμφρεϋς, συμπεριλαμβανομένης και της Πρωτοχρονιάς. Βλέπαμε πολλές φορές τους Μαγκουάϊαρ και μας επισκέπτονταν και αυτοί. Το Τμήμα ήταν ιδιαίτερα συλλογικό, κάτι πολύ σημαντικό για μένα, και ένας από τους λόγους που έμεινα εκεί για 40 χρόνια.

Ο κανόνας κατά του νεποτισμού του Πανεπιστημίου του Ιλινόις δεν επέτρεπε στο Τμήμα να κάνει προσφορά εργασίας στη Λη. Ήταν γελοίο να μην μπορεί να τοποθετηθεί ένα άτομο με πολλές δημοσιεύσεις και διδακτορικό από το Χάρβαρντ. Αντιδράσαμε στον κανόνα και κερδίσαμε. Η Λη τοποθετήθηκε το 1959. Δίδασκα μαθήματα Βιομηχανικής και Κοινωνικής Ψυχολογίας, Νοοτροπίας και Αλλαγής Νοοτροπίας. Η Λη δίδασκε Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Το καλοκαίρι του 1959 πήγαμε στην Ελλάδα και έκανα συλλογή στοιχείων για μια μελέτη αναφορικά με την κοινωνική απόσταση. Η δημοσίευση, που έγινε από κοινού με τη Λη, είχε έμφαση στην ανατροφή των παιδιών, το γνωστικό αντικείμενο του ενδιαφέροντός της.

Αγοράσαμε ένα σπίτι στην οδό Λοντέιλ 2511 (Lawndale Street). Προσπαθήσαμε να κάνουμε παιδιά, αλλά δεν ήμασταν τυχεροί. Επισκεφθήκαμε ένα γιατρό που αν και δεν μας βρήκε κάποιο πρόβλημα, εμείς δεν επιμείναμε, αφού οι εντάσεις ήταν ήδη στον ορίζοντα. Με είχαν καλέσει σε ένα συνέδριο στο Ντένβερ του Κολοράντο και θα κάλυπταν όλα μου τα έξοδα. Η Λη ήθελε να έρθει μαζί μου, αλλά επειδή οι πόροι μας ήταν περιορισμένοι, διαφωνήσαμε. Τελικά πήγα μόνος. Πέρασα καλά, επισκέφθηκα το Κολοράντο Σπρίνγκς (Colorado Springs), και είδα τον σχηματισμό των βράχων «ο Κήπος των Θεών». Είχα όλο και περισσότερες προσκλήσεις για να

κάνω το ένα ή το άλλο, ενώ δεν υπήρχαν αντίστοιχες προσκλήσεις για τη Λη. Ίσως αυτό να ήταν το αποτέλεσμα της διάκρισης υπέρ των ανδρών εκείνης της εποχής.

Άρχισα να διδάσκω προπτυχιακά μαθήματα: Κοινωνική Ψυχολογία, Βιομηχανική Ψυχολογία και Νοοτροπία και Αλλαγή Νοοτροπίας. Μου άρεσε πάρα πολύ να διδάσκω. Έφτιαξα σημειώσεις σε καρτέλες αποδελτίωσης (7,5x13 cm) για να έχω μια συνεκτική σειρά στα θέματα που θα συζητούσα και απέφευγα να διαβάσω τις σημειώσεις μου γιατί κάτι τέτοιο είναι βαρετό για τους φοιτητές. Το πιο βαρετό μάθημα που έχω παρακολουθήσει στη ζωή μου ήταν στο Μαγκκίλ στο Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών. Ο καθηγητής είχε γράψει ένα εξαιρετο βιβλίο για το θέμα και απλά μας το διάβαζε. Το μάθημα ήταν μετά το μεσημεριανό γεύμα και συνήθως νύσταζα και κοιμόμουν. Τελικά, διάβασα προσεκτικά το βιβλίο και πέρασα το μάθημα με Α.

Οι μόνες φορές που διάβασα σημειώσεις ήταν όταν το κείμενο ήταν στα Γερμανικά ή στα Ισπανικά. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, έγραφα το κείμενο στα Αγγλικά, κάποιος φίλος μου το μετέφραζε και εγώ το παρουσίαζα διαβάζοντάς το. Η προφορά μου είναι πολύ καλή γιατί έμαθα Γερμανικά και Ιταλικά στα παιδικά μου χρόνια. Το Γερμανικό και Ισπανικό ακροατήριο συχνά πιστεύει ότι πραγματικά γνωρίζω πολύ καλά τις γλώσσες τους, αλλά αυτό δεν είναι αλήθεια. Τα Γερμανικά μου είναι αυτά που μαθαίνει ένα παιδί. Τα Ισπανικά μου μετατρέπονται στο να μιλάω Ιταλικά και να καταλαβαίνω τα Ισπανικά.

Έχω δώσει διαλέξεις στα Αγγλικά, τα Γαλλικά και τα Ελληνικά, μόνο με ελάχιστες σημειώσεις. Το ίδιο έκανα και σε συνέδρια που χρησιμοποιούσα PowerPoint για παρουσιάσεις με τα κύρια σημεία και ελεύθερη ανάπτυξη. Κάποιοι λένε ότι είμαι τυχερός

και αξιαγάπητος. Υποθέτω ότι η εμπειρία μου στην υποκριτική και οι γνώσεις μου για το θέατρο μάλλον είχαν επίδραση στον τρόπο διδασκαλίας μου.

Τα Μεταπτυχιακά μου μαθήματα ήταν σε μορφή σεμιναρίου. Επέλεγα ουσιώδη άρθρα και ζητούσα από κάποιον φοιτητή να δώσει μια διάλεξη στο θέμα του άρθρου. Τους ενθάρρυνα να παράγουν υποθέσεις από το άρθρο τους και όταν οι υποθέσεις είχαν δυνατότητα ανάπτυξης, συζητούσαμε τη μεθοδολογία για τη δοκιμή τους. Τις δύο ή τρεις πρώτες εβδομάδες έκανα εγώ τις διαλέξεις ώστε οι φοιτητές να έχουν χρόνο να διαβάσουν και να προετοιμάσουν τη δική τους διάλεξη. Σε αυτές τις διαλέξεις τους έδινα συνήθως ένα πλαίσιο ανάπτυξης του θέματος και κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου σχολίαζα τη συμμετοχή των φοιτητών, οι οποίοι με αυτό τον τρόπο έκαναν και πρακτική άσκηση στη διδασκαλία. Τους επιβράβευα δημόσια και ασκούσα εποικοδομητική κριτική μόνο στις ιδιωτικές μας συνεδρίες.

Το 1959 το Ινστιτούτο Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις, μου ζήτησε να δεχθώ μια θέση στο Ινστιτούτο που θα με απασχολούσε για το 1/3 του χρόνου μου. Το συγκεκριμένο Ινστιτούτο είναι διεπιστημονικό με οικονομολόγους, πολιτικούς επιστήμονες, ψυχολόγους, και κοινωνιολόγους. Εκείνη την περίοδο είχαν ανάγκη από ένα ψυχολόγο, αφού ο μέχρι πρόσφατα ψυχολόγος τους, ο Ρος Στάγκνερ (Ross Stagner), είχε αποχωρήσει γιατί είχε τοποθετηθεί Πρόεδρος του Τμήματος στο Πανεπιστήμιο Γουέϊν Στέϊτ στο Ντιτρόιτ. Η πρότασή τους με εξυπηρετούσε. Θα είχα αμοιβή για δύο μήνες το καλοκαίρι και θα είχα και ένα βοηθό, Επιστημονικό-Συνεργάτη με πλήρη απασχόληση. Δέχτηκα, και διατήρησα τα δύο τρίτα του χρόνου μου στην Ψυχολογία για τα επόμενα 38 χρόνια.

Συμμετείχα στην έρευνα του Μίλτον Ντέρμπερ (Milton Derber) σε δείγμα συνδικάτων του Ιλλινόις. Πραγματοποίησα την Ανάλυση παραγόντων (factor analysis) που ήταν αναγκαία για την επεξεργασία των στοιχείων. Όταν εκδόθηκε το βιβλίο είχε συμπεριλάβει και το όνομά μου. Ήταν πάντα ένας ζεστός και υποστηρικτικός συνάδελφος. Οι συνάδελφοι του Ινστιτούτου ήταν πολιτικοποιημένοι και πιο δραστήριοι από τους συναδέλφους της Ψυχολογίας. Για παράδειγμα, ο Ρον Πήτερς (Ron Peters) εξελέγη σε πολιτικό γραφείο στη Νομαρχία. Έστειλαν «επιστολές προς τον Εκδότη», όπως και εγώ, ιδίως μετά τη συνταξιοδότησή μου. Οι συνάδελφοι στο Τμήμα της Ψυχολογίας ήταν αφοσιωμένοι πιο πολύ στην επιστημονική εργασία τους. Η Πόλα επίσης, θεωρούσε ότι οι συνάδελφοί του Ινστιτούτου ήταν πιο συμπαθητικοί από τους ψυχολόγους, αν και εγώ δεν παρατήρησα κάποια διαφορά. Στα χρόνια που πέρασαν υπήρξα ο υπεύθυνος, ο επιβλέπων καθηγητής σε τρεις διδακτορικές διατριβές στο ινστιτούτο. Τη διατριβή του Ντάρμ Μπαβούκ (Dharm Bhawuk), της Λόης Κουρόφσκι (Lois Kurowski), και της Άρζου Γουάστι (Arzu Wasti). Τα τελευταία χρόνια της θητείας μου στο Ινστιτούτο

Η μητέρα μου με τη Χριστιάνα, 1959

δίδασκα ένα μάθημα, ενώ ταυτόχρονα δίδασκα και δύο μαθήματα στο Τμήμα Ψυχολογίας.

1960-61

Η παρακάτω κατάσταση παρουσιάζει τις επαγγελματικές μου δραστηριότητες όπως διαλέξεις σε πανεπιστήμια, διαλέξεις μετά από πρόσκληση, συνέδρια και σχετικές εισηγήσεις-παρουσιάσεις, με αριθμούς ανά χρόνο. Τα στοιχεία ίσως είναι χρήσιμα από τη θεώρηση της Κοινωνιολογίας της Επιστήμης, αλλά αν δεν σας ενδιαφέρουν μπορείτε να τα παραλείψετε!

Συνοπτικά τα δεδομένα έχουν ως εξής

Χρονική Περίοδος	Αρ. εσωτερικών δραστηριοτήτων /έτος	Αρ. διεθνών δραστηριοτήτων /έτος
1960-65	0.2	2.4
1966-69	1.4	0.6
1970-74	1.0	2.2
1975-79	3.0	2.0
1980-84	4.6	4.4
1985-89	5.6	5.8
1990-94	7.4	6.0
1995-98*	1.4	2.2

(*Συνταξιοδοτήθηκα το 1997)

Είναι σαφές ότι τα δεδομένα παρουσιάζουν ένα ανεστραμμένο U. Δηλαδή, ενώ υπάρχουν δραστηριότητες στην αρχή και το τέλος, οι πιο πολλές είναι στα χρόνια 1990 - 1994 όταν είχα την ηλικία των 64-68 ετών.

Επιστρέφω σε μια λεπτομέρεια από αυτές τις δραστηριότητες. Το καλοκαίρι του 1960 συμμετείχα με τη Λη στο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας στη Βόννη της Γερμανίας στο Beethoven Halle, και εκεί γνώρισα πολλούς διάσημους ψυχολόγους όπως τον Πιαζέ (Piaget). Πήγαμε ένα ταξίδι στον Ρήνο, είδαμε γραφικές πόλεις, και συμμετείχαμε και σε ένα τοπικό φεστιβάλ. Μαζί μας ήταν ο Μάϊκλ Αργκάλυλ (Michael Argyle) και η σύζυγός του και χαρήκαμε την παρέα τους. Σ' εκείνο το συνέδριο γνώρισα τον Έρλ Ντέιβις (Earl Davis), έναν Αμερικανό με διδακτορικό από το Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Στην ομιλία μου για την κοινωνική απόσταση ανέφερα ότι θα ήταν καλό να αναπαραχθεί η μελέτη και σε άλλες κουλτούρες. Ο Έρλ προσφέρθηκε να συλλέξει τα στοιχεία της Γερμανίας και πράγματι αυτό και έκανε. Όταν τελικά ήρθε στο Ιλλινόις, έγινε βοηθός μου, Επιστημονικός Συνεργάτης μου για κάποια χρόνια. Στη συνέχεια δέχθηκε θέσεις εργασίας στη Νέα Υόρκη και τελικά έγινε Διευθυντής του Ιρλανδικού Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών στο Δουβλίνο, αλλά πέθανε λίγα χρόνια αργότερα.

Μετά το συνέδριο πήγαμε στο Μπαϊρόιτ (Bayreuth). Μείναμε σε ένα απλό ξενοδοχείο, και θυμάμαι την έκπληξή μου όταν συνειδητοποίησα ότι η καμαριέρα μύριζε «άπλυτη». Το «*Dreck Macht Vett*» είναι μια γερμανική έκφραση που θυμήθηκα από την παιδική μου ηλικία και μου έδειξε την αστάθεια των στερεοτύπων (όπως Γερμανός= καθαρός). Παρακολουθήσαμε την παράσταση Ιπτάμενος Ολλανδός, που μου άρεσε πολύ, αλλά και το δείπνο μας είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η παράσταση είχε διάλλειμα μιας ώρας. Είχαν πάρει τις παραγγελίες μας πριν από την παράσταση και το δείπνο σερβιρίστηκε στο διάλειμμα, σε τραπέζια των δέκα ατόμων. Άκουσα κάποιες μεγαλύτερης ηλικίας Γερμανίδες κυρίες να συζητούν για μια παράσταση του Βάγκνερ που είχαν δει στο παρελθόν. Μπορούσα να καταλάβω τη συζήτησή τους, αλλά η Λη γνώριζε μόνο

τα ελάχιστα Γερμανικά που χρειαζόταν κάποιος για να περάσει το μάθημα στο Χάρβαρντ.

Επισκεφθήκαμε την Ελλάδα και η Λη συνάντησε τους γονείς μου. Συμφώνησαν ότι ήταν πολύ όμορφη, αλλά η επικοινωνία μαζί τους δεν ήταν καλή, αφού τα Αγγλικά τους ήταν ελάχιστα και εκείνη μιλούσε μόνο Αγγλικά και Ινδικά. Η επίσκεψη ήταν εντελώς διαφορετική όταν το 1967 τους επισκεφθήκαμε για πρώτη φορά με την Πόλα. Η Πόλα μιλούσε με τον πατέρα μου στα Γερμανικά και με τη μητέρα μου στα Γαλλικά. Όλοι οι συγγενείς μου γνώριζαν κάποια ξένη γλώσσα. Τα Γερμανικά του πατέρα μου ήταν καλά, τα Γαλλικά της μητέρας μου άριστα και έτσι ήταν άνετοι στην επικοινωνία τους.

Το καλοκαίρι του 1961 έγινε το Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, στην Κοπεγχάγη της Δανίας. Να μια άλλη ευκαιρία για ταξίδι που θα μπορούσε να εκπίπτει και από τη φορολογική δήλωση. Αρχικά, επισκέφθηκα μόνος μου την Ελλάδα. Στη συνέχεια συνάντησα τη Λη στην Κοπεγχάγη, αφού πριν είχα κάνει μια στάση στη Βιέννη, μόνο για να τη δω. Η οικογένεια μου είχε πολλούς δεσμούς με τη Βιέννη, συμπεριλαμβανομένου του γεγονότος ότι οι παππούδες μου πήγαν εκεί στο μήνα του μέλιτος. Όταν ήμουν στη Βιέννη χιζόταν το τείχος του Βερολίνου και υπήρχε μεγάλη ανησυχία για τα ταξίδια στην Ευρώπη. Ωστόσο, η πτήση μου από τη Βιέννη προς τη Κοπεγχάγη δεν είχε πρόβλημα, εκτός από το ότι στην Κοπεγχάγη πήρα τη βαλίτσα κάποιου άλλου από το χώρο των αποσκευών. Είχα μια κάπως ξεχωριστή βαλίτσα και δεν πρόσεξα το όνομα στην ετικέτα πριν την παραλάβω. Όταν έφτασα στο ξενοδοχείο και την άνοιξα σοκαρίστηκα όταν συνειδητοποίησα ότι δεν ήταν η δική μου. Ζήτησα από το ξενοδοχείο να καλέσουν το αεροδρόμιο, φρόντισα να στείλουν τη βαλίτσα εκεί και να την ανταλλάξουν με τη ιδιαίτερη βαλίτσα που είχε παραλάβει ο άλλος κύριος.

Στην Κοπεγχάγη, έγινα μάρτυρας και σε ένα τρακάρισμα. Οι οδηγοί δεν τραυματίστηκαν, αλλά τα αυτοκίνητα τους έπαθαν σοβαρές ζημιές. Έμεινα κατάπληκτος με την ευγένεια της συνάντησής τους. Βγήκαν από τα αυτοκίνητά τους, χαιρετήθηκαν με χειραψία, υποκλίθηκαν και αντάλλαξαν κάποια έγγραφα. Φαντάστηκα ότι ένα παρόμοιο γεγονός στη νότια Ευρώπη θα ήταν περισσότερο θορυβώδες.

Οι σύνεδροι είχαν προσκληθεί σε μια υπέροχη δεξίωση που παρέθεσε ο Δήμαρχος της Κοπεγχάγης και περιλάμβανε και τα ανοιχτά σάντουιτς για τα οποία η Δανία είναι τόσο διάσημη. Απολαύσαμε και τη φιλοξενία των Δανών συναδέλφων που μας κάλεσαν στα σπίτια τους, που ήταν πολύ μικρά για τα αμερικανικά πρότυπα. Επειδή η Λη έπρεπε να κάνει μια ένεση, δεν θυμάμαι για ποιο λόγο, το αναφέραμε στους διοργανωτές του συνεδρίου. Πριν καλά-καλά το καταλάβουμε, ήρθε ασθενοφόρο, την πήγε σε μια κλινική, της έκαναν την ένεση και δεν την χρέωσαν! Στη Δανία αγοράσαμε και τα έπιπλα μας. Ένα υπέροχο γραφείο με μια μεγάλη καρέκλα που έχω ακόμη, ένα πλήρες σετ τραπεζαρίας, καναπέδες, καρέκλες και πολυθρόνες. Τα έστειλαν στο Ιλλινόις και έφτασαν σε καλή κατάσταση. Το τραπέζι αυτής της τραπεζαρίας, που ανοίγει για να καθίσουν μέχρι 12 άτομα είναι τώρα στο σπίτι της Λουίζας στην Καλιφόρνια και το χρησιμοποίησε και τα Χριστούγεννα του 2013, όταν είχε καλέσει σε δείπνο 25 άτομα, κυρίως συγγενείς του Τζιμ.

Ένα από τα καλύτερα χαρακτηριστικά της Κοπεγχάγης είναι η επίσκεψη στους κήπους Τίβολι (Tivoli Gardens). Στην τιμή του εισιτηρίου της εισόδου συμπεριλαμβάνονται και όλες οι άλλες εκδηλώσεις. Έχουν κάθε πιθανό είδος ψυχαγωγίας, από θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, μάγους, θεάματα με ζώα έως στοιχειωμένα σπίτια και κάποιος θα μπορούσε να μείνει εκεί όλη την ημέρα.

Μετά τη Δανία πετάξαμε στη Νορβηγία, και μείναμε για λίγο στο Όσλο. Είδαμε το δημαρχείο της πόλης αλλά και ένα πάρκο με εκθέματα-γλυπτά από σιδηροκατασκευές ενός Νορβηγού καλλιτέχνη, του οποίου το όνομα δεν θυμάμαι πια και στη συνέχεια πετάξαμε στο Μπέργκεν. Συγκινήθηκα με την επίσκεψη στο σπίτι του Έντβαρ Γκρίεγκ (Edvar Grieg). Το Πιάνο Κοντσέρτο του είναι από τα αγαπημένα μου. Είδα το γραφείο στο οποίο εργάζονταν και είχε μια θαυμάσια θέα του φιόρδ. Όταν, μετά από 40 χρόνια, ξαναπήγα εκεί δεν μπορούσα να δω τόσα πολλά γιατί είχαν φτιάξει ένα Κέντρο Επισκεπτών που δεν επέτρεπε την πρόσβαση σε χώρους του σπιτιού. Το 1961 στο Μπέργκεν είχαμε υπέροχο πρωινό με τυριά και ψάρια, αλλά τα υπόλοιπα γεύματα δεν ήταν ιδιαίτερα καλά, επειδή υπήρχαν ελάχιστα λαχανικά. 40 χρόνια αργότερα, τα γεύματα ήταν πολύ καλύτερα με φρέσκα φρούτα και λαχανικά, ένα αποτέλεσμα της ένταξης της Νορβηγίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το 1961 μονιμοποιήθηκα ως διδάσκων (απέκτησα *tenure*) στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις, ενώ δυστυχώς, δεν μονιμοποιήθηκε η Λη παρ' όλο που το διδακτορικό της ήταν του 1954 ενώ το δικό μου του 1958. Ενώ εγώ είχα προσκλήσεις για να πάω εδώ και εκεί δεν συνέβαινε το ίδιο και για τη Λη. Όλα αυτά οδήγησαν σε μεγαλύτερες τριβές μεταξύ μας. Πήγαμε στο Πανεπιστήμιο του Πίτσμπουργκ και μας έκαναν προσφορά να μεταφερθούμε εκεί, αλλά ενώ εγώ δεν ήθελα να φύγω από το Ιλλινόις που τότε είχε ένα πολύ καλύτερο Τμήμα, η Λη ήθελε να φύγει με αποτέλεσμα να υπάρξουν ακόμη περισσότερες διαφωνίες. Εκ των υστέρων, ίσως αυτές οι δυσκολίες να δημιουργήθηκαν εν μέρει από την προκατάληψη υπέρ του ανδρικού φύλου.

1962-64

Η Τζόσι Νάιντου (Josie Naidoo) από το Ντέρμπαν (Durban), της Νότιας Αφρικής ήταν φοιτήριά μου στο μεταπτυχιακό του Ιλλινόις. Όταν στις 19 Σεπτεμβρίου 1964 θα παντρευόταν με τον Τζίμ Λέσλι, ένα Καναδό μεταπτυχιακό φοιτητή της Φυσικής, μου ζήτησε να την παραδώσω στο γαμπρό επειδή δεν είχε οικογένεια στη Βόρεια Αμερική. Μετά την αποφοίτησή τους μετακόμισαν στον Καναδά, δίδαξαν σε πανεπιστήμια του Γουότερλου (Waterloo) στο Οντάριο και μεγάλωσαν τρία πολύ επιτυχημένα παιδιά. Όλα αυτά τα χρόνια κρατήσαμε επαφή. Μου έστειλαν φωτογραφίες των παιδιών τους σε διάφορα εξωτικά μέρη του κόσμου, ακόμη και πάνω σε καμήλες σε περιοχές της Αφρικής. Η Τζόσι έχει πλέον συνταξιοδοτηθεί, και αυτό με κάνει να νοιώθω την πραγματική ηλικία μου! Ο Τζίμ πέθανε τον Μάιο του 2015.

Παραδίδοντας τη Τζόσι στο γαμπρό!

Το 1963 μου έγινε πρόσκληση για μια θέση στο Διοικητικό Συμβούλιο του Περιοδικού Αποκλίνουσας και Κοινωνικής Ψυχολογίας (*Journal of Abnormal and Social Psychology*), που αποτελούσε το πιο σημαντικό περιοδικό στον κλάδο μου. Το 1965, το περιοδικό άλλαξε το όνομά του σε Περιοδικό της Προσωπικότητας και Κοινωνικής Ψυχολογίας (*Journal of Personality and Social*

Psychology). Δέχθηκα και παρέμεινα στο διοικητικό συμβούλιο μέχρι το 2001.

Καλλιέργησα επαγγελματικούς δεσμούς με τους Φρεντ Φίντλερ, Τσάρλι Όσγουντ και Λάρυ Στόλουρωφ (Larry Stolorow). Το 1961 το (κυβερνητικό) Γραφείο Ναυτικών Ερευνών (Office of Naval Research) ζήτησε από το Φρεντ, να αναλάβει ένα έργο που επιθυμούσε ο Ναύαρχος Έλμο Ζούμβωλτ (Elmo Zumwalt, 1920-2000). Ο Ναύαρχος ήθελε κάθε Αμερικανός ναύτης να γίνει πρεσβευτής των ΗΠΑ. Παρατηρήσαμε ότι το έργο ήταν δύσκολο, αλλά ότι επίσης ήμασταν διατεθειμένοι να προσπαθήσουμε. Μας έδωσαν ένα προϋπολογισμό με σχεδόν ένα εκατομμύριο δολάρια και πέντε χρόνια για την υλοποίηση του έργου. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1969. Ο Φρεντ ήταν ο κεντρικός συντονιστής και θα μελετούσε την ηγεσία των ναυτικών. Ο Τσάρλι Όσγουντ θα μελετούσε την επικοινωνία μεταξύ των ναυτών. Ο Στόλουρωφ θα δημιουργούσε ένα ηλεκτρονικό πρόγραμμα εκπαίδευσης (computer-based training) που θα έπρεπε να παρακολουθήσουν οι ναύτες και εγώ θα παρείχα την «ανάλυση του πολιτισμού, της κουλτούρας», έτσι ώστε να μπορούν να τα μεταφέρουν σωστά στο νόημα της επικοινωνίας τους. Η υπόθεση ήταν ότι εάν οι ναύτες καταλάβουν πραγματικά την τοπική κουλτούρα θα συμπεριφέρονται καλύτερα από ότι συνήθως.

Η διαπολιτισμική μελέτη του Όσγουντ για το Συναισθηματικό Νόημα των λέξεων, ουσιαστικά πραγματοποιεί σε αρκετές χώρες, αυτό που εμείς είχαμε υλοποιήσει στην Ελλάδα το 1954. Πριν από αυτό το έργο είχα κληθεί σε ένα συνέδριο στο Άλλερτον Πάρκ (Allerton Park), ένα κτήμα δωρεά του Ρόμπερτ Άλλερτον στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Το κτήμα έχει μια καλαίσθητη έπαυλη και περίπου 6000 στρέμματα δασώδους περιοχής. Μεταξύ των προσκεκλημένων στο συνέδριο ήταν ο Κλάιντ Κλούκχον (Clyde Kluckhohn) και ο Ρόυ Ντε Αντράντ (Roy D'Andrade), οι δύο τόσο

διάσημοι ανθρωπολόγοι. Χάρηκα ιδιαίτερα που τους συνάντησα. Θεωρώ το κεφάλαιο του Κλάιντ στο Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας του 1956 (*Handbook of Social Psychology*), από τα καλύτερα του κλάδου.

Το 1963 ο Τσάρλι διοργάνωσε ένα συνέδριο στο Ντουμπρόβνικ της Γιουγκοσλαβίας. Μου άρεσε πολύ αυτή η πόλη που μου θύμιζε την Κέρκυρα και τα επόμενα χρόνια επέστρεψα αρκετές φορές. Σε μια τριήμερη επίσκεψη πήγα με τη μητέρα μου, την Πόλα και τη Λουίζα. Σε κοντινή απόσταση υπάρχουν όμορφα τουριστικά αξιοθέατα, όπως το Σβέτι Στέφαν (Sveti Stefan), ένα γραφικό πρώην ψαροχώρι που έχει μετατραπεί σε πολυτελές θέρετρο με υπέροχη παραλία, το Κότορ, ένα θεαματικό φιόρδ στο δρόμο προς την Τσετίνιε (Cetinje), την πρωτεύουσα του Μοντενέγκρο. Η πόλη του Κότορ βρίσκεται κοντά στο βουνό και πολλά από τα κτίρια της απέχουν μόλις λίγα μέτρα από το βουνό. Στο Ντουμπρόβνικ υπάρχει ένα μεσαιωνικό τείχος, και εκεί το τοπικό τουριστικό συμβούλιο διοργάνωσε μια παράσταση του Άμλετ. Παρακολούθησα την παράσταση παρόλο που δεν καταλαβαίνω σερβοκροατικά, επειδή ήταν συναρπαστικό να βλέπει κανείς το φάντασμα να αναδύεται μέσα από ένα «πραγματικό» τοίχο.

Μια ναυτιλιακή εταιρεία διοργάνωνε εκδρομές στα νησιά της Αδριατικής και πολλοί από τους συμμετέχοντες στο συνέδριο του Όσγουντ πήγαν και σε αυτό το ταξίδι. Στην τιμή της συγκεκριμένης εκδρομής συμπεριλαμβάνονταν και απεριόριστο Σλίμποβιτς (το τοπικό τσίπουρο). Δυστυχώς, ο Τέρυ Πρόθρο (Terry Prothro), από το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού στο Λίβανο (American University in Beirut, Lebanon), δεν συνειδητοποίησε ότι το Σλίμποβιτς είναι δυνατό και «χτυπάει», με αποτέλεσμα όταν έβγαине από το σκάφος να πέσει και να χτυπήσει το κεφάλι του. Το ξενοδοχείο στο Ντουμπρόβνικ ήταν δίπλα στη θάλασσα και μπορούσαμε να

κολυμπήσουμε πολύ άνετα. Οι Φιλανδοί συνάδελφοί μου διαμαρτυρήθηκαν ότι το νερό ήταν πολύ ζεστό, αλλά για μένα ήταν τέλειο! Όμως, οι σερβιτόροι στο ξενοδοχείο λειτουργούσαν σε αργή κίνηση. Τα αποτελέσματα του κομμουνισμού δεν προάγουν την παρακίνηση! Χρειάστηκαν 90 λεπτά για να μας σερβίρουν κάθε γεύμα. Παρατηρήσαμε το ίδιο φαινόμενο στο Βελιγράδι, όταν η Πόλα και εγώ το επισκεφθήκαμε μερικά χρόνια αργότερα. Πήγαμε για πρωινό σε ένα φανταχτερό ξενοδοχείο, αλλά δεν μπόρεσαν καν στον κόπο να μας εξυπηρετήσουν. Η Πόλα που μπορούσε να τους καταλάβει τους άκουσε να λένε «Άντε να τους σερβίρεις», «Γιατί να πάω εγώ;», «Να πάς γιατί είναι η σειρά σου». Τελικά κουνήθηκαν μόνο όταν η Πόλα τους μίλησε Σερβοκροατικά!

Μετά το συνέδριο πέταξα για το Μόναχο με τον Σουηδό κοινωνιολόγο Ούλφ Χίμελστραντ (Ulf Himmelstrand). Καθώς όμως απογειωθήκαμε από το Ζάγκρεμπ παρατηρήσαμε ότι μία από τις μηχανές του αεροσκάφους πέταγε λάδια. Το αναφέραμε στην αεροσυνοδό που στη συνέχεια το ανέφερε στον πιλότο που επέστρεψε το αεροπλάνο πίσω στο Ζάγκρεμπ και το προσγειώσε με ένα κινητήρα, με εκπληκτική δεξιότητα. Φυσικά, το γεγονός ήταν ιδιαίτερα στρεσογόνο. Ο Ούλφ αργότερα πήγε στη Νιγηρία και τον συνάντησα εκεί το 1967. Ολοκλήρωσε τη σταδιοδρομία του ως καθηγητής Κοινωνιολογίας στη Σουηδία.

Το 1963 αγόρασα ένα οικόπεδο έξω από την πόλη της Σαμπέιν (Champaign), στο Πάρκο της Λίμνης (Lake Park), μια μικρή κοινότητα που δημιουργήθηκε γύρω από μια τεχνητή λίμνη στη μέση των αγροκτημάτων καλαμποκιού του Ιλλινόις. Σχεδιάζα να χτίσουμε το σπίτι μας εκεί όταν θα αποκτούσαμε τα απαραίτητα χρήματα. Στο μεταξύ το χρησιμοποιούσαμε για κολύμπι και καλούσαμε φίλους για πικνίκ. Μου άρεσε η θέα της λίμνης, ειδικά όταν το νερό ήταν μπλε και έμοιαζε στο Αιγαίο. Κολυμπούσα σ' αυτή τη λίμνη από το 1963

μέχρι το 2010, όταν τα πόδια μου πλέον έγιναν πολύ αδύναμα για να με αντέξουν να μπαίνω και να βγαίνω από τη λίμνη.

Το 1964 έδωσα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο Ουάσιγκτον του Σεντ Λούις και στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Η Διεθνής Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, (International Association of Applied Psychology) είχε το Συνέδριό της στη Λιουμπλιάνα της Γιουγκοσλαβίας, μια πόλη που μοιάζει πολύ περισσότερο, με την Αυστρία, παρά με τη Γιουγκοσλαβία. Η τοπική οργανωτική επιτροπή έκανε εξαιρετική προσπάθεια για να μας διασκεδάσει. Η δεξίωση στο Μουσείο Τέχνης της Λιουμπλιάνας ήταν υπέροχη. Βλέπαμε τα έργα τέχνης και πίναμε καλό κρασί. Διοργάνωσαν και μια εξαιρετική επίδειξη γιουγκοσλαβικών χορών. Ο χορός ήταν γεμάτος ενέργεια και φάνηκε ότι ένα ψυχρότερο κλίμα από αυτό της Ελλάδας δημιουργεί τη δυνατότητα για πιο έντονους χορούς. Οι Ρώσοι τροποποίησαν τη σύνθεση της αντιπροσωπείας των ψυχολόγων που θα έστελναν στο Συνέδριο, και οι Γιουγκοσλάβοι απέρριψαν την αντιπροσωπεία! Με αυτό τον τρόπο υποστήριζαν την ανεξαρτησία τους από τον κομμουνιστικό γίγαντα. Ήμουν ο διοργανωτής σε ένα από τα συμπόσια, και συνάντησα τα ηγετικά στελέχη της Ένωσης. Αν και τότε δεν το γνώριζα, 26 χρόνια αργότερα θα ήμουν ο πρόεδρος αυτής της Ένωσης. Επισκέφθηκα το Μπλεντ (Bled), με τον Φρεντ Φίντλερ και τον Λάρυ Στόλουρφ και πήγαμε για κολύμπι, αν και το νερό ήταν πολύ κρύο.

Για να φτάσω στη Λιουμπλιάνα πέταξα στη Βιέννη και από εκεί συνέχισα με το τρένο. Στο δρόμο σταμάτησα στο Βίλαχ (Villach), που είχε μια μεγάλη γιορτή το Κίρχτενταγκ (Kirchentag). Υπήρχε πολύ ποτό και πολύς χορός, και συζήτησα με τους μεθυσμένους ντόπιους για τα συναισθήματά τους σχετικά με τις διάφορες χώρες. Δεν τους άρεσε καθόλου η Γερμανία! Την ίδια

χρονιά, το 1964, μια Υποτροφία από το Ίδρυμα Φόρντ θα στήριζε την έρευνα μου σχετικά με την κοινωνική απόσταση.

Στη δεκαετία του 1960 πραγματοποίησα μια σειρά από μελέτες για την Κοινωνική Απόσταση. Η μέθοδός μου παρουσίαζε πολύπλοκα ερεθίσματα, με διαφορετικότητα στην εθνικότητα, τη θρησκεία, τη φυλή, το επάγγελμα, την προσωπικότητα, την προφορά, τη συμπεριφορά, και άλλα χαρακτηριστικά και ζητούσα από τα άτομα να απαντήσουν αν θα είχαν ή δεν θα είχαν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά αν ήταν να αντιμετωπίσουν το άτομο με τα συγκεκριμένα ερεθίσματα. Για παράδειγμα αν υπήρχε «ένας Πορτογάλος, Προτεστάντης, μαύρος γιατρός», «θα τον καλούσατε σε δείπνο»; Για την καταγραφή των απαντήσεων, που θα έδειχναν αν το άτομο θα έκανε ή δεν θα έκανε τη συγκεκριμένη ενέργεια χρησιμοποίησα κλίμακες εννέα σημείων. Η ανάλυση των απαντήσεων έγινε με την τεχνική ανάλυση της διακύμανσης (*analysis of variance*) που παρουσιάζει τη σχετική σημασία της εθνικότητας, της φυλής και των άλλων χαρακτηριστικών ως καθοριστικούς παράγοντες της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Οι απαντήσεις σχετικά με τη συμπεριφορά επεξεργάστηκαν με ανάλυση παραγόντων (*factor analysis*) έτσι ώστε να εξαχθούν παράγοντες, όπως η «στενή φιλία» ή η «αποφυγή». Επομένως, τα αποτελέσματα θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής: «Η Αποφυγή σε αυτή την κουλτούρα-πολιτισμό καθορίζεται κυρίως από τη φυλή, δευτερευόντως από το επάγγελμα, ενώ η εθνικότητα και η θρησκεία είναι λιγότερο σημαντικοί παράγοντες στην διαμόρφωση της κοινωνικής απόστασης».

Σε μια μονογραφία μας (Triandis & Triandis, 1962) φαίνεται ότι στην Ελλάδα η θρησκεία ήταν πολύ σημαντική (λόγω του αντισημιτισμού), ενώ στις ΗΠΑ είχε μεγαλύτερη σημασία η φυλή. Οι θρησκευόμενοι στην Ελλάδα πίστευαν ότι οι Εβραίοι σκότωσαν τον Χριστό, και ως εκ τούτου ήταν αντισημίτες. Στην πραγματικότητα, ο

Χριστός ήταν Εβραίος και σκοτώθηκε από τους Ρωμαίους, επειδή ήθελε να απελευθερώσει τους Εβραίους από τους Ρωμαίους (Aslan, 2013). Συλλέξαμε επίσης πολλές πληροφορίες σχετικά με την προσωπικότητα των ατόμων που απαντούσαν και τις αναμνήσεις τους ως προς το πως τους μεγάλωσαν οι γονείς τους. Όπως διαπιστώθηκε και σε άλλες μελέτες, οι αυταρχικοί γονείς είχαν παιδιά που απέφευγαν τα άτομα που ήταν διαφορετικά από αυτά.

Το 1964 επίσης, αναφέρθηκα στην ανάπτυξη της διαφοροποίησης λόγω συμπεριφοράς (*behaviour differential*), μια μέθοδο για τη μελέτη του συμπεριφορικού άξονα στη νοοτροπία. (Triandis, 1964b). Αποτελείται από την παρουσίαση ενός ατόμου που λειτουργεί ως ερέθισμα, και ακολουθούν αρκετές κλίμακες εννέα σημείων που οριοθετούνται από τις λέξεις «Θα» και «Δεν θα». Σε κάθε κλίμακα καταχωρείται μια συμπεριφορά, που έτσι επιτρέπει στον ερωτώμενο να δηλώσει αν θα έχει αυτή τη συμπεριφορά με το συγκεκριμένο άτομο-ερέθισμα. Χρησιμοποιήθηκαν πολλές κλίμακες και μετά από ανάλυση παραγόντων έγινε εξαγωγή παραγόντων όπως «στενή φιλία», «αποφυγή», «σεβασμός», κ.α. Πολλοί ερευνητές, όπως ο Φισμπάιν (Fishbein) χρησιμοποίησαν αυτή τη μελέτη στο έργο τους.

Όταν ο Ιάπωνας καθηγητής Σινίτσι Τακεζάβα (Sinichi Takezawa), επισκέφθηκε το Ιλλινόις, του εξήγησα τη μέθοδο και συμφώνησε όταν τον ρώτησα αν θα ήθελε να συλλέξει στοιχεία στην Ιαπωνία με αυτή τη μέθοδο. Ο Ντέιβις ήταν υπεύθυνος συλλογής στοιχείων στη Γερμανία. Έτσι, αναφέραμε (στο Triandis, Davis, & Takezawa, 1965) ότι στη Γερμανία και την Ιαπωνία ο παράγων επάγγελμα (*occupation*) ήταν πιο σημαντικός, ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν πιο σημαντικός ο παράγων φυλή (*race*). Με την ίδια μέθοδο συνέχισα την έρευνα το καλοκαίρι με δύο προπτυχιακούς φοιτητές του Εθνικού Ιδρύματος Επιστημών (National Science Foundation) τους Γουόλυ Λοχ (Wally Loh) και τη Λέσλι Ληβάν

(Leslie Levine). Διερευνήσαμε τη σημασία της φυλής, την κοινωνική θέση, την ποιότητα του προφορικού λόγου στα Αγγλικά και τις απόψεις για τα πολιτικά δικαιώματα ως καθοριστικούς παράγοντες της κοινωνικής απόστασης, παρουσιάζοντας βίντεο με άτομα που μιλούσαν και οι φοιτητές βαθμολόγησαν την προθυμία τους να έχουν διάφορες συμπεριφορές με το άτομο-ερέθισμα. Για άλλη μια φορά ο πιο σημαντικός παράγων ήταν η φυλή (Triandis, Loh, and Levine, 1966). Μετά από μια διακεκριμένη ακαδημαϊκή σταδιοδρομία ο Γουόλντ Λοχ είναι σήμερα Πρόεδρος του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ.

Το 1962 και το 1963 δεν επισκεφθήκαμε όπως συνηθίζαμε την Ελλάδα. Οδηγήσαμε δύο φορές στην Καλιφόρνια. Το 1962 πήγαμε δυτικά προς το Χάνιπαλ (Hannibal) στο Μισούρι, εκεί που ο Μάρκ Τουέϊν πέρασε τα παιδικά του χρόνια, και είδαμε τη σπηλιά που περιγράφει σε έργα του. Η οδήγηση μέσα από το απολύτως επίπεδο Κάνσας ήταν πολύ βαρετή, αλλά όταν επιτέλους φτάσαμε στα βουνά η οδήγηση ήταν υπέροχη. Η περιοχή γύρω από το Τάος (Taos) μου θύμιζε την Ελλάδα. Σταματήσαμε στο Τάος, και η Λη αγόρασε ένα γλυπτό. Της άρεσε τόσο πολύ η περιοχή που, μετά το διαζύγιό μας, αγόρασε εκεί ένα σπίτι. Επισκεφθήκαμε πολλές πόλεις Ινδιάνων (pueblos), όπως αυτή στο Τάος, αλλά και μια σειρά από αρχαιολογικούς χώρους Ινδιάνων, μεταξύ των οποίων το Μέσα Βέρντε (Mesa Verde) αλλά και άλλους των οποίων τα ονόματα μου διαφεύγουν.

Το Γκράντ Κάνυον (Grand Canyon) ήταν μια απίστευτη εμπειρία: τόσο μαγευτικό, τόσο πολύχρωμο. Δεν μπορούσα να ανέβω στα μουλάρια του πάρκου για να το περιηγηθώ γιατί το βάρος μου ήταν πάνω από 100 κιλά, το όριο των μουλαριών. Παρ' όλα αυτά κατηφόρισα την περιοχή για μια μεγάλη απόσταση. Η θέα από τη Βόρεια πλευρά (North Rim) ήταν θαυμάσια και τα δάση σε εκείνη την

πλευρά ήταν εκπληκτικά. Ακολούθησε μια επίσκεψη στο Εθνικό Πάρκο Μπράις (Bryce National Park), που αν και μοιάζει με εγκαταλελειμμένη πόλη, στην πραγματικότητα είναι απλά διαβρωμένα πετρώματα. Ένας βράχος έμοιαζε με τη βασίλισσα Βικτωρία. Στην Αριζόνα επισκεφθήκαμε το Απολιθωμένο Δάσος, που είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό αν σκεφτεί κανείς ότι σπάνια μπορεί να δει δέντρα εκατομμυρίων ετών.

Στην Καλιφόρνια είδαμε τον Εθνικό Δρυμό Σεκόγια (Sequoias National Park) και το Εθνικό Πάρκο Γιόσεμιτι (Yosemite). Τελικά φτάσαμε στο Σαν Φρανσίσκο και το εξερευνήσαμε σε μεγάλη λεπτομέρεια. Στο δρόμο της επιστροφής σταματήσαμε στο Εθνικό Πάρκο Γέλοουστοουν (Yellowstone Park) και στην περιοχή του Γκραντ Τέτον (Grand Teton). Ξετρελάθηκα από τις πολύχρωμες λίμνες του Γέλοουστοουν. Θυμάμαι μια περιοχή γύρω από λίμνη με τέσσερες γαλάζιες αποχρώσεις. Εκείνη τη χρονιά, αυτό το ταξίδι υπερκάλυψε την απουσία του ταξιδιού στην Ελλάδα. Μας άρεσαν πολύ τα λουλούδια στη λίμνη Τζάκσον και η θέα των Τέτον που αντικρίσαμε διασχίζοντας τη λίμνη με μια βάρκα.

Το 1963 η συνάντηση του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (American Psychological Association, APA) έγινε στο Λος Άντζελες. Εκείνη τη χρονιά επισκεφθήκαμε και πάλι μερικά από τα πάρκα που έχουν προηγουμένως αναφερθεί, όπως το Σάουθ Ριμ του Γκραντ Κάνυον. Θυμάμαι ότι σταματήσαμε στο Έστες Παρκ, επισκεφθήκαμε τον συνάδελφό μου Τζο Χαντ, και στη συνέχεια διασχίσαμε το υπέροχο Πάρκο Ροκν Μάουντεν (Rocky Mountain Park), με τη βλάστηση να μειώνεται σταδιακά καθώς αυξάνεται το υψόμετρο. Όταν φτάσαμε στο Λος Άντζελες κάναμε και μια μικρή εκδρομή στο Σαν Ντιέγκο και την Τιχουάνα. Θυμάμαι ότι είχα την πρώτη μου Σαλάτα του Καίσαρα στην Τιχουάνα, στην πόλη που εφευρέθηκε! Την έφτιαξαν δίπλα από το τραπέζι μας με τον πιο

περίτεχνα τρόπο. Θυμάμαι, επίσης ότι η κίνηση στους δρόμους ήταν πολύ άσχημη, ακόμη και το 1963, έτσι ώστε μετά από μία νύχτα στο Σαν Ντιέγκο φύγαμε πολύ νωρίς το πρωί για να αποφύγουμε την κίνηση και να φτάσουμε στο ξενοδοχείο μας στο Λος Άντζελες. Στον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο (APA) γνώρισα τον Μουζαφέρ Σερίφ (Muzafer Sherif), με τον οποίο ανέπτυξα μια στενή φιλία. Ήταν ένας υπέροχος άνθρωπος και είχαμε πολλά κοινά. Ήρθε από την Τουρκία, σπούδασε στις ΗΠΑ και στη συνέχεια εργάστηκε εδώ. Η Τουρκία και η Ελλάδα έχουν παρόμοιες κουλτούρες. Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη μελέτη μου αναφορικά με την κοινωνική απόσταση, τους κανόνες και τους ρόλους. Κάποια στιγμή με κάλεσε στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια (Penn State), όπου παρουσίασα τις μελέτες μου για την κοινωνική απόσταση (όπως δημοσιεύθηκαν στο Triandis, 1967). Επισκεφθήκαμε και τη Ντίσνεϋλαντ (Disneyland), αλλά νομίζω ότι χρησιμοποιήσαμε το λεωφορείο για να αποφύγουμε την οδήγηση.

Η εργασία μου (Triandis, 1964a) ήταν πολύ σημαντική. Για πρώτη φορά η κουλτούρα εντάχθηκε ουσιαστικά στην κοινωνική ψυχολογία. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 με είχε καλέσει ο συνάδελφός μου, Τσαρλς Έρικσον (Charles Erikson) σε ένα συνέδριο με ψυχολόγους κάτω των 40 ετών. Εκεί συνάντησα τον Λεν Μπέρκοβιτς (Len Berkowitz) που μου πρότεινε να γράψω ένα κεφάλαιο σχετικό με την κουλτούρα για τη νέα σειρά κοινωνικής ψυχολογίας στην οποία είχε την Διεύθυνση Σύνταξης. Εργάστηκα πολύ σκληρά, μελέτησα πολύ, και για πρώτη φορά ανέφερα στην ψυχολογία τους όρους *ημικός* (*emic*, στοιχεία που είναι ενδογενή της κουλτούρας) και *ητικός* (*etic*, στοιχεία που υπάρχουν και σε άλλες κουλτούρες). Χρησιμοποίησα υλικό από την ανθρωπολογία, την επικοινωνία, τη γλωσσολογία, καθώς και την ψυχολογία. Αυτό το κεφάλαιο ήταν το πρώτο στη συγκεκριμένη σειρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Υποκειμενική Κουλτούρα

General and Theoretical

The Analysis of Subjective Culture. HARRY C. TRIANDIS. In association with Vasso Vassiliou, George Vassiliou, Yasumasa Tanaka, and A. V. Shanmugan. Comparative Studies in Behavioral Science series. New York & London: John Wiley & Sons (Wiley-Interscience), 1972. xii + 383 pp., figures, tables, references, indexes. \$16.95 (cloth).

Reviewed by MARVIN K. OPLER
SUNY, Buffalo

The team of authors who wrote this book under the leadership of Triandis cover a broad horizon of comparative studies in behavioral science. The book is advertised as being invaluable to behavioral scientists in designing cross-cultural studies including social anthropology, and with authors from Greece, Japan, India, and the United States, this should galvanize our attention. If culture is the man-made part of the human environment, and human conflict and aggression are products of "biological and cultural influences," as these authors assert, there is merit in defining "subjective culture" as a topic worthy of study. The authors claim to use standard psychological methods of measurement to find similarities and differences in human cognition across cultures. This, too, is commendable. But already, we fear a series of assumptions have crept into the discussion.

In the first place, can cognitive studies be successfully separated from emotive ones? Our answer would be that man and his behavior cannot be so segmented. It might be possible to study cognition and emotion side-by-side, but for the anthropologist in his study of behavior they must be analyzed conjointly. In the second place, many anthropologists interested in the effects of culture upon man are unwilling to settle for less than "total anthropology," by which we mean all that psychological anthropology, functionalism of which these authors ap-

prove, and certainly ethnohistory, physical anthropology, and archeology can provide. If generalizations are to be broad and truly inductive, even the construction of hypotheses cannot settle for cross-sectional methods of cognitive evaluation even in developing the hypotheses and constructs which we wish to test. It is true that studies of stereotyping, values orientations, role perception, and "cognitive bonds" are extremely useful, but if we are to apply them in cross-cultural training, intergroup relations, modernization, and mental health, we shall have to have methods equally useful for applied social sciences as well as cognitive maps of values, rates of interaction, and for dicta about particular "types of culture."

Obviously, we prefer a kind of general systems theory applied to culture which does not segment the phenomena concerning man unduly nor the methods intended to pursue these goals.

The authors cautiously note that methodologically indefensible research does not sufficiently isolate competing hypotheses for experimentation. Probably one move in the direction of a solution would be to utilize successive methods as tools of analysis appropriate to successive hypotheses which have relevance—and this is a big order as the authors suggest on pages 48 and 49, although studies over a long period of time with sufficient funding as was provided in the Midtown Manhattan Mental Health Research Studies, or the various Cornell overseas programs, could be helpful. (It would not be possible to list the many pages of reference of items emanating from these studies.)

The reader is referred to the Greek, the Japanese, the East Indian, and other commentaries in this book based on studies for which a series of reviewers would be more appropriate than a single reviewer. In their own words, the writers state on page 355, "Our present work can be characterized by an inductive, data-related, development of

1965-66

Το 1961 δεν είχα γίνει ακόμη τόσο γνωστός στην κοινωνική ψυχολογία. Ωστόσο, έγινα γνωστός ως αποτέλεσμα μιας ακαδημαϊκής διαμάχης. Το 1960 ο Μίλτον Ρόκιτς (Milton Rokeach), για τον οποίο έχω την απεριόριστη εκτίμηση και θαυμασμό, ισχυρίστηκε ότι η κοινή πεποίθηση, τα «πιστεύω», έχουν μεγαλύτερη σημασία από τη φυλή ως καθοριστικός παράγοντας της κοινωνικής απόστασης, και της προκατάληψης-διάκρισης. Πίστευα ότι μια τέτοια θέση ήταν εσφαλμένη, και υποστήριζα ότι η φυλή είναι σημαντική όταν η συμπεριφορά-σχέσεις είναι οικείες, αλλά δεν είναι τόσο σημαντική για σχετικά ασήμαντες συμπεριφορές-σχέσεις. Αυτό δημιούργησε την διαμάχη «φυλή εναντίον πεποίθησης» που έμεινε στη βιβλιογραφία της κοινωνικής ψυχολογίας για κάποια χρόνια και πιστεύω ότι επιτέλους έκλεισε με το Triandis & Davis (1965).

Στη δεκαετία του 1960 ανέπτυξα διάφορες μεθόδους μελέτης της κουλτούρας. Σε αυτές τις μεθόδους συμπεριλαμβάνονται, η σημασιολογική διαφοροποίηση (*semantic differential*), η συμπεριφορική διαφοροποίηση (*behavioral differential*), η διαφοροποίηση των ρόλων (*role differential*), ο προσδιορισμός των

Με τη Βάσω Βασιλείου το 2006, στο σπίτι της στη Μυτιλήνη. Η Βάσω πέθανε σύντομα μετά από αυτή τη φωτογράφιση

παραμέτρων που προηγούνται, δηλαδή το υποκειμενικό αίτιο και αυτών των παραγόντων που ακολουθούν, δηλαδή το υποκειμενικό αιτιατό (*antecedent-consequent*) και άλλες.

Πραγματοποίησα συλλογή και ανάλυση Αμερικανικών στοιχείων χρησιμοποιώντας αυτές τις μεθόδους. Έτσι θα μπορούσα να δίνω διαλέξεις σχετικά με αυτά τα ευρήματα και να βρίσκω συνεργάτες πρόθυμους να συλλέξουν τα αντίστοιχα δεδομένα στη δική τους χώρα. Τελικά, μελέτες βασισμένες σε στοιχεία από την Ιαπωνία, την Ινδία, την Ελλάδα και τις ΗΠΑ παρουσιάστηκαν στο βιβλίο μου Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας, «*The Analysis of Subjective Culture*».

944

AMERICAN ANTHROPOLOGIST

concepts and the study of the inter-relationships of these concepts." They conclude that the cognitive structures they employ as parts of subjective culture are "the results of the pairings of events in the organism's environment and result in patterns of action and experience that determine the meaning of these events." It is only fair to note in a book of under 400 pages that they feel the work of major formulation is yet to be done. In essence, then, this work on differences in social cognition with a very small sample of cultures is directional rather than conclusive, and concerning its main direction we have commented above.

overstatement of into the hazardous philosophy and c tions and errors gists would disagree however, the f attempt to desc special approach t characterized the and 1940s. The : minism, encultur absolute objectivi dignity inherent i (p. 18), were reac social context in

Το βιβλίο περιλάμβανε και ένα θεωρητικό πλαίσιο με διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης: τα ερεθίσματα (*stimuli*), όπως για παράδειγμα τα ακουστικά ερεθίσματα, δημιούργησαν στοιχειώδεις κατηγορίες όπως φθόγγους (*phonemes*), που στη συνέχεια γίνονται εννοιολογικές κατηγορίες όπως μορφήματα (*morphemes*), που γίνονται έννοιες (όπως οι λέξεις), που οργανώνονται σε γνωστικές δομές (όπως οι ρόλοι), που οργανώνονται σε στάση και νοοτροπία (*attitudes*), αξίες (*values*) και γενικές τάσεις αξιών (*value orientations*). Τα στοιχεία που προηγούνται της υποκειμενικής κουλτούρας (*antecedents*) ήταν οι πόροι, η οικολογία, οι γλώσσες, και τα ιστορικά γεγονότα που στη συνέχεια έγιναν γνωστικές δομές της συγκεκριμένης κουλτούρας (*culture-specific cognitive structures*), όπως οι ρόλοι, οι προθέσεις της συμπεριφοράς (*behavioral intentions*) και τα σχέδια δράσης (*patterns of action*). Οι αναλύσεις περιλάμβαναν ανάλυση παραγόντων (*factor analysis*) και οι συγκρίσεις μεταξύ των παραγόντων τελικά θα αποκάλυπταν την ουσία της κάθε μιας υποκειμενικής κουλτούρας.

Γιασουμάσα Τάνκα (Yasumasa Tanaka) το 1990

Τα ευρήματα ήταν πάρα πολλά για να αναφερθούν εδώ και έτσι θα παρουσιάσω μόνο δύο παραδείγματα. (1) Όταν τα άτομα σε αντιπροσωπευτικά δείγματα κλήθηκαν να περιγράψουν τον εαυτό τους, οι άνθρωποι από αγροτικές περιοχές στην Ελλάδα πρώτα ανέφεραν «Είμαι φιλότιμος», άρα σε όρους κοινωνικών επιστημών, είπαν: «Είμαι καλό μέλος εκεί που ανήκω, στην ομάδα μου, στο *ingroup* μου». Στα δείγματα των αστικών περιοχών ήταν κατά πολύ λιγότερο πιθανό να δοθεί μια τέτοια απάντηση. Επομένως, αντικατοπτρίζεται ένας μεγαλύτερος κολεκτιβισμός μια μεγαλύτερη συλλογικότητα σε δείγματα αγροτικών περιοχών, σε αντίθεση με τις αστικές. (2) Όταν απάντησαν στη λέξη «πρόοδος» ήταν πιο πιθανό για τους Έλληνες και τους Ινδούς να αποκαλύψουν ότι έβλεπαν αυτό τον όρο σαν κοινωνική έννοια (*construct*), όπως για παράδειγμα, η πρόοδος οδηγεί σε μια ισχυρή χώρα. Οι Αμερικανοί ήταν πιο πιθανό να σκεφτούν τον όρο σε ατομικό επίπεδο όπως για παράδειγμα, εάν υπάρχει πρόοδος υπάρχει ευτυχία. Έτσι, και πάλι προέκυψε η αντίθεση μεταξύ συλλογικότητας (κολεκτιβισμού) και ατομικότητας.

Το βιβλίο περιλάμβανε αρκετούς συνεργάτες. Έγραψα το πρώτο σχέδιο για κάθε κεφάλαιο του βιβλίου, και ζήτησα από τους συνεργάτες μου να το ελέγξουν και να κάνουν διορθώσεις. Ο Γιασουμάσα Τάνκα (Yasumasa Tanaka) έγραψε ένα κεφάλαιο για τη δική του έρευνα και το συμπεριλάβαμε και αυτό. Πρόσθεσα τα πέντε ονόματα των ανεξάρτητων ερευνητών από τις διαφορετικές χώρες, όπως «σε συνεργασία με τους: Βάσω και Γιώργο Βασιλείου (Vasso and George Vassiliou), Αθήνα, Ελλάδα, Γιασουμάσα Τανάκα (Yasumasa Tanaka), Τόκυο Ιαπωνίας, Α. V. Σανμουγκάμ, Μαϊσόρ Ινδίας». Το επόμενο επίπεδο ήταν «με τη βοήθεια των» που συμπεριλάμβανε τον Έρλ Ντέιβις (Earl Davis) που σαν βοηθός μου (Research Associate), είχε την εποπτεία πολλών αναλύσεων, και τους φοιτητές Κήθ Κίλτυ (Keith Kilty), Χάουαρντ Μαγκουάιερ (Howard McGuire), Τούλσι Σαράλ (Tulsi Saral) και Κούο-Σου Γιανγκ (Kuo-shu

Yang) που έκανε τις περισσότερες από αυτές τις αναλύσεις. Ο Γιανγκ Κούο-Σου έχει γίνει πλέον ένας διάσημος διαπολιτισμικός ψυχολόγος για αυτόχθονες. Έγινε αντιπρόεδρος της Κινεζικής Ακαδημίας (Academia Sinica) στην Ταϊβάν, διοργάνωσε ένα συνέδριο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας αλλά και ένα συνέδριο για την Ασιατική Κοινωνική Ψυχολογία στην Ταϊβάν, και με φιλοξένησε σε πολλά από τα ταξίδια μου σε αυτό το νησί.

Η μελέτη της Υποκειμενικής Κουλτούρας απαιτούσε καταρχήν την εξεύρεση ικανών συνεργατών για τη συλλογή ισοδύναμων στοιχείων από διαφορετικές κουλτούρες- πολιτισμούς. Για ένα ολόκληρο χρόνο ταξίδεψα με τη Λη σε όλο τον κόσμο ώστε να βρούμε συνεργάτες, να τους εκπαιδεύσουμε και να τους καθοδηγήσουμε στη συλλογή δεδομένων. Η πρώτη μας στάση ήταν η Χαβάη. Επισκεφθήκαμε τον Όσγουντ που ήταν εκεί σε εκπαιδευτική άδεια. Βεβαίως είδαμε και τα σημαντικότερα αξιοθέατα στο Οάχου (Oahu). Η επόμενη στάση μας ήταν η Ιαπωνία. Η Υπηρεσία Πληροφοριών των ΗΠΑ (CIA), επικοινωνήσε μαζί μου πριν από το ταξίδι μας και μου ζήτησε να δώσω μερικές διαλέξεις σε κάθε χώρα υπό την αιγίδα της Υπηρεσίας. Αυτό αποδείχθηκε μια πολύ καλή πλευρά του ταξιδιού. Σε πολλές από τις στάσεις μας, μας συναντούσε ο Μορφωτικός Ακόλουθος της Αμερικανικής πρεσβείας με αυτοκίνητο και σοφέρ. Μας πήγαιναν στο ξενοδοχείο μας, μας συνόδευαν στο χώρο της διάλεξης και μας χορηγούσαν εισιτήρια για τα καλύτερα μέρη που έπρεπε κάποιος να δει. Για παράδειγμα, στην Κατζούρα Βίλα του Κιότο, επειδή επιτρέπεται η είσοδος σε μόνο 20 επισκέπτες τη ημέρα και οι Ιάπωνες πολίτες πρέπει να περιμένουν χρόνια στην ουρά για να τη δουν, σε εμάς επέτρεψαν να περάσουμε.

Μίλησα σε μια ειδική συνεδρίαση της Ιαπωνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (Japanese Psychological Association) και ο Γιασουμάσα Τανάκα μετέφραξε. Αυτός μίλησε περισσότερο από μένα, επειδή

αισθάνθηκε ότι το κοινό χρειαζόταν επιπλέον βοήθεια για να καταλάβει τι τους είχα πει. Επειδή εκείνη την εποχή ήταν σπάνιο να γίνει επίσκεψη από έναν Αμερικανό ακαδημαϊκό, μου έγινε υποδοχή σούπερ σταρ, με τα άτομα να ζητούν το αυτόγραφο μου. Μείναμε στο ξενοδοχείο της Νέας Ιαπωνίας στο Τόκιο (New Japan Hotel), όπου είχα την καλύτερη μακαρονάδα. Οι Ιάπωνες είναι καλοί στο να μιμούνται και κατάφεραν να φέρουν την πρωτότυπη συνταγή πιο κοντά στο γούστο μου. Ήταν ένα αξέχαστο γεύμα. Προτιμώ τα μακαρόνια μου *al dente* και πολύ λίγα εστιατόρια καταφέρνουν να τα φτιάξουν τόσο καλά. Ένα από αυτά τα εστιατόρια ήταν στη Νέα Ζηλανδία το 2002.

Επισκεφθήκαμε τη Νίκκο με τα πολύχρωμα ιερά και τους καταρράκτες της. Όταν ήμασταν στο τρένο για τη Νίκκο ακούσαμε μια φωνή στα Αγγλικά που είπε ότι υπάρχει «τζουκ-μποξ που διατίθεται για προσευχή (στυλ.prayer αντί για player)». Οι Ιάπωνες δυσκολεύονται να προφέρουν διαφορετικά το L από το R. Η επίσκεψη στο Κιότο ήταν μια κορυφαία επιλογή. Μας γοήτευσαν οι κήποι και οι ναοί και το Κατζούρα Βίλα, ήταν πράγματι μια ιδιαίτερη αισθητική εμπειρία. Κάθε πέτρα γύρω από τη λίμνη ή στον κήπο χρειάστηκε χρόνια σκέψης και πειραματισμού ώστε να παρέχει τη βέλτιστη αισθητική εμπειρία. Ένα δωμάτιο είχε παράθυρο με θέα την κορυφή ενός βουνού. Αυτό το πέτυχαν με το να τοποθετήσουν στην πλαγιά, ακριβώς μπροστά από το παράθυρο, κατάλληλου μεγέθους δέντρα μπονσαί. Στάθηκα τυχερός και επισκέφθηκα τη βίλα για δεύτερη φορά το 1990, όταν ήμουν πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology) και είχαμε το ετήσιο συνέδριό μας στο Κιότο. Οι Ιάπωνες συνάδελφοί μας φρόντισαν να προμηθευτούν εισιτήρια για τον πρώην πρόεδρο Μπέρνχαρντ Γουίλπερτ (Bernhard Wilpert) και για μένα. Αισθάνομαι ιδιαίτερα προνομιούχος να το έχω δει δύο φορές. Έγινα πραγματικός λάτρης των ιαπωνικών κήπων. Εκτός από τους κήπους

στο Κιότο, θυμάμαι τους κήπους στο Τόκιο, αλλά και μερικά πολύ καλά παραδείγματα στις ΗΠΑ, κυρίως στο Ρόκφορντ (Rockford) στο Ιλλινόις, στο Σαν Φρανσίσκο και στο Σεν Λούις. Στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις επίσης υπάρχει ένα Σπίτι της Ιαπωνίας με μικρό αλλά πολύ όμορφο κήπο.

Μετά την Ιαπωνία σταματήσαμε στο Χονγκ Κονγκ. Έδωσα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ και μας συνόδευσε ο Έρικ Κβουάν (Eric Kwan). Εκεί, γευματίσαμε σε αυθεντικά κινέζικα εστιατόρια και το φαγητό ήταν υπέροχο, σαν από άλλο κόσμο. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η κινεζική και η γαλλική κουζίνα βρίσκονται στην κορυφή της γαστρονομικής ιεραρχίας, αν και για μένα αμέσως ακολουθούν η ελληνική και η ιταλική κουζίνα.

Η επόμενη στάση μας ήταν η Κουάλα Λουμπόρ στη Μαλαισία. Μείναμε με τη διερμηνέα της Λη που είχε παντρευτεί έναν Ινδό μηχανικό. Εντυπωσιάστηκα τόσο πολύ από τα σύγχρονα κτίρια. Σε κάποιο παντοπωλείο βρήκα ακόμη και Τσηζκέικ της εταιρείας Σάρα Λη (Cheesecake Sara Lee). Προφανώς, αυτό ήταν κατάστημα για τους αλλοδαπούς. Διαφώνησα με τον οικοδεσπότη μου σχετικά με τον πόλεμο του Βιετνάμ. Δεν πιστεύω ότι οι ΗΠΑ έπρεπε να εμπλακούν, αφού η ιστορική εχθρότητα μεταξύ Κίνας και Βιετνάμ ακύρωσε τη θεωρία του ντόμινο. Αλλά αυτός ήταν υπέρμαχος της θεωρίας του ντόμινο. Μας πήγε να δούμε ένα αγροτεμάχιο στο οποίο ήλπιζαν να χτίσουν το σπίτι τους και μας δήλωσε ότι «αν δεν νικήσετε στο Βιετνάμ ίσως να μην μπορέσουμε να χτίσουμε το σπίτι μας».

Ακολούθησε η στάση μας στην Μπανγκόκ της Ταϊλάνδης. Έδωσα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο Τσουλαλόγκορν (Chulalongkorn), αλλά κανείς δεν ενδιαφερόταν για το έργο μου. Ωστόσο, τα μεγαλεία των επίχρυσων ανακτόρων και ναών έκαναν και αυτή την επίσκεψη ιδιαίτερα ικανοποιητική. Είδαμε την πλωτή αγορά

και παιδιά που κολυπούσαν σε νερά που θεωρούσα όχι και τόσο καθαρά. Το άγαλμα του Χρυσού Βούδα ήταν ένα εντυπωσιακό θέαμα. Μας είπαν ότι ήταν θαμμένο για χρόνια. Όταν μια εισβολή απείλησε την πόλη, φρόντισαν να το κρύψουν για να το προφυλάξουν από τους εχθρούς τους. Πέρασαν πολλά χρόνια πριν το ξεθάψουν και να τώρα μπορούμε να το βλέπουμε σ' όλο του το μεγαλείο. Όταν κάποτε πήραμε ένα ταξί και ζήτησα από τον οδηγό να μας μεταφέρει στο Ναό Γουάτ Πο (Wat Po), φάνηκε ότι ο οδηγός μας δεν είχε καταλάβει. Θυμήθηκα ότι η γλώσσα ήταν τονική και επομένως άρχισα να πειραματίζομαι με τους διαφορετικούς τόνους. Μίλησα με αρκετούς διαφορετικούς τόνους και όταν ξαφνικά πέτυχα τον σωστό, το πρόσωπο του οδηγού φωτίστηκε σαν να είχε δει ξαφνικά το νόημα της ζωής.

Ήταν 4 το πρωί όταν φτάσαμε στην Καλκούτα. Πάθαμε ένα πολιτισμικό σοκ στη θέα των χιλιάδων ανθρώπων που κοιμόντουσαν στο δρόμο σαν να ήταν νεκροί. Βέβαια με αυτό τον τρόπο εξοικονομούσαν χρήματα για να στείλουν περισσότερα στο χωριό τους. Στο ξενοδοχείο οι υπάλληλοι κυκλοφορούσαν ξυπόλυτοι. Ίσως τα παπούτσια να ήταν ακριβά και να μην μπορούσαν να τα αγοράσουν, ίσως όμως να αισθάνονταν πιο ελεύθερα ξυπόλυτοι για να κινούνται πιο γρήγορα.

Έδωσα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο της Καλκούτα και στο Ινδικό Ινστιτούτο Στατιστικής. Περιέγραψα τα αποτελέσματα μιας μελέτης σχετικής με τη διαφοροποίηση των ρόλων (*the role differential*). Αφού ολοκλήρωσα την ομιλία μου στο πανεπιστήμιο, οι καθηγητές ζήτησαν από τους φοιτητές να εγκαταλείψουν την αίθουσα ώστε οι ίδιοι οι καθηγητές να κάνουν ερωτήσεις. Εξεπλάγην, αλλά εξεπλάγην ακόμη πιο πολύ όταν με την αποχώρηση των φοιτητών, ρώτησα αν υπήρχαν ερωτήσεις και δεν υπήρξε ούτε μία. Αναρωτιέμαι αν κατάφερα να επικοινωνήσω μαζί τους.

Σε αντίθεση, η διάλεξη στο Ινδικό Ινστιτούτο Στατιστικής πήγε πολύ καλά και η Ρέα Ντας (Rhea Das) μας κάλεσε σε δείπνο. Ήταν Αμερικανίδα παντρεμένη με Ινδό. Ήταν κόρη του Ρος Στάγκνερ (Ross Stagner), που είχε ασχοληθεί με την Κοινωνική Ψυχολογία και την Ψυχολογία της Προσωπικότητας. Ο πατέρας της ήταν ο ψυχολόγος καθηγητής στο Ινστιτούτο Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων του Ιλνινόις τον οποίο αντικατέστησα όταν αυτός μεταφέρθηκε στο Ντιτρόιτ ως Πρόεδρος του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Γουέιν Στέϊτ. Η Ρέα και ο σύζυγός της τελικά χώρισαν και εκείνη επέστρεψε στις ΗΠΑ. Το σπίτι της στην Καλκούτα ήταν μέσα σε έναν όμορφο κήπο και το προστάτευε ένας πολύ ψηλός φράχτης. Η πύλη λειτουργούσε με έναν ένστολο φρουρό που είχε ενημερωθεί για να μας περιμένει. Φτάσαμε με ταξί, ο φρουρός μας άνοιξε την πόρτα και αφού μπήκαμε φρόντισε να κλείσει την πύλη το συντομότερο δυνατό για να εμποδίσει τους φτωχούς από το να μουν στον κήπο. Φαινόταν ότι οι φτωχοί ήταν παντού. Ζητιάνευαν συνεχώς. Δεν τους έδωσα χρήματα γιατί αν δώσεις σε έναν, εμφανίζονται πολλοί περισσότεροι και ξοδεύεις τη μέρα σου μοιράζοντας κέρματα. Αλλά το θέμα δεν ήταν τόσο εύκολο. Ένας πολύ σοβαρά παραμορφωμένος άνθρωπος με προσέγγισε, μου είπε ότι είχε λέπρα και ότι αν δεν του έδινα κάποια χρήματα θα με άγγιζε. Γνώριζα ότι η λέπρα δεν μεταδίδεται εύκολα. Τον αγνόησα, και με άγγιξε.

Η αντίθεση μεταξύ του όμορφου σπιτιού της Ρέας με τους πολλούς υπηρέτες και του έξω κόσμου ήταν πολύ έντονη. Στην Καλκούτα είδαμε πολλούς ναούς και παλάτια. Για ένα διάστημα οι Βρετανοί χρησιμοποίησαν την Καλκούτα ως διοικητικό κέντρο και σαν αποτέλεσμα η πόλη απέκτησε εντυπωσιακά κυβερνητικά κτίρια.

Η επόμενη στάση μας ήταν η πόλη Μπενάρες, επίσης γνωστή ως Βεράναση. Μείναμε στο ξενοδοχείο Κλαρκ που κρατούσε ακόμη

τις Βρετανικές παραδόσεις. Για 6 δολάρια τη μέρα (το δολάριο του 1965 είχε 20πλάσια αξία από το δολάριο του σήμερα), το πρωί μας σέρβιραν τσάι, ένα σωστό αγγλικό πρωινό με αυγά και μπέικον, ένα μεσημεριανό γεύμα, το απογευματινό τσάι και το δείπνο. Η Μπενάρες βρίσκεται στον ιερό ποταμό Γάγγη, και τα περισσότερα κτίρια είναι στη μία πλευρά του ποταμού. Οι ντόπιοι πιστεύουν ότι αν πεθάνουν στη σωστή πλευρά του ποταμού θα έχουν καλή μετενσάρκωση, αλλά αν πεθάνουν στην άλλη, δεν θα πάνε καθόλου καλά. Φαίνεται ότι το παλάτι του μαχαραγιά βρίσκεται στη λάθος πλευρά του ποταμού και έτσι όταν ο ίδιος αρρωστήσει τον μεταφέρουν τάχιστα στη σωστή πλευρά.

Η σωστή πλευρά έχει αμέτρητους ναούς με κάθε ένα για συγκεκριμένη πάθηση. Όσοι έχουν μια ασθένεια προσεύχονται στο ναό της συγκεκριμένης ασθένειας. Το ποτάμι πλημμυρίζει κάθε χρόνο και μπορούσαμε να δούμε τα σημάδια που μαρτυρούσαν το επίπεδο της πλημμύρας του χρόνου. Όταν ήμασταν εκεί η πλημμύρα είχε ανεβάσει το επίπεδο του ποταμού σχεδόν 12 μέτρα. Έβγαλα πολλές φωτογραφίες από την κορυφή του κάστρου. Σε αυτές τις φωτογραφίες υπήρχε και μια με κάποιον άνδρα να αφοδεύει στο ύπαιθρο. Στη Μπενάρες οι φυσικές δραστηριότητες συμβαίνουν δημόσια.

Στο Νέο Δελχί έδωσα μια διάλεξη σε ειδική συνεδρίαση της Ινδικής Ψυχολογικής Εταιρείας (Indian Psychological Association) και πέρασα πολύ χρόνο με τον Δρ. Κουπουσγουάμι (Dr. Kurpuswamy), ένα πολύ γνωστό ψυχολόγο. Μετά το θάνατό του έγραψα ένα από τα κεφάλαια σε τιμητικό τόμο για αυτόν. Το Δελχί είναι συναρπαστική πόλη και ενώ έχει τόσα πολλά μεσαιωνικά κτίρια έχει και υπέροχες σύγχρονες λεωφόρους. Πήγαμε σε ένα ειδικό εστιατόριο για να φάμε κοτόπουλο Ταντούρι. Ήταν μια αξέχαστη γεύση. Παρακολουθήσαμε ένα κονσέρτο ινδικής κλασικής μουσικής που ενώ είχε πολύ ενδιαφέρον, τα μη εκπαιδευμένα σε τέτοιους ήχους

αυτιά μας θεώρησαν ότι ήταν μια συνεχής επανάληψη του κομματιού. Η συναυλία διαρκούσε περισσότερο από τρεις ώρες και έτσι φύγαμε και επιστρέψαμε στο ξενοδοχείο μας. Είδαμε πολλούς ναούς και σε κάποιους υπήρχαν όργανα αστρονομίας κατασκευασμένα κυρίως από πέτρα. Η Αστρονομία αποτελούσε μια σημαντική δραστηριότητα των τοπικών ιερέων.

Η επίσκεψη στο Ταζ Μαχάλ είναι υποχρεωτική για κάθε ταξίδι στην Ινδία. Στην Άγρα, έμεινα με τη Λη σε ένα ξενοδοχείο με πολύ ωραία πισίνα και βάδισα αρκετές φορές στο Ταζ. Όμως υπήρχαν οδηγοί αμαξιδίων που επέμεναν ότι δεν πρέπει να περπατώ αλλά να χρησιμοποιώ το αμαξίδιο, να κάθομαι στη θέση του πελάτη και αυτοί να το κινούν κάνοντας πετάλ. Επειδή μου αρέσει το περπάτημα, το θεώρησα ενοχλητικό να πρέπει να διαπραγματεύομαι μαζί τους. Μάλιστα ένας από αυτούς μου είπε: «Εσύ είσαι πλούσιος και εγώ είμαι φτωχός, άρα πρέπει να πάρεις το αμαξίδιό μου». Η λογική αυτή ήταν άψογη, αλλά μου αρέσει το περπάτημα. Στην πραγματικότητα, το περπάτημα υπήρξε μια σημαντική μου δραστηριότητα. Στην Αθήνα συνήθιζα να βαδίζω μία και δύο ώρες την ημέρα εξερευνώντας διαφορετικές γειτονιές. Σαν αποτέλεσμα, τώρα έχω αρθριτικά.

Το να βλέπεις το Ταζ είναι μια μεγάλη αισθητική εμπειρία. Είναι όμορφο με τη συμμετρία του, με την πισίνα στο μπροστινό μέρος που έχει τόσα λουλούδια. Το είδαμε στο φως της μέρας αλλά και στο φεγγαρόφωτο. Είναι πραγματικά ένα υπέροχο κτίριο. Στη συνέχεια, πήγαμε μια εκδρομή στο Φατεχπούρ Σικρί (Fatehpur Sikri), μια φανταστική πόλη που την εγκατέλειψαν όταν στέρεψε το νερό της περιοχής. Είχε υπέροχες πύλες παλατιού, πλατείες και σκάλες. Ένας τύπος με πλησίασε και είπε ότι ήθελε να γίνει ο οδηγός μου. Του απάντησα ότι είχα διαβάσει ήδη για την περιοχή και δεν τον χρειαζόμουν. Συνεχίσαμε να διαφωνούμε καθώς περπατούσαμε στην πόλη. Κάποια στιγμή ενώ ήμασταν σε μια σκάλα, αγανάκτησα και

γυρνώντας του είπα: «Παράτα με! Δεν πρόκειται να σε προσλάβω», για να μου απαντήσει με πολύ συναίσθημα: «Να πεθάνεις!» Επειδή δεν πιστεύω στις κατάρες απλά γέλασα και 58 χρόνια αργότερα, είμαι ακόμα εδώ!

Η Τζαϊπούρ (Jaipur) είναι μια όμορφη πόλη. Το ξενοδοχείο μας ήταν ένα παλάτι που το είχαν μετατρέψει σε ξενοδοχείο, με απίστευτο κήπο, παρτέρια λουλουδιών και παγώνια. Για άλλη μια φορά η τιμή του δωματίου ήταν 6 δολάρια τη βραδιά. Η Τζαϊπούρ είναι επίσης γνωστή επειδή εδώ υπάρχει ένα κτήριο με εντυπωσιακή πρόσοψη και μόνο. Μάλλον κάποιος ήθελε να εντυπωσιάσει τους γείτονες, αλλά τελικά δεν είχε αρκετά χρήματα για να το καταφέρει. Στη Τζαϊπούρ είδαμε και μια περιοχή με πολλά πέτρινα όργανα αστρονομίας που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι ιερείς τους.

Στο βραδινό τρένο από την Τζαϊπούρ στην Άγρα είχαμε εισιτήρια πρώτης θέσης, αλλά δεν είχαμε συνειδητοποιήσει ότι έπρεπε να έχουμε τα δικά μας κλινοσκεπάσματα. Ένας ευγενικός κύριος που ήταν μαζί μας στο ίδιο βαγόνι, μας πρόσφερε μερικές κουβέρτες. Κουβεντιάζοντας, μάθαμε ότι ήταν ο ίδιος ο Κυβερνήτης της επαρχίας Τζαϊπούρ. Μας κάλεσε για τσάι στο σπίτι του που ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακό. Εκεί συναντήσαμε το γιο του. Είχε περίπου την ίδια ηλικία με μένα, και μας ξενάγησε στην πόλη αλλά και το πανεπιστήμιο. Όταν φθάσαμε στην Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη τον ρώτησα αν ήταν δύσκολο να πάρει βιβλία εκτός της βιβλιοθήκης, κάτι που γνώριζα ότι συνέβαινε στη Γαλλία. Έμεινε έκπληκτος και μου απάντησε: «Όχι βέβαια! απλά στέλνω τους υπηρέτες μου.»

Η επόμενη στάση μας ήταν η Μαϊσόρ (Mysore). Πετάξαμε στο Μπανγκαλόρ (Bangalore) λίγο βόρεια της πόλης. Μας συνάντησε ο Σανμουγκάμ (A.V. Shanmugam), που υπήρξε φοιτητής στο Ιλλινόις και έγινε από τους συνεργάτες μου στο έργο. Μας οδήγησε στη

Μαϊσόρ α λα Ινδικά, με γενναιόδωρη χρήση της κόρνας για να ανοίγει δρόμο μέσα από όλο αυτό τον κόσμο, τις αγελάδες, τα αμαξίδια, τα ποδήλατα και τα αυτοκίνητα.

Πριν φθάσουμε είχα επικοινωνήσει με το μοναδικό «δυτικού τύπου» ξενοδοχείο της πόλης για να μας κλείσω δωμάτιο. Μου έστειλαν μια κάρτα που είχε τις εξής δύο επιλογές «υπάρχει δωμάτιο» και «δεν υπάρχει δωμάτιο». Ένα Χ είχε τοποθετηθεί δίπλα στην δεύτερη επιλογή. Ανέφερα και στον Σανμουγκάμ ότι το ξενοδοχείο ήταν κλεισμένο και μου απάντησε ότι ήταν πολύ πιθανό γιατί εκείνη την περίοδο είχε γυρίσματα μια κινηματογραφική εταιρεία της Ινδίας για κάποια ταινία. Μας πήγε στο Παραθεριστικό κέντρο, το Παβίλιον (Pavillion) της Αστυνομίας της Μαϊσόρ που χρησιμοποιούσαν οι αστυνομικοί για τις διακοπές τους. Το δωμάτιο ωστόσο ήταν γεμάτο από έρποντα έντομα και η Λη διαμαρτυρήθηκε. Του ζητήσαμε να μας βρει κάτι άλλο. Ο Σανμουγκάμ εξαφανίστηκε για λίγο και όταν επέστρεψε μας ενημέρωσε ότι θα μπορούσαμε να μείνουμε στο Παλάτι του Μαχαραγιά της Μαϊσόρ.

Πράγματι όταν πήγαμε στο παλάτι συμφωνήσαμε ότι ήταν πραγματικά ένα παλάτι. Παντού υπήρχαν επίχρυσα αντικείμενα και ένα μπάνιο τόσο μεγάλο όσο μια πισίνα. Το δωμάτιο ωστόσο δεν θα ήταν διαθέσιμο πριν από 24 ώρες επειδή ο Μαχαραγιάς ήταν ιδιαίτερα σχολαστικός. Το δωμάτιο έπρεπε να καθαρισθεί πριν χρησιμοποιηθεί από τους επισκέπτες. Με το δίλημμα μιας βραδιάς με έντομα, αποφάσισα να πάω πάλι στο ξενοδοχείο που είχαμε αρχικά ζητήσει δωμάτιο και να ρωτήσω μήπως, κατά τύχη, υπήρξε κάποια ακύρωση για τη βραδιά. Όταν έδωσα το όνομά μου, ο υπάλληλος μου είπε: «Σας περιμέναμε κ. καθηγητά.» Ναι, του απάντησα, αλλά μου στείλατε μια κάρτα που είχε Χ στο «δεν έχουμε δωμάτιο.» Ο υπάλληλος εκνευρίστηκε. «Φυσικά» είπε με θυμό, «διαγράφουμε την κατηγορία

που δεν ισχύει». Με δύο λόγια, πόσο ηλίθιος μπορεί να είναι κάποιος που δεν μπορεί να καταλάβει κάτι τέτοιο!

Η Μαϊσόρ είναι μια πραγματική πόλη της Ινδίας. Έχει σωρεία παραδοσιακών παρελάσεων και μια έντονη κοινωνική ζωή. Όταν κάποτε επισκεφθήκαμε ένα ναό στον οποίο υπήρχε ένας μεταλλικός ταύρος μεγάλος σαν αυτοκίνητο, ο ιερέας που μιλούσε καλά Αγγλικά, με πληροφόρησε ότι ο Θεός δημιούργησε αυτόν τον ταύρο σε μια νύχτα. Ο Χένρυ Φόρντ (Henry Ford) θα ήταν πολύ περήφανος για αυτό το Θεό!

Ο Σανμουγκάμ μας κάλεσε να πάμε στη ζούγκλα για να δούμε τα άγρια ζώα. Ξυπνήσαμε πριν την ανατολή του ηλίου, ανεβήκαμε σε ελέφαντες και ξεκινήσαμε για τη ζούγκλα. Παρά το γεγονός ότι μείναμε αρκετές ώρες στη ζούγκλα δεν συναντήσαμε άγρια ζώα. Δυστυχώς, οι άνθρωποι έχουν εισβάλλει στη ζούγκλα και τα ζώα έχουν χάσει τον οικότοπό τους. Έκανε κρύο, ήταν νωρίς το πρωί και σκεφτήκαμε ότι θα ήταν καλό να πιούμε λίγο ζεστό καφέ. Είχαμε εντοπίσει μια καλύβα, και πήγαμε εκεί για να δούμε αν θα μπορούσαν να μας σερβίρουν καφέ. Πράγματι, όχι μόνο είχαν καφέ αλλά είχαν και μια ταμπέλα στην πόρτα που έγραφε: “Diner’s Club.” Μια ζούγκλα με πιστωτικές κάρτες!

Έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Μπανγκαλόρ (Bangalore). Αυτή η πόλη έχει ένα θαυμάσιο κλίμα, γιατί ενώ είναι τροπική περιοχή, έχει τέτοιο υψόμετρο που κάνει το κλίμα δροσερό. Η πόλη είναι πλέον το κέντρο της βιομηχανίας των ηλεκτρονικών υπολογιστών της Ινδίας. Παρεμπιπτόντως, ενώ στο ξενοδοχείο μας επιτρεπόταν να μας σερβίρουν μπύρα ή οποιοδήποτε πιο δυνατό αλκοολούχο ποτό, ένας συνηθισμένος Ινδός δεν έπρεπε να πίνει. Εκείνη την εποχή, έπρεπε να έχεις άδεια για να αγοράσεις οινοπνευματώδη ποτά. Ωστόσο, σε ένα Ινδό που είχε ζήσει στο

εξωτερικό, επειδή αυτόματα τον θεωρούσαν ένα «συνήθη μέθυσο» του έδιναν την άδεια χωρίς πολλές ερωτήσεις.

Στη συνέχεια πετάξαμε στην Πούνα (Poona), μια πανεπιστημιούπολη στην οποία συνάντησα πολύ αξιόλογους καθηγητές και τελικά καταλήξαμε στη Βομβάη. Μείναμε στο ξενοδοχείο Taj Mahal, και για άλλη μια φορά με 6 δολάρια τη βραδιά είχαμε και όλα μας τα γεύματα. Περιηγηθήκαμε στην πόλη που άνετα μπορεί να συναγωνιστεί την Νεάπολη, αφού και αυτή βρίσκεται σ' ένα επίσης όμορφο κόλπο. Μία ασυνήθιστη τοποθεσία ήταν ο ναός των Παρσί (Parsi). Οι Παρσί, ακόλουθοι του Ζωροάστρη, είναι μια αρχαία θρησκεία από την Περσία, που σταδιακά χάνεται λόγω επιμειξίας. Εκθέτουν τους νεκρούς τους στο ναό για να τους καταβροχθίσουν τεράστια μαύρα πουλιά. Στους Παρσί ανήκει και ο διάσημος μαέστρος Ζούμπιν Μέτα (Zubin Mehta).

Στον κόλπο της Βομβάης επισκεφθήκαμε και ένα νησί γεμάτο από υπέροχα αγάλματα που είχαν περίεργα σημάδια. Όταν ρώτησα γι' αυτό μου απάντησαν ότι οι Πορτογάλοι ναύτες χρησιμοποιούσαν τα αγάλματα για σκοποβολή. Ένα μεγάλο μέρος της αρχαίας τέχνης έχει καταστραφεί από ανθρώπους που δεν γνωρίζουν πώς να την εκτιμήσουν. Όχι μακριά από τη Βομβάη, είναι τα σπήλαια Ελόρα (Elora) και Αγιάντα (Ajanta) στα οποία φτάσαμε αεροπορικώς. Τα σπήλαια περιέχουν θαυμάσια αγάλματα και βουδιστικές τοιχογραφίες. Πολλά από αυτά τα αγάλματα έχουν δημιουργηθεί με σμίλευμα του βουνού, μια δύσκολη μορφή τέχνης, αφού αν γίνει κάποιο λάθος, δύσκολα διορθώνεται.

Το Ιράν ήταν η επόμενη στάση μας. Στην Τεχεράνη, το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις είχε έναν ερευνητικό σταθμό. Διευθυντής του σταθμού ήταν ο Αμερικανός γλωσσολόγος Μπιλ Άρτσερ (Bill Archer) που συνεργάστηκε με τον Όσγουντ. Η σύζυγός του Φόροου

(Forough) ήταν Ιρανή. Ο Μπιλ Άρτσερ ήταν ένα από τα πιο διασκεδαστικά άτομα που γνώρισα ποτέ και μας διηγούταν ενδιαφέρουσες ιστορίες. Για παράδειγμα, κάποτε ντύθηκε ο ίδιος φτωχός Ιρανός, πήγε σ' ένα τζαμί, τον θεώρησαν ζητιάνο και του έδωσαν αρκετά χρήματα. Η ιδέα ότι ένας Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις θα έκανε κάτι τέτοιο είναι σίγουρα πρωτότυπη! Μιλούσε πολλές γλώσσες και είχε ένα σωρό ιστορίες με περιπτώσεις ατόμων που έλεγαν διάφορα γι' αυτόν επειδή πίστευαν ότι δεν θα τους καταλάβαινε. Ο αδελφός της Φόροου ήταν επιθεωρητής σχολείων και μας ξενάγησε στην πόλη με το αυτοκίνητό του. Ενώ ήμασταν στην Τεχεράνη έδωσα διαλέξεις στο πανεπιστήμιο, και επισκεφθήκαμε το πιο εντυπωσιακό μουσείο, με εκθέματα περσικής τέχνης, χειροποίητα αντικείμενα αιώνων, αλλά και τα κοσμήματα του στέμματος του Ιράν.

Στη συνέχεια πετάξαμε στο Ισφαχάν, μία από τις πιο όμορφες πόλεις που έχω δει ποτέ. Η πλατεία του φημολογείται ότι είναι η δεύτερη μεγαλύτερη στον κόσμο, μετά την Κόκκινη Πλατεία στη Μόσχα. Η πλατεία ήταν ένας αρχαίος ιππόδρομος και εκεί τώρα βρίσκονται το ένα τζαμί μετά το άλλο, που καλύπτονται από όμορφα μπλε πλακάκια. Αυτό το μπλε, το γνωστό και ως μπλε του Ισφαχάν έχει μια μοναδική απόχρωση. Είναι η καλύτερη εκδοχή της Ισλαμικής τέχνης. Οι ποιητές έχουν πει ότι «ο μισός κόσμος είναι το Ισφαχάν». Ήμουν έτοιμος να το πιστέψω. Όταν περπατήσαμε στην κατοικημένη περιοχή της πόλης μας έκανε εντύπωση η ολοκληρωτική απουσία παραθύρων. Βλέπαμε μόνο τοίχους. Αναμφίβολα, τα σπίτια είχαν υπέροχες αυλές στο εσωτερικό τους, καλά κρυμμένες από την κοινή θέα.

Το Ισραήλ ήταν η επόμενη στάση στο πρόγραμμα. Πριν την επίσκεψη αλληλογραφούσα με τον Ούριελ Φόα (Uriel Foa), με τον οποίο είχαμε κοινά ερευνητικά ενδιαφέροντα. Ο Ούριελ φρόντισε για

τις κρατήσεις μας στα ξενοδοχεία που μάλλον ήταν πιο πολυτελή από το αναγκαίο, αλλά αφού το δολάριο ήταν ισχυρό μπορούσαμε να τα καλύψουμε. Στην Ιερουσαλήμ μείναμε στο ιστορικό και πολυτελές King David, ένα κορυφαίο ξενοδοχείο, αλλά και στην Χάιφα επίσης μείναμε σε ένα εξίσου πολυτελές. Στην Ιερουσαλήμ επισκεφτήκαμε τον Σάι (Sy) και τη Σάρα Μπέργκερ (Sarah Berger), στενούς φίλους μου από τα χρόνια στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ που ήταν εκεί σε εκπαιδευτική άδεια. Ενώ ήμασταν εκεί ακούσαμε πυροβολισμούς από την Ιορδανία, στην άλλη πλευρά του δρόμου (αυτό ήταν πριν από τον πόλεμο του 1967 που επέκτεινε το Ισραήλ και έτσι η Ιορδανία ήταν ακριβώς απέναντι από το δρόμο). Μας είπαν να μείνουμε μακριά από τα παράθυρα.

Έδωσα μια διάλεξη στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών του Ισραήλ (Israel Institute of Social Research) και συνάντησα τον Λούις Γκάτμαν (Louis Guttman), έναν από τους πιο σημαντικούς μαθηματικούς κοινωνικούς επιστήμονες στον κόσμο. Η κλίμακα Guttman χρησιμοποιείται ευρέως από όλες τις κοινωνικές επιστήμες.

Επισκεφθήκαμε πολλές τοποθεσίες με ιδιαίτερο ενδιαφέρον όπως τη μεσαιωνική Άκρα (Accra) και την Καισαρεία, που ίδρυσε ο Ηρώδης ο Μέγας και λειτούργησε ως διοικητικό κέντρο κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής και βυζαντινής περιόδου. Εντυπωσιαστήκαμε από τον τρόπο που η έρημος με τα αρδευτικά έργα, μεταμορφώθηκε σε κήπους. Το Ισραήλ άλλαξε τη χέρσα γη σε παραγωγικά αγροκτήματα. Με εντυπωσίασε η αρχιτεκτονική του μουσείου του ολοκαυτώματος. Το κατώτερο τμήμα αποτελείται από στρογγυλές πέτρες, ενώ το πάνω μέρος είναι μια πολύ παχιά πλάκα που υποδηλώνει με αυτό τον τρόπο την καταπίεση του κόσμου από τους ισχυρούς.

Ο Ούριελ ανέφερε ότι θα ήθελε να έρθει στις ΗΠΑ και έτσι φρόντισα να έρθει στο Ιλλινόις. Συμμετείχε με σημαντικές θεωρητικές παρεμβάσεις στο έργο μας για λογαριασμό του Αμερικανικού Ναυτικού. Από κοινού δημοσιεύσαμε και μερικά άρθρα. Ο Ούριελ είχε αφήσει την πρώτη σύζυγό του στο Ισραήλ και η νέα σύζυγός του Έννα (Edna) ολοκλήρωσε το διδακτορικό της στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Μετά από αυτό μετακόμισαν στο Μισούρι και αργότερα στο Πανεπιστήμιο Τέμπλ (Temple University). Τότε η Έννα τον εγκατέλειψε και αυτό τον κατέστρεψε. Ο Ούριελ πέθανε λίγο αργότερα. Έγραψα τον επικήδειό του στο περιοδικό *American Psychologist* και έδωσα μια διάλεξη προς τιμήν του στο Πανεπιστήμιο Τέμπλ. Η Έννα έγινε μια διεθνώς γνωστή κλινική ψυχολόγος, και παντρεύτηκε έναν φιλόσοφο. Το 2014 παρατήρησα το όνομά της ως συμμετέχουσα σε σημαντικά συνέδρια.

Χωρίς αμφιβολία, σε αυτό το ταξίδι-γύρος του κόσμου, η στάση στην Ελλάδα ήταν η πιο σημαντική. Νοικιάσαμε ένα διαμέρισμα στο Κολωνάκι, στην οδό Δημοκρίτου, και συνεργαστήκαμε με τους Γιώργο και Βάσω Βασιλείου, στο Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου. Ο Γιώργος και η Βάσω είχαν σπουδάσει στις ΗΠΑ, και έκαναν πρακτική άσκηση ενός έτους σε ένα ψυχιατρείο στο Γκέιλσμπουργκ (Galesburg) στο Ιλλινόις. Ο Γιώργος ήταν ψυχίατρος με ειδίκευση στην ομαδική ψυχοθεραπεία και ταξίδεψε σ' όλο τον κόσμο δίνοντας διαλέξεις για αυτό το θέμα. Η Βάσω έκανε έρευνες αγοράς με αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

Το έργο της υποκειμενικής κουλτούρας έδενε πολύ καλά με τις έρευνές της, γιατί θα μπορούσε να ρωτήσει το δείγμα όχι μόνο για την οδοντόκρεμα προτίμησης τους αλλά και για τα ερωτήματα που είχαν προκύψει για το έργο του Πολεμικού Ναυτικού. Τους βοήθησα με τη χρηματοδότηση του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου,

λέγοντάς τους ότι θα μπορούσαν να χρεώνουν για τη συλλογή δεδομένων με ένα επιπλέον ποσό, ώστε να καλύπτονται τα πάγια έξοδα όπως το ενοίκιο του γραφείου τους, στο οποίο η Λη και εγώ επίσης εργαζόμασταν. Ο Τζιμ Γεώργας, που αργότερα έγινε καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, επίσης εργαζόταν στο Ινστιτούτο για την τυποποίηση διαφόρων τέστ νοημοσύνης (IQ) και προσωπικότητας για πρώτη φορά και στα Ελληνικά. Από τότε έχουμε παραμείνει καλοί φίλοι.

Έδωσα μια διάλεξη στο Κολέγιο Πήρς (Pierce College), έναν αμερικανικό εκπαιδευτικό οργανισμό στην Ελλάδα. Η Αμερικανίδα Διευθύντρια του Σχολείου μου είπε ότι το ελληνικό προσωπικό της, αφήνει τα πάντα για την τελευταία στιγμή. Παρ' όλο που γνωρίζουν ότι μια συνάθροιση των φοιτητών, όπως η τελετή αποφοίτησης (*convocation*) θα πραγματοποιηθεί σε καθορισμένη ημερομηνία και ώρα, δεν τοποθετούν τις καρέκλες στον εξωτερικό χώρο παρά μόνο την τελευταία στιγμή και τότε αρχίζουν να εργάζονται με άκρατο ενθουσιασμό για να βγει η δουλειά. Είπα: αφού σε αυτό το μέρος του κόσμου υπάρχουν συχνές επαναστάσεις, το προσωπικό θέλει να είναι σίγουρο ότι η συνάθροιση θα πραγματοποιηθεί. Μια συμπεριφορική προσαρμογή στην τοπική οικολογία!

Όταν έγινε γνωστό ότι ήμασταν στην Ευρώπη μας έγιναν προσκλήσεις για διαλέξεις σε διάφορα πανεπιστήμια. Πετάξαμε στη Γερμανία, αγοράσαμε ένα αυτοκίνητο Volkswagen (VW), ένα σκαραβαίο και οδηγήσαμε σε όλη την Ευρώπη, για να καταλήξουμε τελικά στην Ελλάδα. Έδωσα μια διάλεξη στο τμήμα της Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Κολωνίας, όπου θαυμάσαμε τον πιο εντυπωσιακό καθεδρικό ναό και επισκεφθήκαμε αξιόλογα μουσεία. Στη συνέχεια, έδωσα διαλέξεις στη Λουβαίν (Louvain) του Βελγίου και μείναμε στον ξενώνα του Πανεπιστημίου. Έκπληκτοι παρατηρήσαμε ότι στο δωμάτιό μας υπήρχε ένα ερμάρια με δυνατά,

αλκοολούχα ποτά. Το δωρεάν αλκοόλ για καθηγητές είναι χαρακτηριστικό πολλών ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων. Για παράδειγμα, όταν το 1986, έμεινα για μια εβδομάδα στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ στην Αγγλία, παρατήρησα ότι οι μισθοί των παγκοσμίου φήμης καθηγητών ήταν περίπου το μισό από ό,τι ήταν στις ΗΠΑ, αλλά μετά το δείπνο συγκεντρώμασταν όλοι στο σύλλογο διδασκόντων και συζητούσαμε μέχρι τις πρωινές ώρες, πίνοντας τα δωρεάν χορηγούμενα ποτά.

Στη Λουβαίν έκανα μια διαπολιτισμική γκάφα. Το Βέλγιο είναι το μισό γαλλικό και μισό φλαμανδικό. Η Λουβαίν βρίσκεται στην Φλαμανδική πλευρά. Δεν το γνώριζα και υπέθεσα ότι θα τους ευχαριστούσα αν έδινα τη διάλεξή μου στα Γαλλικά. Προσπάθησα πολύ για να τα καταφέρω και αργότερα έμαθα ότι έπρεπε να δώσω τη διάλεξη στα Αγγλικά. Η επόμενη διάλεξη στο Στρασβούργο της Γαλλίας δόθηκε στα Γαλλικά, όπως θα έπρεπε. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι οδηγήσαμε εως εκεί και δεν είχα συνειδητοποιήσει την κίνηση των δρόμων εκείνη την ώρα. Τηλεφώνησα στον καθηγητή που μας είχε καλέσει και τον ενημέρωσα ότι είχαμε μπλέξει στην κίνηση. Φτάσαμε στην πόλη, λίγα μόλις λεπτά πριν από την ώρα που έπρεπε να ξεκινήσει η ομιλία μου. Παρκάραμε στην πλατεία του σιδηροδρομικού σταθμού, μπήκαμε γρήγορα σε ένα ταξί και είπα στον οδηγό να μας πάει στο πανεπιστήμιο. Με ρώτησε «Σε ποιο πανεπιστήμιο;» Έπρεπε να βρούμε την πρόσκληση, κάτι που πήρε ακόμη μερικά λεπτά. Φτάσαμε στο πανεπιστήμιο με περίπου 10 λεπτά καθυστέρηση, και όταν βγήκα από το ταξί, ρώτησα τους διερχόμενους φοιτητές «Πού είναι το τμήμα;» Δεν γνώριζαν. Όταν επιτέλους έφθασα στο Τμήμα είχα καθυστερήσει 20 λεπτά. Το κοινό περίμενε και έκανα το καλύτερο που μπορούσα αν και ήμουν ταραγμένος που έδινα τη διάλεξή μου στα Γαλλικά, κάτι που εκτιμήθηκε πολύ. Θεωρώ όμως ότι ήταν η χειρότερη διάλεξη που έχω δώσει ποτέ και

από τότε προσπαθώ να φτάνω στο μέρος που πρόκειται να μιλήσω από την προηγούμενη μέρα της διάλεξης.

Στη συνέχεια μέσω Γερμανίας, σταματήσαμε στην Ελβετία, μείναμε με την οικογένεια Καρντινέ (Cardinet), φίλους από το Ιλλινόις και έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Νουσατέλ (Neuchatel). Τελικά φτάσαμε στο Μιλάνο, που είχαν καλέσει τη Λη για μια διάλεξη. Έδωσα και εγώ επίσης μια διάλεξη. Μας έβγαλαν σε ένα πολυτελέστατο εστιατόριο έξω από την πόλη και πήγαμε βόλτα στη λίμνη Κόμο. Από το Μιλάνο συνεχίσαμε στη Βενετία, κάναμε μια βόλτα με γόνδολα, και ακολούθησε η Μπολόνια, με γεύμα στο Παπαγκαίο (Paragaio), που υποτίθεται ότι ήταν το καλύτερο εστιατόριο στην Ιταλία. Στο διπλανό μας τραπέζι είχε καθίσει μια οικογένεια Αμερικανών, με δύο εφήβους, που προφανώς δεν γνώριζαν ότι αυτό ήταν ένα διάσημο εστιατόριο. Οι έφηβοι ήθελαν χάμπουργκερ. Ο σερβιτόρος είχε συσπάσεις περιγράφοντας τα υπέροχα πιάτα του εστιατορίου όπως κρέατα με εξωτικές σάλτσες σαμπάνιας. Οι έφηβοι συνέχισαν να επιμένουν ότι μόνο τα Μακντόναλντς ήταν αντάξια του ουρανίσκου τους.

Τα βυζαντινά ψηφιδωτά της Ραβέννας έλαμπαν πολύ πιο πολύ απ' ότιδήποτε είχαμε δει στην Ελλάδα. Οι εκκλησίες των Αγίων Σαν Απολινέρ Νουέβο (San Apollinaire Nuovo) και Σαν Βιταλε (San Vitale) ήταν ιδιαίτερα όμορφες. Επισκεφθήκαμε τον τάφο του αυτοκράτορα Θεωδέρικου. Στη Φλωρεντία, μείναμε πάλι στην (πανσιόν της) Μαρία Κομπέρτι, και στη συνέχεια οδηγήσαμε στη Ρώμη. Ωστόσο ο περιφερειακός δρόμος της Ρώμης είχε τέτοια κίνηση που ήταν αδύνατο να μπούμε στη σωστή λωρίδα εξόδου. Αφήσαμε πίσω μας τη Ρώμη και οδηγήσαμε νότια προς το Αμάφι, διασχίσαμε την Ιταλία στο Αλμπερομπέλλο και, τέλος, φθάσαμε στο Μπρίντζι και βάλαμε το αυτοκίνητο στο φέρρυ μποτ για Κέρκυρα. Συνήθως περιμέναμε το φέρρυ μποτ στο Μπρίντζι, αλλά θυμάμαι ότι μια φορά

έμεινα για μια βραδιά στο ξενοδοχείο Τζόλλυ (Jolly) της πόλης και θυμάμαι να μαθαίνω τον μπάρμαν να φτιάχνει ούισκυ σάουρ (whisky sour) που εκείνη την εποχή ήταν το αγαπημένο μου κοκτέιλ. Δεν το είχε καν ακούσει. Τα ξενοδοχεία Jolly ανήκουν στην ίδια κατηγορία με τα ξενοδοχεία Holiday Inn στις ΗΠΑ. Είχαν αναπτυχθεί από τον Ιταλικό Οργανισμό Τουρισμού για να παρέχουν αξιοπρεπή διαμονή σε περιοχές που δεν υπήρχε τίποτε άλλο. Μια άλλη φορά, αντί να περιμένω στο Μπρίντζι, πήγα με τρένο στη Λέτσε (Lecce), τη «Φλωρεντία του Νότου». Έχει πολύ ελκυστική μπαρόκ αρχιτεκτονική, και αξίζει τον κόπο να την επισκεφθεί κανείς.

Το Αλμπερομπέλλο είναι ένα από τα πιο γοητευτικά χωριά που έχω δει ποτέ. Τα κατάσπρα σπίτια τους, που τα ονομάζουν Τρούλι (Trulli), έχουν κωνική μορφή, ένα στυλ εμπνευσμένο από το Βυζάντιο. Κάποτε όταν οδηγούσα από το Μπρίντζι προς τη Ρώμη, σταμάτησα στο Αλμπερομπέλλο και μερικά παιδιά της περιοχής άρχισαν να μου λένε την ιστορία του χωριού. Τα διέκοψα, έχασαν τον ειρμό της σκέψης τους, έχασαν τη σειρά τους και άρχισαν την ιστορία του Αλμπερομπέλλο από την αρχή! Ανέφεραν ότι το αρχιτεκτονικό ύφος του χωριού ήταν από το Βυζάντιο.

Στην Κέρκυρα, η Λη, ο Ρόμπερτ Χες (Robert Hess), και η Τζιούν Ταπ (June Tapp) σχεδίασαν μια διαπολιτισμική μελέτη για την ανατροφή των παιδιών με συμμετοχή και του Χιρόσι Αζούμα (Hiroshi Azuma), από την Ιαπωνία. Ο Χιρόσι είχε το διδακτορικό του από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Δεν συμμετείχα και πολύ στις επιστημονικές συζητήσεις, αλλά ξενάγησα την ομάδα στα πολλά αξιοθέατα του νησιού. Αργότερα, θα συναντούσα την Τζιούν Ταπ σε συνέδρια σε όλη τη Λατινική Αμερική, και όταν η Πόλα και εγώ ήμασταν στην Κανκούν μας επισκέφθηκε εκεί. Ήταν η χρονιά που την εγκατέλειψε ο Ρόμπερτ Ταπ (Robert Tapp) και της προσφέραμε μια κάποια στήριξη για το χωρισμό της. Μας κάλεσε, την Πόλα και

μένα, στο γάμο της κόρης της σε μια πραγματικά αξέχαστη, υπέροχη Εβραϊκή τελετή με γεύμα σε Ελληνικό εστιατόριο στο Σικάγο. Είναι λυπηρό που πέθανε σε μια επίσκεψή της στη Γερμανία το 1992.

Μετά από μια όμορφη επίσκεψη στην Κέρκυρα που μας συνάντησε και η μητέρα μου, επιστρέψαμε οδηγώντας στην Αθήνα. Συνεχίσαμε με το γύρο της Πελοποννήσου, οδηγήσαμε στους Δελφούς, τα Μετέωρα και σε άλλες τοποθεσίες. Οι Δελφοί πέρα από τη διάσημη αρχαιολογική τοποθεσία και το πολύ όμορφο ορεινό τοπίο έχουν τη γνωστή από την αρχαιότητα πηγή της Κασταλίας. Αν και πολλά από αυτά που υπόσχεται η πηγή είναι αμφίβολα, εξακολουθεί να είναι μια υπέροχη εμπειρία με το νερό να έχει μια θαυμάσια γεύση.

Στο δρόμο για την Τρίπολη γευματίσαμε και ήπιαμε από το νερό της περιοχής που μάλλον είχε μολυνθεί γιατί η Λη αρρώστησε με τυφοειδή πυρετό. Ωστόσο, οι γιατροί της περιοχής γνώριζαν αυτή την κατάσταση και μέσα σε 6 εβδομάδες ήταν και πάλι καλά.

Κάποια στιγμή ταξίδεψα στο Μόναχο και είχα ραντεβού με το Δημήτρη Φθενάκη, ένα Έλληνα ψυχολόγο, που μου πρότεινε να δώσω τη διάλεξή μου στα Γερμανικά αφού το 1965 οι περισσότεροι από τους μαθητές δεν γνώριζαν ακόμα Αγγλικά. Έγραψα την ομιλία μου στα Ελληνικά και ο Φθενάκης τη μετέφρασε στα Γερμανικά. Επειδή έμαθα Γερμανικά σαν παιδί έχω πολύ καλή προφορά και το κοινό πίστεψε ότι μιλούσα άριστα Γερμανικά! Δυστυχώς όμως δεν μπορούσα να καταλάβω τις πολύπλοκες ερωτήσεις τους, Ο Φθενάκης παρενέβη για να βοηθήσει και η ημερίδα ήταν επιτυχής.

Στο δρόμο από την Ελλάδα προς το Ιλλινόις, η Λη πέταξε στη Ρώμη, εγώ οδήγησα αρχικά στην Κέρκυρα, πήρα το φέρρυ μποτ και στη συνέχεια οδήγησα στη Ρώμη. Εκεί μείναμε στο Καστέλ Γκραντόλφο (Castel Gandolfo), το μέρος που περνά το καλοκαίρι ο Πάπας. Επισκεφθήκαμε τη Ρώμη με λεωφορείο, αποφεύγοντας έτσι

την τρομερή κίνηση. Από τη Ρώμη ταξιδέψαμε στην Περούτζια και την Ασίζη με την υπέροχη εκκλησία της. Στη συνέχεια οδηγήσαμε στη Γένοβα και το Πορτοφίνο. Στο Πορτοφίνο μετά από ένα ολόκληρο μπουκάλι κρασί ήμασταν πολύ χαρούμενοι. Ήταν ξεκάθαρο ότι ο γάμος μας είχε προβλήματα, αφού χρειαζόταν να πιούμε για να νοιώσουμε καλά.

Από την Ιταλική Ριβιέρα πήγαμε στην Γαλλική Ριβιέρα, στη συνέχεια στο Παρίσι, και τελικά στο Λουξεμβούργο που παραδώσαμε το Volkswagen για να σταλεί στο Ιλλινόις. Η οδήγηση στο Παρίσι αποτελεί πάντα μια πρόκληση, αλλά με κάποιο τρόπο τα καταφέραμε. Το νεαρόν της ηλικίας διαφοροποιεί τις καταστάσεις. Στις επισκέψεις που ακολούθησαν δεν τόλμησα να κάνω το ίδιο. Το Λουξεμβούργο έχει ενδιαφέρον επειδή οι ντόπιοι κάτοικοι μιλούν Λουξεμβουργιανά, αλλά οι περισσότεροι γνωρίζουν επίσης άπταιστα γερμανικά, γαλλικά και αγγλικά. Ζώντας σε μια μικρή χώρα, τουλάχιστον στην Ευρώπη, αναγκάζει κάποιον να μάθει τις γλώσσες της γειτονιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΟΛΑ

Αυτή είναι η φωτογραφία που μου έστειλαν οι Σαπφώ-Νταντίν όταν ανέφεραν ότι γνώριζαν μια κυρία που μόλις είχε χωρίσει από ένα μη ικανοποιητικό γάμο (περισσότερες λεπτομέρειες σε αυτό το κεφάλαιο!)

1966

Αν και με την Λη είχαμε ένα θαυμάσιο ταξίδι με το γύρο στον κόσμο, η σχέση μας δεν είχε βελτιωθεί. Αποφασίσαμε ότι ήταν πιο λογικό να πάρουμε διαζύγιο. Χωρίσαμε πολύ φιλικά. Κράτησα όλα τα περιουσιακά μας στοιχεία και η Λη πήρε τους πίνακες και τα γλυπτά της και μετακόμισε στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις στο Σικάγο. Την βοήθησα στη μετακόμιση. Το δικαστήριο αποφάσισε ότι θα της πλήρωνα μια διατροφή συνολικού ποσού 12,000 δολαρίων σε μηνιαίες καταβολές. Αυτό έκανα για τα επόμενα λίγα χρόνια και μετά συνέχισα να αποταμιεύω το ίδιο μηνιαίο ποσό, κάτι που μου έδωσε ένα σοβαρό κεφάλαιο όταν συνταξιοδοτήθηκα. Η αξία των 12,000 δολαρίων του τότε, είναι περίπου \$104,000 σε σημερινά ποσά.

Το καλοκαίρι έμεινα πολύ καιρό στην Ελλάδα και έκανα ένα ταξίδι με τη μητέρα μου. Ένα από τα αξέχαστα αξιοθέατα ήταν οι Θερμοπύλες. Σ' αυτή την τοποθεσία ο Λεωνίδα και οι 300 Σπαρτιάτες σταμάτησαν τους Πέρσες για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα ώστε να μπορέσουν οι Αθηναίοι να προετοιμάσουν την υπεράσπισή τους και, σε συνδυασμό με τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, απέτρεψαν την κατάκτηση της Ευρώπης. Υπάρχει μια πινακίδα που γράφει: «Ο ξείν ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τηδε κείμεθα τοις κείνων ρήμασι πειθόμενοι». Το βρήκα πολύ συγκινητικό που οι Σπαρτιάτες επικοινωνούσαν μαζί μου σε βάθος 2500 χρόνων.

Μετά το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις στο Σικάγο, η Λη προσελήφθη από το Πανεπιστήμιο του Κολοράντο στο Μπόλντερ (Boulder), όπου έμεινε μέχρι τη συνταξιοδότησή της το 1990. Έγινε η μέντορας των γυναικών του Τμήματος. Επέστρεψε και πάλι στην Ινδία, μελέτησε εκ νέου το χωριό της Καλαπούρ (Khalapur), και έγραψε το βιβλίο, «Οι κόρες της Σίτα: Βγαίνοντας από τον αποκλεισμό: Επανεξέταση των γυναικών Ραζπουτ στο Καλαπούρ»,

(Sita's daughters: Coming out of purdah: The Rajput women of Khalapur revisited:1993).

Το 1999, ήμουν στην Λυών της Γαλλίας όταν έλαβα ένα τηλεφώνημα που με ενημέρωνε ότι η Λη είχε σκοτωθεί στην πτήση 990 των Αιγυπτιακών Αερογραμμών από Νέα Υόρκη προς Κάιρο. Δεν είναι τόσο ξεκάθαρο τι συνέβη, αν και υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι ένας τρομοκράτης-τζιχαντιστής πιλότος αυτοκτόνησε παίρνοντας μαζί του και περίπου 50 ανώτατους στρατιωτικούς των Αιγυπτιακών Ενόπλων Δυνάμεων. Το 1999 η Λη δεν είχε πλέον συγγενείς εν ζωή και τηλεφώνησαν σε μένα σαν συγγενή της. Αποδέκτης της περιουσίας της ήταν η Εταιρεία Συγκριτικών Ερευνών (The Society for Comparative Research), στην οποία και η Λη και εγώ είχαμε υπάρξει Πρόεδροι. Το μνημόσυνο έγινε το 2000. Μίλησα για την έρευνά της που συνέδεε την στάση των μητέρων με τις συμπεριφορές των παιδιών τους και για το εθνογραφικό έργο της στην Ινδία. Έδωσα έμφαση στο ότι ήταν ένα άτομο απόλυτης ακεραιότητας, μια ισχυρή φεμινίστρια και μια πολύτιμη συνεργάτης.

Εκείνη τη χρονιά το Πανεπιστήμιο με προήγαγε σε επίπεδο Καθηγητή (full professor). Συμμετείχα στις συναντήσεις της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας (Society of Experimental Social Psychology) στη Νέα Υόρκη, αλλά και στο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Congress of Scientific Psychology) στη Μόσχα στην τότε Σοβιετική Ένωση. Έφθασα στη Μόσχα στις 11 το βράδυ μετά από μια υπέροχη στάση στην Κωνσταντινούπολη, όπου απόλαυσα μια επίσκεψη στην Αγία Σοφία, το Μπλε Τζαμί, το παλάτι Τοπ Καπί και το υπέροχο φαγητό.

Η τράπεζα στο αεροδρόμιο της Μόσχας ήταν κλειστή κι έτσι δεν θα μπορούσα να αλλάξω τις ταξιδιωτικές επιταγές μου σε ρούβλια. Μέσω «In-Tourist» είχα προπληρώσει το δωμάτιό μου στο

Πανεπιστήμιο της Μόσχας, αλλά με πήγαν για μια βραδιά σε κάποιο ξενοδοχείο μαζί με άλλα άτομα που είχαν το ίδιο πρόβλημα. Θεώρησα ότι θα ήταν ενδιαφέρον να έβλεπα ένα Σοβιετικό Ξενοδοχείο. Το πρωί είχα αυγά και χαβιάρι για πρωινό! Όταν η διευθύντρια του ξενοδοχείου μου ζήτησε να πληρώσω, της εξήγησα ότι είχα προπληρώσει και της ανέφερα το πρόβλημα της κλειστής Τράπεζας. Έκανε μερικά τηλεφωνήματα, και μου ανακοίνωσε, χωρίς πολλά πολλά, ότι το ξενοδοχείο θα το κάλυπτε η Σοβιετική Ακαδημία Επιστημών! Στη συνέχεια, φρόντισε να έρθει ένα λεωφορείο για να με πάει στην Τράπεζα! Μετά την αλλαγή των ταξιδιωτικών επιταγών μου επέστρεψα στο ξενοδοχείο, πλήρωσα το πρωινό μου, και το λεωφορείο με πήγε στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας, με το δωμάτιό μου να είναι μικρό, αλλά άνετο. Είχε αρκετό χώρο για ένα κρεβάτι, ένα γραφείο και μια βιβλιοθήκη. Είχα κοινό μπάνιο με το διπλανό δωμάτιο. Ο γείτονάς μου αποδείχθηκε ότι ήταν ο Καρλ Πρίμπραμ (Karl Pribram), ένας διάσημος ψυχολόγος φυσιολογίας από το Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ. Είχα διαβάσει το βιβλίο του με τον Τζωρτζ Μίλερ (George Miller) και τον Γιουτζήν Γκάλαντερ (Eugene Gallanter). Τα πήγαμε θαυμάσια, και ο ίδιος ήταν σε επαφή με κορυφαίους Σοβιετικούς ψυχολόγους, όπως τον Λούρια (Luria). Μου είπε μια ιστορία ότι ο Λούρια είχε κάθε είδος συναλλάγματος από δικαιώματα των βιβλίων του, αλλά επειδή δεν μπορούσε να τα ξοδέψει εκτός της ΕΣΣΔ παραθέριζε στη λίμνη Βαϊκάλη. Στην λίμνη αυτή κάλεσε μάλιστα και τον Πρίμπραμ να κάνει μαζί του διακοπές.

Προσπάθησα να παρακολουθήσω τις θεματικές ενότητες του συνεδρίου, αλλά οι Ρώσοι φοιτητές είχαν καταλάβει κάθε θέση και δεν μου είχαν αφήσει καθόλου χώρο. Έτσι, πήγα να δω τα αξιοθέατα και επισκέφθηκα τα κυριότερα. Επισκέφθηκα μοναστήρια αλλά και ένα νεκροταφείο με τάφους επιφανών Ρώσων, συμπεριλαμβανομένου του τάφου του Λένιν (που αν και υπήρχε μεγάλη ουρά οι διοργανωτές του συνεδρίου φρόντισαν να τον δούμε χωρίς να περιμένουμε στην ουρά),

την Κόκκινη Πλατεία, που υποτίθεται ότι είναι η μεγαλύτερη πλατεία του κόσμου, το Μουσείο Πούσκιν και το μετρό με τις περίτεχνες διακοσμήσεις του. Πήγα σε μια-δύο ξεναγήσεις, μια εκ των οποίων ήταν στο Μουσείο Διαστήματος. Στο δρόμο της επιστροφής από το συγκεκριμένο μουσείο χάλασε το λεωφορείο μας και έπρεπε να περιμένουμε ώρες μέχρι να έρθει ένα άλλο λεωφορείο να μας παραλάβει για να επιστρέψουμε στα ξενοδοχεία μας.

Παρακολούθησα στο Μπολσόι την παράσταση Κοβάντσιν (Khovanchina) του Μουσόργκσκι (Mussorgsky). Ήταν μια μεγάλη εμπειρία. Πρώτον, ήταν σαφές ότι δεν είχαν λυπηθεί τα χρήματα. Είχε όλη την πολυτέλεια που έπρεπε. Δεύτερον, το σκηνικό που λαμβάνει χώρα μπροστά από το Κρεμλίνο είχε διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε, όταν βγήκαμε έξω στο διάλειμμα μπορούσαμε να δούμε την ακριβώς ίδια σκηνή στην πραγματικότητα. Ήταν μαγικό! Στο διάλειμμα προσέφεραν χαβιάρι και σαμπάνια. Καθόλου άσχημα για ένα κομμουνιστικό κράτος!

Ένα βράδυ ενώ βάδιζα στο κέντρο της Μόσχας άκουσα μια θορυβώδη ομάδα Αμερικανών. Ήταν ο Λήον Φέστινγκερ (Leon Festinger) και οι φοιτητές του που είχαν πειέ λίγο παραπάνω. Άκουσα ότι ο Φέστινγκερ ήθελε να αλλάξει την ημερομηνία αναχώρησης του, αλλά μια τέτοια αλλαγή απαιτούσε τέτοια γραφειοκρατία που εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια. Γνώρισα τον Γκούσταβ Γιαχόντα (Gustav Jahoda) που ήταν πολύ ευχάριστος και έγινε ένας καλός φίλος μου. Θα συναντιόμασταν σε διαπολιτισμικά συνέδρια για τα επόμενα 50 χρόνια.

Στο αεροπλάνο από τη Μόσχα κάθισα δίπλα στη μητέρα του Λεν Μπέρκοβιτς (Len Berkowitz), από το Πανεπιστήμιο του Ουισκόνσιν. Είχε φύγει από τη Ρωσία καιρό πριν και αισθανόταν ότι

την καταδίωκαν επειδή έγιναν πολλές κλήσεις στο ξενοδοχείο της που την ρωτούσαν αν ήταν αυτή που είχε φύγει από τη Ρωσία.

Όταν επέστρεψα στο Πανεπιστήμιο στην Ουρμπάνα με επισκέφτηκαν δύο πράκτορες της CIA, που ήθελαν να ενημερωθούν για αυτά που έμαθα εγώ σχετικά με τη Σοβιετική ψυχολογία. Αν και τους είπα ότι δεν είχα την ευκαιρία να μάθω κάτι ιδιαίτερο γιατί πέρασα όλο το χρόνο μου στις περιηγήσεις, τους έδωσα το πρόγραμμα του συνεδρίου και χάρηκαν πολύ να το έχουν.

Το διαζύγιό μου από τη Λη οριστικοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1966. Το φθινόπωρο η Σαπφώ και η Νταντίν μου είπαν ότι γνώριζαν μια κυρία που ίσως θα ήθελα να συναντήσω και που πρόσφατα είχε τελειώσει με το δικό της μη ικανοποιητικό γάμο. Με γνώριζαν καλά και γνώριζαν και την Πόλα και πίστευαν ότι θα ταιριάζαμε. Βρισκόμουν σ' ένα συνέδριο στο Κόλετζ Παρκ (College Park) στην Πενσυλβάνια που με είχε καλέσει ο Μουζαφέρ Σερίφ (Muzafer Sherif) να παρουσιάσω ένα άρθρο. Ένας συνάδελφος μετά το συνέδριο θα οδηγούσε στην πόλη της Ουάσιγκτον και πήγα μαζί του για να την συναντήσω. Η μητέρα της Πόλα με είχε καλέσει σε δείπνο. Η Σαπφώ δεν αισθανόταν καλά και έπρεπε να πάει στο νοσοκομείο αλλά φρόντισε να μου πεί: «Ανεξάρτητα από το τι θα συμβεί σε μένα, εσύ πρέπει να πας στο δείπνο».

Στο δείπνο ήταν η Πόλα, η μητέρα της, η ξαδέλφη της Σέϊκα (Seka), η κόρη της Σέϊκα Βίλιφρεντ (Wilifred), η Νταντίν και εγώ. Έφτασα με μια ανθοδέσμη. Όταν η μητέρα της Πόλα είδε το ύψος μου είπε στις κυρίες: «Μην τρώτε πάρα πολλές γαρίδες γιατί μπορεί να μην φτάσουν». Το δείπνο πήγε καλά, και μου άρεσε αμέσως η Πόλα. Μετά το δείπνο πήγαμε στο διαμέρισμά της στη λεωφόρο R. Την επόμενη μέρα η Πόλα είχε εισιτήρια για ρεσιτάλ πιάνου, και επισκεφθήκαμε και μια γκαλερί τέχνης. Ήταν σαφές ότι είχαμε πολλά

κοινά. Σε τελική ανάλυση η Νταντίν με ήξερε από τότε που ήμουν 4 ετών, και η Σαπφώ ήξερε την Πόλα από τότε που ήταν 8, γιατί η πρεσβεία της Γιουγκοσλαβίας ήταν δίπλα στην πρεσβεία της Ελλάδας στο Σέραντον Σέρκλ (Sheradon Circle) στην Ουάσιγκτον. Ο πατέρας της Πόλα ήταν ο πρέσβης της Γιουγκοσλαβίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, και η Σαπφώ ήταν η σύζυγος του Έλληνα πρέσβη στην Αμερική. Η μητέρα της Πόλα εκείνη την περίοδο ήταν καθηγήτρια Λατινογενών γλωσσών (Romance languages) στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον. Η Νταντίν με προειδοποίησε ότι η Πόλα ήταν ακατάστατη. Της απάντησα ότι μπορώ να το ανεχτώ γιατί η τελειότητα βρίσκεται μόνο στα μαθηματικά.

Είχαμε πολλά κοινά. Προερχόμασταν από παρόμοιες κοινωνικές τάξεις στις αντίστοιχες χώρες μας. Και οι δύο μας είχαμε Βαλκανικές ρίζες αλλά μοιραζόμασταν ένα διεθνές υπόβαθρο και μια αγάπη για την κλασική μουσική. Ζήτησα από την Πόλα να έρθει στη Σαμπέϊν για να δει πού ενδέχεται να ζήσει, και να γνωρίσει τους φίλους μου. Αργότερα συναντηθήκαμε στο Σικάγο και οδήγησα το VW μου στο Μπέντον Χάρμπορ στη λίμνη Μίσιγκαν. Περνάγαμε υπέροχα μαζί.

Οι όροι της Πόλα για να παντρευτούμε ήταν δύο: να συνεχίσει να εργάζεται και εγώ να αποδεχθώ τη γάτα της. Ήθελε να βεβαιωθεί ότι στο Ιλλινόις θα έχει μια εργασία με ενδιαφέρον. Βρήκα μια θέση που της ταίριαζε πολύ. Ήταν στο τμήμα για Διεθνή Θέματα στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις (Extension in International Affairs). Εκείνη την περίοδο η Πόλα εργαζόταν στο Ινστιτούτο Οικονομικής Ανάπτυξης της Παγκόσμιας Τράπεζας. Η θέση του Πανεπιστημίου αφορούσε τη διοργάνωση συνεδρίων για διεθνή θέματα σε μερικές από τις μεγαλύτερες πόλεις της Πολιτείας (του Ιλλινόις). Απαιτούσε την πρόσκληση διπλωματών, μελών του Κογκρέσου, ακαδημαϊκών και δημοσιογράφων για να δίνουν διαλέξεις, έτσι ώστε οι πολίτες της

πολιτείας του Ιλλινόις, ένα μη ομοιογενές κοινό όλων των ηλικιών, να έχουν μια πιο εκλεπτυσμένη αντίληψη για τις διεθνείς υποθέσεις. Η Πόλα ασχολήθηκε με αυτό μέχρι το 1998 και το λάτρεψε. Τη γάτα, που ονομαζόταν Πάντυ (Puddy), την είχε φέρει η Πόλα από τη Γαλλία. Ήταν το πρώτο μου κατοικίδιο, ήταν πολύ χαριτωμένο και τη συμπάθησα πάρα πολύ.

Ένα από τα διεθνή συνέδρια που διοργάνωσε η Πόλα και ο Διευθυντής της Τέρυ Ίβερσεν (Terry Iversen), ήταν για το Ισραήλ, και πραγματοποιήθηκε στα κεντρικά γραφεία της εταιρείας αγροτικών μηχανημάτων *John Deere & Co.* Μετά το συνέδριο ο Γουίλλιαμ Χιούιτ (William Hewitt), Διευθύνων Σύμβουλος της *John Deere & Co.*, μας κάλεσε στο σπίτι του για ένα ποτό. Ζητήσαμε να χρησιμοποιήσουμε το τηλέφωνο για να καλέσουμε την μπέμπι σίτερ της Λουϊζας και να βεβαιωθούμε ότι όλα ήταν καλά. Μετά το τηλεφώνημα προσφερθήκαμε να πληρώσουμε για την υπεραστική κλήση. Ο κ. Χιούιτ, μας δήλωσε: «Είμαι στο διοικητικό συμβούλιο και της AT & T και οι τηλεφωνικές κλήσεις μου είναι δωρεάν». Το θεώρησα καταπληκτικό γιατί ήμουν πάντα πολύ προσεκτικός με τις υπεραστικές κλήσεις. Όταν ήμουν στον Καναδά, μια κλήση για 3 λεπτά προς την Ελλάδα είχε κόστος 12 δολάρια. Με δεδομένο ότι είχα ένα προϋπολογισμό 5 δολαρίων την εβδομάδα για «διάφορα μικρά έξοδα», το κόστος της κλήσης ήταν ένα απαγορευτικό ποσό. Τώρα καλώ τα ξαδέφια μου κάθε μήνα, και αυτό μου κοστίζει λίγα σεντς. Τι αλλαγή!

Συναντηθήκαμε ακόμη μια-δυό φορές και αποφασίσαμε ότι πρέπει να παντρευτούμε. Αλλά το πότε, ήταν ένα πρόβλημα. Εγώ είχα ήδη δεσμευθεί να παρευρεθώ σε ένα συνέδριο στη Νιγηρία. Υπήρχαν δυσκολίες και επειδή η Πόλα περίμενε την έκδοση του εκκλησιαστικού διαζυγίου της από τη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία, και μέχρι τότε δεν θα μπορούσαμε να παντρευτούμε θρησκευτικά.

Επιπλέον η Πόλα είχε μια δέσμευση με την Παγκόσμια Τράπεζα. Έτσι, μετά από διαβουλεύσεις με «τον Πιγκούνιο» (τη μητέρα της Πόλα) και την Σέϊκα αποφασίστηκε να έχουμε μια δεξίωση στην Οδό Όρντγουαϊν (Ordway), στο σπίτι της μητέρας της και να ακολουθήσει μια τελετή για πολιτικό γάμο στο γραφείο του δικαστή Χάρολντ Μίλερ (Harold Miller) αδελφό ενός φίλου της Πόλα.

Η δεξίωση στην οδό Όρντγουαϊν πριν το γάμο μας. Αριστερά η μητέρα της Πόλα. Μετά η Σαπφώ, η εξαδέλφη της Πόλα, η Σέϊκα και η κόρη της Βίλλυ. Στη συνέχεια η Νταντίν και τέλος η Πόλα και εγώ

Μάρτυρες στο γάμο μας ήταν ο Κώστας Νοταράς, ο Ναυτικός Ακόλουθος στην Ελληνική Πρεσβεία και η δικηγόρος Πάττυ Φρόμμαν (Patty Frohman) φίλη της Πόλα από την πρώτη τάξη. Ο Νοταράς, είχε παντρευτεί την Αλίκη, την ανιψιά της Νταντίν, με τη οποία έπαιζα όταν ήμασταν παιδιά και ζούσα στο Χαλάνδρι. Στη ρεσεψιόν γνώρισα διάφορους Γιουγκοσλάβους με διεθνή νοοτροπία, και φίλους της

Πόλα. Εκεί ήταν και οι Σαφώ-Νταντίν (πάντα τις βάζαμε μαζί). Ένοιωσα άνετα σε αυτή την ομάδα που είχε και αρκετούς άλλους διεθνείς. Ταίριαζαν, ήταν συνεπείς με την κοσμοπολίτικη ταυτότητά μου. Ο γάμος πραγματοποιήθηκε στις 23 Δεκεμβρίου, 1966. Το ταξίδι του μέλιτος έγινε σε κοντινή απόσταση, στο Σάρλοτσβιλ (Charlottesville) της Βιρτζίνια. Παρευρεθήκαμε σε μια συνεδρίαση της Αμερικανικής Ένωσης για την Πρόοδο της Επιστήμης (American Association for the Advancement of Science, AAAS) στην Ουάσιγκτον, και στη συνέχεια, πέταξα μόνος μου στη Νιγηρία. Η Πόλα διαμαρτυρήθηκε αλλά τα συνέδρια ήταν κάτι που τελικά συνήθισε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Διαπολιτισμική Ψυχολογία

1967

Το κορυφαίο γεγονός εκείνης της χρονιάς ήταν το συνέδριο στο Ιμπαντάν (Ibadan) της Νιγηρίας. Πραγματοποιήθηκε με άνεση στο Πανεπιστήμιο του Ιμπαντάν που είχε και ένα υπέροχο χώρο για τους διδάσκοντες με μια πολύ ωραία πισίνα. Το δωμάτιό μου ήταν σε σχετικά μικρή απόσταση με τα πόδια από τις συνεδριάσεις, αλλά όταν κάποια μέρα δέχθηκα την προσφορά ενός μέλους από το διδακτικό προσωπικό για να πάμε στο συνέδριο μαζί, παρατήρησα ότι είχε τα βιβλία του Αριστοτέλη στο αυτοκίνητό του. Αναρωτήθηκα τι άραγε να σκέφτονταν οι Νιγηριανοί φοιτητές για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Το συνέδριο διοργάνωσαν ο Χερμπ Κέλμαν (Herb Kelman) και ο Ανρύ Τάζφελ (Henri Tajfel) που τελικά δεν συμμετείχε στο συνέδριο γιατί ήταν ήδη ασθενής. Συνάντησα πολλούς γνωστούς διαπολιτισμικούς κοινωνικούς ψυχολόγους όπως τους Όττο Κλάϊνμπεργκ (Otto Kleinberg), Μ. Μπρούστερ Σμιθ (M. Brewster Smith), Άλαστερ Χέρον (Alastair Heron), Γκούσταβ Γιαχόντα (Gustav Jahoda), Άλαστερ Μάντυ-Κάστλ (Alastair Mundy-Castle), Ντο Πράις Γουίλιαμς (Dough Price-Williams), και τον Ροχέλιο Ντιάζ-Γκερρέρο (Rogelio Diaz-Guerrero). Έκανα δύο εκδρομές: Πήγα στο Λάγος, και είδα ένα θαυμάσιο μουσείο με έργα Αφρικανικής τέχνης, και στο Ίφε (Ife), ένα θρησκευτικό κέντρο με το δικό του τοπικό βασιλιά, τον «Όμπα» (Oba), το σπίτι του οποίου ήμουν σε θέση να επισκεφθώ. Εκεί κοντά υπήρχε και ένα τοίχος με μερικές πολύ ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Είδα επίσης και τη ζούγκλα, αλλά δεν με ενθουσίασε.

Η επίσκεψη στο παζάρι ήταν πολύ πιο ενδιαφέρουσα. Κάποιος μπορούσε να αγοράσει οστά πιθήκων για να χρησιμοποιηθούν σε τελετές, αλλά επίσης μπορούσε να αγοράσει και πιθήκους με τον ίδιο τρόπο που αγοράζουμε στη Δύση τα βοοειδή. Πήγα για ψώνια στην

τοπική αγορά με τον Τζόελ Όρλωφ (Joel Orloff), ένα προπτυχιακό φοιτητή που, δύο χρόνια πριν, το 1965 ήταν φοιτητής στην τάξη μου και τώρα βρίσκονταν στη Νιγηρία με το Ειρηνευτικό Σώμα (Peace Corps). Ήθελα να αγοράσω μια μάσκα, και ήμουν διατεθειμένος να ξοδέψω γύρω στα 20 δολάρια. Ο Τζόελ που μιλούσε την τοπική γλώσσα, μου την αγόρασε για λιγότερο από 5 δολάρια.

Στο συνέδριο που υποτίθεται ότι θα έφερνε σε επαφή ψυχολόγους της Δύσης με ψυχολόγους της Αφρικής ώστε να μπορούν να συνεργάζονται στον τομέα της έρευνας, άκουσα μια πολύ σημαντική ομιλία που κατά κάποιο τρόπο άλλαξε τη ζωή μου.

Η ομιλία δόθηκε από ένα Τυνήσιο κοινωνιολόγο, στα πιο υπέροχα Γαλλικά. Υποστήριξε ότι υπήρχε κάτι σαν «πνευματική αποικιοκρατία», που ασκείται από ερευνητές της Δύσης με το να επισκέπτονται τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, να συλλέγουν στοιχεία και να μη στηρίζουν τους ντόπιους με οποιονδήποτε τρόπο. Πράγματι, με έπεισε ώστε να αλλάξω τον τρόπο που και εγώ έκανα έρευνες. Μετά από αυτό το συνέδριο, στο βαθμό που ήταν δυνατόν, συνεργάστηκα στενά με τους τοπικούς συνεργάτες, ζητούσα τις προτάσεις τους σχετικά με την έρευνα, δημιουργούσαμε από κοινού τις υποθέσεις και αναπτύσσαμε από κοινού τη μεθοδολογία. Μετά την ανάλυση των δεδομένων, τους παρουσίαζα τα αποτελέσματα για επαναπροσδιορισμό και νέα ερμηνεία και ανέφερα τον κάθε ένα χωριστά με το όνομά του ως συμμετέχοντα ερευνητή στις δημοσιεύσεις. Δίδαξα τους φοιτητές μου να κάνουν το ίδιο αν και μετανιώνω κατά καιρούς γιατί μερικοί από τους πρώην φοιτητές μου δημοσιεύουν με μια πληθώρα συνεργατών και επειδή περιλαμβάνουν τόσα πολλά ονόματα είναι κάπως δύσκολο να μπορέσει κανείς να αναφερθεί στα άρθρα τους.

Στο συνέδριο συζητήθηκε η ανάγκη για κάποιο έντυπο που θα ενημερώνει τους συμμετέχοντες για τις δραστηριότητες των άλλων συμμετεχόντων. Προσφέρθηκα να λειτουργήσω ως συντάκτης του δελτίου που αρχικά ονομάστηκε Ενημερωτικό δελτίο Διαπολιτισμικής Κοινωνικής Ψυχολογίας (*Cross-Cultural Social Psychology Newsletter*). Ζήτησα από τον υπεύθυνο παρακολούθησης της σύμβασης του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ, εάν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε κεφάλαια από το συμβόλαιο για την κάλυψη του κόστους εκτύπωσης και ταχυδρομικής αποστολής και εκείνος συμφώνησε. Η λίστα διανομής είχε 250 ονόματα. Μετά την ίδρυση της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία το 1972, το έντυπο μετονομάστηκε σε «Cross-Cultural Psychology Bulletin» (iaccp.org/bulletin) Αυτό το δελτίο ήταν το μοναδικό επίσημο μέσο ενημέρωσης μέχρι και την αξιοποίηση των διαδικτυακών μέσων το 2013.

Οι σύνεδροι του Ιμπαντάν: Ο Χερμπ και η Ρόουζ Κέλμαν είναι στο κέντρο, στην πρώτη γραμμή. Εγώ βρίσκομαι στην τελευταία σειρά, δίπλα στο Μ. Μπρούστερ Σμιθ. Στην πρώτη σειρά αναγνωρίζονται οι Ότο Κλάινμπεργκ και Ροχέλιο Ντιαζ-Γκερρέρο και σ' αυτούς που κάθονται τους Πράις Γουίλιαμς, Χέρον, Τζάκομπσον, Μάντυ-Κάσλ και Γιαχόντα.

Λεπτομέρεια από το συνέδριο του Ιμπαντάν, 1967. Αριστερά ο Πολωνός κοινωνιολόγος, ο Μ. Μπρούστερ Σμιθ, ο Τριάντης, ο Τζάκομπσον (που οι αποσκευές του πήγαν στη Νότια Αφρική και μέχρι το τέλος του συνεδρίου δεν είχαν παραδοθεί στο Ιμπαντάν), και άλλοι που δεν μπορεί να προσδιορίσω.

Η Πόλα μετακόμισε στη Σαμπέιν το χειμώνα του 1967. Το κλίμα του Ιλλινόις από μόνο του ήταν αρκετό για ένα μεγάλο σοκ. Αλλά παρά τα χιόνια εκείνης της χρονιάς, έγιναν πολλά πάρτι προς τιμήν μας και ζέσταναν τα πράγματα. Όταν οι Χάμφρεϋς που έμεναν περίπου 30 χιλιόμετρα έξω από την πόλη σε μια όμορφη δασώδη περιοχή έδωσαν ένα πάρτι προς τιμήν μας και στην επιστροφή συναντήσαμε μια μεγάλη χιονοθύελλα, δημιουργήσαμε ένα κονβόι από αυτοκίνητα για να μπορέσουμε να επιστρέψουμε στην πόλη.

Λίγο αργότερα, στείλαμε και τα έπιπλα της Πόλα. Φορτώσαμε το αυτοκίνητό της, μια αναξιόπιστη παλιά Σίμκα (Simca) και κατευθυνθήκαμε προς το Ιλλινόις. Αν και μας άφησε στο δρόμο στο Οχάϊο, την επισκευάσαμε και συνεχίσαμε.

Το καλοκαίρι πήγαμε στην Ελλάδα, για να συναντήσει η Πόλα τους συγγενείς μου. Ήταν η χρονιά που είχε γίνει το πραξικόπημα των Ελλήνων συνταγματαρχών και υπήρχαν διάφοροι περιορισμοί των ατομικών ελευθεριών. Για παράδειγμα, δεν επιτρεπόταν καμία συγκέντρωση με περισσότερα από 5 άτομα χωρίς άδεια από την αστυνομία. Ο πατέρας μου πήρε την άδεια και κάλεσε τους συγγενείς της Αθήνας. Ήρθαν περίπου 30 από αυτούς και χάρηκαν πολύ με την Πόλα γιατί τουλάχιστον μπορούσαν να επικοινωνήσουν μαζί της. Ο πατέρας μου μιλούσε μαζί της Γερμανικά, η μητέρα μου Γαλλικά, οι περισσότεροι θείοι μου μιλούσαν τη μία ή την άλλη από αυτές τις γλώσσες, ενώ τα ξαδέλφια μου μιλούσαν Αγγλικά.

Μια στιγμή έντασης υπήρξε όταν ο θεός Ηρακλής μας κάλεσε σε δείπνο. Είχε καλέσει και τον πατέρα μου και τη Μάρω, αλλά είχε επίσης καλέσει και τη μητέρα μου. Οι δύο κυρίες κράτησαν μια απόσταση μεταξύ τους, αλλά ήταν όλα πολύ πολιτισμένα. Εκείνο το καλοκαίρι συνεργάστηκα με τη Βάσω Βασιλείου σε άρθρα και κεφάλαια για την «Ανάλυση της Υποκειμενικής κουλτούρας» (Analysis of Subjective Culture). Είχαμε εγκατασταθεί στο Μούντυ Μπέι (Moondy Bay), μια μαγευτική τοποθεσία στο νησί της Αίγινας με αξέχαστα ηλιοβασιλέματα. Η Πόλα μας βοηθούσε στα Αγγλικά και μετά πήγαινε για κολύμπι. Εμείς, ενώ πράγματι δουλέψαμε σκληρά, επίσης κολυμπούσαμε καθημερινά.

Μετά την Αθήνα πήγαμε στην Κέρκυρα, όπου οι Κερκυραίοι θείοι και θείες φρόντισαν να μας διασκεδάσουν και να μας πουν για τις καλύτερες παραλίες του νησιού. Ο θεός μου ο Τάσος ήταν

ιδιαίτερα θετικός για τον Άη Γόρδη. Πήγαμε εκεί για λίγες ημέρες και μείναμε σε ένα πολύ απλό ξενοδοχείο, μέσα σ' ένα αμπελώνα, με κόστος 3 δολάρια τη βραδιά και κοινόχρηστο μπάνιο. Το φαγητό ήταν απλό, αλλά πολύ καλό. Ήταν ένα ιδανικό μέρος για νεόνυμφους. Το όνομα του ιδιοκτήτη ήταν Δουκάκης, και τον ρώτησα αν ήταν συγγενής του τότε κυβερνήτη της Μασαχουσέτης και αργότερα υποψήφιου για την Προεδρία των ΗΠΑ. Ισχυρίστηκε ότι ήταν δεύτερος ξάδερφός του. Εργαζόταν στο τελωνείο μέχρι που συνταξιοδοτήθηκε και, στη συνέχεια, άνοιξε αυτό το ξενοδοχείο και εστιατόριο. Νοικιάσαμε ένα μικρό Fiat και οδηγήσαμε σ' όλο το νησί. Σε ένα σημείο η μηχανή «άναψε» κι έπρεπε να κάνουμε διάλειμμα για να κρυώσει. Έδειξα στην Πόλα τις αγαπημένες μου τοποθεσίες όπως την Παλαιοκαστρίτσα και τη Μπέλλα Βίστα στο βουνό, που έβλεπε την Παλαιοκαστρίτσα με μια θέα τόσο εντυπωσιακή όσο το Γκραντ Κάνυον.

Μετά την Κέρκυρα πήγαμε στη Ρώμη και την εξερευνήσαμε αρκετά καλά. Είδαμε όλες τις βασικές περιοχές, όπως τη Πιάτσα Ναβόνα, τη Ρωμαϊκή αγορά (Forum) με το Στόμα της Αλήθειας (Bocca di Verita) και το Πάνθεον, ένα πραγματικά αξιόλογο κτίριο αφού εξακολουθεί να διατηρείται σε τόσο καλή κατάσταση, μετά από 2000 χρόνια. Επισκεφθήκαμε το νησάκι Ιζόλα Τιμπεριάννα (Isola Tiberiana), πολλές πλατείες και σιντριβάνια, και το ναό του Αγίου Παύλου Εκτός των Τειχών, που τον θεωρώ ακαταμάχητο. Είδαμε τη Βίλα Μποργκέζε, τη Βίλα Τζούλια (Villa Giulia), και τη Βίλα Φαρνέζε (Villa Farnese). Έξω από τη Ρώμη είδαμε την Βίλα του Αδριανού, και τη Βίλα Ντ' Έστε (Villa d' Este). Πήγαμε στο εκκλησάκι της Καπέλα Σιζτίνα και στη συνέχεια στο Μουσείο του Βατικανού για να αποφύγουμε τα πλήθη. Φάγαμε εξαιρετικό ιταλικό φαγητό και επειδή έκανε πολλή ζέστη ήπιαμε γαλόνια Πελεγκρίνο (Pellegrino).

Στη συνέχεια πήγαμε στο Λονδίνο και η Πόλα θεώρησε ότι έπρεπε να δει ένα γιατρό. Πίστευε ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ιταλία την ενοχλούσε "το ελαιόλαδο". Τελικά είδε τον Σερ Τάδε ή Δείνα που της ανακοίνωσε ότι ήταν έγκυος και καλό θα ήταν να αποφεύγει μετακινήσεις με μέσα τύπου «chare-a-bank», όπως τα λεωφορεία. Κάναμε πολλές περιηγήσεις στο Λονδίνο, πήγαμε ακόμη και στο Μπαθ με τρένο, που είχε περισσότερο στυλ, και στην Οξφόρδη. Εκείνη τη χρονιά είχα ένα συνέδριο στο Λονδίνο. Σ' αυτό το συνέδριο πραγματοποιήθηκε μια πλούσια δεξίωση στον τελευταίο όροφο του ουρανοξύστη της BP (British Petroleum). Δειπνήσαμε στο Γουήλερς (Wheeler's) που υποτίθεται ότι ήταν από τα καλύτερα εστιατόρια με θαλασσινά στην πόλη, με τους Πωλίν (Pauline) και Εντ Φλάϊσμαν (Ed Fleishman) και παραγγείλαμε Ντόβερ Σολ (Dover Sole).

Από το Λονδίνο πέταξα στην Τεχεράνη, για ακόμη ένα από τα συνέδρια του Όσγουντ (Osgood). Η Πόλα πέταξε στη Βιέννη και την συνάντησα εκεί μετά την Τεχεράνη για να γνωρίσω τους Αυστριακούς συγγενείς της. Η μητέρα της Πόλα, η γνωστή στην οικογένεια ως «Πιγκουίνος», γεννήθηκε στο Μπάντεν Μπέι Βιέν (Baden bei Wien), έξω από τη Βιέννη. Στη Βιέννη συνάντησα για πρώτη φορά μια καταπληκτική σειρά από ψευδώνυμα. Η μητέρα της Πόλα ήταν «ο Πιγκουίνος», οι θείες της Ρωζάνη ήταν η Μπάφζη (Bufzi) και Ελένη ήταν η Σίμπο (Sibo), απο τα ξαδέλφια της, ο Χέραλντ ήταν ο Νούσση (Nussi), ο Γκέρχαρντ ήταν ο Σπέκι (Specki), η Μικαέλα ήταν η Μούμε (Mume) και ο Μπρούνο ήταν ο Λάμπι (Lumpi). Η Μπάφζη ήταν ιστορικός τέχνης και αργότερα έπαιξε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή της Λουΐζας όταν ως τριτοετής κολλεγίου η Λουΐζα πήγε στη Βιέννη. Η Μπάφζη λειτούργησε σαν γιαγιά της Λουΐζας, δεδομένου ότι «ο Πιγκουίνος» πέθανε όταν η Λουΐζα ήταν μόλις 4 ετών. Η Σίμπο ήταν αρχαιολόγος, και μιλούσε πολλές γλώσσες,

συμπεριλαμβανομένης και της τουρκικής, που της ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη όταν με το σύζυγό της έκανε ανασκαφές στην Έφεσο.

Οι τρεις αδελφές ήταν γνωστές ως οι Καραμαζώφ. Ήταν εκπληκτικοί γλωσσολόγοι που σαν παιδιά δημιούργησαν τη δική τους γλώσσα. Μετά τον πόλεμο, αυτή τους η γνώση αποδείχθηκε πολύτιμη και για τις τρεις. Η Μπάφζη είχε μία κόρη, την Μούμε που ήταν πιο δεμένη με την Πόλα επειδή και οι δυο τους ήταν μοναχοπαίδια και την είχε σαν αδερφή της. Η Πόλα και η Μούμε είχαν κάνει πολλά ταξίδια μαζί πριν παντρευτούν. Η Μούμε που ήταν πιανίστρια, είχε παντρευτεί τον Πέπη, ένα τσελίστα που ταξίδευε σ' όλο τον κόσμο δίνοντας συναυλίες με τη Συμφωνική Ορχήστρα Μοτσαρτέουμ (Mozarteum). Όταν κάποια χρονιά η Ορχήστρα σε περιοδεία της επισκέφθηκε τη Σαμπέϊν, καλέσαμε τον Πέπη και μερικούς φίλους του σε δεξίωση στο σπίτι μας, στο Λέικ Πάρκ 1 (Lake Park 1). Η κόρη τους, που η οικογένεια τη φωνάζει Ούρση (Ursi) είναι αρχιτέκτονας. Έχει σχεδιάσει ένα οικολογικά βιώσιμο κτίριο στη Βιέννη, και ταξιδεύει σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης και της Κίνας, για να δώσει διαλέξεις σχετικά με αυτό το θέμα. Η Σίμπο είχε τρεις γιους, αλλά η Πόλα ήταν πιο κοντά με το Νούσση που, στο τέλος της καριέρας του, ήταν ο Πρέσβης της Αυστρίας στην Ιρλανδία.

Όλα αυτά τα χρόνια επισκεφθήκαμε αυτούς τους συγγενείς πολλές φορές. Με τη Μπάφζη επισκεφθήκαμε τις εκκλησίες της Βιέννης και της γύρω περιοχής. Όταν το 1995, δίδασκα για 6 εβδομάδες στο Πανεπιστήμιο του Ίνσμπρουκ, η Σίμπο ήταν σε έναν οίκο ευγηρίας του Ίνσμπρουκ και συνήθιζα να την επισκέπτομαι συχνά εκεί. Έχουμε περάσει αρκετό χρόνο μαζί με τη Μούμε και το σύζυγό της Πέπη, τόσο στην Κέρκυρα όσο και στη Μυτιλήνη. Οδηγούσα στις περιηγήσεις μας και επειδή μόνο εγώ μιλούσα ελληνικά, εκτελούσα και χρέη διερμηνέα. Βρεθήκαμε μαζί τους στο Παρίσι και στο Όσλο. Το 1973 συναντηθήκαμε με το Νούσση στο

Βερολίνο που με ευκολία μας πήγε στο Ανατολικό Βερολίνο για να δούμε το Μουσείο της Περγάμου, επειδή είχε διπλωματική άδεια. Μείναμε μαζί με το Νούσση και τη σύζυγό του Μαίρη Τζέϊν (Mary Jane) στην Οτάβα, τη Νέα Υόρκη και το Μιλάνο. Στην πρώτη συνάντησή της οικογένειας στη Βιέννη, μετά το ταξίδι μου στο Ιράν, εκτός από τη μητέρα της Πόλα και τη Μπάφζη, ήταν και ένας Ούγγρος Κόμης, εξάδελφος της μητέρας της. Ήταν εντελώς άπορος, αλλά πολύ καλλιεργημένος. Είχε δραπετεύσει από την Ουγγαρία στην εξέγερση του 1956 με ταξί! Εγώ είχα έρθει με ένα κιλό χαβιάρι που είχα φέρει από το Ιράν, αλλά όταν αρχίσαμε το πάρτι, έπιασε τη μητέρα της Πόλα ένας φοβερός πονόδοντος και αναγκαστικά την πήγαμε στον οδοντίατρο. Μέχρι να επιστρέψουμε το χαβιάρι είχε εξαφανιστεί! Τους ενημερώσαμε ότι θέλαμε να πάμε σ' ένα «Heuriger» μια εκδήλωση σε ταβέρνα στο δάσος της Βιέννης για το νέο κρασί της χρονιάς. Η Μπάφζη είχε αντιρρήσεις, διότι αυτό δεν ήταν ένδειξη καλλιεργημένων ανθρώπων. Πήγαμε έτσι κι αλλιώς, και στο παρκινγκ παρατηρήσαμε σταθμευμένα πολύ ακριβά αυτοκίνητα. Προφανώς και οι καλλιεργημένοι αριστοκράτες πηγαίνουν σε τέτοιου είδους γεγονότα.

Επιστρέψαμε στο Ιλλινόις. Τότε στο Τμήμα υπήρχαν τα «proseminars», μια σειρά διαλέξεων που έδιναν οι διδάσκοντες στη σχολή. Η δική μου διάλεξη είχε θέμα τη διαπολιτισμική ψυχολογία. Όταν μετά τη διάλεξη ένας φοιτητής με ρώτησε αν μου άρεσε το «ενδιαφέρον» φαγητό και του απάντησα «Φυσικά», μου ανέφερε ότι του άρεσε να μαγειρεύει αλλά χρειαζόταν μια κουζίνα για να ασκήσει το χόμπι του. Τον κάλεσα στο σπίτι μας για να χρησιμοποιήσει τη δική μας κουζίνα. Ξόδεψε μια μέρα ολόκληρη για να προετοιμάσει ένα γαλλικό γεύμα. Καλέσαμε και τους Ντέιβις (Davis) και οι τέσσερις μας απολαύσαμε το γεύμα που πράγματι ήταν εξαιρετικό. Ο φοιτητής έκανε τις προετοιμασίες στην κουζίνα, και μας σέρβιρε. Ήταν κάτι αξέχαστο!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Πανεπιστήμιο Κορνέλ

Φωτογραφία του sach1tb,
(<http://www.flickr.com/photos/sach1tb/274991658/>) από το Wikimedia Commons

1968

Η γέννηση της Λουϊζας ήταν το κύριο γεγονός της χρονιάς. Γεννήθηκε στις 15 Μαρτίου στην Ουρμπάνα και ήταν μια σκέτη απόλαυση. Για τα λίγα χρόνια που ακολούθησαν μου άρεσε να την κανακεύω και αυτή το απολάμβανε.

Το Κέντρο Διεθνών Σπουδών (Center of International Studies) του Πανεπιστημίου Κορνέλ με κάλεσε ως επισκέπτη καθηγητή για το ακαδημαϊκό έτος 1968-1969. Αφού η Πόλα δεν ήταν ευχαριστημένη με το «σπιρτόκουτο» (το σπίτι της 2211 Lawndale), αυτή η πρόσκληση ήταν μια πολύ καλή λύση. Νοικιάσαμε ένα κλιματιζόμενο αυτοκίνητο στο οποίο είχαμε βάλει τη Λουΐζα στο καλαθάκι της και την Πάντυ (Puddy) τη γάτα, στο δικό της καλαθάκι μεταφοράς. Η Πόλα οδηγούσε το σκαραβαίο μας που δεν είχε κλιματισμό. Στο δρόμο κάναμε ένα διάλειμμα και σταματήσαμε σ' ένα πάρκο στο Μίσιγκαν. Η Πάντυ που της είχαμε φορέσει ένα λουράκι σχεδόν στραγγαλίστηκε. Ένα αγοράκι που ψάρευε εκεί, έδωσε στην Πάντυ ένα ψάρι για να την παρηγορήσει, ελπίζοντας ότι θα της έκανε καλό. Αν και η περιοχή γύρω από Ντιτρόιτ ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, επειδή είχε πολύ κίνηση, μια στάση στο ιστορικό Ντήρφιλντ Βίλατζ (Deerfield Village) μας βοήθησε να ανακτήσουμε τις δυνάμεις μας.

Στο Κορνέλ νοικιάσαμε ένα ωραίο παλιό σπίτι από ένα μέλος του διδακτικού προσωπικού που ήταν σε εκπαιδευτική άδεια. Το σπίτι ήταν τόσο κοντά που μπορούσα να βαδίσω μέχρι το γραφείο μου. Βεβαίως, το Κορνέλ βρίσκεται σε ένα υπέροχο φυσικό περιβάλλον, αλλά θεωρήσαμε ότι ο κόσμος του ήταν πολύ λιγότερο φιλικός από ό,τι στο Ιλλινόις. Στη διάρκεια μιας εκδήλωσης ο Στήβεν Μύλλερ (Stephen Muller), Αντιπρόεδρος Δημοσίων Σχέσεων μας είπε ότι οι σύζυγοι των μελών της σχολής ή αρχίζουν συμβουλευτική θεραπεία, ή γίνονται αλκοολικοί, ή φτάνουν στο διαζύγιο. Στη συνέχεια ο Μύλλερ

έγινε πρόεδρος του Τζονς Χόπκινς (Johns Hopkins). Βγήκε σωστός στις προβλέψεις του. Το επόμενο έτος χώρισαν οι φίλοι μας οι Άσφορντ (Ashfords). Τελικά αποφασίσαμε να κάνουμε μια γιορτή με καλεσμένους τις μπειμπισίτερ μας και τους φίλους τους!

Όταν με ρώτησαν αν ήθελα να μείνω στο Κορνέλ αποφασίσαμε ότι το Ιλλινόις μας άρεσε πολύ περισσότερο. Τα καθήκοντά μου στο Κορνέλ ήταν να δίνω ένα σεμινάριο, με αποτέλεσμα να έχω χρόνο και να γράψω δύο βιβλία. Ο Νταν Κάτζ (Dan Katz) επίσης μου ζήτησε να γράψω ένα βιβλίο σχετικά με τη νοοτροπία για μια σειρά στην οποία είχε την επιμέλεια. Έγραψα το Νοοτροπία και Αλλαγή Νοοτροπίας (*Attitude and Attitude Change*, 1971) που έγινε κλασική βιβλιογραφική αναφορά. Στη συνέχεια ολοκλήρωσα την Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας (*Analysis of Subjective Culture*, 1972), που είχε κεφάλαια για κάθε μια από τις μεθόδους ανάλυσης της κουλτούρας και με στοιχεία από την Ιαπωνία, την Ινδία, την Ελλάδα και τις ΗΠΑ.

Αυτή τη χρονιά έγινε η εξέγερση των φοιτητών ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ, σε πανεπιστημιούπολεις σε όλη την αμερικανική επικράτεια. Οι φοιτητές του Κορνέλ κατέλαβαν το Στρέϊτ (*Straight*), το κεντρικό κτίριο με το Γιούνιον (*Union*) των φοιτητικών δραστηριοτήτων, εκεί που σαν μεταπτυχιακός φοιτητής είχα τα γεύματά μου. Ο πειρασμός της συμμετοχής ήταν μεγάλος, αλλά αντιστάθηκα και συνέχισα τις εργασίες μου.

Ενώ ήμουν στο Κορνέλ είχα προσκληθεί σε ένα συνέδριο με θέμα τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στο Έστες Παρκ (Estes Park) του Κολοράντο. Το Έστες Παρκ είναι ένα πολύ ευχάριστο ορεινό χωριό. Το είχα επισκεφθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν οδηγούσα στην Καλιφόρνια από το Ιλλινόις για να συμμετάσχω στις συνεδριάσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (American

Psychological Association, APA) στο Λος Άντζελες, επειδή ο συνάδελφός μου Τζο Χαντ είχε εκεί ένα εξοχικό σπίτι.

Σ' αυτό το συνέδριο οι συμμετέχοντες ήταν κυρίως εκπαιδευτές από το Ειρηνευτικό Σώμα (Peace Corps). Τους παρουσίασα το έργο για τις πολυπολιτισμικές προσομοιώσεις (culture assimilators). Το έργο αποτελείται από εκπαιδευτικά εγχειρίδια που περιέχουν περίπου 100 σενάρια για να περιγράψουν διαφορετικές διαπολιτισμικές αντιλήψεις που συνήθως οδηγούν σε κάποια παρεξήγηση. Ο εκπαιδευόμενος επιλέγει τις απαντήσεις του από πολλαπλές επιλογές και αν η απάντηση είναι σωστή τότε επιβραβεύεται και περιγράφεται η πολιτισμική διαφορά, ενώ αν η απάντηση είναι λανθασμένη, τότε πρέπει να προσπαθήσει ξανά.

Στις συζητήσεις μας έγινε ξεκάθαρο ότι χρειαζόμασταν ένα οργανισμό στον οποίο ερευνητές και εκπαιδευτές που ασχολούνται με διαπολιτισμικά θέματα θα μπορούσαν να ανταλλάξουν ιδέες. Έτσι ιδρύσαμε την Εταιρεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Έρευνας (Society for Intercultural Training and Research, SIETAR, <http://www.sietarusa.org/>). Μετά από λίγα χρόνια το περιοδικό *Journal of Intercultural Research*, με συντάκτη τον Νταν Λάντις (Dan Landis), έγινε το επίσημο περιοδικό της SIETAR.

Ωστόσο, περίπου δέκα χρόνια αργότερα, τα μέλη της εταιρείας SIETAR που είχαν ερευνητικό προσανατολισμό, αποφάσισαν ότι η εταιρεία έδινε μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαίδευση. Έτσι, ίδρυσαν την Διεθνή Ακαδημία Διαπολιτισμικής Έρευνας (International Academy for Intercultural Research, IAIR) και το περιοδικό *Journal of Intercultural Research* του Νταν Λάντις, έγινε το επίσημο όργανο αυτής της οργάνωσης. Κατά τη διάρκεια των ετών έχω συμμετάσχει και στους δύο οργανισμούς, αλλά τελικά επικεντρώθηκα στην AIR.

Το 2004 η AIR κατά τη συνεδρίασή της στην Ταϊβάν μου απένειμε το βραβείο της, για προσφορά Ζωής (*Lifetime Contributions Award*).

Το 1968 βαπτίσαμε τη Λουΐζα στη Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία και παντρευτήκαμε άλλη μια φορά για να καλυφθούν οι απαιτήσεις του κληρονομικού δικαίου της Ελλάδας, αφού τότε η Ελλάδα δεν αναγνώριζε τον πολιτικό γάμο, κάτι που έχει αλλάξει από το 1982.

Το 1968 έδωσα διαλέξεις στα Πανεπιστήμια American University στην Ουάσινγκτον και στο Νοτρ Ντέμ (Notre Dame). Συμμετείχα στο συνέδριο Κοινωνικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Προσωπικότητας στη Χαβάη. Ωστόσο, το πιο σημαντικό συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο Λαγονήσι, σε μια παραλία έξω από την Αθήνα στην Ελλάδα. Λίγο πριν φύγω για το συνέδριο αναστατώθηκα γιατί έμαθα ότι δολοφονήθηκε ο Ρόμπερτ Κένεντι. Η διοργάνωση του συνεδρίου έγινε από τους Βασιλείου και εμένα, με χορηγία από το NATO, με σκοπό να παρουσιαστούν τα ευρήματα σχετικά με την Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας (*Analysis of Subjective Culture*) και να αξιολογηθούν από την επιστημονική κοινότητα. Συμμετείχαν πολλοί διάσημοι κοινωνικοί ψυχολόγοι όπως ο Όττο Κλάινμπεργκ, ο Γουόλυ Λάμπερτ (Wally Lambert) και ο Καλ Ίζαρντ (Cal Izard). Συμμετείχαν επίσης και μερικοί νέοι διαπολιτισμικοί ψυχολόγοι με τη πιο αξιοσημείωτη παρουσία αυτή της Σίγντεν Καγιτζμπάσι (Cigden Kagitcibasi). Ο Ανρύ Ταζφέλ (Henri Tajfel) που είχε προσκληθεί, αρνήθηκε να παραστεί επειδή ακριβώς πριν από το συνέδριο η ομάδα των Ελλήνων συνταγματάρχων ανέλαβε την κυβέρνηση. Αν και του είχα πει ότι οι συνταγματάρχες δεν είχαν κανένα ενδιαφέρον για το δικό μας συνέδριο για το οποίο είχαμε δουλέψει τόσο σκληρά να το οργανώσουμε, και ότι αν δεν ερχόταν θα μας έκανε περισσότερο κακό, δεν κατάφερα να τον πείσω.

Στη μέση ο Ότο Κλάινμπεργκ στο συνέδριο στο Λαγονήσι, 1968. Στη δεξιά πλευρά εγώ.

Το καλοκαίρι πήγαμε τη Λουΐζα στο πρώτο ταξίδι της στην Ευρώπη. Στο Μόναχο αγοράσαμε ένα άλλο Volkswagen, μεγαλύτερο αυτή τη φορά από το σκαραβαίο. Συναντηθήκαμε με δύο θείους και τη μητέρα της Πόλα. Προσπαθήσαμε να βρούμε ένα Σερβικό

εστιατόριο αλλά σε κάθε διασταύρωση ο ένας θείος έλεγε "αριστερά" και ο άλλος "δεξιά". Τελικά βρήκαμε το εστιατόριο.

Στην Αυστρία οδηγήσαμε νότια, επισκεφθήκαμε ένα υπέροχο κάστρο και στη συνέχεια περάσαμε στην Ιταλία από τη γέφυρα Μπρένερ (Brenner Bridge) που μόλις είχε ολοκληρωθεί. Μείναμε σε ένα κάστρο που πρόσφατα είχε αρχίσει να λειτουργεί ως ξενοδοχείο και επειδή ήταν νέο είχε χαμηλές τιμές και μπορούσαμε να το καλύψουμε. Οδηγήσαμε στη Ραβέννα, και στο δρόμο προς το Μπρίντζι η Λουΐζα είχε την πρώτη της επαφή με τη θάλασσα. Έβαλε το πόδι της στην Αδριατική, αλλά δεν της άρεσε.

Οι συγγενείς ήταν πολύ χαρούμενοι με την Λουΐζα και ιδιαίτερα η μητέρα μου, η οποία επίσης ονομαζόταν Λουΐζα. Ωστόσο, υπήρχε ένα πρόβλημα με το φαγητό γιατί η Λουΐζα ήθελε μόνο αυγά. Όπου πήγαμε λοιπόν, συγγενείς και φίλοι έφεραν τεράστιες ποσότητες αυγών και είχαμε αυγά σε ομελέτες, αυγά τηγανητά, αυγά χτυπητά!

Ο δρόμος της επιστροφής και το ταξίδι με το φέρρυ μποτ ήταν μια περιπέτεια! Τα αυτοκίνητα ήταν παρκαρισμένα τόσο κοντά το ένα με το άλλο που δεν μπορούσαμε να ανοίξουμε τις πόρτες και αναγκαστήκαμε να περάσουμε τη Λουΐζα από την ηλιοροφή. Σταματήσαμε στο Αλμπερομπέλλο (Alberobello). Το ξενοδοχείο μας είχε ένα κτίσμα με θόλο. Όταν ήμασταν στη τραπεζαρία για φαγητό, η Λουΐζα σπρώχνοντας το καροτσάκι της, κάπως βρέθηκε στην κουζίνα και το προσωπικό την καλοδέχθηκε σαν πριγκίπισσα. Οι Ιταλοί είναι τόσο καλοί με τα παιδιά! Οδηγήσαμε στο Αλταμούρα, τη Μπαρλέττα και το Μπάρι που έχει ένα εντυπωσιακό Νορμανδικό κάστρο. Σε κάποιο σημείο πέσαμε πάνω σε απεργούς που είχαν κόψει την κυκλοφορία. Μίλησα μαζί τους και ένας μου είπε ότι θα μας άφηναν να περάσουμε μόνο αν σήκωνα τη Λουΐζα μέσα από την ηλιοροφή του VW, ενώ η Πόλα οδηγούσε. Όπως και έγινε. Ήμασταν

σε θέση να συνεχίσουμε το ταξίδι μας στην Ποτέντζα (Potenza) και στη συνέχεια στην Πέστουμ (Paestum), που μείναμε στη γερμανική Πανσιόν Σίλλερ (Pension Schiller). Σε αυτό το μέρος, η Λουΐζα προσπάθησε πάλι να περάσει με το καροτσάκι της στην κουζίνα αλλά την κατσάδιασαν απότομα. Να ένα μάθημα στις διαπολιτισμικές διαφορές! Η περιοχή έχει πολλά αρχαιοελληνικά κτίσματα και αξίζει πραγματικά να δει κανείς το ναό του Δία στην Πέστουμ.

1969

Τη χρονιά που ήμουν στο Κορνέλ, αφού έτσι κι αλλιώς βρισκόμουν στην Ανατολική Ακτή, έδωσα διαλέξεις σε διάφορα πανεπιστήμια στις Ανατολικές Πολιτείες των ΗΠΑ. Σ' αυτά περιλαμβάνονται το Γέιλ (Yale), το Πανεπιστήμιο του Μπάφαλο (Buffalo), τα Πανεπιστήμια Ράτζερς (Rutgers) και Ντέλαγουερ (Delaware). Συμμετείχα στο συνέδριο για την έρευνα Κοινωνικής Ψυχολογίας στην Αφρική (Social Psychological Research in Africa) που πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη. Έδωσα μια Εναρκτήρια ομιλία μετά από πρόσκληση στο Συνέδριο Κουλτούρα και Ψυχική Υγεία, στη Χαβάη, και επίσης μια Εναρκτήρια ομιλία μετά από πρόσκληση στο συνέδριο για τις Πολυγλωσσικές Ομάδες (Multilingual Groups), στις Βρυξέλλες του Βελγίου.

Τον Απρίλιο πήγαμε στο Τορόντο, όπου η οικογένεια Τριάντη γνώρισε τη Λουΐζα. Ο Γιώργος και ο Άλεξ ήταν υπέροχοι παίζοντας μαζί της. Κάναμε επίσης πολλές εκδρομές, σε τοποθεσίες όπως το Τέρκυ Ραν (Turkey Run) στην Ιντιάνα που συναντήσαμε τους Μπέργκερ (Berger), και το Στάρβντ Ροκ (Starved Rock). Το καλοκαίρι πήγαμε στο Όσιαν Σίτυ (Ocean City) του Μέρυλαντ (Maryland) που συναντήσαμε την Σέϊκα (Seka), και είχαμε επισκέψεις από τους Πεπιτόν (Peritone), και τους Φόα (Foa).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Βιβλία – οι Εκδόσεις

Το σπίτι μας στην Σαμπέιν (Λέϊκ Πάρκ 1) στο οποίο ζήσαμε από το 1970 μέχρι και το 2007.

1970

Προσπαθήσαμε να κάνουμε και άλλο ένα παιδί, αλλά δυστυχώς, προέκυψε μια ξαφνική αποβολή. Αποφασίσαμε ότι ίσως πλέον ήμασταν πάρα πολύ μεγάλοι για κάτι τέτοιο, και ότι θα πρέπει να μας αρκεί ένα μόνο υγιές παιδί. Το να προσπαθούσαμε πάλι για ένα δεύτερο παιδί δεν μας φαινόταν μια συνετή επιλογή. Έτσι κι αλλιώς ήμασταν και οι δυο μας μοναχοπαίδια.

Το 1970 είχαμε επιτέλους αρκετά χρήματα για να μπορέσουμε να χτίσουμε το σπίτι μας στην Λέικ Πάρκ 1. Ήμασταν πολύ ικανοποιημένοι από τον εργολάβο Εντ Κάνινγκχαμ (Ed Cunningham) από την Αρκόλα (Arcola) που επέβλεψε την κατασκευή. Μάθαμε ότι ήταν και συγγενής του δικαστή Μίλερ (Miller) που μας είχε παντρέψει στην Ουάσιγκτον. Πράγματι ο κόσμος είναι μικρός. Ο εργολάβος μας ήταν πολιτικός μηχανικός και χρησιμοποιήσαμε ένα προκατασκευασμένο σπίτι, στο οποίο κάναμε μικρές τροποποιήσεις, όπως 1 μέτρο πιο πολύ σε αυτό ή στο άλλο δωμάτιο. Επέβλεπε από κοντά τα συνεργεία που στην πλειοψηφία τους, είχαν εργάτες από την κοινότητα των Άμις (Amish). Όταν κάτι δεν γινόταν σωστά τους ζητούσε και το έφτιαχναν από την αρχή. Είχαμε αποφασίσει να χτίσουμε και βλέπαμε σχέδια σ' ένα βιβλίο με εκατοντάδες δείγματα από αρχιτέκτονες, προσπαθώντας να βρούμε μια "οικονομική λύση". Είχαμε τις επιφυλάξεις μας και ζητήσαμε τη γνώμη του πατέρα της Πάττυ (Patty), της φίλης της Πόλα που ήταν ο αρχιτέκτονας του Καθεδρικού Ναού της Ουάσιγκτον. Μας διαβεβαίωσε ότι τα σχέδια ήταν καλά και ότι παίρναμε την τεχνογνωσία πολλών εξειδικευμένων αρχιτεκτόνων. Έτσι γλυτώσαμε την αμοιβή που είχαμε προβλέψει για τον αρχιτέκτονα και την δώσαμε στη Νάταλι Άλπερτ (Natalie Alpert) μια αρχιτέκτονα διαμόρφωσης χώρου, και Διευθύντρια του Τμήματος Αρχιτεκτονικής Χώρων του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις.

Περάσαμε το καλοκαίρι στην παραλία Ρηχόμποθ (Rehoboth Beach) στο Ντέλαγουερ. Αυτό το καλοκαίρι μαζί μας ήταν και η μητέρα της Πόλα αλλά και οι Σαπφώ-Νταντίν. Η Λουΐζα αποφάσισε ότι της άρεσε η θάλασσα, αλλά κράτησε ακόμα κάποιες επιφυλάξεις για την άμμο.

Όταν επιστρέψαμε, το σπίτι ήταν έτοιμο. Επειδή ήταν προκατασκευασμένο, είχαμε λίγες επιλογές. Μία από τις επιλογές μας ήταν το είδος του τούβλου που θα χρησιμοποιηθεί στην καμινάδα. Πήγαμε στο κατάστημα και συμφωνήσαμε και οι δύο στο ίδιο τούβλο, χωρίς συζήτηση. Ήταν σαν να ήμασταν προγραμματισμένοι να συμφωνούμε.

Το καθιστικό. Εδώ έγιναν τόσα γεγονότα! 1

Το νέο σπίτι άρεσε σε όλους. Η μητέρα της Πόλα είπε ότι ήταν το ωραιότερο σπίτι μετά το σπίτι της πρεσβείας. Η μητέρα μου και η θεία Τζένη ήρθαν στις ΗΠΑ και περάσαμε από την Ανατολική Ακτή για να μείνουν για λίγο με τη Σαπφώ και τη Νταντίν. Ενώ ήμουν στο

διαμέρισμα της μητέρας της Πόλα δεχθήκαμε το τηλεφώνημα που μας ενημέρωνε ότι η Πόλα απέβαλε (βλέπε παραπάνω). Οδηγήσαμε βιαστικά πίσω στη Σαμπέιν.

Τόσο στη μητέρα μου όσο και στη θεία Τζένη άρεσε το σπίτι μας στο Λέικ Πάρκ 1. Η θεία Τζένη είπε ότι ήταν έκπληκτη για το πόσο ήσυχα ήταν τη νύχτα. Φυσικά, η Αθήνα είναι θορυβώδης, με κόρνες και αυτοκίνητα. Τις πήγαμε στο Σικάγο που το βρήκαν πιο εντυπωσιακό. Αγαπούσαν τη θέα από την κορυφή ενός από τους ουρανοξύστες κοντά στη λίμνη, τα μουσεία, και το φαγητό. Οι Νέβιτ οδήγησαν από το Χάμιλτον του Οντάριο για να μας επισκεφθούν στο νέο σπίτι μας.

Η Λουΐζα άρχισε νηπιαγωγείο στο οποίο η Διευθύντρια ήταν μια αξιγάπητη κυρία από την Ολλανδία. Έκλαψε την πρώτη, τη δεύτερη και την τρίτη ημέρα που την πήγαμε εκεί. Έτσι, ζητήσαμε τη γνώμη του Τζο Χαντ, συναδέλφου μου και παγκοσμίου φήμης παιδοψυχολόγου. Μας είπε ότι ήταν φυσιολογικό αλλά θα πρέπει να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της κατάστασης για μια εβδομάδα. Μέχρι το τέλος της τρίτης ημέρας η Λουΐζα ήταν αρκετά χαρούμενη που πήγαινε σχολείο. Το μέρος ήταν γεμάτο από παιχνίδια, και γνώρισε τα άλλα παιδιά της ηλικίας της.

Στη συνέχεια πήγαμε όλοι στην Ελλάδα, και η Λουΐζα ήταν το κέντρο της προσοχής. Και πάλι περάσαμε μέσα από την Ιταλία και σταματήσαμε στη Βενετία και τη Φλωρεντία. Στην Ελλάδα μείναμε στο σπίτι του πατέρα μου στην Κηφισιά. Ο πατέρας μου έχτισε το σπίτι με ένα ιδιαίτερα απλό αλλά πολύ αποτελεσματικό σύστημα κλιματισμού. Ο αέρας, πριν την είσοδό του στο σπίτι, περνούσε από ένα μεγάλο τμήμα του εδάφους, στο υπόγειο κάτω από το σπίτι. Δεδομένου ότι σε λίγα μόλις μέτρα του υπογείου η θερμοκρασία είναι σταθερά στους 12 βαθμούς, ο αέρας ήταν ήδη ψυχρός το καλοκαίρι,

ενώ ήταν πιο ζεστός και έδινε μια ουσιαστική εξοικονόμηση στη θέρμανση του χειμώνα. Η Λουΐζα λάτρεψε τον κήπο στην Κηφισιά, μετά από τους περιορισμούς των ξενοδοχείων. Κάθε πρωί ο παππούς της έδινε φρέσκα βερίκοκα που είχε κόψει από τον κήπο.

Με τον πατέρα μου, τη Μάρω, την Πόλα και φυσικά τη Λουΐζα, κάναμε ένα ταξίδι στην Νοτιοανατολική Πελοπόννησο. Κουβαλούσα τη Λουΐζα σε ένα σακίδιο, κάτι που τότε ήταν μια καινοτομία όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ιταλία. Στην Ιταλία μάλιστα το σχολίασαν: «Εσείς οι Αμερικανοί, δεν πηγαίνετε μόνο στο φεγγάρι, αλλά μπορείτε να μεταφέρετε και τα παιδιά σας στην πλάτη σας». Όταν έγινε η προσελήνωση σε πραγματικό χρόνο, βρισκόμασταν στο Σάλτσμπουργκ (Salzburg) και η σύγκριση της τηλεοπτικής κάλυψης ήταν πραγματικά μια διαπολιτισμική μελέτη. Οι παρουσιαστές της Deutsche Welle έμειναν στις θέσεις τους εκεί για όλη τη νύχτα και φαινόταν η εξάντλησή τους. Οι Αυστριακοί πήγαν για ύπνο και συνέχισαν το πρωί ξεκούραστοι και ευπαρουσίαστοι.

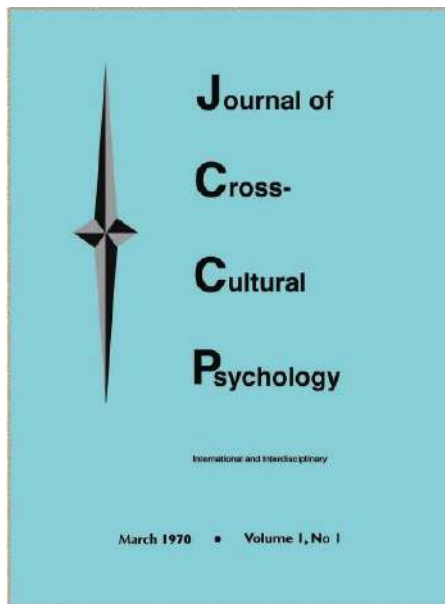

Οι Αμερικανοί μεταφέρουν τα παιδιά τους στην πλάτη!

Επισκεφθήκαμε τη Μεθώνη, που έχει ένα από τα πιο σημαντικά ενετικά φρούρια της Ελλάδας, σε ένα βράχο που μπαίνει στη θάλασσα, και την Πύλο. Κοντά στην Πύλο είναι το παλάτι του βασιλιά Νέστορα, που αναφέρεται τόσο στην Ιλιάδα όσο και στην Οδύσσεια. Εύκολα μπορεί κανείς να καταλάβει ότι αυτό ήταν ένα

σημαντικό κτίριο, με σκάλες που είναι ακόμη ορατές. Το μεγαλύτερο μέρος του αρχαιολογικού χώρου είναι σκεπασμένο για να προστατεύεται από τη βροχή.

Πριν την Πύλο περάσαμε από τις Μυκήνες με την περίφημη Πύλη των Λεόντων και τους άριστα διατηρημένους θολωτούς τάφους από περίπου το 1200 π.Χ.. Από εκεί πήγαμε στην Επίδαυρο, που έχει ένα από τα καλύτερα διατηρημένα θέατρα του αρχαίου κόσμου με εκπληκτική ακουστική. Έχει χώρο για σχεδόν 14.000 θεατές που ο

κάθε ένας μπορεί να ακούσει την πτώση ενός κέρματος στη σκηνή σαν ήταν δίπλα του. Το 1966 είχα ταξιδέψει από την Αθήνα με τη μητέρα μου στην Επίδαυρο, σε αυτό το θέατρο, για να ακούσουμε τη Μαρία Κάλλας στη Μήδεια. Ήταν μια αξέχαστη ερμηνεία.

Το 1970 παρουσίασα ένα άρθρο στην Εταιρεία Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, στη Μινεάπολη της Μινεσότα και ένα άρθρο μετά

από πρόσκληση στον Τομέα 14, του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (American Psychological Association, APA) στο Μαϊάμι της Φλόριδα. Συμμετείχα στο συνέδριο αναφορικά με τις Επιπτώσεις των Κοινωνικών Αλλαγών στη Νοοτροπία (*Impact of Social Change on Attitudes*) στο Πανεπιστήμιο του Μέρυλαντ και έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις Σικάγο Σερκλ (Chicago Circle). Τοποθετήθηκα ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου στο Περιοδικό Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, το «*Journal of Applied Psychology*», στο

οποίο παρέμεινα μέχρι και το 1979. Έγινα επίσης μέλος στο Διοικητικό Συμβούλιο του Περιοδικού Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, το «*Journal of Cross-Cultural Psychology*», στο οποίο παρέμεινα μέχρι και το 2007. Το τελευταίο περιοδικό, το *Journal of Cross-Cultural Psychology*, δημιουργήθηκε το 1970. Όταν, πριν την έκδοσή του, ο Γουόλτερ Λόννερ με ρώτησε αν θεωρούσα ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχει ένα διαπολιτισμικό περιοδικό του απάντησα «Όχι», αφού το *International Journal of Psychology* δημοσίευε άρθρα σχετικά με τη διαπολιτισμική ψυχολογία. Τελικά, αποδείχθηκε ότι είχα κάνει λάθος και ήταν πράγματι αναγκαίο να υπάρξει ένα νέο περιοδικό που θα εξειδικεύονταν στη διαπολιτισμική ψυχολογία, παρ' όλο που και ο Ντον Κάμπελ (Don Campbell) είχε συμφωνήσει μαζί μου, και έτσι είχα καλή παρέα στην, λανθασμένη, απόφασή μου.

1971

Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου έδωσα μετά από πρόσκληση την Εναρκτήρια Ομιλία στο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology). Το συνέδριο έγινε στη Λιέγη του Βελγίου και μείναμε στο Σπα, ένα εντυπωσιακό θέρετρο περίπου μισή ώρα με το λεωφορείο από την Λιέγη. Βγήκαμε για φαγητό με τον Χέρμπερτ Σάϊμον (Herbert Simon), που το 1978 έγινε κάτοχος του βραβείου Νόμπελ. Φυσικά συναντηθήκαμε πριν κερδίσει το βραβείο, αλλά γνώριζα την εργασία του.

Σ' αυτό το συνέδριο συνάντησα τον Γκέρτ Χόφστεντε (Geert Hofstede), που μου ανέφερε ότι είχε ένα μεγάλο όγκο δεδομένων (data set) με διαπολιτισμικά στοιχεία και προσφέρθηκε να μου το δείξει. Εκείνη την εποχή ήταν εργαζόμενος της IBM και πήγαμε στο γραφείο του στις Βρυξέλλες, για να δούμε τα δεδομένα και να συζητήσουμε την ανάλυση. Ενθουσιάστηκα με το data set. Τελικά, όταν έγραψε γι'

αυτό, ο Εκδοτικός οίκος Σέιτς (Sage Publications) μου ζήτησε να σχολιάσω το υπό έκδοση βιβλίο και πράγματι έδωσα μια ενθουσιώδη κριτική υποστήριξη. Το βιβλίο εκδόθηκε το 1980 και αποτελεί πλέον ένα κλασικό βιβλίο του κλάδου.

Βρισκόμουν στην επιτροπή του περιοδικού Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία, «Journal of Applied Social Psychology» από το 1971 έως το 2007. Για το καλοκαίρι πήγαμε στην Ελλάδα. Τον Δεκέμβριο ήμουν προσκεκλημένος στο Δυτικό Βερολίνο στη Γερμανία στο συνέδριο του Διεθνούς Ινστιτούτου Επιστημών της Διοίκησης (International Institute of Management Sciences). Όταν φθάσαμε εκεί, η Λουΐζα και εγώ δυσκολευόμασταν να συνέλθουμε από τη διαφορά της ώρας (το jet lag) που μας ταλαιπωρούσε. Μείναμε ξύπνιοι μέχρι τα χαράματα ενώ η Πόλα κοιμόταν. Έτσι καθίσαμε στο μπάνιο, η Λουΐζα έτρωγε μπισκοτάκια, το αγαπημένο της φαγητό, και εγώ κατέβαζα γουλιές από μπράντι. Εκείνη την εποχή το Βερολίνο ήταν ακόμα χωρισμένο σε Ανατολικό και Δυτικό. Ενώ ήμασταν εκεί, ο Νούσση, ο εξάδελφος της Πόλα που είχε διπλωματική άδεια ως Αυστριακός διπλωμάτης, μας πέρασε στο Ανατολικό Βερολίνο από το Σημείο Ελέγχου Τσάρλντ, το *Checkpoint Charlie* για να δούμε το Μουσείο της Περγάμου με το θεαματικό βωμό του (που έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη ενότητα). Η Λουΐζα στην ηλικία των 3 ετών άρχισε να τρέχει στους διαδρόμους μέσα στο μουσείο και άμεσα ακούστηκαν κραυγές του *Βερμπότεν!* (απαγορεύεται!). Το Ανατολικό Βερολίνο ήταν γκριζο και μονότονο και μπροστά από τα καταστήματα υπήρχαν μεγάλες ουρές. Το συνέδριο είχε διοργανώσει ο Μπέρνι Γουίλπερτ (Bernie Wilpert) που έγινε ένας καλός φίλος, αλλά δυστυχώς δεν είναι πια μαζί μας. Είχε μια μορφή καρκίνου που δεν μπορούσε να θεραπευτεί.

Μετά το συνέδριο πήγαμε για λίγες μέρες στο θέρετρο Ζελ Αμσέ (Zell am See) στην Αυστρία. Εκεί προέκυψε ένα σοβαρό

οικογενειακό επεισόδιο που έμελε να έχει μακροχρόνιο αντίκτυπο. Η εξαδέλφη μας Μέρυ Τζέιν Μίλντερ (Mary Jane Miltner) και σύζυγος του Χάρολντ Μίλντερ (Harold Miltner), του γνωστού μας Νούσση και πρώτου εξαδέλφου της Πόλα, προσέβαλε την πεθερά της, τη γνωστή μας Σίμπο. Η Μέρυ Τζέιν ήταν Αμερικανίδα αλλά μάθαινε Γερμανικά και χρησιμοποίησε τη λάθος λέξη. Δεν ήταν κάτι αδιανόητο να συμβεί, αλλά η Σίμπο ήταν πολύ ευαίσθητη. Όλη η οικογένεια προσπάθησε να εξομαλύνει την κατάσταση, αλλά αυτό παρέμεινε ένα τραυματικό γεγονός. Το διαπολιτισμικό μάθημα είναι ότι όσο και να μάθει κανείς να μιλά άπταιστα μια ξένη γλώσσα, ποτέ δεν θα μάθει την ακριβή σημασία συγκεκριμένων λέξεων.

Από την Αυστρία πήγαμε στην Ελλάδα και περάσαμε τα Χριστούγεννα με τον πατέρα μου και τη Μάρω. Τα Χριστούγεννα στη Ελλάδα δεν είχαν τόσο εμπορευματοποιηθεί όσο στις ΗΠΑ. Το επίκεντρο της γιορτής ήταν η οικογένεια και το φαγητό. Στο Βάρσο, το τοπικό ζαχαροπλαστείο, υπήρχαν βουνά από κουραμπιέδες, πνιγμένους στη ζάχαρη άχνη. Δύο εβδομάδες μετά τα Χριστούγεννα ανταλλάσσονται δώρα και υπάρχει Βασιλόπιτα με το τυχερό φλουρί.

Μετά τις γιορτές πήγαμε για λίγες ημέρες στο νησί της Ρόδου και η Λουΐζα κρύωσε πολύ άσχημα. Ο ντόπιος Έλληνας γιατρός τη φρόντισε άριστα και τελικά αποδείχθηκε ότι ήταν μαθητής του δικού μου παιδίατρου! Θα ξαναπώ τι μικρός που είναι ο κόσμος! Επίσης παρατηρήσαμε πως η οικολογία καθορίζει τη συμπεριφορά. Οι ντόπιοι φορούσαν τα γούνινα παλτά τους. Εμείς φορούσαμε σακάκια. Οι τουρίστες από τη Φινλανδία πήγαν για κολύμπι. Το νερό ήταν γύρω στους 12 βαθμούς Κελσίου το οποίο ήταν κρύο για εμάς, αλλά δεν ήταν τόσο κρύο ώστε να χρειαζόμαστε γούνες. Είδαμε τον εντυπωσιακό αρχαιολογικό χώρο της Λίνδου και πολλά οθωμανικά κτίρια, καθώς και τα μέλη της τουρκικής μειονότητας που έχει ζήσει στη Ρόδο για αιώνες.

Η πιο εντυπωσιακή τοποθεσία ήταν το Παλάτι των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη, που κατά τη διάρκεια των σταυροφοριών τον 11ο αιώνα λειτούργησε ως νοσοκομείο. Τα δώδεκα νησιά, τα Δωδεκάνησα βρίσκονταν κάτω από Ιταλική κατοχή για σχεδόν μισό αιώνα (μέχρι το 1948) και οι Ιταλοί, που έχτισαν όμορφα κτίρια στο κέντρο της πόλης της Ρόδου, αποκατέστησαν και σε μεγάλο βαθμό τις φθορές του Παλατιού.

Εκδόθηκε το πρώτο μου βιβλίο (Triandis:1971), που μεταφράστηκε στα Ισπανικά και στα Γερμανικά και πούλησε 14,000 αντίτυπα. Η ιδέα ήταν του Νταν Κατς (Dan Katz) του Πανεπιστημίου Μίσιγκαν που είχε την Διεύθυνση σύνταξης μιας σειράς τόμων κοινωνικής ψυχολογίας. Οι σχολιαστές, δήλωσαν ότι το βιβλίο είχε την «ιδιοσυγκρασία» μου, επειδή περιελάμβανε πολύ υλικό από εργασίες μου στην κοινωνική απομάκρυνση και αλλαγή στη συμπεριφορά.

1972

Το 1972 ήμουν σε εκπαιδευτική άδεια. Επίσης, για το ακαδημαϊκό έτος 1972-73 είχα μια υποτροφία από το Ίδρυμα Γκουγκενχάϊμ (Guggenheim Fellowship) αλλά και είχα τοποθετηθεί στο Κέντρο Προηγμένων Μελετών (Center for Advanced Studies) του Πανεπιστημίου του Ιλνινόις, με αποτέλεσμα να έχω ένα ολόκληρο χρόνο για να ασχοληθώ με το αντικείμενό μου.

Το καλοκαίρι στο Τόκυο στην Ιαπωνία, συμμετείχα στο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Union of Scientific Psychology), και συνάντησα για πρώτη φορά τον Τζων Μπέρρυ (John Berry) και τον Μάϊκλ Μποντ (Michael Bond). Γίναμε φίλοι και έχουμε παραμείνει καλοί φίλοι κρατώντας επαφή με επισκέψεις, συνέδρια και αλληλογραφία. Με εντυπωσίασε η μεγάλη

προσοχή που έδιναν οι Ιάπωνες στο χρόνο. Είχαν καλέσει τους συνέδρους σε δεξίωση στις 8 το βράδυ. Λίγο πριν τις 8, σχεδόν 500 άτομα περίμεναν έξω από την αίθουσα. Όταν άνοιξαν την πόρτα ακριβώς στις 8, είδαμε ότι είχαν πολλά γλυπτά φτιαγμένα από πάγο και δεν ήθελαν να διακινδυνέψουν ότι τα αγάλματα θα έλιωναν πριν από την ώρα τους!

Μετά το Τόκυο, συμμετείχα στο πρώτο Συνέδριο της Διεθνούς

Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Association for Cross-Cultural Psychology, www.iaccp.org) στο Χονγκ Κονγκ, που ουσιαστικά ήταν το συνέδριο που δημιούργησε την Εταιρεία. Η διοργάνωση έγινε από τον Τζων Ντώσον (John Dawson). Ο Τζέρρυ Μπρούνερ (Jerry Bruner) που συμμετείχε στο συνέδριο

Τζέρρυ Μπρούνερ στο συνέδριο του 1972

εξελέγη πρώτος Πρόεδρος της Εταιρείας.

Έμενα σε ένα από τα κολέγια του Πανεπιστημίου. Ένα βράδυ, ενώ επέστρεφα στο κολέγιο από την πόλη, είχα μια πολύ τρομακτική εμπειρία. Ήταν βράδυ και καθώς ανέβαινα από το δρόμο στο καλλέγιο ξαφνικά σβήνουν όλα τα φώτα. Γνώριζα ότι κάπου στο έδαφος υπήρχε ένα τμήμα που κοβόταν ο δρόμος και δεν έπρεπε να πέσω στο κενό, αλλά δεν έβλεπα τίποτα! Σιγά σιγά, αφού συνήθισα το

σκοτάδι, προσπαθούσα να προχωρήσω σ' αυτό που φαινόταν σαν ένα πολύ αγνό φωτάκι. Όταν επιτέλους έφθασα εκεί συνειδητοποίησα ότι ήταν ένας γέρος με φαναράκι, αλλά δεν μπορούσε να μιλήσει Αγγλικά. Ευτυχώς μετά από λίγο επανήλθε το φως και μπόρεσα να φθάσω στο κολέγιο.

Στη συνέχεια παρεβρέθηκα στις συναντήσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA) στη Χαβάη και συμμετείχα σε αρκετές παρουσιάσεις. Ωστόσο, πολλοί από τους συναδέλφους μου απείχαν, με αποτέλεσμα στις κλιματιζόμενες αίθουσες που είχαν σχεδιαστεί για εκατοντάδες άτομα και με 600 BTU ανά ώρα (όπως θυμάμαι από τα μαθήματα του Πολυτεχνείου!) να βρεθούμε μόνο μερικές ντουζίνες άτομα και να αισθανόμαστε σαν σε ψυγείο. Θυμάμαι ότι φορούσα πουλόβερ, και παρ' όλα αυτά είχα ξεπαγιάσει. Σ' εκείνη τη συνάντηση, μάθαμε για την τρομοκρατική επίθεση στη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων του Μονάχου και πραγματικά αισθανθήκαμε αποτροπιασμό. Την ίδια χρονιά το όνομά μου αναφέρθηκε σε δύο καταστάσεις με σημαντικές προσωπικότητες της Αμερικής την «*Who's Who in America*» και την «*Community Leaders and Noteworthy Americans.*»

Εκδόθηκε το βιβλίο για την Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας (Triandis, Vassiliou, Vassiliou, Tanaka & Shanmugam :1972), που ακόμη και σήμερα θεωρείται από τα αρχικά βιβλία στη κουλτούρα της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας. Συμπεριλάμβανε ένα κεφάλαιο για τη μεθοδολογία των διαπολιτισμικών ερευνών καθώς και στοιχεία με συγκρίσεις διαπολιτισμικών στερεοτύπων, ρόλων και αξιών.

Το φθινόπωρο, στη Βιέννη, αρρώστησε πολύ σοβαρά η μητέρα της Πόλα. Όταν το μάθαμε, η Πόλα έφυγε για την Αυστρία και έμεινε μαζί της μέχρι το τέλος. Λυπήθηκα γιατί τη συμπαθούσα και την

αγαπούσα πάρα πολύ. Είχε χειρουργηθεί την άνοιξη για καρκίνο, που όμως είχε εξαπλωθεί. Σε αντίθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν έγιναν περιττές ενέργειες. Ο στόχος ήταν να παραμείνει σε μια όσο το δυνατόν πιο άνετη κατάσταση. Σοκαριστήκαμε επειδή και οι δύο γονείς της ήταν μακροβίοτατοι. Η μητέρα της που την έλεγαν «Μόττο» είχε φτάσει τα 97. Η Πόλα ήταν τυχερή που ο Νούσση, ο εξάδελφός της, ήταν εκεί για να την βοηθήσει. Δυστυχώς, υπήρχε ακόμη το αντίκτυπο του περιστατικού στο Ζελ Ανσή και η θεία της Πόλα, η Σίμπο, δεν επέτρεψε στην Μαίρη Τζέιν να παραστεί στην κηδεία.

Ο δικηγόρος της πεθεράς μου Βίκτορ Τσορίνσκι (Viktor Chorinsky), αποδείχθηκε ότι ήταν κάτι παραπάνω από απαραίτητος εκείνη τη δύσκολη περίοδο. Φρόντισε να πουληθεί το διαμέρισμα «του Πιγκούνου» και βοήθησε την Πόλα με χίλιους τρόπους όσο έμεινε στη Βιέννη. Ήταν ο Ρέχτσανβαλτ (Rechtsanwalt), ο νομικός της σύμβουλος για πολλά χρόνια. Όταν η Πόλα είχε ρωτήσει τη Μπάφζη αν ήταν «καλός», αυτή της είχε απαντήσει: «Μα, βεβαίως. Είναι ένας άριστος νομικός. Ο προ-προ-προ-παππούς του ήταν νομικός σύμβουλος στην αυλή της Αυτοκράτειρας Μαρίας Τερέζας», κάτι που τελικά ήταν αληθινό. Μια άλλη ενδιαφέρουσα πολιτισμική διαφορά: Στην Αυστρία οι πρόγονοι, οι διασυνδέσεις και οι τίτλοι, αριστοκρατικοί, γραφειοκρατικοί, ή ακαδημαϊκοί εξακολουθούν να μετράνε πολύ.

Μετά το θάνατο της μητέρας της η Πόλα χρειαζόταν κάποιο αντιπερισπασμό. Έτσι, πήγαμε στη πολιτεία της Τζώρτζια, επισκεφτήκαμε ένα ζωολογικό κήπο και η Λουίζα ενθουσιάστηκε από τα άγρια ζώα. Στη συνέχεια σταματήσαμε στη Φλόριντα και περάσαμε λίγο χρόνο στο Σεντ Ωγκαστίν (St. Augustine) που έχει ένα υπέροχο φρούριο. Ήταν ένας από τους πρώτους οικισμούς στην Βόρεια Αμερική και διατηρεί μεγάλο μέρος της γοητείας των αρχικών Ισπανικών οικισμών.

1973

Το 1973 το Εθνικό Ίδρυμα Επιστημών της Βενεζουέλας με προσκάλεσε στο Καρακάς, για να πραγματοποιήσω σεμινάρια και διαλέξεις σε μια εβδομάδα. -+. Μου έκανε εντύπωση η ανισότητα που υπήρχε στη χώρα. Έβλεπα όμορφα και σύγχρονα κτίρια δίπλα σε τενεκεδένιες φαβέλες. Με είχαν καλέσει στο Μακούτο (Macuto) σε ένα κλαμπ πάνω στη θάλασσα, αλλά για να μου επιτρέψουν να περάσω έπρεπε να τους δείξω τη γραπτή πρόσκληση και το διαβατήριό μου. Είχε μια τεράστια πισίνα και μέσα στην πισίνα υπήρχε ένα νησί. Οι περισσότεροι από τους θαμώνες που άκουσα να μιλάνε, μιλούσαν γερμανικά. Αυτή η καλαισθησία ήταν πολύ διαφορετική από τις φαβέλες στο Καρακάς και στη γύρω περιοχή. Υπάρχει ένα τελεφερίκ που ανεβαίνει στη κορυφή του βουνού και είναι δροσερά, σε αντίθεση με το Μακούτο που έχει πολλή ζέστη. Έτσι, κάποιος έχει πρόσβαση σε μια μεγάλη κλίμακα θερμοκρασίας. Επισκέφθηκα και το σπίτι του Μπολιβάρ, που είχε χτιστεί τον 18ο αιώνα.

Στα χρόνια που ακολούθησαν βρέθηκα στο Καρακάς αρκετές φορές. Όταν κάποτε έγινε η πρεμιέρα μιας όπερας από συνθέτη της Βενεζουέλας και πήγα στο κτίριο της Λυρικής να την παρακολουθήσω, έμεινα έκπληκτος όταν δεν εμφανίστηκε κανείς από την κυβέρνηση για να τιμήσει το γεγονός. Προφανώς πήγαν στις υποδρομίες. Η όπερα βασιζόταν στην ιστορία μιας οικογένειας που είχε εγκατασταθεί στην περιοχή αυτή το 1800 και έμοιαζε πολύ με τη μουσική του Βέρντι. Το γεγονός αυτό μου έδειξε ότι στη χώρα εκείνη την εποχή υπήρχε ελάχιστη υποστήριξη για τις τέχνες.

Μετά τη Βενεζουέλα πήγα στο Μεξικό και με υποδέχθηκε θερμά ο Ροχέλιο Ντιαζ-Γκερρέρο (Rogelio Diaz-Guerrero), που τον είχα γνωρίσει στο συνέδριο του 1967 στο Ιμπαντάν. Αναπτύξαμε ένα

διαπολιτισμικό πρόγραμμα έρευνας, με χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Φορντ και Ροκφέλερ, για να μελετήσουμε τη στάση, την άποψη των γυναικών του Μεξικού σχετικά με το να αποκτήσουν και άλλο ένα παιδί. Τα στοιχεία έδειξαν ότι η ανώτερη τάξη των γυναικών του Μεξικού ήταν ακριβώς όπως και οι Αμερικανίδες που ως κριτήριο προσδιορισμού του αριθμού των επιθυμητών παιδιών σκέπτονταν το βέλτιστο μέγεθος της οικογένειας (συνήθως δύο παιδιά). Σε αντίθεση, παρατηρήσαμε ότι η κατώτερη τάξη των γυναικών επηρεασμένη από τις απόψεις των συγγενών, των ιερέων και των συζύγων τους επιθυμούσαν πολύ μεγάλες οικογένειες και έτσι αυτές οι γυναίκες είχαν ένα μέσο όρο από έξι παιδιά. Δ ημοσιεύσαμε τη μελέτη μας (στο *Davidson, Jaccard, Triandis, Morales, και Diaz-Guerrero:1974*) στην οποία διαφαίνεται ότι κάποιος μπορεί να χρησιμοποιήσει και έμικ (*emic*) στοιχεία (δηλαδή στοιχεία που είναι ενδογενή της κουλτούρας), αλλά και έτικ (*etic*) στοιχεία (στοιχεία που υπάρχουν και σε άλλες κουλτούρες). Η μελέτη παρουσίαζε και προτάσεις με τα είδη των παρεμβάσεων που απαιτούνται για να μειωθεί ο αριθμός των παιδιών από γυναίκες που ανήκουν στην κατώτερη τάξη του Μεξικού. Τελικά το 2010, ο αριθμός των παιδιών στις οικογένειες του Μεξικού έγινε όπως και ο αριθμός στην Αμερική.

Ένα από τα μέλη της ομάδας των συνεργατών ήταν η Μαρία Λουΐζα Μοράλες. Ένα ζευγάρι Μεξικανών μας είχε καλέσει σε δείπνο στις 6 το βράδυ. Περιμέναμε τη Μαρία μέχρι τις 7 και μετά αρχίσαμε το δείπνο μας. Η Μαρία Λουΐζα εμφανίστηκε γύρω στις 11 και ούτε καν ζήτησε συγγνώμη. Έφαγε μαζί μας μόνο το επιδόρπιο και κάπως έτσι καταλάβαμε την ελαστικότητα με την οποία χρησιμοποιείται ο χρόνος στη Λατινική Αμερική.

Εντυπωσιάσθηκα από την πόλη του Μεξικού. Το κέντρο της είναι τόσο όμορφο όπως το Παρίσι. Έχει ένα θαυμάσιο Μουσείο Ανθρωπολογίας. Το Αυτόνομο Πανεπιστήμιο (Autonomous

University) με τις αστραφτερές προσόψεις του ήταν ιδιαίτερα θαυματικό. Το zócalo, η κεντρική πλατεία της πόλης με τα κυβερνητικά κτίρια και τους τοίχους ζωγραφισμένους από λαμπρούς Μεξικανούς καλλιτέχνες ήταν εκπληκτικά όμορφο.

Γνώρισα τον γιο του Ροχέλιο τον Ρονάλντο, αλλά και τους συνεργάτες του, τη Μαρία Λουίζα Μοράλες (Maria Luisa Morales) και την Ιζαμπέλλα Ρέϋς ντε Λαγούνα (Isabella Reys de Laguna) που έπαιζαν σημαντικό ρόλο σε πολλές μεταγενέστερες προσκλήσεις για να επισκεφθώ το Μεξικό και να έχω προσκλήσεις για ομιλίες και διαλέξεις στις συνεδριάσεις της Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας του Μεξικού (Mexican Association of Social Psychology). Δυστυχώς, η Μαρία Λουίζα πέθανε λίγα χρόνια μετά από τη μελέτη μας και ο Ροχέλιο το 2004.

Εκείνη τη χρονιά συμμετείχα σ' ένα συνέδριο στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στη Χαβάη, και συζητήσαμε το ρόλο της μάθησης (*learning*) στην ανάπτυξη της κουλτούρας.

Στο άρθρο μου, (Triandis:1975b)

υποστήριξα ότι η κατάρτιση των ατόμων σε θέματα κουλτούρας πρέπει να περιλαμβάνει και την εκμάθηση ισομορφικών χαρακτηριστικών (*isomorphic attributions*). Δηλαδή, όταν κάποιος αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά των μελών

της άλλης κουλτούρας, θα πρέπει να δίνει περίπου την ίδια αιτιολόγηση όπως θα έκανε για τη δική του κουλτούρα. Για παράδειγμα, οι Αμερικανοί εκπαιδευτικοί ενοχλούνται όταν οι ισπανόφωνοι μαθητές δεν τους κοιτάζουν στα μάτια όταν τους μιλούν. Φυσικά, τα παιδιά με αυτό τον τρόπο δείχνουν σεβασμό προς τους δασκάλους τους. Οι δάσκαλοι όμως που πιστεύουν ότι αυτό γίνεται επειδή τα παιδιά είναι αδιάφορα, ή ότι κάτι τους έχει αποσπάσει την προσοχή, δεν χρησιμοποιούν ισομορφική ερμηνεία. Δηλαδή, με την ισομορφική ερμηνεία θα συνειδητοποιούν ότι τα ισπανόφωνα παιδιά έχουν τη συνήθεια να μην κοιτούν στα μάτια τα άτομα με υψηλό κύρος-θέση (*status*), ή ότι αυτό αποτελεί μια νόρμα συμπεριφοράς ένδειξης σεβασμού σε υψηλά ιστάμενα άτομα.

Σε εκπαιδεύσεις προσομοίωσης κουλτούρας (*culture Assimilator*) παρουσιάζουμε το επεισόδιο με αρκετές πιθανές περιπτώσεις σε μορφή πολλαπλών επιλογών. Όταν ο εκπαιδευόμενος επιλέγει λανθασμένα, καθοδηγείται και γίνεται μια νέα προσπάθεια. Αν πραγματοποιηθεί η σωστή επιλογή, τότε δίνονται στοιχεία σχετικά με το θέμα της κουλτούρας. Για παράδειγμα, σ' αυτή την κουλτούρα τα παιδιά εκπαιδεύονται για να δείχνουν σεβασμό στα άτομα που έχουν εξουσία με το να μην τους κοιτούν.

Το καλοκαίρι (16 Μαΐου-1 Ιουλίου) πήγαμε στην Ευρώπη. Πετάξαμε στο Λουξεμβούργο με τις Ισλανδικές Αερογραμμές (Icelandic Airlines), γιατί ήταν ο πιο φθηνός τρόπος και θα μας κάλυπταν και μια στάση τριών ημερών στο Ρέικιαβικ της Ισλανδίας. Ήταν σχεδόν ο καιρός του θερινού ηλιοστασίου, όταν ο ήλιος δεν δύει καθόλου. Στο ξενοδοχείο, για να ξεκουραστούμε, έπρεπε να φροντίζουμε να κλείνουν πολύ καλά οι κουρτίνες. Στην Ισλανδία δεν υπάρχουν δένδρα, αλλά χάρη στον ήλιο υπάρχουν πολύ ωραία λουλούδια και η θερμότητα των ηφαιστειών θερμαίνει την πόλη. Με γεωθερμία ζεσταίνονται επίσης πολλές πισίνες και spa.

Παρατηρήσαμε «επιτροπές», να μουλιάζουν στο ζεστό νερό και να συζητούν διάφορα θέματα. Πραγματικά, αυτός είναι ένας πολύ χαλαρωτικός τρόπος συμμετοχής σε επιτροπές που ίσως πρέπει να υιοθετήσουμε! Περιηγηθήκαμε τη χώρα και είδαμε πολλά στούντιο καλλιτεχνών. Η Ισλανδία έχει ένα εθνικό σύστημα ψηφοφορίας για ανάδειξη του καλύτερου καλλιτέχνη. Ο καλλιτέχνης που θα εκλεγεί από τον πληθυσμό λαμβάνει και ένα χρηματικό έπαθλο 25.000 δολαρίων κάθε χρόνο για το υπόλοιπο της ζωής του.

Το Λουξεμβούργο έχει μερικά ωραία κτίρια του 18ου αιώνα και την ευημερούσα εμφάνιση της Ελβετίας. Τα Κέντρα Αποστολών Αλληλογραφίας και οι Τράπεζες έχουν δημιουργήσει μια πλούσια χώρα. Πήγαμε στο Μόναχο με το τρένο και αγοράσαμε ένα Audi. Αυτό το αυτοκίνητο ήταν ξεκάθαρα μια "αναβάθμιση" από το σκαραβαίο μας, αλλά, δυστυχώς, κατέληξε να εμφανίσει τα περισσότερα μηχανικά προβλήματα από οποιοδήποτε άλλο από τα αυτοκίνητά μας. Οδηγήσαμε στην Αυστρία (Σάλτσμπουργκ και Βιέννη), συναντήσαμε τη μητέρα μου στη Βιέννη, και όλοι μαζί συνεχίσαμε προς τη Γιουγκοσλαβία, την Ιταλία (με επισκέψεις στη Βενετία, Φλωρεντία και Μπρίντιζι) την Κέρκυρα, την Πάτρα και την Αθήνα, ενώ στο ταξίδι της επιστροφής οδηγήσαμε μέσω Γαλλίας για το Λουξεμβούργο που παραδώσαμε το αυτοκίνητό μας για να σταλεί στις ΗΠΑ.

Βρεθήκαμε στη διασταύρωση δύο αυτοκινητοδρόμων, ενός προς τη Λιουμπλιάνα και του άλλου προς το Κλάγκενφουρτ. Ρώτησα την Πόλα αν ήθελε να επιλέξουμε την κατεύθυνση της Γιουγκοσλαβίας. Αυτή ήταν και μια μεγάλη απόφαση αλλά έπρεπε να γίνει και γρήγορα. Η Πόλα δεν είχε επιστρέψει στη Γιουγκοσλαβία από το 1939, αλλά η οικογένειά της περνούσε τα καλοκαίρια στο Μπλεντ (Bled), το όμορφο θέρετρο των Άλπεων στη Σλοβενία. Με τον Τίτο στην εξουσία δεν ήθελαν να επιστρέψουν. Έτσι, μετά από

μικρό δισταγμό θεωρήσαμε τα διαβατήριά μας στα σύνορα, μας έδωσαν visa και ξεκινήσαμε για το Μπλεντ. Το ξενοδοχείο Τοπλίζ (Hotel Toplice) εξακολουθούσε να είναι τόσο μεγαλοπρεπές και ακριβώς όπως το θυμόταν η Πόλα. Κάνοντας πολλές ερωτήσεις στα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα του προσωπικού του ξενοδοχείου, εντοπίσαμε την Βίλα στην οποία έμενε για το καλοκαίρι η οικογένεια της Πόλα που συμπεριλάμβανε και μια ποικιλία από θείους, θείες, και εξαδέλφια. Στη συνέχεια, πήγαμε στην Ιταλία.

Στη Βενετία βιώσαμε τα προβλήματα ενός ταξιδιού στην Ευρώπη, το καλοκαίρι, χωρίς να έχουν γίνει κρατήσεις ξενοδοχείων. Αφού κάναμε κύκλους στο Μέστρε (Mestre), το άσχημο βιομηχανικό τμήμα της Βενετίας, η μητέρα μου πρότεινε να πάμε στο κοντινό Άμπανο Τέρμε (Abano Terme), ένα θέρετρο στο οποίο ο εξάδελφός της Μήτσος και η σύζυγός του, Ρενέ πήγαιναν για μπάνια για τα ρευματικά τους. Πράγματι, ευτυχώς εκεί βρήκαμε διαθέσιμα δωμάτια. Παρόλο που το θέρετρο μυρίζει θειάφι, είναι μια ωραία περιοχή. Συνεχίσαμε για το Φιεζόλε (Fiesole), λίγο έξω από τη Φλωρεντία, αλλά και το καλύτερο μέρος για να μπορεί κανείς να παρκάρει από οποιαδήποτε άλλη θέση στη Φλωρεντία. Στο Φιεζόλε μείναμε σε μια υπέροχη βίλα με τα μπάνια να έχουν τα πιο σύγχρονα είδη υγιεινής την τελευταία λέξη στο ιταλικό σχέδιο. Αλλά δυστυχώς, το νερό δεν έφτανε πάντα εκεί αφού το Φιεζόλε βρίσκεται σε μεγαλύτερο υψόμετρο από τη Φλωρεντία και αρκετές φορές η πίεση του νερού ήταν ανεπαρκής. Από το Φιεζόλε πήγαμε στην πόλη με λεωφορείο. Μετά τη Φλωρεντία οδηγήσαμε στο Μπρίντιζι και στη συνέχεια με φέρρυ μποτ πήγαμε στην Κέρκυρα. Μείναμε μια εβδομάδα στην Κέρκυρα και μετά συνεχίσαμε στην Αθήνα.

Στην επιστροφή περάσαμε από την Βουργουνδία. Στο Βεζελέϊ (Vezelay) η Λουίζα πέταξε το μικρό τσαντάκι της στο δάπεδο και δήλωσε κατηγορηματικά ότι είχε δει αρκετές εκκλησίες! Συνεχίσαμε

με περιηγήσεις στη Μπον, τη Ντιζόν, και διάφορα οινοποιεία. Σταματήσαμε σε μια πανέμορφη πανσιόν (Bed and Breakfast) που στεγαζόταν σ' ένα ανακαινισμένο αλευρόμυλο. Αλλά όταν προσπαθήσαμε να πληρώσουμε δέχονταν μόνο μετρητά. Δεν είχαμε υπολογίσει σωστά τα φράγκα μας και μόλις και μετά βίας είχαμε αρκετά για να πληρώσουμε. Οδηγήσαμε αρκετά για να βρούμε ένα μέρος όπου θα μπορούσε να ανταλλάξει τις ταξιδιωτικές επιταγές μας. Είχαμε επίσης μεγάλη δυσκολία να βρούμε και μια κατάλληλη τουαλέτα!

Εκείνη τη χρονιά επέστρεψα στην *alma mater* μου, στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ στο Μόντρεαλ του Καναδά. Έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο και σε ερευνητικά κέντρα στο Κεμπέκ. Ένοιωσα καλά που είχα επιστρέψει με άλλο ρόλο.

1974

Το 1974 εξελέγην πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Association for Cross-cultural Psychology). Εξελέγην επίσης Πρόεδρος και Γενικός Γραμματέας της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας (Society of Experimental Social Psychology) για μια περίοδο δύο ετών.

Με κάλεσε το Ινστιτούτο Αβοριγινών Μελετών της Αυστραλίας (Australian Institute of Aboriginal Studies) για ένα συνέδριο στην Καμπέρα. Η Καμπέρα χτίστηκε βλέποντας το μέλλον, όταν ο πληθυσμός της Αυστραλίας θα ήταν μεγάλος. Έχει πολλές και φαρδιές λεωφόρους που για να τις διασχίσει κάποιος αναγκάζεται να σταματήσει στη μέση και να περιμένει την κυκλοφορία. Έχει υπέροχα πάρκα στα οποία υπάρχουν και εξωτικά ζώα της περιοχής. Μετά το Σίδνεϊ πέταξα στην Αδελαΐδα, έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο

Φλίντερς (Flinders), και μετά έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο Μπρισμπέιν (Brisbane).

Στο δρόμο προς την Αυστραλία σταμάτησα στο Πεπετέ (Perpete) της Γαλλικής Πολυνησίας, και παρακολούθησα τις πολιτικές συζητήσεις γύρω από τις εκλογές στη Γαλλία. Η Γαλλική Πολυνησία αποτελεί περιφέρεια της Γαλλίας και οι πολίτες ψηφίζουν στις εθνικές εκλογές. Επισκέφθηκα και το Μουσείο Γκωγκέν (Gauguin), αλλά απογοητεύτηκα πολύ. Τα περισσότερα έργα του βρίσκονται στην Ευρώπη.

Το 1954 στο Σίντνεϋ στην Αυστραλία ανακάλυψα ότι είχα και το δικό μου μπαρ!

Η επόμενη στάση μου ήταν το Ώκλαντ (Auckland), της Νέας Ζηλανδίας. Με εντυπωσίασε ο βρετανικός χαρακτήρας της πόλης, για παράδειγμα οι δρόμοι που ονομάζονται πέρασμα, όπως «Khyber Pass». Το μουσείο είχε πολύ ενδιαφέρον, με εξαιρετικές παρουσιάσεις της τέχνης των Μαορί. Στη συνέχεια πέταξα στο Κράϊστ Τσερτς (Christchurch), που είχε επίσης βρετανικό στυλ, με τα πανεπιστημιακά κτίρια να θυμίζουν κάπως την Οξφόρδη, και ο κήπος με τις τριανταφυλλίες, να αποτελεί μια εξαιρετη παραπομπή στους κήπους της Αγγλίας.

Αναζήτησα ένα έθνικ εστιατόριο, και μπόρεσα να βρω μόνο ένα κινέζικο. Αυτό ήταν πολύ διαφορετικό από την επίσκεψή μας το 2002. Τότε βρήκαμε πολλά έθνικ εστιατόρια, συμπεριλαμβανομένου ενός πολύ καλού ελληνικού που το έλεγαν Σπέτσες. Τότε είχα πετάξει στο Κουήνς Τάουν (Queenstown), και με ένα μικρό αεροπλάνο στο φιόρντ του Μίλφορντ (Milford). Η πτήση ήταν πολύ τρομακτική επειδή τα φτερά του αεροπλάνου έμοιαζαν να αγγίζουν τα βουνά, και ο πιλότος φάνηκε να ενδιαφέρεται περισσότερο να μας πει τα ονόματα των βουνών παρά να κυβερνήσει το αεροσκάφος.

Στο Μίλφορντ ήταν εμφανής ο ιδιαίτερα αραιός πληθυσμός της Νέας Ζηλανδίας. Η κυρία που κατέβασε τις βαλίτσες μας, ήταν εκείνη που μας τακτοποίησε στο ξενοδοχείο, και η ίδια που φρόντισε το τραπέζι μας για το δείπνο. Το Μίλφορντ έχει ένα υπέροχο φιόρντ και έκανα μια πολύ ευχάριστη εκδρομή με πλοίο. Όταν επέστρεψα στο αεροδρόμιο του Κράϊστ Τσερτς αναζήτησα το αεροσκάφος για την Αυστραλία, αλλά δεν υπήρχε κανείς για να καθοδηγήσει τους επιβάτες. Πήγα από αεροπλάνο σε αεροπλάνο για να εντοπίσω τελικά αυτό που θα πήγαινε στο Σίδνεϊ! Ωστόσο, και αυτό ήταν πολύ διαφορετικά το 2002 όταν ήμουν και πάλι στη Νέα Ζηλανδία και υπήρχαν πολλά άτομα για να καθοδηγήσουν τους επιβάτες.

Στο Ινστιτούτο Αβοριγίνων Μελετών στην Καμπέρα συζητήσαμε τρόπους για να βελτιωθεί η κατάσταση των Αβοριγίνων της Αυστραλίας. Γνώρισα αρκετούς ιθαγενείς και έμεινα έκπληκτος από την πραότητα τους. Μιλούσαν ελάχιστα και δεν είχαν τάση να φωνάζουν.

Στο συνέδριο παρουσιάστηκε και ένα άρθρο αναφορικά με τις νοητικές ικανότητες των Αβοριγίνων. Τα άτομα αυτά έχουν την καταπληκτική ικανότητα να εντοπίζουν αντικείμενα στο χώρο. Σε μία δοκιμή, τους παρουσίασαν 20 αντικείμενα τοποθετημένα σε μια

σκακιέρα. Στη συνέχεια, τα αντικείμενα αφαιρούνται και οι οδηγίες λένε ότι πρέπει να τοποθετηθούν πάλι στις αρχικές τους θέσεις. Οι ιθαγενείς έκαναν αυτό το έργο με εκπληκτική ακρίβεια. Οι Ευρωπαίοι Αυστραλοί μπορούν να τοποθετήσουν με ακρίβεια όχι περισσότερο από έξι ή επτά αντικείμενα ενώ οι ιθαγενείς είναι σε θέση να τοποθετήσουν τα περισσότερα από αυτά. Είναι προφανές ότι, σε ένα οικοσύστημα που κάποιος πρέπει να εντοπίσει τις πηγές του νερού, η ικανότητα του να βρει το νερό είναι ζωτικής σημασίας. Το ερώτημα όμως παραμένει: πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτή η ικανότητα σε μια σύγχρονη οικονομία;

Εφ' όσον ήμουν στην Αυστραλία έδωσα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ, στο Φλίντερς, στο Πανεπιστήμιο της Αδελαΐδας, και στο Πανεπιστήμιο της Κουήνσλαντ (Queensland) στο Μπρισμπέιν. Θεωρώ ότι το κτίριο της Λυρικής Όπερας στο Σίδνεϊ είναι ένα θαυμάσιο επίτευγμα. Είναι η Ακρόπολη της Αυστραλίας. Μοιάζει με ιστιόφορο, και όταν βρίσκεσαι μέσα στο κτίριο αισθάνεσαι ότι βρίσκεσαι σε ένα σκάφος που πλησιάζει το λιμάνι. Πήγα σε μια συναυλία (ένα κουαρτέτο εγχόρδων που έπαιζε κυρίως Μότσαρτ) και απόλαυσα τους χώρους αναμονής.

Αφού το Μπρισμπέιν δεν είναι μακριά από την κοραλλιογενή γραμμή, την Great Barrier Reef, πέταξα σε ένα νησί στον ύφαλο. Έμεινα σε ένα ωραίο ξενοδοχείο, αλλά δεν υπήρχαν κλειδαριές στο δωμάτιο του ξενοδοχείου. Προφανώς δεν υπάρχουν κλέφτες εκεί. Ένωσα άβολα να αφήσω τα χρήματα και το διαβατήριό μου χωρίς επιτήρηση, ενώ θα πήγαινα να κολυμπήσω, αλλά δεν το άφησα να με προβληματίσει. Ρώτησα πού υπήρχε ένα καλό μέρος για να κολυμπήσει κανείς και να δει τον ύφαλο. Μου έδωσαν οδηγίες να περπατήσω για λίγο και στη συνέχεια να μπω στο νερό. Όταν έφτασα σε εκείνο το σημείο ήμουν ολομόναχος. Άκουγα τις κραυγές κάποιων μάλλον μεγάλων πουλιών. Το σκηνικό ήταν ανατριχιαστικό.

Θυμήθηκα ότι και ο πρωθυπουργός της Αυστραλίας είχε εξαφανιστεί, ενώ κολυμπούσε. Μπήκα απρόθυμα στο νερό και βγήκα το συντομότερο δυνατό.

Δεδομένου ότι η Αυστραλία είναι στη μέση της υδρογείου, συνέχισα το ταξίδι μου για το γύρο του κόσμου. Σταμάτησα στη Σιγκαπούρη για μια νύχτα. Ο ταξιτζής με ρώτησε πόσα παιδιά είχα. Όταν του είπα ένα, μου απάντησε ότι ήμουν πολύ τυχερός, γιατί στη Σιγκαπούρη οι άνθρωποι με ένα μόνο παιδί δεν πληρώνουν κανένα φόρο. Η επόμενη στάση ήταν η Τεχεράνη που συνάντησα τους Άρτσερ (Archer) και έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο. Μετά το Ιράν ακολούθησε η Αθήνα και το Άμστερνταμ. Ήταν η πρώτη μου επίσκεψη στην Ολλανδία και απόλαυσα το περίφημο μουσείο Ρέικσμουςεουμ (Rijksmuseum).

Το 1974 αγοράσαμε ένα διαμέρισμα στο παραλιακό συγκρότημα με το όνομα Σινμπάντ (Sinbad/Σεβάχ) στην πόλη Όσιαν Σίτυ (Ocean City), στα σύνορα μεταξύ των Πολιτειών του Μέριλαντ και του Ντέλαγουερ. Όταν η οικογένεια Φότιτς (Fotitch) δεν μπορούσε πλέον να επισκεφθεί το Μπλεντ, αποφάσισαν να περάσουν το καυτό καλοκαίρι στην παραλία Ρηχόμπωθ (Rehoboth Beach) στο Ντέλαγουερ (επειδή τότε δεν υπήρχε κλιματισμός). Εμείς επιλέξαμε την Όσιαν Σίτυ γιατί είχε πολύ καλύτερη παραλία και ήταν πολύ όμορφο μέρος για τη Λουΐζα που λάτρευε να παίζει με τα κύματα.

Στο Σινμπάντ δεχόμασταν πολλούς επισκέπτες. Είχαν έρθει οι φίλοι μας οι Όσμπορν από τη Σαμπέιν με τα δύο μικρά κοριτσάκια τους, η Έντα και ο Ούριελ Φόα με τα τρία τους παιδιά. Η Σέϊκα, η εξαδέλφη της Πόλα (γνωστή και ως Όλιβερ) ήταν από τους τακτικούς επισκέπτες μας. Η Νταντίν νοίκιασε ένα διαμέρισμα στο ίδιο κτίριο και μας είπε ότι η Όσιαν Σίτυ της θύμιζε το Βόσπορο. Πηγαίναμε εκεί για περίπου δέκα χρόνια. Ήμασταν σε μια άριστη τοποθεσία, περίπου

ένα τετράγωνο από την παραλία. Ωστόσο, ξοδεύαμε δύο εβδομάδες κάθε χρόνο στο διαμέρισμα για να το καθαρίσουμε και να το προετοιμάσουμε για ενοικίαση. Η ενοικίαση μας έδινε ένα εισόδημα, αλλά μετά από μερικά χρόνια αποφασίσαμε ότι ο καθαρισμός ήταν μεγάλη ταλαιπωρία και το πουλήσαμε. Εξ άλλου η περιοχή είχε χτιστεί πλέον τόσο πολύ που το καημένο το Σινμπάντ το είχαν πνίξει οι ουρανοξύστες. Ενώ ήμασταν στο Όσιαν Σίτυ, πέταξα από το Γουίλμινγκτον (Wilmington), το πλησιέστερο αεροδρόμιο στο Όσιαν Σίτυ, στην Οτάβα του Καναδά για το συνέδριο "Ερευνητικές Προτεραιότητες και Παραδείγματα στην Κοινωνική Ψυχολογία" (*Research Priorities and Paradigms in Social Psychology*) που διοργάνωσε ο Ανρύ Ταζφέλ.

Εκείνη τη χρονιά το Διεθνές Συνέδριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Congress of Applied Psychology) έγινε στο Μόντρεαλ, και είχα αρκετές εισηγήσεις. Το συνέδριο της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Association of Psychology, <http://www.sipsych.org>), ενός οργανισμού στον οποίον μετέχουν ψυχολόγοι από τη Βόρειο και Νότιο Αμερική, πραγματοποιήθηκε στην Μπογκοτά της Κολομβίας και εκεί εξελέγη Αντιπρόεδρος της Εταιρείας. Σοκαρίστηκα όταν με παρουσίασαν στην ολομέλεια του συνεδρίου, ως μέλος της «Junta Directiva» της Εταιρείας. Στην Ελλάδα ο όρος "Χούντα" είναι πολύ υποτιμητικός όρος και σχετίζεται με τη δικτατορία! Στα ισπανικά σημαίνει διεύθυνση ή επιτροπή.

Εκείνη την εποχή η Κολομβία είχε υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας. Όταν φτάσαμε, ο κολομβιανός στρατός είχε περικυκλώσει τις αποσκευές μας για να τις προστατεύσει μέχρι να φτάσουμε στο ξενοδοχείο μας. Μας είπαν να μην βαδίζουμε μόνοι μας. Το έκανα έτσι κι αλλιώς και τίποτα δεν συνέβη σε μένα.

Οι εγκληματίες της Μπογκοτά είχαν ένα «πανεπιστήμιο του εγκλήματος», που κάποιος θα μπορούσε να πάρει «διδασκαλικό» για εγκληματικές δραστηριότητες! Για να πάρει αυτό το "πτυχίο" κάποιος έπρεπε να παρουσιάσει ένα πρωτότυπο εγκληματικό σχήμα. Ένας συνάδελφος από την Αργεντινή έπεσε θύμα ενός τέτοιου σχήματος. Τον προσέγγισε ένας κύριος και τον ρώτησε τι ώρα είναι. Τότε, ένας άλλος άνδρας τον πλησίασε και τον ρώτησε αν ο προηγούμενος τύπος τον παρενοχλούσε. Ο άνδρας ήταν καλοντυμένος και είπε ότι ο ίδιος ήταν μέλος της «τουριστικής αστυνομίας» και η δουλειά του ήταν να εξασφαλίσει ότι οι τουρίστες δεν ενοχλούνται, και, επίσης, ότι τα χρήματά τους δεν ήταν πλαστά. Προσφέρθηκε να πάρει τον συνάδελφό μου στην αστυνομία για να ελέγξουν τα χρήματά του. Όταν ο συνάδελφός μου δίστασε, προσφέρθηκε να πάει ο ίδιος τα χρήματα στο αστυνομικό τμήμα για να τα ελέγξουν. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι Λατινοαμερικανοί αποφεύγουν τις επισκέψεις στην αστυνομία, η οποία είναι συχνά διεφθαρμένη, ο Αργεντινός συνάδελφος του έδωσε τα χρήματά του και έλαβε μια απόδειξη παραλαβής που φαινόταν επίσημη. Φυσικά, δεν ξαναείδε ποτέ τα χρήματά του. Η Μπογκοτά έχει ένα τελεφερίκ που σε μεταφέρει στην κορυφή του βουνού. Έτσι αν στην πόλη η θερμοκρασία είναι αρκετά υψηλή, εκεί κάποιος μπορεί να δροσιστεί.

Μετά το συνέδριο πέταξα στην Καρταχένια (Cartagena), μια γοητευτική ισπανική αποικιακή πόλη. Πήγα για μια βουτιά, αλλά ήμουν πολύ ανήσυχος σε αυτό το εγκληματικό περιβάλλον. Έβαλα τα τιμαλφή μου πάνω σε ένα πολύ ψηλό ντουλάπι, ελπίζοντας ότι ο κλέφτης δεν θα τα ανακαλύψει ενώ ήμουν για κολύμπι. Τίποτα δεν συνέβη.

1975

Αυτή τη χρονιά εξελέγην Πρόεδρος της Εταιρείας Ψυχολογικών Μελετών Κοινωνικών Θεμάτων (Society for the Psychological Study of Social Issues, SPSSI), στον Τομέα 9 του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (Division 9, American Psychological Association, APA). Η ιδιαίτερη συνεισφορά μου στο Σύλλογο ήταν ότι ίδρυσα τοπικές μονάδες SPSSI σε διάφορες περιοχές, με αποτέλεσμα να προκληθούν ενδιαφέρουσες συζητήσεις σχετικά με το πώς η κοινωνική ψυχολογία μπορεί να συνδράμει στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Ωστόσο, επειδή αυτή η καινοτομία εξαρτάται από την τοπική ηγεσία των μονάδων, οι πιο πολλές από αυτές δεν κατάφεραν να επιβιώσουν, με εξαίρεση της μονάδας στην Νέα Υόρκη που εξακολουθεί να δραστηριοποιείται.

Συμμετείχα στο συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία στην Ακαδημία Επιστημών της Νέας Υόρκης. Παρουσίασα την αξιοποίηση της διαφοροποίησης του νοήματος της συμπεριφοράς και του ρόλου (*semantic, behavioral, and role differentials*) στην εκπόνηση συγκριτικών ερευνών. Στο πάνελ παρευρισκόταν και η ανθρωπολόγος Μάργκαρετ Μηντ (Margaret Mead) και αντέδρασε στη χρήση τέτοιων κλιμάκων. Φυσικά, οι μεθοδολογίες των ψυχολόγων και των ανθρωπολόγων διαφέρουν κατά πολύ. Η θέση μου ήταν ότι μπορούμε να αποκτήσουμε χρήσιμα στοιχεία όπως τον προσδιορισμό της συλλογικότητας σε σχέση με την ατομικότητα που παρουσιάστηκαν στην *Ανάλυση της Υποκειμενικής Κουλτούρας*. Τέτοια ευρήματα μπορούν να τοποθετηθούν σε ένα ευρύ πλαίσιο οικολογίας και ιστορίας που στη συνέχεια θα μπορούν να στηρίξουν το έργο των ανθρωπολόγων. Η θέση μου είναι ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις μεθόδους των ανθρωπολόγων και των ψυχολόγων και να αναζητήσουμε τη σύγκλιση (στο Triandis:1999).

Την ίδια χρονιά εξελέγην και στην εκτελεστική επιτροπή της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology). Επίσης, το όνομά μου προστέθηκε στο Λεξικό Διεθνών Βιογραφιών (*Dictionary of International Biography*).

Πάντα πίστευα ότι τα επιτεύγματα εξαρτώνται πιο πολύ από το κίνητρο παρά την ευφυΐα. Το πρόγραμμα Κοινωνικής Ψυχολογίας επέλεγε μεταπτυχιακούς φοιτητές ανεξάρτητα από τα προγράμματα των άλλων Σχολών. Αυτή τη χρονιά ήμουν μέλος στην επιτροπή επιλογής των φοιτητών. Οι συνάδελφοί μου είχαν την τάση να δίνουν μεγάλη βαρύτητα στους βαθμούς του τεστ GRE των φοιτητών, ενώ εγώ έδινα μεγαλύτερη βαρύτητα στους βαθμούς των προπτυχιακών μαθημάτων, παρ' όλο που γνώριζα ότι στη χώρα πλέον υπήρχε μια γενικότερη πληθωριστική τάση στους βαθμούς.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα αίτηση αφορούσε κάποιο φοιτητή από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Κάρνεγκι (Carnegie). Ο συγκεκριμένος φοιτητής είχε το απόλυτο σκορ στο τεστ (παντού 800αρια), αλλά σχετικά κακούς βαθμούς. Εξέφρασα τις αντιρρήσεις μου στην επιτροπή θεωρώντας ότι δεν θα ήταν κατάλληλος για το πρόγραμμα, αλλά τα άλλα μέλη δεν δέχθηκαν τις αντιρρήσεις μου. Όταν συναντήσαμε το φοιτητή, συνειδητοποιήσαμε ότι δεν είχε πλυθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα! Τον ενημερώσαμε ότι μετά την αποφοίτησή του δεν θα μπορούσαμε να τον συστήσουμε σε κάποια θέση εργασίας εκτός αν άλλαζε στάση ζωής. Μας απάντησε ότι ήθελε «να κάνει το δικό του». Τελικά παραιτήθηκε από το πρόγραμμα και πήγε στη Χαβάη. Από τότε, δεν νομίζω να έχει ακούσει κάποιος κάτι γι' αυτόν!

1976

Στις αρχές του 1975 ο Εκδοτικός Οίκος Άλλυν και Μπέικον (*Allyn and Bacon Publishers*), με ρώτησε αν θα ήθελα να είμαι ο Διευθυντής Σύνταξης του Εγχειριδίου Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας (*Handbook of Cross-Cultural Psychology*). Ο σχεδιασμός και η σύνταξη αυτού του Εγχειριδίου έγινε ένα πάρα πολύ μεγάλο έργο που με απασχόλησε μέχρι το 1981. Μετά από πολλές συζητήσεις αποφασίσαμε ότι θα αποτελείται από έξι τόμους με κάθε τόμο να έχει το δικό του αναπληρωτή συντάκτη. Ο πρώτος τόμος περιλάμβανε τα Γενικά Θέματα και ο Γουίλιαμ Λάμπερτ (William Lambert) που ήταν πολυμαθής με πολλές γνώσεις στην ανθρωπολογία, την ψυχολογία και την κοινωνιολογία έγινε ο συντάκτης. Ο δεύτερος τόμος αφορούσε τη Μεθοδολογία και αναπληρωτής συντάκτης ήταν ο Τζων Μπέρρυ (John Berry). Ο τρίτος τόμος αφορούσε τον τρόπο με τον οποίο οι Βασικές Διεργασίες όπως η αντίληψη (*perception*) και η κατανόηση (*cognition*), επηρεάζονται από την κουλτούρα και αναπληρωτής συντάκτης έγινε ο Γουόλτ Λόννερ (Walt Lonner). Ο τέταρτος τόμος με θέμα την Αναπτυξιακή Ψυχολογία είχε αναπληρωτή συντάκτη τον Άλαστερ Χέρον (Alastair Heron). Ο πέμπτος τόμος ανέπτυξε θέματα Κοινωνικής Ψυχολογίας και ο Ριτς Μπρίσλιν (Rich Brislin) έγινε ο αναπληρωτής συντάκτης. Τέλος, ο έκτος τόμος είχε θέματα Ψυχοπαθολογίας με αναπληρωτή συντάκτη τον Γιούρις Ντράγκουνς (Juris Draguns).

Ενημερώσαμε τους συγγραφείς του κάθε κεφαλαίου ότι αν είχαν ένα σχέδιο μέχρι μια συγκεκριμένη ημερομηνία, θα τους καλούσαμε τον Ιανουάριο του 1976 σε ένα συνέδριο στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στη Χαβάη. Οι περισσότεροι από τους συγγραφείς των κεφαλαίων ολοκλήρωσαν το σχέδιό τους και πράγματι ήρθαν στη Χαβάη. Έτσι, το 1976 βρισκόμασταν σε καλό δρόμο σχετικά με την

αξιολόγηση των σχεδίων. Κάθε σχέδιο αξιολογήθηκε από τον αναπληρωτή συντάκτη, από ένα άλλο συνάδελφο και από εμένα ως Διευθυντή Σύνταξης. Ευτυχώς που στο Πανεπιστήμιο στο Ιλλινόις είχα τη δική μου γραμματέα και έτσι ήταν εφικτό να χειριστούμε τον τεράστιο όγκο της αλληλογραφίας που απαιτούσε το συγκεκριμένο έργο.

Στο δρόμο για τη Χαβάη κάναμε μια στάση στο Σαν Φρανσίσκο. Παρευρεθήκαμε στο έθιμο της παραμονής της Πρωτοχρονιάς που τα παλιά ημερολόγια, πετιούνται στο δρόμο από τα παράθυρα. Πολύχρωμο γραφικό έθιμο, αλλά δημιουργεί μια κάποια ακαταστασία και πολλά σκουπίδια. Τόσο η Πόλα όσο και η Λουΐζα απόλαυσαν την Κινέζικη συνοικία της πόλης (China Town).

Η έκδοση του Εγχειριδίου απέσπασε πολύ καλές κριτικές. Ο Λη Κρόνμπαχ είπε χαρακτηριστικά ότι το Εγχειρίδιο δημιούργησε ένα νέο κλάδο της Ψυχολογίας. Πράγματι από τότε και μετά πολλοί στα συνέδρια με συστήνουν σαν τον «πατέρα της διαπολιτισμικής ψυχολογίας». Το Εγχειρίδιο είναι πλέον διαθέσιμο και ηλεκτρονικά στο ανοιχτά βιβλία της Google.

Συμμετείχα στο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Congress of Scientific Psychology), στο Παρίσι στη Γαλλία. Οι διοργανωτές είχαν φροντίσει ώστε οι εκπρόσωποι του συνεδρίου να μπορέσουν να γνωρίσουν την κουζίνα της Γαλλικής επαρχίας, αλλά δυστυχώς για μένα, υπήρξαν τόσοι πολλοί πεινασμένοι ψυχολόγοι που είχαν πέσει πάνω στο φαγητό που τελικά ούτε κατάφερα να το δοκιμάσω.

Στο Παρίσι επίσης πραγματοποιήθηκε και η συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου Ψυχολόγων (International Council of Psychologists). Διοργάνωσαν και ένα συμπόσιο με αρκετούς διάσημους ψυχολόγους, όπως τον Κεν Γκέργκεν (Ken Gergen), στο

οποίο υποτίθεται ότι θα συμμετείχα ως συζητητής στα άρθρα τους. Φθάσαμε την κατάλληλη ώρα στο σωστό χώρο αλλά δεν υπήρχε πουθενά ακροατήριο! Σημειώσαμε λοιπόν στον πίνακα ότι το συμπόσιο θα αρχίσει μισή ώρα αργότερα και πήγαμε απέναντι για καφέ. Όταν επιστρέψαμε, είχαμε μόνο 2 ακροατές και αρχίσαμε τις ομιλίες μας. Ωστόσο, επειδή είχαμε αρχίσει και μισή ώρα πιο αργά, όταν έφθασε η σειρά μου να μιλήσω, μπήκαν στην αίθουσα σχεδόν 40 άτομα για να ακούσουν το επόμενο πρόγραμμα, με αποτέλεσμα να μην μπορέσω να πω τίποτα.

Την ίδια χρονιά ήμουν και Πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία που πραγματοποιούσε το συνέδριο της στο Τίλμπουργκ της Ολλανδίας μια όμορφη, χαρακτηριστικά Ολλανδική, πόλη. Διοργανωτής του συνεδρίου ήταν ο Υπ Ποορτίνγκα (Ype Poortinga) που πράγματι φρόντισε για μια άριστη διοργάνωση. Η παρουσίασή μου στο συνέδριο ήταν η Ομιλία του Προέδρου (Presidential Address). Στη συνάντηση του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA) στην Ουάσιγκτον είχα διάφορες εισηγήσεις αλλά και την Ομιλία του Προέδρου για τον Τομέα 9 του APA (Triandis, 1976a). Αυτή η ομιλία έχει ανατυπωθεί σε διάφορους τόμους που εκδόθηκαν τα χρόνια που ακολούθησαν.

Τέλος, εκείνο το έτος είχα μια εισήγηση μετά από πρόσκληση στο Παναμερικανικό Συνέδριο Ψυχολογίας, στο Μαϊάμι στη Φλόριντα. Δυστυχώς, η διοργανώτρια Παναμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας έχασε πολλά χρήματα επειδή επέλεξε το Μαϊάμι για τη διοργάνωση του συνεδρίου της, αφού σε πολλούς Λατινο-Αμερικανούς δεν χορηγήθηκε βίζα ταξιδιού στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το αποκορύφωμα σε αυτό το συνέδριο ήταν η συμμετοχή του Σκίννερ (BF, Burrhus Frederic, Skinner), που οι Λατινοαμερικανοί του φέρθηκαν σαν να ήταν σούπερ σταρ. Σε κάθε μέρος που πήγαινε ήταν περιτριγυρισμένος από νεαρές κοπέλες που ζητούσαν το αυτόγραφο

του. Κάτι τέτοιο έζησα στην Πόλη του Μεξικού το 2007. Χάρηκα που γευμάτισα με το Σκίνερ γιατί θαύμαζα το έργο του.

Το βιβλίο μου (Triandis, 1976b) ήταν μια επέκταση των εργασιών της Υποκειμενικής Κουλτούρας που περιλάμβανε δείγματα κατώτερης αλλά και μεσαίας τάξης Αφροαμερικανών. Η συλλογή στοιχείων έγινε από το Εργαστήριο Ερευνών του Ιλλινόις στο Σικάγο (Illinois Survey Research Laboratory). Στο βιβλίο παρατήρησα ότι οι Αφροαμερικανοί που δεν είχαν ποτέ εργαστεί, είχαν μια πολύ διαφορετική υποκειμενική κουλτούρα από την υποκειμενική κουλτούρα των Αφροαμερικανών που εργάζονταν. Αυτοί που εργάζονταν δεν διέφεραν σημαντικά από τους Ευρωπαίους Αμερικανούς, ενώ η ομάδα των μακροχρόνια ανέργων παρουσίαζε «δυσπιστία στο περιβάλλον» (*ecosystem distrust*). Για παράδειγμα, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της συλλογής δεδομένων αίτιο-αιτιατό (*antecedent –consequent*), όταν οι μακροχρόνια άνεργοι ερωτήθηκαν τι θεωρούσαν ότι θα συνέβαινε εάν υπέβαλαν αίτηση για μια θέση εργασίας, ανέφεραν ότι ήταν μάλλον απίθανο να προσληφθούν. Στις κριτικές αξιολογήσεις (*judgments*) αναφορικά με την *εμπιστοσύνη*, σε κλίμακα 9 σημείων, οι άνεργοι ήταν 1 σημείο πιο χαμηλά από τους εργαζόμενους στην «εμπιστοσύνη» για τη «μητέρα» και τον «πατέρα», 2 σημεία πιο χαμηλά για την «εμπιστοσύνη» στο «δάσκαλο» και 3 σημεία χαμηλότερα για την «εμπιστοσύνη» στο «μαύρος αστυνομικός». Δηλαδή, θεωρούν το περιβάλλον εχθρικό και δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι είναι πιο βίαιοι από τους εργαζόμενους Αφροαμερικανούς. Αν το περιβάλλον, το τοπικό οικοσύστημα δεν παρέχει ουδεμία ανταμοιβή, είναι λογικό κάποιος να βλέπει τη ζωή του μικρή και να ρισκάρει. Αν η Αμερικανική κοινωνία δεν δημιουργήσει κίνητρα για τους μακροχρόνια άνεργους Αφροαμερικανούς, είναι αναμενόμενο ότι θα γίνουν πιο βίαιοι από άλλα δείγματα του πληθυσμού.

Μετά την διαπίστωση ότι οι σκληροπυρηνικοί, μακροχρόνια άνεργοι Αφροαμερικανοί είχαν μια πολύ διαφορετική αντίληψη από τους άλλους Αφροαμερικανούς, αρχίσαμε να δημιουργούμε κατάλληλους προσομοιωτές κουλτούρας για να τους εκπαιδεύσουμε ώστε να μπορέσουν «να τα βρουν» όχι μόνο με τα δείγματα των λευκών αλλά και τη μέση τάξη των Αφροαμερικανών. Το άρθρο μας (Triandis, Feldman, Weldon and Harvey:1974) περιέγραψε την ανάπτυξη αυτής της κατάρτισης. Μετά την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος θέλαμε να ελέγξουμε και την αποτελεσματικότητά του. Σ' ένα ιδανικό σχέδιο οι μακροχρόνια άνεργοι τοποθετούνται τυχαία σε εκπαιδευτικές και μη εκπαιδευτικές ομάδες. Μέλη από κάθε ομάδα προσλαμβάνονται και ελέγχεται η ποιότητα απόδοσης της εργασίας τους μετά την πάροδο έξι μηνών. Έτσι, έβαλα μια αγγελία στην εφημερίδα με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία (Chicago Tribune), περιέγραφα το πείραμα και καλούσα τους εργοδότες να συμμετάσχουν ώστε να βοηθήσουν την ομάδα των μακροχρόνια ανέργων. Απογοητεύθηκα γιατί δεν υπήρξε ούτε μια αίτηση συμμετοχής. Υποθέτω ότι οι εργοδότες δεν είναι πρόθυμοι να αναλάβουν τον κίνδυνο με μια πρόσληψη ενός μακροχρόνια άνεργου ατόμου.

Το καλοκαίρι έδωσα μια διάλεξη στη Γερμανία στο Πανεπιστήμιο του Άουσμπουργκ (Augsburg). Η πόλη έχει πολλά ενδιαφέροντα αξιοθέατα, συμπεριλαμβανομένου ενός παλιού παλατιού και μιας κοινότητας συνταξιούχων-ηλικιωμένων που ιδρύθηκε το 1516 ως φιλανθρωπικό ίδρυμα από τους Φύγγερ (Fugger), την οικογένεια τραπεζικών. Αυτή η κοινότητα είναι η πιο παλιά του είδους της και εξακολουθεί να λειτουργεί. Ήταν πραγματικά ένα πολύ ευχάριστο μέρος και μια προσμονή που αξίζει για τις κοινότητες των συνταξιούχων στην Καλιφόρνια και τη Φλόριντα μετά από 500 χρόνια!

Μετά τη συνάντηση στο Παρίσι, που αναφέρθηκε παραπάνω, πήγαμε στο Αρραντόν, της Βρετάνης και μείναμε λίγες μέρες με τους φίλους μας τους Μπουργέν. Η ακτή έχει μια εκπληκτική θέα των βράχων, και η διαμονή μας με μια γαλλική οικογένεια ήταν μια θαυμάσια εμπειρία. Εντυπωσιάστηκα με τους καλούς τρόπους στο φαγητό τους.

1977

Εκείνη τη χρονιά δημοσίευσα ένα άρθρο (Triandis:1977), στο οποίο παρουσιάζω ένα μοντέλο που προβλέπει τη συμπεριφορά από διάφορους παράγοντες, σε μια ποικιλία διαπροσωπικών καταστάσεων. Η ιδέα για αυτό το μοντέλο γεννήθηκε από μια εργασία του Μάρτυ Φισμπάϊν (Marty Fishbein), ο οποίος είχε δημιουργήσει ένα μοντέλο που συνέδεε την πρόθεση (το σκοπό) με την τελική συμπεριφορά. Θεωρούσα ότι στο μοντέλο του Μάρτυ απουσίαζε ο παράγων «συνήθεια» αν και πολλές από τις πράξεις μας οφείλονται στις συνήθειές μας. Έτσι, υποστήριζα ότι η συμπεριφορά είναι συνάρτηση και των δύο, των προθέσεων και των συνηθειών, με συντελεστές που διαφοροποιούνται με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε όταν ο συντελεστής των προθέσεων είναι υψηλός, τότε ο συντελεστής των συνηθειών είναι χαμηλός και αντίστροφα.

Επιπλέον, η συμπεριφορά εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την γενικότερη κατάσταση (situation). Υπάρχουν περιπτώσεις με εύκολη συμπεριφορά και περιπτώσεις δύσκολης συμπεριφοράς. Με τον τρόπο αυτό, εισήγαγα τον παράγοντα «συνθήκες που διευκολύνουν» (*facilitating conditions*). Επίσης, σε συμφωνία με το έργο του Κλαρκ Χωλ (Clark Hull), οι συνήθειες είναι πιο σημαντικές όταν η ορμή (*drive*) της συμπεριφοράς είναι υψηλή. Οι συνήθειες δημιουργούνται από τα έθιμα και τις εμπειρίες του παρελθόντος. Οι εμπειρίες του παρελθόντος, που έχουν ενισχυθεί γίνονται ισχυρές συνήθειες. Η στάση σε μια συμπεριφορά εξαρτάται από την

χρησιμότητα (*utility*) της συμπεριφοράς, το συναίσθημα (*affect*) που νοιώθει κάποιος στη σκέψη της συμπεριφοράς που δημιουργείται από την κλασική επίδραση (*classical conditioning*), τη στάση (*attitude*) προς το άλλο άτομο στη συγκεκριμένη κατάσταση και τις προσωπικές νόρμες του ατόμου (*πρέπει να το κάνω*;) Το μοντέλο απεικονίζεται στην Εικόνα 8-1, στη σελ.208 (στο Triandis:1994). Αυτό το μοντέλο παρουσιάστηκε (Triandis:1980) σε ένα συμπόσιο για τη νοοτροπία και τις αξίες που έγινε στο Πανεπιστήμιο της Νεμπράσκα, στο οποίο συμμετείχαν και οι Μίλτον Ρόκιτς (Milton Rokeach) και Μ. Μπρούστερ Σμιθ (M.Brewster Smith). Η εμπειρική υποστήριξη του μοντέλου παρουσιάζεται στο άρθρο του 1978 (Landis, Triandis, and Adamopoulos:1978).

Εκείνη τη χρονιά ήρθε η μητέρα μου από την Ελλάδα και πραγματοποιήσαμε μια περιοδεία σε Εθνικούς Δρυμούς και Πάρκα που περιλάμβανε το Γελοουστόουν (Yellowstone), το Γκραντ Τέτονς (Grand Tetons), το Μπράις (Bryce) και το Γκραντ Κάνυον (Grand Canyon). Οι αποσκευές μας δεν έφθασαν στο Σωλτ Λέικ Σίτυ, αλλά νοικιάσαμε το αυτοκίνητο και ενημερώσαμε την εταιρεία για να τις στείλει στο Γελοουστόουν.

Στην περιοχή της Σωλτ Λέικ Σίτυ δύο Μορμόνοι καλοθελητές προσπάθησαν να προσηλυτίσουν τη μητέρα μου. Βέβαια αυτό ήταν εντελώς αδύνατο, αφού τα Αγγλικά της ήταν περιορισμένα και αυτοί δεν μιλούσαν άλλες γλώσσες. Δεν πρέπει όμως ξεχνάμε ότι είχε μαζί της και τον Άγιο της Σπυρίδωνα, και δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για το μήνυμά τους. Ωστόσο, της υποσχέθηκαν ότι θα την επισκεφθούν στην Αθήνα. Εμείς, επειδή χρειαζόμασταν κάποια ρούχα για το Γελοουστόουν, σταματήσαμε σε ένα κατάστημα Σήαρς (Sears) στο Αϊντάχο Φωλς (Idaho Falls). Ο ιδιαίτερα εξυπηρετικός πωλητής επέμενε ότι η μόδα στο Γελοουστόουν ήταν τα μπλου τζην, και τα κλασικά παντελόνια δεν θα ήταν κατάλληλα. Στο Τζάκσον Χολ

(Jackson Hole) σταματήσαμε να δούμε τους φίλους μας τους Μακφήρσον (MacPhersons) από το Ιλλινόις και κάναμε μια εκδρομή στις όχθες του ποταμού, φορώντας εξοπλισμό ασφαλείας.

Η συνέντευξη στη Νεμπράσκα με τους Μ. Μπρούστερ Σμιθ (τρίτος από αριστερά) και Μίλτον Ρόκιτς δεξιά

Στη συνέχεια πήγαμε στην Καλιφόρνια και η μητέρα μου γνώρισε και το Σαν Φρανσίσκο. Με μια μικρή εκτροπή προς την Σάντα Ρόζα, επισκεφθήκαμε τη θεία Αϊβυ (Ivey), θεία της φίλης μας Τζην Όσμπορν. Εκείνη τη χρονιά υπήρχε έντονη ξηρασία και θυμάμαι ότι έπρεπε να είμαστε προσεκτικοί με τη χρήση του νερού.

Στο Σαν Φρανσίσκο είχα αρκετές εισηγήσεις στον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο (APA), και μεταξύ άλλων την Ομιλία του Προέδρου στον Τομέα 8. Σε αυτή τη διάλεξη παρουσίασα τη διερεύνηση καθολικών τάσεων κοινωνικής συμπεριφοράς (στο Triandis:1978).

Έδωσα διαλέξεις στα Γαλλικά, στα Πανεπιστήμια του Μόντρεαλ και του Κεμπέκ στο Μόντρεαλ του Καναδά. Μετά το

Μόντρεαλ, η Πόλα η Λουΐζα και εγώ οδηγήσαμε στη Χερσόνησο Γκασπ, μια πολύ γραφική ακτή που καταλήγει στο Περσέ, ένα πολύ εντυπωσιακό βράχο. Καθ' οδόν διανυκτερεύσαμε σε κάποιο ξενοδοχείο που εκπαίδευε προσωπικό για ξενοδοχεία. Παραγγείλαμε ένα πιάτο φλαμπέ, και η Λουΐζα φοβήθηκε τόσο πολύ από τις φλόγες που πήδηξε στην αγκαλιά μου.

1978

Φέτος, εξελέγην μέλος της Επιτροπής Διεθνών Σχέσεων του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), για την περίοδο 1978-1981. Εξελέγην για δεύτερη φορά και την περίοδο 1989-1992. Με ανέφεραν στην κατάσταση Επιφανών Ανδρών που συντάσσει το Κέμπριτζ στην Αγγλία (*Men of Achievement*, Cambridge). Στη Χαβάη είχα μία εβδομάδα με διαλέξεις στο Κέντρο Ανατολή-Δύση. Επιπλέον, έδωσα διαλέξεις με θέμα «Σύγχρονες προοπτικές Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας» σε συνέδριο του Πανεπιστημίου της Χαβάης. Παρουσίασα το άρθρο «Κοινωνικοί Παράγοντες στην Πολιτική της Επιστήμης» στο συμπόσιο της Αμερικανικής Ένωσης για την Πρόοδο της Επιστήμης (American Association for the Advancement of Science), στις συνεδριάσεις στην Ουάσιγκτον. Παρουσίασα μετά από πρόσκληση το άρθρο «Γνώση και Διαπολιτισμική Επικοινωνία» στις συνεδριάσεις της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνιών (International Communications Association) στο Σικάγο. Προήδρευσα στο συμπόσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο Διεθνές Συνέδριο Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, στο Μόναχο της Γερμανίας. Συμμετείχα στο συμπόσιο της Διεθνούς Ένωσης Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, που πραγματοποιήθηκε επίσης στο Μόναχο της Γερμανίας. Κατά τη διάρκεια αυτών των συναντήσεων ήπια μια μπύρα σε ποτήρι που είχε μέγεθος σύμφωνα με τα πρότυπα του Μονάχου (που πρέπει να ήταν μισό λίτρο!) και με έπιασε ένα

φοβερό φτάρνισμα. Μάλλον παθαίνω αλλεργία στις μεγάλες ποσότητες μύρας. Στο Χοφμπραουχάους (Hofbrauhaus), οι σερβιτόρες μας έφεραν μπίρες σε ποτήρια μισού λίτρου που τα ισορροπούσαν στο πληθωρικό μπούστο τους.

Η κεντρική ιδέα σε όλες αυτές τις ομιλίες μου ήταν ότι καθώς εμείς «μπαίνουμε στα παπούτσια» των ατόμων μιας οποιασδήποτε άλλης κουλτούρας, αυξάνουμε την πιθανότητα ειρηνικής επίλυσης των συγκρούσεων.

Συμμετείχα σε ένα συμπόσιο με θέμα σχετικό με τη διαπολιτισμική ψυχολογία, στο συνέδριο του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), στο Τορόντο του Καναδά. Είχα μια ομιλία στη συνάντηση που διοργάνωσαν από κοινού η Επιτροπή Διεθνών Υποθέσεων του APA και η Διεθνής Εταιρεία για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Διοργάνωσα ένα συμπόσιο στις συνεδριάσεις της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, στο Πρίνστον (Princeton) της Νέας Υερσέης, και έδωσα μια διάλεξη στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Μπόουλινγκ Γκρην Στέϊτ (Bowling Green State University), στο Οχάιο.

Τον Σεπτέμβρη, η Πόλα έσπασε τον αστράγαλό της κάνοντας ποδηλασία. Έτσι τον Δεκέμβρη ήθελε να πάμε σε κάποιο μέρος με ζεστό κλίμα και να «ψήσει» τον αστράγαλό της στην άμμο. Δεν βρίσκαμε τίποτε διαθέσιμο σε κανένα από τα συνηθισμένα μέρη, τη Τζαμάικα, το Ακαπούλκο, το Πουέρτο Βαγιάρτα, αλλά μόλις είχε ανοίξει ένα νέο θέρετρο, η Κανκούν στο Μεξικό. Εκείνη την εποχή για μίλια ολόκληρα η παραλία ήταν παρθένα, υπήρχαν πολύ λίγα ξενοδοχεία και ελάχιστα εστιατόρια. Πήγαμε όλοι στην Κανκούν και εκεί μας συνάντησε και η Σέϊκα η εξαδέλφη της Πόλα. Μείναμε σε ένα πολύ ωραίο ξενοδοχείο, και εξερευνήσαμε τους αρχαιολογικούς χώρους της γύρω περιοχής. Συνειδητοποιήσαμε ότι οι Μάγια ήταν

πολύ ειλικρινείς και φιλικοί. Οι πρώτοι Ισπανοί εξερευνητές είχαν σχολιάσει την τιμιότητα, τη φιλικότητα και την καθαριότητά τους. Θυμάμαι ότι μια φορά ξέχασα το πορτοφόλι μου με τα διαβατήριά μας, τα αεροπορικά εισιτήρια και χρήματα σε ένα εστιατόριο. Όταν το θυμήθηκα μια ώρα αργότερα, έτρεξα στο εστιατόριο και είδα ότι ο ιδιοκτήτης είχε κρατήσει το κατάστημα ανοιχτό θεωρώντας ότι θα επέστρεφα. Δεν έλειπε τίποτε. Ωστόσο, μας ζήτησε να τον πάρουμε μαζί μας στο Σικάγο!

Όταν ήμασταν εκεί είδαμε μια αγγελία για αγορά κατοικίας χρονομεριστικής μίσθωσης με συμφέρουσα τιμή σε ένα συγκρότημα που ήταν υπό κατασκευή, στο Κλαμπ Διεθνών Διακοπών (Club de Vacaciones Internacionales). Τα επόμενα 28 χρόνια επιστρέψαμε κάθε χρόνο στην Κανκούν, με εξαίρεση τα τρία χρόνια που ανταλλάξαμε το δικό μας χρονομερίδιο με ένα άλλο στο νότο της Γαλλίας, της Πορτογαλίας και το Πουέρτο Βαγιάρτα (Puerto Vallarta). Το πουλήσαμε το 2006, που ήταν και η τελευταία φορά που πήγαμε εκεί. Την Κανκούν επισκέφθηκαν και τα εγγόνια μας Άλεξ και Νίκο, με τον Άλεξ να γίνεται ένας ατρόμητος κολυμβητής με φυσητήρα (snorkeler) στην ηλικία των 4 ετών. Όμως το 2006, η Κανκούν είχε ήδη γίνει ένα συμπαγές συνονθύλευμα από ξενοδοχεία, εμπορικά κέντρα και εστιατόρια.

Πέρα από την μία εβδομάδα το χρόνο που περνάγαμε στην Κανκούν, τα περισσότερα χρόνια αφιερώναμε ακόμη μια εβδομάδα για να γνωρίσουμε και κάποιο άλλο τμήμα του Μεξικού. Εκτός από την Πόλη του Μεξικού, ιδιαίτερα εντυπωσιακές περιοχές ήταν η Οαχάκα, η Μέριδα, και το Γκουαναχουάτο. Επισκεφθήκαμε και πολλές αρχαιολογικές περιοχές, ειδικά την Παλένκε (Palenque), το Μόντε Αλμπάν (Monte Alban), την Τσέτσεν Ίτζα (Chechen Itza), το Ουσμάλ (Ushmal), το Τουλούμ (Tulum) και την Κόμπα (Coba). Μας άρεσε πολύ το θαλάσσιο πάρκο στο Ζέλχα (Xelha) που μπορεί κανείς

να δει άφθονα είδη ψαριών. Τα ψάρια που αφού δεν έχουν εχθρούς, είναι τόσο ήμερα και πλησιάζουν για να διερευνήσουν τα άτομα, ακόμη και τη μάσκα τους, καθώς κολυμπούν.

Στη γύρω περιοχή της Μέριδα υπάρχουν 190 τοποθεσίες των Μάγια. Κάποια χρονιά πήρα ένα τουριστικό λεωφορείο που έκανε 12 ώρες περιήγηση σε αρχαιολογικούς χώρους γύρω από Μέριδα. Οι κυρίες της οικογένειας το απέφυγαν γιατί θα έπρεπε να ξυπνήσουν το πρωί πολύ νωρίς για να προλάβουν το λεωφορείο. Είδα πάρα πολλές περιοχές που έδιναν εναλλακτικές οπτικές ενός κεντρικού θέματος.

Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, οι Μάγια ήρθαν στο Μεξικό από τη Γουατεμάλα. Η περιοχή της Τικάλ είναι πολύ σημαντική. Βρεθήκαμε εκεί το 2002 και εντυπωσιάστηκα. Υπήρχαν αρκετές πυραμίδες και 6 ναοί που σχημάτιζαν τον άξονα Ανατολής-Δύσης με τον 4^ο ναό να είναι ο πιο ψηλός. Η τοποθεσία είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη και αναγκαστήκαμε να μην δούμε τα πάντα γιατί θα χρειαζόταν να περπατήσουμε για ακόμη μια ώρα. Ο Ναός των Επιγραφών είχε φυσικά αρκετές επιγραφές στις οποίες όμως απλά ρίξαμε μόνο μια ματιά γιατί δεν μπορούσαμε να τις καταλάβουμε.

Ο οδηγός μας ήταν εξαιρετικός. Ο πατέρας του είχε δολοφονηθεί την περίοδο που ο στρατός της Γουατεμάλας προσπάθησε να εξοντώσει τους πιο πολλούς Ινδιάνους. Ο οδηγός μας και η μητέρα του κατάφεραν να ξεφύγουν και να φτάσουν στο Λος Άντζελες. Πήγε σχολείο εκεί και επομένως τα αγγλικά του ήταν πολύ καλά. Στο Λος Άντζελες εργάζονταν και οι δυο τους σε ένα εργοστάσιο μέχρι που αυτός τραυματίστηκε και έτσι αποφάσισαν να επιστρέψουν στη Γουατεμάλα.

Η ζούγκλα γύρω από το Τικάλ έχει πάρα πολλά πουλιά (όπως το τουκάν), ρακούν, πιθήκους και πολλά είδη ορχιδέας. Σε απόσταση περίπου 20 χιλιομέτρων από το Τικάλ υπάρχει μια λίμνη με δύο

κοινότητες τη Φλόρες (Flores) και τη Σάντα Έλενα (Santa Elena). Σ τη Φλόρες, πολύχρωμα καταστήματα κοσμούν την Οδό των Μεταρρυθμίσεων (Avenida de la Reforma). Μας εξέπληξε το γεγονός ότι περίπου 30% του πληθυσμού είναι Ευαγγελιστές. Η λίμνη είναι πολύ ελκυστική και αποτελεί πόλο έλξης και για τις δύο κοινότητες ώστε να τις επισκεφθεί κανείς.

Το ξενοδοχείο στο Τικάλ διέκοπτε την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος από τις 11 το βράδυ έως τις 5 το πρωί σε μια προσπάθεια εξοικονόμησης ηλεκτρικής ενέργειας. Οι ήχοι της νύχτας γίνονταν πραγματικά απόκοσμοι και κυρίως όταν άρχιζαν τη χορωδία τους οι πίθηκοι που ούρλιαζαν (οι πίθηκοι χάουλερ). Στο ξενοδοχείο υπήρχε πισίνα, αλλά ήταν αρκετά κρύα για κολύμπι. Το φαγητό ήταν πολύ καλό και κατά τη διάρκεια της ημέρας τα κελαδίσματα των πουλιών ήταν ασυνήθιστα ευχάριστα.

Πιο πρόσφατες ανασκαφές υποδεικνύουν ότι οι Μάγια της Μέριδα δημιούργησαν και έναν διαφορετικό πολιτισμό, αλλά και μια μεσαία τάξη. Κατάφεραν να επιβιώσουν επειδή συγκέντρωναν το βρόχινο νερό σε μεγάλες στέρνες. Αυτοί τοποθετούσαν τα πολύτιμα είδωλά τους, τους θεούς τους, σε υπόγεια σπήλαια σε αντίθεση με τους άλλους πολιτισμούς που έβαζαν τους θεούς τους στις κορυφές των βουνών. Ίσως επειδή στο Γιουκατάν δεν υπήρχαν βουνά έπρεπε να επιλέξουν μια άλλη διαφοροποίηση του εδάφους και εκεί να τοποθετήσουν τους θεούς τους. Οι Μάγια ήταν εξαιρετικοί αστρονόμοι και μαθηματικοί. Το ημερολόγιο τους ήταν κάπως καλύτερο από τη δικό μας! Αν θυμάμαι τους αριθμούς σωστά, το δικό μας χάνει περίπου 1,2 δευτερόλεπτα το έτος ενώ το δικό τους έχανε μόνο περίπου 0,8 δευτερόλεπτα ανά έτος.

Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα ιστορική περιοχή των Μάγια είναι η Παλένκε με πολλά είδη πιθήκων που κρέμονταν στα δέντρα από πάνω

μας. Έχει πολλά κτίρια και ένα μουσείο που στεγάζει ευρήματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές. Σ' ένα από αυτά τα κτίρια υπάρχει μια διάβαση, την οποία επιτρέπεται να περάσεις, με πολλά σκαλοπάτια που οδηγούν στον τάφο ενός βασιλιά των Μάγια. Πήγα με τη Λουΐζα και είδαμε το βασιλιά, αλλά η Πόλα αισθάνθηκε κλειστοφοβικά και δεν μας ακολούθησε. Μετά από αυτή την επίσκεψη πήγαμε στη Βιλαχερμόσα (Villahermosa), στο νοτιότερο τμήμα του Κόλπου του Μεξικού που υπάρχει το πάρκο Λα Βέντα (La Venta). Στο Λα Βέντα βλέπει κανείς πολλές, τεράστιες κεφαλές από πέτρα με διάμετρο σχεδόν 1,5 μέτρο που είχαν κατασκευαστεί από τους Όλμεκ (Olmec), ένα πολιτισμό που κυριάρχησε στο Μεξικό πριν από τους Αζτέκους και τους Μάγια.

Η Βιλαχερμόσα δεν αποτελεί μόνο την πύλη εισόδου προς την Παλένκε, αλλά και το κέντρο της βιομηχανίας του πετρελαίου για το Μεξικό. Φανταστείτε λοιπόν την έκπληξή μας όταν δεν υπήρχε βενζίνη ούτε σε ένα βενζινάδικο! Αφού δοκιμάσαμε την τύχη μας σε τρία ή τέσσερα βενζινάδικα, αφήσαμε το νοικιασμένο μας αυτοκίνητο με τη Σέϊκα και τη Λουΐζα και εμείς πήγαμε να αναζητήσουμε βενζίνη. Αφού η Πόλα γνωρίζει ισπανικά, οι δυο μας βρήκαμε ένα ταξί στην εθνική οδό. Ο οδηγός συμφώνησε να μας πουλήσει λίγη από τη δική του βενζίνη αν πηγαίναμε σπίτι του. Μας εξέπληξε όχι μόνο το γεγονός ότι είχε ένα πολύ ωραίο πέτρινο σπίτι, αλλά και ότι είχε πολλή βενζίνη. Επιστρέψαμε στο νοικιασμένο μας VW και τράβηξε τη βενζίνη από το δοχείο του, στο αυτοκίνητό μας. Του πρόσφερα 20 δολάρια, αλλά μου είπε: «Οχι, κύριε, τα 10 δολάρια είναι αρκετά». Βρήκαμε επιτέλους ένα βενζινάδικο που είχε βενζίνη, λίγο πριν το VW ξεμείνει πάλι από καύσιμα. Αξιοποιώντας τις διασυνδέσεις της Σέϊκα μπορέσαμε να μείνουμε σε ένα «χωριάτικο» πανδοχείο που έμεναν για τη σαιζόν οι αρχαιολόγοι από το Ντάμπαρτον Όουκς (Dumbarton Oaks) του Χάρβαρντ, που εργαζόταν και η Σέϊκα. Απέναντι από το δρόμο υπήρχαν κάποιοι άγριοι (αν και κάπως

μικρόσωμοι) Ινδιάνοι Λάκαντον (Lacandon) που ήταν οπλισμένοι με μια μεγάλη ποικιλία από τόξα και βέλη. Ωστόσο, η Πόλα ανησύχησε πιο πολύ με το νεκρό σκορπιό που βρήκε παρά γι' αυτούς.

Η Βαλερί Μπουργκέν (Valerie Bourgain), η κόρη του φίλου μας Μισέλ Μπουργκέν από το Παρίσι, έμεινε μαζί μας στο Ιλλινόις το ακαδημαϊκό έτος 1977-1978 για να βελτιώσει τα Αγγλικά της. Παρακολουθούσε το κανονικό γυμνάσιο, ενώ σπούδαζε Γαλλική Φιλολογία με μαθήματα που έκανε από απόσταση, δι' αλληλογραφίας. Όταν κατά τη διάρκεια των διακοπών των Χριστουγέννων κάναμε ένα ταξίδι στη Νέα Ορλεάνη με το Audi, την πήραμε μαζί μας. Θύμωσε πολύ όταν στο μουσείο της Νέας Ορλεάνης κατάλαβε πόσο έδαφος είχε δώσει ο Ναπολέων στις ΗΠΑ μόνο για 25 εκατομμύρια δολάρια. Επισκεφθήκαμε και την περιοχή Κέϊτζεν (Cajun), και η Βαλερί δυσκολεύτηκε να επικοινωνήσει με του ντόπιους που μιλούν Γαλλικά, αλλά Γαλλικά σε μια ιδιόχουσα διάλεκτο του 17ου αιώνα, εντελώς διαφορετικά από τα σημερινά γαλλικά. Ωστόσο, κάποιοι παρακολουθούν μαθήματα των Γαλλικών του σήμερα.

1979

Το ακαδημαϊκό έτος 1979-80 πήρα εκπαιδευτική άδεια και για άλλη μια φορά τοποθετήθηκα στο Κέντρο Προηγμένων Μελετών στο Ιλλινόις. Μετά από πρόσκληση έδωσα μια ομιλία για τον εορτασμό του Έτους του Παιδιού από τον ΟΗΕ στο Βανκούβερ της Βρετανικής Κολομβίας στον Καναδά. Για να φθάσουμε εκεί πετάξαμε αρχικά στη Ντακότα, νοικιάσαμε αυτοκίνητο και επισκεφθήκαμε το Όρος Ράσμορ (Rushmore) και στη συνέχεια πετάξαμε στη Μοντάνα και επισκεφθήκαμε το Εθνικό Πάρκο του Παγετώνα (Glacier National Park). Στη Μοντάνα είδαμε τις πηγές του ποταμού Μισούρι. Η Μοντάνα είναι μια καταπληκτική πολιτεία. Έχει σχεδόν την ίδια έκταση με τη Γαλλία, αλλά ο πληθυσμός της είναι λιγότερο από ένα

εκατομμύριο. Νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο που όταν παρουσίασε βλάβη, τους τηλεφωνήσαμε και μας έστειλαν ένα άλλο για αντικατάσταση από 50 μίλια μακριά! Στη συνέχεια πετάξαμε στο Σηάτλ, νοικιάσαμε αυτοκίνητο, οδηγήσαμε στο Βανκούβερ και επισκεφθήκαμε την εξαδέλφη μου Ρένα, και την οικογένειά της. Επισκεφθήκαμε και μερικά από τα αξιοθέατα του Βανκούβερ, όπως το Πάρκο Στάνλεϋ και με το φέρρυ μποτ πήγαμε στη Βικτώρια και επισκεφθήκαμε το εξαιρετικό μουσείο Καναδικής Ιστορίας (το Royal British Columbia Museum), και τον εξαιρετικό Βοτανικό κήπο Μπούτσαρτ (Butchart Gardens). Συνεχίσαμε νότια στην Ολυμπιακή χερσόνησο της πολιτείας Ουάσιγκτον διασχίζοντας το τροπικό δάσος μέχρι που τελικά φθάσαμε στο Σηάτλ, όπου επισκεφτήκαμε τον Άντυ Ντέιβιντσον (Andy Davidson) και την Αλεξάνδρα, ένα διαπολιτισμικό ζευγάρι που συναντήθηκε στο Σαμπέιν. Η Αλεξάνδρα έμεινε μαζί μας για ένα χρόνο όταν ξεκίνησε τις σπουδές της στην Αρχιτεκτονική, στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Ήταν η κόρη οικογενειακών φίλων, του κουμπάρου μας του Νοταρά. Ο Άντυ ήταν μεταπτυχιακός φοιτητής μου και είναι τώρα ο αντιπρόεδρος (Vice Provost) στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια στη Νέα Υόρκη.

Μετά τον Καναδά πετάξαμε στο Περού, για τις συνεδριάσεις της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας. Στο συνέδριο στη Λίμα, παρουσίασα ένα άρθρο σχετικά με τις νοοτροπίες και κάποιος στο ακροατήριο, σχολίασε: «Πολύ καλά όλα αυτά, αλλά δεν μας είπατε ποια στάση πρέπει να έχουμε για να κερδίσουμε τον επόμενο πόλεμο με τη Χιλή.» Σημειώνεται ότι το Περού έχασε ένα πόλεμο από τη Χιλή το 1897 και αυτός ο άνθρωπος ακόμα ονειρευόταν εκδίκηση. Του απάντησα ότι κάτι τέτοιο ήταν πολύ πιο πέρα από τις δυνατότητές μου, αλλά ίσως θα μπορούσε να τον συμβουλευτεί ο αξιότιμος συνάδελφος από το Οχάϊο Στέϊτ (Ohio State) που καθόταν στην πρώτη σειρά της διάλεξης. Ο συνάδελφος ήταν ο Τομ Μίλμπουρν (Tom Milburn), και νομίζω ότι ο Τομ μίλησε μαζί του μετά τη διάλεξη.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου η Λουΐζα και οι κόρες του Μπιμπ Λατέϊν (Bibb Latane) διασκεδάζαν παίζοντας στο ξενοδοχείο Sheraton. Ήμασταν όλοι καλεσμένοι σε πικ-νικ σε μια χασιέντα, ένα αγρόκτημα, και παρακολουθήσαμε μια άριστη επίδειξη ιππασίας. Στο δρόμο της επιστροφής οι φοιτητές που ήταν μαζί μας στο λεωφορείο, επίσης διασκεδάζαν τραγουδώντας. Η ατμόσφαιρα ήταν τόσο εορταστική, και ήταν σαφές ότι οι φοιτητές από το Περού είχαν μια πολύ χαρούμενη στάση. Βρίσκονταν σε αυτό που οι Γάλλοι θα έλεγαν «joie de vivre» (χαρά της ζωής).

Η Λίμα έχει ένα υπέροχο Μουσείο - Σπίτι του Χρυσού (Casa de Oro) που είναι γεμάτο από αντικείμενα της περιόδου πριν την εισβολή των Ισπανών. Στην πραγματικότητα υπάρχουν παρόμοια μουσεία και στη Μπογκοτά της Κολομβίας αλλά στο Κουίτο του Εκουαντόρ. Αν θυμάμαι καλά, τόσο στη Μπογκοτά όσο και στο Κουίτο ο χρυσός φυλασσόταν σε χρηματοκιβώτια τραπέζης και μας επέτρεψαν να μπούμε στο χώρο για ελάχιστα λεπτά, με αποτέλεσμα να μην προλάβουμε να δούμε τα αντικείμενα. Από αυτή την άποψη και μόνο το μουσείο στη Λίμα είναι πολύ καλύτερο.

Οδηγήσαμε για να γνωρίσουμε καλύτερα τη Λίμα και η Λουΐζα στενοχωρήθηκε πάρα πολύ βλέποντας τη φτώχεια που επικρατούσε και τις παράγκες στις οποίες ζούσε ο κόσμος. Υποθέτω ότι μάλλον τότε αποφάσισε να γίνει κοινωνική λειτουργός και να βοηθήσει τον κόσμο να γλυτώσει από τη φτώχεια. Από το δημοτικό έδινε συμβουλές στους συμμαθητές της, και επειδή ήταν ψηλή για την ηλικία της, είχε κύρος. Πράγματι η Λουΐζα ακολούθησε αυτό το δρόμο.

Μετά τη Λίμα πετάξαμε στο Κούσκο την αρχαία πρωτεύουσα των Ίνκας. Το Κούσκο είναι ένα εκπληκτικό μέρος με κτήρια που υπάρχουν από την εποχή των Ίνκας. Πολλά κτίρια ή και τμήματα

κτιρίων είχαν «μετατραπεί» από τους Ισπανούς σε κτίρια που θα τους εξυπηρετούσαν κατάλληλα για τη δική τους χρήση.

Επειδή το Κούσκο βρίσκεται σε μεγάλο υψόμετρο (4,000 μέτρα) δημιουργούνται αναπνευστικά προβλήματα με το επίπεδο του οξυγόνου. Ένας φίλος ανθρωπολόγος από το Ιλνιόις μας συμβούλεψε να πίνουμε τσάι κόκας, να αποφεύγουμε τα αλκοολούχα ποτά (pisco sour) και να πάμε για ύπνο αμέσως μετά την άφιξή μας για να μπορέσουμε να εγκλιματιστούμε. Λυπηθήκαμε αυτούς που έφθασαν στο Κούσκο την επόμενη μέρα γιατί απεργούσαν οι μεταφορείς και όλος ο κόσμος αναγκάστηκε να βαδίζει και να μεταφέρει τις αποσκευές του από το αεροδρόμιο.

Όσο ήμασταν στην πόλη έγιναν και διάφορες διαδηλώσεις. Ο στρατός χρησιμοποίησε αντλία νερού για να ελέγξει τους διαδηλωτές, που όταν έφθασε το μεσημέρι τα παράτησαν και πήγαν για φαγητό. Ο στρατός με τη σειρά του αποχώρησε και αυτός. Αγοράσαμε πανέμορφες ζακέτες που ήταν και αναγκαίες αφού τα κτίρια (το εσωτερικό των εκκλησιών, ο καθεδρικός ναός κλπ.) δεν είχαν θέρμανση. Στην πλατεία μπροστά από τον Καθεδρικό ναό έβλεπες γυναίκες που κάθονταν στην σειρά και έπλεκαν. Μάλιστα, μια από αυτές με ακολουθούσε προσπαθώντας να με πείσει να πάρω μια ζακέτα της που ήταν πραγματικά πολύ μεγάλη. Κοντά στο Κούσκο υπήρχε μια αρχαιολογική τοποθεσία των Ίνκας, η Σακσυχντιμάν (Sacsuhyman). Οι τεράστιες πέτρες ταίριαζαν απόλυτα η μια με την άλλη χωρίς να έχει χρησιμοποιηθεί κανένα άλλο υλικό. Φυσικά, αυτή η κατασκευή ήταν και αντισεισμική.

Τελικά πήραμε το τρένο για το Μάτσου Πίτσου, που είναι από τα πιο ωραία μέρη που έχω δει ποτέ. Υπάρχουν αρκετοί ναοί χτισμένοι σε απότομες πλαγιές που περιστοιχίζονται από τις οροσειρές. Η περιοχή ήταν μια τελετουργική τοποθεσία των Ίνκας που δεν

εντόπισαν οι Ισπανοί και επομένως έχει διατηρηθεί σε καλή κατάσταση. Μείναμε σε ένα πολύ απλό πανδοχείο που επειδή στο παράθυρο του δωματίου μας είχε σπάσει το τζάμι, το είχαν καλύψει με εφημερίδες. Όμως το πρωί, όταν στο χώρο δεν υπήρχε άνθρωπος, περπάτησα εκεί πριν την ανατολή του ήλιου και αυτή έγινε μια από τις πιο μαγικές, πιο ικανοποιητικές και πιο αισθητικά ευχάριστες εμπειρίες της ζωής μου. Έβλεπα το φως να λάμπει στις κορφές των βουνών, λίγο εδώ και λίγο εκεί, μέχρι που όλο το βουνό λούστηκε στον ήλιο. Η Λουΐζα κυνηγούσε τα αλπακά στα αρχαία κτίρια. Πάνω απ' όλα αφού ήμασταν πλέον σε υψόμετρο 2000 μέτρων, μπορούσαμε να αναπνέουμε με σχετική ευκολία, σε σύγκριση με το Κούσκο.

Αυτή τη χρονιά εργάστηκα και λίγο για τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Ήθελαν να δημιουργήσω ένα ερωτηματολόγιο που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε όλο τον κόσμο. Δεν μπορούσαν όμως να καταλάβουν ότι απαιτούνται αρκετά σημεία (*items*) για την διερεύνηση (*tapping*) της ίδιας έννοιας (*construct*) ώστε να υπάρξει αξιοπιστία. Επέμεναν να χρησιμοποιηθεί ένα μόνο ερώτημα ανά θέμα για να μπορέσουν να καλύψουν ένα μεγάλο εύρος θεμάτων. Τέλος πάντων, πραγματοποίησαν ένα συνέδριο στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών στη Βαρκελώνη της Ισπανίας. Μου άρεσε πολύ αυτή η πόλη και ιδιαίτερα το Γοτθικό τμήμα και η Αρχιτεκτονική του Γκαουντί. Σχεδίασε τον ναό Η Αγία Οικογένεια (La Sagrada Familia) που βρίσκεται ακόμη υπό κατασκευή, διάφορα άλλα κτίρια στην πόλη της Βαρκελώνης και ένα πάρκο.

Ενώ βρισκόμουν στη Βαρκελώνη συνάντησα και κάποιον σε ένα καφέ που θα γινόταν ο Πρωθυπουργός της Καταλονίας όταν θα γινόταν η απόσχιση της Καταλονίας από την Ισπανία. Θεωρώ ότι με την ένταξη των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτές οι ομάδες που επιθυμούν την ανεξαρτησία τους δεν είναι πλέον δημοφιλείς. Βάδισα αρκετά στο πάρκο της περιοχής. Είχε διάφορους σταθμούς άσκησης

με οδηγίες στα Καταλονικά, που μοιάζουν κάπως στα Γαλλικά, και στα Ισπανικά. Υπήρχαν διάφοροι σταθμοί στους οποίους κάποιος θα μπορούσε κάποιος να κάνει γυμναστική, με οδηγίες στα καταλωνικά και τα ισπανικά. Τα καταλωνικά μοιάζουν πολύ για με τα γαλλικά.

Από τη Βαρκελώνη πέταξα στη Νίκαια και επισκέφθηκα τον Τζων Μπέρρυ που θα ήταν εκεί για ένα χρόνο. Έδωσα μια διάλεξη στο Διεθνές Κέντρο (Centre Interethnique) του Πανεπιστημίου της Νίκαιας στο οποίο ο Τζων ήταν επισκέπτης καθηγητής. Η πτήση μου ήταν με τις Σκανδιναβικές Αερογραμμές.. Μου σέρβιραν με ένα εντυπωσιακό σερβίτσιο που περιλάμβανε και πραγματικά ακριβά μαχαιροπήρουνα. Το γεύμα μου όμως ήταν μια μοναχική σοκολάτα!

Από τη Νίκαια πέταξα στην Αθήνα που ο πατέρας μου ήταν άρρωστος, μάλλον από καρκίνο του προστάτη. Είχε καλή σχέση με ένα ορφανοτροφείο. Τους άφησε ένα κληροδότημα και τον φρόντισαν στο τέλος της ζωής του. Του άρεσε να παίζει με τα παιδιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Η δεκαετία του 80 Βραβεία

Η τελετή αναγόρευσής μου ως επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου

Αθηνών. Αριστερά στο τέλος, ο Ιωάννης Παρασκευόπουλος.

1980

Εκείνη τη χρονιά πέθανε ο πατέρας μου. Ήταν 83 χρονών, καθόλου άσχημα για κάποιον που είχε περάσει δύο καρδιακές προσβολές. Τον είχα επισκεφθεί το καλοκαίρι και πέθανε το Δεκέμβρη. Όταν βρεθήκαμε μου είπε ότι είχε ζήσει αρκετά και ότι ήταν έτοιμος να φύγει. Υποθέτω ότι είχε καρκίνο του προστάτη, όπως είχα και εγώ το 1998. Το ελληνικό σύστημα υγείας δεν κάνει πολλά σε άτομα που πάσχουν από καρκίνο και είναι και πάνω από 80 χρονών. Αυτό θέτει ένα ενδιαφέρον ερώτημα για το σύστημα υγείας των ΗΠΑ. Πρέπει να αναλώνονται τόσα πολλά σε άτομα που είναι μεγάλης ηλικίας; Όταν έφθασα τα 85 μου χρόνια, ο Αμερικανός γιατρός μου, είπε χαρακτηριστικά: «Είσαι ελεύθερος να κάνεις ό,τι θέλεις. Εγώ έκανα αυτό που ευχόμουν ότι θα μπορούσα. Από τώρα και στο εξής είσαι μόνος σου». Καταλαβαίνω ότι περίπου το 1/3 των συνολικών δαπανών στο αμερικανικό σύστημα υγείας αφορά την περίθαλψη ατόμων με ηλικία πάνω από 80 χρονών. Είναι αυτός ένας ορθολογικός τρόπος κατανομής των πόρων; Καθώς γράφω αυτό το κείμενο, αισθάνομαι ότι αφού είμαι 87, δεν αξίζει να ξοδευτούν πολλά χρήματα για χάρη μου. Αυτή η αυτοβιογραφία δείχνει ότι είχα μια πολύ όμορφη ζωή. Επομένως, ποιό θα είναι το όφελος να φτάσω και τα 100; Καθώς μεγαλώνω θεωρώ ότι ο κόσμος γίνεται όλο και πιο πολύπλοκος και η προσαρμογή είναι κάπως δύσκολη.

Υπάρχει μια σοφία όταν το σώμα θέλει να φτάσει στο τέλος του ενώ το άτομο είναι σχετικά υγιές. Αντί λοιπόν να αξιολογούμε στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη μακροβιότητα μάλλον θα πρέπει να εξετάζουμε στατιστικά στοιχεία σχετικά με μια «ζωή χωρίς ασθένεια» (*life without disease*). Ο μέσος όρος μιας «ζωής χωρίς ασθένεια» είναι 74,5 χρόνια στην Ιαπωνία, 73,2 στην Αυστραλία, 73,1 στη Γαλλία, 72,8 στην Ισπανία, 72,7 στην Ιταλία, 72,5 στην Ελλάδα, 72,5 στην

Ελβετία, και μόνο 70.0 στις Ηνωμένες Πολιτείες (*The Economist*, 2009). Θεωρώ τον εαυτό μου πολύ τυχερό που έχει φτάσει τα 87, με πολύ λίγα θέματα υγείας για να παραπονεθώ.

22 Ιουνίου 1980. Παραδίδω την Κιπς στο γαμπρό

Στις 22 Ιουνίου 1980, η Βίλιφρεντ Άλλεν (Wilifred Allen), η κόρη της Σέικα της πρώτης εξαδέλφης της Πόλα, παντρεύτηκε με τον Κρις Φαϊέγια (Chris Faiella) και εγώ παρέδωσα τη νύφη στο γαμπρό.

Με την ευκαιρία των 70στών γενεθλίων μου η Βίλιφρεντ, που η οικογένεια την ξέρει σαν Κιπς (Kips) μου έστειλε μια πολύ ωραία επιστολή στην οποία μου έγραφε πόσο πολύ εκτιμούσε το ότι «έχει

ένα θαυμάσιο θείο στον οποίο μπορεί να στηριχτεί». Η Κιπς που σήμερα είναι κληρικός στην Επισκοπική Εκκλησία, ήταν αυτή που τέλεσε το γάμο της Λουϊζας αλλά και της Μέρι Αν, της κουνιάδας της Λουϊζας. Έστειλα στην Κιπς το βιβλίο μου, του 2009 (*fooling ourselves*) που είναι ιδιαίτερα επικριτικό με τη θρησκεία, αλλά μου απάντησε ότι το σκέφθηκε και μάλλον συμφωνεί με ένα 90% από αυτά που ανέφερα.

Το 1980 το Γραφείο Ναυτικών Ερευνών με ρώτησε αν θα ήθελα να ασχοληθώ με έρευνες για την Υποκειμενική Κουλτούρα των Ισπανόφωνων. Το Πολεμικό Ναυτικό γνώριζε ότι οι Ισπανόφωνοι σύντομα θα αποτελούσαν ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού των Ηνωμένων Πολιτειών, και επομένως θεώρησαν ότι θα ήταν καλό να γνωρίσουν περισσότερα γι αυτούς. Συμφώνησα και κάλεσα το Γεράρδο Μαρίν (Gerardo Marin), που τότε ήταν ο Γενικός Γραμματέας της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας, για να συνεργαστεί μαζί μου. Με αυτό τον τρόπο θα είχα βοήθεια από κάποιον που γνώριζε την κουλτούρα των Ισπανόφωνων καλύτερα από μένα.

Η χορηγία του Πολεμικού Ναυτικού ήταν για πέντε χρόνια (1980-1985) και είχε ως αποτέλεσμα έναν αριθμό δημοσιεύσεων, με τις πιο σημαντικές να είναι οι εξής: Triandis, Kashima et al (1982), Triandis, Lisansky et. al. (1982), Triandis, Marin, Lisansky & Betancourt (1984), Marin & Triandis (1985), και Triandis (1985). Οι Χούι (Hui), Κασίμα (Kashima), Οτάτι (Ottati), και Σεντιάτι (Sediati) ήταν τότε μεταπτυχιακοί φοιτητές. Σήμερα ο Χούι είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ. Ο Κασίμα, που έχει διατελέσει και Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης. Ο Οτάτι είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Λογιόλα στο Σικάγο. Η Σεντιάτι είναι η Πρόεδρος (Provost) στο Πανεπιστήμιο της Ινδονησίας. Η Λισάνσκυ, που είχε διδακτορικό στην ανθρωπολογία, έδωσε στο έργο την ανθρωπολογική πλευρά και σήμερα εργάζεται στην Παγκόσμια Τράπεζα. Ο Μπετανκούρ ήταν ψυχολόγος από τη Χιλή και συνεργάστηκε στενά με τον Μαρίν. Σήμερα είναι ένας πολύ γνωστός διαπολιτισμικός ψυχολόγος.

Το έργο αυτό, συμπεριλαμβανομένης και της ολοκλήρωσης της κριτικής μου στο έργο του Χοφστέντε, μου δημιούργησε ένα

ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις έννοιες (constructs) της Ατομικότητας και της Συλλογικότητας και είχε ως αποτέλεσμα τη συγγραφή και έκδοση του βιβλίου μου με τον ίδιο τίτλο (Triandis:1995).

Εκείνη τη χρονιά ήταν η επέτειος των 100 χρόνων από την ίδρυση του Εργαστηρίου Ψυχολογίας από τον Βίλχελμ Βούντ (Wilhelm Wundt) στη Λειψία της Γερμανίας. Έπρεπε να παρεβρεθώ σε ένα συμπόσιο το οποίο διοργανώθηκε από το Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας, στη Λειψία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Έτσι, επιβιβάστηκα σ' ένα τρένο στο Μόναχο που όμως δεν είχε καμμία ένδειξη ότι θα πήγαινε στη Λειψία. Όταν φύγαμε από το σταθμό, το τρένο ήταν γεμάτο κόσμο. Καθώς πλησιάζαμε την Ανατολική Γερμανία ο αριθμός των επιβατών του τρένου είχε μειωθεί τόσο πολύ που φθάνοντας στα σύνορα Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας βρέθηκα να είμαι μόνος μου στο βαγόνι. Παρατήρησα ότι τα σύνορα ήταν ένα πραγματικό οχυρό. Σταματήσαμε στα σύνορα και φρουροί από την Ανατολική Γερμανία έψαξαν το τρένο, τα σκυλιά τους μύρισαν τα πάντα ακόμη και κάτω από το τρένο. Τελικά το τρένο άρχισε να κινείται, νέοι επιβάτες άρχισαν να επιβιβάζονται και μέχρι να φθάσουμε στη Λειψία το τρένο ήταν γεμάτο και πάλι.

Στη Λειψία, με πλησίασε κάποιος και προσφέρθηκε να ανταλλάξει τα δολάριά μου στο τοπικό νόμισμα. Αρνήθηκα να κάνω κάτι τέτοιο. Το συνέδριο ήταν πολύ καλά οργανωμένο, και έτσι μπόρεσα να εξερευνήσω την πόλη. Κάποια στιγμή μπήκα σε ένα απλό εστιατόριο, όπως πίστευα, αλλά αποδείχθηκε ότι αυτό ήταν ένα εστιατόριο για τους εργαζόμενους σε κάποιο πολυκατάστημα της Ανατολικής Γερμανίας. Το φαγητό ήταν επιδοτούμενο και επομένως ήταν πολύ φθινό. Είπα ότι δεν γνώριζα τι ήταν, με συγχώρεσαν και με εξυπηρέτησαν. Το φαγητό δεν ήταν άσχημο.

Πήγα σε μια περιοδεία της Σαξονίας, που συμπεριλάμβανε τη Δρέσδη η οποία χαρακτηρίζεται από την υπέροχη τέχνη της, αλλά ήταν ακόμη κατεστραμμένη σε μεγάλο βαθμό. Θυμήθηκα την γκουβερνάντα μου, τη Φρουλάιν Σούμαν, που ήταν από τη Δρέσδη και όταν ήμουν παιδί την άκουγα να την περιγράφει ως το πιο όμορφο μέρος στον κόσμο. Θα μπορούσα να συμφωνήσω ότι αυτά που μου έλεγε ήταν αλήθεια σε κάποιο βαθμό. Το μουσείο είχε θαυμάσια έργα τέχνης. Λέγεται ότι οι Δούκες και οι Εκλεγμένοι άρχοντες της Σαξονίας είχαν πολλά χρήματα και τα χρησιμοποίησαν για να προωθήσουν τις τέχνες όπως έκαναν και οι Μέδικοι στη Φλωρεντία. Σταματήσαμε στην πόλη Μείσεν (Meissen) αλλά δεν είχα κανένα ενδιαφέρον για ψώνια σε αντίθεση με τα άλλα άτομα του ταξιδιού.

Η καλύτερη εμπειρία μου στη Λειψία ήταν το κοντσέρτο που παρακολούθησα στην Εκκλησία του Αγίου Θωμά (Thomaskirche), εκεί που ο Μπαχ ήταν για πολλά χρόνια Μουσικός Διευθυντής. Έδωσαν μια συναυλία με τη μουσική του Μπαχ και νόμιζα ότι βρισκόμουν στον παράδεισο. Ήταν εντελώς συναρπαστικό να ακούω τη μουσική του στο ίδιο ακριβώς χώρο που δημιούργησε ένα μεγάλο μέρος του έργου του.

Στο τρένο της επιστροφής για το Μόναχο αντιμετώπισα την ίδια κατάσταση. Απλά, αυτή τη φορά στο βαγόνι, εκτός από μένα υπήρχε μια κυρία. Όταν μιλήσαμε, μου είπε ότι στη Δυτική Γερμανία είχε έναν αδελφό ο οποίος τώρα ήταν ασθενής και πήγαινε να τον επισκεφθεί. Μου είπε επίσης ότι ήθελε να φέρει μαζί και τα παιδιά της, αλλά "αυτοί" (οι Γερμανοί της Ανατολικής Γερμανίας) δεν το επέτρεψαν. Στο Μόναχο πήγα στην όπερα και παρακολούθησα μια πολύ καλή απόδοση της παράστασης «Απαγωγή από το Σεράι» του Μότσαρτ. Στο διάλειμμα ο κόσμος που ήταν ντυμένοι πολύ επίσημα (λευκή γραβάτα) περιφερόταν πίνοντας σαμπάνια. Ήταν μια τεράστια αντίθεση από τη ζωή στην Ανατολική Γερμανία!

1981

Τον Ιούνιο του 1981 έλαβα το πρώτο μου βραβείο. Η απονομή έγινε από την Παναμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας (Interamerican Society of Psychology, SIP) για «Σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας», σε μια τελετή που πραγματοποιήθηκε στη Δομινικανή Δημοκρατία και παρίστατο και ο Πρόεδρος της Δομινικανής Δημοκρατίας. Το βραβείο μου παρέδωσε ο Χερμπ Κέλμαν, Πρόεδρος της SIP. Έγραψα την ομιλία αποδοχής του βραβείου μου στα Αγγλικά και οι φίλοι μου το μετέφρασαν στα Ισπανικά. Έτσι, η ομιλία μου «Πολιτισμικές επιδράσεις στην κοινωνική συμπεριφορά», είχε τίτλο «*Influencias culturales en el comportamiento social*». Στο κέντρο του Σάντο Ντομίνγκο υπήρχε μια γοητευτική παλιά Ισπανική αποικιακή πόλη, με μερικά κτίρια να χρονολογούνται από τον 16ο αιώνα.

Εκείνη τη χρονιά έδωσα διαλέξεις (colloquia) σε ημερίδες στο Διεθνές Πανεπιστήμιο της Φλόριντα, και στο Πανεπιστήμιο του Τέξας στο Ντάλας. Παρουσίασα και ένα άρθρο στη Διεθνή Διάσκεψη για τη Διαπολιτισμική Διοίκηση στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ στο Μόντρεαλ του Καναδά.

Οργάνωσα ένα συμπόσιο στη συνάντηση του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στο Λος Άντζελες και επίσης παρουσίασα ένα άρθρο για την διαπολιτισμική εκπαίδευση, και προήδρευσα σε ένα άλλο συμπόσιο που παρουσίασα ένα άρθρο με θέμα τη διαπολιτισμική κοινωνική ψυχολογία. Ο Τσάρλι Οσγουντ ήταν επίσης προσκεκλημένος, αλλά όταν έφτασε στο Λος Άντζελες αγόρασε ένα μπουκάλι ουίσκι από το οποίο ήπιε λίγο παραπάνω όταν πήγε στο ξενοδοχείο του, με αποτέλεσμα να ξεχάσει το συμπόσιο. Βέβαια, μας ζήτησε πολλές φορές συγγνώμη λίγες μέρες αργότερα.

Έδωσα μετά από πρόσκληση την Εναρκτήρια Ομιλία στο Συνέδριο Διαπροσωπικών Συγκρούσεων στο Πανεπιστήμιο του Μπράντφορντ, στην Αγγλία. Από το Μπράντφορντ επισκεφθήκαμε το σπίτι των Μπροντέ στο Χόγουερθ. Το συνέδριο στο Μπράντφορντ μας επέτρεψε να εξερευνήσουμε τα Βρετανικά Νησιά με μια κάρτα των βρετανικών σιδηροδρόμων. Εδώ μας συνάντησαν οι φίλες μας Τζην Όσμπορν με την κόρη της Έμιλυ, και Ιωάννα Μπερτζέκα με το γιό της Τέλη. Όταν μας έβλεπε κάποιος, εύκολα θα μπορούσε να με παρεξηγήσει θεωρώντας με ένα πρεσβύτερο Μορμόνο, με τρεις γυναίκες και τρία παιδιά! Πήγαμε παντού με το τρένο, αλλά όταν έπρεπε να ταξιδέψουμε και δεν υπήρχε τρένο, παίρναμε το λεωφορείο και όταν δεν υπήρχε λεωφορείο παίρναμε ταξί. Αναπτύξαμε ένα σύστημα με τα παιδιά να κάθονται στην αγκαλιά των ενηλίκων και έτσι όλοι μας μπορούσαμε να χωρέσουμε στα μεγάλα Βρετανικά ταξί. Επίσης, αντί να μένουμε σε μεγάλα ξενοδοχεία προτιμήσαμε τα πανδοχεία (*Bed and Breakfast*) που ήταν ιδανικά για τα παιδιά.

Επισκεφθήκαμε κάποιους από τους μεγάλους οίκους της Αγγλίας, όπως το Χάντον Χωλ (*Haddon Hall*) και το Τσατςγουόρθ (*Chatsworth*), αλλά και μερικές από τις πιο χαριτωμένες πόλεις όπως το Τσέστερ, και τη μεγάλη οχυρωμένη πόλη του Γιορκ. Είδαμε το μεγάλο καθεδρικό ναό στο Γουίντσεστερ (*Winchester*), και διάσημα κάστρα, όπως το Κενάρβον (*Caernarfon*) στην Ουαλία και το Γουώρικ (*Warwick*). Τα παιδιά εντυπωσιάστηκαν από τα ερείπια του μοναστηριού Φάουντενς Άμπυ (*Fountains Abbey*) που κατέστρεψε ο βασιλιάς Ερρίκος ο 8ος, όταν συγκρούστηκε με τον Πάπα. Βέβαια υπήρξαν και αρκετές περιπτώσεις στις οποίες τα παιδιά έπρεπε να ζητήσουν συγγνώμη για κάποια σκανδαλιά που είχαν κάνει. Στο Γιορκ είχα μια μεγάλη λογομαχία με την Έμιλυ γιατί πήγε σε κάποια περιήγηση και ισχυρίστηκε ότι είχε δει το φάντασμα ενός Ρωμαίου στρατιώτη. Στο Γιορκ παρακολουθήσαμε και μια συναυλία στον παγωμένο καθεδρικό ναό. Όταν έσπασε μια χορδή στο βιολί του, ο

βιολιστής στη συνέχεια εξαφανίστηκε. Τον περιμέναμε αρκετά, αλλά στο τέλος αποφασίσαμε ότι έκανε πάρα πολύ κρύο για να περιμένουμε κι άλλο. Είχαμε εκπληκτικό τσάι με ψωμάκια (*crumpets*) σε διάφορες τοποθεσίες, και μάθαμε να εκτιμούμε τα βουτήματα. Οι τρεις κυρίες που τα πήγαιναν πολύ καλά μαζί, πάντα έβρισκαν χρόνο για ψώνια και ειδικά για πουλόβερ. Εκείνη την περίοδο έβλεπες ακόμη την ετικέτα "*Made in Scotland*".

Στο τέλος περάσαμε λίγες ημέρες και στο Λονδίνο, που βρισκόταν σε πυρετώδεις προετοιμασίες για το βασιλικό γάμο του πρίγκιπα Καρόλου με τη Λαίδη Νταϊάνα. Ακούγαμε διάφορες ιστορίες για το γάμο από κάποιες γυναίκες που θα τραγουδούσαν στην χορωδία κατά τη διάρκεια της γαμήλιας τελετής και έμεναν στο ξενοδοχείο μας. Απρόσκλητοι, καταφέραμε να μπούμε στο ναό του Αγίου Παύλου, όπου υπήρχε μια πρόβα σε εξέλιξη. Τότε ακούσαμε για πρώτη φορά το έργο του Χέντελ «Η είσοδος της βασίλισσας του Σαβά». Δεκαέξι χρόνια αργότερα παίχτηκε και στο γάμο της Λουίζας.

Πριν φύγουμε από την Αγγλία καταφέραμε να επισκεφθούμε τους φίλους μας τους Τέμπερλυ. Όλοι μας, παρά την πάροδο των χρόνων, έχουμε παραμείνει φίλοι, παιδιά και μεγάλοι, σίγουρα το σημάδι μιας επιτυχημένης σχέσης.

1982

Είχα ένα συνέδριο στο Πανεπιστήμιο του Πουέρτο Ρίκο, το Ρίο Πιέντρας στο Σαν Χουάν. Μου άρεσε πολύ αυτό το νησί. Ο ανθρωπολόγος Εδουάρδο Σέδα (*Eduardo Seda*) φρόντισε να πάμε παντού και να δούμε τα πάντα. Επισκεφθήκαμε μια φυτεία καφέ στην οποία ο διευθυντής ήταν φίλος του από τα γυμνασιακά χρόνια. Έμεινα για μια βραδιά στο σπίτι της αδελφής του, που ήταν περικυκλωμένο και από 100 γλάστρες με λουλούδια. Παρευρέθηκα

σε ένα γάμο και συνάντησα πολλούς από τους συγγενείς του. Οι Πορτορικανοί είναι Αμερικανοί πολίτες και αυτό επέτρεψε σε κάποιον από αυτούς να καταταχθεί στον Αμερικανικό στρατό και στη συνέχεια να σπουδάσει Ιατρική. Σήμερα ήταν ο τοπικός γιατρός στο Μαγιαγκουέζ (*Mayaguez*). Το κολύμπι ήταν καλό και το Εθνικό Πάρκο Ελ Γιούνκε (*El Yunque*) ήταν πολύ εντυπωσιακό. Ένας από τους κόλπους χαρακτηρίζεται από το οργανικό φως της βιοφωταύγειας γιατί υπάρχουν ψάρια που παράγουν φως στη διάρκεια της νύχτας και έτσι η θάλασσα φαίνεται φωτισμένη.

Η πόλη του Σαν Χουάν είναι γοητευτική, με τα Ισπανικά αποικιακά σπίτια της και τα στενά δρομάκια. Ένα παλιό μοναστήρι έχει μετατραπεί σε πολυτελέστατο ξενοδοχείο. Το κάστρο Μόρρο (*Morro Castle*) αποτελεί το σύμβολο του Πουέρτο Ρίκο. Επισκέφθηκα και το σπίτι του Αντρέ Σεγκόβια (*Andre Segovia*), και εκεί άκουσα και μερικά έργα του. Ήταν από τις πιο όμορφες και ιδιαίτερα γεμάτες εμπειρίες.

Έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στην τελετή των εγκαίνιων του Διεθνούς Κέντρου Διαπολιτισμικών Σπουδών (*International Center of Intercultural Studies*), στο Πανεπιστήμιο Μπράντφορντ στην Αγγλία. , Συμμετείχα σε συμπόσιο και λειτούργησα ως συζητητής σε ακόμη δύο συμπόσια συνεδρίου της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία, στο Αμπερντίν της Σκωτίας. Θεωρώ ότι το Αμπερντίν είχε το αυθεντικό σκωτσέζικο περιβάλλον. Μου είπαν ότι στις 5 το πρωί πρέπει να βρεθώ στην παραγορά, κάτι που βεβαίως και έκανα, και έτσι παρακολούθησα τη δημοπράτηση μεγάλων φορτίων ψαριών με τις ιδιαίτερου χαρακτήρα ιεροτελεστίες της αγοράς. Έβλεπες πραγματικά τον τοπικό χαρακτήρα, το χρώμα της περιοχής. Μετά το Αμπερντίν πήγα στο Εδιμβούργο και συνάντησα την Πόλα και τη Λουίζα. Μας εντυπωσίασε το Εδιμβούργο, στο οποίο παρακολουθήσαμε ένα πολύ ενδιαφέρον

μάθημα ιστορίας στο Κάστρο Χόλυρουντ (*Holyrood*) σχετικά με τις δολοπλοκίες και τις δολοφονίες κατά τη διάρκεια της δυναστείας της Μαρίας Στιούαρτ, Βασίλισσας της Σκωτίας. Παρακολούθησαμε μια μπαρόκ συναυλία στο ιστορικό Ηόουπταουν Χάουζ (*Hopetown House*) και ακολούθησαν ορεκτικά και μεζεδάκια σε ένα προσεγμένο μπουφέ. Συμμετείχαμε σε ένα αναγεννησιακό συμπόσιο (*Jacobean banquet*) που περιλάμβανε και τοπικούς χορούς. Μετά από αυτή την επίσκεψη, εξερευνήσαμε και μερικά από τα παραθαλάσσια χωριά στη Σκωτία .

Η Διεθνής Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, είχε τη σύνοδο της στο Εδιμβούργο και αυτή τη χρονιά εξελέγη Αντιπρόεδρος της Ένωσης, κάτι που διήρκεσε μέχρι το 1990, όταν ανέλαβα την προεδρία της Ένωσης. Συμμετείχα σε ένα συμπόσιο, αλλά ήμουν και συζητητής σε τρεις εισηγήσεις (άρθρα) του συνεδρίου. Επιπλέον, παρουσίασα και ένα άρθρο σε συνέδριο υπό την αιγίδα της Ουνέσκο. Το συνέδριο που επίσης πραγματοποιήθηκε στο Εδιμβούργο, είχε θέμα τη μεταφορά Γνώσεων της Ψυχολογίας σε αναπτυσσόμενες χώρες, και διοργανώθηκε από την Εκτελεστική Επιτροπή της Διεθνούς Ένωσης Επιστημονικής Ψυχολογίας. Αυτό το συνέδριο μου επέτρεψε να δημιουργήσω φιλικές σχέσεις με την Ένωση, και έτσι, όταν ανέλαβα την Προεδρία της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, ήταν εφικτή η συνεργασία των δύο οργανισμών, με την διοργάνωση των συνεδρίων τους (*conference*) ανά διετία, με κάθε φορέα να έχει το συνέδριο (*congress*) κάθε τέσσερα χρόνια. Τέλος, αυτή τη χρονιά εξελέγη Επítιμο Μέλος της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία και με αυτή την αναγνώριση δεν θα είχα πλέον συνδρομές στον οργανισμό για το υπόλοιπο της ζωής μου!

Το καλοκαίρι πραγματοποιήσαμε ένα συναισθηματικό ταξίδι στην Ελλάδα, με μια επίσκεψη στην Πάτρα και έτσι η Πόλα και η Λουίζα μπόρεσαν να δουν το σπίτι που γεννήθηκα, αλλά και το σπίτι του προπάππου μου. Στη συνέχεια οδηγήσαμε στην Άμφισσα, για να

δούμε το σπίτι του προπάππου μου, βγάλαμε φυσικά φωτογραφίες και τράβηξα ένα βίντεο προς μεγάλη έκπληξη των παρευρισκόμενων εργατών που δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί δείχναμε ένα τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για εκείνο το σπίτι.

Στη συνέχεια πήγαμε στη Θεσσαλονίκη, στην οποία υπάρχουν εξαιρετικά ρωμαϊκά και βυζαντινά μνημεία. Εκεί πέρασε ένα μεγάλο μέρος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ο πατέρας της Πόλα, ως αξιωματικός-σύνδεσμος μεταξύ των Σέρβων και των Γάλλων. Η Θεσσαλονίκη είναι μια πολύ ευχάριστη πόλη με δεντρόφυτες λεωφόρους και μια απέραντη ελκυστική προκυμαία. Δυστυχώς, μερικές από τις εκκλησίες εξακολουθούσαν να είναι ακόμα κλειστές, ως αποτέλεσμα των ζημιών που προκλήθηκαν από τους σεισμούς λίγα χρόνια νωρίτερα. Στο εξαιρετικό μουσείο της πόλης ο επισκέπτης μπορεί να δει εκθέματα της Μακεδονικής περιόδου, της περιόδου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Όχι πολύ μακριά από εκεί βρίσκεται η Πέλλα, η γενέτειρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, με πολύ ενδιαφέροντα ερείπια αυτού του πολιτισμού και η Βεργίνα, με τον καλοδιατηρημένο τάφο του βασιλιά Φιλίππου της Μακεδονίας και εξαιρετικά ψηφιδωτά.

Στη Δυτική πλευρά της Μακεδονίας πάνω σε μια όμορφη λίμνη βρίσκεται η Καστοριά, το κέντρο του εμπορίου γούνας στην Ελλάδα, και ο επισκέπτης βλέπει και τα δέρματα-γούνες να στεγνώνουν στους δρόμους. Έχει πολλές βυζαντινές εκκλησίες που αξίζουν να τις επισκεφθείς.

Όχι πολύ μακριά, νότια της Θεσσαλονίκης συναντά κανείς την κοιλάδα των Τεμπών, ένα υπέροχο θέαμα με τον Όλυμπο από τη μία πλευρά και το Πηνειό ποταμό από την άλλη. Ακόμη νοτιότερα βρίσκονται τα Μετέωρα με τα μοναστήρια σκαρφαλωμένα στην κορυφή των απότομων κάθετων βράχων. Σε κάποια από αυτά τα μοναστήρια τα άτομα φθάνουν εκεί, ακόμη και σήμερα, μόνο όταν τα

ανεβάσουν οι μοναχοί μέσα σε μεγάλα καλάθια. Υπάρχουν όμως και μερικά μοναστήρια προσβάσιμα με τα πόδια και, ακόμη λιγότερα, προσβάσιμα με αυτοκίνητο. Οι μοναχοί είναι ιδιαίτερα αυστηροί με τον κώδικα ενδυμασίας των επισκεπτών. Με ανάγκασαν να επιστρέψω στο αυτοκίνητο και να πάρω ένα μακρυμάνικο πουλόβερ, γιατί δεν μου επέτρεπαν να μπω με το κοντομάνικο πουκάμισό μου. Νοτιοανατολικά των Μετεώρων βρίσκεται ο Βόλος, η τέταρτη μεγαλύτερη πόλη στην Ελλάδα, και η Πορταριά ένα ορεινό θέρετρο του Πηλίου. Το καλοκαιρινό κλίμα της Πορταριάς είναι μαγευτικό και δίνει την δυνατότητα για διακοπές παράλληλα στο βουνό και τη θάλασσα, αφού μπορείς να βρεθείς σε λιγότερο από μισή ώρα σε μια ωραία παραλία.

Πήγαμε στη Δυτική Ελλάδα και επισκεφθήκαμε το υπέροχο φράγκικο κάστρο στη Βόνιτσα. Μείναμε μια βραδιά στον κόλπο του Άκτιου που έγινε η ιστορική ναυμαχία με αποτέλεσμα την πτώση του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας. Ο υπάλληλος του ξενοδοχείου είπε ότι το όνομά του ήταν Τριάντης, και ότι η καταγωγή του ήταν από το χωριό στη Στερεά που ονομάζεται Τριανδρέϊκα και όλοι οι κάτοικοι ονομάζονται Τριάντη. Αυτό ακούγεται σαν ένας οικισμός που ανήκε σε ένα πολύ μεγάλο σόι και υποψιάζομαι ότι και ο προπάππους μου, ή ο πατέρας του, θα μπορούσαν να έχουν φύγει από αυτό το χωριό για να μετακινηθούν στην Άμφισσα που είναι μόνο περίπου 75 χιλιόμετρα ανατολικά.

Σε σχετικά κοντινή απόσταση βρίσκεται η Νικόπολη που έχει σημαντικά Ρωμαϊκά και Χριστιανικά ψηφιδωτά των πρώτων χρόνων και Ρωμαϊκά μνημεία από την εποχή του Αυγούστου. Στη συνέχεια πήγαμε στην Κέρκυρα και μείναμε στο πολύ όμορφο ξενοδοχείο Ι Καβαλιέρι που ανήκε σε στενό φίλο της μητέρας μου. Επισκεφθήκαμε την εξαδέλφη μας Χριστιάνα στο χωριό Καβαλούρι στη βόρεια Κέρκυρα. Η Χριστιάνα κληρονόμησε το σπίτι της από τη

μητέρα της. Είχε χτιστεί γύρω στο 1500 και είχε ένα απέραντο κήπο με οπωρώνα. Αυτό το σπίτι τελικά το πούλησε γύρω στο 2000, σε μια συγγραφέα του Χόλλυγουντ που ξετρελλάθηκε από το σπίτι που έβλεπε τη θάλασσα του Ιονίου και τα βουνά της Αλβανίας. Το ενδιαφέρον είναι ότι όταν έπρεπε να πληρώσει το ποσό της αγοράς, απλά τηλεφώνησε στον εξάδελφό της Ντέιβιντ Μπάουι και δανείστηκε από αυτόν τα χρήματα που χρειαζόταν!

Από την Κέρκυρα περάσαμε απέναντι στην Ήπειρο, με το θαυμάσιο Αλπικό της τοπίο, που είναι δροσερή το καλοκαίρι, δεν έχει κουνούπια, αλλά δεν έχει την ίδια τουριστική ανάπτυξη όπως η υπόλοιπη Ελλάδα. Καθώς οδηγούσαμε σ' αυτά τα βουνά υπήρχαν πολλά προσκυνητάρια, ή «κουτιά προσευχής» όπως τα έλεγε η Λουίζα και σημάδευαν το σημείο που είχε γίνει θανατηφόρο ατύχημα. Υπήρχαν παντού και γίναμε ακόμη πιο προσεκτικοί στην οδήγησή μας. Τα Ιωάννινα είναι μια πόλη πάνω σε λίμνη και ήταν υπό την κατοχή του Αλή Πασά στις αρχές του 1800. Η αρχιτεκτονική έχει έντονες Οθωμανικές επιρροές ενώ σε κοντινή απόσταση βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της Δωδώνης με το εντυπωσιακό θέατρο, που περιτοιχίζεται από βουνά γεμάτα με αιγοπρόβατα.

Το γραφικό χωριό του Μετσόβου ήταν ιδιαίτερα όμορφο με τα πλακόστρωτα δρομάκια του, τα Οθωμανικού τύπου σπίτια του και πολλά κοτόπουλα που έτρεχαν εδώ κι εκεί. Οι ντόπιοι φορούσαν τις βαριές μάλλινες κάπες τους και το νερό της βρύσης του χωριού που έρχεται κατευθείαν από το βουνό είναι τόσο εύγευστο που βάζει τα γυαλιά στη σαμπάνια! Θα πρότεινα μια επίσκεψη στο Μέτσοβο μόνο και μόνο για το νερό της βρύσης. Στο Μέτσοβο επισκεφθήκαμε και το λαογραφικό μουσείο που παρουσίαζε τη ζωή του 19ου αιώνα στα ορεινά χωριά της Ηπείρου. Τόσο τα ξύλινα πατώματα όσο και οι τοίχοι ήταν καλυμμένοι με πολύχρωμα υφαντά.

Σταματήσαμε και πάλι στα Μετέωρα, που όπως ανέφερα και πριν, τα μοναστήρια έχουν χτιστεί πάνω σε τεράστιους όγκους από πέτρα, πέτρινους λόφους με διαβρωμένες κορυφές. Πήγαμε και πάλι στη Θεσσαλονίκη και είδαμε το σπίτι που γεννήθηκε ο ιδρυτής του σημερινού κράτους της Τουρκίας, ο Κεμάλ Ατατούρκ.

Ένα ταξίδι με καραβάκι προς το Άγιο Όρος είναι αξέχαστο. Το Άγιο Όρος είναι αυτοδιοίκητο μέρος του Ελληνικού Κράτους και στη χερσόνησό του όρους Άθως λειτουργούν 20 μονές και άλλες τόσες σκήτες που έχουν ιδρύσει Έλληνες, Σέρβοι και Ρώσοι μοναχοί. Στη χερσόνησο, μετά τη χορήγηση σχετικής αδείας, επιτρέπεται η είσοδος αποκλειστικά και μόνο σε άνδρες. Οι μοναχοί ζουν σε μεγάλο βαθμό τη ζωή του 1100 μ.Χ., και αποτελεί ένα θαυμάσιο μέρος για να ξεφύγει κανείς από τη νεωτερικότητα. Το Άγιο Όρος επισκέπτεται κάθε χρόνο για μερικές εβδομάδες ο Πρίγκιπας Κάρολος, ο Πρίγκιπας της Ουαλίας. Φημολογείται ότι σε μια περίπτωση, όταν είχαν περάσει οι δυο εβδομάδες που μπορεί να διαρκέσει μια επίσκεψη, δεν ήθελε να φύγει και έμεινε για ακόμη μια εβδομάδα. Το Άγιο Όρος επισκέπτεται επίσης για μερικές εβδομάδες κάθε χρόνο και ο συνάδελφός μου από τη Μαδρίτη Χοσέ Μαρία Πριέτο (Jose Maria Prieto). Δεν πήγα στα μοναστήρια. Τα είδα να στέκονται επιβλητικά και παρατήρησα τους μοναχούς στην ακτή, από το σκάφος και μόνο. Θεωρώ ότι τα πιστεύω μου, ότι δηλαδή η θρησκεία αποτελεί μια αυταπάτη, μπορεί να προσβάλλει τους μοναχούς, και αυτό δεν θα ήταν σωστό ούτε για αυτούς ούτε για μένα. Όμως, πρέπει να παραδεχθώ ότι εδώ υπάρχουν αξιόλογες βιβλιοθήκες με χειρόγραφα από το Μεσαίωνα.

Στην Ανατολική Μακεδονία βρίσκεται η Καβάλα, και μπορεί κανείς με πλοίο να περάσει απέναντι στο νησί της Σαμοθράκης, εκεί που ανασκαφές έφεραν στο φως το υπέροχο άγαλμα της Νίκης της Σαμοθράκης που βρίσκεται τώρα στο Λούβρο. Οι αρχαιολογικοί

χώροι αξίζουν μια σύντομη επίσκεψη. Εμείς, συνεχίζοντας την περιήγησή μας, σταματήσαμε στην Καβάλα, και είδαμε τον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων, ιδιαίτερα σημαντικό στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Στη συνέχεια, πήγαμε με φέρρυ στο νησί της Θάσου, ένα ιδιαίτερα πράσινο νησί με όμορφες παραλίες. Σε ένα καφενείο στο νησί παρατηρήσαμε κάποιους ντόπιους που καλούσαν ο ένας τον άλλο να έρθει και να δει. Το θέαμα ήταν τουρίστες που δεν φορούσαν πολλά ρούχα. Οι ντόπιοι χρησιμοποιούσαν τηλεσκόπιο για να δουν τις γυναίκες που τόπλες απολάμβαναν τον ήλιο.

1983

Το Φεβρουάριο αυτής της χρονιάς παρουσίασα ένα άρθρο στην Εταιρεία για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (Society for Cross-Cultural Research), στην πόλη της Ουάσιγκτον. Τον Ιούνιο παρουσίασα ένα μακροσκελές άρθρο στο «2ο Διεθνές Συνέδριο για την Παραγωγικότητα στους Οργανισμούς», στο Νάγκς Χεντ στην παραλία της Βόρειας Καρολίνας. Αυτά τα συνέδρια (Nag's Head Conference) που διοργάνωνε ο Μπιμπ Λατέιν (Bibb Latane) έδιναν την ευκαιρία σε κοινωνικούς ψυχολόγους να παρουσιάσουν τις εργασίες τους χωρίς να υπάρχει πίεση χρόνου. Υπήρχε η δυνατότητα εκτενούς συζήτησης, αλλά και πλήθος ανεπίσημων συζητήσεων ενώ κολυμπούσαμε στον Ατλαντικό Ωκεανό. Η Λουΐζα έπαιξε με τις κόρες του Μπιμπ, και η Πόλα έκανε επισκέψεις στα αξιοθέατα. Ακολούθησε μια επίσκεψη στη Νέα Βέρνη (New Bern), την ανακαινισμένη πόλη του 18ου αιώνα, με το θαυμάσιο παλάτι του κυβερνήτη Τράϊον (Tryon). Η Νέα Βέρνη είναι πολύ πιο ενδιαφέρουσα πόλη από το Γουίλιαμσμπουργκ (Williamsburg), γιατί είναι μια πόλη με «αληθινό» κόσμο.

Τον Ιούλιο, συμμετείχα στις εργασίες της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Society of Psychology) στο

Κίτο του Ισημερινού. Ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας, μου έδωσαν τα κλειδιά της πόλης!

Βράβευση από την Παναμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας

Επισκέφθηκα ως και τη χασιέντα στην οποία έμενε ο Γερμανός εξερευνητής Χάμπολτ (Humboldt). Τον Αύγουστο συμμετείχα στις συνεδριάσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (American Psychological Association), στο Αναχάϊμ (Anaheim), είχα μια-δυό εισηγήσεις και συμμετείχα στις συζητήσεις σε αρκετά συμπόσια.

Την άνοιξη η Πόλα, ενώ διάβαζε το περιοδικό των αποφοίτων του Κολλεγίου της, του Μάουντ Χόλυοκ (Mt. Holyoke College) παρατήρησε μια ανακοίνωση για κάποιο πρόγραμμα Μαθηματικών που απευθυνόταν σε μαθητές γυμνασίου. Η Λουΐζα ήταν τότε 15 ετών και σκέφτηκα ότι είχε την κατάλληλη ηλικία για να γίνει καλή στα μαθηματικά. Όχι πως της άρεσαν ιδιαίτερα τα μαθηματικά, αλλά της άρεσαν οι υπολογιστές. Επιπλέον, θεωρούσα ότι θα αποκτούσε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, αφού θα ήταν σε θέση να μείνει μακριά από το σπίτι. Όταν όμως έδωσε μια συνέντευξη στην τοπική μας

εφημερίδα ήταν εντυπωσιακά ειλικρινής για το πόσο πολύ δεν της είχε αρέσει αυτή η εμπειρία! Ποτέ δεν μας συγχώρεσε που τη στείλαμε σε αυτό το πρόγραμμα. Αν και αρίστευσε στο διαφορετικό λογισμό στο λύκειο και στο Πανεπιστήμιο Νορθγουέστερν (Northwestern University), δεν θα γινόταν ποτέ μαθηματικός. Επίσης, αυτή η καλοκαιρινή κατασκήνωση των μαθηματικών καθόρισε ότι δεν θα φοιτούσε ποτέ σε κολλέγιο θηλέων.

Για να την επιβραβεύσουμε, όταν φύγαμε για τις διακοπές μας στην Ελλάδα πήραμε μαζί μας και τη φίλη της Αντριέν Όσμπορν (Adrienne Osborne). Το ταξίδι ξεκίνησε από την Κρήτη. Εκεί, νοικιάσαμε ένα σπίτι και η μητέρα μου, η εξαδέλφη Μπόμπα (Boba) από το Βελιγράδι, η Πόλα, η Λουΐζα, η Αντριέν και εγώ μείναμε εκεί για μια εβδομάδα. Εξερευνήσαμε την περιοχή γύρω από την Κνωσό, τη Φαιστό, τα Μάλια, τη Γκόνρντινα στην οποία γράφτηκαν σε πέτρες οι πρώτοι νόμοι της Ελλάδας και αφορούσαν το κληρονομικό δίκαιο και την υιοθεσία, το μέρος που λέγεται ότι ο Δίας άρπαξε την Ευρώπη αλλά και το σπήλαιο στο οποίο πιστεύεται ότι είχε γεννηθεί ο Δίας. Τα κορίτσια έκαναν τις περιηγήσεις τους πάνω σε γαϊδουράκια, ενώ οι μεγάλοι βαδίζαμε. Το σπήλαιο του Δία, ήταν λασπωμένο και δεν σας το συστήνω. Στη Φαιστό έκανε τόση ζέστη που ενώ εγώ επισκέφθηκα τον αρχαιολογικό χώρο και έβγαζα φωτογραφίες, οι κυρίες έμειναν στο κλιματιζόμενο αυτοκίνητο.

Το νησί είχε πολλές μικρές ξεχωριστές πόλεις. Ανατολικά, ο Άγιος Νικόλαος έχει ένα κανάλι και όμορφο λιμάνι. Το Ηράκλειο έχει ένα εξαιρετικό Αρχαιολογικό Μουσείο και Πανεπιστήμιο με πολύ καλή ιατρική σχολή. Δυτικά είναι το Ρέθυμνο, και τέλος, πολύ δυτικά του νησιού είναι τα Χανιά. Σε όλες αυτές τις πόλεις υπάρχουν χαρακτηριστικά κτίρια των Ενετών αλλά και κτίρια απομεινάρια της παρουσίας των Τούρκων. Η διαδρομή μεταξύ των πόλεων

χαρακτηρίζεται από πανέμορφες παραλίες, αν και σε μερικά μέρη, η θάλασσα κρύβει παγίδες.

Στην Κρήτη υπάρχουν όμως και μερικά πολύ εντυπωσιακά μοναστήρια. Μεταξύ των πιο αξιόλογων είναι η μονή Πρέβελης, η μονή των Αγίων Δέκα και η μονή του Παντοκράτορος, αν και δεν είμαι σίγουρος ότι επισκεφθήκαμε όλα τα μοναστήρια σ' αυτό το ταξίδι ή σε κάποιο άλλο, κάτι που βέβαια δεν έχει σημασία. Σε ένα από αυτά τα μοναστήρια, μια καλόγρια μου είπε κάτι που ακούστηκε σαν «Dutch» (Ολλανδός). Εννοούσε «Deutsch» (Γερμανός) και χάρηκε πολύ όταν είπα ότι ήμουν Αμερικανός! Σε κοντινή απόσταση υπήρχε μια μαρμάρινη επιγραφή αφιερωμένη στους πολλούς Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς που είχαν δώσει τη ζωή τους προσπαθώντας να υπερασπιστούν την Κρήτη από τους Ναζί. Σίγουρα η μοναχή θυμόταν το Μάιο του 1941 και το θέαμα εκατοντάδων Γερμανών να πέφτουν στο νησί με αλεξίπτωτο.

Συνεχίσαμε το ταξίδι μας με μια στάση στην Πάρο, ένα τυπικό αιγαιοπελαγίτικο νησί. Όταν φτάσαμε εκεί αναζητήσαμε κάποιο ξενοδοχείο αλλά δεν υπήρχε τίποτα διαθέσιμο. Καθώς περπατούσαμε είδαμε το *Hotel Louisa*. Θεωρήσαμε το όνομα καλό σημάδι και αποφασίσαμε να πάμε εκεί. Είχαν μόνο ένα δωμάτιο. Η Πόλα, η Λουΐζα και η Αντριέν πήραν το δωμάτιο και εμένα μου παραχώρησαν ένα δωμάτιο όχι μεγαλύτερο από μια ντουλάπα. Όταν πήγα στο κρεβάτι τα πόδια μου κρέμονταν έξω από το παράθυρο! Αλλά ήμουν τόσο κουρασμένος που κοιμήθηκα καλά.

Περπατήσαμε στην πόλη, μας είχαν συνεπάρει τα κάτασπρα σοκάκια, αλλά συνειδητοποιήσαμε ότι κάποιος μας ακολουθούσε. Όταν κάποτε σταματήσαμε, ο άνδρας μας έφθασε. Ήταν ο παλιός μου φίλος Τάκης Δημητρακόπουλος, από το Πανεπιστήμιο Μακγκίλ. Είχε διστάσει να μας προσεγγίσει γιατί γνώριζε ότι είχα μια κόρη και εδώ

με έβλεπε με δύο κορίτσια. Από κληρονομιά του παππού του, το μισό νησί ανήκε σ' αυτόν. Είδαμε το υπέροχο σπίτι του, που έμοιαζε πιο πολύ με ιταλικό παλάτι παρά με συνηθισμένο σπίτι και είχε ακόμη και ένα ιδιωτικό παρεκκλήσι. Η Νάουσα είναι ένα από τα πιο γραφικά λιμάνια της Πάρου και μια τέλεια εικόνα για καρτ ποστάλ διαφήμισης του νησιού.

Το φθινόπωρο του 1983 βρέθηκα στην Ινδία ως Διακεκριμένος Καθηγητής Φουλμπράϊτ (*Distinguished Fulbright Professor*), όπως είχαν οργανώσει οι Ινδοί φίλοι μου και ειδικότερα ο Ντουργκανάντ Σίνχα (Durganand Sinha), από τη θέση του στο Διοικητικό Συμβούλιο του Προγράμματος Fulbright της Ινδίας. Το ταξίδι διήρκεσε από τις 18 Σεπτεμβρίου έως τις 11 Οκτωβρίου, 1983. Ο Τζιμ Ντέιβις (Jim Davis) κάλυψε τα μαθήματά μου στο πανεπιστήμιο, όπως εγώ κάλυπτα τα δικά του όταν αυτός ήταν στο εξωτερικό. Εκείνη τη χρονιά το πρόγραμμα Fulbright της Ινδίας είχε πολλά χρήματα που προέκυψαν από τις πληρωμές της Ινδίας για τα σιτηρά των ΗΠΑ (το πρόγραμμα PL 480). Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν προσφέρει σιτηρά στην Ινδία με τον όρο ότι η Ινδία θα τα πλήρωνε σε ρουπίες ώστε να επενδυθούν στην Ινδία για προγράμματα με ενδιαφέρον και για τις δύο χώρες. Έτσι, ταξίδεψα στην πρώτη θέση της Air India, σε κάθε αερολιμένα, σε όλη τη διαδρομή, με υποδεχόταν ένας εκπρόσωπος του Προγράμματος Fulbright στην Ινδία ο οποίος λειτουργούσε ως σύνδεσμος και διερμηνέας μου, ενώ επίσης μου είχαν παραχωρήσει ένα αυτοκίνητο και σοφέρ. Για τη διαμονή μου, με είχαν τοποθετήσει στα καλύτερα ξενοδοχεία της κάθε πόλης.

Τα καθήκοντά μου απαιτούσαν να πραγματοποιώ τρεις διαλέξεις σε κάθε πόλη. Είχα συντάξει μια κατάσταση εννέα θεμάτων στα οποία θα μπορούσα να δώσω διαλέξεις και τα τοπικά πανεπιστήμια ή ερευνητικά ιδρύματα επέλεγαν από αυτή την κατάσταση τα θέματα που τους ενδιέφεραν. Συνήθως, έμενα δύο μέρες στην κάθε πόλη και

έτσι είχα χρόνο να δω τα αξιοθέατα και να κολυμπήσω στις πισίνες των ξενοδοχείων. Επισκέφθηκα το Νέο Δελχί, την Αλλαχαμπάντ (Allahabad), την Πάτνα, την Μπουμπάνεσβαρ (Bhubaneswar), τη Χαϊντεραμπάντ (Hyderabad), την Πούνα, τη Βομβάη, την Αχμανταμπάντ (Ahmadabad) και την Ανάντ. Σε μερικές πόλεις με υποδέχθηκαν εκπρόσωποι των ψυχολόγων της περιοχής με γιρλάντες λουλουδιών. Το Πρόγραμμα Fulbright της Ινδίας κάλυψε τα έξοδα όλων των ψυχολόγων που ήρθαν να ακούσουν τη διάλεξή μου ακόμα και από 1000 μίλια μακριά.

Μετά από αυτή τη περιοδεία πέταξα στο Σριναγκάρ του Κασμίρ, παρά το ότι τα άτομα του ιδρύματος Fulbright ανησυχούσαν ότι εκεί δεν θα ήμουν και τόσο ασφαλής. Όμως, από όλα αυτά που είχα δει, η τελευταία στάση ήταν η πιο αξέχαστη γιατί βρίσκεται κοντά στα βουνά των Ιμαλαΐων, όχι μακριά από το όρος Έβερεστ. Η Σριναγκάρ φημίζεται για την υπέροχη λίμνη Νταλ (Dahl) την οποία περιηγείσαι με βάρκα και βλέπεις τα λουλούδια που επιπλέουν. Φημίζεται επίσης για τους ξακουστούς κήπους του Σαλιμάρ (Shalimar), που έφτιαξαν Μογγόλοι αυτοκράτορες και εξακολουθούν να είναι απίστευτα όμορφοι. Αυτοί οι αυτοκράτορες είχαν επενδύσει στους κήπους με τον ίδιο τρόπο που οι Μέδικοι της Φλωρεντίας είχαν επενδύσει στην τέχνη. Είδα νομάδες με πολύχρωμα ρούχα να κατεβαίνουν από τα βουνά στην πόλη. Έφτασα σχεδόν στο σημείο να θέλω να καλέσω έναν από αυτούς να σταματήσει και να μου μιλήσει, αλλά τελικά άλλαξα γνώμη γιατί αποφάσισα ότι δεν θα είχαμε μια κοινή γλώσσα.

Το Νέο Δελχί έχει έναν υπέροχο συνδυασμό του αρχαίου και του σύγχρονου, με το Κόκκινο Φρούριο από τη μία πλευρά και από την άλλη, τις φαρδιές λεωφόρους που κατασκεύασαν οι Βρετανοί για την πρωτεύουσά τους. Το ξενοδοχείο ήταν τόσο πολυτελές που μου θύμισε το παλάτι του μαχαραγιά της Μαϊσόρ που είχα δει το 1965.

Ξέχασα το μαγιό μου στην ανδρική τουαλέτα δίπλα από την πισίνα του ξενοδοχείου. Όταν μετά την περιοδεία μου επέστρεψα σε αυτό το ξενοδοχείο περίπου τρεις εβδομάδες αργότερα, το μαγιό μου ήταν ακόμα εκεί! Επειδή ήμουν στο Διοικητικό Συμβούλιο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology), ένα ινδικό τουριστικό γραφείο της περιοχής ήθελε να πείσω την Ένωση να επιλέξει το Νέο Δελχί για το επόμενο συνέδριό της. Έτσι μου έδειξαν όλες τις υπέροχες εγκαταστάσεις που θα μπορούσαν να μας διαθέσουν συμπεριλαμβανομένης και της μεγάλης αίθουσας στην οποία η Ίντιρα Γκάντι έδωσε μια διάλεξη σε άπταιστα Γαλλικά, σε ένα συνέδριο μικροβιολογίας.

Η Αλλαχαμπάντ είχε αρκετά πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα αλλά και μια εντυπωσιακή Βιβλιοθήκη που εν μέρει δημιουργήθηκε με αμερικανικά κεφάλαια. Περιπλανήθηκα σε αρχαίους τάφους, αλλά οι Fulbright φίλοι μου ανησυχούσαν τόσο πολύ για μένα που μερικές φορές δεν μου επέτρεπαν ούτε καν να βγω από το αυτοκίνητο.

Η Πάτνα ήταν στις όχθες ενός μεγάλου ποταμού και είχε και ένα Ινστιτούτο Ψυχολογίας. Εκεί συζήτησα με τον Τζάι Σίνχα (Jai Sinha), που πήρε το διδακτορικό του από το Πανεπιστήμιο Οχάϊο Στέϊτ (Ohio State). Στην Πάτνα έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στον Ιωβηλαίο εορτασμό του Ινστιτούτου Κοινωνικών Σπουδών. Η Γιότι Βέρνα (Jyoti Verma) που κατάγεται από εκεί με επισκέφτηκε για ένα χρόνο στο Ιλλινόις και πέρασε τόσο καλά που επέστρεψε το 2013. Έχουμε κρατήσει επαφή κατά τη διάρκεια όλων αυτών των ετών.

Ο Τζάι (Jai) σίγουρα ήταν ένας από τους καλύτερους Ινδούς ψυχολόγους. Αργότερα, με επισκέφθηκε για ένα χρόνο στην Ουρμπάνα (Urbana). Σε κάποια κουβέντα μας υπερασπίστηκε τον Ινδικό τρόπο γάμου, λέγοντάς μου ότι αν και ο γάμος του είχε

κανονιστεί από πριν, τώρα είναι τρελά ερωτευμένος με τη γυναίκα του. Κρίνοντας και από το δικό μου γάμο με την Πόλα που ήταν επίσης, κατά κάποιο τρόπο ένα συνοικέσιο, ο Τζάι είχε ένα σταθερό επιχείρημα.

Η Μπουμπάνεσβαρ σου δημιουργούσε την αίσθηση ότι βρισκόσουν πίσω στο έτος 100 π.Χ. Ήταν μια πόλη γεμάτη από ναούς που τους φρόντιζαν άτομα ντυμένα με ρούχα της Βίβλου. Δεν μου επέτρεψαν να μπω σε κανένα ναό γιατί θα τον μόλυνα. Οι ιερείς τους είναι οργανωμένοι σύμφωνα με μια αυστηρά ιεραρχία και έχουν πολύ συγκεκριμένα καθήκοντα, όπως για παράδειγμα το να βάζουν λάδι σε ένα συγκεκριμένο σημείο δίπλα από την εικόνα του θεού.

Αποφάσισα να περιηγηθώ το διάσημο ναό της Κόναρακ (Konarak). Στο δρόμο μας περάσαμε από ένα μικρό χωριό που φαινόταν ότι όλοι οι κάτοικοι ήταν στην κεντρική πλατεία, και έδιναν την εντύπωση ότι βρίσκονταν σε ένα κοκτέιλ πάρτυ. Ο ναός της Κόναρακ καλύπτεται με αγάλματα ανθρώπων που έχουν σεξουαλική επαφή με αμέτρητους τρόπους. Τον 13ο αιώνα για να κατασκευαστούν αυτές οι πορνογραφικές εικόνες, χρειάστηκαν 1200 γλύπτες και 10 χρόνια. Μάλλον αυτοί που έχτιζαν το ναό ανησυχούσαν ότι η Ινδία δεν θα είχε αρκετό πληθυσμό και σχεδίασαν αυτές τις σκηνές για να αυξήσουν τη σεξουαλική δραστηριότητα ώστε να γεννιούνται περισσότερα παιδιά. Έκαναν κάτι παραπάνω από καλή δουλειά! Η Ινδία σύντομα θα είναι η πιο πυκνοκατοικημένη χώρα στον κόσμο.

Η οδήγηση στην Ινδία αποτελεί μια ξεχωριστή εμπειρία. Οδηγείς με το να χτυπάς την κόρνα σου για να προειδοποιήσεις τους πεζούς, τους ποδηλάτες, τους οδηγούς των αμαξιδίων (rickshaws) και των κάρων που τα σέρνουν καμήλες ή βόδια. Οι αγελάδες είναι ιερές κι έτσι απαγορεύεται να τις χτυπήσεις. Μου ανέφεραν ότι η Ινδία έχει το υψηλότερο ποσοστό οδικών ατυχημάτων στον κόσμο κάτι που

επιβεβαιώθηκε και το 2014 σε μια έκθεση του Εθνικού Ραδιοφώνου των ΗΠΑ (*National Public Radio*).

Αν συγκρίνω αυτή την επίσκεψή μου με την επίσκεψή μου το 1965, η Ινδία είχε γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη. Τώρα σχεδόν ότι κατασκευάζεται στις ΗΠΑ κατασκευάζεται και στην Ινδία. Τα πέντε αστέρων ξενοδοχεία της βρίσκονται μεταξύ των καλύτερων του κόσμου. Η εξυπηρέτηση είναι εξαιρετική. Το Ομπερόι (*Oberoi Palace*) στο Κασμίρ ισχυρίζεται ότι είναι το καλύτερο ξενοδοχείο στον κόσμο. Ακόμη και αν αυτό θεωρηθεί υπερβολή, όταν βρίσκεσαι στον υπέροχο κήπο του με θέα στη λίμνη Νταλ και έχεις ένα γεύμα σε μπουφέ με 20 πιάτα, αισθάνεσαι ότι τελικά, ίσως να μην είναι και τόσο υπερβολικό.

Στη συνέχεια σταμάτησα στην Πούνα, επισκέφθηκα το Ινστιτούτο Πολιτικής και Οικονομικών Γκόχελ (*Gokhale Institute of Politics and Economics*) και εντυπωσιάστηκα από τον αριθμό των πολύ καλά εκπαιδευμένων ψυχολόγων του Ινστιτούτου.

Ακολούθησε η Βομβάη και έδωσα την εναρκτήρια ομιλία σε σειρά διαλέξεων για τον εορτασμό των 25 ετών (*Ασημένιου Ιωβηλαίου*) του Τμήματος Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (*Department of Applied Psychology*) του Πανεπιστημίου της Βομβάης. Το Πανεπιστήμιο αναγκάζεται να παρέχει κατοικίες στο διδακτικό προσωπικό γιατί αφού η πληθυσμιακή πυκνότητα είναι πολύ μεγάλη θα τους ήταν οικονομικά δυσβάσταχτο. Όπως και το 1965, έμεινα πάλι στο ξενοδοχείο Ταζ (*Taj Hotel*) αλλά είμαι βέβαιος ότι το ίδρυμα *Fulbright* πλήρωσε πολύ περισσότερα από 6 δολάρια τη βραδιά!

Εντυπωσιάστηκα από τα υψηλά ακαδημαϊκά πρότυπα του Ινδικού Ινστιτούτου Τεχνολογίας στο Αχμανταμπάντ. Απόλαυσα επίσης το Μουσείο Γκάντι που βρισκόταν εκεί. Αυτός ο σπουδαίος άνθρωπος είχε μείνει καιρό στην πόλη και στο μουσείο υπήρχαν

καρτούλες με αποφθέγματά του. Σε μια καρτούλα δήλωνε ότι η οικογένειά του ήταν ολόκληρος ο κόσμος. Ίσως το ότι επικεντρώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο να ήταν και ο λόγος που παραμέλησε τη σύζυγο και το γιό του. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν δίκιο όταν έλεγαν «παν μέτρον άριστον», το τίποτα σε υπερβολή. Παρ' όλα αυτά, αν κάποιος σκεφτεί το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και τον Νέλσον Μαντέλα, πρέπει να παραδεχθεί ότι λίγοι άνθρωποι έκαναν τόσο πολλά για να αλλάξουν τον κόσμο, όπως έκανε ο Γκάντι.

Στην Ανάντ επισκέφτηκα το Ινδικό Ινστιτούτο Αγροτικής Διαχείρισης. Μου ζήτησαν να δώσω μια διάλεξη με θέμα την Ηγεσία και έτσι μίλησα για την έρευνα του Φρεντ Φίντλερ (*Fred Fiedler*). Αυτή η επίσκεψη είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το Ινστιτούτο ήταν ένας γαλακτοκομικός συνεταιρισμός πολλών χιλιάδων ανθρώπων που πληρώνονταν άμεσα με την παράδοση του γάλακτος σε ένα κεντρικό σημείο. Η παράδοση γίνονταν δύο φορές την ημέρα ώστε το γάλα να είναι φρέσκο. Ο συνεταιρισμός λειτουργούσε με τέτοια διαφάνεια, που πολύ συχνά, τα παιδιά πήγαιναν το γάλα στη θέση συλλογής και αυτά επίσης έπαιρναν τα χρήματα. Η αμοιβή προσδιοριζόταν από την ποσότητα των λιπαρών στο γάλα. Η άμεση επιβεβαίωση (*Immediate reinforcement*) αποτελεί βασική αρχή της επιστήμης της συμπεριφοράς. Το βιοτικό επίπεδο των μελών αυτού του συνεταιρισμού ήταν 6 φορές υψηλότερο από εκείνο των Ινδών σε συναφή επαγγέλματα. Το Ινστιτούτο που επισκέφθηκα είχε πολύ ωραία δωμάτια για τους μαθητές και μια καλή βιβλιοθήκη. Σε αυτό το ίδρυμα εκπαιδεύονταν εξειδικευμένοι κτηνίατροι, αλλά και οι ηγέτες του συνεταιρισμού. Είχαν τα δικά τους φορτηγά και όλο τον αναγκαίο εξοπλισμό για να παραδίδουν τα γαλακτοκομικά προϊόντα τους στην Δυτική Ινδία. Ο συνεταιρισμός παρέδιδε διάφορα είδη γαλακτοκομικών προϊόντων (βούτυρο, τυρί και γιαούρτι, σοκολάτα) σε μια μεγάλη περιοχή. Προμήθευε σχολεία, νοσοκομεία, γηροκομεία. Στο τέλος του έτους

έκανε διανομή των κερδών στα μέλη του και από τα μέλη προέκυπτε και η εκλογή των ηγετών του συνεταιρισμού.

Το τελευταίο αξιοσημείωτο γεγονός του έτους ήταν ένα συνέδριο στο Μπουένος Άιρες, στην Αργεντινή για το σχεδιασμό μιας διαπολιτισμικής μελέτης των αξιών, υπό την αιγίδα της Ουνέσκο (UNESCO). Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στη βίλα της κας Οκάμπο (Ocampo), μιας πολύ πλούσιας κυρίας. Στην είσοδο της βίλας υπήρχαν φωτογραφίες διάσημων ανθρώπων που την είχαν επισκεφθεί στη δεκαετία του 1930, όπως του Ουίνστον Τσώρτσιλ και του Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ. Ο Ταγκόρ που έχει πάρει Βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας, θεωρείται μία από τις πιο σημαντικές επιρροές στην ινδική λογοτεχνία και τη μουσική.

Η Ουνέσκο διοργανώνει τα συνέδρια της με τέτοιο τρόπο ώστε να περιλαμβάνουν εκπροσώπους από πολλές διαφορετικές ειδικότητες και όσο το δυνατόν πιο πολλά έθνη. Έτσι, δεδομένου ότι στις «αξίες» εμπλέκονται πολλοί επιστημονικοί κλάδοι, σε αυτό το συνέδριο υπήρχαν ένας Πολωνός κοινωνιολόγος, ένας Σοβιετικός ιστορικός, ένας Ιάπωνας στατιστικολόγος, ένας Φιλιπίνος ανθρωπολόγος, ένας γεωγράφος από την Γκάνα, ένας φιλόσοφος από την Ουρουγουάη, μια πολεοδόμος από τη Χιλή, ένας δικηγόρος από την Αργεντινή και εγώ ήμουν ο Αμερικανός ψυχολόγος. Ένας Γάλλος σύμβουλος άρχισε τη διαδικασία. Οι γλώσσες ήταν τα Αγγλικά, τα Γαλλικά και τα Ισπανικά, με μεταφράσεις από κάθε μία από αυτές τις γλώσσες στις άλλες δύο. Επειδή ήμουν ο μόνος που μπορούσε να χειριστεί και τις τρεις γλώσσες με τοποθέτησαν ως πρόεδρο της συνεδρίασης με ένα από τα καθήκοντά μου να βοηθήσω τους μεταφραστές. Έτσι όταν σε κάποια στιγμή ο Γάλλος σύμβουλος αναφέρθηκε στον ιό Ντάλλας, «*Ce virus qui est Dallas*» η μεταφράστρια πανικοβλήθηκε. «Ποτέ δεν άκουσα για αυτόν τον ιό.» Την καθησύχασα όταν της είπα ότι ο ιός ήταν το τηλεοπτικό πρόγραμμα Ντάλλας!

Το συνέδριο ήταν μια αποτυχία. Κάθε επιστημονικός κλάδος και κάθε έθνος φαίνεται ότι έχει το δικό του ορισμό για τις «αξίες». Αγωνιστήκαμε να καταλάβουμε ο ένας τον άλλον. Μετά από μια εβδομάδα προσπαθειών, μου ανέθεσαν να προετοιμάσω ένα σχέδιο για τη διαπολιτισμική μελέτη των αξιών. Αλλά ακριβώς τότε, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποχώρησαν από την UNESCO, και με ενημέρωσαν (ότι πρέπει) να ξεχάσω το έργο.

1984

Μετά το Γυμνάσιο και δύο χρόνια Λυκείου πιστεύαμε ότι η Λουΐζα θα κέρδιζε πιο πολλά αν φοιτούσε σε κάποιο μικρό ιδιωτικό σχολείο. Δυστυχώς στο σχολείο της Πόλα, (το *National Cathedral School*), δεν υπήρχε «φοιτητική εστία» και έτσι βρήκαμε το σχολείο Ακαδημία του Λέικ Φόρεστ (Lake Forest Academy) σ' ένα προάστιο βόρεια από το Σικάγο. Οι τάξεις ήταν μικρές, οι δάσκαλοι ήταν εξαιρετικοί, (και συχνά ολοκλήρωναν το διδακτορικό τους), ενώ πολλά μαθήματα μπορούσαν να μετρήσουν και στα προπτυχιακά μαθήματα των κολλεγίων. Εκείνη την περίοδο ήμασταν συνδρομητές της Λυρικής Σκηνης με εισιτήρια διαρκείας και έτσι πηγαίναμε συχνά στο Σικάγο και την επισκεπτόμασταν στο Λέικ Φόρεστ. Αυτή ήταν η αρχή ενός ατελείωτου αριθμού ταξιδιών στον αυτοκινητόδρομο «US57», έναν από τους πιο βαρετούς αυτοκινητοδρόμους της χώρας. Αυτά τα ταξίδια κάλυψαν μια χρονική περίοδο από το Λύκειο, το Κολλέγιο αλλά και το Μεταπτυχιακό!!!

Εκείνο το καλοκαίρι πήραμε μαζί μας για ένα «grand tour» της Ευρώπης την Έμιλυ Όσμπορν (Emily Osborn) τη φίλη της Λουΐζας. Τα προηγούμενα χρόνια είχαμε κάνει το ίδιο με την αδελφή της Αντριέν και έτσι τώρα ήταν η σειρά της Έμιλυ. Μετά την Αθήνα μείναμε στη Σαντορίνη που έχει μια θέα τόσο εντυπωσιακή όπως το Γκραντ Κάνυον. Στη Σαντορίνη επισκεφθήκαμε το Ακρωτήρι, έναν

καταπληκτικό αρχαιολογικό χώρο της Μινωικής περιόδου που επιτρέπει στον επισκέπτη να βαδίζει σε μια παλιά πόλη 3000 χρόνων με καλοδιατηρημένα τείχη. Στις ανασκαφές του Ακρωτηρίου υπάρχει και το σύμβολο του ταύρου, όπως ακριβώς υπάρχει και στην Κρήτη. Όταν ήμασταν στην Σαντορίνη η Έμιλυ εξαφανίστηκε για λίγο και ανησυχήσαμε. Όταν επέστρεψε μας ενημέρωσε ότι: «Δεν είχα χαθεί. Γνώριζα πού βρισκόμουν». Την συγχωρήσαμε όταν ανακαλύψαμε ότι είχε πάει να μας αγοράσει ένα δώρο για να μας ευχαριστήσει.

Ακολούθησε η Σάμος, ένα υπέροχο, καταπράσινο νησί, με υπέροχες παραλίες. Βρήκαμε ένα πανέμορφο ψαροχώρι κοντά σε μια εξαιρετική παραλία και εγκατασταθήκαμε εκεί για μια εβδομάδα. Ενώ βαδίζαμε πέσαμε πάνω σε ένα καμουφλαρισμένο τανκ και πολύ γρήγορα αποφασίσαμε να φύγουμε από εκεί. Η Σάμος βρίσκεται απέναντι από την τουρκική ακτή, και με φέrrυ είναι πολύ εύκολη η πρόσβαση στο Κουσάντασι, και την Έφεσο μια πολύ σημαντική πόλη στη ρωμαϊκή και ελληνιστική περίοδο. Η Έφεσος είχε πολλά ελληνιστικά κτίρια και είναι τόσο μεγάλη που μπορεί κάποιος να την περπατήσει για ώρες και να πάρει μια πραγματική αίσθηση της εμπειρίας της ζωής σε μια ρωμαϊκή πόλη. Η Έφεσος είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Πόλα αφού εκεί, πραγματοποίησε ανασκαφές ο αρχαιολόγος θείος της, Φραντς Μίλνερ (Franz Miltner), που η οικογένεια τον έλεγε Όνκλ Φουξ (Onclε Fuchs) ως διευθυντής των ανασκαφών της Αρχαιολογικής Σχολής της Αυστρίας,. Το ρωμαϊκό θέατρο της Εφέσου είναι πολύ καλά διατηρημένο. Στο Κουσάντασι και ενώ ήμασταν στο μεσημεριανό γεύμα, μια γάτα κατούρησε την Έμιλυ ένα γεγονός που εμείς το βρήκαμε διασκεδαστικό αλλά ενόχλησε ιδιαίτερα την ίδια. Η τουρκική ξεναγός ήταν εξαιρετικά φιλική προς τους Έλληνες, και μάλιστα μοιράστηκε μαζί μας ότι πηγαίνει τακτικά στην Αθήνα για να επισκέπτεται τον οδοντίατρό της και να αγοράζει καλλυντικά.

Όταν ταξίδευα στην Ελλάδα συνήθιζα να τηλεφωνώ στη μητέρα μου μια φορά την εβδομάδα, κάτι που δεν ήταν πάντα εύκολο γιατί η κλήση έπρεπε να γίνει στο τοπικό ταχυδρομείο. Σε νησιά όπως η Σάμος, υπάρχει μόνο ένα ταχυδρομείο στην πρωτεύουσα του νησιού και παρέλειψα να της τηλεφωνήσω. Η μητέρα μου ανησύχησε και κάλεσε την αστυνομία της Σάμου για να μάθει εάν ήμασταν καλά. Κατανοώντας το κλασικό παράδειγμα της ελληνικής ανατροφής των παιδιών, που έχει πολλά κοινά με το στερεότυπο της Εβραίας μητέρας, η Αστυνομία την ενημέρωσε ότι δεν είχε συμβεί τίποτα ασυνήθιστο στο νησί!

Στη συνέχεια πήγαμε στην Κέρκυρα, για μια σύντομη διαμονή στο ξενοδοχείο "Marida." Από εκεί με φέrrυ πήγαμε στις Αδριατικές ακτές και επισκεφθήκαμε νησιά, όπως το Κόρκουλα (Korcula), το Χβάρ (Hvar) με τα στενά δρομάκια του, το παγκοσμίως διάσημο Ντουμπρόβνικ, και το Τρογίρ (Trogir). Το καλύτερο σημείο της Δαλματίας μάλλον ήταν η πόλη του Σπλιτ, με το απέραντο ανάκτορο του Διοκλητιανού που τώρα είναι γεμάτο με μικρά καταστήματα, ένα θαυμάσιο παράδειγμα του επαναπροσδιορισμού της χρήσης των αρχαίων κτιρίων. Έχει επίσης μερικά εξαιρετικά γλυπτά του Ιβάν Μέστροβιτς (Ivan Mestrovic).

Στο Σπλιτ το τουριστικό γραφείο μας είχε κάνει κράτηση σε ένα μεγάλο ξενοδοχείο, ένα «παράδεισο των εργαζομένων» του κομμουνιστικού κόσμου. Είχε ενδιαφέρον να παρατηρεί κανείς την κυκλοφορία των εφημερίδων. Υπήρχαν εφημερίδες από όλα τα κομμουνιστικά κράτη, αλλά και την Ιταλία και τη Γαλλία. Αλλά υπήρχαν και πελάτες από τον κομμουνιστικό κόσμο που δεν γνώριζαν πώς έπρεπε να συμπεριφερθούν σε ένα ξενοδοχείο. Για παράδειγμα, όταν κάποιοι μετά το γεύμα πήγαν οι ίδιοι τα πιάτα τους στην κουζίνα τους είπαν: «Σύντροφε δεν χρειάζεται να κάνεις κάτι τέτοιο. Εδώ υπάρχουν σερβιτόροι».

Κάποια βραδιά η Λουΐζα πήγε σε ένα χορό με την Έμιλυ. Όμως, ένα από τα αγόρια της περιοχής άρχισε να παρενοχλεί, να θέλει να «απαγάγει» τη Λουΐζα, η Έμιλυ έκανε μεγάλη φασαρία και εγώ παρενέβην. Αποφασίσαμε ότι και τα νεαρά αγόρια της περιοχής δεν ξέρουν πώς να συμπεριφερθούν. Γι αυτό μετακομίσαμε στη Σλοβενία, που θα ήταν πιο «πολιτισμένα». Το ορεινό θέρετρο του Μπλεντ είναι το αγαπημένο μέρος της Πόλα γιατί πριν τον πόλεμο περνούσε τα καλοκαίρια της εκεί, με την οικογένειά της. Κοντά στο Μπλεντ είναι τα σπήλαια Ποστόνια (*Postojna*) και το υποφορβείο Λιπιτζάνερ (*Lipizzaner*). Τα κορίτσια είχαν τη δυνατότητα να ιππεύσουν τα διάσημα λευκά άλογα, όπως αυτά της Ισπανικής Σχολής Ιππασίας στη Βιέννη. Σχετικά κοντά βρίσκεται και η πρωτεύουσα της Σλοβενίας, Λιουμπλιάνα, μια πραγματικά αυστριακή πόλη, αλλά με τιμές πολύ χαμηλότερες από την Αυστρία. Στην αγορά της πωλούνται "μαγικά" βότανα και ίσως μερικά να είναι και αποτελεσματικά. Ωστόσο, κάποιος πρέπει να τα δοκιμάσει τυχαία για να δει το αποτέλεσμα τους σε καταστάσεις όταν χορηγούνται ή δεν χορηγούνται βότανα.

Μετά το Μπλεντ σταματήσαμε στην Αυστρία και παρακολουθήσαμε ένα εκπληκτικό κονσέρτο από τη Μούμε και τον Πέπη τα ξαδέρφια της Πόλα στο κάστρο του Σάλτσμπουργκ. Η τελευταία μας στάση ήταν η Ζυρίχη και εκεί η Έμιλυ συνάντησε την Ελβετίδα γκουβερνάντα (*au pair*) που τη φρόντιζε όταν ήταν μικρή.

Η Επιθεώρηση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας στον Τόμο 33, Αρ. 2. (*Revue de Psychologie Appliquee*) έβαλε το προφίλ μου, με φωτογραφία μου και τμήματα του βιογραφικού μου αλλά και την κατάσταση με τα δημοσιευμένα άρθρα του 1983.

Το 1984, εξελέγην Διακεκριμένο Μέλος (Fellow) της Αμερικανικής Εταιρείας για την Πρόοδο των Επιστημών (American Association for the Advancement of Science).

Στην Πενσακόλα της Φλόριντα και στο Συμπόσιο για τις Μειονότητες σε Οργανισμούς Υψηλής Τεχνολογίας (Minorities in High Technology Organizations), που είχαν διοργανώσει οι ONR/CNET, (τα Γραφεία Ερευνών του Πολεμικού Ναυτικού) παρουσίασα ένα άρθρο με τίτλο «Σημειώσεις για Προσέλκυση, Επιλογή και Διακράτηση των Μειονοτήτων σε Οργανισμούς» (*Notes on Recruitment, Selection and Retention of Minorities in Organizations*). Επίσης, παρουσίασα ένα άρθρο στο Συνέδριο Άλλερτον (Allerton Conference) με θέμα «Διοργάνωση των Διεθνών Προγραμμάτων στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις» και έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Μινεσότα.

Μου πρόσφεραν μια θέση στο Πανεπιστήμιο της Μινεσότα και το σκέφτηκα αρκετά, αλλά το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις μου ζήτησε να μείνω καλύπτοντας τη διαφορά. Η μετακίνηση σε ένα άλλο πανεπιστήμιο διαταράσσει την έρευνα και δεν είναι μια λογική ενέργεια, αν η αμοιβή παραμείνει η ίδια. Βέβαια, δεν θα αναφερθούμε στο ότι και η Πόλα δεν ήθελε να μετακομίσει.

Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων της «Μεσοδυτικής Ένωσης Ψυχολογίας» (Midwestern Psychological Association) στο Σικάγο, παρουσίασα ένα άρθρο στην Πανεπιστημιακή αδελφότητα Σίγμα Χι (Sigma Chi) σχετικά με τα οφέλη της συμμετοχής τους σε διεθνείς οργανισμούς. Στη συνέχεια παρουσίασα ένα άρθρο με θέμα τη Διαπολιτισμική Διοίκηση στο συνέδριο της Ακαδημίας Διοίκησης (Academy of Management) στη Βοστώνη και ακολούθησε η παρουσίαση ενός άρθρου στο συνέδριο του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), στο Τορόντο του Καναδά. Μετά από πρόσκληση, έδωσα την κύρια ομιλία στο συνέδριο της Ισπανόφωνης Εταιρείας Ψυχολογίας (Hispanic Psychological Association), σε συνεργασία με τον Τομέα 9 του APA με θέμα την «Υποκειμενική Κουλτούρα των Ισπανόφωνων των ΗΠΑ». Είχα μια επιπλέον ομιλία

στο συμπόσιο που διοργάνωσε η Επιτροπή Διεθνών Σχέσεων στην Ψυχολογία του APA (Committee of International Relations in Psychology, CIRP), για να παρουσιάσω τους διεθνείς οργανισμούς Ψυχολογίας στους οποίους κάποιος θα μπορούσε να συμμετέχει. Σ' αυτή τη συνεδρίαση αντικατέστησα τον Ροχέλιο Ντιαζ-Γκερρέρο (Rogelio Diaz-Guerrero) που δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στο συμπόσιο για την Ψυχολογία στη Λατινική Αμερική.

Στο Ακαπούλκο στο Μεξικό και στις εργασίες του Διεθνούς Συνεδρίου Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Congress of Scientific Psychology) παρουσίασα μετά από πρόσκληση μια διακεκριμένη ομιλία (distinguished invited address). Σε αυτό το Συνέδριο υπήρξαν μόνο πέντε ομιλίες που δόθηκαν από «Διακεκριμένους Αμερικανούς προσκεκλημένους», και έτσι θεωρώ τιμή μου ότι ήμουν ένας από αυτούς. Επίσης, σε αυτό το συνέδριο ο Γεράρδο Μαρίν (Gerardo Marin) παρουσίασε στα Ισπανικά, μια σύνοψη των εργασιών μας για την Υποκειμενική Κουλτούρα των Ισπανόφωνων. Σε αυτό το άρθρο ήμουν ο δεύτερος συντάκτης του άρθρου.

Οι διοργανωτές του διεθνούς συνεδρίου είχαν φροντίσει για τη συμμετοχή μας σε ένα δείπνο με πολλά τραπέζια που είχαν στρωθεί για να παρουσιάσουν τα χαρακτηριστικά φαγητά της κάθε περιοχής του Μεξικού. Ωστόσο, για να αρχίσουμε το φαγητό έπρεπε να περιμένουμε την άφιξη του Κυβερνήτη της πολιτείας Γκερέρο. Εν τω μεταξύ, το προσωπικό που πρόσεχε το φαγητό άρχισε να το «δοκιμάζει», προφανώς για να βεβαιωθεί ότι δεν είχε χαλάσει. Ο κυβερνήτης καθυστέρησε αρκετά και όταν τελικά έφθασε, το προσωπικό είχε καταναλώσει τόσο πολύ φαγητό που για το γεύμα μας αναγκαστήκαμε να πάμε σε ένα εστιατόριο. Ακόμη θυμάμαι τα σχόλια του Γερμανού συναδέλφου που ήταν έξαλλος από το γεγονός. «Μα πόσο ανίκανοι είναι αυτοί οι Μεξικανοί!»

Η συνεδρίαση της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Association for Cross-Cultural Psychology) πραγματοποιήθηκε και αυτή στο Ακαπούλκο. Διοργάνωσα και παρουσίασα ένα άρθρο στο συμπόσιο για τις νέες μεθοδολογικές εξελίξεις στη διαπολιτισμική ψυχολογία και ήμουν ένας από τους συζητητές στην θεματική συνεδρία Μελέτες Διαπολιτισμικής Ηγεσίας

Στο Ακαπούλκο πήγα και για κολύμπι, αλλά θεώρησα ότι η θάλασσα δεν ήταν αρκετά καθαρή, αφού υπήρχαν πάρα πολλά χαρτιά και κομμάτια από πλαστικό. Παρ' όλα αυτά, υπήρχαν κάποιοι θεαματικοί δύτες που βουτούσαν από μεγάλο ύψος και μας έκοβαν πραγματικά την ανάσα.

1985

Η Λουΐζα είναι τώρα στο τελευταίο έτος της στην Ακαδημία Λέϊκ Φόρεστ. Μετά από αυτό, άρχισαν με την Πόλα την «περιοδεία των κολεγίων» από τη Νέα Αγγλία μέχρι το Πανεπιστήμιο Ντουκ (Duke University). Τελικά κατέληξε στο Πανεπιστήμιο Νορθγουέστερν (Northwestern University), αφενός επειδή ήταν σχετικά κοντά στο σπίτι μας και αφετέρου επειδή εκεί φοιτούσε και η φίλη της Λίζα. Αν και προσωπικά προτιμούσα το Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, που επίσης την είχε δεχθεί, δεν διαφώνησα με την επιλογή της. Η Λουΐζα ολοκλήρωσε το πτυχίο της στο Νορθγουέστερν, στην Εκπαίδευση και Κοινωνική Πολιτική (*Education and Social Policy*). Μετά την αποφοίτησή της από το Νορθγουέστερν σταμάτησε για ένα χρόνο και επέστρεψε στη Βιέννη και το Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, εκεί που είχε μείνει για μια περίοδο ως τριτοετής. Λάτρευε τη Βιέννη και ήταν ενθουσιασμένη που βρήκε μια «δουλίτσα» ως τηλεφωνήτρια του Κέντρου. Ήταν άλλη μια ευκαιρία για ταξίδια, συμπεριλαμβανομένης της Τσεχοσλοβακίας και της Πολωνίας.

Τον Μάιο ολοκλήρωσε το Μεταπτυχιακό της από τη Σχολή Κοινωνικών Λειτουργιών Τζέιν Άνταμς (*Jane Addams School of Social Work*) του Πανεπιστήμιου του Ιλλινόις στο Σικάγο. Εκείνη τη χρονιά αποφάσισε ότι είχε χορτάσει από τους χειμώνες των Μεσοδυτικών πολιτειών και μετακόμισε στην Καλιφόρνια για να συναντήσει τις φίλες της Έμιλυ και Λίζα που ήταν ήδη εκεί. Ωστόσο, οι περισσότερες θέσεις κοινωνικών λειτουργών στην Καλιφόρνια απαιτούν γνώση της ισπανικής γλώσσας, που τώρα γνωρίζει άπταιστα. Στην Καλιφόρνια έδωσε εξετάσεις, πέρασε με επιτυχία, πιστοποιήθηκε και απέκτησε άδεια επαγγέλματος για την Πολιτεία της Καλιφόρνια. Κατάφερε να έχει ταυτόχρονα τρεις «μικρές» θέσεις εργασίας και τελικά την προσέλαβαν σε ένα πρόγραμμα για παιδιά με προβλήματα. Όλα αυτά ήταν μια καλή εμπειρία για την σημερινή

Δεξίωση με μέλη της Ιαπωνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, Τόκυο 1985

εργασία της ως καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας αλλά και στο ρόλο της ως συμβούλου.

Αν το 1984 ήμουν απασχολημένο

ς, το 1985 είχα τους ίδιους ρυθμούς. Στις 10 Φεβρουαρίου, στο Πουέρτο Ρίκο, συμμετείχα σε ένα Συμπόσιο στις συνεδριάσεις της Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (*Society for Cross Cultural Research*). Παρουσίασα το άρθρο μου «Διερεύνηση της Ατομικότητας και Συλλογικότητας σε διαφορετικές κουλτούρες»

(*Probing Individualism and Collectivism across Cultures*) και παρουσίασα το ίδιο άρθρο και σε διάλεξη του Τμήματος στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Στη συνέχεια, στο Σαν Αντόνιο του Τέξας, στην ετήσια συνάντηση της Ένωσης για Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα (*Society for Intercultural Education, Training and Research*), έδωσα μετά από πρόσκληση, μια κύρια ομιλία, με τίτλο: «Η Διαπολιτισμική Ψυχολογία ως επιστημονική βάση για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (*Cross-Cultural Psychology as the Scientific Basis for Intercultural Training*)».

Εκείνη τη χρονιά βρέθηκα και πάλι στο Συνεδριακό Κέντρο του Nag's Head, στη Βόρεια Καρολίνα με πολλούς διαπολιτισμικούς ψυχολόγους, όπως τον Μάϊκλ Μποντ. Το άρθρο μου είχε τίτλο «Διερεύνηση της συλλογικότητας» (*Probing collectivism*). Στη συνέχεια συμμετείχα στις συνεδριάσεις της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (*Interamerican Society of Psychology*), στο Καράκας στη Βενεζουέλα, όπου είχα μια Ώρα Συζήτησης (*Conversation Hour*), την προεδρία ενός συμποσίου για την «εγκυρότητα των διαπολιτισμικών ευρημάτων», και συμμετείχα και στο συμπόσιο που διοργάνωσε ο Μάρτυ Φισμπάιν (*Marty Fishbein*) αναφορικά με τη Νοοτροπία. Στην τελετή λήξης ανακηρύχθηκα από την ολομέλεια ο νέος Πρόεδρος της Εταιρείας.

Μετά τη Βενεζουέλα, με την Πόλα και τη Λουΐζα πετάξαμε στην Ιαπωνία. Είχα προσκληθεί από την Ιαπωνική Ψυχολογική Εταιρεία (*Japanese Psychological Society*) να μιλήσω στη Γενική Συνέλευσή της. Μας συνάντησε ο Μασάκι Ασάι (*Maasaki Asai*) και μας πήγε στο εξοχικό του που βρισκόταν βορειοανατολικά του Τόκιο. Ήταν πολύ ενδιαφέρον να ζει κανείς σε ένα ιαπωνικό σπίτι. Η παραλία από το σπίτι δεν ήταν εντυπωσιακή, αλλά η εμπειρία ήταν ανεκτίμητη. Όταν σχολιάσαμε τα σκουπίδια στην παραλία μας ενημέρωσαν ότι «φτάνουν εδώ από τις Φιλιππίνες». Ο Μασάκι με είχε επισκεφθεί

στο Ιλλινόις και όταν παρατήρησε ότι είχα μια εικόνα στο σπίτι μου, μου είπε ότι και αυτός ήταν Ελληνο-ορθόδοξος Χριστιανός και ότι το όνομά του ήταν Αλέξανδρος! Αυτό ήταν ένα αποτέλεσμα της επιρροής των Ρώσων ιεραποστόλων κληρικών που επισκέφθηκαν την Ιαπωνία.

Στο Τόκιο, ο πατέρας της Χιρόκο (Hiroko) μας παρέθεσε ένα απίστευτο ιαπωνικό δείπνο. Η Χιρόκο, από την Ιαπωνία ήταν φοιτήτρια στο Σαμπέιν (Ιλλινόις) και την είχαμε φιλοξενήσει στο σπίτι μας, στο Λέικ Πάρκ 1. Ο πατέρας της μας φιλοξένησε σε ένα πολυτελές ιαπωνικό εστιατόριο και παρ' όλο που ήταν δύσκολο για μένα και τα μακριά πόδια μου, καθίσαμε στο πάτωμα. Το φαγητό ήταν καταπληκτικό, αν και υπήρξαν ένα δύο φαγητά που η Πόλα και η Λουΐζα δεν μπόρεσαν να καταπιούν.

Έδωσα μια ομιλία στο Πανεπιστήμιο της Οσάκα, στο υπερσύγχρονο Συνεδριακό Κέντρο της και μια ομιλία στο Κιότο. Το Κιότο έχει πολλούς ναούς, ίσως και 1500 ναούς, κάποιους υπέροχους κήπους αλλά και ένα παλάτι με «πάτωμα αηδονιού» που «τιτιβίζει» για να προειδοποιήσει σε τυχόν είσοδο από εισβολείς. Στη συνέχεια έδωσα μια ομιλία στη συνεδρίαση της Ιαπωνικής Ψυχολογικής Εταιρείας στο Τόκιο.

Ενώ ήμουν απασχολημένος με διαλέξεις και παρουσιάσεις, η Πόλα και η Λουΐζα επισκέφθηκαν τα αξιοθέατα. Επισκέφθηκαν τη Νίκκο με τους ναούς της περιόδου Τοκουγκάβα (Tokugawa), τους αρχαίους κέδρους, τις παγόδες, τους καταρράκτες και την Καμακούρα. Όλοι μαζί επισκεφθήκαμε το Κιότο, τη Νάρα, και, τέλος, το Κουρασίκι (Kurashiki). Στο Κουρασίκι, μια πραγματικά υπέροχη μικρή ιαπωνική πόλη, μείναμε σε ένα ιαπωνικό πανδοχείο, ένα Ρικογιάν (Riyokan), κοιμηθήκαμε στο πάτωμα και χρησιμοποιήσαμε το ιαπωνικό λουτρό. Η πόλη έχει πολλά μουσεία

που ίδρυσε ένας πλούσιος Ιάπωνας βιομήχανος κλωστοϋφαντουργίας που είχε την ευκαιρία να συλλέξει έργα ιμπρεσιονιστών όταν ήταν ακόμη φθηνά. Τα τρένα στην Ιαπωνία λειτουργούν με ένα τόσο ακριβές πρόγραμμα που οι δυο τους μπόρεσαν να ταξιδέψουν με επιτυχία, χωρίς να γνωρίζουν να μιλούν ή να διαβάζουν Ιαπωνικά. Αν η ώρα ήταν 10:31, τότε ήταν στη στάση Νίκκο και έπρεπε να κατεβούν! Υπήρχαν κτίρια μοντέρνας αλλά και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, ενώ ένα μικρό ρυάκι έδινε ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στην πόλη.

Μια επίσκεψη στο Κιότο είναι πάντα απολαυστική. Αυτή ήταν η τρίτη μου επίσκεψη, ενώ το 1990 βρέθηκα εκεί για τέταρτη φορά. Χάρηκα που βλέπαμε πάλι το Χρυσό Περίπτερο και τον κήπο Ριόντζι (Rionji), που η άμμος του αποτελεί μια μεταφορά για τον ωκεανό και οι πέτρες του αντιπροσωπεύουν τα νησιά του αρχιπελάγους. Στο Κιότο καταλάβαμε ποια πραγματικά μπορεί να είναι μια υψηλή τιμή των φρούτων, όταν ένα ροδάκινο, που τελικά μοιραστήκαμε, κόστιζε 3 δολάρια!

Η Νάρα ίσως είναι και η πιο ενδιαφέρουσα ιαπωνική πόλη. Έχει πολλούς ξυλόγλυπτους ναούς που μπορεί να είναι και 700 ετών. Εκεί βρίσκεται και το αρχαιότερο κτίσμα της Ιαπωνίας. Η Νάρα ήταν η πρώτη πρωτεύουσα της Ιαπωνίας, πριν μετακινήσουν την πρωτεύουσα στο Κιότο και τελικά στο Τόκυο. Στο εξωτερικό αρκετών ναών υπάρχουν αγάλματα που έχουν σχεδιαστεί με άγρια όψη για να διώχνουν τα κακά πνεύματα. Ο δρόμος με τα φαναράκια είναι μια όμορφη τοποθεσία, με ήμερα ελάφια παντού, κάτι που άρεσε πολύ στη Λουΐζα. Υπήρχε και ένας ναός με 100 αγάλματα του Βούδα, το κάθε ένα διαφορετικό από τον άλλο και οι περισσότεροι Ιάπωνες θα μπορούν εκεί να βρουν κάποιο Βούδα που να τους μοιάζει.

Μετά την Ιαπωνία πετάξαμε στο Χονγκ Κονγκ, όπου οι κυρίες πήγαν για ψώνια σε τιμές ευκαιρίας. Ένας συμμαθητής της Λουΐζας από την Ακαδημία Lake Forest την ξενάγησε στην περιοχή. Το απογευματινό τσάι στο ξενοδοχείο Μανταρίν (*Mandarin*) μας έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε την παραδοσιακή Αγγλία του 19ου αιώνα. Ο Μάϊκλ Μποντ φρόντισε να μείνουμε στο ξενώνα του Κέντρου Επισκεπτών του Κινέζικου Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ, που είχε μια υπέροχη θέα στη θάλασσα. Βοήθησε επίσης και με τα ψώνια, προτείνοντας στις κυρίες τα κατάλληλα καταστήματα, και βοηθώντας με να αγοράσω ένα κοστούμι που εξακολουθώ να φοράω ακόμη και σήμερα.

Εξαντλημένοι από όλες αυτές τις περιοδείες ανακτήσαμε τις δυνάμεις μας στη Χαβάη, στο νησί Μάουι (*Maui*), με απολαυστικό κολύμπι, τρώγοντας νόστιμους ανανάδες. Συναντήσαμε τον συνάδελφό μου Λέντγιαρντ Τάκερ (*Ledyard Tucker*) και τη σύζυγό του, που μας πρότειναν να αλατίσουμε λίγο τον ανανά ώστε να γίνει ακόμη πιο γευστικός και να μην σουφρώνουν τα χείλη μας!

1986

Από τις 7 έως τις 14 Ιουνίου ήμουν στο κολέγιο Τσόρτσιλ στο Κέμπριτζ της Αγγλίας (*Churchill College, Cambridge*). Πριν το δείπνο, το διδακτικό προσωπικό συγκεντρώνονταν στην αίθουσα των καθηγητών και εκεί υπήρχε αφθονία ποτών. Στο δείπνο, το φαγητό ήταν πολύ καλό, και το κρασί έρρεε με αφθονία. Οι καθηγητές μετά το δείπνο αποσύρονταν σε μια άλλη αίθουσα με πιο πολλά ποτά, για όσους θα ήθελαν, και επιπλέον συζήτηση μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες.

Σε αυτές τις συναντήσεις έγιναν σοβαρές συζητήσεις για σημαντικά θέματα. Μου έκανε εντύπωση το γεγονός ότι ενώ οι

καθηγητές ήταν παγκοσμίου φήμης, οι μισθοί τους ήταν χαμηλοί (περίπου στο μισό των αποδοχών της Αμερικής). Ωστόσο, είχαν μια ήρεμη ζωή, γεύματα, ποτά και πνευματώδεις συζητήσεις, πράγματα που συχνά δεν είναι διαθέσιμα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Κάποτε δόθηκε ένα δείπνο προς τιμήν ενός Αμερικανού αστρονόμου τον οποίο το κολλέγιο αναγόρευσε επίτιμο διδάκτορα. Σε αυτή την περίπτωση, το δείπνο ήταν πραγματικά εξάισιο, και μετά το δείπνο υπήρχε λικέρ και συζήτηση μέχρι το πρωί.

Μετά το Κέμπριτζ και οπλισμένος με ένα πάσο τρένων (*Eurail Pass*), επισκέφθηκα πολλές περιοχές της Γαλλίας, όπως την Αμιάν με τον υπέροχο Καθεδρικό ναό της. Μετά την εκδρομή στο Όρος Σεν Μισέλ (*Mt. St. Michele*), σταμάτησα στην Αβινιόν (*Avignon*). Είδα το Παπικό παλάτι που χρησιμοποιούσαν οι Πάπες τον 14^ο αιώνα, όταν στη Γαλλία έμεναν επτά Πάπες. Είδα και τη διάσημη γέφυρα της Αβινιόν που αναφέρεται και στο παιδικό τραγούδι «Στη γέφυρα της Αβινιόν μπορείς να χορέψεις, στην γέφυρα της Αβινιόν μπορείς να χορέψεις γύρω και γύρω» (*sur le Pont d'Avignon, l'on y danse, l'on y danse, Sur le Pont d'Avignon, l'on y danse tous en rond*).

Επισκέφθηκα την Νιμ (*Nimes*) με τον «Τετράγωνο Ναό» (*Maison Carree*), την Αρλ (*Arles*) με το υπέροχο Ρωμαϊκό Αμφιθέατρο και τον μητροπολιτικό ναό με το μοναστηριακό κήπο του (*cloister*) και τα καλύτερα δείγματα γλυπτικής της εποχής του. Έφθασα τελικά στην Έξ-Αν-Προβάνς (*Aix-en-Provence*), συναντήθηκα με την Τζην Όσμπορν (*Jean Osborn*) που επισκεπτόταν την κόρη της Αντριέν και πήγαμε μαζί στην Καρκασσόν (*Carcassonne*). Η Καρκασσόν είναι μια οχυρωμένη πόλη που χαρίζει μια υπέροχη μεσαιωνική εμπειρία. Μπορείς πραγματικά να πιστέψεις ότι ζεις στο 1200. Είχε ενδιαφέρον να συγκρίνουμε αυτή την περιοχή με το Ρότενμπουργκ (*Rothenburg*) της Γερμανίας, που είχα πρόσφατα επισκεφθεί. Αν και οι δύο πόλεις γοητεύουν τον επισκέπτη και αξίζουν να τις δεις, στην Καρκασσόν η αίσθηση του Μεσαίωνα είναι πιο έντονη από ότι στο Ρότενμπουργκ.

Αξιοποίησα το πάσο του τρένου (*Eurail*) και διέσχισα την Ιταλία, πήγα στο Μπρίντιζι και με φέρρυ συνέχισα για Κέρκυρα και Πάτρα. Αφού επισκέφθηκα την μητέρα μου στην Αθήνα, επισκέφθηκα περιοχές της Βόρειας Ελλάδας που δεν είχα ξαναδεί, όπως την Κοζάνη και συνέχισα προς την Κωνσταντινούπολη.

Στην Καβάλα έκανα μια ιδιαίτερη στάση και έμεινα με την οικογένεια του Χαράλαμπου Μπακιρτζή του Έφορου Βυζαντινών αρχαιοτήτων στην περιοχή που αργότερα έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Ο Χαράλαμπος ήταν για ένα χρόνο στο Ιλλινόις και μερικές φορές ήταν καλεσμένος μας. Έτσι, μου έδωσε μια τριήμερη περιήγηση του «γνωστικού αντικειμένου» του. Ήταν μια απίστευτη εμπειρία, μια περιοδεία της περιοχής για τρεις μέρες με σχετικές διαλέξεις. Για παράδειγμα, βλέπαμε μια περιοχή και ο Χαράλαμπος θα έλεγε: «Εδώ ήταν τα στρατεύματα του Βασιλείου Β', του Αυτοκράτορα του Βυζαντίου, και εκεί πέρα ήταν οι Βούλγαροι, και οι ιππείς επιτέθηκαν από αυτή την πλευρά, και ...» Η μάχη ζωντάνευε με την περιγραφή του! Άκουσα για τις επιθέσεις των Φράγκων κατά των Βυζαντινών. Παρακολουθούσα ένα απίστευτο μάθημα ιστορίας να δίνεται στο φυσικό του περιβάλλον, *in situ*. Είδαμε κάστρα που είχαν εγκαταλειφθεί επειδή δεν υπήρχαν τα αναγκαία κονδύλια για τη συντήρησή τους. Ο Χαράλαμπος παραπονέθηκε ότι είχε πολύ μικρό προϋπολογισμό.

Μια ενδιαφέρουσα σύμπτωση ήταν ότι σε κάποιο αρχαιολογικό χώρο συναντήσαμε μια ομάδα που έκανε ανασκαφές. Ο αρχαιολόγος ήταν φίλος του Χαράλαμπου κι έτσι είχα την ευκαιρία να δω τον τρόπο εργασίας τους και να μάθω περισσότερα για το έργο τους. Χρησιμοποιούσαν κυρίως βούρτσες για να καθαρίσουν την περιοχή και να μπορέσουν να εξάγουν τα αντικείμενα από το έδαφος. Έβγαζαν πολύ συχνά φωτογραφίες, μετρούσαν συνεχώς και κατέγραφαν τα αποτελέσματα. Ο σκοπός της έρευνας ήταν ο

προσδιορισμός της διαδικασίας παραγωγής ελαιολάδου από τους αρχαίους Έλληνες και η σύγκρισή της με τις τρέχουσες τεχνικές.

Με το Χαράλαμπο επισκεφθήκαμε τα νησιά της Θάσου και της Σαμοθράκης. Υπήρχε μια περίοδος που την κατοχή του νησιού είχαν οι Γενουάτες. Ένας από αυτούς αυτο-ανακηρύχθηκε «Κόμης της Σαμοθράκης» και επισκεφθήκαμε το ιδιαίτερα επιβλητικό κάστρο του, που όμως είχε ανάγκη από πολλές επισκευές και συντήρηση. Ο Χαράλαμπος επεσήμανε τα προβλήματα και παραπονέθηκε ότι ο μικρός προϋπολογισμός του δεν επαρκούσε για να τα διορθώσει.

Συνεχίζοντας με το τρένο έφτασα στην Κωνσταντινούπολη και παρακολούθησα το συνέδριο της Διεθνούς Έταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Association for Cross-Cultural Psychology). Η διοργάνωση που είχε επιμεληθεί η Σιτζέμ Καγιτσιμπάσι (Cigdem Kagitcibasi) ήταν εκπληκτική και προσέφερε στους συνέδρους ακόμη και την ευκαιρία να γνωρίσουν τις καλύτερες περιοχές και τα αξιοθέατα της πόλης. Παρουσίασα τρία άρθρα. Το πρώτο ήταν στο συμπόσιο για την Ατομικότητα και τη Συλλογικότητα με επιστημονική διοργάνωση από τον Γιούχολ Κιμ (Uichol Kim). Το δεύτερο αφορούσε τα Χαρακτηριστικά Έτικ στην Ατομικότητα και Συλλογικότητα (*Etic Aspects of Individualism-Collectivism*). Το τρίτο άρθρο που παρουσίασα στο συμπόσιο για τις Κοινωνικές Θεωρίες Ψυχολογίας που διοργάνωσε ο Αλμπέρτο Πεπιτόν (Alberto Pepitone), είχε θέμα την Ατομικότητα και Κοινωνική Θεωρία Ψυχολογίας (*Individualism and Social Psychological Theory*).

Η Κωνσταντινούπολη είναι, φυσικά, ένα από τα μεγάλα τουριστικά αξιοθέατα του κόσμου. Το Μπλέ (Σουλεϊμάν) Τζαμί, την Αγία Σοφία και το παλάτι Τοπ Καπί μπορεί κανείς να τα δει πολλές φορές και να εξακολουθεί να θέλει να τα επισκεφθεί για άλλη μια

φορά. Ο Ρόμπερτ Οστερχάουτ (Robert Osterhout), συνάδελφός μου από το Πανεπιστήμιο του Ιλνινόις, από την Σχολή Καλών Τεχνών - Ιστορία της Τέχνης, εργαζόταν εκείνη την περίοδο σε ένα βυζαντινό ναό και μου πρότεινε να τον επισκεφθώ. Πράγματι, ο ναός, η Εκκλησία του Σωτήρος, ή το Καρίγ Τζαμί (Kariy Cami) αν και δεν βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με την Αγία Σοφία, αξίζει μια επίσκεψη.

Μετά το συνέδριο της Κωνσταντινούπολης, πήγα στο Ισραήλ, στην Ιερουσαλήμ, για το συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology). Η ασφάλεια στο αεροδρόμιο της Κωνσταντινούπολης ήταν εντυπωσιακή. Πέρασαμε από έλεγχο πριν μπούμε στο αεροδρόμιο εκεί, αλλά και αρκετές φορές ενώ ήμασταν εκεί.

Στην Ιερουσαλήμ παρουσίασα ένα άρθρο με θέμα "Συλλογικότητα και Ανάπτυξη» (*Collectivism and Development*) στο πλαίσιο του συμποσίου που διοργάνωσε ο J.B.P Σίνχα (J.B.P. Sinha). Ήμουν συζητητής στο συμπόσιο για τις σχέσεις μεταξύ ομάδων (*intergroup relations*) που διοργάνωσε ο Νόρμαν Μίλερ (Norman Miller). Παρουσίασα ένα άρθρο για Οργανωτική ψυχολογία στο συμπόσιο για την εφαρμογή της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, που διοργάνωσε ο καθηγητής Φ. Κούγκελμας (F. Kugelmas). Είχα την προεδρία της προσκεκλημένης ομιλίας του καθηγητή Χένρυ Κάο (Henry Kao).

Έμενα στο Hilton. Τα Σάββατα ο ανελκυστήρας σταματούσε σε κάθε όροφο, ώστε κανένας να μην αναγκαστεί να πατήσει το πλήκτρο. Η αργία της ημέρας του Σαββάτου, αντιμετωπίζεται πολύ σοβαρά, και οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της απαγορευμένης περιόδου δεν κάνουν απολύτως τίποτα, ούτε καν ξυρίζονται με ηλεκτρική μηχανή.

Η Ιερουσαλήμ είναι μια υπέροχη πόλη. Μπήκα στην παλιά πόλη από την Πύλη της Γιάφα. Είδα την τοποθεσία που οι Εβραίοι θρηνούν την καταστροφή του ναού του Σολομώντα από τους Ρωμαίους, τον μαγευτικό Θόλο του Βράχου, όπου φημολογείται ότι μπορεί κανείς να δει το σημείο με το «αχνάρι» του αρχάγγελου Γαβριήλ. Είδα τη Βία Ντολορόσα (Via Dolorosa), και, τελικά την Εκκλησία του Παναγίου Τάφου, ένα σημαντικό σημείο αναφοράς, αφού πιστεύεται ότι ήταν η περιοχή της σταύρωσης και ο τάφος του Χριστού. Την κυριότητα της Εκκλησίας διεκδικούν τόσο οι Ρωμαιοκαθολικοί, όσο και οι Έλληνες Ορθόδοξοι αλλά και οι Αρμένιοι Χριστιανοί.

Νοίκιασα ένα αυτοκίνητο από κοινού με τους Ματαράτζο (Matarazzos) και επισκεφθήκαμε τη Μασάντα, το γνωστό σημείο που οι Εβραίοι για να αποφύγουν τη σύλληψη από τους Ρωμαίους, που τους είχαν περικυκλώσει, πήδηξαν προς το θάνατό τους. Αυτό ήταν ένα κεντρικό γεγονός στην ιστορία του κόσμου, επειδή σύμφωνα με τον συγγραφέα Ασλάν (Reza Aslan, 2013), η σύγκρουση μεταξύ Εβραίων και Ρωμαίων αποτέλεσε τη βάση της ανάπτυξης του χριστιανισμού ως μια ειρηνική θρησκεία. Ο Ασλάν διαχωρίζει μεταξύ του Ιησού (το ιστορικό πρόσωπο) και του Χριστού (μια εφεύρεση όλων αυτών που έγραψαν τα Ευαγγέλια). Σύμφωνα με τον Ασλάν, ο Ιησούς ήταν ένας ζηλωτής, δηλαδή ένας επαναστάτης, ένας επαναστάτης κατά της Ρώμης. Ωστόσο, τα Ευαγγέλια γράφτηκαν πολλά χρόνια μετά τη Μασάντα και έχουν σχεδιαστεί για να παρουσιάσουν τον Χριστό ως μια μη-απειλητική οντότητα, πολύ ειρηνικό και από έναν άλλο κόσμο, που σίγουρα δεν θα απειλούσε τους Ρωμαίους. Το «αν σε χτυπήσουν, πρέπει να στρέψεις το μάγουλό σου», επίσης αποτελεί εφεύρεση των Ευαγγελιστών και δεν είχε καμία σχέση με τα λεγόμενα του Ιστορικού προσώπου Ιησού. Η μη απειλητική φύση της θρησκείας της επέτρεψε να αναπτυχθεί και να γίνει η σημερινή παγκόσμια δύναμη.

Καθ' οδόν σταματήσαμε στη Νεκρά Θάλασσα. Πήγα για κολύμπι και επέπλεα. Όμως αν και δεν βούλιαζα καθόλου, το νερό έτσουζε. Τα αποδυτήρια για την αλλαγή των ρούχων και το ντους ήταν πολύ καλά. Πολλοί επισκέπτονται τη Νεκρά Θάλασσα για τα λασπόλουτρα που υποτίθεται ότι έχουν θεραπευτικές ιδιότητες.

Το 1986 έπρεπε να πάω και στην Κούβα, ως Πρόεδρος της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Society of Psychology). Η Αβάνα είχε επιλεγεί από το Διοικητικό Συμβούλιο για να πραγματοποιηθεί εκεί, το 1987, το συνέδριο της Εταιρείας. Ήταν αρμοδιότητά μου να διασφαλίσω ότι η υλοποίηση του συνεδρίου θα ήταν όσο το δυνατόν καλύτερη. Πέταξα στην Αβάνα από την Πόλη του Μεξικού με ένα σοβιετικής κατασκευής αεροσκάφος, που είχε πολύ λίγο χώρο για τα πόδια μου και αισθανόμουν ακόμη πιο άβολα επειδή γνώριζα ότι οι Σοβιετικοί δεν είχαν τόσο καλή φήμη στην ασφάλεια των αερομεταφορών. Ωστόσο, φιλοξενήθηκα από τους Κουβανούς που ήταν εξαιρετικά φιλικοί. Έμεινα εκεί που πριν υπήρχε το Χίλτον (*Havana Hilton*), με αξιοσημείωτο γεγονός τον δυνατό και γευστικότατο πρωινό καφέ. Στους Αμερικανούς δεν επιτρεπόταν να δαπανήσουν χρήματα στην Κούβα κι έτσι δανείστηκα από τον Ροχέλιο Ντιαζ-Γκερέρρο (*Diaz-Guerrero*) μερικά χρήματα για φιλοδωρήματα και ψιλικά, χρήματα που του επέστρεψα όταν επέστρεψα στο Μεξικό.

1987

Το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις με ανακήρυξε *University of Illinois Scholar*, Μελετητή του Πανεπιστημίου, μου χορηγήθηκε το ποσό των 10,000 δολαρίων για την έρευνά μου αλλά έπρεπε να παρευρεθώ και σε πολλές δεξιώσεις και συζητήσεις με άλλους μελετητές.

Αυτό το χρόνο βρίσκoμαι με εκπαιδευτική άδεια στη Χαβάη, στο Κέντρο Ανατολή-Δύση (*East-West Center*) αν και επέστρεψα στην «ηπειρωτική» Αμερική αρκετές φορές. Η Χονολουλού είναι μια πολιτισμικά ιδιαίτερη και πολύμορφη κοινωνία, με Ιάπωνες, Κινέζους, γηγενείς κατοίκους της Χαβάης, Φιλιππινέζους και άτομα από τη Σαμόα. Συνέλεξα στοιχεία από όλες αυτές τις ομάδες και έτσι είχα την ευκαιρία να διερευνήσω τις διαφοροποιήσεις της συλλογικότητας.

Η Πόλα και η Σέικα με επισκέφθηκαν στη Χαβάη και μαζί πήγαμε σε πολλά νησιά του Αρχιπελάγους. Εκείνη την εποχή υπήρχαν προσφορές που περιελάμβαναν την αερομεταφορά σε ένα άλλο νησί, τη διαμονή σε ξενοδοχείο και την ενοικίαση ενός αυτοκινήτου για το Σαββατοκύριακο με κόστος μόνο 100 δολάρια, αλλά αποκλειστικά για τους «κατοίκους» του νησιών. Ευτυχώς, επειδή είχα ένα πάσο λεωφορείων με τη φωτογραφία μου (που είχε κοστίσει 15 δολάρια), μπορούσα να θεωρηθώ «κάτοικος». Έτσι, πήγαμε σε όλα τα νησιά της Χαβάης, ακόμη και στο Μολοκάι. Το Μολοκάι έχει πολύ ωραία τοπία, και μερικούς από τους πιο ψηλούς βράχους στον κόσμο μέσα στη θάλασσα. Οι παραλίες του όμως είναι ακατάλληλες για κολύμβηση. Είναι πάρα πολύ απότομες και είναι πολύ δύσκολο για κάποιον να βγει από το νερό. Από την κορυφή των βράχων φαίνεται η αποικία λεπρών που δημιούργησε ο πάτερ Ντέμιαν (*Father Damien*) για να βοηθήσει τους ανθρώπους που είχαν πληγεί από την νόσο του Χάνσεν. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον είχε μια κοιλάδα που είχε καταστραφεί ολοσχερώς από κάποιο τσουνάμι. Περιπατήσαμε στην κοιλάδα και είδαμε τα εγκαταλελειμμένα κτίρια, μεταξύ των οποίων και μια εκκλησία. Υπήρχαν και εγκαταλελειμμένοι αγροί αγροί Τάρο (κολοκάσια, *Colocasia esculenta*). Δεν είδαμε όμως ούτε ένα άτομο.

Στις 26 Μαρτίου, στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Μίσιγκαν στο Αν Άρμπορ (*Institute of Social Research*), έδωσα μια διάλεξη με θέμα «Ατομικότητα: Θεωρία και

Μετρήσεις» (*Individualism: Theory and Measurement*). Ένα πολύ σημαντικό σημείο που πρέπει παρατηρηθεί είναι ότι η δομή της Ατομικότητας -Συλλογικότητας είναι διαφορετική όταν τα δεδομένα αναλύονται διαπολιτισμικά, μεταξύ διαφόρων πολιτισμών (across cultures) ή ενδοπολιτισμικά, με ανάλυση στην ίδια κουλτούρα (*within culture*). Δημιούργησα τους όρους Αλλοκεντρισμός (*allocentrics*) και Ιδιοκεντρισμός (*idiocentrics*) για να αναφερθώ στη συλλογικότητα και την ατομικότητα ενδοπολιτισμικά, στην ίδια κουλτούρα (Triandis, Leung, Villareal, and Clack, 1984). Δηλαδή, ένα άτομο μπορεί να προέρχεται από μια συλλογική κοινωνία και παρ' όλα αυτά να αντιδρά ιδιοκεντρικά, όπως για παράδειγμα ένας Ιάπωνας που ανήκει στην ανώτερη κοινωνική τάξη. Όμως, και ένα άτομο που προέρχεται από μια ατομική κουλτούρα θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται από αλλοκεντρικότητα, όπως για παράδειγμα ένας Αμερικανός, που ζει σε αγροτική περιοχή, ανήκει στην Αμερικανική Ευαγγελική Εκκλησία και είναι μέλος του Εθνικού Οργανισμού Οπλοκατοχής (National Rifle Association).

Σε κριτική ανασκόπηση μιας Τουρκικής μελέτης, παρατήρησα ότι ανέφεραν ότι οι Αλλοκεντρικοί σε Ατομικιστικές κοινωνίες και οι Ιδιοκεντρικοί στις Συλλογικές- κολλεκτιβιστικές κοινωνίες εμφανίζουν σημεία ψυχοπαθολογίας. Ο Πωλ Σμιντ (Paul Schmidt) σε μια μελέτη Γερμανών διαπίστωσε ότι οι αλλοκεντρικοί από την Ανατολική Γερμανία δεν είχαν καλή προσαρμογή στη Δυτική Γερμανία, σε αντίθεση με τους ιδιοκεντρικούς που άνθισαν. Επομένως, φαίνεται ότι είναι πολύ σημαντικό να ταιριάζει η κουλτούρα με την προσωπικότητα. Όταν υπάρχει συνοχή (*consistency*), το άτομο προσαρμόζεται καλά, ενώ όταν υπάρχει αντίφαση, (*inconsistency*), το άτομο δεν προσαρμόζεται.

Στις 4 Μαΐου συμμετείχα στο συνέδριο για τον εορτασμό των 150 χρόνων από την ίδρυση και λειτουργία του Εθνικού και

Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και παρουσίασα ένα άρθρο με τίτλο «Αξίες και το Πανεπιστήμιο». Ήταν ένα λαμπρό γεγονός και είχαν κληθεί οι Πρυτάνεις (Rectors) πολλών Ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Οι διοργανωτές φρόντισαν για την άριστη φιλοξενία μας. Μας ξενάγησαν στους Δελφούς. Μας παρέθεσαν δείπνο στο Ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία με τον τότε πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου. Μας κάλεσαν σε ένα κοκτέιλ πάρτι στο Προεδρικό Μέγαρο στο οποίο συζήτησα τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις με τον τότε Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας Θεόδωρο Πάγκαλο. Η δε Μελίνα Μερκούρη (διάσημη από την ταινία Ποτέ την Κυριακή, *Never on Sunday*) που εκείνη την περίοδο ήταν Υπουργός Πολιτισμού, μας προσκάλεσε σε μια δεξίωση στο Ναυτικό Όμιλο. Συμπτωματικά, τον Οκτώβριο του 2013, όταν προέκυψε μια διεθνής διαμάχη για κατασκοπεία, ο Πάγκαλος αποκάλυψε ότι η Ελληνική Μυστική Υπηρεσία είχε παρακολουθήσει τα τηλέφωνα της Αμερικανικής πρεσβείας στην Ελλάδα και Τουρκία, και καταγγέλθηκε ως «προδότης» από την ελληνική κυβέρνηση για την αποκάλυψη "κρατικών μυστικών."

Η ξεναγός στην εκδρομή στους Δελφούς ήταν εντυπωσιακή. Όταν της έδειξα ένα φαλλικό σύμβολο, είπε: «Πράγματι, αυτό μοιάζει με το ινδικό λίνγκαμ και δείχνει την ενότητα της Ινδοευρωπαϊκής κουλτούρας». Στους Δελφούς, ο επισκέπτης μπορεί να δει τον ομφαλό, που πιστεύεται ότι είναι το κέντρο του κόσμου. Επομένως ότι βρισκόταν ανατολικά από τον ομφαλό ονομάστηκε Ανατολή, και κατά συνέπεια Μέση Ανατολή ή Άπω Ανατολή, ενώ ότι ήταν δυτικά από τον ομφαλό, ονομάστηκε Δύση. Οι Ρωμαίοι υιοθέτησαν αυτή την ονοματολογία από τους Έλληνες και την διέδωσαν και στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

Στη μεγάλη οδό των Δελφών υπάρχουν τα κτήρια στα οποία φυλάσσονταν οι Θησαυροί των διαφόρων πόλεων. Ο Θησαυρός των

Αθηναίων είναι εξαιρετικός. Στους αρχαίους χρόνους, οι άνθρωποι από το φόβο τους για τους Θεούς δεν έκλεβαν αυτά τα κτήρια. Ωστόσο, σε περίπτωση συμπλοκών μεταξύ πόλεων, τότε λεηλατούσαν και τους θησαυρούς αυτών των πόλεων.

Από την Ελλάδα πήγα στην Κίνα. Αυτή ήταν η πρώτη μου επίσκεψη στην Κίνα, και ενώ εγώ κάλυψα τα έξοδα του ταξιδιού μου, όλα τα έξοδα στην Κίνα καλύφθηκαν από το Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Κινεζικής Ακαδημίας Επιστημών. Πέρασα υπέροχα! Μου έδειξαν τα σημαντικά αξιοθέατα του Πεκίνου, όπως την Απαγορευμένη Πόλη, το Σινικό Τείχος, το μοναδικό ανθρώπινο οικοδόμημα που λέγεται ότι είναι ορατό από την επιφάνεια της σελήνης, τους ναούς του Κομφούκιου, τους Τάφους της δυναστείας Μινγκ, το Θερινό Παλάτι, το Ναό της Ουράνιας Αρμονίας, το Ναό του Ουρανού και άλλα πολλά. Στο Ναό του Ουρανού πήγαινε ο αυτοκράτορας να προσευχηθεί για μια καλή σοδειά. Ο Ναός είναι τόσο μεγάλος, που σήμερα κάποιος πρέπει να βαδίζει σχεδόν μισή ώρα για να φτάσει από το παρκινγκ εκεί. Είδα και ένα ναό στον οποίο είχαν αναρτηθεί τα ονόματα των επιτυχόντων σε εξετάσεις επιλογής κυβερνητικών αξιωματούχων. Η Απαγορευμένη Πόλη ήταν το παλάτι του αυτοκράτορα και ζούσε εκεί με 5.000 παλλακίδες. Οι παλλακίδες, διαφορετικές κάθε βράδυ, μεταφέρονταν στον αυτοκράτορα γυμνές, τυλιγμένες σε μια κουβέρτα και ανέβαιναν στο κρεβάτι σύμφωνα με το ειδικό πρωτόκολλο από τα πόδια του προς το πάνω μέρος του σώματός του. Όταν ένας αυτοκράτορας που είχε ηττηθεί σε μια μάχη κρεμάστηκε από ένα δέντρο, έδεσαν με αλυσίδες το δέντρο επειδή τόλμησε να σκοτώσει το Γιό του Ουρανού!

Η Απαγορευμένη Πόλη ήταν μια πραγματική πόλη, που περιβάλλεται από μια τάφρο σχεδόν 10 μέτρων και θα μπορούσε να στεγάσει 100.000 άτομα. Για να την χτίσουν αφαίρεσαν σκάβοντας τόσο πολύ χώμα, που πίσω από το παλάτι, δημιουργήθηκε ένας λόφος

ύψους 200 μέτρων. Το παλάτι έχει σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο επισκέπτης να αισθάνεται μικρός. Μπαίνεις σε μια αυλή, μετά σε μια άλλη και σε μετά σε άλλη καθώς χρειάζεσαι πολλή ώρα για να φτάσεις στον αυτοκράτορα. Σ το παλάτι υπάρχουν ελάχιστα έργα τέχνης επειδή οι Κινέζοι Εθνικιστές φεύγοντας προς την Ταϊβάν τα πήραν μαζί τους. Πράγματι, το Μουσείο της Ταϊβάν έχει τόσους πολλούς θησαυρούς που κάθε φορά μπορούν να εκθέσουν μόνο το ένα δέκατο από τις συλλογές τους. Επισκέφθηκα το μουσείο της Ταϊβάν δύο φορές και ποτέ δεν είδα τα ίδια αντικείμενα.

Το Σινικό Τείχος έχει μήκος πάνω από 8,850 χιλιόμετρα και το πλάτος του είναι περίπου 5 μέτρα. Θα πρέπει να είχε πάνω από 250,000 φρουρούς! Αρχισε να χτίζεται περίπου το 200 π.Χ., με 300.000 εργάτες. Το περπατήσαμε, αλλά μόνο για περίπου 3 χιλιόμετρα. Δεν είναι ιδιαίτερα ομαλό και πρέπει να προσέχεις και να βλέπεις που πατάς. Είναι όμως μια εντυπωσιακή κατασκευή και η περιοχή είναι ακόμη πιο όμορφη με τη μεγάλη έκταση των οροσειρών. Η Αρχαία Κίνα είχε σχεδιαστεί να σε κάνει να νοιώθεις μικρός.

Έμεινα στον ξενώνα του Πανεπιστημίου του Πεκίνου, και το πρωί με ξύπνησαν οι ήχοι στρατιωτικής μουσικής. Από το Πεκίνο πήγα στη Σαγκάη, στη ΣουΤζό (Shu Zho) και στη Χάντζοου. Η Σαγκάη είχε μια περιοχή που έμοιαζε με την Ευρώπη. Θεώρησα τη ΣουΤζό πυκνοκατοικημένη, ίσως επειδή ήταν μια υπέροχη ηλιόλουστη μέρα, αλλά η Χάντζοου ήταν αξέχαστη. Βρίσκεται περίπου 2 ώρες μακριά από τη Σαγκάη με το τρένο. Περπάτησα γύρω από τη λίμνη σε όχθες γεμάτες λουλούδια. Με πλοιάριο πήγα στο νησί συνάντησης των φιλοσόφων. Στους κήπους υπήρχαν τμήματα που είχαν καλύψει με άμμο και σ' αυτά είχαν τοποθετήσει πέτρες ώστε να μοιάζουν με «νησιά στη θάλασσα» αλλά και μπονσάι που αμέσως μεγαλώνουν τον χώρο και δίνουν την αίσθηση της έκτασης. Στο δρόμο της επιστροφής για τη Σαγκάη έμεινα κατάπληκτος από το

πλήθος του κόσμου που βγήκε από το τρένο μου. Λίγους μήνες αργότερα όταν βρέθηκα στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, όπου είχαν μια γωνιά ΣουΤζό σκέφτηκα ότι η εμπειρία στη Νέα Υόρκη ήταν υπέροχα γαλήνια, και δεν έχει πολύ κόσμο! Με δυο λόγια, χάρηκα πιο πολύ την έκθεση από την πραγματικότητα. Οι ορδές των τουριστών μπορούν να καταστρέψουν μια περιοχή.

Στις 18 Μαΐου είχα μια Ημερίδα με θέμα «Προοπτικές Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας» (*Perspectives on Cross-Cultural Psychology*) στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Κινεζικής Ακαδημίας Επιστημών, στο Πεκίνο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας. Την επόμενη μέρα 19 Μαΐου, είχα μια ημερίδα με θέμα «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση» (*Cross-Cultural Training*) στο ίδιο Ινστιτούτο και μια πανεπιστημιακή διάλεξη με θέμα «Ψυχολογία και Οικονομική Ανάπτυξη» (*Psychology and Economic Development*) στο Τμήμα Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Πεκίνου.

Στις 9 Ιουνίου παρουσίασα ένα άρθρο στο κλασικό συνέδριο στο Ναγκς Χεντ (Nags Head Conference) στη Βόρεια Καρολίνα με θέμα «Η συμμετοχή της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας στην θεωρία της Κοινωνικής Ψυχολογίας (*Cross-cultural psychology's contributions to theory in social psychology*)».

Στις 30 Ιουνίου βρέθηκα στην Κούβα, στο συνέδριο της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Society of Psychology). Η ομιλία μου, ως Πρόεδρος της Εταιρείας, είχε θέμα «Ατομικισμός και Συλλογικότητα» (*Individualism and Collectivism*). Τα έξοδά μου εκεί καλύφθηκαν από τους Κουβανούς και επειδή οι Αμερικανοί εξακολουθούσαν να έχουν την απαγόρευση δαπανών στην Κούβα, ο Ροχέλιο Ντιαζ-Γκερέρρο για άλλη μια φορά μου έδωσε χαρτζιλίκι, χρήματα που του επέστρεψα την επόμενη φορά που τον είδα. Οι Κουβανοί είχαν στη διάθεσή μου αυτοκίνητο με σοφέρ και

με αυτό πήγα σε κοντινή παραλία της Αβάνα, με την Τζιούν Ταπ (June Tapp). Δυστυχώς, η Τζιούν πέθανε λίγα χρόνια αργότερα το 1992, σε μια επίσκεψή της στη Γερμανία.

Στην τελετή έναρξης του συνεδρίου βρισκόμουν στην εξέδρα ενός θεάτρου μαζί με έναν Αντιπρόεδρο της Κούβας που μου θύμιζε Αμερικανό Γερουσιαστή. Μου είπε ότι πρέπει να κάνω κάτι για το εμπάργκο, για τις κυρώσεις των ΗΠΑ κατά της Κούβας. Του απάντησα ότι δεν έχω τη δύναμη για κάτι τέτοιο, και ότι η κυβέρνηση και ο πρόεδρος Ρήγκαν θα θεωρούσαν ότι αφού ήμουν social (κοινωνικός) ψυχολόγος θα ήμουν κατά συνέπεια και socialist (σοσιαλιστής).

Η ίδια η πόλη της Αβάνα ήταν σε άσχημη κατάσταση. Εκεί που κάποτε υπήρχε μια αριστοκρατική γειτονιά τώρα έμεναν πάρα πολλές οικογένειες. Δεν την είχαν φροντίσει και είχε αρχίσει να καταρρέει. Ωστόσο, υπήρχαν ορισμένοι δρόμοι που τα σπίτια επισκευάζονταν και αυτοί οι δρόμοι φαίνονταν πολύ όμορφοι.

Στις 23 Οκτωβρίου έγινε η αναγόρευσή μου ως επίτιμος διδάκτωρ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η μητέρα μου, θείες, θείοι, εξαδέλφια και φίλοι ήταν όλοι εκεί. Η διάλεξή μου στην τελετή είχε θέμα «Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον» (*Cross-Cultural Psychology: Past, Present and Future*). Μια τέτοια αναγόρευση έχει πολλές διαδικαστικές απαιτήσεις και κάποιο στέλεχος του Πανεπιστημίου είναι υποχρεωμένος να φροντίσει τις εργασίες. Για τη δική μου αναγόρευση όλες οι εργασίες έγιναν από τον Τζιμ Γεώργα (Jim Georgas) που γνώριζα από τη συνεργασία μας στο Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου και τον Ιωάννη Παρασκευόπουλο (John Paraskevoropoulos), που ήταν φοιτητής στην Εκπαιδευτική Ψυχολογία

στο Ιλλινόις μερικά χρόνια πριν. Ο Παρασκευόπουλος από τότε έχει γίνει τηλεοπτική προσωπικότητα στην Ελλάδα.

Μετά τη συνταξιοδότησή μου, χάρισα την επαγγελματική μου βιβλιοθήκη στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Στην πάνω από 40 χρόνια ακαδημαϊκή μου καριέρα είχα συγκεντρώσει αρκετές χιλιάδες τόμους. Το πανεπιστήμιο όρισε ένα τμήμα της βιβλιοθήκης του ως «Βιβλιοθήκη Harry Triandis» κάτι που με χαροποίησε ιδιαίτερα. Χάρηκα γιατί στην Ελλάδα έλαβα μια πολύ καλή δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδιαίτερα στα μαθηματικά, χάρη στις προσπάθειες των καθηγητών μου Αρβανιτάκη και Σουρβίνο. Με τον τρόπο αυτό μπόρεσα, εν μέρει, να ξεπληρώσω την Ελλάδα για την καλή γυμνασιακή εκπαίδευση που μου έδωσε.

Στις 7 Νοεμβρίου, μίλησα στην συνάντηση της Εθνικής Ένωσης Συμβούλων Ξένων Φοιτητών, (National Association of Advisers of Foreign students, NAFSA) των Μεσοδυτικών Πολιτειών. Αυτή η ομιλία μου ψηφίστηκε ως η καλύτερη παρουσίαση του συγκεκριμένου συνεδρίου.

1988

Η Λουΐζα είναι τώρα τριτοετής και αυτό το έτος το πέρασε στη Βιέννη στην Αυστρία, που είχαμε συγγενείς, συμπεριλαμβανομένης της αδελφής της γιαγιάς της, την Μπάφζη (Bufzi), τα ξαδέρφια της Πόλα και τα παιδιά τους. Συμμετείχε στους «Χορούς της Εποχής» (balls of the season), τις χοροεσπερίδες που διοργανώνονταν στο ανάκτορο Χόφμπουργκ (Hofburg) και σε άλλα παλάτια με χρηματοδότηση από χορηγίες μεγάλων οργανισμών. Οι κοπέλες φορούν βραδινές τουαλέτες και τα αγόρια φορούν επίσημο ένδυμα. Υπήρχαν διαφορετικές αίθουσες και διαφορετικές ορχήστρες για το κάθε χορό. Έτσι, θα μπορούσαν να χορέψουν βαλς στη μια αίθουσα

και τσα-τσα σε μια άλλη. Η Λουΐζα θεωρεί ότι όλοι οι Αυστριακοί είναι άριστοι χορευτές και πραγματικά διασκέδασε!

Με βάση την Αυστρία έκανε εκδρομές στην Ιταλία (Βενετία, Ρώμη, Φλωρεντία, Νάπολη), τη Γερμανία (Μόναχο), τη Γαλλία (Παρίσι), τη Σουηδία (Στοκχόλμη), την Ουγγαρία (Βουδαπέστη), και την Δημοκρατία της Τσεχίας (Πράγα). Μας είπε ότι η νεολαία εκεί ήταν εξαιρετικά φιλική και πέρασε όμορφα. Ήταν μια μεγάλη διαπολιτισμική εμπειρία για τη Λουΐζα, ένας πολύ καλός τρόπος για να συνδεθεί με τους συγγενείς, αλλά και να μάθει Γερμανικά, έστω και με βιεννέζικη προφορά!

Στις 30 Μαΐου έδωσα μια Ομιλία μετά από Πρόσκληση στο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Επικοινωνιών, στη Νέα Ορλεάνη. Πάντα μου άρεσε η Νέα Ορλεάνη, επειδή είχε τη γοητεία της Γαλλικής Συνοικίας (*French Quarter*) και καλό φαγητό. Λατρεύω και τον καφέ στο Café du Monde. Ωστόσο για να κάνω κράτηση στο Εστιατόριο Galatoire αναγκάστηκα να πάρω το μεσημεριανό μου γεύμα στις 14:00, αλλά άξιζε τον κόπο.

Δημοσιεύθηκε το άρθρο (Triandis, Brislin and Hui:1988) που ανέφερε τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης για ατομικιστές (*individualists*) που ζουν σε μια συλλογική κουλτούρα και άτομα της συλλογικότητας (*collectivists*) που ζουν σε μια ατομικιστική κουλτούρα.

Παρευρέθηκα σε ένα συνέδριο στο Μπίλεφελντ (Bielefeld) στη Γερμανία, σχετικά με την κατάρτιση των Γερμανών καθηγητών της Αγγλικής γλώσσας. Ήθελαν να μάθουν για την Αμερικανική κουλτούρα και έτσι εστίασα στα σημαντικά χαρακτηριστικά της αμερικανικής κουλτούρας που αυτοί θα πρέπει να μεταφέρουν στους μαθητές τους.

Από τη Γερμανία πήγα στην Ελλάδα για να δω τη μητέρα μου, με σκοπό να συνεχίσω για Σιγκαπούρη με την Singapore Airlines και από εκεί στο Χονγκ Κονγκ. Ωστόσο, οι ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας στο αεροδρόμιο της Αθήνας κατέβηκαν σε απεργία, και η Singapore Airlines δεν σταμάτησε στην Αθήνα. Αν και η αεροπορική εταιρεία μου έκανε κράτηση σε ένα ιδιαίτερα πολυτελές ξενοδοχείο, με εξαιρετική πισίνα, ήμουν πολύ ανήσυχος με αυτή την καθυστέρηση γιατί επρόκειτο να συναντήσω την Πόλα στο Χονγκ Κονγκ. Δέχθηκα την ευκαιρία που παρουσιάστηκε για να πάω στη Σιγκαπούρη μέσω της Royal Jordanian Air. Η πτήση σταμάτησε στο Αμμάν και πέρασα τη νύχτα εκεί. Το ξενοδοχείο το χρησιμοποιούσαν προσκυνητές για τη Μέκκα μέχρι τις 11 το βράδυ κι έτσι περίμενα στο λόμπι του ξενοδοχείου μέχρι τότε, παρατηρώντας το προσωπικό να εργάζεται σκληρά για να καθαρίσει τους χώρους ώστε να μπορεί να δεχθεί την επόμενη παρτίδα των πελατών. Κοιμήθηκα για λίγες ώρες, και το επόμενο πρωί ετοιμάστηκα να συνεχίσω την πτήση μου για Σιγκαπούρη. Στα χέρια μου κρατούσα τον μπακλαβά που μου είχε ζητήσει ο Μάϊκλ Μποντ να του φέρω από την Ελλάδα. Στο αεροδρόμιο όμως ήθελαν να μάθουν το περιεχόμενο του πακέτου και παρ' όλο που τους απάντησα, δεν με πίστεψαν. Ένας αξιωματικός ζούληξε το πακέτο μου με αποτέλεσμα να έχω πρόβλημα με το σιρόπι που έσταζε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς το Χονγκ Κονγκ.

Τελικά, έφτασα στο Χονγκ Κονγκ με καθυστέρηση 48 ωρών. Το επόμενο πρωί είχαμε προγραμματίσει με την Πόλα να πετάξουμε στην Γκουϊλίν, στην Κίνα. Η Πόλα θα ταξίδευε στο Χονγκ Κονγκ από το Ιλνινόις. Εξ αιτίας ενός επείγοντος ιατρικού περιστατικού, το αεροπλάνο της αναγκάστηκε να προσγειωθεί στο Άνκορατζ στην Αλάσκα με αποτέλεσμα να καθυστερήσει για τη σύνδεση της στο αεροδρόμιο Ναρίτα της Ιαπωνίας. Πέρασε τη νύχτα στο Ναρίτα, σαν παροχή της TWA, σε ένα ξενοδοχείο που επίσης λειτουργούσε με 6 δωρεές βάρδιες (έφτασε τα μεσάνυχτα και έπρεπε να φύγει στις 7 το

πρωί). Έτσι, έφτασε και αυτή με καθυστέρηση στο Χονγκ Κονγκ. Είχα κάνει κράτηση σε δωμάτιο στο YMCA (στη XEN της πόλης), αλλά αφού δεν είχε έρθει τη σωστή ημέρα έδωσαν το δωμάτιο σε άλλο πελάτη. Η Πόλα έμεινε στο λόμπι του YMCA και αρνήθηκε να φύγει γνωρίζοντας ότι δεν υπήρχε άλλος τρόπος για να συναντηθούμε. Τελικά, έφτασα κι εγώ και μας έδωσαν ένα δωματιάκι, όχι πολύ μεγαλύτερο από μια ντουλάπα. Ήταν μια πολύ αγχωτική περίπτωση κάνοντας για τρίτη φορά το γύρο του κόσμου με ένα πολύ περιορισμένο χρονοπρόγραμμα.

Μας μάγεψε η Γκουϊλίν...Οι γύρω λόφοι είναι ασυνήθιστα όμορφοι. Είναι οι αισθητικά όμορφοι σχηματισμοί που βλέπουμε στους Κινεζικούς παπύρους. Το ταξίδι στον ποταμό Λι ήταν αξέχαστο. Σε όλο το μήκος του, στις όχθες του ποταμού ήταν ορυζώνες. Νεαρά αγόρια ήταν στις πλάτες βουβαλιών. Η στάση μας σε ένα κινέζικο χωριό ήταν μια ενδιαφέρουσα εμπειρία.

Στη Γκουϊλίν μείναμε στο πολύ άνετο Holiday Inn. Ο Καθηγητής Τσινγκ (Jing), του Ινστιτούτου Ψυχολογίας της Κινεζικής Ακαδημίας Επιστημών (Institute of Psychology of the Chinese Academy of Sciences), που με είχε προσκαλέσει στην Κίνα, είχε έρθει σε επαφή με έναν φίλο του, που μας έφερε δώρα και εμείς τον καλέσαμε σε δείπνο στο ξενοδοχείο μας. Μιλούσε όμως, μόνο Κινεζικά. Αν και είχαμε προσπαθήσει να μάθουμε την κινεζική γλώσσα, την Μανδαρινική, δεν τα είχαμε καταφέρει. Τόσο η Πόλα όσο και εγώ είχαμε μάθει πάνω κάτω έξι γλώσσες όταν ήμασταν παιδιά, αλλά στην ηλικία των 60 και κάτι το έργο της εκμάθησης μιας άλλης γλώσσας αποδείχτηκε ιδιαίτερα δύσκολο. Είχα μάθει μόνο τα απαραίτητα Μανδαρινικά ώστε να μπορώ να πω «έχετε εισιτήρια;» και να καταλάβω την απάντηση, αλλά δεν επαρκούσαν για μια συνομιλία με το φίλο του καθηγητή Τσινγκ. Ευτυχώς, στην εκδρομή του ποταμού Λι συναντήσαμε ένα 10χρονο αγόρι με την αδελφή του

από την Αμερική. Τα παιδιά βρίσκονταν ένα χρόνο στην Κίνα με την οικογένειά τους και παρακολουθούσαν μαθήματα σε κινεζικό σχολείο. Τα προσλάβαμε ως διερμηνείς και τα παιδιά ήταν κατενθουσιασμένα που έκαναν αυτή τη «δουλειά». Στο εστιατόριο του Holiday Inn όλα τα μάτια ήταν πάνω σε αυτά τα ξανθά παιδιά που προφανώς μιλούσαν άπταιστα Μανδαρινικά. Επίσης, πολλοί από τους Κινέζους που συναντήσαμε ήταν πρόθυμοι να εξασκήσουν μαζί μας τα Αγγλικά τους. Η ποιότητα διέφερε σε μεγάλο βαθμό, αλλά εκτιμήσαμε την προσπάθειά τους.

Στην Κίνα μας δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι αν κάτι δεν ήταν τουλάχιστον 300 χρονών, δεν άξιζε να το επιδείξουν αφού υπήρχαν τόσα πολλά που είναι κατά πολύ αρχαιότερα. Στην περιοχή της Σιάν (Xian) υπήρχε η έκθεση ενός χωριού πάνω από 10,000 χρόνων που παρουσίαζε πως οι άνθρωποι επέζησαν από το κρύο με το να έχουν φωτιά που τους θέρμαινε και κρατούσε μακριά τα άγρια ζώα.

Στο αεροδρόμιο της Σιάν πήγαμε στο Γραφείο Τουρισμού και τους ενημερώσαμε ότι είχαμε κράτηση δωματίου στο ξενοδοχείο Χαβάη. Ο πράκτορας μας έβαλε σε ένα ταξί και είπε κάτι στον οδηγό που του απάντησε "Καταλαβαίνω." (αυτό ήταν κάτι που το κατάλαβα!) Ο οδηγός όμως μας πήγε σε κάποιο άλλο ξενοδοχείο, το οποίο μάλλον ήταν κατάλληλο για όσους χρησιμοποιούν ταξιδιωτικούς οδηγούς του τύπου «Φθινή Κίνα». Επιμείναμε ότι πρέπει να μας μεταφέρει στο ξενοδοχείο Χαβάη που είχαμε προπληρώσει. Μετά από πολύ φασαρία τελικά φθάσαμε στο Χαβάη. Ενημερώσαμε το διευθυντή για την περιπέτειά μας και μας απάντησε ότι τα ξενοδοχεία ήταν πολύ ανταγωνιστικά μεταξύ τους και προσπαθούσαν να πάρουν πελάτες με όποιο τρόπο κι αν μπορούσαν. Προσλάβαμε έναν οδηγό για να πάμε να δούμε τους διάσημους πύλινους πολεμιστές της Σιάν, τον στρατό από τερακότα, με ιπείς, στρατιώτες πεζικού, τοξότες, όλους έτοιμους να αναλάβουν

δράση. Ο οδηγός μας δεν γνώριζε καλά Αγγλικά ούτε Ιστορία, αλλά εκείνη την περίοδο η Κίνα δεν αποτελούσε έναν επιθυμητό ταξιδιωτικό προορισμό. Επισκεφθήκαμε και ένα τζαμί, επειδή σε αυτή την περιοχή της Κίνας υπάρχει μεγάλος πληθυσμός μουσουλμάνων.

Πήγα στο αεροδρόμιο να επιβεβαιώσω την πτήση μας, αλλά δεν τα κατάφερα γιατί δεν ήταν διατεθειμένοι να με εξυπηρετήσουν. Ήμασταν και πάλι ανήσυχοι, γιατί γνωρίζαμε ότι μας περίμεναν στο Πεκίνο. Εκφράσαμε αυτή μας την ανησυχία σε ένα ευγενή κύριο, Κινέζο από το Χονγκ Κονγκ με τον οποίο μοιραζόμασταν το ταξί για το αεροδρόμιο. Αυτός μας καθησύχασε και όταν φτάσαμε στο αεροδρόμιο, είπε στον υπάλληλο του ελέγχου των εισιτηρίων ότι ήμουν ένας εξαιρετικά σημαντικός επισκέπτης και αν δεν μπω στη συγκεκριμένη πτήση δεν θα κατασκευαστεί ένα σημαντικό υδροηλεκτρικό φράγμα! Έτσι κατάφερε να μας βάλει στην πτήση με το ρωσικό αεροσκάφος Ιλιούσιν (Ilyushin) που δεν μου ενέπνεε και τόσο μεγάλη εμπιστοσύνη. Ακόμη πιο ανησυχητικό ήταν ότι η αεροσυνοδός βάδιζε πάνω-κάτω στο διάδρομο με μια τσαγιέρα καυτού τσαγιού που μας προσέφερε σε πλαστικά κυπελλάκια.

Στο Πεκίνο μας υποδέχθηκε μια αντιπροσωπεία περίπου 20 Κινέζων, συμπεριλαμβανομένου και του καθηγητή Τσινγκ. Προφανώς όσο περισσότεροι τόσο το καλύτερο! Μας πήγαν στο ξενοδοχείο *Friendship Hotel*, που είχε χτιστεί από τους Ρώσους. Το δωμάτιο ήταν άνετο και είχε μια τεράστια μπανιέρα. Σε κάθε όροφο υπήρχε ένας υπάλληλος που φρόντιζε να υπάρχει το ζεστό νερό για τσάι και τα σχετικά στο δωμάτιό μας. Το ξενοδοχείο είχε και πισίνα, αλλά για να μπορέσει κάποιος να την χρησιμοποιήσει έπρεπε να περάσει μια ιατρική εξέταση. Η εξέταση έγινε από μια Κινέζα γιατρό χρησιμοποιώντας ένα βιβλίο με φράσεις στα Κινεζικά και στα

Αγγλικά. Μου έδειχνε μια πρόταση και της έδειχνα την απάντηση. Μου χορήγησε την άδεια να κολυμπήσω.

Την πρώτη βραδιά στο Πεκίνο πραγματοποιήθηκε μια δεξίωση για την αντιπροσωπεία που μας συνάντησε στο αεροδρόμιο. Οι διοργανωτές ήταν τρομερά ενθουσιασμένοι γιατί στο γεύμα μπόρεσαν να συμπεριλάβουν και «αμερικανικού τύπου» κοτόπουλο από το κατάστημα δικαιόχρησης (φραντσάιζ) του «Kentucky Fried Chicken» που μόλις είχε ανοίξει στην Κίνα. Φροντίσαμε άμεσα να τους βγάλουμε την ιδέα ότι θα θέλαμε αμερικανικό φαγητό. Από τότε και μετά μας προσέφεραν γεύματα κινεζικής κουζίνας που αν και γενικά απολαμβάναμε, όταν η Πόλα ρώτησε τι περιέχει κάποιο πιάτο της απάντησαν «δεν θα θέλατε να μάθετε»..

Επίσημο δείπνο με τον καθηγητή Τσινγκ, 1988

Την περίοδο 15 Ιουλίου – 20 Αυγούστου παρέδωσα ένα μάθημα σχετικά με τις μεθόδους της Κοινωνικής Ψυχολογίας, σε 39 αποφοίτους πανεπιστημίων από όλη την Κίνα. Η διοργάνωση του μαθήματος έγινε από το Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Κινεζικής

Ακαδημίας Επιστημών (*Institute of Psychology of the Chinese Academy of Sciences*). Το ταξίδι μου στήριξαν η Επιτροπή της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών για την Ακαδημαϊκή Επικοινωνία με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (*Committee on Scholarly Communication with the People's Republic of China of the National Academy of Sciences in Washington D.C.*) από την Ουάσιγκτον. Οι φοιτητές προέρχονταν από μεγάλες πόλεις, αλλά κανένας δεν ήταν εκπρόσωπος από την ενδοχώρα της Μογγολίας. Κάποιοι από αυτούς δεν γνώριζαν ούτε τις βασικές έννοιες της στατιστικής. Δεν έκαναν ερωτήσεις και το μόνο που ζήτησαν μερικοί, ήταν να επαναλάβω κάτι από αυτά που είχα παρουσιάσει. Όσο κι αν προσπάθησα, ήταν αδύνατο να τους πείσω να μου κάνουν ερωτήσεις. Για παράδειγμα εγώ θα ανέφερα ότι «η τάδε έρευνα κατέληξε στα χ αποτελέσματα που τα διέψευσε η δείνα έρευνα. Τι πιστεύετε ότι είναι ο τρόπος ύπαρξης του κόσμου;» Δεν διαφώνησαν ποτέ μαζί μου. Αν τους ζητούσα να κάνουν κάτι μου απαντούσαν «Μάλιστα», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και θα το έκαναν. Παρ' όλα αυτά όμως μπόρεσα να συλλέξω κάποια στοιχεία και απαντούσαν ευσυνειδήτητα στα ερωτηματολόγια. Έδειχναν μια ασυνήθιστη προσοχή και μεγάλο σεβασμό. Οι 39 φοιτητές δεν ήταν απόφοιτοι τμημάτων Ψυχολογίας, και οι πιο πολλοί από αυτούς ήταν μέλη του κόμματος.

Στις 16 Αυγούστου έδωσα μια διάλεξη και στο Πανεπιστήμιο του Πεκίνου. Μας φέρθηκαν βασιλικά. Για παράδειγμα, μας είχαν παραχωρήσει ένα αυτοκίνητο με οδηγό. Ο οδηγός μας, ο κ. Γου (Wu), αν και δεν μιλούσε Αγγλικά, μπορούσε να διαβάσει τους Λατινικούς χαρακτήρες στο χάρτη. Του δείχναμε λοιπόν που θα θέλαμε να πάμε εκείνη την ημέρα, και μας πήγαινε εκεί. Είδαμε όλα τα διάσημα αξιοθέατα της περιοχής, όπως το Σινικό Τείχος, από δύο διαφορετικά σημεία, πολλούς ναούς, το Θερινό Παλάτι, την Απαγορευμένη Πόλη, το Ναό του Ουρανού, πολλά μουσεία, ακόμη και την περιοχή του ανθρώπου του Πεκίνου. Κάποια φορά, όταν ήμασταν στο Σινικό

Τείχος, το πλήθος ήταν τόσο μεγάλο που δεν μπορούσαμε να κινηθούμε. Ανέλαβα τα καθήκοντα τροχονόμου και διευκόλυνα το πέρασμα του πλήθους σ' ένα στενό κομμάτι του τείχους. Το Σινικό Τείχος είναι ένα τουριστικό αξιοθέατο και κάτι που αρέσει στους Κινέζους τουρίστες είναι να βγάλουν φωτογραφία ντυμένοι ιππότες ή κάτι σχετικό, πάνω σε άλογο ή καμήλα. Σ' αυτή την περίπτωση επειδή για τα Κινεζικά πρότυπα είμαι πολύ ψηλός, ήθελαν να βγάλουν φωτογραφία μαζί μου. Είχα τόσο ενδιαφέρον όσο μια καμήλα! Μια άλλη φορά ένας φοιτητής μου έφερε και τα παιδιά του για να βγάλουν φωτογραφία μαζί μου.

Ο Ναός του Κομφούκιου είχε επίσης ενδιαφέρον, επειδή εκεί είχαν αναρτηθεί τα ονόματα εκείνων που πέρασαν στις εξετάσεις για να γίνουν κυβερνητικοί αξιωματούχοι. Στις περισσότερες χώρες, μόνο η ανώτερη τάξη μπορεί να γίνει μέρος της κυβέρνησης. Ωστόσο, με το κινεζικό σύστημα των εξετάσεων, είναι δυνατόν κάποιος από τις κατώτερες τάξεις να μπορέσει να γίνει κυβερνητικός αξιωματούχος. Αυτό το σύστημα λειτούργησε για 800 χρόνια. Στην Κίνα φαίνεται ότι μπορούν να καινοτομούν με τη μίμηση του παρελθόντος. Έτσι κάποιος μπορεί να δει κτίρια που έχουν κατασκευαστεί στον 19ο αιώνα, αλλά που έχουν το ίδιο στυλ με τα κτίρια του 13ου, με αρκετές διαφορές ώστε να είναι πρωτότυπα. Η Εθνική Πινακοθήκη είχε επίσης κάποια υπέροχα εκθέματα, μερικά από καλλιτέχνες του Χονγκ Κονγκ και άλλα από γηγενείς Κινέζους. Μερικά κοσμήματα ήταν πάνω από 15.000 χρόνων.

Το θερινό παλάτι είχε μια θαυμάσια λίμνη και πέτρινες βάρκες στις ακτές της. Είχε επίσης ένα σκεπαστό μονοπάτι με τοίχους εικονογραφημένους με διάφορες υπέροχες εικόνες της Κίνας. Με αυτό τον τρόπο ο αυτοκράτορας μπορούσε να περπατήσει ακόμα όταν έβρεχε και ενώ βάδιζε να έχει ένα όμορφο οπτικό πεδίο, σε ένα ιδιαίτερα εξαιρετικό τρόπο άσκησης. Φυσικά, και εγώ κάνω το ίδιο

όταν χρησιμοποιώ το στατικό μου ποδήλατο και παρακολουθώ τηλεόραση. Στις περιηγήσεις μας στο Πεκίνο είδαμε σε τάφους πολλούς πέτρινους στρατιώτες, αλλά και ζώα και φύλακες. Μάλλον προσπαθούσαν να δημιουργήσουν μονιμότητα και σταθερότητα, και έβαλαν φύλακες που θα είναι σε αιώνια επαγρύπνηση.

Επισκεφθήκαμε ξανά την Απαγορευμένη Πόλη. Είναι πραγματικά ένα μεγάλο συγκρότημα κτιρίων, σχεδιασμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να κάνει το άτομο που πηγαίνει να δει τον αυτοκράτορα να αισθάνεται τόσο ασήμαντο όσο είναι δυνατόν. Ένας μπαίνει από αίθουσα σε αίθουσα και μετά σε άλλη αίθουσα και ούτω καθ' εξής και τελικά όταν δει τον αυτοκράτορα είναι αρκετά εξαντλημένος. Στην πόλη ίσως υπάρχουν κάποια έργα τέχνης μικρής αξίας, αφού τα καλύτερα κομμάτια αφαιρέθηκαν από τους εθνικιστές και μεταφέρθηκαν στην Ταϊβάν.

Ένα Σαββατοκύριακο του Αυγούστου μας πήγαν στο Τσενγκ Ντε, περίπου 2 ώρες με τρένο από το Πεκίνο, εκεί που οι αυτοκράτορες περνούσαν τα καλοκαίρια τους. Ο σιδηροδρομικός σταθμός είχε απίστευτο συνωστισμό. Είχαμε διαβάσει μια ιστορία με τίτλο «Έχασα τη γυναίκα μου στο σιδηροδρομικό σταθμό του Πεκίνου» που περιέγραφε την περιπέτεια κάποιου που επρόκειτο να έχει ταξίδι του μέλιτος στο Πεκίνο αλλά δεν μπόρεσε να βρεθεί με τη γυναίκα του εξαιτίας αυτού του πλήθους. Τώρα βλέπαμε ότι η ιστορία ήταν ρεαλιστική. Η Πόλη ήταν δίπλα μου, αλλά με τη δημιουργία της παραμικρής απόστασης μεταξύ μας, κάποιος τρύπωνε στο κενό!

Το Τσενγκ Ντε έχει έναν υπέροχο καταπράσινο κήπο με λίμνη. Εκεί που η θέα είναι ιδιαίτερα καλή, οι αυτοκράτορες έγραφαν ποιήματα και τα ποιήματά τους ήταν σκαλισμένα σε πέτρινες στήλες. Ο κήπος είχε μια μικρογραφία του Σινικού Τείχους και ένα αντίγραφο από το παλάτι Ποτάλα στο Θιβέτ. Λέγεται ότι όταν κάποτε ο

αυτοκράτορας κάλεσε τον Δαλάι Λάμα να έρθει για να τον επισκεφθεί, ο Δαλάι Λάμα δίστασε. Έτσι, ο αυτοκράτορας έχτισε ένα αντίγραφο από το παλάτι του Δαλάι Λάμα ώστε να είναι άνετος όταν θα έκανε την επίσκεψή του. Τις δύο βραδιές που μείναμε στο Τσενγκ Ντε μείναμε σε σκηνή, σε ένα κλιματιζόμενο μογγολικό Γιούρτ, που είχε μετατραπεί ώστε να έχει τηλεόραση και ένα ωραίο μπάνιο. Αυτό το γιούρτ ανήκε στα σκηνικά μιας σειράς ταινιών.

Κατά τη διάρκεια των έξι εβδομάδων που ήμασταν στο Πεκίνο παρευρέθηκα σε αρκετά επίσημα γεύματα, επειδή κάθε φορά που έρχεται ένας επισκέπτης δίνεται δεξίωση. Ήρθαν και δύο επισκέπτες από την Αμερική: ο Μούσσην (Mussen), συντάκτης του Εγχειριδίου Εξελικτικής Ψυχολογίας (*Handbook of Developmental Psychology*), και ο συνάδελφός μου Κρις Γουίκενς (Chris Wickens). Συνήθως, σε αυτές τις δεξιώσεις κάθονται σε ένα στρογγυλό τραπέζι γύρω στα 12 άτομα. Εγώ δεν γνώριζα τα περισσότερα άτομα και εκτιμώ ότι τους είχαν καλέσει για λόγους καλής θέλησης. Ο καθηγητής Τσινγκ που ήταν ο οικοδεσπότης καθόταν στα δεξιά του επισκέπτη. Στο δικό μου συμπόσιο φρόντιζε το ποτήρι μου να μην μείνει ποτέ άδειο κι έτσι έπρεπε να είμαι προσεκτικός και να πίνω αργά. Το έθιμο επίσης απαιτούσε να φροντίζω ώστε το ποτήρι του καθηγητή Τσινγκ να μην μένει ποτέ άδειο. Υπήρχε ένα λεπτομερές πρωτόκολλο σχετικά με το ποιος θα καθίσει πού. Οι προπόσεις ήταν συχνές και το φαγητό περνούσε συνεχώς από μπροστά μας. Ο αυτοκράτορας μπορούσε να διαλέξει από 32 πιάτα. Έτσι, κάποιος έπαιρνε πολύ λίγο από κάθε πιατέλα. Αν και αυτά τα συμπόσια δεν ήταν τόσο πλούσια όσο εκείνα του αυτοκράτορα, ήταν μια καλή προσέγγιση στο τι γινόταν στο παλάτι. Πράγματι πολύς κομμουνισμός!

Με την Πόλα γευματίσαμε και σε εστιατόριο του Πεκίνου. Ο τουριστικός οδηγός μας ανέφερε ότι κάποιο συγκεκριμένο εστιατόριο ήταν το καλύτερο, αλλά όταν πήγαμε, μας έβαλαν στο υπόγειο, γιατί

ήμασταν μόνο δύο άτομα. Είδαμε μεγάλες ομάδες από τις πρεσβείες να τοποθετούνται στον τελευταίο όροφο. Για να βάλουν κάποιον στον τελευταίο όροφο πρέπει να είναι σε γκρουπ με 10 ή περισσότερα άτομα. Την προηγούμενη χρονιά που ήμουν μόνος μου και πήγα σε κάποιο εστιατόριο αρνήθηκαν να με εξυπηρετήσουν, ακριβώς επειδή ήμουν μόνος. Σε άλλες περιπτώσεις βάζουν τα «μοναχικά άτομα» σε ένα ειδικό τμήμα του εστιατορίου, ενώ κρατούν το καλύτερο μέρος του εστιατορίου αποκλειστικά για τις πολυμελείς ομάδες. Έχω ζήσει

Με τον Τζων Αδαμόπουλο στο Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας, Σίντεϋ. 1988

επίσης και την εξής εμπειρία που όταν γευματίζα μόνος μου στο Χονγκ Κονγκ με προσκαλούσαν άλλοι πελάτες του εστιατορίου στο τραπέζι τους για να γευματίσουμε μαζί. Οι μεγάλες ομάδες είναι κάτι καλό!

Επισκεφθήκαμε ένα κινέζικο χωριό, και παρά το ότι οι συνθήκες ήταν πρωτόγονες είχε πολύ γοητεία. Στο τέλος των μαθημάτων μου, διοργάνωσαν ένα αποχαιρετιστήριο δείπνο. Εμείς

είχαμε ένα τραπέζι για τέσσερις, με τον καθηγητή Τσινγκ και τον διερμηνέα μου. Οι φοιτητές που ήταν σε τραπέζια των έξι ήρθαν στο τραπέζι μας ανά έξι τη φορά για να πουν πόσο πολύ τους άρεσε το μάθημα, ότι πρέπει να ξανάρθω και ούτω καθεξής. Σε κάθε επίσκεψη των έξι υπήρχαν προπόσεις, και πολλές δηλώσεις «όταν ξανάρθετε στην Κίνα να μείνετε μαζί μου». Πρέπει να υπήρξαν και 50 προπόσεις εκείνο το βράδυ! Ήταν ένα πολύ όμορφος τρόπος να πουν αντί. Συνεχίζοντας το ταξίδι μου στο γύρο του κόσμου πήγα στην Αυστραλία, ενώ η Πόλα "δραπέτευσε" στη Χαβάη, όπου συνάντησε τους Όσμπορν. Στις 21-25 Αυγούστου προήδρευσα σε ένα συμπόσιο, παρουσίασα δύο άρθρα, και ήμουν συζητητής σε δύο συμπόσια στις εργασίες του συνεδρίου της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP), στο Νιουκάστλ, στην Αυστραλία. Στις 25 Αυγούστου είχα μια διάλεξη για τη Στάση και Συμπεριφορά στο Τμήμα Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Νιουκάστλ. Θεώρησαν ότι το πρότυπο Στάσης και Συμπεριφοράς θα είναι χρήσιμο για την εργασία τους.

Στις 27 Αυγούστου πέταξα στο Σύδνεϋ για να συμμετέχω και στο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας, (International Congress of Scientific Psychology) και στις 28 Αυγούστου έδωσα μια Ομιλία μετά από Πρόσκληση στη Σύνοδο του Συνεδρίου.

Με τους Κασίμα (Kashima) νοικιάσαμε ένα διαμέρισμα στο Μάνινγκ (Manning), ένα θέρετρο κοντά στο Σύδνεϋ. Καθημερινά παίρναμε το καράβι στο λιμάνι, κοντά στην Όπερα του Σύδνεϋ, που πράγματι είναι ένα μεγάλο αρχιτεκτονικό επίτευγμα.

1989

Η μητέρα μου πέθανε εκείνη τη χρονιά. Ήταν σχεδόν 90 ετών, και γενικά, είχε μια καλή ζωή. Είναι όμως πάντα λυπηρό να χάνεις ένα

αγαπημένο σου πρόσωπο. Ήμουν πάντα πολύ κοντά της και μιλούσαμε στο τηλέφωνο κάθε λίγες ημέρες.

Στις 12-17 Φεβρουαρίου έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Πουέρτο Ρίκο, το Ρίο Πιέντρας (Rio Piedras). Το Πουέρτο Ρίκο έχει πολλές ομορφιές. Στο Σαν Χουάν υπάρχουν περιοχές από το 16ο αιώνα, έχει ένα πολύ εντυπωσιακό φρούριο και το περιβάλλον είναι ένας συνδυασμός της Ευρώπης και των ΗΠΑ.

Στις 15-18 Μαρτίου συμμετείχα στο Συμπόσιο για την Παρακίνηση στη Νεμπράσκα (Nebraska Symposium on Motivation), που εστιάστηκε στη διαπολιτισμικότητα. Ο Τζων Μπέρρυ (John Berry), ο Μάϊκλ Κόουλ (Michael Cole) και εγώ είχαμε διαλέξεις για την Ατομικότητα και τη Συλλογικότητα.

Ως νέος Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology, IAAP), τα καθήκοντά μου περιλάμβαναν και την εποπτεία της προετοιμασίας του διεθνούς συνεδρίου της Εταιρείας για το 1994 (ICAP). Αυτή η προετοιμασία απαιτούσε ετήσιες επισκέψεις στη Μαδρίτη της Ισπανίας κάθε χρόνο για πέντε χρόνια μέχρι το 1994. Ο επιστημονικός διοργανωτής της συνάντησης ο Χοσέ Μαρία Πριέτο (Jose Maria Prieto) μας πήγε στο Τολέδο και μπορέσαμε να δούμε τα υπέροχα έργα του Ελ Γκρέκο, αλλά και στο Αλκάλα ντε Χενάρες (Alcala de Henares), την τοποθεσία ενός παλιού πανεπιστημίου. Ήταν ένας υπέροχος, καλά ενημερωμένος οδηγός. Στις 15 Μαΐου 1989, έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στο Κολέγιο των Ψυχολόγων (Colegio de Oficial Psicologos) στη Μαδρίτη. Φυσικά επισκεφθήκαμε το Μουσείο Πράντο, με τους υπέροχους πίνακες του Βελάσκουεζ, αλλά και ένα μικρό μουσείο με το έργο του Ισπανού ιμπρεσιονιστή Σορόλλα (Sorolla). Τα έργα του είναι γεμάτα ήλιο και

φως, αλλά οι πολιτικές του πεποιθήσεις δημιούργησαν προβλήματα στο εξωτερικό και έτσι ποτέ δεν αναγνωρίστηκε διεθνώς.

Η Ισπανική Οργανωτική Επιτροπή, και κυρίως ο Χοσέ Μαρία Πριέτο, με ενθουσιασμό, κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες για την προετοιμασία του Συνεδρίου. Ήταν αποφασισμένοι να κάνουν μια «καλή εντύπωση» στην ηγεσία της ΙΑΑΡ και σίγουρα το πέτυχαν. Πολλοί διοργανωτές συνεδρίων θεωρούν ότι η καλή παρουσίαση είναι θέμα επαγγελματικής και εθνικής υπερηφάνειας.

Σε πολλές χώρες, τα διεθνή συνέδρια στηρίζονται οικονομικά από το κράτος και οι πολιτικοί μπορεί να εμφανιστούν σε ένα ή περισσότερα γεγονότα. Κάποια στιγμή ήλπιζαν ότι ο βασιλιάς της Ισπανίας θα παραστεί στα εγκαίνια του συνεδρίου, αλλά αυτό δεν έγινε. Αν είχε έρθει η Βασίλισσα της Ισπανίας θα της έλεγα ότι θυμάμαι τους 21 κανονιοβολισμούς να τη χαιρετούν την ημέρα που γεννήθηκε στην Αθήνα. Εκείνη την εποχή ήμουν 12 χρονών. Ένα συνέδριο δίνει επίσης την ευκαιρία να αναδειχθούν ιστορικοί και πολιτιστικοί θησαυροί. Το συνέδριο της Μαδρίτης είχε μια τεράστια επιτυχία σε όλες αυτές τις πλευρές.

Η Πόλα και εγώ αξιοποιήσαμε την ευκαιρία της παρουσίας μας στην Ισπανία για να δούμε το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Η Πόλα γνωρίζει Ισπανικά, όχι τα κομψά Καστιλιάνικα, αλλά την έκδοση της Λατινικής Αμερικής, και αυτό μας βοήθησε να κυκλοφορήσουμε. Σε ένα μικρό πάρτυ τα Ισπανικά της σχολιάστηκαν θετικά. Η γοητευτική οικοδέσποινα είπε: «Εσείς οι Αμερικανοί υποτιμάτε τα ισπανικά ως γλώσσα των σερβιτόρων και των βοηθών τους». Αυτό είναι ατυχές, γιατί κατά τη γνώμη μου, τα ισπανικά είναι μια από τις μεγάλες γλώσσες του κόσμου που τη μιλούν 250 εκατομμύρια άτομα, έχει μια πλούσια λογοτεχνία, αλλά και μια Ακαδημία που ελέγχει ποιοι όροι είναι «αποδεκτοί». Σε αυτό το πάρτυ παρευρισκόταν και ένα μέλος

της Ακαδημίας που μιλούσε καλά Αγγλικά. Λυπάμαι που τα δικά μου Ισπανικά δεν είναι σε πολύ καλό επίπεδο.

Χρησιμοποιήσαμε την Κόρντοβα για βάση μας, και με το εισιτήριο-πάσο των Σιδηροδρομικών γραμμών, (*Spanish Railway Pass*) ταξιδέψαμε με τρένο όλο αυτό το τμήμα της χώρας. Η Κόρντοβα έχει ένα τόσο μεγάλο τζαμί που μεγαλύτερό του είναι μόνο το Μεγάλο Τζαμί της Μέκκας. Όταν οι χριστιανοί ανακατέλαβαν αυτές τις περιοχές μπόρεσαν να χτίσουν στο εσωτερικό του τζαμιού ένα καθεδρικό ναό! Ο καθεδρικός αυτός ναός έχει πολύ όμορφα Βυζαντινά παράθυρα με βιτρώ. Η παλιά εβραϊκή συνοικία της Κόρντοβα έχει πολλά δρομάκια με πλάτος μόλις λίγο μεγαλύτερο από ένα μέτρο και σπίτια με κρυφές αυλές. Είδαμε ένα κτίριο του 1100 που ισχυρίζονται ότι ήταν το πρώτο πανεπιστήμιο. Οι Μαυριτανοί, σε αυτό το μέρος του κόσμου χάρισαν έναν λαμπρό πολιτισμό, με έμφαση στην επιστήμη και τη φιλοσοφία. Αλλά όταν το 15ο αιώνα επικράτησαν οι Χριστιανοί, ήρθε και το τέλος του. Το φαγητό ήταν εξαιρετικό και μου έμεινε ιδιαίτερα αξέχαστη μια σούπα σκόρδου.

Μας άρεσε πολύ η Σεβίλλη, με τον υπέροχο καθεδρικό ναό της και τους κήπους του παλατιού. Πλεύσαμε στον ποταμό Γουαδαλκιβίρ, που έγινε αφετηρία για πολλούς από τους πρώτους εξερευνητές της Αμερικής. Μας άρεσε ιδιαίτερα η Ρόντα (*Ronda*), ένα αρχαίος ρωμαϊκός οικισμός που βρίσκεται και στις δύο πλευρές σε ένα βαθύ φαράγγι και έχει μια υπέροχη θέα στον ποταμό. Είχε λουτρά Μαυριτανών, παλιά μοναστήρια, και ένα ξενοδοχείο του 1900 που άρεσε πολύ στο Ρίλκε και Χεμινγκουαίη.

Ωστόσο, η πιο αξέχαστη πόλη ήταν η Γρανάδα. Το παλάτι των Μουσουλμάνων Αράβων ηγεμόνων πριν το 1535 ήταν ένα κομψοτέχνημα της Μαυριτανικής Αρχιτεκτονικής με υπέροχη θέα πάνω από την πόλη. Ο κήπος που ονομάζεται Χενεραλίφε (*Generalife*)

έχει σχηματιστεί σαν ένα ανατολίτικο χαλί και ίσως είναι ο πιο όμορφος κήπος του κόσμου, με σιντριβάνια, παρτέρια, και καλοκουρεμένα κυπαρίσσια. Από αυτούς τους κήπους ο Ντε Φάγια (De Falla) εμπνεύστηκε το έργο του "Νύχτες στους κήπους της Ισπανίας".

Αυτή ήταν η δεύτερη επίσκεψή μου στην Γρανάδα. Η πρώτη μου επίσκεψη ήταν το 1979, όταν επισκέφθηκα την Ισπανία ως σύμβουλος στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Τότε είχα περπατήσει τόσο πολύ στη Γρανάδα που πραγματικά εξαντλήθηκα. Όταν έφτασα στη Μαδρίτη δεν ένοιωθα καθόλου καλά. Αναγκάστηκα να τηλεφωνήσω στον Έλληνα Πρέσβη Τζώνυ Σοσσίδη (Johnny Sossidis), που με είχε καλέσει σε δείπνο για να τον ενημερώσω ότι δεν θα μπορούσα να παρευρεθώ. Ο Τζώνυ ήταν παιδικός μου φίλος και συμπαίκτης μου, όταν η οικογένειά μου έμενε στην Θεσσαλονίκη (βλέπε παραπάνω), επειδή οι μητέρες μας ήταν φίλες. Ωστόσο όταν γίναμε ενήλικες, θεώρησα ότι πολιτικά, ήταν ιδιαίτερα συντηρητικός για μένα. Το 1979 εκπροσώπησε την συντηρητική κυβέρνηση της Ελλάδας, και τελικά ίσως ήταν καλύτερο που δεν συναντηθήκαμε γιατί θα είχαμε διαφωνήσει. Όταν χώρισαν οι γονείς του έμεινε με τον πατέρα του. Ήμουν 11 ετών όταν η Χριστίνα, η μητέρα του, με κάλεσε για μεσημεριανό γεύμα στο Αβέρωφ, το τότε καλύτερο εστιατόριο στην Αθήνα. Κατενθουσιάστηκα τόσο με την πρόσκληση για ένα γεύμα στο Αβέρωφ που δεν αναρωτήθηκα για τα κίνητρά της. Τώρα, υποθέτω ότι της έλειπε ο Τζώνυ και εγώ λειτούργησα σαν υποκατάστατό του. Αργότερα η Χριστίνα παντρεύτηκε ένα πλούσιο Ισπανο-Εβραίο τον Ζακ Ναχάμα (Jaques Nahama), που δεν είχε εκκαθαριστεί όπως άλλοι Εβραίοι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, επειδή ήταν Ισπανός πολίτης.

Στα ταξίδια από την Κόρντοβα για τις άλλες πόλεις, η Μποβαδίγια (Bobadilla) αποτελεί μια συχνή στάση επειδή είναι

κομβικός σιδηροδρομικός σταθμός. Η πόλη ήταν ευχάριστη, καθαρή, με κάτασπρα σπίτια. Καθώς περιμέναμε την ανταπόκριση του τρένου μας είδαμε γυναίκες που έπλεναν τα πεζοδρόμια ακόμα και τις πλευρές των σπιτιών. Η πόλη ήταν πεντακάθαρη.

Φυσικά, η Μαδρίτη είναι μια πολύ ωραία πόλη για επίσκεψη. Έχει παγκοσμίου φήμης μουσεία, όπως το Πράντο (Prado), και βρίσκεται αρκετά κεντρικά στη χώρα, ώστε κάποιος μπορεί από τη Μαδρίτη να επισκεφθεί το Τολέδο και την Άβιλα με τα εντυπωσιακά τείχη της. Το μουσείο έχει μια αναπαραγωγή των Σπηλαίων της Αλταμούρα, με εικονογραφίες περισσότερο από 30.000 ετών. Επισκεφθήκαμε το σπίτι ενός Ισπανού αριστοκράτη με πολύ καλά έργα τέχνης. Η Μεγάλη Πλατεία (Plaza Mayor) είναι πάντα ζωντανή, αλλά εύκολα μπορεί να γίνεις θύμα των πορτοφολάδων στα πλήθη.

Η Κλωντ Λεβύ Λεμπογιέ (Claude Levy-Leboyer), πρώην Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, είχε έρθει στη Μαδρίτη με την κόρη της και το γαμπρό της, ένα Φυσικό, με την Γαλλική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας. Αυτός της έδωσε τα προσωπικά του έγγραφα (συμπεριλαμβανομένης της ταυτότητάς του για την Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας), για να τα βάλει στην τσάντα της ώστε να μπορέσει να βγάλει το σακάκι του. Κάποια στιγμή η τσάντα εξαφανίστηκε. Ήμασταν όλοι συντετριμμένοι. Μια άλλη φορά που είχα επισκεφθεί τη Μαδρίτη κάποιος έκλεψε τις δικές μου ταξιδιωτικές επιταγές. Ίσως αυτό να μην ήταν τόσο σοβαρό, αλλά εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερα ενοχλητικό. Παρόμοιες ιστορίες μου είπαν για τη Βαρκελώνη κι έτσι όταν την επισκέφτηκα έβαλα μόλις 5 δολάρια στην τσέπη μου και άφησα οτιδήποτε θα μπορούσε να κλαπεί στο ξενοδοχείο μου.

Τελετή έναρξης του Συνεδρίου της IPA στην Αργεντινή, 1989. Από αριστερά, ο Υπουργός Παιδείας, δίπλα του ο Χοσέ Μιγκέλ Σαλαζάρ από τη Βενεζουέλα και Πρόεδρος της Εταιρείας. Εντελώς δεξιά η Αντζελα Μπιάτζιο από την Αργεντινή, εκλεγμένη Αντιπρόεδρος της Εταιρείας. Δυστυχώς τόσο ο Σαλαζάρ όσο και η Μπιάτζιο έχουν πλέον πεθάνει.

Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών μας στην Ισπανία ανακαλύψαμε τα τάπας, τα ορεκτικά που τρώνε οι Ισπανοί σαν απογευματινό σνακ γύρω στις 6 με 7. Είχαμε συχνά τάπας για δείπνο κι έτσι αποφεύγαμε τη μακρά αναμονή για τα εστιατόρια που ανοίγουν στις 10 το βράδυ. Όταν μια βραδιά πήγαμε σε μια συναυλία που άρχιζε στις 10, με δυσκολία κρατήσαμε τα μάτια μας ανοιχτά μέχρι να τελειώσει στη 1 το πρωί. Φυσικά ένα τέτοιο ωράριο είναι δικαιολογημένο αφού το καλοκαίρι στη Μαδρίτη γίνεται ευχάριστα δροσερό στη 1 το πρωί και αν κάποιος αποφασίσει να πάει τότε για φαγητό θα το απολαύσει, αλλά για να αντέξει πρέπει να έχει φάει προηγουμένως τα τάπας.

Από τις 22 Ιουνίου μέχρι την 1η Ιουλίου, συμμετείχα στο συνέδριο της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας (Interamerican Psychology Association) στο Μπουένος Άιρες. Έδωσα, μετά από πρόσκληση, την εναρκτήρια διάλεξη. Στο δρόμο για την Αργεντινή, σταμάτησα στο Ρίο της Βραζιλίας που μου είχαν πει να είμαι υπερβολικά προσεκτικός γιατί υπάρχει έντονη εγκληματική δραστηριότητα. Μετά τις 8 το βράδυ έμεινα στο ξενοδοχείο. Το ξενοδοχείο απείχε μόλις ένα τετράγωνο από την παραλία Κόπα Καμπάνα (Copa Campana), αλλά μου είχαν πει ότι τα βράδια η περιοχή είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη.

Το Μπουένος Άιρες θυμίζει το Παρίσι. Έχει πλήθος από πάρκα και την πιο πλατιά λεωφόρο του κόσμου, αφού δεν μπορεί κανείς να τη διασχίσει χωρίς να σταματήσει στη μέση και να πάρει μια ανάσα. Στο νεκροταφείο που μοιάζει με μια πόλη, οι τάφοι φαίνονται σαν σπίτια και αξίζει κανείς να επισκεφθεί τον τάφο της Εβίτα Περόν. Αρκετές φορές είδα ανθρώπους να χορεύουν ταγκό στο δρόμο. Απόλαυσα το φαγητό σ' ένα χορτοφαγικό εστιατόριο, μια μεγάλη αντίθεση από τις συνηθισμένες και τεράστιες μοσχαρίσιες μπιριζόλες Αργεντινής.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο Ράβι Τζάιν (Ravi Jain), Ινδός με διδακτορικό μηχανικού, που ήταν ο διευθυντής ενός τμήματος εργαστηρίου μηχανικής στη Σαμπέιν, μου πρότεινε να γράψουμε ένα βιβλίο σχετικά με τη Διοίκηση των Οργανισμών Έρευνας και Ανάπτυξης. Είχε την εμπειρία της αγοράς στο θέμα και μπορούσε να το αναπτύξει από την πρακτική πλευρά. Γνώριζε επίσης το γενικό κλίμα έρευνας και ανάπτυξης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εγώ θα μπορούσα να καλύψω την ψυχολογία της δημιουργικότητας, τις νοοτροπίες (*attitudes*) και τις θέσεις, τις προοπτικές (*perspectives*) που είναι αποτελεσματικές σε ένα περιβάλλον έρευνας και ανάπτυξης,

συμπεριλαμβανομένου και του ερευνητικού περιβάλλοντος των πανεπιστημίων.

Γνώριζα το θέμα σε ένα βαθμό, γιατί είχα ασχοληθεί με αυτό σε ένα από τα μαθήματά μου, αλλά δεν γνώριζα όλη τη βιβλιογραφία του θέματος. Ο Ράβι μου έδωσε μια χορηγία για να προσλάβω έναν μεταπτυχιακό φοιτητή για να το ερευνήσει. Ο φοιτητής μου έδωσε τις περιλήψεις από τη βιβλιογραφία, και μελέτησα τις πιο πολλές. Έτσι γράψαμε το βιβλίο (Jain and Triandis, 1989), το οποίο έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων των Κινεζικών και των Ιαπωνικών. Αφού το βιβλίο είχε επιτυχία, ο Ράβι πρότεινε να εκδοθεί πάλι και στη συνέχεια ακολούθησε και τρίτη έκδοση. Η Πόλα έκανε τις διορθώσεις, ειδικά για την αναξιόπιστη ορθογραφία μου. Συγκρίναμε τις δαπάνες για έρευνα στις ΗΠΑ και σε άλλες μεγάλες χώρες με ερευνητική παρουσία, όπως η Γερμανία, και εγώ κάλυψα την δημιουργικότητα, τη στάση στην έρευνα, την ηγεσία στα εργαστήρια έρευνας και ανάπτυξης, και τα σχετικά. Συμπεριλάβαμε αρκετές μελέτες περιπτώσεων, με προβληματισμούς για το τι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την έρευνα.

Ίσως το πιο σημαντικό άρθρο μου δημοσιεύθηκε το 1989 (Triandis:1989), και ισχυρίζεται ότι σε συλλογικές κουλτούρες τα άτομα θα τείνουν να έχουν ένα συλλογικό εαυτό. Επομένως, όταν συμπληρώνουν προτάσεις του τύπου «είμαι ...» θα δίνουν μια αλλοκεντρική απάντηση, όπως για παράδειγμα, «είμαι μέλος αυτής της ομάδας». Αντίθετα, τα άτομα σε ατομικές κουλτούρες είναι λιγότερο πιθανό να δώσουν τέτοιες απαντήσεις και μάλλον θα επιλέξουν να απαντήσουν με ιδιοκεντρικές απαντήσεις, όπως «είμαι καλός παίκτης τένις». Ανέπτυξα επίσης τα θέματα διαφοροποίησης της κουλτούρας ανάλογα με την πολυπλοκότητα ή την απλότητά της (*complexity-simplicity*) αλλά και των στενών και σφιχτών (*tight*) ή

χαλαρών (*loose*) δομών μιας κουλτούρας. Αυτή η εργασία αποτέλεσε τη βάση του ερευνητικού έργου της Μισέλ Γκέλφαντ (Michele Gelfand).

Η αντίθεση μεταξύ ατομικότητας και συλλογικότητας αποτελεί πλέον ένα πολύ ουσιαστικό θέμα στον κλάδο της ψυχολογίας. Πάρα πολλά άρθρα των Γκέλφαντ (Gelfand), Κιταγιάμα (Kitayama) και Σαβίτ (Shavit) το 2014, αναφέρονται στο σχετικό άρθρο (Triandis: 1989, 1995).

Μία από τις απολαύσεις της ακαδημαϊκής καριέρας είναι να βλέπεις την εξέλιξη των φοιτητών σου. Αυτή τη χρονιά ο Κβोक Λιουνγκ (Kwok Leung) μου έστειλε μια φωτογραφία του νέου του γιου που ονομάζεται Κιρκ Τιμ (Kirk Tim), ένα όνομα που ακούγεται το ίδιο στα κινεζικά και ιαπωνικά. Η σύζυγός του κατάγεται από την Ιαπωνία και αυτό το όνομα είναι αποδεκτό και στις δύο κουλτούρες.

Από τις 22 Δεκεμβρίου μέχρι τις 3 Ιανουαρίου ήμασταν στο Μεξικό. Πάντα προσπαθούσαμε να συνδυάσουμε τις διακοπές μας στην Κανκούν με ένα επιπλέον ταξίδι σε κάποιο άλλο μέρος του Μεξικού. Οι αγαπημένες μας περιοχές ήταν το Γουαναχουάτο (*Guanaajuato*) και η Οαχάκα (*Oaxaca*). Τα ταξίδια συχνά είχαν σημείο εκκίνησης την Πόλη του Μεξικού. Στην πρωτεύουσα υπάρχει το υπέροχο Μουσείο Ανθρωπολογίας, και ένα Ζοκάλο (*Zocalo*), μια από τις Μεγάλες Πλατείες με αρχαιολογικό χώρο των Αζτέκων. Κάποια χρονιά με ένα πολυτελές λεωφορείο πήγαμε για Χριστούγεννα στο Γουαναχουάτο και σε μια απλή εκκλησία για τη βραδινή λειτουργία των Χριστουγέννων. Εκεί έζησα μια μοναδική πολιτισμική εμπειρία. Μια κούκλα που εκπροσωπούσε το μωρό Ιησού μεταφέρθηκε στο εκκλησίασμα και ο ένας αγκάλιαζε τον άλλον, το γείτονά του στην εκκλησία. Ακόμη και για έναν μη-πιστό, όπως εγώ, ήταν μια συγκινητική χριστιανική εκδήλωση.

Άλλες φορές πετούσαμε στη Μέριδα (*Merida*), τη γοητευτική αποικιακή πόλη που περιβάλλεται από εκατοντάδες αρχαιολογικούς χώρους των Μάγια, και στη συνέχεια παίρναμε το λεωφορείο για την Κανκούν.

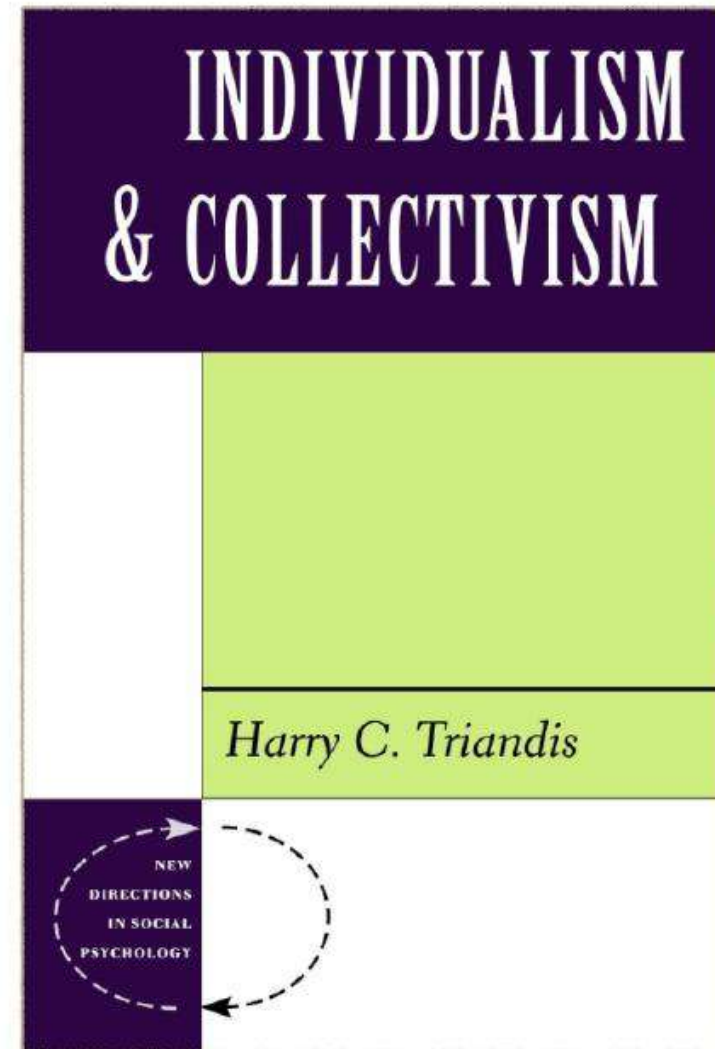
Η Οαχάκα, είναι το κέντρο για να μάθει κανείς Ισπανικά και η πόλη στην οποία έζησαν πολλοί σημαντικοί καλλιτέχνες. Επισκεφθήκαμε μουσεία. Ο καιρός ήταν κρύος εκείνη τη χρονιά, αλλά ήταν και ηλιόλουστος και έτσι απολαύσαμε τους αρχαιολογικούς χώρους, του Μόντε Αλμπάν (*Monte Alban*) και της Μίτλα (*Mitla*). Επισκεφθήκαμε ένα υφαντουργείο που στέλνει τα όμορφα χαλιά και τις ταπετσαρίες του σε όλο τον κόσμο. Σκεφτήκαμε να πάρουμε το λεωφορείο προς τα παράλια, αλλά επειδή μας είπαν ότι ο δρόμος δεν ήταν καλός το αφήσαμε. Κάποια άλλη φορά ακούσαμε και ένα κήρυγμα για τον Αμερικανικό ιμπεριαλισμό.

Στη συνέχεια πήγαμε στην Κανκούν που εκείνη τη χρονιά είχε πληγεί άσχημα από τον τυφώνα Γκιλμπέρτο (*Gilberto*). Η θύελλα ήταν καταστροφική και δημιούργησε μερικές απίστευτες εικόνες όπως τεράστια σκάφη που είχαν ξεβραστεί στην παραλία και ένα μάλιστα είχε σφηνώσει ανάμεσα σε δύο σπίτια. Κάποιες περιοχές είχαν χάσει την παραλία τους και κάποιες άλλες είχαν γεμίσει με άμμο. Δέντρα ξεριζώθηκαν και ακούσαμε ότι τα ψάρια και τα πουλιά είχαν εγκαταλείψει την περιοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Η Δεκαετία του 90

Συλλογικότητα

1990

Τον Ιούνιο η Λουίζα αποφοίτησε από το Νορθγουέστερν στον κλάδο της Ανθρώπινης Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής. Αποφάσισε να κάνει ένα διάλλειμα από τις σπουδές της για ένα χρόνο και έτσι, για ένα εξάμηνο επέστρεψε στη Βιέννη. Εκεί εργάστηκε ως ρεσεψιονίστ στη ίδια σχολή που δύο χρόνια πριν ήταν φοιτήτρια. Οι κλήσεις του τηλεφωνικού κέντρου στα Γερμανικά αποτελούσαν μια πρόκληση, αλλά πέρασε πολύ όμορφα με επισκέψεις στους συγγενείς και ταξίδια. Πριν φύγει για τη Βιέννη πήγαμε όλοι μαζί για οικογενειακές διακοπές στο Καουάϊ που μάλλον θεωρούμε το πιο αγαπημένο νησί μας στη Χαβάη.

Στις 18 Μαΐου συμμετείχα στο Συμπόσιο της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (Hellenic Psychological Society), στο Ρέθυμνο της Κρήτης με θέμα «Ψυχολογική Ανάλυση των Αξιών». Μου ζήτησαν μάλιστα να παρευρεθώ στην επιτροπή επιλογής των διδασκόντων στην σχολή του Πανεπιστημίου του Ρεθύμνου. Ωστόσο, μετά από μεγάλες προσπάθειες για να γίνει η επιλογή με βάση τις δεξιότητες των υποψηφίων, κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της επιτροπής έγινε εμφανές, ότι το πιο σημαντικό κριτήριο ήταν τελικά η πολιτική κατεύθυνση του υποψηφίου μέλους ΔΕΠ. Η κυρία που προτιμούσα γιατί πίστευα ότι είχε τα περισσότερα προσόντα, επειδή ήταν κάπως στην αριστερή πλευρά του πολιτικού φάσματος, καταψηφίστηκε από τα άλλα μέλη της επιτροπής.

Βρήκα το Ρέθυμνο πολύ όμορφο, με ένα λαβύρινθο από στενά δρομάκια και πολλές ενετικές γωνίες, ένα επιβλητικό φρούριο, και μια υπέροχη παραλία. Το λιμάνι είναι ιδιαίτερα όμορφο. Με την Πόλα εξερευνήσαμε τη δυτική πλευρά του νησιού που έχει πολλές περιοχές με Βυζαντινά, Φράγκικα, Οθωμανικά και Ενετικά κτίρια και αξιοθέατα. Τα δε μοναστήρια είναι πράγματι αξιοσημείωτα. Η μονή

Αρκαδίου είναι γνωστή επειδή το 1866, όταν την πολιορκήσαν οι Τούρκοι, σχεδόν χίλια γυναικόπαιδα αποφάσισαν να ανατιναχθούν μέσα στην εκκλησία. Σώζεται μια εκκλησία του 16ου αιώνα, με υπέροχη θέα του Ψηλορείτη. Το 1941 πολλά από αυτά τα μοναστήρια έδωσαν καταφύγιο και προστάτευσαν από τους Γερμανούς τα κατακερματισμένα στρατεύματα της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας, μέχρι να μπορέσουν να διασωθούν από τους Βρετανούς και να μεταφερθούν στην Λιβύη.

Η μονή Πρέβελης είναι σκαρφαλωμένη πάνω από το Λιβυκό Πέλαγος. Για να φτάσεις εκεί οδηγείς μέσα από ένα εντυπωσιακό φαράγγι και περνάς μια γέφυρα πάνω από 400 χρονών. Στο χωριό Σπήλι με τα ασβεστωμένα σπίτια ,αναβλύζει νερό μέσα από φυσικές πηγές, και. Η γεύση του είναι τόσο καλή που ακόμη και οι αρχαίοι Έλληνες την έχουν αναφέρει στα συγγράμματά τους.

Το φαράγγι της Σαμαριάς είναι το μεγαλύτερο φαράγγι της Ευρώπης. Η κορυφή του μοιάζει με τα όρη των Άλπεων και το υπόλοιπο είναι καλυμμένο από πυκνά δάση. Όποιος θέλει να το διασχίσει περπατώντας, θα χρειαστεί περίπου 8 ώρες. Εμείς περπατήσαμε μέσα στα δέντρα μόνο για δύο ώρες και αυτές ήταν υπερ-αρκετές για τις αντοχές μας. Στην ηλικία των 64 ετών δεν μπορούσα να κάνω αυτά που μπορούσα σαν εικοσάχρονος. Στο ταξίδι του γυρισμού πήραμε μαζί μας και μια κυρία που έκανε οτοστόπ. Μας είπε την ιστορία της ζωής της, το πόσα πρόβατα και πόσες γίδες είχε, για το μαγαζί της και το κτήμα της με τις κερασιές. Μας είπε για τα παιδιά της. Ήταν ιδιαίτερα περήφανη για το γιο της, που εργαζόταν στο Ταχυδρομείο. Όταν την αφήσαμε στον προορισμό της, μας γέμισε ένα τεράστιο καλάθι με κεράσια. Τα οφέλη της γνώσης της τοπικής γλώσσας είναι ανεκτίμητα. Όταν με ρωτούν από πού είμαι δεν τους απαντώ από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Λέω Αθήνα, που ήταν βέβαια αληθές στη δεκαετία του 1940. Αν τους πω Αμερική μπορεί να

νομίζουν ότι είμαι πάμπλουτος, κάτι που δεν ισχύει. Τα στερεότυπα τους για τους Αμερικανούς είναι συχνά εντελώς ανεδαφικά.

Από την Κρήτη πήγαμε στην Αθήνα, που πλέον μου φαινόταν τόσο άδεια χωρίς τη μητέρα μου. Η Πόλα δεν είχε δει ποτέ το Μυστρά, τη μεσαιωνική πόλη και το τελευταίο καταφύγιο των Βυζαντινών μετά την τουρκική κατοχή του 1453. Έτσι οδηγήσαμε εκεί και περιηγηθήκαμε τις πολλές εκκλησίες του κάστρου με τις εντυπωσιακές τοιχογραφίες, πρότυπο της βυζαντινής αγιογραφίας και ζωγραφικής, το μεγαλοπρεπές κάστρο και τα αμέτρητα σπίτια του. Ο Μυστράς στις δόξες του αποτελούσε το μεγαλύτερο πολιτιστικό κέντρο της Πελοποννήσου. Το μοναστήρι της Παντάνασσας είναι το μόνο που εξακολουθεί να λειτουργεί σήμερα και οι μοναχές δίνουν στους τουρίστες μια φούστα, ή ένα σακάκι αν χρειαστεί, για να είναι «ευπρεπώς ενδεδυμένοι». Αυτό είναι πολύ καλύτερο από την εμπειρία μου στα Μετέωρα, που δεν μου επιτρεπόταν η είσοδος σε ένα μοναστήρι, επειδή φορούσα κοντομάνικο πουκάμισο, και αναγκάστηκα να περπατήσω πάνω από ένα χιλιόμετρο για να φθάσω στο αυτοκίνητο και να πάρω ένα μακρυμάνικο πουλόβερ. Κάποτε ο Μυστράς είχε 40.000 κατοίκους και τώρα έχει μόνο μερικές εκατοντάδες.

Συνεχίσαμε με μια πραγματικά εντυπωσιακή διαδρομή μέσα από την Αρκαδία. Στη βιβλιογραφία η Αρκαδία χαρακτηρίζεται ως ένας «επίγειος παράδεισος» και, σ' αυτό το ταξίδι, συμφωνήσαμε ότι πράγματι έτσι είναι. Τα βουνά ήταν καλυμμένα με κίτρινα λουλούδια, τα χωριά ήταν πολύ φιλικά. Σταματήσαμε στις Βάσες. Εκεί, ο διάσημος ναός του Επικούριου Απόλλωνα, που σχεδιάστηκε από τον Ικτίνο, τον αρχιτέκτονα του Παρθενώνα, είχε καλυφθεί από μια γιγαντιαία τέντα. Αν και η τέντα προστάτευε το ναό από την ρύπανση του περιβάλλοντος, κυρίως από τα αυτοκίνητα, αφαιρούσε παντελώς το αισθητικό αποτέλεσμα του μεγάλου ναού. Στις Βάσες ενίσχυαν τη

δομή με χαλύβδινα στηρίγματα μια τεχνική που αργότερα χρησιμοποιήθηκε και στην αναστήλωση του Παρθενώνα.

Στη συνέχεια περάσαμε μέσα από την Ολυμπία, τον χώρο των Ολυμπιακών Αγώνων. Το μουσείο έχει το άγαλμα του Απόλλωνα του Πραξιτέλη και από μόνο του αξίζει μια στάση. Φθάσαμε τελικά στη γενέτειρά μου την Πάτρα. Τώρα πλέον ο πατέρας μου έχει ταφεί στο κεντρικό νεκροταφείο. Το μαυσωλείο Τριάντη είναι εντυπωσιακό και εκεί έχουν ταφεί πολλοί από τους προγόνους μου, με τις ημερομηνίες γέννησης και θανάτου τους. Επισκέφθηκα και τον τάφο της εξαδέλφης μου της Μαρίας που πέθανε σε ηλικία 10 ετών από μηνιγγίτιδα. Ο πατέρας της, ο θείος μου ο Ηρακλής, είχε χαράξει σε αυτό, στα γερμανικά: *“Im Leben und in Ewigkeit ich liebe dich Maria”* (στη ζωή και στο θάνατο θα σ' αγαπώ Μαρία). Όταν επισκέπτομαι αυτόν τον τάφο δεν μπορώ να συγκρατήσω τα δάκρυά μου. Στη συνέχεια πήγαμε στην Κέρκυρα και μείναμε, ως συνήθως, με τον Βασίλη Κομπολίτη στο ξενοδοχείο Marida. Επισκεφθήκαμε τον τάφο της μητέρας μου που μοιράζεται με τον αδελφό της Τάσο και τη νύφη της Αμπιγκέλ και ευτυχώς, τον φροντίζει ο ξάδελφός μου Ιωάννης.

Στις 10 Ιουλίου έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στο Εργαστήριο «Συλλογικότητα και Ατομικότητα» στη Σεούλ της Νότιας Κορέας με τίτλο «Θεωρητικά και Μεθοδολογικά θέματα στη μελέτη της Συλλογικότητας και Ατομικότητας» (*Theoretical and Methodological Issues in the Study of Collectivism and Individualism*). Το πρόγραμμα στεγαζόταν στο Ινστιτούτο Ιστορίας και Πολιτισμού της Κορέας, ένα Ινστιτούτο με όμορφα διαμορφωμένους κήπους, και πολλά εντυπωσιακά κτήρια. Δυστυχώς το φαγητό ήταν σε πολύ μικρές μερίδες και με το 193 ύψος μου χρειαζόμουν κάπως περισσότερο φαγητό από τους πιο πολλούς Κορεάτες

Επειδή όμως το Ινστιτούτο βρίσκεται σε κάπως απομονωμένη περιοχή, και δεν υπήρχε κάποιο κοντινό εστιατόριο, έπρεπε να συμβιβαστούμε με την πείνα μας. Ακόμα και ο συγκατοικός μου, ο Σουσούμο Γιαμαγκούτσι (Susumo Yamaguchi) από το Πανεπιστήμιο του Τόκιο, ήθελε λίγο περισσότερο φαγητό. Ευτυχώς η Samsung, η γνωστή πολυεθνική εταιρεία ηλεκτρονικών ειδών, μας κάλεσε σε δείπνο μετά από μια επίσκεψη στο εργοστάσιό τους και έτσι είχαμε ένα πολύ καλό γεύμα.

Επισκεφθήκαμε το παλάτι βασιλέων της Κορέας που έμοιαζε με τα παλάτια της Κίνας. Στις 12 Ιουλίου είχα μια διάλεξη στο Ινστιτούτο Ανθρώπινης Ανάπτυξης της Κορέας σε μια συνάντηση πρωινού (breakfast meeting) με κορυφαία στελέχη Κορεατικών επιχειρήσεων και πολιτικούς ηγέτες την οποία επίσης ακολούθησε ένα καλό γεύμα.

Μετά την Κορέα, ακολούθησε η Ιαπωνία. Στις 18 Ιουλίου προήδρευσα το Συμπόσιο για τη Διαπολιτισμική μελέτη των Αξιών (Cross Cultural Study of Values), στις συνεδριάσεις της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία, στη Νάρα της Ιαπωνίας. Έδωσα επίσης μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Οσάκα. Η Νάρα είναι πάντα μια υπέροχη πόλη, και μου άρεσε να τριγυρίζω

περπατώντας. Ο παλιός μου φοιτητής Μπομπ Μποτέμπο (Bob Bontempo) έμεινε σε ένα ακριβό ξενοδοχείο σε αντίθεση με το μέτριο δικό μου και μου εξήγησε ότι πρέπει να δείχνει μια θέση κύρους στις σχέσεις με τους πελάτες του. Ο άλλος πρώην φοιτητής μου Γιάννης Αδαμόπουλος (John Adamopoulos) μας είπε ότι όταν διέσχισε τον δρόμο στις 2 το πρωί με κόκκινο φανάρι, και δεν υπήρχε ψυχή στο δρόμο τον κατσάδιασε ένας περαστικός.

Στις 22 Ιουλίου στο Κιότο της Ιαπωνίας, τοποθετήθηκα ως Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology, IAAP). Εκτός από τη συμμετοχή μου στην τελετή έναρξης, προήδρευσα και στην Εκτελεστική Επιτροπή της IAAP. Στις 23 Ιουλίου προήδρευσα αφενός στο συμπόσιο με θέμα: «Κεντρικά θέματα

στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία» (Core-Issues of Cross-Cultural Psychology) και αφετέρου στην Προσκεκλημένη Ομιλία του Καθηγητή Γ. Αμίρ (Y. Amir), από το Ισραήλ. Ο Αμίρ είχε αναπαράγει πολλά πειράματα κοινωνικής ψυχολογίας στο Ισραήλ, και διαπίστωσε ότι τα κύρια αποτελέσματα πράγματι αναπαράγονται ορθά, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο με τις αλληλοεπιδράσεις (interactions).

Εναρξη εργασιών συνεδρίου, Κυότο 1990. Είμαι δεύτερος από δεξιά . Δεξιά μου είναι ο Εντ Φλάϊσμαν (ΗΠΑ) πρώην πρόεδρος της IAAP, πριν δύο περιόδους και δίπλα του η Γαλλίδα Κλώντ Λεβί-Λεμπογιέ, η πρώην Πρόεδρος. Στη φωτογραφία υπάρχουν και οι Ιάπωνες οικοδεσπότες μας

Στις 24 Ιουλίου ήμουν Σχολιαστής στο Συμπόσιο με θέμα τη Διαπολιτισμική μελέτη του νοήματος της εργασίας (*Cross-Cultural Study of Meaning of Work*). Στις 26 Ιουλίου έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στις εργασίες της Ιαπωνικής Εταιρείας Βιομηχανικής και Οργανωτικής Ψυχολογίας (*Japanese Society for Industrial and Organizational Psychology*) επίσης στο Κιότο.

Την ίδια χρονιά επισκέφθηκα και πάλι την Ισπανία και πήγα στην Σαλαμάνκα, και εκεί με φιλοξένησε ο ντόπιος καθηγητής κοινωνικής ψυχολογίας. Αυτό ήταν ένα από τα πρώτα πανεπιστήμια και ιδρύθηκε το 1220. Μου έδειξαν το δωμάτιο με τους χάρτες που συμβουλευθήκε ο Κολόμβος πριν φύγει για το Νέο Κόσμο. Είδα την καθέδρα που χρησιμοποιούσαν οι καθηγητές, όταν δίδασκαν *ex cathedra*, από καθέδρας! Διάβαζαν και ερμήνευαν την Αγία Γραφή και οι φοιτητές μπορούσαν να κάνουν ερωτήσεις μόνο αργότερα στο

προαύλιο. Λέγεται ότι η Ιερά Εξέταση φυλάκισε έναν από τους καθηγητές για περισσότερο από ένα χρόνο και όταν αυτός επέστρεψε άρχισε τη διάλεξή του με το «Όπως σας έλεγα χθες ...». Εκείνη την περίοδο, όταν κάποιος φοιτητής έπαιρνε το διδακτορικό του δίπλωμα ήταν υποχρεωμένος να κάνει μια γιορτή με καλεσμένους όλους τους κατοίκους της Σαλαμάνκα. Για τη γιορτή θυσίαζαν ένα ταύρο και χρησιμοποιούσαν το αίμα του ταύρου για να γράψουν σε συγκεκριμένο τοίχο το όνομα του νέου διδάκτορα με την ημερομηνία απονομής του τίτλου. Είδα πολλά ονόματα σ' αυτό τον τοίχο. Εάν ο υποψήφιος για την απόκτηση διδακτορικού τίτλου αποτύγγανε στις εξετάσεις τον έβαζαν σε ένα κάρο και τον έδιωχναν από την πόλη.

1991

Η Λουΐζα άρχισε το μεταπτυχιακό της στη σχολή *Jane Addams School of Social Work* στο Πανεπιστήμιο του Ιλลินόις στο Σικάγο. Έμενε μαζί με μια φίλη σε ένα μικρό διαμέρισμα κοντά στο Ρίγκλεντ Φήλντ (*Wrigley Field*), το διάσημο γήπεδο του μπίιζμπολ.

Τις μέρες 18-24 Φεβρουαρίου είχα μια συνάντηση στο Πουέρτο Ρίκο επειδή στο ρόλο μου ως ο εκλεγμένος Πρόεδρος της Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (*Society for Cross-Cultural Research*) έπρεπε να φροντίσω την επιστημονική διοργάνωση του ετήσιου συνεδρίου. Μια τέτοια διοργάνωση απαιτούσε την σχεδόν πλήρη απασχόληση δύο μηνών για την επιλογή των άρθρων και την τοποθέτησή τους στο πρόγραμμα, έτσι ώστε ο ομιλητής να μην βρεθεί να παρουσιάζει δύο άρθρα ταυτόχρονα. Κάλεσα ως κεντρικό ομιλητή τον Σαλόμ Σουώρτζ (*Shalom Schwartz*) που ήταν εξαιρετικός. Στη διοργάνωση με βοήθησαν η Νίντια Λούκα (*Nydia Lucca*) και ο Άνχελ Πατσέκο (*Angel Pacheco*), που πραγματικά φρόντισαν για ένα καταπληκτικό κοινωνικό πρόγραμμα που συμπεριλάμβανε και χορούς του Πουέρτο Ρίκο.

Το καλοκαίρι επέστρεψα στην Ευρώπη μαζί με την Πόλα και τη Λουΐζα. Ο ξάδελφος της Πόλα, ο Νούσση (Nussi) ήταν τότε ο Πρόξενος της Αυστρίας στο Μιλάνο και περάσαμε μερικές μέρες μαζί τους. Ήταν μια ευκαιρία για τη Λουΐζα να γνωρίσει την Αλεξάνδρα, την Ελισάβετ και τη Νικόλ, τα ξαδέλφια της από την Αυστρία. Είδαμε αρκετά στο Μιλάνο, και το Μουσείο στη Σκάλα του Μιλάνου, αλλά δεν παρακολουθήσαμε καμία από τις παραστάσεις όπερας οι οποίες κοστίζουν πολύ ακριβά. Είδαμε επίσης το διάσημο έργο *Μυστικός Δείπνος* που βρίσκεται στην εκκλησία του Αγ.Αμβροσίου (San Ambrogio). Οδηγούσε η ξαδέρφη μας Μαίρη Τζέιν και έτσι επισκεφθήκαμε πολλές μικρές γραφικές πόλεις της περιοχής, όπως την Μπέργκαμο (Bergamo), την Βιτζέβανο (Vigevano) και στην Πάβια το εντυπωσιακό μοναστήρι των Καρτούσιων μοναχών. Είναι εντυπωσιακό ότι αυτές οι μικρές πόλεις της Ιταλίας με πληθυσμό περίπου 50.000 κατοίκων έχουν τόσα πολλά για να δείς, έχουν όμορφες πλατείες και συγκροτημένη αρχιτεκτονική. Αξιοποιήσαμε τη θέση του Μιλάνου, πήγαμε με το τρένο στο Λοκάρνο της Ελβετίας, μείναμε εκεί μια βραδιά σε ένα υπέροχο σημείο στη Λίμνη Ματζόρε και στη συνέχεια πήραμε το πλοίο προς το νότο για να δούμε το νησάκι Ιζόλε Μπορομέ (Isole Boromee). Μετά το Μιλάνο κατευθυνθήκαμε προς την Αυστρία με μια στάση στη Βερόνα, είχαμε ένα αξέχαστο γεύμα, αλλά και παρατηρήσαμε αυτό που οι κάτοικοι επιδεικνύουν στους τουρίστες ως το σπίτι και το μπαλκόνι της Ιουλιέττας.

Από τη Βιέννη πήγαμε με τρένο στην Μπρατισλάβα και την Πράγα. Η Μπρατισλάβα είναι τόσο κοντά στη Βιέννη που χρησιμοποιούσαν τραμ για να συνδέσουν τις δύο πόλεις. Και εδώ είχαμε ένα υπέροχο γεύμα αλλά με θέα το Δούναβη. Από τη Βιέννη συνεχίσαμε για την Πράγα. Η καταγωγή της φίλης μας στο Ιλνινός Χάνα Γουϊκερσάιμερ (Hanna Wickersheimer), ήταν από την Πράγα και είχε στην πόλη συγγενείς που μετά τη μετάπτωση από τον

κομμουνισμό στην οικονομία ελεύθερου εμπορίου δεν είχαν πλέον οικονομική άνεση και νοίκιαζαν σε τουρίστες ένα δωμάτιο στο σπίτι τους. Ο άνδρας της συγγενούς της, ο Γίρι Μάτετζισεκ (Jiri Matejicek) είχε διδακτορικό στον Τσεχικό πολιτισμό και κατά τη διάρκεια του κομμουνισμού εργαζόταν στο Εθνικό Θέατρο ως ειδικός στο θέμα. Με την αλλαγή του κομμουνιστικού καθεστώτος η θέση του καταργήθηκε κι έτσι αποφάσισε να γίνει τουριστικός οδηγός. Εκτός από την Τσεχική, μιλούσε άπταιστα Γαλλικά, κάτι που δεν μας πείραζε καθόλου, αφού και οι δύο μας μιλούμε άπταιστα Γαλλικά. Ο Γίρι μας πρόσφερε μια ανεπανάληπτη ξενάγηση της Πράγας. Έλαμπε από ενθουσιασμό μιλώντας για την πόλη που αγαπούσε τόσο πολύ. Μας έδωσε τόσες πληροφορίες για την ιστορία και την τοπική κουλτούρα που εξαντληθήκαμε ακούγοντάς τον, αλλά ήταν απλά θαυμάσια. Έλεγε πράγματα όπως «Εδώ έμενε ο Μότσαρτ όταν έγραφε τον Don Giovanni. Απέναντι έζησε ο Ντα Πόντε, που έγραψε το λιμπρέτο της όπερας. Αν ο Μότσαρτ είχε μια ιδέα στις 5 το πρωί, φώναζε τον Ντα Πόντε για να του πει ...». Καθώς περνούσαμε ένα κτίριο μας έλεγε «Εδώ είναι που πέταξαν τον Πρωθυπουργό από το παράθυρο την τάδε ώρα». Ο Γίρι γνώριζε με κάθε λεπτομέρεια τις ιστορίες γύρω από τη συναγωγή της Πράγας και το εβραϊκό νεκροταφείο.

Πήγαμε στην όπερα, σε μια παράσταση του Don Giovanni, με ένα εξαιρετικό Ρώσο Don Giovanni. Είδαμε μια παράσταση του περίφημου «μαύρου θεάτρου» που λειτουργούσε κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής περιόδου και κατάφερνε κρυφά, να ασκεί κριτική στο καθεστώς χρησιμοποιώντας σκιές αντί για πραγματικούς ανθρώπους.

Περπατήσαμε τόσο πολύ στην Πράγα που ήταν αναγκαίο να σταματήσουμε και να ξεκουραστούμε. Πήγαμε στην Ουγγαρία και παρακολούθησα το Διεθνές Συνέδριο για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Congress for Cross-Cultural Psychology). Το συνέδριο έγινε στο Ντέμπρετσεν (Debrecen), μια πόλη κοντά στα

σύνορα με τη Ρουμανία και το κέντρο του Ουγγρικού Προτεσταντισμού. Η διοργάνωση του συνεδρίου έγινε από τον φίλο μας Ιμπόλια Βάρι Ζιλάγκι (Ibolya Vari Szilagi) που κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια για την επιτυχία του συνεδρίου. Είχαμε δείπνο με τον Σίμχα Ρόνεν (Simcha Ronen) και τη σύζυγό του και μετά πήγαμε σε μια παμπ για να ακούσουμε αυθεντική τσιγγάνικη μουσική. Από το Ντέμπρετσεν, στο δρόμο προς τη Βουδαπέστη, ο Ιμπόλια φρόντισε να παρακολουθήσουμε και μια επίδειξη Ουγγρικής Ιππασίας, από τους διάσημους τσίκος (*csikos*), τους καουμπόης της Ουγγαρίας στη μέση της πούσζτα (*Puszt*), του μεγάλου κάμπου. Η επίδειξη ήταν αρκετά εντυπωσιακή, αλλά έτσι καθυστερήσαμε και φθάσαμε αργά για την τελετή έναρξης του 2^{ου} Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Ψυχολογίας στην Βουδαπέστη (European Congress of Psychology in Budapest).

Στις 8 Ιουλίου συμμετείχα ως συζητητής σε συμπόσιο στο συνέδριο και εξόργισα κάποιους από τους παρουσιαστές λέγοντάς τους ότι τα άρθρα τους ήταν δυσνόητα (*too difficult to follow*). Η Μαρίσα Ζαβαλόνι (Marissa Zavalloni) δεν μου ξαναμίλησε ποτέ από τότε. Στις 10 Ιουλίου προήδρευσα σε δύο συμπόσια και παρουσίασα και ένα άρθρο. Ενοχλήθηκα από τους διοργανωτές του συνεδρίου, γιατί έδωσαν μια πολύ μικρή αίθουσα για την ομιλία μου. Επειδή όμως είχα ένα πολύ μεγάλο ακροατήριο αναγκάστηκαν να ψάξουν για έναν άλλο διαθέσιμο χώρο και αυτό ροκάνισε το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου της διάλεξης. Με ενόχλησε επίσης το γεγονός ότι στην υποδοχή υπήρχε ελάχιστο φαγητό και μου δημιουργήθηκε η εικόνα ότι οι διοργανωτές προσπαθούσαν να βγάλουν χρήματα από το πρόγραμμα, αντί να υπηρετήσουν το Ευρωπαϊκό Συνέδριο Ψυχολογίας.

Στις 11 Ιουλίου προήδρευσα στην προσκεκλημένη ομιλία του διοργανωτή του συνεδρίου, καθηγητή Χουνιάντυ (Hunyady). Προφανώς το Hunyady είναι ένα διάσημο όνομα στην Ουγγαρία με

ρίζες που φθάνουν στον 16ο αιώνα, και νομίζω ότι τελικά ήταν εντελώς υπεροπτικά αδιάφορος σχετικά με την οργάνωση του συνεδρίου.

Ο Βίκτωρ Σάνουα (Victor Sanua) είχε διαβάσει στους New York Times για ένα γλυκό που σέρβιρε το Ζερμπά (Gerbaud), ένα διάσημο καφέ της Βουδαπέστης. Πήγαμε μαζί σε αυτό το καφέ, ώστε να μπορέσει να απολαύσει το γλυκό έδεσμα που είχε φτιαχτεί από πολλά παγωτά, και διάφορα λικέρ. Εγώ παρήγγειλα κάτι με λιγότερες θερμίδες. Δυστυχώς, ο Βίκτωρ δεν έζησε για πολύ μετά από αυτό.

Με την Πόλα κάναμε μια μικρή εκδρομή στο St. Andre, ένα όμορφο χωριό, κοντά στην Βουδαπέστη. Οι κάτοικοι του χωριού είναι κυρίως Ορθόδοξοι Σέρβοι, αλλά οι εκκλησίες του χωριού είναι και καθολικές και ορθόδοξες. Πολλοί κάτοικοι μιλούν Σέρβικα. Το φαγητό ήταν πολύ καλό αν και λίγο βαρύ. Ένα βράδυ στη Βουδαπέστη είδα έναν άνδρα που χτυπούσε μια γυναίκα στο δρόμο. Παρενέβην και κάλεσα την αστυνομία.

Ο φίλος μας ο κοινωνικός ψυχολόγος Ιμπόλια Βάρι Ζιλάγκι, φρόντισε να νοικιάσουμε ένα διαμέρισμα στη Βουδαπέστη. Έτσι είχαμε την ευκαιρία να ζήσουμε την καθημερινή ζωή των κατοίκων της πόλης. Φρόντισε επίσης να περάσουμε μια εβδομάδα στη λίμνη Μπάλατον, στη βίλα των καλοκαιρινών διακοπών της Ουγγρικής Ακαδημίας Επιστημών. Αυτή ήταν μια ευχάριστη περιοχή, το νερό της λίμνης ήταν ζεστό και κολυμπήσαμε άνετα. Παρ' όλα αυτά τα γεύματα στη βίλα ήταν αυγά για πρωινό, αυγά στο μεσημεριανό και αυγά στο δείπνο, καθώς και πολύ φουαγκρά. Όταν ρώτησα σχετικά με το προσδόκιμο ζωής στην περιοχή μου είπαν ότι ήταν 55. Αναρωτιέμαι αν αυτό που είπαν ήταν αλήθεια, αν και με τη συγκεκριμένη διατροφή δεν μου φαίνεται παράλογο.

Από την Ουγγαρία πήγα με τρένο στην Πολωνία για μια συνάντηση που είχε σχεδιαστεί για να εισάγει τη διαπολιτισμική ψυχολογία στους πολωνούς κοινωνικούς ψυχολόγους. Το συνέδριο έγινε στο Ντομπιεσκωφ (Dobieszkow) στα προάστια της Βαρσοβίας με διοργανωτή τον Πάβελ Μπόσκι (Pavel Boski), που είχε φύγει από την Πολωνία για τη Νιγηρία, κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής περιόδου στην Πολωνία. Θυμάμαι που έκανα την κριτική αναθεώρηση ενός διαπολιτισμικού άρθρου του όταν ήταν στη Νιγηρία. Το άρθρο ήταν πολύ καλό, αλλά τα Αγγλικά χρειάζονταν διορθώσεις και αφιέρωσα αρκετό χρόνο κάνοντας τις διορθώσεις των Αγγλικών. Το 1991 ο Μπόσκι είχε τοποθετηθεί στην Πολωνική Ακαδημία Επιστημών. Οι παρουσιαστές ήταν 5 πρώην στελέχη του Προεδρείου της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία και το ακροατήριο περιελάμβανε 30 Πολωνούς ακαδημαϊκούς ψυχολόγους από 5 πανεπιστήμια.

Στις 19 Ιουλίου έδωσα μια διάλεξη στα πλαίσια του εορτασμού της 100ης επετείου του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ στην Ιθάκη, στη Νέα Υόρκη. Η πρόσκληση για να δώσω αυτή τη διάλεξη μου έδειξε ότι με θεωρούν ένα από τους πιο πετυχημένους αποφοίτους του Παν/μιου. Είχα δείπνο με την Μπέθ και το Μπιλ Λάμπερτ και τους μίλησα για τις μελέτες μου στις οποίες έχω διαπιστώσει ότι τα άτομα σε συλλογικές κοινωνίες είναι πολύ πιο πιθανό να έχουν μεγαλύτερα επίπεδα διαφθοράς από τους ατομικιστές, όταν συναναστρέφονται με «ξένους», μέλη των άλλων ομάδων, των out-group. Από την άλλη πλευρά, τα ίδια άτομα είναι συχνά καλοπροαίρετα στην αντιμετώπιση των «δικών τους ανθρώπων», της δικής τους ομάδας, του in-group τους.

Τον Σεπτέμβριο συμμετείχα σε ένα πάνελ για τα προβλήματα της ψυχολογικής αξιολόγησης σε διαπολιτισμικό επίπεδο (*across culture*) και είχα διαλέξεις σχετικά με την αξιολόγηση σε όλες τις

κουλτούρες. Οι εργασίες ήταν μέρος μιας διάσκεψης για το μέλλον της ψυχολογικής αξιολόγησης, που διοργανώθηκε από την εταιρεία Personnel Decision, Inc. με έδρα τη Μιννεάπολη της Μινεσσότα. Είχα πάντα μια καλή σχέση με τον Μάρβ Ντανέτ (Marv Dunnette) που δημιούργησε αυτήν την εταιρεία, και χαιρόμουν να βλέπω ότι κάποιοι από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές μας είχαν μια θέση εργασίας εκεί. Δυστυχώς, ο Μάρβιν πέθανε λίγα χρόνια αργότερα.

Τον Οκτώβριο (4 και 5) συμμετείχα στο συνέδριο που διοργανώθηκε από τον Μάρτυ Φισμπάιν (Marty Fishbein), και περιελάμβανε τις συμμετοχές των Αλ Μπαντούρα (Al Bandura), Μάϊκλ Μπέκερ (Michael Becker) και Φρεντ Κάνφερ (Fred Kanfer). Ο σκοπός του συνεδρίου ήταν η ανάπτυξη ενός μοντέλου συμπεριφοράς που θα μπορούσε να καθοδηγήσει τις παρεμβάσεις στην αλλαγή συμπεριφορών που σχετίζονται με την επιδημία του AIDS. Συναντηθήκαμε σε ένα χώρο στο Μουσείο Σμιθσόνιαν στην Ουάσιγκτον και το μοντέλο μας δημοσιεύθηκε (Fishbein, Triandis et al: 2001). Δυστυχώς, και πάλι, ο Μάρτι πέθανε λίγα χρόνια αργότερα. Το πρόγραμμα Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Ιλλινόις είχε τα εξής επτά μέλη: Davis, Fishbein, Komorita, Laughlin, McGrath, τον εαυτό μου, και Wyer. Αυτή τη στιγμή μόνο ο Bob Wyer και εγώ εξακολουθούμε να είμαστε στη ζωή.

Αυτή τη χρονιά έγινε η δημοσίευση του άρθρου μας (Trafimow, Triandis, and Goto:1991) και υπήρξαν πολλές αναφορές σε αυτό. Το δείγμα φοιτητών είχε τυχαία καταταγεί σε δύο ομάδες. Από την μια ομάδα ζητήσαμε να σκέφτονται την οικογένεια και τους φίλους τους. Από την άλλη ομάδα ζητήσαμε να σκεφτούν άτομα που δεν ανήκαν στους δικούς τους ανθρώπους (outgroup). Στη συνέχεια μετρήσαμε το βαθμό συλλογικότητας με χρήση του τεστ «Είμαι ...», και με ανάλυση περιεχομένου των απαντήσεων ώστε να προσδιοριστεί ο αριθμός αυτών των απαντήσεων που εκφράζουν συλλογικότητα. Οι

οδηγίες της πρώτης ομάδας παρήγαγαν μεγαλύτερο αριθμό συλλογικών απαντήσεων. Σε ένα επιπλέον πείραμα παρουσιάσαμε θέματα με συλλογικότητα και θέματα με ατομικότητα και πήραμε το ίδιο αποτέλεσμα. Επομένως, τα άτομα μπορούν να γίνουν αλλοκεντρικοί ή ιδιοκεντρικοί απλά και μόνο με τη σκέψη αλλοκεντρικών ή ιδιοκεντρικών θεμάτων. Η ευαισθητοποίηση (priming) αποτελεί πλέον μια σημαντική μέθοδο της έρευνας σε αυτό τον τομέα, γιατί προσφέρει τον έλεγχο του πειράματος με τυχαία τοποθέτηση των ατόμων σε καταστάσεις στις οποίες έχουν προηγουμένως δεχθεί ερεθίσματα ή όχι.

Η Πόλα κι εγώ είχαμε την 25η επέτειο του γάμου μας και το γιορτάσαμε με μια κρουαζιέρα στην Καραϊβική. Η κρουαζιέρα άρχισε και τελείωσε στο Πουέρτο Ρίκο, όπου απολαύσαμε την φιλοξενία των Νίντια Λούκα και Άνχελ Πατσέκο, και είδαμε την υπέροχη ζούγκλα-πάρκο του Ελ Γιούνκε. Η Νίντια που είχε περάσει ένα χρόνο μαζί μου στο Ιλλινόις, ήταν ένα από τις περίπου δύο ντουζίνες παιδιά του πατέρα της, αδέρφια της επειδή ο πατέρας τους είχε πολλές σχέσεις και πριν φύγει από το Ιλλινόις για να επισκεφθεί το Πουέρτο Ρίκο αγόρασε δώρα για κάθε ένα από τα αδέρφια της και τα παιδιά τους. Η Νίντια και ο Άνχελ άνοιξαν τη σαμπάνια για να ξεκινήσει η γιορτή μας. Η κρουαζιέρα περιλάμβανε την Αντίγκουα, τον Άγιο Θωμά (St. Thomas), τον Άγιο Ιωάννη (St. John), τη Μαρτινίκα, το Σεν Μαρτέν (St. Martin), και τα Μπαρμπάντος. Μας άρεσαν ιδιαίτερα τα τρία νησιά Μαρτινίκα, Σεν Μαρτέν και Μπαρμπάντος. Η Μαρτινίκα είναι ένα Γαλλικό κομμ άτι με πολύ καλή κουζίνα. Οι κάτοικοί της αντέγραψαν οτιδήποτε Γαλλικό μέχρι και την καλλιγραφία των μενού στα εστιατόρια. Το Σεν Μαρτέν είναι το μισό γαλλικό και το άλλο μισό ολλανδικό με μια υπέροχη παραλία. Απολαύσαμε ένα ωραίο *cafe au lait* στη γαλλική πλευρά, ενώ στα Μπαρμπάντος, γευτήκαμε την εμπειρία της μειονότητας. Σε έναν από τους δρόμους βρεθήκαμε να

μας περιβάλλουν μόνο μαύροι κάτοι κοι. Τελικά είναι πραγματικά περίεργο όταν βρίσκεται κανείς στη μειονότητα.

Στην Αντίγκουα είδαμε στο λιμάνι μια θαυμάσια θαλαμηγό που ανήκε σε κάποιο Άγγλο υπήκοο. Μας είπαν ότι ο ιδιοκτήτης φθάνει αεροπορικώς από το Λονδίνο κάθε τόσο και τη χρησιμοποιεί, αλλά για το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου το σκάφος βρίσκεται ακριβώς εκεί στο λιμάνι, με πλήρωμα 20 ατόμων! Αυτό το άτομο πρέπει να είναι απίστευτα πλούσιο ώστε να μπορεί να καλύπτει τέτοια πολυτέλεια και κάπως έτσι γεννιέται το ερώτημα: Μπορεί ο κόσμος να επιβιώσει με τόση ανισότητα; Τα στοιχεία σαφέστατα αποδεικνύουν ότι όσο μεγαλύτερη η ανισότητα, τόσο χειρότερη είναι η υγεία του πληθυσμού, τόσο μεγαλύτερη η δυστυχία, τόσο πιο συχνό το έγκλημα, τόση περισσότερη η βία, τόσο μικρότερη η διάρκεια ζωής αλλά και τόσο μεγαλύτερη η αδιαφορία των ατόμων για την προστασία του περιβάλλοντος. Φαίνεται ότι στη διάρκεια της ζωής μου η ανισότητα έχει αυξηθεί αισθητά. Θυμάμαι με νοσταλγία τα χρόνια της κυβερνητικής περιόδου του Αϊζενχάουερ, όταν ο ανώτατος φορολογικός συντελεστής ήταν 92%.

1992

Η Λουίζα ολοκλήρωσε το μεταπτυχιακό της ως Κοινωνική Λειτουργός. Με την αποφοίτησή της, μας ενημέρωσε ότι πλέον ήθελε να ζήσει στην Καλιφόρνια, επειδή δεν της άρεσε το κλίμα στο Ιλλινόις και ήδη δύο από τις καλύτερες φίλες της ήταν στο Σαν Φρανσίσκο και θα μπορούσαν να συγκατοικήσουν. Έτσι της είπαμε ότι θα μπορούσαμε να την στηρίξουμε για ένα χρονικό διάστημα, μέχρι να βρει κάποια δουλειά. Η Λουίζα πράγματι κατάφερε να βρει αρκετές θέσεις στο Σαν Φρανσίσκο: εργάστηκε λίγες ώρες την εβδομάδα σε κλινικό έργο, λίγες ώρες σε ιππικό όμιλο με νεαρά άτομα που βελτίωναν την ψυχική τους υγεία με τη φροντίδα των αλόγων και την

ιπασσία, αλλά και λίγες ώρες στο τηλεφωνικό κέντρο του σχολείου, *Weekend en Español*. Η τελευταία εργασία της αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη, αφού παρέδιδαν μαθήματα Ισπανικών. Η Λουΐζα σύντομα ανακάλυψε ότι η γνώση των Ισπανικών αποτελεί βασική δεξιότητα για όσους θέλουν να απασχολούνται σε εργασίες Κοινωνικών Λειτουργιών στην Καλιφόρνια. Ενίσχυσε περισσότερο τις γνώσεις της στα Ισπανικά με μαθήματα στο Κουερναβάκα του Μεξικού και αργότερα στην Κόστα Ρίκα. Με τον καιρό τα Ισπανικά της έγιναν άπταιστα και ήταν ένας σημαντικός παράγοντας για την επιτυχή πρόσληψή της στο κλάδο της Κοινωνικής Εργασίας.

Ένα βράδυ, το 2010, όταν ήμασταν όλοι διακοπές στο Νουέβο Βαγιάρτα (Nuevo Vallarta) μας εντυπωσίασε πραγματικά όταν εξαπέλυσε έναν χείμαρρο ισπανικών σε ένα άτομο της ασφάλειας του θέρετρου που μας ανάγκασε να περπατήσουμε έναν απότομο λόφο στο σκοτάδι, αντί να μας μεταφέρει χρησιμοποιώντας το αμαξίδιο του γκολφ. Επιβεβαίωσε, ότι ένα σημάδι της αληθινής ευχέρειας σε μια γλώσσα είναι να μπορείς να βρίζεις αποτελεσματικά! Εκείνη τη χρονιά η Λουΐζα πήρε και την άδεια άσκησης επαγγέλματος Κοινωνικής Λειτουργού στην Καλιφόρνια, αφού ολοκλήρωσε και τις 3.000 ώρες εποπτείας που απαιτούσε η πολιτεία της Καλιφόρνια για την έκδοση της άδειας.

Τον Ιανουάριο επισκεφθήκαμε τη Μαδρίτη στην Ισπανία, για να ελέγξω τις προετοιμασίες για το Διεθνές Συνέδριο Ψυχολογίας του 1994 (International Congress of Psychology). Έδωσα μια Συνέντευξη Τύπου στα Ισπανικά Μέσα Ενημέρωσης, ως Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (International Association of Applied Psychology IAAP), σχετικά με την προσφορά των ψυχολόγων στην κοινωνία. Επιπλέον, είχα μια συνέντευξη με το περιοδικό Ψυχολογίας, *Papeles del Psicologo*, αναφορικά με τους λόγους επιλογής της Μαδρίτης από την IAAP, το πώς αξιολογούσα την

Ψυχολογία στην Ισπανία, τις εξελίξεις στην ψυχολογία στην Λατινική Αμερική, τα επιτεύγματα των Ισπανών ψυχολόγων στις ΗΠΑ, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η εφαρμοσμένη ψυχολογία στην εκατονταετηρίδα του ΑΡΑ.

Στις 29 Φεβρουαρίου έδωσα την εναρκτήρια Ομιλία του Προέδρου στις εργασίες της Εταιρείας Συγκριτικών Ερευνών στη Σάντα Φε στο Νέο Μεξικό. Η Σάντα Φε έχει μερικά ωραία μουσεία, αλλά ίσως το πιο εντυπωσιακό είναι το Μουσείο των γηγενών Αμερικανών, το Μουσείο Ινδιάνικης Τέχνης και Πολιτισμού. Περάσαμε επίσης πολύ όμορφα με δείπνο και συζήτηση με τον Αλμπέρτο Πεπιτόν.

Στις 11 - 13 Ιουνίου έδωσα την εναρκτήρια διάλεξη στη Διεθνή Διάσκεψη για τα Συναισθήματα και την Κουλτούρα, (International Conference on Emotion and Culture) που διοργανώθηκε από την Χέιζελ Μάρκους (Hazel Markus) και τον Σινόμπου Κιταγιαμά (Shinobu Kitayama) στην πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου του Όρεγκον, στην Γιουτζίν. Ο Σινόμπου μας κάλεσε στο σπίτι του για ένα πάρτυ. Εκμεταλλεύθηκα το γεγονός ότι ήμασταν στο Όρεγκον και επισκέφτηκα την λίμνη Μεγάλος Κρατήρας (*Great Crater*), ένα από τα πιο εντυπωσιακά εθνικά πάρκα, με το βάθος της λίμνης να είναι περίπου 500 μέτρα και να της χαρίζει το πιο υπέροχο μπλε χρώμα.

Στις 17 Ιουνίου, στην πανεπιστημιούπολη στο Μπέλινχαμ (*Bellingham*) του Πανεπιστημίου της Δυτικής Ουάσιγκτον, είχα επίσης την εναρκτήρια ομιλία στην ημερίδα «Διαπολιτισμική Διαμόρφωση των Βασικών Κειμένων της Ψυχολογίας για ευαισθητοποίηση στην Κουλτούρα» (*Making Basic Texts in Psychology More Culture-Inclusive and Culture-Sensitive*). Ο Γουόλτ Λόννερ (Walt Lonner) που ήταν ο διοργανωτής, με κάλεσε στο σπίτι

του που έχει υπέροχη θέα. Στην πραγματικότητα, όλη η περιοχή είναι πανέμορφη με εκτεταμένα δάση.

Στις 6 Ιουλίου έδωσα μια διάλεξη στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Γκίεσεν (Giessen) στη Γερμανία που μου έδωσε την ευκαιρία να δω από κοντά την Φρανκφούρτη, την οικονομική πρωτεύουσα της Γερμανίας. Η πόλη μου θύμιζε πιο πολύ τις πόλεις στην Αμερική. Σαν αποτέλεσμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεν υπήρχαν παρά ελάχιστα παλιά κτίρια.

Στις 8 Ιουλίου έδωσα μια διάλεξη για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Εκπαίδευση στο Ινστιτούτο Μαξ Πλάνκ στο Βερολίνο στη Γερμανία. Η διάλεξη βασίστηκε σε σχετικό άρθρο μου που είχε δημοσιευθεί στο *Psychological Review*. Αναφέρθηκα σε δίπολα κοινωνικών διαστάσεων. Αναφέρθηκα στην απλότητα και την πολυπλοκότητα μιας κοινωνίας (η απλότητα έχει λίγους ρόλους – η πολυπλοκότητα μπορεί να έχει και 250,000 ρόλους) και το πόσο «σφιχτή» ή «χαλαρή» είναι (*tightness-looseness*). Σε μια «σφιχτή» κοινωνία τα άτομα πρέπει να συμπεριφέρονται όπως πρέπει, ενώ σε «χαλαρές» κοινωνίες το άτομο μπορεί να φέρεται όπως το ίδιο προτιμά. Ουσιαστικό δίπολο ήταν και η συλλογικότητα με τον ατομικισμό (*collectivism-individualism*). Ο Πωλ Μπάλτες (Paul Baltes), ο Διευθυντής του Ινστιτούτου, θεώρησε ότι ίσως η διάσταση *tightness*, το πόσο «σφιχτή» είναι μια κοινωνία, αποδειχθεί η πιο ενδιαφέρουσα. Πράγματι, αυτό ακριβώς απέδειξαν τα δεδομένα του έργου της Μισέλ Γκέλφαντ (Michele Gelfand) που μελέτησε αυτή τη διάσταση με στοιχεία από όλες τις 50 πολιτείες των ΗΠΑ αλλά και από άλλες κουλτούρες. Ο Μπάλτες ήταν ένας πραγματικά φωτισμένος άνθρωπος και ο θάνατός του το 2006 σε ηλικία 67 ετών, ήταν μια μεγάλη απώλεια για την Ψυχολογία.

Το συνέδριο του Μπέλινχαμ συζήτησε την εισαγωγή της διαπολιτισμικής ψυχολογίας στα βιβλία της ψυχολογίας. Διακρίνονται οι Τζων Μπέρρυ, Γουώλτ Λόννερ, Γιούρις Ντράγουνς, Σιτζεμ Καγιτσιμπάσι, Ριτς Μπρίσλιν, Νταρμ Μπαβούκ, Γιούχολ Κιμ, Κβोक Λιούνγκ και Χάρρυ Χούι.

Θεωρώ ότι το Βερολίνο είναι μια πολύ συναρπαστική πόλη, με τρεις όπερες, και εξαιρετικά μουσεία. Ανήκει πραγματικά στις μεγάλες πρωτεύουσες του κόσμου. Το Βερολίνο σήμερα είναι πολύ διαφορετικό από το Βερολίνο που γνώρισα το 1973. Ακόμη και το Ανατολικό Βερολίνο φαίνεται πλέον σύγχρονο και λάμπει.

Στις 14 Ιουλίου έδωσα την εναρκτήρια ομιλία, στην τελετή έναρξης του Συνεδρίου της Διεθνούς Έταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (International Association for Cross-Cultural Psychology, IACCP), στη Λιέγη του Βελγίου. Το συνέδριο έλαβε χώρα σε ένα πολύ όμορφο κτίριο σε μια δασώδη περιοχή. Η Λιέγη είναι μια ιδιαίτερα φιλόξενη πόλη.

Στις 15 Ιουλίου συμμετείχα σ' ένα συμπόσιο σχετικά με την Επιστημολογία στη Διαπολιτισμική Έρευνα στο Συνέδριο της IACCP στη Λιέγη, αλλά από κοινού με τη ARIC, την αντίστοιχη Γαλλόφωνη Ένωση. Η ARIC δεν έγινε ποτέ τόσο ορατή όσο η IACCP, και δεν είμαι βέβαιος ότι σήμερα είναι ακόμη ενεργή. Γενικά, υπάρχει μια αδιαμφισβήτητη τάση στα επιστημονικά συνέδρια να χρησιμοποιούνται κυρίως τα Αγγλικά και πραγματικά λυπάμαι, επειδή υπάρχει ένας μεγάλος πληθυσμός από την Αφρική που μιλάει μόνο Γαλλικά. Στη συνεδρίαση της Λιέγης ήμουν επίσης συζητητής και σε δύο ακόμη συμπόσια.

Στις 17 έως τις 19 Ιουλίου προήδρευσα της Εκτελεστικής Επιτροπής της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, στις Βρυξέλλες (International Association of Applied Psychology). Στη συνέχεια, από τις 19 έως τις 24 Ιουλίου συμμετείχα σε δύο συμπόσια στις εργασίες του Διεθνούς Συνεδρίου Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Congress of Scientific Psychology), και ήμουν συζητητής σε ακόμη ένα συμπόσιο. Στο πάρκο του συνεδριακού κέντρου που πραγματοποιήθηκε το Συνέδριο υπήρχε και μια ενδιαφέρουσα έκθεση με μικρογραφίες των πιο σημαντικών κτιρίων του κόσμου. Για παράδειγμα, υπήρχε ένα αντίγραφο της Ακρόπολης ύψους περίπου πενήντα εκατοστών. Είχαν τα ολλανδικά κανάλια, εικόνες από Παρίσι, και ενδιαφέροντα αξιοθέατα. Χάρηκα πραγματικά που είδα αυτή την έκθεση.

Στις Βρυξέλλες έμεινα σε ένα πανδοχείο (*Bed and Breakfast*) και είχα πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις με τον ιδιοκτήτη, ένα γαλλόφωνο λογιστή. Συζητήσαμε για την κυβέρνηση του Βελγίου με όλες τις αναποτελεσματικότητες και τα λάθη που κάνει. Τον παρηγόρησα λέγοντάς του ότι όλες οι κυβερνήσεις κάνουν λάθη. Ωστόσο, η σύγκρουση μεταξύ των Γαλλόφωνων και των Φλαμανδών Βέλγων είναι πολύ ατυχής. Για παράδειγμα, γνωρίζω ότι διαίρεσαν την βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Louvain, και τοποθέτησαν τους τόμους των ζυγών αριθμών των ακαδημαϊκών περιοδικών (*journals*) στη Λουβέν (Louvain) και τους τόμους των μονών αριθμών των περιοδικών στο αντίστοιχο Γαλλόφωνο πανεπιστήμιο νότια των Βρυξελλών.

Μερικές μέρες αργότερα, στις 25-27 Ιουλίου, παρευρέθηκα στο συνέδριο που διοργάνωσε ο φίλος μου Σαλόμ Σουώρτζ (Shalom Schwartz) στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ στην Ολλανδία, σχετικά με τη Διαπολιτισμική Μελέτη των Αξιών, και λειτούργησα ως Σχολιαστής αλλά και συμμετέχων. Το Άμστερνταμ είναι μια ευχάριστη πόλη επειδή τα κανάλια της δίνουν μια θέα με όμορφους ορίζοντες.

Στις 18 Αυγούστου έκανα μια παρουσίαση στο Αμερικανικό Ίδρυμα Ψυχολογίας στην Ουάσιγκτον (American Psychological Foundation in Washington, D.C) για τις ανάγκες της Διεθνούς Ψυχολογίας. Όταν στη δεκαετία του 1950 άρχισα την καριέρα μου στην ψυχολογία, η κουλτούρα δεν ήταν κάτι που ενδιέφερε τον κλάδο. Χάρη στις προσπάθειες των διαπολιτισμικών και πολιτισμικών ψυχολόγων η Διαπολιτισμική Ψυχολογία αποτελεί πλέον ένα ουσιαστικό κλάδο της Ψυχολογίας. Το 2013 ο Αμερικανικός Ψυχολογικός Σύλλογος (APA) κυκλοφόρησε τους τίτλους περίπου 50 τόμων που αφορούσαν την κουλτούρα και είχε εκδώσει μόνο ο APA.

Τον Σεπτέμβριο, από τις 17 έως τις 19, συμμετείχα στις εργασίες της Επιτροπής Νέων Κατευθύνσεων (Committee on New Directions) για το Κέντρο Μελετών Ανατολή-Δύση (East-West Center) στην Χονολουλού στη Χαβάη. Η επιτροπή συζήτησε το μέλλον του Κέντρου και συμμετείχαν και πολλοί ανθρωπολόγοι που είχαν επηρεαστεί από τον Γάλλο φιλόσοφο Ζακ Ντεριντά που ήταν υπέρ της ερμηνείας και κατά του ορθολογισμού. Όταν τους παρουσίασα εργασίες με ποσοτικά δεδομένα τα απέρριψαν με έντονα συναισθήματα. Είπα ότι αυτές οι κινήσεις οδηγούν την ανθρωπολογία στο χείλος της εξαφάνισης, κάτι που πραγματικά συνέβη μερικά χρόνια αργότερα, όταν το Κέντρο αναδιοργανώθηκε και τότε αποφάσισαν να αποκλείσουν τις «ερμηνευτικές» (*interpretive*) εργασίες. Η Ανθρωπολογία έχει δύο άξονες. Ο ένας άξονας στον οποίο ανήκουν και τα μέλη της Εταιρείας Συγκριτικής Έρευνας, είναι επιστημονικός. Ο άλλος άξονας είναι «ερμηνευτικός», και κατά τη γνώμη μου, είναι ένας άκρως υποκειμενικός άξονας που βρίσκεται πιο κοντά στην τέχνη παρά στην επιστήμη.

Στις 24 Σεπτεμβρίου έδωσα μια διάλεξη, ανοιχτή για όλο το κολλέγιο στο Κολλέγιο Νοξ στο Γκέϊλσμπουργκ (*Galesburg*) του Ιλλινόις. Το Νοξ και άλλα συναφή κολλέγια είναι πολύ καλά εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά οι διδάσκοντες δεν έχουν κάποια ιδιαίτερη εξειδίκευση και ασχολούνται ελάχιστα ή καθόλου με την έρευνα. Δίνουν όμως έμφαση στη διδασκαλία και υποθέτω ότι η διδασκαλία είναι καλύτερη σε αυτά τα κολλέγια παρά σε χώρους όπως το Χάρβαρντ, το Γέιλ ή το Πρίνστον. Από την άλλη, οι φοιτητές δεν έχουν την ευκαιρία να συναντήσουν καθηγητές που γνωρίζουν σε βάθος το αντικείμενό τους και μπορούν να παρουσιάσουν ευρήματα από δικές τους έρευνες που δεν έχουν ακόμη δημοσιευθεί. Προσωπικά, αισθανόμουν πολύ ενθουσιασμένος όταν παρουσίαζα στην τάξη τις δικές μου εργασίες, και θεωρώ ότι κάτι τέτοιο μάλλον λείπει από κολλέγια όπως το Νοξ. Με βάση τις δικές μου

παρατηρήσεις, όταν η Λουΐζα φοιτούσε στο Νορθγουέστερν, είχε πολύ περισσότερες γραπτές εργασίες και δέχθηκε πιο διεξοδικά διορθωτικές παρεμβάσεις σε σχέση με τις διορθώσεις που έκανα εγώ στους προπτυχιακούς μου φοιτητές. Θεωρώ ότι ενώ η διδασκαλία μου σε μεταπτυχιακούς φοιτητές ήταν εξαιρετική, η διδασκαλία των προπτυχιακών φοιτητών μου δεν ήταν τόσο καλή όσο είναι στα μικρότερα κολλέγια. Συμπεράνα λοιπόν ότι οι φοιτητές που επιθυμούν να συνεχίσουν τις μεταπτυχιακές σπουδές τους θα έχουν μεγαλύτερη επιτυχία αν από την αρχή εγγραφούν σε πανεπιστήμια με ερευνητικό κλάδο με την προϋπόθεση ότι θα συνεχίσουν εκεί και το μεταπτυχιακό τους. Ωστόσο, όσοι επιθυμούν μόνο την ολοκλήρωση των βασικών σπουδών (ένα πτυχίο *bachelors*), θα πρέπει να δουν πολύ σοβαρά τα μικρά κολλέγια.

Είναι ενδιαφέρον ότι στην Ευρώπη, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαχωρίζουν την εκπαίδευση που πραγματοποιείται στα πανεπιστήμια, από την έρευνα, η οποία γίνεται σε Ερευνητικά Ινστιτούτα των Ακαδημιών της επιστήμης τους ή των κλάδων. Αυτό επιτρέπει σε άτομα που έχουν πάθος για την έρευνα για να εργαστούν στο σωστό περιβάλλον. Θυμάμαι ένα περιστατικό από την ιστορία της ψυχολογίας: Ο Χέλμχολτς (*Helmholtz*) είχε αναρτήσει μια πινακίδα που έλεγε ότι δεν θα υπάρξουν διαλέξεις για κάποιο χρονικό διάστημα, επειδή ασχολείται με μια συναρπαστική έρευνα. Από την άλλη πλευρά, εγώ στη διδασκαλία μου συχνά έφερνα υλικό που μόλις είχα ανακαλύψει, και αυτό εκτιμώ ότι μάλλον έκανε το μάθημα πιο συναρπαστικό για τους φοιτητές. Υποψιάζομαι ότι δεν υπάρχει μια τέλεια προσέγγιση.

1993

Έξελέγην μέλος της Εθνικής Επιτροπής του Συμβουλίου Ερευνών Συμπεριφοράς, Κοινωνικών Επιστημών και Εκπαίδευσης

(*National Research Council Commission on Behavior, Social Sciences and Education*), της Εθνικής Επιτροπής των ΗΠΑ για τη Διεθνή Ένωση Επιστημών Ψυχολογίας 1993-1999 (*U.S. National Committee for the International Union of Psychological Sciences 1993-1999*).

Αυτή η επιτροπή συζήτησε, μεταξύ άλλων και τον τρόπο με τον οποίο ο κλάδος της Ψυχολογίας θα μπορούσε να αναπτυχθεί ώστε να συμπεριλάβει και τις αντιλήψεις άλλων ατόμων από διαφορετικές κουλτούρες.

Έδωσα μια διάλεξη (colloquium) στο Ινστιτούτο Επιστημών Συμπεριφοράς (Behavioral Sciences Institute) του Πανεπιστημίου Σίτυ (City) της Νέας Υόρκης στη Νέα Υόρκη. Μετά την ομιλία μου με κάλεσαν σε ένα πάρτι στο σπίτι ενός μέλους ΔΕΠ (Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού), που βρίσκονταν πολύ κοντά στο Ινστιτούτο. Με εντυπωσίασε το μικρό μέγεθος των δωματίων και μου θύμισε το σπίτι ενός άλλου μέλους ΔΕΠ στην Κοπεγχάγη, Δανία.

Τον Ιούλιο συμμετείχα στο Παναμερικανικό Συνέδριο Ψυχολογίας (Interamerican Congress of Psychology) στο Σαντιάγκο της Χιλής και στις 5 Ιουλίου συμμετείχα στο συμπόσιο για τις δυνατότητες Συνεργασίας μεταξύ Ψυχολόγων Βορείου και Νοτίου Αμερικής. Η θερμοκρασία στο Σαντιάγκο ήταν μόλις περίπου 10 βαθμούς Κελσίου και δεν ήταν καθόλου άνετο να μένουμε σε μη θερμαινόμενους χώρους για ώρες. Ταξίδεψα στο γραφικό Βαλπαραΐζο με τους απότομους δρόμους του και την εντυπωσιακή θέα του ωκεανού. Με το συνάδελφο Έκτορ Μπετανκούρ (Hector Betancourt), που είναι Χιλιανός, κάναμε μια εκδρομή στις Άνδεις και ήταν ενδιαφέρον να βλέπουμε τους φοίνικες και τα τροπικά φυτά να απλώνονται μακριά μέχρι τις πλαγιές της οροσειράς.

Στο ίδιο Συνέδριο, στις 7 Ιουλίου, έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση με θέμα «Ατομικότητα και Συλλογικότητα»

(*Individualism-Collectivism*) και στις 8 Ιουλίου προήδρευσα το συμπόσιο που διοργάνωσαν από κοινού η Διεθνής Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, η Διεθνής Ένωση Επιστημών Ψυχολογίας (International Union of Psychological Sciences), και η Διεθνής Εταιρεία για την Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP), με θέμα «Τι μπορούν να προσφέρουν οι Ψυχολόγοι στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν τον Πληθυσμό και το Περιβάλλον;»

Αυτή τη χρονιά έγραψα το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου μου Κουλτούρα και Κοινωνική Συμπεριφορά (*Culture and Social Behavior*, McGraw-Hill:1994) και το βιβλίο μου Ατομικότητα και Συλλογικότητα (*Individualism and Collectivism*, Westview Press:1995). Η τοποθέτησή μου στο Κέντρο Μελετών Ανατολή-Δύση (East-West Center) στη Χαβάη έκανε την ανάπτυξη του δεύτερου βιβλίου ιδιαίτερα εύκολη. Το Κέντρο παρείχε υπολογιστές, γραμματειακή υποστήριξη και βιβλιοθήκη. Το Πανεπιστήμιο της Χαβάης που είναι στην ίδια Πανεπιστημιούπολη με το Κέντρο είχε στη βιβλιοθήκη του 4.000.000 εύκολα προσβάσιμους τόμους. Ο Ρίτς Μπρίσλιν (Richard Brislin) βοήθησε επίσης με πολλούς τρόπους. Το καθημερινό πρόγραμμα μου ήταν να πηγαίνω στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στις 5 το πρωί και να εργάζομαι εκεί μέχρι το μεσημεριανό γεύμα. Στη συνέχεια κολύμπι, δείπνο και βέβαια ύπνος από πολύ νωρίς. Καθώς γράφω αυτό το 2013 με εκπλήσσει το γεγονός ότι μετά από σχεδόν 20 χρόνια εξακολουθώ να λαμβάνω δικαιώματα από τον τόμο του 1995.

Το καλοκαίρι πήγαμε στη Μασαχουσέτη, στο νησάκι Μάρθας Βίνγιαρντ (Martha's Vineyard) για το γάμο της Σήλα Φίντλεϋ (Sheila Findley). Η τελετή ήταν εντυπωσιακή, αλλά δυστυχώς ο γάμος δεν κράτησε. Το πιο αξιομνημόνευτο μέρος του γάμου ήταν η συμπεριφορά του πατέρα του γαμπρού και των περισσότερων καλεσμένων που μονοπώλησαν σχεδόν ολόκληρη την εκδήλωση με το

να τραγουδούν τον ύμνο του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ. Ήταν κάπως ενοχλητικοί, λες και το Χάρβαρντ βρίσκεται σε άλλο πλανήτη. Παρ' όλα αυτά, το Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Ιλλινόις έχει συχνά βαθμολογηθεί καλύτερα από το αντίστοιχο του Χάρβαρντ. Θεωρώ ότι η τεράστια φήμη του Χάρβαρντ οφείλεται στη γνωστική απλότητα του πληθυσμού. Ο κόσμος γενικά θυμάται πολύ λίγα πανεπιστήμια.

Η βαθιά γνώση μου για το Κορνέλ, που και αυτό όπως το Χάρβαρντ ανήκει στα Πανεπιστήμια της άτυπης Λίγκας του Κισσού (Ivy League), αλλά και για το Ιλλινόις που δεν είναι στη Λίγκα, δείχνει ότι ουσιαστικά υπάρχει πολύ μικρή διαφορά μεταξύ τους, εκτός από το ότι η ποιότητα των Τμημάτων στο Κορνέλ είναι πιο ισορροπημένη με όλα τα Τμήματα να είναι πολύ καλά, ενώ στο Ιλλινόις η ποιότητα είναι ακανόνιστη. Υπάρχουν περίπου δύο ντουζίνες άριστων Τμημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του Τμήματος της Ψυχολογίας, ενώ τα υπόλοιπα είναι απλά επαρκή. Το 1969 αν και μου δόθηκε η ευκαιρία να επιστρέψω με την Πόλα στο Κορνέλ, αποφάσισα να μείνω στο Ιλλινόις. Στην πραγματικότητα η Πόλα αντιπαθούσε το Κορνέλ και την Ιθάκη (Ithaca) επειδή δεν είχαν φιλικό περιβάλλον και ήταν και γεωγραφικά απομονωμένα. Η συλλογικότητα του Τμήματος στο Ιλλινόις το έκανε πολύ ελκυστικό ενώ αντιθέτως, άκουσα φοβερές ιστορίες για συγκρούσεις μελών ΔΕΠ στη Λίγκα του Κισσού. Πρέπει όμως να ομολογήσω ότι το Χάρβαρντ κινείται πάρα πολύ καλά αφού λόγω της καλής του φήμης δέχεται αιτήσεις από τους λαμπρότερους φοιτητές. Σε αντίθεση, το Ιλλινόις πηγαίνει καλύτερα με φοιτητές από το εξωτερικό, γιατί έχει εξαιρετική φήμη στην Ανατολική Ασία και τη Λατινική Αμερική. Μετά από αυτό το γάμο πήγαμε στον Καναδά και σταματήσαμε στο Σεν Ζαν Συρ Ρισελιέ (St Jean-sur-Richelieu) στην πόλη που έμεινα για ένα χρόνο ενώ φοιτούσα στο Μαγκκίλ.

Το καλοκαίρι μείναμε για μια-δυο εβδομάδες στη Χαβάη. Πήγαμε στη Χάννα (Hanna) στο Μάουι με εκδρομή από γραφείο τουρισμού και έτσι αποφύγαμε την οδήγηση στο στενό, με στροφές και μέσα από γκρεμούς ανατριχιαστικό δρόμο (). Καθ' οδόν είδαμε εντυπωσιακούς καταρράκτες, μια περιοχή με επτά λίμνες, αλλά και το μανσωλείο του Λίντμπεργκ που τάφηκε εκεί.

1994

Ο Αμερικανικός Ψυχολογικός Σύλλογος (American Psychological Association, APA) με χαρακτήρισε Διακεκριμένο Επιστημονικό Λέκτορα (Distinguished Scientist Lecturer) για τη σύνοδο του 1994. Το άρθρο μου «Εξαγωγή των Ημικών Χαρακτηριστικών της Διαφορετικότητας» (*Extracting the Emics of Diversity*), βραβεύθηκε από την Διεθνή Ακαδημία για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (International Academy for Intercultural Research) ως το καλύτερο άρθρο της χρονιάς. Το 1994 έλαβα επίσης το βραβείο Κλάινμπεργκ από την Εταιρεία Ψυχολογικών Μελετών Κοινωνικών Θεμάτων (Society for the Psychological Study of Social Issues, SPSSI) για το άρθρο μου (Triandis:1993).

Στις 14 Ιανουαρίου είχα την Εναρκτήρια Ομιλία στην συνάντηση της Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας του Τέξας (Texas Social Psychological Society) στο Ελ Πάσο. Η πόλη μας χάρισε μια εντυπωσιακή διαπολιτισμική εμπειρία γιατί έμοιαζε κάπως με πόλη του Τέξας αλλά και κάπως με πόλη του Μεξικού και με πολλά άτομα να είναι ολοκληρωτικά δίγλωσσοι. Ακριβώς επειδή ήμασταν στα σύνορα με το Μεξικό, μπορέσαμε να βαδίσουμε απέναντι, στην πόλη του Χουαρέζ, να ψωνίσουμε, να γευματίσουμε και να επιστρέψουμε στο ξενοδοχείο μας. Στο ταξίδι της επιστροφής πληρώσαμε 25 σεντς για την είσοδό μας στις ΗΠΑ. Επισκεφθήκαμε φίλους μας που είχαν συνταξιοδοτηθεί και έμεναν στο Λας Κρούσες (Las Cruces) στο Νέο

Μεξικό, και απολαύσαμε το μεξικανικό περιβάλλον και τη μεξικάνικη κουζίνα της περιοχής. Τέλος, ακούσαμε μια εκπληκτικά καλή συναυλία (κουαρτέτο εγχόρδων) στο Ελ Πάσο και επισκεφθήκαμε ένα Μουσείο τέχνης, που ειδικεύεται σε έργα Ευρωπαϊκής και Μεξικάνικης τέχνης. Τελευταία όμως το Χουαρέζ έχει γίνει η πιο επικίνδυνη πόλη στο Μεξικό και δεν είναι πλέον ασφαλής για κάποιον να την επισκεφθεί.

Στις 9 και 10 Φεβρουαρίου συμμετείχα στη Συνέλευση του 21ου Αιώνα (Assembly of the 21st Century), στη Λέσχη των Δημοσιογράφων (National Press Club), στην Ουάσιγκτον. Η διοργάνωση έγινε από τον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο (APA) με στόχο την διαβούλευση για το μέλλον της ψυχολογίας. Είχαν καλέσει πενήντα κορυφαίους ψυχολόγους και παρόλο που χάρηκα επειδή είχα την ευκαιρία να συναντήσω άτομα όπως τον Άισενκ (Eysenck), του οποίου το έργο είχα μελετήσει το 1953 όταν ήμουν στο Τorόντο, θεωρώ ότι τελικά, η συνεισφορά μας δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντική.

Στις 11 Φεβρουαρίου είχα προσκληθεί από τον Μάρτιν Κέμερς (Martin Chemers) στο Κολέγιο Κλέρμοντ (Claremont College) στην Καλιφόρνια για να δώσω την εναρκτήρια ομιλία, στο Συνέδριο «Διάσκεψη για την Διαφορετικότητα στην Εργασία» (Conference on Work Diversity), που είχε διοργανώσει ο Μάρτι. Πάντα εκτιμούσα τον Μάρτιν που από τότε έχει γίνει ένα κορυφαίο διοικητικό στέλεχος στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στη Σάντα Κρουζ. Τον Ιούνιο (10–15) πήγα στην Κύπρο για να επιλέξω τους διδάσκοντες των Τμημάτων Εκπαίδευσης και Ψυχολογίας για το νέο Πανεπιστήμιο της Κύπρου. Η Κύπρος που γνώρισα, με ένα πληθυσμό περίπου 600.000 κατοίκων, ήταν ιδιαίτερα ελκυστική και είχε μια υπέροχη ακτογραμμή. Οι δε Κύπριοι είναι τόσο Βρετανοί (οδηγούν αριστερά, έχουν τάξη, σέβονται τις ουρές αναμονής) όσο και Βυζαντινοί (η Εκκλησία

αποτελεί κεντρικό παράγοντα της καθημερινής ζωής, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ήταν ο εθνικός ήρωας). Το γεγονός ότι στην Κύπρο αποκαλούν κουμπάρο (συγγενής από τη θρησκεία) όποιον μιλάει ελληνικά ήταν μια ευχάριστη έκπληξη. Κάλυψαν το κόστος του ταξιδιού μου, αλλά σε Κυπριακές λίρες και επειδή δεν ήθελα να κυκλοφορώ με πολλά μετρητά, προσπάθησα να μετατρέψω το ποσό σε ταξιδιωτικές επιταγές, αλλά ήταν ιδιαίτερα δύσκολο. Αναγκάστηκα να επισκεφθώ πολλές τράπεζες πριν βρω κάποια που θα μπορούσε να διαχειριστεί ταξιδιωτικές επιταγές. Αναρωτιέμαι αν οι Κύπριοι δεν ταξιδεύουν πολύ, ή παίρνουν μετρητά μαζί τους επειδή ζουν σε ένα περιβάλλον που είναι ασφαλές από διαρρήξεις.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε μια υπέροχη συλλογή από βυζαντινές εικόνες και πίνακες που τώρα στεγάζεται σε ένα πολυτελές παλάτι με μαρμάρινα δάπεδα. Έργα Βυζαντινής τέχνης υπάρχουν και σε άλλα μουσεία, όπως της Πάφου, αλλά και σε πολλά μοναστήρια. Τα έργα έχουν διατηρηθεί σε καλή κατάσταση επειδή το νησί ήταν στην κατοχή των Σταυροφόρων για περίπου έναν αιώνα μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Μέχρι τότε οι Τούρκοι είχαν αλλάξει την πολιτική τους και δεν κατέστρεφαν πλέον τα χριστιανικά κτίρια και αντικείμενα. Η Βυζαντινή τέχνη είναι πολύ σημαντική στην ιστορία της τέχνης, όπως είναι προφανές στη Βενετία, τη Ραβέννα, και την Πάδοβα, όπου μπορεί κανείς να δει την επιρροή της στα έργα του Τζιότο.

Εκείνο το καλοκαίρι ανταλλάξαμε το χρονομερίδιό μας στο Μεξικό με ένα στην Πορτογαλία. Η Πόλα η Λουΐζα και εγώ ξεκινήσαμε από τη Λισσαβόνα που συνδυάζει τα στενά δρομάκια με αραβικές πινελιές σε περιοχές όπως η Αλφάμα, με την κομψότητα του 18ου αιώνα. Ήμασταν τυχεροί που οδηγός μας ήταν ένας ψυχολόγος συνάδελφος, ο καθηγητής Μάρκες (Marques). Το κέντρο της πόλης καταστράφηκε ολοσχερώς από το σεισμό του 1755 αλλά ξαναχτίστηκε

με το κλασικό στυλ του 18ου αιώνα από τον Μαρκήσιο του Πομπάλ (*Pombal*). Η πόλη είναι πάνω σε λόφους και μια εναέρια βόλτα πάνω από αυτούς τους λόφους δίνει την υπέροχη θέα του ποταμού Τάγο. Το Μουσείο Γκουλμπενκιάν (*Gulbenkian*) είναι μια εξαιρετική ιδιωτική συλλογή με έργα τέχνης του 16ου έως του 19ου αιώνα. Βρίσκεται σε ένα πάρκο με λιμνούλες, καταρράκτη και πολλά παγκάκια. Στο μοναστήρι του Σαν Τζερόνιμο (*San Jeronimo*) με τη διπλή στοά από πέργκολες (*cloister*), βρίσκονται τα λείψανα του Βάσκο Ντε Γκάμα (*Vasco da Gama*) σε ένα περιβάλλον που αρμόζει σε βασιλείς. Ο Πύργος της Μπελέμ δίνει έμφαση στο Μεσαίωνα, ενώ το μνημείο των Εξερευνητών (*Descubridores*) τονίζει την εποχή των ανακαλύψεων όταν οι Πορτογάλοι θαλασσοπόροι ταξίδευαν σε όλη τη Νότια Αμερική (Βραζιλία), την Ινδία (Γκόα), και την Άπω Ανατολή (Μακάο).

Πολλές εκδρομές με πούλμαν από τη Λισαβόνα, περιλάμβαναν την Εστορίλ (*Estoril*) και το Κασαί (*Cascais*), πόλεις στις οποίες είχαν καταφύγει και πολλά μέλη των βασιλικών οικογενειών της Ευρώπης κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Η Πορτογαλία έχει υπέροχο κλίμα. Τα λεωφορεία της είχαν εκσυγχρονιστεί και ήταν εξαιρετικά. Είχαν τηλεόραση αλλά και συνοδό που μας προσέφερε αναψυκτικά-καφέ. Στην πόλη της Εβόρα (*Evora*) υπάρχει ένας υπέροχος ρωμαϊκός ναός της Αρτέμιδος (*Diana*), που τον περιβάλλουν μεσαιωνικά και αναγεννησιακά κτίρια. Είχαμε ένα αξέχαστο γεύμα στο *Posada dos Loiuos* που σας το προτείνω ιδιαίτερα, αν το αντέχετε οικονομικά! Στο μοναστήρι στην Εβόρα υπάρχει ο πολύ γνωστός χάρτης που απεικονίζει το διαχωρισμό της Λατινικής Αμερικής σε περιοχές που διαχειριζόταν η Ισπανία και σε ελεγχόμενες από την Πορτογαλία περιοχές.

Στη συνέχεια ταξιδέψαμε προς τη Νότια περιοχή της χώρας, την διάσημη Αλγκάρβε. Βάση μας έγινε η Αλμπουφείρα (*Albufeira*)

ένα όμορφο ψαροχώρι. Νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο και πήγαμε στην πλευρά του Ατλαντικού που ήταν πιο δροσερά αλλά και στο Φάρο, στα Ισπανικά σύνορα, που έχει πολύ ζέστη. Είδαμε παραθεριστικές γραφικές πόλεις όπως το θέρετρο Λάγος, αλλά και κάποιες όπως η Σίλβες (*Silves*), με αραβικές επιρροές. Το κολύμπι ήταν εξαιρετικό, με μια ωραία παραλία και υπέροχους βραχώδεις σχηματισμούς

Η επόμενη στάση μας ήταν η πόλη Κάσερες (*Caceres*) στην Ισπανία. Αυτή είναι η καρδιά της Εξτρεμαδούρα, μία από τις φτωχότερες περιοχές της Ισπανίας, τόπος καταγωγής πολλών από τους τυχοδιώκτες, που εξερεύνησαν τη Λατινική Αμερική. Έγιναν πλούσιοι, επέστρεψαν και τότε έχτισαν εντυπωσιακά παλάτια που ακόμα και σήμερα διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση και αξίζει κανείς να τα επισκεφθεί. Η Κάσερες είναι επίσης διάσημη και για τους πολλούς πύργους που έχτισαν οι Μαυριτανοί. Το κέντρο της είναι σαν μουσείο ενώ η γύρω περιοχή θυμίζει τη Βόρεια Ιταλία. Σ το μουσείο της υπάρχει ένας Ρέμπραντ, ενώ σε απόσταση μιας ώρας στην πόλη Τρουχίγιο (*Trujillo*), υπάρχει το σπίτι του διαβόητου Πιζάρρο (*Pizarro*). Το σπίτι στο οποίο γεννήθηκε είναι πλέον μουσείο. Ο δε αδελφός του έχτισε ένα παλάτι για τον εαυτό του. Ο Πιζάρρο δεν μου είναι καθόλου συμπαθής γιατί φέρθηκε αισχρά στον βασιλιά Αταχουάλπα (*Atahualpa*) των Ίνκας. Είπε στον Αταχουάλπα «αν μπορείς να γεμίσεις αυτό το δωμάτιο με χρυσάφι, θα σας αφήσω να φύγετε» και όταν το δωμάτιο γέμισε με χρυσό, δεν δίστασε να τον εκτελέσει.

Η επόμενη στάση μας ήταν η Μαδρίτη. Ως Πρόεδρο της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (IAAP) μου έδωσαν την προεδρική σουίτα στο ξενοδοχείο Holiday Inn. Στις 17 Ιουνίου κήρυξα την έναρξη του διεθνούς συνεδρίου, με ομιλία στα Ισπανικά, Γαλλικά και Αγγλικά. Το αγγλικό κείμενο της ομιλίας μου είχε μεταφραστεί στα ισπανικά από τους Ισπανούς φίλους μου και

δεδομένου ότι η προφορά μου στα ισπανικά είναι καλή, η παρουσίαση πήγε πολύ καλά. Οι άλλες δύο γλώσσες ήταν οι επίσημες γλώσσες του συλλόγου. Καλωσόρισα τους συνέδρους και τους ευχήθηκα μια επιτυχημένη διεξαγωγή του Συνεδρίου. Για τους συνέδρους, υπήρχαν πολλές δεξιώσεις σε πρεσβείες που επιθυμούσαν να προβάλλουν τις χώρες τους ως κατάλληλες τοποθεσίες για τα επερχόμενα συνέδρια. Έτσι, πήγαμε και στην Ελληνική Πρεσβεία με την προοπτική του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Ψυχολογίας το 1995 και φυσικά, μίλησα με τα στελέχη της πρεσβείας στα Ελληνικά. Τα Ελληνικά ενόχλησαν τον Κέρτ Πάβλικ (Kurt Pawelik), τον τότε Πρόεδρο της Διεθνούς Ένωσης Επιστημονικής Ψυχολογίας (International Union of Scientific Psychology), επειδή πάντα πίστευε ότι ο οργανισμός τους ήταν «καλύτερος» από την IAAP, και να που τώρα ο Πρόεδρος της IAAP όχι μόνο παρουσιάζει το συνέδριο του 1994 σε τρεις γλώσσες, αλλά στη συνέχεια χρησιμοποιεί και μια τέταρτη σε μία από τις πρεσβείες! Τελικά δημιούργησα φιλικές σχέσεις με την Ένωση και αποφασίσαμε κάθε οργανισμός να πραγματοποιεί ένα Συνέδριο κάθε τέσσερα χρόνια, με τις συναντήσεις μας να συντονίζονται έτσι ώστε να υπάρχει μια διεθνής συνάντηση ανά διετία.

Στις 23 Ιουνίου, στην τελετή λήξης του διεθνούς συνεδρίου, μίλησα πάλι στα Ισπανικά και στα Αγγλικά. Ευχαρίστησα τους Ισπανούς συναδέλφους και ιδιαίτερα τον Χοσέ Μαρία Πριέτο (Jose Maria Prieto), για την διοργάνωση ενός υπέροχου συνεδρίου. Ανέφερα επίσης ότι η επόμενη διεθνής συνάντηση της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ψυχολογίας (European Association of Psychology) θα πραγματοποιηθεί στην Αθήνα στην Ελλάδα.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου της IAAP για κάθε βραδιά υπήρχε βραδινό δείπνο αλλά και επιπλέον δεξιώσεις στις πρεσβείες της Ελλάδας, του Καναδά, των ΗΠΑ και της Σουηδίας, αφού τα συνέδρια ψυχολογίας που ακολουθούσαν θα ήταν στην Αθήνα (1995),

το Μόντρεαλ (1996), το Σαν Φρανσίσκο (1998) και την Στοκχόλμη (2000). Οι πρεσβείες είχαν διαθέσει ένα ποσό στον προϋπολογισμό τους για να διαφημίσουν τα επόμενα συνέδρια έτσι ώστε οι συμμετέχοντες να μπορούν να προγραμματίσουν ανάλογα και να τα παρακολουθήσουν. Το συνέδριο του 1994 ήταν πραγματικά επιτυχές. Τα έσοδα του συνεδρίου όχι μόνο κάλυψαν τα έξοδά του, αλλά υπήρξε και ένα μικρό πλεόνασμα. Από αυτά τα χρήματα ο Χοσέ Μαρία Πριέτο αγόρασε και μου χάρισε μια χρυσή καρφίτσα που εκπροσωπούσε την Ψυχολογία.

Στις 24 Ιουνίου έδωσα μια ομιλία στο Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία στην Παμπλόνα της Ισπανίας (Βίντεο 2). Η Παμπλόνα είναι η γνωστή πόλη με το τρέξιμο των ταύρων και τον κόσμο που τρέχει προσπαθώντας να ξεφύγει από τους νεαρούς ταύρους. Το θεωρώ καθαρή τρέλλα, αλλά αυτό είναι το τοπικό έθιμο. Εκμεταλλεύθηκα την παρουσία μου εκεί και επισκέφθηκα κάποια θέρετρα της περιοχής, όπως το Μπιαρίτζ (Biarritz) στη Γαλλία και τα Σαν Σεμπασιτιάν και Σαν Άντρες στη Χώρα των Βάσκων της Ισπανίας.

Τον Σεπτέμβριο μετά από πρόσκληση, έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στο συνέδριο «Κουλτούρα και Υγεία» (Culture & Health) στις συνεδριάσεις της Εθνικής Εταιρείας Νοσηλευτών Έρευνας (National Association of Research Nurses) στο Μιλγουόκι του Ουισκόνσιν. Οι νοσηλευτές θεώρησαν το μοντέλο μου «Στάση και Συμπεριφορά» ιδιαίτερα χρήσιμο επειδή περιλαμβάνει τον παράγοντα συνήθεια και ένα πολύ μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς των ασθενών, όπως η λήψη της φαρμακευτικής αγωγής σε τακτική βάση, είναι θέμα συνήθειας. Στις 21 Οκτωβρίου έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στην κοινή συνεδρίαση της Μεξικανικής Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας (Mexican Society of Social Psychology) με την Περιφερειακή

Συνέλευση (Regional Meeting) της Διεθνούς Έταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία στη Μέρیدا, στο Μεξικό.

Η Μέρیدا είναι μια από τις αγαπημένες μου πόλεις. Έχει υπέροχη ισπανική αρχιτεκτονική του 16ου αιώνα, μια λεωφόρο που μοιάζει με τα Ηλύσια Πεδία στο Παρίσι, και ένα θαυμάσιο Αρχαιολογικό μουσείο. Ο πλούτος της Μέρیدا στο απόγειο της ανάπτυξής της τον 19ο αιώνα προήλθε από τις απέραντες φυτείες κάνναβης για σχοινιά και κορδόνια. Είχε πιο στενές σχέσεις με τη Νέα Ορλεάνη παρά με την Πόλη του Μεξικού και μάλιστα οι πλούσιοι κάτοικοι της Μέρیدا συχνά επισκέπτονταν τη Γαλλία. Το φαγητό της είναι εξαιρετικό με κάποια εστιατόρια να έχουν μια σχεδόν γαλλική κουζίνα υψηλού επιπέδου αλλά με μεξικάνικη προφορά!

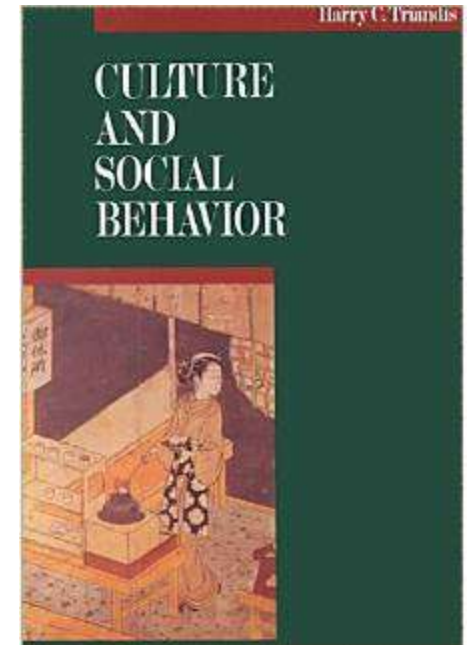

Παρουσίαση Παμπλόνα Ισπανίας (Βίντεο 2)

Στις 9 Νοεμβρίου παρουσίασα ένα άρθρο στο συνέδριο «Αξίες και Εργασία» (Values and Work), στο Πανεπιστήμιο Τίλμπουργκ, στο Τίλμπουργκ της Ολλανδίας.

Στις 30 Νοεμβρίου, στο Σαν Φρανσίσκο, συμμετείχα στην Επιτροπή για τον Καρκίνο, μια πρωτοβουλία του Προέδρου Κλίντον για τα προβλήματα της επικοινωνίας και την ανάγκη αλλαγής στάσης στην επικοινωνία, τη μετάδοση των ιατρικών πληροφοριών σε πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες. Το άρθρο μου «*Σιμπάτια*, σαν πολιτισμικό πρότυπο των Ισπανόφωνων», (*Simpatia as a cultural pattern among Hispanics*) εγκωμιάστηκε από τους συμμετέχοντες. Οι εκθέσεις ορισμένων εκπροσώπων θρησκειών που απαγορεύουν το κάπνισμα, τον καφέ και τα σχετικά, είχαν ενδιαφέρον γιατί τελικά, τα μέλη αυτών των ομάδων έχουν ένα μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής από τον μέσο Αμερικανό.

Ο Φιλ Ζιμπάρντο (Phil Zimbardo) μου ζήτησε να γράψω ένα βιβλίο με θέμα την κουλτούρα για τη σειρά Κοινωνικής Ψυχολογίας της οποίας είχε την Διεύθυνση Σύνταξης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση του βιβλίου *Κουλτούρα και Κοινωνική Συμπεριφορά* (Culture and Social behavior, Triandis: 1994). Περιελάμβανε ενότητες όπως «Η κουλτούρα μας, επηρεάζει ποιοι είμαστε και πως βλέπουμε την κοινωνική συμπεριφορά», «Γιατί θα θέλαμε να μελετήσουμε τη σχέση κουλτούρας και κοινωνικής συμπεριφοράς», «Πώς να μελετήσουμε μια κουλτούρα», «Αναλύοντας την υποκειμενική κουλτούρα», «ενδιαφέρουσες διαφορές σε στοιχεία υποκειμενικής κουλτούρας», «Πολιτισμικές διαφορές στα σχήματα κοινωνικής συμπεριφοράς», «Κουλτούρα και επικοινωνία», «Οι

πολιτισμικές επιδράσεις στην επιθετικότητα, στην υποστήριξη στην κυριαρχικότητα και τη συμμόρφωση», «Αντιμετώπιση-χειρισμοί- της διαφορετικότητας και των διαπολιτισμικών σχέσεων» και «Διαπολιτισμική εκπαίδευση». Οι πωλήσεις αυτής της έκδοσης ήταν ο καθόλου ευκαταφρόνητος αριθμός των περίπου 11.000 αντιτύπων.

Ολοκλήρωσα την σύνταξη του Εγχειριδίου Βιομηχανικής και Οργανωτικής Ψυχολογίας (*Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Triandis, Dunnette and Hough, 1994), ενός βιβλίου με μεγάλη ιστορία. Στη δεκαετία του 1980 ο Μαρβ Ντανέτ (Marv Dunnette) μου ζήτησε να συντάξω ένα κεφάλαιο αναφορικά με την κουλτούρα, για το βιβλίο του «Εγχειρίδιο Βιομηχανικής και Οργανωτικής Ψυχολογίας». Πράγματι, του έστειλα ένα κεφάλαιο, αλλά τα υπόλοιπα κεφάλαια του εγχειριδίου καθυστέρησαν. Γύρω στο 1988, ο Μάρβ μου ζήτησε να επικαιροποιήσω το κεφάλαιο, αλλά και πάλι τα άλλα κεφάλαια καθυστέρησαν. Τελικά, μέχρι το 1990 η κουλτούρα είχε πλέον γίνει ένα «καυτό» θέμα, και μου πρότεινε να επιμεληθώ ένα τόμο αναφορικά με την κουλτούρα για το συγκεκριμένο εγχειρίδιο. Στην ανάπτυξη αυτού του τόμου χρησιμοποίησα εκτενώς τα θέματα της ατομικότητας και συλλογικότητας.

Κέρκυρα: Η παραλία Μυρτιώτισσα

1995

Μου έγινε απονομή του Βραβείου Διακεκριμένης Προσφοράς στη Διεθνή Ψυχολογία (*Distinguished Contributions to International Psychology Award*) από τον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο (American Psychological Association, APA). Η απονομή αυτού του βραβείου αναγνώριζε το

έργο μου στην Κουλτούρα και την Ψυχολογία αλλά και την διαμόρφωση της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ως διακριτό κλάδο της Ψυχολογίας.

Έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Κέντ στο Κατενμπέρν της Αγγλίας και έμεινα με τους Ντέιβις που βρίσκονταν εκεί σε εκπαιδευτική άδεια. Ο Καθηδρικός ναός είναι πραγματικά εντυπωσιακός και γεμάτος ιστορία. Στη συνέχεια με το τρένο με το Eurotunnel στη σήραγγα της Μάγχης, πήγα στο Παρίσι και έμεινα με τους Μπουργκέν. Συνάντησα την κόρη τους Βαλερί, που είχε μείνει μαζί μας για ένα χρόνο στο Σαμπέιν και γνώρισα και τον σύζυγό της. Και οι δύο τους ήταν ιδιαίτερα περιποιητικοί και φρόντισαν να διασφαλίσουν ότι θα επιβιβαστώ στο επόμενο τρένο μου προς τη Ζυρίχη χωρίς δυσκολία.

Το βιογραφικό μου δεν έχει εγγραφές για το 1995 και απορώ πως ή γιατί έχει συμβεί κάτι τέτοιο. Ίσως με κούρασε η λεπτομερής καταγραφή όλων των παρουσιάσεων και διαλέξεων που έδωσα σε όλο τον κόσμο. Πάντως, αυτή τη χρονιά είχα προσκληθεί από το Πανεπιστήμιο του Ίνσμπρουκ στην Αυστρία, για μια σειρά διαλέξεων με θέμα την Κουλτούρα και την Υγεία. Το Ίνσμπρουκ είναι όμορφη πόλη και το διαμέρισμά μου εκεί άνετο. Έμεινα για 6 εβδομάδες, και επειδή το Ίνσμπρουκ είναι τόσο κοντά στην Ελβετία, την Ιταλία και τη Γερμανία, φρόντιζα κάθε εβδομάδα να επισκέπτομαι και μια άλλη χώρα. Φυσικά εξερεύνησα και την Αυστρία. Επισκέφθηκα τη Βιέννη για ένα εκτεταμένο Σαββατοκύριακο, πήγα πολλές φορές στην όπερα και μάλιστα σε μια παράσταση του Don Giovanni σε διακεκριμένη θέση βρέθηκα περιτριγυρισμένος από Ιάπωνες.

Το διαμέρισμά μου ήταν κοντά στο Πανεπιστήμιο του Ίνσμπρουκ και πήγαινα εκεί κάθε μέρα με το λεωφορείο. Ήταν όμως δίπλα και σε ένα πάρκο, που είχε την πινακίδα: *Froschwanderung*

(Διέλευση Βατράχων). Η θέα των βουνών από το διαμέρισμά μου ήταν απλά υπέροχη. Ως «ηλικιωμένος» είχα μειωμένη τιμή στην κάρτα εισιτηρίων του σιδηροδρόμου κι έτσι σε διαφορετικά σαββατοκύριακα πήγα στη Λίμνη Κόμο και από εκεί στο Μπελάτζιο, το Μπολζάνο και το Μεράνο. Σ' όλες αυτές τις περιοχές υπήρχαν πολύ ωραίες περιπατητικές διαδρομές. Η εκδρομή της λίμνης Κόμο έγινε μέσω Ελβετίας. Βρέθηκα αρχικά σε ένα πολύ στενό τρένο, μετά από κάποιο σημείο μας μετεπιβίβασαν σε λεωφορείο για να συνδεθούμε τελικά με τους Ιταλικούς σιδηροδρόμους. Η θεία της Πόλα, η Σίμπο, έμενε σε ένα οίκο ευγηρίας στο Ίνσμπρουκ και την επισκεπτόμουν τακτικά. Όταν έφτασε τα 90 χρόνια της, ο Δήμαρχος του Ίνσμπρουκ τη συνεχάρη με μια ανθοδέσμη. Η Μούμε, η εξαδέλφη της Πόλα ήρθε επίσης να την επισκεφθεί και φάγαμε μαζί σε ένα πολύ ευχάριστο υπαίθριο εστιατόριο. Στο τέλος της παραμονής μου ήρθε και η Πόλα και μείναμε στην πανσιόν Πάουλα (Pension Paula), ένα ιδιαίτερα ευχάριστο μέρος. Κάναμε πολλές περιηγήσεις σε αξιοθέατα της περιοχής και μάλιστα συναντήσαμε και ένα καθηγητή από το Ιλλινόις με τη σύζυγό του, που έκαναν και αυτοί εκεί τουρισμό. Επισκεφθήκαμε ένα πρώιμο οικισμό Ιλλυριών επειδή εκεί η Σίμπο ήταν η υπεύθυνη των ανασκαφών. Στο κέντρο του Ίνσμπρουκ, στο πιο διάσημο κτήριο της πόλης με τη χρυσίζουσα οροφή βρίσκεται και το εστιατόριο Das Goldene Dach. Είναι πολύ φωτεινό και έχω και έχω αρκετές φωτογραφίες από αυτό.

Μετά το Ίνσμπρουκ πήγαμε στην Κέρκυρα. Συνάντησα φίλους και συνεργάτες και διοργάνωσα μια συγκροτημένη περιήγηση και εξερεύνηση του νησιού για μια ολόκληρη εβδομάδα. Έγινε ο οδηγός της ομάδας που είχε μέλη τους Τζων και Κριστίν Αδαμόπουλος, τον Μάικλ Μποντ, τον Γουόλτ Λόννερ, τα ζεύγη Ντέιβις, Κόστα, Όσμπορν και Φάουλερ (Fowler) τον Ρέι, γιο του Ντέρεκ Φάουλερ με τη σύζυγό του Βαλερί, τους Ντρέντ (Drenth), τους, Τεντ Σινγκέλς (Ted Singelis) και Σκότ Τιντέιλ (Scott Tindale), τη Λουίζα με τη φίλη

της Λίζα και ένα νεαρό που ήταν ο αντιπρόσωπος της Coca Cola στην Πολωνία. Χρησιμοποιήσαμε πέντε ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα. Εγώ οδηγούσα το πρώτο αυτοκίνητο και οι Τζίμ Ντέιβις, Χάουαρντ Όσμπορν, Τεντ Σινγκέλς και Γουόλτ Λόννερ ήταν οι οδηγοί στα υπόλοιπα. Κάθε μέρα είχαμε επιλογή από τουλάχιστον δύο διαδρομές Α ή Β και μ' αυτό τον τρόπο καλύφθηκαν οι ανάγκες όλων των ηλικιών και όλα τα ενδιαφέροντα. Όλοι μας μείναμε στον Αη Γιάννη για να γευθούμε κάπως τη ζωή του χωριού, αν και οι Φάουλερ το θεώρησαν λίγο πρωτόγονο, επειδή η αλλαγή στις πετσέτες στα δωμάτιά μας γίνονταν μόνο δύο φορές την εβδομάδα. Επισκεφθήκαμε τις αγαπημένες μου παραλίες αλλά και την Παλαιοκαστρίτσα, τον Πέλεκκα που είδαμε ένα υπέροχο ηλιοβασίλεμα, το Αχίλλειον, (παλάτι της βασίλισσας Ελισάβετ της Αυστρίας και αργότερα του Κάιζερ αλλά και το παλάτι που ο Ανδρέας Παπανδρέου φιλοξένησε τους πρωθυπουργούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης), και το Μον Ρεπό που τους εντυπωσίασε επειδή έμαθαν ότι εκεί γεννήθηκε ο Πρίγκιπας Φίλιππος, σύζυγος της Βασίλισσας Ελισάβετ. Δυστυχώς, το κτίριο δεν ήταν σε καλή κατάσταση και ήταν εμφανής η ανάγκη για συντήρησή του. Στο Ποντικονήσι εντυπωσιάστηκαν από τη θέα, μια από τις καλύτερες στον κόσμο. Είδαν επίσης και το εστιατόριο Bella Vista, στην κορυφή της Παλαιοκαστρίτσας. Εκεί, με μια θέα τόσο μαγευτική όσο και η θέα του Γκραντ Κάνυον, έχουν πει τον καφέ τους ο Τίτο και άλλοι διάσημοι. Κάναμε μια εκδρομή με караβάκι στους Παξούς και κολυπήσαμε σε ένα λαμπρό και πολύχρωμο σπήλαιο.

Προς το τέλος της εβδομάδας και ενώ άκουγα το πρωί ειδήσεις στο ραδιόφωνο της Κέρκυρας, έμαθα ότι οι ναυτεργάτες επρόκειτο να απεργήσουν που θα είχε σαν αποτέλεσμα την διακοπή των δρομολογίων των φέρρυ από και προς την ηπειρωτική Ελλάδα. Τηλεφώνησα αμέσως στην αεροπορική εταιρεία, πήρα εισιτήρια για όλους κι έτσι μπορέσαμε να φτάσουμε έγκαιρα στην Αθήνα για τις εργασίες του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Ψυχολογίας (European Congress

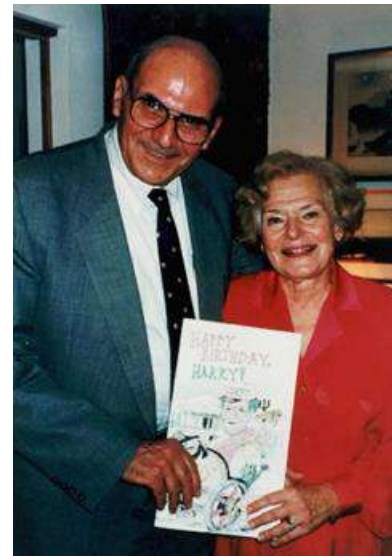
of Psychology). Όμως ο φίλος μας ο Πήτερ Ντρέντ είχε ένα επιπλέον πρόβλημα. Επειδή είχε οδηγήσει στην Κέρκυρα από την Αθήνα, αναγκάστηκε να αφήσει το αυτοκίνητό του στην Κέρκυρα για να το παραλάβει μετά την απεργία, η Avis, η εταιρεία ενοικίασης αυτοκινήτων. Φαντάζομαι ότι του κόστισε κάτι παραπάνω, αλλά και ο Πήτερ είχε διασυνδέσεις με την Avis.

Το βιβλίο μου (Triandis, 1995) με μια ανασκόπηση της ιστορίας, εξέτασε την έκφραση, το περιεχόμενο του ατομικισμού και της συλλογικότητας σε διαφορετικές κουλτούρες. Πουλήθηκε σε περίπου 5.000 αντίτυπα και μεταφράστηκε στα Φαρσί (περσικά) και τα Ιαπωνικά. Είναι ακόμη πιο σημαντικό ότι οι πωλήσεις του συνεχίζονται και το 2013, μετά από σχεδόν 20 χρόνια.

1996

Έγινα 70 χρονών. Δράττοντας την ευκαιρία, το τμήμα διέθεσε ένα ποσό και ο Τζων Αδαμόπουλος με την Πόλα διοργάνωσαν μια γιορταστική εκδήλωση για τη συνταξιοδότησή μου. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο του Ινστιτούτου Μπέκμαν (Beckman Institute). Είχαν έρθει πολλοί και από παντού. Ο Τζων Μπέρρυ ήρθε από το Κίνγκστον του Καναδά, ο Γουόλτ Λόννερ από την πολιτεία της Ουάσινγκτον. Η Λουΐζα από το Σαν Φρανσίσκο, η Σέϊκα η εξαδέλφη της Πόλα από την πόλη της Ουάσινγκτον. Η Πόλα κάλεσε πολλούς φίλους μου, αλλά μερικοί απάντησαν ότι δυστυχώς δεν θα μπορούσαν να παρευρεθούν. Για παράδειγμα ο Σαλόμ Σουώρτζ δεν μπορούσε να έρθει γιατί τότε άρχιζε το ακαδημαϊκό έτος στο Ισραήλ. Ο Μάϊκλ Μπόντ μας απάντησε από το Χονγκ Κονγκ. Οι Ντάν και Ρέη Λάντις μας απάντησαν από τη Χαβάη. Ο Μπίλ και η Μπέθ Λάμπερτ από την Ιθάκη της Νέας Υόρκης, ο Φρέντ Φίντλερ εκείνη την ημέρα έπρεπε να βρίσκεται στο Σιάτλ της Ουάσινγκτον ο Ντάρριους Τσαν έστειλε ένα γλυπτό από το Χονγκ Κονγκ και ο Τζιμ

Ντέιβις έστειλε ένα ποίημα για μένα από το Σαπόρο της Ιαπωνίας. Ο Ράβι Τζέιν ο συν-συγγραφέας, που υπερβάλλοντας με αποκάλεσε ιδιοφυία και ο Ντέιβ Τράφιμωφ (Dave Trafimow) παρατήρησε πως προέκυψε το πιο σημαντικό μας άρθρο από μια κουβέντα που είχαμε στον ψύκτη του νερού.

Με την Πόλα στα 70στά μου γενέθλια

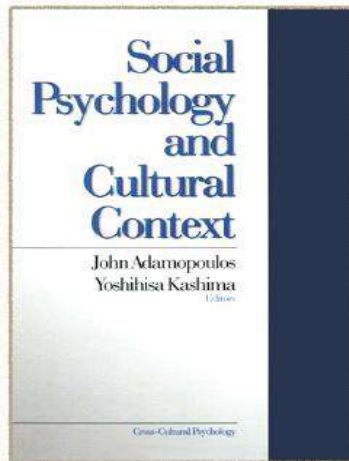
Οι Τζων Μπέρρυ, Γουόλτ Λόννερ, Άντυ Ντέιβιντσον, Τζακ Φέλντμαν, Κρις Μακάσκερ και Τζων Αδαμόπουλος έκαναν ατομικές, προσωπικές, παρουσιάσεις. Ο Ράμπι Μπαγκάτ (Rabi Bhagat) μίλησε για τους λόγους που τον έκαναν περήφανο που ήταν φοιτητής μου. Ο πρώην συνάδελφος μου Ρού Μάλπας (Roy Malpass) αναφέρθηκε στην περίπτωση που ένα άτομο της κουλτούρας Α, κάνει κάτι απόλυτα συνηθισμένο στην κουλτούρα Α, αλλά είναι παράνομο στην κουλτούρα Β. Η ερευνήτρια και πρώην

συνεργάτης Ροζίτα Άλμπερτ (Rosita Albert) ήρθε από τη Βραζιλία. Στην εκδήλωση παρευρέθηκαν και οι πρώην φοιτητές μου Σάρον Γκότο (Sharon Goto), Φάνι Ραντακρίσναν (Phani Radahkrishnan), Ντάρμ Μπαβούκ (Dharm Bhawuk), Τζιμ Γουέστεμπει (Jim Westaby), Μπομπ Μποντέμπο (Bob Bontempo) και Λόις Κουρόφσκι (Lois Kurowski).

Το απόγευμα, αστεειυόμενοι, μου είπαν ότι τώρα που θα συνταξιοδοτηθώ μπορώ κάλλιστα να γίνω ταξιδιωτικός πράκτορας. Βασίστηκαν στην άριστη προϋπηρεσία μου όταν το 1995 ως διοργανωτής των εκδρομών σε πολλές περιοχές της Κέρκυρας, τους

ξενάγησα σε παραλίες όπως της Μυρτιώτισσας, την παραλία που ο Λώρενς Ντυρέλ (Lawrence Durrell) στο έργο του Κελί του Πρόσπερο (Prospero's Cell) αποκαλεί ως την πιο όμορφη του κόσμου, μια παραλία που δεν θα είχαν βρει χωρίς την καθοδήγησή μου. Μου χάρισαν μάλιστα και το ανάλογο μπλουζάκι με το λογότυπο «Triandis Titanic Tours» (Ταξιδιωτικό Γραφείο Τριάντη για Τιτανικές Εκδρομές).

Συγκινήθηκα όταν ο Τζων Μπέρρυ μου παρουσίασε το αντίγραφο της δεύτερης έκδοσης του Εγχειριδίου της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, (*Handbook of Cross-Cultural Psychology*), στο οποίο είχα γράψει και εγώ ένα τμήμα (Triandis, 1997), γιατί έτσι έβλεπα το έργο μου να συνεχίζεται.

Ο Τζων Αδαμόπουλος και ο Γιόσι Κασίμα επιμελήθηκαν προς τιμήν μου τον τόμο με τίτλο Κοινωνική Ψυχολογία και Πολιτισμικό Πλαίσιο (*Social Psychology and Cultural Context*), που περιείχε κεφάλαια των Τζών Μπέρρυ, Μάϊκλ Μποντ, Άντυ Ντέιβιντσον, Τζακ Φέλντμαν, Φρεντ Φίντλερ, Τζιμ Γεώργας, Χάρρυ Χούι, Τζιμ Τζάκαρντ, Εμίκο Κασίμα, Κβοκ Λιούνγκ, Ντάριους Τσαν και Ρού Μάλπας.

Οι εκδηλώσεις περιλάμβαναν και δεξίωση στην οποία έκοψα την τούρτα που είχε διακοσμηθεί με μια εικόνα της γης και το Ελληνικό γράμμα ψι (Ψ), για την Ψυχολογία. Η Πόλα και ο Τζων Αδαμόπουλος που κράτησαν μυστική τη διοργάνωση, έκαναν πολλά τηλεφωνήματα και έστειλαν πολλά ηλεκτρονικά μηνύματα. Πολλοί συμμετέχοντες είπαν ότι έβαλα την κουλτούρα στην ψυχολογία. Το

ενημερωτικό δελτίο του Πρύτανη του Κολεγίου του Τμήματος της Ψυχολογίας (College of Arts and Sciences) είχε ένα άρθρο για την καριέρα μου και δήλωνε

ότι η έρευνα μου ήταν 30 χρόνια μπροστά από την εποχή της. Σχολίασαν ότι κάποτε είχα πει ότι μέχρι το 1970 πάνω από το 99% των άρθρων που είχαν δημοσιευθεί δεν ανέφεραν καθόλου την κουλτούρα, ενώ σήμερα η κουλτούρα αποτελεί το κεντρικό θέμα στην ψυχολογία. Στην πραγματικότητα, το 2013, ο APA έστειλε ένα ολόκληρο φυλλάδιο που προωθούσε βιβλία με θέμα την κουλτούρα και πρέπει να ανέφερε τουλάχιστον 50 τέτοια βιβλία.

Η Πόλα διοργάνωσε και ένα τραπέζι στο σπίτι μας στο Λέικ Πάρκ. Στο δείπνο αυτό παρευρέθηκαν οι Τζων Αδαμόπουλος, Σέϊκα Άλλεν, Ροζίτα Άλμπερτ, Ράμπι Μπαγκάτ, Μπομπ Μποντέμπο, Μισέλ Γκέλφαντ και ο σύζυγός της Τοντ, οι Μάρκοβιτς (Markovich), οι Σκαπέρδα (Skaperda), η Ξένια Κοκότοβιτς (Xenia Kokotovich), η Έλενωρ Μπλούμ (Eleanor Bloom), ο Ρού Μάλπας, ο Τζων Μπέρρυ, ο Γουόλτ Λόννερ, οι Τέμπερλεν, η Πέρλ Γκούντμαν (Pearl Goodman), η Έλεν Γκοβενταρίτσα (Helen Govedariza) και η Λουΐζα. Ο Νίκολας Τέμπερλεν έπαιζε πιάνο και όλοι μαζί τραγουδούσαν το αυτοσχέδιο «με ξετρελαίνει ο Χάρυ, ο Χάρυ ο κορυφαίος ψυχολόγος» (*I'm wild about Harry, Harry's tops in psychologeee ...*). Μας συγκίνησε όταν ο Ντάρμ Μπαβούκ και η σύζυγός του Πούνα ανακοίνωσαν ότι είχαν δωρίσει \$2,000 στην υποτροφία «Χάρυ και Πόλα Τριάντη» που είχε

πρόσφατα δημιουργηθεί από μια επιτροπή της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία, προεδρεύοντος του Γουίλλιαμ Γκαμπρέννα, με μέλη τους Σαλόμ Σουώρτζ και Ρολάντο Ντιαζ-Λόβινγκ. Εκπλαγήκαμε όχι μόνο από την πράξη τους αλλά και το γεγονός ότι είχαν συγκεντρώσει αυτά τα χρήματα από τις οικονομίες τους ως μεταπτυχιακοί φοιτητές! Το βραβείο αυτό έχει αποκτήσει σημασία στη ζωή της Εταιρείας και χορηγείται για την καλύτερη διατριβή κάθε φορά που γίνεται το συνέδριο του οργανισμού (κάθε δύο χρόνια). Η Εταιρεία πληρώνει ένα μικρό ποσό από το ταμείο της και στηρίζει το ταξίδι συμμετοχής στο συνέδριο του φοιτητή που επιλέγεται. Στο συνέδριο της Πολωνίας το 2000, ήμουν σε θέση να χορηγήσω εγώ ο ίδιος αυτή την υποτροφία, αλλά επειδή μεγαλώνω σε ηλικία, δεν έχω καταφέρει να παρευρεθώ στα συνέδρια που ακολούθησαν.

Το 1996 η Αμερικανική Ένωση Ψυχολογίας (American Psychological Society, APS), μετονομάστηκε σε Ένωση Επιστήμης της Ψυχολογίας (Association for Psychological Science) και μου απένειμε το *βραβείο James M. Cattell*, αναγνωρίζοντας το έργο μου στη δημιουργία της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ως ξεχωριστή ειδικότητα του Κλάδου της Ψυχολογίας. Η Ένωση Επιστήμης της Ψυχολογίας ιδρύθηκε από ψυχολόγους που ήθελαν να εστιάσουν στην Έρευνα, σε αντίθεση με την εφαρμογή της Ψυχολογίας. Υπήρξα Διακεκριμένο μέλος (Fellow) της APS από τότε που ιδρύθηκε και ακόμη και τώρα που είμαι συνταξιούχος παραμένω μέλος τόσο του APA όσο και της APS. Στην πραγματικότητα ο Αμερικανικός Ψυχολογικός Σύλλογος (APA) με περίπου 150.000 μέλη είναι πολύ μεγαλύτερος και πλουσιότερος από την APS και τα περίπου 20.000 μέλη της. Ο APA εκδίδει επίσης το αρχαιότερο και καλύτερο περιοδικό του κλάδου και έχει και ένα εντυπωσιακό πρόγραμμα έκδοσης βιβλίων. Ωστόσο, πρέπει να ομολογήσω ότι τα συνέδρια της

APS περιλαμβάνουν πιο συναρπαστικές διαλέξεις από τα αντίστοιχα συνέδρια του APA.

Από τις 11 μέχρι τις 16 Ιανουαρίου συμμετείχα σε ένα συνέδριο και παρουσίασα ένα άρθρο στο Πανεπιστήμιο Επιστημών και Τεχνολογίας του Χονγκ Κονγκ, ένα εξαιρετικό πανεπιστήμιο που βρίσκεται σε μια πολύ γραφική περιοχή του Χονγκ Κονγκ. Θυμάμαι ότι το Σαββατοκύριακο από το μπαλκόνι του Πανεπιστημίου έβλεπα

Χονγκ Κονγκ 1996, με πρώην φοιτητές και συν-συγγραφείς, Χάρυ Χούι, Ντάριους Τσαν, Κβोक Λιούνγκ και Ζιάο Πινγκ Τσεν

τα σκάφη να κάνουν ζιγκ-ζαγκ στη θάλασσα. Πήγαμε με το Μάικλ Μποντ σε ένα εστιατόριο με θαλασσινά και είχα το καλύτερο τηγανητό ρύζι της ζωής μου, αλλά και οι παλιοί μου φοιτητές Χάρυ Χιούι, Κβोक Λιούνγκ, Ντάριους Τσαν και Ζιάο Πινγκ Τσεν (Xiao Ping Chen), με κάλεσαν για φαγητό σε ένα πολύ καλό Κινέζικο εστιατόριο. Όταν το 2010 η Ζιαο Πινγκ Τσεν επισκέφθηκε το Ιλλινόις βγάλαμε μια φωτογραφία με τους Ντέιβις τον Νόρι Κομορίτα (Nori Komorita) και την Πόλα. Σήμερα, η Ζιαο Πινγκ Τσεν είναι Διευθύντρια του Τμήματος Διοίκησης στο Πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον, στο Σιάτλ.

Με την Λουίζα, την Πόλα και τις εξαδέλφες της Χέλεν και Σέϊκα

Με το συν-συγγραφέα Ρόν Μάλτας

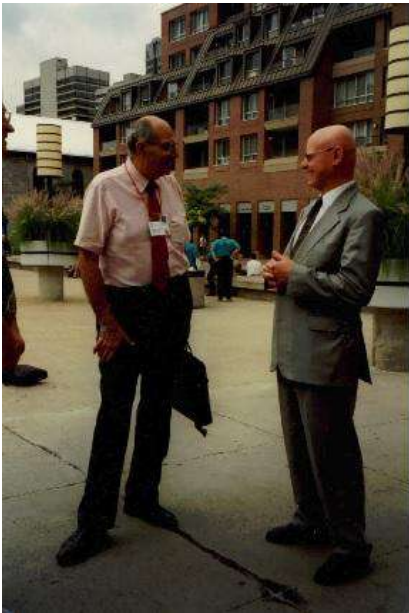
Με τον συν-συγγραφέα Ράμπα Μπαγκάτ

Ο Τζων Μπέρρυ με τη Ροζίτα Άλμπερτ και τη Μισέλ Γκέλφαντ

Στις 24 Μαΐου συμμετείχα στο συμπόσιο της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας στην Πάτρα. Επειδή η Πάτρα ήταν η γενέτειρά μου, αυτή η πόλη έχει ιδιαίτερη σημασία για μένα. Είδα το σπίτι που γεννήθηκα, που τώρα πλέον στεγάζει μια ασφαλιστική εταιρεία, και επισκέφθηκα και το νεκροταφείο στο οποίο έχουν ταφεί πολλοί συγγενείς μου.

Τον Ιούλιο βρεθήκαμε στην Καλιφόρνια. Επισκεφτήκαμε το κάστρο Χήρστ στο Σεντ Συμεών, το Μοντερέυ, την Καρμέλ και το Σαν Φρανσίσκο. Το πολυτελές κάστρο του Γουίλιαμ Ραντολφ Χήρστ (William Randolph Hearst) έχει μεγάλο ενδιαφέρον γιατί συνδυάζει μια ποικιλία καλλιτεχνικών τάσεων που όμως έχουν δέσει όμορφα. Αρχιτέκτονας ήταν η Τζούλια Μόργκαν που είχε σπουδάσει στο Παρίσι.

Με τον Γκέρτ Χόφστεντε, στο Μόντρεαλ 1966

Στις 12 Αυγούστου έδωσα τη διάλεξη «G. Stanley Hall» στον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο στο Τορόντο του Καναδά. Πάντα μου άρεσε το Τορόντο, από τότε που ήμουν εκεί για το μεταπτυχιακό μου. Πριν φθάσουμε εκεί σταματήσαμε στο Στράτφορντ (Stratford), την έδρα του καλοκαιρινού φεστιβάλ Σαίξπηρ, για να δούμε τις παραστάσεις. Το Στράτφορντ είναι μια εξαιρετική στάση για όσους θέλουν να δουν καλό θέατρο

και είχα βρεθεί εκεί από την πρώτη σεζόν, όταν ζούσα στο Χάμιλτον. Τότε είχα δει και τον Άλεκ Γκίνες να μετακινείται κάνοντας ποδήλατο. Το 1996 τα πράγματα ήταν πολύ πιο περίπλοκα. Είδαμε έργα του Σαίξπηρ και Φεϊντώ (Feydau), δειπνήσαμε σε εξαιρετικά εστιατόρια, και μείναμε σε ένα άνετο μοτέλ. Στη συνέχεια οδηγήσαμε στο Τορόντο και επισκεφτήκαμε τα εξαδέλφια μας Στήβεν και Δανάη και τους δύο γιούς τους, το Γιώργο και τον Άλεξ. Στο Τορόντο υπάρχουν εξαιρετικά μουσεία, όπως το Βασιλικό Μουσείο του Οντάριο (Royal Ontario Museum) που έχει μια εξαιρετική συλλογή Ασιατικής Τέχνης και αξιόλογα έργα ζωγραφικής Καναδών καλλιτεχνών. Το Μουσείο Μπάτα (Bata) ήταν νέο και απροσδόκητο. Στις εκθέσεις του υπήρχε κάθε είδος παπουτσιού από τα αρχαία σανδάλια μέχρι τα παπούτσια επώνυμων σχεδιαστών, με την τελευταία λέξη της μόδας.

Στη συνέχεια πήγαμε στο Μόντρεαλ και το Διεθνές Συνέδριο Ψυχολογίας (International Congress of Psychology). Το Μόντρεαλ ήταν πολύ πιο Γαλλικό το 1996 από ότι τότε που ήμουν εκεί ως φοιτητής. Το φαγητό ήταν καταπληκτικό, και σε προσιτές τιμές. Ο Βοτανικός Κήπος και το Μετρό που μας εντυπωσίασαν δεν υπήρχαν καν στη δεκαετία του 1950.

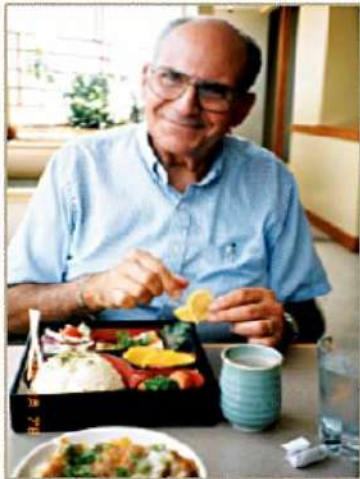
Στο γυρισμό σταματήσαμε στο Κράφτσμπερν του Βερμόντ και μείναμε μια-δυο μέρες με φίλους. Το Βερμόντ είναι μια πανέμορφη πολιτεία, ιδιαίτερα το καλοκαίρι που το επισκεφθήκαμε. Έχει τόσα πολλά δέντρα, μικρές γοητευτικές πόλεις και είναι δροσερό.

Στις 23 Οκτωβρίου έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στην κοινή συνεδρίαση της Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας του Μεξικού (Mexican Social Psychological Society) και του Περιφερειακού Συνεδρίου της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία, (Regional Congress of the International Association of CrossCultural Psychology) στο Χερμοσίγιο (Hermosillo) στο Μεξικό. Η πόλη ήταν

πολύ όμορφη και κέντρο οινοποιείας. Πήγα σε μια εκδρομή στον Κόλπο της Καλιφόρνιας, που ήταν κοντά, αλλά οι παραλίες του δεν προσφέρουν κάτι το ιδιαίτερο.

Αργότερα στο έτος κυκλοφόρησε και το βιβλίο μου (Triandis:1996). Η έκδοση αναφέρθηκε και στο περιοδικό *Αμερικανός Ψυχολόγος* που έχει μεγάλη κυκλοφορία (περίπου 150.000 συνδρομητές) και φαίνεται ότι αυτό είχε μια σχετική επίδραση στις πωλήσεις του.

Το καλοκαίρι πήγα με την Πόλα στον Καναδά. Πήγαμε στο Νέο Μπράνσγουικ (New Brunswick) και στο νησάκι Πρινς Έντουαρντ (Prince Edward Island, PEI). Ξεκινήσαμε από το Μέιν και οδηγήσαμε σε αυτούς τους προορισμούς, αφού πριν είχαμε περιηγηθεί το Εθνικό Πάρκο Αρκέντια (Arcadia National Park). Το τοπίο σε αυτό το μέρος του κόσμου είναι πραγματικά μαγευτικό. Αυτή είναι η γη του κόλπου του Φάντυ (Bay of Fundy), με τις υψηλότερες παλίρροιες στον κόσμο. Κάποια στιγμή βαδίζεις στον πάτο του ωκεανού και αργότερα, 16 μέτρα νερού ορμούν βιαστικά και ξαφνικά όλα βρίσκονται κάτω από

Γιαπωνέζικο γεύμα

το νερό. Ο κόλπος βρίσκεται ακριβώς στα σύνορα του Νέου Μπράνσγουικ και της Νέας Σκωτίας (Nova Scotia). Υπάρχουν κέντρα επισκεπτών και στις δύο επαρχίες με τα φυλλάδια σε αυτά τα κέντρα να έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού αυτά που είχε η επαρχία του Νέου Μπράνσγουικ, ανέφεραν ότι ο κόλπος ανήκε στο Νέο Μπράνσγουικ, ενώ αυτά που είχε η επαρχία της Νέας Σκωτίας ανέφεραν ότι ο κόλπος ανήκε στη Νέα Σκωτία. Φυσικά, ο κόλπος

ανήκε και στις δύο επαρχίες παρά τους ισχυρισμούς της μοναδικότητας από την κάθε μια!

Το νησάκι Πέι (PEI) είναι γοητευτικό, πανέμορφο με το χαμηλότερο ποσοστό εγκληματικότητας στη Βόρεια Αμερική. Είναι κατάφυτο, αλλά δίνει την εντύπωση ενός απέραντου κήπου. Σε μια περιοχή του έχουν διαδραματιστεί ιστορικά γεγονότα αλλά και υπάρχει και μια περιοχή στην οποία βρίσκεται το σπίτι της Άν της ηρωίδας στη σειρά «Anne of Green Gables». Αυτή η απίστευτα δημοφιλής τηλεοπτική σειρά της Λ.Μ. Μοντγκόμερυ, έχει δημιουργήσει μια πραγματική βιομηχανία για την επαρχία με τους επισκέπτες που έρχονται να δουν το μικρό αγροτικό σπίτι της Άν, και να αγοράσουν αναμνηστικά μπλουζάκια, μαρμελάδες, πλαίσια για τις πινακίδες των αυτοκινήτων.

Τα βιβλία της Άν γνώρισαν μεγάλη επιτυχία στην Ιαπωνία και επομένως, όταν ήμασταν εκεί, ήταν φυσικό να υπάρχουν και πολλοί Ιάπωνες επισκέπτες.

Αρχικά, και οι δύο αυτές επαρχίες ήταν Γαλλικές αποικίες με Αρκάδιους (Arcadians) που αργότερα μετακινήθηκαν στη Λουιζιάνα. Το όνομα μετατράπηκε σε Κέιτζαν (Cajuns) από τους Αμερικανούς γείτονες. Συναντήσαμε πολλούς Αρκάδιους και γευματίσαμε σε ένα εστιατόριο, με Αρκαδικό φαγητό. Μιλούσαμε Γαλλικά, η σερβιτόρα μας καταλάβαινε τι της λέγαμε, αλλά εμείς δεν καταλαβαίναμε τις απαντήσεις της. Μια οικογένεια Γαλλοκαναδών από το Μόντρεαλ που ήταν στο διπλανό μας τραπέζι είχε την ίδια δυσκολία, το ίδιο πρόβλημα.

1997

Έγινα 71 ετών και ήταν καιρός να συνταξιοδοτηθώ. Έγινα Ομότιμος Καθηγητής και ενώ για τα επόμενα δύο χρόνια συνέχισα να

δίνω το μάθημα «κουλτούρα και ψυχολογία», δεν ανήκα πλέον στο Τμήμα Ψυχολογίας και δεν ήμουν πλέον επιβλέπων σε φοιτητές. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιάσω τους πολλούς φοιτητές μου και την εξέλιξή τους.

Την άνοιξη η Σέϊκα, η εξαδέλφη της Πόλα, μας έπεισε να επισκεφθούμε θερμές ιαματικές πηγές στη Φλόριντα που υποτίθεται ότι έχουν θεραπευτικές ιδιότητες. Οι πελάτες, κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη, περπατούν στο νερό και κάνουν βόλτες φορώντας περίτεχνα καπέλα. Δημιουργούν ομάδες στις όχθες του νερού ανάλογα με την εθνότητα Ουκρανοί, Ρώσοι, Πολωνοί, κλπ. Μου άρεσε το περπάτημα στο νερό, και κολύμπησα και λίγο. Το φαγητό ήταν Πολωνικό και στο σνακ μπαρ υπήρχαν νόστιμα πιρσοκί.

Στις 29 Ιουλίου έδωσα μια Ομιλία μετά από Πρόσκληση στη συνάντηση Επαγγελματιών Ψυχολόγων Αμερικής, υπό την αιγίδα της Διεθνούς Ένωσης Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας και της Διεθνούς Διεθνούς Ένωσης Επιστημονικής Ψυχολογίας στην Πόλη του Μεξικού. Πολλοί ντόπιοι ψυχολόγοι μου ζήτησαν το αυτόγραφό μου. Διάβασα την ομιλία μου στα Ισπανικά (με μετάφραση από τον Χεράλντο Μαρίν) και την 1η Αυγούστου στην ίδια συνεδρίαση, παρουσίασα τον Ροχέλιο Ντιαζ Γκερέρο (Rogelio Diaz-Guerrero).

Η Πόλα συνταξιοδοτήθηκε και αυτή και έτσι ήμασταν πλέον ελεύθεροι να ταξιδεύουμε και κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους. Με την Σέϊκα και την Αν Κάρπεντερ, τη φίλη της Πόλα, πραγματοποιήσαμε ένα αξέχαστο ταξίδι στην Ελλάδα. Φυσικά το διοργάνωσα εγώ και περάσαμε όμορφα. Ξεκινήσαμε από την Αθήνα, όπου πήγα με τις κυρίες να δουν κάποιες παλιές εκκλησίες, όπως τη Μονή Καισαριανής, και τη θέα από την κορυφή του λόφου του Λυκαβηττού. Μετά τις επισκέψεις στην Αθήνα πήγαμε με φέρρι στην Πάτμο, την πρώτη μας στάση στην περιοδεία των νησιών του Αιγαίου.

Περάσαμε από το Σούνιο, που στην αρχαιότητα αποτελούσε ένα σημείο του τριγώνου που δημιουργείται με την Ακρόπολη και το ναό της Αφαιάς Αθηνάς στην Αίγινα. Αυτή η γεωμετρία επέτρεπε στις φρυκτωρίες του ενός σημείου να φαίνονται από τα άλλα δύο και να γίνεται έτσι η ανταλλαγή των κατάλληλων μηνυμάτων.

Η Πάτμος είναι το νησί του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, του συγγραφέα της Αποκάλυψης. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ιωάννης έγραψε αυτό το βιβλίο σε μια σπηλιά που κάποιος μπορεί να επισκεφθεί ακόμη και σήμερα. Η θέα από την κορυφή του βουνού στην Πάτμο κόβει την ανάσα και ο κόλπος της Σκάλας έχει τη διαμόρφωση ενός φιόρδ. Κοντά στο σπήλαιο υπάρχει ένα μοναστήρι με μουσείο που στεγάζει χειρόγραφα και εικόνες από τον 9ο αιώνα ενώ η πόλη της Χώρας είναι εξαιρετικά όμορφη με στενά δρομάκια, σπίτια σαν κύβους ζάχαρης και πολλά γεράνια.

Μείναμε σε ένα όμορφο μικρό ξενοδοχείο που δυστυχώς δεν είχε κλιματισμό με αποτέλεσμα να κοιμάμαι σε μια καρέκλα στο μπαλκόνι. Ο ιδιοκτήτης, που είχε μείνει στη Γερμανία, είχε παρατηρήσει το πρωινό που προτιμούσαν οι ευρωπαίοι επισκέπτες. Έτσι, σε αντίθεση με πολλά ελληνικά ξενοδοχεία που προσφέρουν ακριβώς αυτό που απαιτείται από το υπουργείο Τουρισμού (κέικ, τοστ, χυμό, καφέ ή τσάι), το πρωινό στο ξενοδοχείο μας παρείχε γιαούρτι, αυγά, δημητριακά, φρούτα και τυρί.

Στη συνέχεια, με ιπτάμενο δελφίνι περάσαμε από τη Λέρο και την Κάλυμνο και σταματήσαμε στην Κω. Η Κως ήταν το νησί του Ιπποκράτη και υπάρχει ακόμη ένα αρχαίο δέντρο πάνω από 2500 χρόνια (μάλλον, όπως λένε οι ντόπιοι). Το πρώτο νοσοκομείο του κόσμου βρισκόταν στο Ασκληπιείο στην κορυφή ενός δασώδους λόφου με καταπληκτική θέα. Έχει τέσσερα επίπεδα και στο κάθε ένα υπάρχουν διαφορετικοί ναοί. Το τέταρτο επίπεδο περιέχει ένα δωρικό

ναό σε καλή κατάσταση με τα περισσότερα κτίρια να είναι του 2ου αιώνα π.Χ.. Οι παραλίες της Κω και ιδιαίτερα η Paradise Beach και ο Άγιος Στέφανος είναι μαγευτικές. Πιο ψηλά υπάρχει ένα ορεινό χωριό με δροσερό, ξηρό αέρα, για αλλαγή του κλίματος. Στην παραλία της θάλασσας με το θαυμάσιο μπλε χρώμα, το «χρώμα του κρασιού στη θάλασσα» όπως έγραψε ο Όμηρος, μπορούσαμε να νοικιάσουμε μια ομπρέλα για 6 δολάρια τη μέρα. Στην Κω υπάρχει ένα πολύ καλό μουσείο αλλά και μια εντυπωσιακή ρωμαϊκή έπαυλη. Η έπαυλη, έχει τεράστια δωμάτια, μια στοά για τρέξιμο και γυμναστική καλυμμένη με όμορφα ψηφιδωτά και στο κέντρο της αυλής της μια πορτοκαλιά. Ο ιδιοκτήτης της, ενώ έτρεχε, θα μπορούσε να θαυμάσει τα ψηφιδωτά. Το μέγεθος των δωματίων απίστευτο! Θεωρώ ότι ένα σε ένα από αυτά πρέπει χωράνε και 100 άτομα. Ο Ρωμαίος που την έχτισε πρέπει να ήταν αμύθητα πλούσιος.

Η Κως έχει πολλές ανασκαφές, όπως το Ωδείο, την Ακρόπολη, την Αγορά, που οι ντόπιοι ταΐζουν τις αδέσποτες γάτες της πόλης, αλλά και πολλά τζαμιά. Σε μια τοποθεσία υπάρχουν τεράστια ψηφιδωτά και μάλιστα ένα πρέπει να είναι σχεδόν 7m x 14m. Το Κάστρο της Αντιμάχειας, που χτίστηκε περίπου το 1494, καταλήφθηκε από τους Ιππότες του Αγίου Ιωάννη. Στην Κω είχαμε επίσης πολύ καλό φαγητό. Κάποια φορά ενώ είχαμε ζητήσει φρέσκο ψάρι και μας είπαν ότι δεν έχουν καθόλου, όταν μίλησα με τον ιδιοκτήτη στα ελληνικά βρέθηκε και το νοστιμότατο φρέσκο ψάρι! Το βράδυ φαίνονται τα κοπάδια των προβάτων που επιστρέφουν στα μαντριά τους και ακούγονται τα κουδούνια τους. Ήταν μια ειρηνική βουκολική σκηνή από τα παλιά.

Σε μια από τις εκδρομές μας με βάση την Κω, πήγαμε στην Αλικαρνασσό στην Τουρκία, που έχει ένα μουσείο υποβρύχιας αρχαιολογίας στο εκεί Κάστρο των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη. Μέσα στο κάστρο ένα κουαρτέτο έπαιζε Μότσαρτ. Έξω, σε ένα κατάστημα

είδαμε την εξής ενδιαφέρουσα επιγραφή: «Γνήσια Αντίγραφα Επώνυμων Ρολογιών». Ανταλλάξαμε 50 δολάρια με τουρκικές λίρες και είχαμε αρκετά χρήματα για τα εισιτήρια εισόδου στα μουσεία και ένα πολύ καλό γεύμα για τους τρεις μας.

Από την Κω επιστρέψαμε στην Πάτρα, απολαύσαμε ένα υπέροχο δείπνο στην κορυφή του λόφου κοιτάζοντας ένα ακόμη πιο όμορφο δειλινό και πήραμε το φέρρυ μποτ για την Κέρκυρα. Έδειξα στις κυρίες το Νησί των Νεκρών, την Παλαιοκαστρίτσα και το Αχίλλειον. Το εστιατόριο δίπλα από το Αχίλλειο έχει μια από τις πιο όμορφες θέες του κόσμου. Μπορεί κανείς να δει ολόκληρη την ακτή μέχρι το φρούριο της Κέρκυρας, συμπεριλαμβανομένου του Νησιού των Νεκρών. Οι ελιές και τα άλλα δέντρα παρέχουν μια οριζόντια διάσταση, ενώ τα κυπαρίσσια δίνουν μια κάθετη διάσταση. Το αισθητικό αποτέλεσμα είναι παρόμοιο με ένα Κινέζικο πάπυρο που το βουνό παρέχει την κάθετη διάσταση ενώ το ποτάμι την οριζόντια.

Μείναμε στο ξενοδοχείο Μαρίντα (Marida), με την εξαιρετική του φιλοξενία. Επισκεφθήκαμε την εξαδέλφη Χριστιάνα στο σπίτι της που είχε χτιστεί το 1500, και την εξαδέλφη Ειρήνη στο δικό της σχετικά καινούργιο καλοκαιρινό εξοχικό σπίτι. Οδηγήσαμε στην παραλία του Αγίου Σπυρίδωνος και έφαγα το καλύτερο πεπόνι της ζωής μου. Οδηγήσαμε επίσης στο εστιατόριο Μπέλλα Βίστα, με την υπέροχη θέα της Παλαιοκαστρίτσας, δίπλα στο Αργυρόκαστρο. Στους αρχαίους χρόνους, όταν οι Δημοκρατικοί ήταν στην εξουσία, οι Ολιγάρχες κατέφευγαν εκεί, και όταν οι Ολιγάρχες ήταν στην εξουσία, τότε κατέφευγαν εκεί οι Δημοκρατικοί. Μετά από όλα αυτά, η Σέϊκα και η Αν πέταξαν στην Αθήνα και στη συνέχεια στις ΗΠΑ, ενώ εμείς πήραμε το πλοίο για την Ανκόνα. Δυστυχώς, τόσο η Σέϊκα όσο και η Αν δεν είναι πλέον μαζί μας .

Από την Ανκόνα, με τρένο, φτάσαμε στη Μπολόνια και αναζητήσαμε τα λαζάνια βέρντε. Δεν ήταν και τόσο εύκολο, αλλά τελικά βρήκαμε ένα εστιατόριο που θα μπορούσε να μας τα σερβίρει. Είδαμε την Πιάτσα Ματζόρε, το Σαν Πατρόνιο, το Παλάτσο Κομιουνάλε, την Πιάτσα Γκαλβάνι και την Πιάτσα ντε Νεπούνο, αλλά έκανε τόση ζέστη που ακόμη και οι στοές δεν ήταν επαρκές καταφύγιο.

Αργά το βράδυ φθάσαμε στη Μάντοβα σε ξενοδοχείο με κλιματισμό. Στη Μάντοβα είδαμε την εκκλησία του Σαν Λορέντζο που είχε χτιστεί το 1050, το σπίτι του Τζιοβάνι Μπονιφέρτι (χτισμένο το 1455), το Παλάτι του οίκου των Γκονζάγκα (του 13ου-15ου αιώνα) με τα 500 του δωμάτια, φορτωμένο με έργα τέχνης όπως το «Νυφικό Δωμάτιο (Camera degli Sposi)», το έργο του Μαντένι. Οι οικογένειες των Γκονζάγκα και των Μπονακόλσι (Bonacolsi) είχαν αντιπαλότητα μεταξύ τους όπως είχαν και οι οικογένειες του Ρωμίου και της Ιουλιέττας και τελικά οι Γκονζάγκα κατάφεραν να εκδιώξουν τους Μπονακόλσι από την Μάντοβα. Έχτισαν το Παλάτσο ντελ Τέ γύρω στο 1530, με δάπεδα από ψηφιδωτά και τοίχους καλυμμένους με τοιχογραφίες. Μια αξιοσημείωτη τοιχογραφία είναι αυτή που «ο Δίας ρίχνει τον κεραυνό του στους Γίγαντες», ενώ πολλές σκηνές είναι από την Ιλιάδα. Το παλάτι έχει αρμονικές αναλογίες και ένα θαυμάσιο κήπο. Σε αυτό το τόσο μεγάλο παλάτι με τα 500 δωμάτιά του και την τόσο βαριά διακόσμηση, δεν μπορείς να δεις όλη την τέχνη και χρειάζεσαι οδηγό γιατί μπορείς εύκολα να χαθείς.

Η Μάντοβα έχει κάποια κανάλια, όπως και η Βενετία, και ένα μεγάλο μέρος της τέχνης της ήταν τα έργα των Μαντένι (Mantegna) και Τζούλιο Ρομάνο (Giulio Romano). Εκεί υπάρχει και ένα μνημείο του Βιργιλίου που είχε Βενετική καταγωγή. Η Πόλα βρήκε ένα όμορφο αναμνηστικό της επίσκεψής της στο μνημείο του Βιργιλίου και το έστειλε στην 92χρονη πλέον καθηγήτριά της των Λατινικών.

Στην πόλη υπάρχουν επίσης υπαίθριες αγορές, παζάρια και ένα θέατρο-Αίθουσα Συναυλιών του 1777, με χωρητικότητα 500 ατόμων που ήταν ότι θα ήθελε ο Μότσαρτ για τα έργα του. Τέλος, το Παλάτι της Δικαιοσύνης αξίζει τον κόπο μιας επίσκεψης. Κατασκευάστηκε το 1200 και έχει πολύ ενδιαφέρον κλιμακοστάσιο.

Στις 21 Ιουλίου έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στο Περιφερειακό Συνέδριο του Διεθνούς Συμβουλίου Ψυχολόγων στην Πάδοβα της Ιταλίας. Η Πάδοβα είναι απίστευτα γοητευτική με ένα από τα πιο παλιά πανεπιστήμια του κόσμου (από το 1222) και από τα πρώτα που χρησιμοποίησαν μάθημα ανατομίας για να εκπαιδεύσουν τους γιατρούς. Βλέπει κανείς την κυκλική σκάλα από την οποία οι φοιτητές ανεβασμένοι εκεί παρακολουθούσαν τον καθηγητή κάτω τους να τεμαχίζει με πριόνι ένα πτώμα.

Είδα το «κουτί» και την καρέκλα, απ' όπου δίδασκε ο Γαλιλαίος. Απόφοιτοι αυτού του Πανεπιστημίου άλλαξαν τον κόσμο. Μεταξύ των αποφοίτων ήταν ο Δάντης, ο Κέπλερ, ο Κοπέρνικος και ο Χάρβεϊ που ασχολήθηκε με την κυκλοφορία του αίματος. Στο κέντρο της πόλης υπάρχουν πολλά όμορφα (και εντυπωσιακά κτίρια) με ένα να έχει ένα τεράστιο θάλαμο. Κάποια στιγμή γίναμε μάρτυρες και σε μια τελετή ολοκλήρωσης διδακτορικών σπουδών. Οι φίλοι του πρώην φοιτητή τον σπρώχνουν σ' ένα σιντριβάνι και ενώ γίνεται μούσκεμα του φωνάζουν: Διδάκτωρ! Διδάκτωρ! (Dottore! Dottore!) Στην Πάδοβα υπάρχουν εντυπωσιακά δείγματα τέχνης συμπεριλαμβανομένων και των τοιχογραφιών του Τζιότο (Giotto) στο διάσημο παρεκκλήσι του Σκροβένι (Scrovegni).

Το περιβάλλον στην Πάδοβα είναι το ίδιο ενδιαφέρον. Με σκάφος από την Πάδοβα μέσα από το Κανάλι Μπρέντα πήγαμε στη Βενετία. Οι πόρτες του καναλιού σχεδιάστηκαν από τον Λεονάρντο ντα Βίντσι και εξακολουθούν να λειτουργούν άψογα και να ανεβάζουν

το σκάφος 3 μέτρα. Το κανάλι περνάει κάτω από πολλές γέφυρες και οι γέφυρες ανοίγουν σταδιακά για να αφήσουν το σκάφος να περάσει. Στη διαδρομή είδαμε τις βίλες που είχε σχεδιάσει ο Άντρεα Παλλάδιο (Andrea Palladio), με τους τεράστιους κήπους που χρησιμοποιούσε η βενετική αριστοκρατία τα καλοκαίρια της. Η Βενετία είναι σχετικά πυκνοκατοικημένη, αλλά τα ακίνητα κατά μήκος των καναλιών είναι τεράστια. Ένα κτίριο μάλιστα είναι μια μικρογραφία των Βερσαλλιών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η βίλα της οικογένειας Πισάνι που έχει τοιχογραφίες του Τιέπολο (Tiepolo) και η βίλα Βαλντελίνα (Valdelina) με παγώνια στον κήπο της. Η βίλα Μαλκοντέντα, (Malcontenta), δηλαδή η Κακή Συμπεριφορά, ήταν η βίλα μιας κυρίας που εξορίστηκε εκεί από τον σύζυγό της, για την απρεπή της συμπεριφορά. Στον κήπο της υπάρχει μια στοά που επιτρέπει τον περίπατο στη σκιά. Μία από αυτές τις βίλες ανήκει στην οικογένεια δόγηδων της Βενετίας Φοσκάρι (Foscari) και κατοικείται ακόμη και σήμερα από την οικογένεια.

Στη Βενετία περάσαμε μια πολύ δυνατή καταιγίδα με αστραπές, αλλά μετά χαρήκαμε πολλά ουράνια τόξα. Η πλατεία μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Μάρκου ίσως είναι ο πιο τέλειος χώρος στον κόσμο. Επισκεφθήκαμε το Τορτσέλο (με τους 36 κατοίκους του) και τον καλά συντηρημένο καθεδρικό ναό του που άρχισε να χτίζεται το 639. Μας ξενάγησε ένας πολύ έμπειρος Βρετανός ταξιδιωτικός οδηγός και είδαμε τη Δευτέρα Παρουσία με Βυζαντινή τεχνοτροπία, ένα μοναδικό ψηφιδωτό με καταπληκτικά γαλάζια χρώματα. Το εξαιρετο γεύμα μας δίπλα στον καθεδρικό ναό, ήταν στο εστιατόριο Κιπριάνι, τον χώρο γευμάτων για βασιλείς και σελέμπριτυ όταν επισκέπτονται τη Βενετία.

1998

Διαγνώστηκε ότι είχα καρκίνο του προστάτη. Μου χορήγησαν μια ορμόνη που σταματά την ανάπτυξη του καρκίνου. Επειδή είχα ήδη συνταξιοδοτηθεί, μπορούσα να δεχθώ τη θέση του Επισκέπτη Καθηγητή με τιμητική χορηγία του Προέδρου (Chancellor's Visiting Professor) στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο Ερβάϊν (Irvine), για το χειμώνα του 1998. Είχα προσκληθεί από τον καθηγητή Τσεν (Chen) και τα καθήκοντά μου ήταν να δώσω ένα σεμινάριο με θέμα τη διαπολιτισμική ψυχολογία

Ενώ ήμουν στο Ερβάϊν, συνάντησα τους Πατ και Γουόλτ Φράνκε (Franke) που ζούσαν εκεί μετά τη συνταξιοδότησή τους από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις, παρακολούθησα συναυλίες σε ένα πολύ ωραίο Κέντρο Ερμηνευτικών Τεχνών (Center for Performing Arts), και επισκέφτηκα ένα πολυτελές εμπορικό κέντρο (το δεύτερο μεγαλύτερο στον κόσμο). Έμεινα σε μια πολύ άνετη κατοικία του Πανεπιστημίου για διδάσκοντες και γενικά παρατήρησα ότι το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, στο Ερβάϊν έχει ένα πολύ ευχάριστο περιβάλλον.

Στο κέντρο του Πανεπιστημίου υπάρχει ένα πάρκο περίπου τεσσάρων στρεμμάτων (περίπου ένα χιλιόμετρο σε διάμετρο), που το αντικρίζουν όσα κτίρια χρησιμοποιούνται πιο πολύ. Οι διδάσκοντες στο Ερβάϊν διδάσκουν περίπου 30% περισσότερο από τους διδάσκοντες στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Με υποδέχθηκαν ο Τζακ Πέλτασον (Jack Peltason) και η σύζυγός του. Γνώριζα τον Τζακ από το Ιλλινόις, από τότε που ήταν Πρόεδρος του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών. Αργότερα έγινε Πρόεδρος των Πανεπιστημίων του Ιλλινόις και επίσης συνταξιοδοτήθηκε ως Πρόεδρος (Chancellor) από το Ερβάϊν. Προφανώς η Πανεπιστημιούπολη τον αγαπούσε γιατί πολλοί δρόμοι έφεραν το όνομά του, όπως Ανατολική Πέλτασον,

Δυτική Πέλτασον και ούτω καθεξής. Οι Πέλτασον ήταν πολύ φιλόξενοι, με κάλεσαν σε μεσημεριανό γεύμα, για πίτσα, πήγαμε μαζί σε συναυλία. Έδωσα μια διάλεξη ανοιχτή σε όλο το Πανεπιστήμιο με θέμα «Πολιτισμός και Κοινωνική Συμπεριφορά» που διαφημίστηκε στο φωτισμένο πίνακα ανακοινώσεων για τα τρέχοντα γεγονότα του Πανεπιστημίου. Η ανακοίνωση έγραφε Διάλεξη από τον Τριάντη και έδινε το χρόνο, τον τόπο και τον τίτλο.

Γνώριζα τον Μπιλ Γκούντικουνστ (Bill Goodykunst) από τα διάφορα συνέδρια διαπολιτισμικής ψυχολογίας, και τον επισκέφθηκα στο σπίτι του στο Λαγκούνα Μπητς (Laguna Beach). Με πήγε στο Λος Άντζελες για να επισκεφθούμε τις ιδιαίτερες γειτονιές του όπως το Μικρό Τόκυο (Little Tokyo) που είναι ιδιαίτερα αυθεντικό σχετικά με την αρχιτεκτονική και το φαγητό του. Μου άρεσε πολύ η παραλία του ωκεανού στο Λαγκούνα Μπητς, με το όμορφο πάρκο της που ακους τα κύματα να χτυπάνε τα βράχια. Το εστιατόριο «Αιγαίον» ήταν πολύ καλό, αλλά δυστυχώς δεν κατάφερε να επιβιώσει. Δυστυχώς, ούτε και ο Μπιλ κατάφερε να επιβιώσει για περισσότερο από πέντε χρόνια μετά από τις συναντήσεις μας.

Νοίκιασα ένα αυτοκίνητο και εξερεύνησα το Σαν Χουάν Καπιστράνο (San Juan Capistrano), γευμάτισα στο Γαλλικό εστιατόριο Λιροντέλ (L'Hirondelle) και επισκέφθηκα τα κτίρια των ιεραποστολών της περιοχής που ίσως υπάρχουν από το 1776. Έχουν υπέροχους κήπους, κάποια μουσεία με ενδιαφέρον και μπορείς να ακούσεις και τον ωραίο ήχο της καμπάνας. Μετά τη Μεξικανική επανάσταση του 1821 προέκυψε ένα κύμα κατά του κλήρου που είχε σαν αποτέλεσμα να παραμεληθούν και τα κτίρια των ιεραποστολών. Αυτά τα κτίρια τα επέστρεψε στην Καθολική Εκκλησία ο Πρόεδρος Λίνκολν με Προεδρικό Διάταγμα το 1865 και σήμερα πολλά από αυτά έχουν ανακαινιστεί. Τα κτίρια της αρχικής ιεραποστολής στο Σαν

Χουάν Καπιστράνο καταστράφηκαν μερικώς από σεισμό και η αντικατάστασή τους χτίστηκε σε κοντινή περιοχή.

Κοντά στο Ερβάϊν υπάρχει και μια υπαίθρια γλυπτοθήκη. Μου άρεσε το Νιούπορτ Μπητς (Newport Beach) και το Νησί Μπαλμπόα (Balboa Island), που φαινόταν ότι κάθε σπίτι είχε και ένα σκάφος παρκαρισμένο δίπλα του ενώ δεν υπήρχαν αυτοκίνητα. Επισκέφθηκα το Βοτανικό κήπο στην Πασαντήνα, το Μουσείο Γκέττυ στο Λος Άντζελες και το καταφύγιο Πτηνών εκεί κοντά. Έφθασα ακόμη και στο Σαν Ντιέγκο, που θαύμασα το Χάρμπορ Άιλαντ (Harbor Island), το πολυφωτογραφημένο ξενοδοχείο στο Κορονάντο (Coronado), και το Πάρκο Ζώων. Στο Κορονάντο υπήρχε ένα συνέδριο Ψυχολογίας του Παιδιού, και πήγα εκεί με τους Τσεν και τα παιδιά τους.

Αφού δεν ήμουν και τόσο μακριά από το Σαν Φρανσίσκο, έβλεπα συχνά και τη Λουΐζα που έμενε εκεί. Η Πόλα πέταξε από το Ιλλινόις για να μας συναντήσει. Εξερεύνησα σε βάθος το περιβάλλον της Καλιφόρνιας. Στο Σαν Φρανσίσκο είδα τα αξιοθέατα, όπως το Αλκατράζ και το δάσος Μούιρ (Muir Woods).

Πήγα μαζί με την Λουΐζα να δούμε νυφικό για τον γάμο της το Νοέμβριο. Η Λουΐζα είχε αρραβωνιαστεί με ένα νεαρό από την Ιντιάνα που εργαζόταν στην Καλιφόρνια. Είχαμε συναντήσει τον Τζιμ Τζιολίτο (Jim Giolitto) στο Μεξικό και ήμασταν ευχαριστημένοι. Ο εξ-αποστάσεως σχεδιασμός ενός γάμου δεν είναι κάτι εύκολο, αλλά η Πόλα είχε συνταξιοδοτηθεί και θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την μεγάλη της εμπειρία στη διοργάνωση συνεδρίων. Η Λουΐζα και η φίλη της Λίζα βρήκαν μια θαυμάσια Χασιέντα (Hacienda) στην κορυφή ενός λόφου κοντά στη Σάντα Κρουζ (Santa Cruz). Το Κένολάιν (Kenolllyn) ήταν μια ιδιωτική έκταση που πλέον η χρήση της μετατράπηκε σε ένα συνδυασμό κατασκήνωσης και συνεδριακού κέντρου. Η Λουΐζα που είχε περάσει αρκετά καλοκαίρια σε

κατασκήνωση στο Ουισκόνσιν το λάτρεψε. Η τοποθεσία ήταν υπέροχη επειδή στο βάθος έβλεπε σε απόσταση τον κόλπο του Μοντερέυ. Μου θύμισε την θέα από το Καβαλούρη ή τα Σφακερά.

Μετά την Καλιφόρνια επέστρεψα στο Ιλλινόις, και οι γιατροί τοποθέτησαν στον προστάτη μου 176 ραδιενεργά ισότοπα που τελικά σκότωσαν τον καρκίνο, αλλά άφησαν και μερικές μικρές παρενέργειες όπως την ανάγκη για συχνές επισκέψεις στην τουαλέτα.

Με τη Μισέλ Γκέλφαντ

Παρά το ότι είχα συνταξιοδοτηθεί, εξακολούθησα να είμαι στο διοικητικό συμβούλιο πολλών ακαδημαϊκών περιοδικών, όπως το *Journal of Personality and Social Psychology* (Προσωπικότητα και Κοινωνική Ψυχολογία) μέχρι το 2001.

Δημοσιεύθηκε το άρθρο (Triandis & Gelfand, 1998), που παρέχει μια μέθοδο μέτρησης της ατομικότητας και της συλλογικότητας σε ατομικό επίπεδο. Ακόμη και φέτος (2013) έχω δεχθεί αιτήσεις από όλο τον κόσμο για το συγκεκριμένο άρθρο. Το άρθρο που

ακολούθησε (Triandis&Gelfand:2012), παρουσιάζει την τελική τοποθέτησή μου σχετικά με την ατομικότητα και την συλλογικότητα.

Πριν από την γιορτή για τον αρραβώνα του Τζιμ και της Λουίζας στην Κέρκυρα που περιγράφω παρακάτω, η Πόλα, η Λουίζα και εγώ πήγαμε για λίγο στην Κρήτη. Ξεκινήσαμε από το Ρέθυμνο, νοικιάσαμε ένα διαμέρισμα για μια εβδομάδα, νοικιάσαμε και ένα αυτοκίνητο και από εκεί κάναμε εκδρομές. Πήγαμε στο Φαράγγι της Σαμαριάς, που το πέρασε η Λουίζα περπατώντας ενώ εμείς την

περιμέναμε στο ξενοδοχείο στην κορυφή του λόφου με τα σχεδόν 2500 μέτρα υψόμετρο. Οδηγήσαμε αργά σε στενούς δρόμους. Η μυρωδιά των πεύκων και ο ήχος από τα κουδούνια των προβάτων έκανε την όλη ατμόσφαιρα ιδιαίτερα χαλαρωτική. Πήγαμε για κολύμπι και το νερό της θάλασσας ήταν πολύ ζεστό.

Από την Κρήτη έχουν περάσει πολλοί πολιτισμοί, ο Μινωικός, ο Μυκηναϊκός, ο Ρωμαϊκός, ο Ενετικός, ο Οθωμανικός, ο Ελληνικός και απομεινάρια όλων τους βρίσκονται στους στενούς δρόμους, στις

Ο Γάμος της Λουίζας το 1988

στοές, στις βρύσες. Επισκεφθήκαμε για άλλη μια φορά την Κνωσό και εξερευνήσαμε σε βάθος το παλάτι του Μίνωα. Στο μουσείο υπάρχει η αναπαράσταση μια εικόνας από τα ταυροκαθάψια, το περίπλοκο και επικίνδυνο άθλημα των νέων Μινωιτών που πηδούσαν πάνω από την πλάτη ενός ταύρου που έτρεχε. Το παλάτι είναι τόσο μεγάλο και τόσο δαιδαλώδες που εικάζεται ότι μάλλον ήταν η ίδια η τοποθεσία του Λαβυρίνθου. Το νέο μουσείο στο Ηράκλειο είχε πληθώρα από ενδιαφέροντα Μινωικά ευρήματα, αρχαία κοσμήματα και πίνακες ζωγραφικής (όπως αυτόν τον όμορφο πίνακα την

"Παριζιάνα"), αλλά δυστυχώς δεν είχε κλιματισμό και η θερμοκρασία ήταν πάνω από 36 βαθμοί.

Όμως, το μεγάλο γεγονός του 1998 ήταν ο εκθαμβωτικός γάμος της Λουίζας με τον Τζιμ Τζιολότο στις 7 Νοεμβρίου, με εορτασμούς που έγιναν σε τρεις τοποθεσίες, σε διαφορετικούς χρόνους. Οι γιορτές ξεκίνησαν από το Ιλλινόις για τους φίλους μας στο Ιλλινόις, έγιναν στην Κέρκυρα για τους Ευρωπαίους φίλους μας και τελικά στην Καλιφόρνια με την πραγματική τελετή για τους Βορειο-Αμερικανούς φίλους μας.

Το πρώτο γλέντι έγινε τον Ιούνιο στο Ιλλινόις, όταν για τον αρραβώνα διοργανώσαμε ένα μπάρμπεκιου για 50 φίλους στον κήπο μας δίπλα στη λίμνη. Είχαμε καλέσει την ορχήστρα (κρουστών) Κλέμσερ (Klesmer) στην οποία συμμετείχε ο γνωστός συνθέτης Ρούντολφ Χάκεν (Rudolf Hakken) από την περιοχή. Τα τραπέζια είχαν τοποθετηθεί παντού και η εκδήλωση ήταν γεμάτη χαρά. Στην εκδήλωση ήρθαν και ο Νούσση που εκείνη την εποχή ήταν Γενικός Πρόξενος της Αυστρίας στην Νέα Υόρκη με τη Μέρυ Τζέιν.

Το επόμενο γλέντι έγινε στον Αη Γιάννη στην Κέρκυρα. Σε αυτό το γεγονός ήρθαν συγγενείς και φίλοι από την Ευρώπη. Τα ξαδέλφια Άρης και Μαρία ήρθαν από την Αθήνα. Ήρθε η εξαδέλφη μας Ειρήνη, που έτσι κι αλλιώς περνά στην Κέρκυρα τα καλοκαίρια της, και κάλεσε την Μαντάμ Πικέ από την Ελβετία, την νταντά της (au pair) όταν ήταν παιδί. Από την Αυστρία ήρθαν τα εξαδέλφια της Πόλα, η Μούμε και ο Πέπη, η κόρη τους Ούρση και ο γαμπρός τους Φριτς Ότλ (Fritz Ottl) με τα τέσσερα παιδιά τους. Από την Ελβετία

ήρθαν και οι φίλοι της Λουίζας ο Ντάνιελ Άιζελε (Daniel Eisele) και η Μπριτζίτα Πάγιερ (Bridgitta Peyer) και της έδωσαν πολλά δωράκια όπως ελβετικές σημαίες, καμπανούλες αγελάδων και χριστουγεννιάτικα στολίδια. Υπήρχαν και άλλα δώρα από τον Βασίλη και τους άλλους καλεσμένους. Η κόρη του Μαρίντα, που έχει την ίδια ηλικία με τη Λουίζα φαινόταν κάπως λυπημένη, ίσως επειδή τότε δεν σκεπτόταν να παντρευτεί, κάτι που όμως έκανε λίγα χρόνια αργότερα. Εκεί ήταν και η Νίτσα, η γυναίκα του Βασίλη, παρά το ότι ήταν ασθενής με καρκίνο. Το τραπέζι για τα 40 περίπου άτομα έγινε στην ταβέρνα του χωριού και η Μαρία, η ιδιοκτήτρια, μας έφτιαξε νοστιμότητα κοτόπουλα στα κάρβουνα. Φέραμε τα γλυκά από την

πόλη. Είχαμε προσλάβει μια ορχήστρα που έπαιζε μέχρι τα μεσάνυχτα. Οι χωριανοί από τη γειτονιά είχαν ακούσει ότι θα υπάρχει χορός και άρχισαν να έρχονται ο ένας μετά τον άλλο και σε μεγάλους αριθμούς. Τελικά, περίπου 400 άτομα συμμετείχαν στο χορό, συμπεριλαμβανομένων και καμιά δεκαριά κοριτσιών που είχαν ντυθεί με την παραδοσιακή ενδυμασία της Κέρκυρας. Οι χορευτές προέρχονταν από πολλές χώρες. Ήταν Ολλανδοί τουρίστες, Ελβετοί, Αυστριακοί και Έλληνες αλλά και όλων των ηλικιών, από 2 μέχρι 80 ετών. Από τους χορευτές, μόνο ένας-δύο ήταν κάπως παχουλοί, και αυτό ίσως επειδή οι εύσωμοι είχαν επιλέξει να μην συμμετάσχουν στο χορό. Όλος αυτός ο κόσμος έδινε συνεχώς συγχαρητήρια στον Τζιμ και τη Λουίζα, στα ελληνικά, με ευχές για ευτυχία. Ο Τζιμ έμαθε να λέει «ευχαριστώ» και να χαμογελά κατάλληλα. Το συγκρότημα σταμάτησε να παίζει τα μεσάνυχτα, και πολλοί από τους χορευτές απογοητεύθηκαν και

Η Λουίζα είναι ψηλή!

διαμαρτυρήθηκαν, αλλά θέλαμε να κοιμηθούμε και λίγο. Ένας από τους χωρικούς ευχήθηκε στον Τζιμ και τη Λουΐζα «βίο ανθόσπαρτο». Αυτή η ευχή με συγκίνησε τόσο πολύ που την επανέλαβα στην πραγματική γαμήλια δεξίωση της Λουΐζας στην Καλιφόρνια.

Μετά την Κέρκυρα δώσαμε στο Τζιμ μια γεύση από Ελλάδα, πηγαίνοντας με πλοίο στην Πάτρα, και στη συνέχεια με ενοικιαζόμενο αυτοκίνητο στους Δελφούς. Αυτή ήταν η τέταρτη φορά μας στους Δελφούς, αλλά άξιζε γιατί είχε ανοίξει και ένα νέο μουσείο. Επιστρέφοντας στο Ρίο, οδηγούσε η Λουΐζα και όταν έβγαινε από το φέρρυ πιθανόν να γρατζούνισε ένα άλλο αυτοκίνητο. Ο ντόπιος οδηγός εξοργίστηκε, άρχισε να φωνάζει και να ζητά αποζημίωση. Η γυναίκα του μας είπε ότι είχε πρόβλημα με την καρδιά του και όλη αυτή η κατάσταση δεν ήταν καλή για την υγεία του. Αναγκάστηκα και εγώ να κάνω πολλές διαπραγματεύσεις, αλλά το ίδιο έκανε και ο καπετάνιος του λιμένα του Ρίου.

Αφού περάσαμε τη νύχτα στο Ρίο, πήγαμε στην Μονεμβασιά που μοιάζει κάπως με το Γιβραλτάρ. Είναι μια μεσαιωνική πόλη πάνω σε έναν απόκρημνο βράχο, περιβάλλεται σε τρεις πλευρές από θάλασσα και συνδέεται με τη στεριά με μια στενή γέφυρα. Στη θάλασσα γύρω της, μπορεί κανείς να δει τα κρουαζιερόπλοια που την επισκέπτονται. Η ιστορία της άρχισε τον 6ο αιώνα. Την είχαν κατακτήσει οι Ενετοί, ο Πάπας, οι Τούρκοι και άλλοι. Η θέα από την κορυφή είναι εξαιρετική. Η Λουΐζα με τον Τζιμ σκαρφάλωναν προς την κορυφή σαν αίγαγροι ενώ η Πόλα και εγώ ανησυχούσαμε μήπως πέσουμε στον ιδιαίτερα γλιστερό πλακόστρωτο δρόμο. Φτάσαμε επιτέλους στην κορυφή, στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας (που άρχισε να χτίζεται το 1150, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της είναι κτίσμα του 13ου αιώνα), κρατώντας με τα χέρια μας το κιγκλίδωμα του μονοπατιού. Όλοι είχαν περάσει από εκεί, αρχαίοι Έλληνες, Βυζαντινοί, Ενετοί, Οθωμανοί, και είχαν αφήσει τα ίχνη τους. Αυτά

τα διάσπαρτα ίχνη υπάρχουν σε βυζαντινές εκκλησίες αλλά και στα οθωμανικά σπίτια, που μερικά έχουν μετατραπεί σε μπουτίκ ξενοδοχεία. Δεν επιτρέπεται η χρήση αυτοκινήτων, αλλά δεν επιτρέπονται ούτε και τα γαϊδουράκια. Το μόνο που υπάρχει είναι το πλακόστρωτο που έχει τριφτεί από τα χρόνια και γλιστράει. Στη συνέχεια, ο Τζιμ και η Λουΐζα πήραν ένα ιπτάμενο δελφίνι για τις Σπέτσες και εγώ με την Πόλα οδηγήσαμε στη Μάνη.

Η πρώτη μας στάση ήταν το Γύθειο. Εκεί, είδαμε το νησάκι Κρανάη που σύμφωνα με το μύθο ήταν το καταφύγιο του Πάρη και της Ωραίας Ελένης για κάποιο χρονικό διάστημα μετά την απαγωγή της από τον Μενέλαο, το γεγονός που προκάλεσε τον Τρωικό πόλεμο. Η Μάνη είναι ένας άγριος τόπος της Ελλάδας. Οι οικογένειες έχτιζαν πύργους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για να υπερασπιστούν την οικογένεια από τους πειρατές και άλλους ανεπιθύμητους. Πολλά χωριά όπως η Αρεόπολη αναφέρονται στην Ιλιάδα. Σήμερα οι πύργοι έχουν κληρονομηθεί από πλήθος απογόνων που φιλονικούν για την κυριότητά τους και κυρίως το κόστος της επισκευής τους. Σαν αποτέλεσμα οι περισσότεροι πύργοι είναι σε άθλια κατάσταση. Η περιοχή είναι απίστευτα γραφική με κολπίσκους σαν των φιόρδ. Στο δρόμο περνώντας από ένα χωριό με στενό δρόμο είδα ένα φορτηγό γεμάτο καρέκλες, και άκουσα μια φωνή από το μεγάφωνο να λέει «Καρέκλες! Καρέκλες!». Πράγματι παράξενος τρόπος για το εμπόριο καρέκλας. Είχαμε ένα υπέροχο γεύμα με θέα τη θάλασσα, πήγαμε για κολύμπι, περάσαμε από την Ολυμπία στο δρόμο για την Πάτρα, επιστρέψαμε το νοικιασμένο αυτοκίνητο και πήραμε το λεωφορείο για την Αθήνα όπου εκεί συναντήσαμε τον Τζιμ και τη Λουΐζα. Ήταν μια αρκετά μεγάλη εκδρομή σε δρόμους με στροφές και την ανάγκη να παρακάμπτουμε κοπάδια από κατσίκες αλλά και τα φορτηγά που μετέφεραν φρούτα σε χώρες της ΕΕ.

Το τρίτο μέρος των εορτασμών ήταν η πραγματική τελετή του γάμου στην Καλιφόρνια, που περιλάμβανε και τους Βορειο-Αμερικανούς φίλους μας. Η τελετή έγινε σε ένα πανέμορφο μέρος κοντά στη Σάντα Κρουζ, σε ένα αγρόκτημα με μια χασιέντα την Ισπανικού στυλ έπαυλη, στην κορυφή ενός λόφου, που περιβάλλεται από δάσος, και έχει θέα τον Ειρηνικό Ωκεανό. Όμως το πρωί έβρεχε και οι δύο κυρίες μου είχαν καταστεναχωρηθεί. Ευτυχώς, το απόγευμα ο ουρανός ξαστέρωσε και έτσι είχαμε ένα πραγματικά υπέροχο γάμο. Οι ανιψιοί μας ο Γιώργος και ο Άλεξ Τριάντης ήρθαν από την ανατολική ακτή, όπως και η Ιωάννα Μπερτζέκας. Ήρθαν πολλοί φίλοι από το Ιλλινόις αλλά και από την Καλιφόρνια. Ήρθε ο παλιός μου φίλος Φρανκ Ρόστεν (Rosten) που ήταν και συγκάτοικός μου στο Χάμιλτον τη δεκαετία του 1950, και στο δείπνο της πρόβας μας είπε ιστορίες για την Καλιφόρνια του 19ου αιώνα. Η τελετή έγινε από την Βίλιφρεντ Άλεν (Wilifred Allen) την εξαδέλφη της Πόλα που είναι ιερέας στην Επισκοπική Εκκλησία. Αντιγράφοντας μια εβραϊκή παράδοση η Λουίζα μπήκε στην εκκλησία συνοδευόμενη τόσο από μένα όσο και τη μητέρα της. Ήμουν πολύ συγκινημένος να βλέπω το κοριτσάκι μου να παντρεύεται. Περάσαμε υπέροχα και όλα λειτούργησαν άψογα από τις υπηρεσίες τροφοδοσίας και άλλους προμηθευτές έως την ορχήστρα.

Και ενώ ο γάμος της Λουίζας μας έδωσε χαρά, στο ίδιο έτος υπήρξε θλίψη γιατί πέθανε η Σέϊκα, η εξαδέλφη της Πόλα. Ωστόσο, η κόρη της Βίλιφρεντ τέλεσε το γάμο και τα εγγόνια της, ο Κιτ και η Σόφη, ήταν τα παρανυφάκια για τις βέρες και τα λουλουδία. Θα ήταν τόσο καλό αν ήταν παρούσα και η ίδια η Σέϊκα. Τουλάχιστον το προηγούμενο έτος, όπως έχω παραπάνω περιγράψει, ήταν μαζί μας στο ταξίδι μας στην Ελλάδα είχαμε περάσει όμορφα, και μας άφησε όταν ήταν ευχαριστημένη.

1999

Την περίοδο από τις 20 Ιανουαρίου μέχρι την 1^η Μαρτίου ήμουν ο προσκεκλημένος Επισκέπτης Καθηγητής της χορηγίας Σω (Shaw) στο Ινστιτούτο Τεχνολογίας Ναν Γιανγκ (Nan Yang) στη Σιγκαπούρη. Το Ναν Γιανγκ φιλοδοξεί να γίνει το MIT της Άπω Ανατολής. Τόσο η Πόλα όσο και εγώ θεωρούμε τη Σιγκαπούρη ένα πολύ ιδιαίτερο μέρος. Πρώτον, λειτουργεί σαν ρολόι. Δεύτερον, το φαγητό είναι εξαιρετικό και από τις κουζίνες όλου του κόσμου. Υπάρχει ως και ένα ελληνικό εστιατόριο. Τρίτον, οι άνθρωποι είναι πολύ φιλόξενοι και μας πήραν μαζί τους σε διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις και τέταρτον, έχει πολλά αξιοθέατα, όπως το Πάρκο Πτηνών, το Ζωολογικό κήπο, το Ενυδρείο, και τον Κήπο με τις Ορχιδέες.

Το Πάρκο Πτηνών φιλοξενεί πάνω από 8,000 πουλιά που ανήκουν σε τουλάχιστον 200 είδη και είναι τόσο μεγάλο που είναι αναγκαίο για τους επισκέπτες να χρησιμοποιούν το σιδηρόδρομο μονής τροχιάς του πάρκου (Monorail). Έχει το μεγαλύτερο τεχνητό καταρράκτη του κόσμου, ένα χώρο που φαίνεται ότι υπάρχει καταιγίδα με κεραυνούς ενώ σε μια από τις δεξαμενές νερού δημιουργούνται κύματα σε μια προσπάθεια να υπάρξει το κατάλληλο περιβάλλον για τα πουλιά του πάρκου. Υπάρχουν όμως και πουλιά που έχουν εκπαιδευθεί να μετρούν μέχρι το δέκα στα Αγγλικά, Κινέζικα και Ιαπωνικά αλλά και να μπορούν να τραγουδούν το "Happy birthday to you". Ο Ζωολογικός Κήπος είναι από τους καλύτερους στον κόσμο και μια βραδινή επίσκεψη εκεί στο δροσερό περιβάλλον είναι εντελώς μαγευτική. Οι επισκέπτες του ενυδρείου μπορούν να βαδίσουν σε σωλήνες με διάμετρο 2.5 μέτρα που έχουν τοποθετηθεί σε δεξαμενές και να βλέπουν τα ψάρια να κολυμπούν γύρω τους. Ο Κήπος με τις Ορχιδέες έχει ορχιδέες από όλο τον

κόσμο. Πολλές ορχιδέες έχουν πάρει το όνομα κάποιου διάσημου ατόμου, όπως π.χ. Μάργκαρετ Θάτσερ (που όμως είχε λίγο μαραθεί!)

Το Ξενοδοχείο Ράφλς (Raffles Hotel) που βρίσκεται στη Σιγκαπούρη, αξίζει την επίσκεψή μας. Άνοιξε το 1887 και εκείνη την εποχή ήταν το καλύτερο ξενοδοχείο Ανατολικά του Σουέζ. Έχει ανακαινιστεί στα μεγαλεία που είχε το 1915. Εκεί είχαμε απογευματινό τσάι που αδιαμφισβήτητα, «άξιζε τα λεφτά του». Πληρώσαμε 16 δολάρια το άτομο. Είχαμε άψογη εξυπηρέτηση με πολλά σερβίτσια και λινά τραπεζομάντηλα, υπέροχο φαγητό, νόστιμα γλυκά. Η Πόλα παρακολούθησε εκεί και ένα μάθημα μαγειρικής. Μετά την επίδειξη της προετοιμασίας του Κάρν Πενάνγκ, το γεύμα σέρβιραν με δεξιοτεχνία οι σερβιτόροι του Ράφλς.

Μας περιποιήθηκαν η Μόλλυ και ο Μενγκ Τσαν, οι γονείς του πρώην φοιτητή μου Κιμ Τσαν. Είχαμε δείπνο στο σπίτι τους και αρκετές φορές πήγαμε μαζί στο κλαμπ του γκολφ. Περάσαμε ακόμη και την ημέρα της Πρωτοχρονιάς μαζί τους. Όταν επισκέφθηκαν τον Κιμ στο Ιλλινόις πήγαμε μαζί τους στο Κέντρο Άλλερτον (Allerton) αλλά και να γνωρίσουν τους Άμις (Amish).

Βρισκόμασταν σε ένα πολύ ενδιαφέρον μέρος του κόσμου και έτσι επισκεφθήκαμε την Μαλαισία, το Μπαλί και παραλίες στην Ινδονησία. Με λεωφορείο πήγαμε στην Μάλακα (Malacca) που το 1511 έγινε πρώτα αποικία των Πορτογάλων στη συνέχεια των Ολλανδών και τελικά των Βρετανών. Η Μαλαισία ανεξαρτητοποιήθηκε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Μάλακα ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα πόλη, με εστιατόρια όλων των κατηγοριών και ο οδηγός μας ήταν εξαιρετος. Ήταν πτυχιούχος με σπουδές «δι' αλληλογραφίας» από την Οξφόρδη της Αγγλίας, μιλούσε θαυμάσια Αγγλικά και είχε ένα σωρό ιστορίες να αφηγηθεί για κάθε ένα από τα σπίτια που βρίσκονται στο ποτάμι της περιοχής καθώς περνούσαμε

μπροστά τους με το πλοiάριο. Ο πληθυσμός είναι μουσουλμανικός, αλλά λίγες γυναίκες κάλυπταν το πρόσωπό τους. Στην παραλία όμως ήταν εντελώς ντυμένες ακόμη και στο νερό.

Τον Φεβρουάριο βρεθήκαμε στην Ιορδανία, και αρχίσαμε την επίσκεψή από το Αμμάν και το υπέροχο μουσείο του με εκθέματα από το 10.000 π.Χ. έως το 100 μ.Χ.. Στην περιοχή του μουσείου υπήρχαν ακριβές κατοικίες και μπορούσες να δεις δύο αυτοκίνητα στο δρόμο που οδηγούσε στο σπίτι. Ο Ρωμαϊκός ναός του Ηρακλή είναι ακριβώς δίπλα από το μουσείο. Η Χασεμιτική (Hashemite) πλατεία στο κέντρο της πόλης είναι ένα υπέροχο μέρος για να χαζέψει κανείς τον κόσμο. Ξυπνήσαμε όμως νωρίς το πρωί από την φωνή του μουεζίνη που καλούσε τους πιστούς στην προσευχή.

Νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο και οδηγήσαμε στην Πέτρα, μια πόλη λαξευμένη στους κόκκινους βράχους στην πλευρά των βουνών. Ιδρύθηκε γύρω στο 500 π.Χ. από Άραβες Ναβαταίους και άνθισε σαν κέντρο των δρόμων του εμπορίου, μέχρι την κατάληψή της από τους Ρωμαίους. Η αρχιτεκτονική εμφανίζει επιρροές από την Περσία, την Αίγυπτο, την Ελλάδα και τη Ρώμη. Η πόλη βρίσκεται στο τέλος του σικ, ενός στενού φαραγγιού με μεγάλος μήκος, και απαιτούνται τουλάχιστον 30 λεπτά για το διασχίσεις. Πολλοί επισκέπτες πηγαίνουν υπεύοντας. Ο επισκέπτης αντικρίζει πρώτα το «Θησαυροφυλάκιο», ένα κτίριο σκαλισμένο σε ροζ αμμόλιθο. Καθώς όμως βαδίζεις στην πόλη μπορείς να δεις τους τάφους στην Λεωφόρο των προσώπων (Avenue of the Facades), διάφορους ναούς, ακόμη και ένα ρωμαϊκό θέατρο χωρητικότητας 7.000 θεατών. Σταματήσαμε για αραβικό καφέ (με κανέλα και κάρδαμο) ενώ γύρω μας υπήρχαν τουλάχιστον μισή ντουζίνα ναών. Οι Ναβαταίοι οι οποίοι έχτισαν την πόλη ήταν άριστοι γνώστες της τεχνολογίας νερού και κατασκεύασαν ένα πολύπλοκο σύστημα ύδρευσης. Στην άκρη της πόλης υπάρχει ένα αξιόλογο μουσείο, με εκθέματα από το 8000 π.Χ. έως το 500 π.Χ.. Σε

κάποιο «πάρκινγκ» για καμήλες παρατηρήσαμε πέντε- έξι καμήλες να ξεκουράζονται. Η πόλη εύκολα μπορούσε να αμυνθεί αφού ήταν προσβάσιμη μόνο μέσω της μεγάλης χαράδρας. Στην πραγματικότητα, η πόλη εξαφανίστηκε μετά την αποχώρηση των Ρωμαίων και δεν είχε ανακαλυφθεί μέχρι τον 19ο αιώνα. Στην Πέτρα βίωσα και ένα καταπληκτικό παράδειγμα νεωτερικότητας. Χρειαζόμουν χρήματα στην Πέτρα και πήγα στην Αραβική Τράπεζα, χρησιμοποίησα μια κάρτα μου που ανήκε σε λογαριασμό της Σιγκαπούρης και μου έδωσαν τα χρήματα.

Μετά την Πέτρα πήγαμε στο Καρνάκ, ένα φρούριο που χτίστηκε από τους Σταυροφόρους. Όταν από κει αγναντεύεις τη Νεκρά Θάλασσα, η θέα είναι κάτι παραπάνω από εντυπωσιακή. Γευματίσαμε σε ένα περιποιημένο ξενώνα της περιοχής και στη συνέχεια κατηφορίσαμε οδηγώντας προς τη Νεκρά Θάλασσα. Συναντήσαμε μια ομάδα παιδιών που ήταν τόσο περίεργα για εμάς, όσο και εμείς για αυτά. Στην περιοχή υπάρχουν θέρετρα με

Κύπρος 1999. Πόλα και Σινόμπου Κιταγιάμα

λασπόλουτρα, που υποτίθεται ότι λειτουργούν θεραπευτικά σε παθήσεις του δέρματος. Η επόμενη στάση μας ήταν η Μάταμπα, περίπου 60 χιλιόμετρα από το Αμμάν. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου έχει πολύ ενδιαφέροντα ψηφιδωτά, συμπεριλαμβανομένου και ενός που απεικονίζει τον χάρτη του κόσμου όπως ήταν γνωστός τον 5ο αιώνα και στο κέντρο του έχει την Ιερουσαλήμ. Οι λέξεις στο χάρτη είναι στα ελληνικά.

Πέρα από την εκκλησία, εξαιρετικά βυζαντινά ψηφιδωτά, πολύ καλά διατηρημένα υπάρχουν και στην ίδια την πόλη της Μάταμπα που ο φύλακας ήταν πρόθυμος να μας τα δείξει. Τα ψηφιδωτά απεικόνιζαν την άνοιξη και το καλοκαίρι και άλλες δημιουργικές συνθέσεις.

Μια άλλη εκδρομή με βάση το Αμμάν ήταν στην Ελληνορωμαϊκή πόλη Γέρασα, που υπάρχει από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μέρος της Δεκαπόλεως, που περιελάμβανε και τη Δαμασκό. Η πόλη είναι τόσο μεγάλη που απαιτεί μια ολόκληρη ώρα για να την περπατήσεις. Ο Ιππόδρομός της ήταν από τους μεγαλύτερους στον κόσμο. Η Γέρασα έχει διατηρηθεί τόσο καλά, και αποκτάς την αίσθηση για το πώς ήταν αυτές οι πόλεις. Έχει φαρδείς δρόμους, μια κιονοστοιχία με κίονες κορινθιακού ρυθμού και πολλά θέατρα. Ένα θέατρο έχει χωρητικότητα 25.000 θεατών, ενώ ένα μικρότερο έχει ελληνικές επιγραφές και θέσεις αριθμημένες σύμφωνα με το ελληνικό σύστημα αρίθμησης (α = 1, κλπ.) Υπάρχουν εκκλησίες από τον 6ο αιώνα μ.Χ., που έχουν κατασκευαστεί με υλικά από τη ρωμαϊκή περίοδο. Ο Βυζαντινός καθεδρικός ναός ήταν του 365 μ.Χ. και έχει όμορφα ψηφιδωτά. Η ρωμαϊκή αγορά μοιάζει με την αγορά, το φόρουμ, της Ρώμης. Από την Ιορδανία πετάξαμε στην Κύπρο. Το διάστημα 20 - 26 Μαρτίου συμμετείχα στο συνέδριο της Ψυχολογικής Εταιρείας της

Κύπρος, Μάρτιος 1999. Φωτο από τον Σινόμπου Κιταγιάμα, με τους Γιούρι Δράγκουνς, εμένα, Πήτερ Σμίθ, Κρις Μακάσκερ, Γκαμπριέλ Οτινγκεν και Άνου Ρεάλο.

Ανατολικής Μεσογείου (East Mediterranean Psychology Association). Η διοργάνωση έπρεπε να συμπεριλάβει όλες τις χώρες της Μεσογείου, και μια ψυχολόγος από τη Μάλτα έπρεπε να το διοργανώσει, αλλά απ' ότι γνωρίζω αυτό το σχέδιο δεν υλοποιήθηκε.

Διοργάνωσα ένα συμπόσιο, και σε αυτό το συμπόσιο παρουσίασα ένα άρθρο με συμμετοχή του Σινόμπου Κιταγιάμα (Shinobu Kitayama) που ήρθε από το Κιότο της Ιαπωνίας του Γιούρι Ντράγουινς (Juris Draguns) που ήρθε από το Πεν Στέιτ (Penn State) των ΗΠΑ, του Πήτερ Σμιθ (Peter Smith) που ήρθε από το Σάσεξ της Αγγλίας, του Κρις Μακάσκερ (Chris McCusker) από το Πανεπιστήμιο Γέιλ, της Γκαμπριέλ Ότινγκεν (Gabriele Oettingen) που ήρθε από το Βερολίνο και της Άνου Ρεάλο (Anu Realo) που ήρθε από το Τάρτου της Εσθονίας. Ο καθένας τους είχε πραγματοποιήσει έρευνα σχετική με την συλλογικότητα. Για παράδειγμα, η έρευνα της Άνου είχε για δείγμα κατοίκους της Εσθονίας, κατοίκους ακόμη και σε απομακρυσμένα νησιά, και κατέληξε σε επαναπροσδιορισμό της έννοιας της συλλογικότητας.

Η Πόλα ήταν πασιχαρής που επιτέλους βρισκόμασταν σε μια περιοχή που θα μπορούσε να φάει και τη σαλάτα. Με την Πόλα και τον Κιταγιάμα κάναμε μια πολύ ωραία εκδρομή στο νότιο μέρος του νησιού και είδαμε το σημείο που φημολογείται ότι γεννήθηκε η Αφροδίτη αλλά και τα εξαιρετικά ψηφιδωτά της περιοχής. Ήταν όμως μια μέρα με ασυνήθιστα υψηλούς ανέμους και αναγκαστήκαμε να μπούμε σε μια καφετέρια για να ζεσταθούμε. Από τις τοποθεσίες που επισκεφθήκαμε ήταν και το παλάτι, όπου ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος παντρεύτηκε την Πριγκίπισσα Βερεγγάρια.

Στη Λευκωσία υπάρχει ένα υπέροχο μουσείο Βυζαντινών εικόνων, έργο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Στεγάζεται δίπλα από μια εκκλησία του 1662, που είναι καλυμμένη με τοιχογραφίες και

ψηφιδωτά. Το Μουσείο Πετράκη στη Λάρνακα είναι εξαιρετικό. Διαθέτει εκθέματα από το 10.000 π.Χ. και έγγραφα που περιγράφουν γεγονότα της ιστορίας της Κύπρου, όπως την κατάληψη του νησιού από τους Ενετούς. Στην προκυμαία της Λάρνακας υπάρχουν πολλές καφετέριες, και καλοσχεδιασμένα παρτέρια με λουλούδια.

Την ίδια χρονιά έδωσα μια σειρά από πανεπιστημιακές διαλέξεις. Στις 6 Απριλίου ήμουν στο Πανεπιστήμιο του Τάρτου στην Εσθονία, εξωτερικός εξεταστής στη διδακτορική διατριβή της Άνου Ρεάλο, που από τότε έχει εξελιχθεί σε σημαντική διαπολιτισμική ψυχολόγο. Η Εσθονία μου φάνηκε πολύ ελκυστική. Ιδιαίτερα το Τάρτου έχει πολλά κτίρια του 17ου αιώνα. Είναι μια παλιά πανεπιστημιακή πόλη που την ίδρυσαν Γερμανοί και ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να έχει μια αίσθηση του Γερμανικού Ακαδημαϊκού κλίματος. Το κάστρο της έχει χτιστεί από το 1260. Το δωμάτιό μου στο ξενοδοχείο ήταν μικρό, κόστιζε 70 δολάρια τη βραδιά και είχε μια επιγραφή που έλεγε ότι το 1981 είχε μείνει εκεί, ο πρώτος πρόεδρος της Τσετσενίας. Το ραδιοφωνάκι μου έπιανε το σήμα σταθμών από την Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας. Το Ταλίν της Εσθονίας είναι μια οχυρωμένη πόλη, με μεσαιωνικό εσωτερικό, και ένα γραφικό δίκτυο από στενά δρομάκια. Το δημαρχείο του είναι από τον 12ο αιώνα.

Στις 28- 30 Απριλίου, συμμετείχα στις συνεδριάσεις της Διεθνούς Ακαδημίας Διαπολιτισμικών Σχέσεων (International Academy of Intercultural Relations), στο Κέντ Στέιτ του Οχάιο. Παρουσίασα ένα άρθρο σε συμπόσιο και ήμουν συζητητής σε δύο συμπόσια.

Τον Ιούλιο (1 - 30 Ιουλίου) ήμουν Διακεκριμένος Επισκέπτης Μελετητής, στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης, στη Μανόα της Χονολουλού. Η Χαβάη είναι από τα μέρη που πάντα μας άρεσε και

Ταϊπέι, 1999. Γιανγκ Κούο Σου

έτσι με την Πόλα, αξιοποιήσαμε την παραμονή μας στο νησί και επισκεφθήκαμε τις αγαπημένες μας παραλίες.

Τον Αύγουστο, (1-6), έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στο συνέδριο της Ένωσης Κοινωνικής Ψυχολογίας της Ασίας, στην Ταϊπέι της Ταϊβάν. Η διοργάνωση του συνεδρίου έγινε από τον πρώην φοιτητή μου Γιανγκ Κούο Σου (Yang Kuo Shu) που σήμερα είναι κορυφαίος διαπολιτισμικός ψυχολόγος. Ένα άρθρο του, που δημοσιεύθηκε στο Συμπόσιο της

Νεμπράσκα για τα Κίνητρα, (*Nebraska Symposium on Motivation*), αναθεωρεί την ιεραρχία αναγκών του Μάσλοου σε μια ιεραρχία κατάλληλη για την Ανατολική Ασία. Ο Γιανγκ Κούο Σου ήταν αντιπρόεδρος της Κινεζικής Ακαδημίας (Academia Sinica) και είχε στη διάθεσή του αυτοκίνητο και οδηγό που μου παραχώρησε για να μπορέσω να γνωρίσω την Ταϊπέι. Επιπλέον, ένας φοιτητής του έγινε ο διερμηνέας μου και συνοδός μου. Μου έδειξε το κέντρο της πόλης, με το Εθνικό Θέατρο, το Εθνικό Μέγαρο Μουσικής, την Εθνική Βιβλιοθήκη, και το Μουσείο Ιστορίας της Ταϊβάν δίπλα από το Μουσείο του Τσανγκ Κάι Σεκ (Chang Kai Scheck). Μου έδειξε και ναούς του 18ου αιώνα. Έμεινα αρκετή ώρα σε αυτούς τους ναούς βιντεοσκοπώντας προσκυνητές που ήταν τόσο απορροφημένοι στο να υποκλίνονται μπροστά σε θρησκευτικά αντικείμενα και δεν ασχολήθηκαν καθόλου μαζί μου. Τυχαία, παρακολούθησαμε και την κηδεία ενός μεγάλου αρχηγού μιας συμμορίας. Είχε μια ακολουθία από 90 αυτοκίνητα! Παρατηρήσαμε όμως ότι ο ναός του Κομφούκιου

είχε πολύ λίγους επισκέπτες. Φαίνεται ότι οι πιστοί τον επισκέπτονται μόνο στα γενέθλιά του, στις 28 Σεπτεμβρίου.

Η περιοχή γύρω από την Ταϊπέι είναι πολύ γραφική. Σε κάποιες από τις ηφαιστειογενείς περιοχές φαίνονται τα αέρια που βγαίνουν από το έδαφος. Το μεγαλύτερο μέρος της είναι πυκνά δάση, με πολλά λουλούδια και ο καιρός ήταν δροσερός και ευχάριστος. Το καλύτερο μέρος της επίσκεψης ήταν το Εθνικό Μουσείο. Αν και στις συλλογές υπάρχουν πάνω από ένα τέταρτο του εκατομμυρίου αντικείμενα, ο χώρος επιτρέπει την ανάδειξη σε εκθέσεις μόνο ενός μικρού ποσοστού.

Επισκέφθηκα το μουσείο και τις δύο φορές που ήμουν εκεί, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, και έχω δει μόνο ένα μικρό μέρος της συλλογής, αν και παρατήρησα μια σημαντική επανάληψη των εκθεμάτων. Το Μουσείο της Ιστορίας της Ταϊβάν έχει επίσης ενδιαφέρον. Δείχνει παρόμοια αντικείμενα με αυτά που υπάρχουν στο Μουσείο Μπίσοπ (Bishop) της Χονολουλού, αλλά μερικά είναι πιο πολύπλοκα. Υποθέτω ότι η μεταναστευτική κίνηση των πληθυσμών, έγινε από την Ασία προς την Πολυνησία και στη συνέχεια από την Ταϊτή προς τη Χαβάη. Προφανώς οι πρώτες ασιατικές κουλτούρες ήταν πιο πολύπλοκες από αυτές που μετανάστευσαν.

Τον Νοέμβριο με την Πόλα εξερευνήσαμε τη Νότια Γαλλία. Πετάξαμε στο Παρίσι, φτάσαμε με τρένο στην Αβινιόν και νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο για να οδηγήσουμε στα γύρω χωριά. Η επαρχία της Βοκλούζ (Vaucluse) είναι σπαρμένη με μικρά χωριά. Ιδιαίτερα

Παρίσι 1999 με την Πόλα

Λε Μπώ (Les Baux), ένα χωριό στην κορυφή ενός λόφου που κάποτε άνθιζε, τώρα έχουν απομείνει μόνο μερικές εκατοντάδες κάτοικοι και είναι πλέον μια συνωστισμένη τουριστική περιοχή. Ήμασταν τυχεροί που ήμασταν εκεί Νοέμβρη και έτσι μπορέσαμε να βρούμε μια θέση πάρκινγκ.

Στη συνέχεια πήγαμε στην Κυανή Ακτή, και περάσαμε μια εβδομάδα σε ένα διαμέρισμα με χρονομεριστική μίσθωση. Ωστόσο, αυτό το διαμέρισμα δεν ήταν το ίδιο καλό όπως το δικό μας χρονομερίδιο στο Μεξικό. Όταν φτάσαμε, μας έδωσαν σεντόνια και πετσέτες και μας εγκατέλειψαν. Επειδή ήταν το τέλος της τουριστικής σεζόν τα πιο πολλά από τα 12 εστιατόρια της περιοχής ήταν κλειστά και κάποιες από τις χίλιες τόσες τουριστικές μονάδες ήταν κενές. Η εμπειρία μας με ανταλλαγές χρονομεριδίων είναι ότι αυτά που υπάρχουν στο Μεξικό είναι πολύ ανώτερα από αυτά της Ευρώπης. Αυτό στην Πορτογαλία ήταν σε μια όμορφη περιοχή της Αλγκάρβε

αξιοσημείωτο είναι το Ρουσιγιόν (Roussillon), που παλαιότερα ήταν το πιο όμορφο χωριό της Γαλλίας. Το χρώμα της περιοχής είναι κοκκινοκαφέ και επειδή χρησιμοποιείται στην κατασκευή των σπιτιών, τα σπίτια είναι πολύχρωμα, με παραλλαγές του κόκκινου και καφέ. Σταματήσαμε στο Γκορντ (Gordes) ένα γοητευτικό χωριό που βρίσκεται μέσα σε λιβάδια λεβάντας. Στο

(Algarve), αλλά είχε ένα κρεβάτι τόσο μικρό που τα πόδια μου κρέμονταν απ' έξω. Σε αντίθεση, τα χρονομερίδια στο Πουέρτο Βαγιάρτα ήταν πολύ ωραία, και τελικά όταν πουλήσαμε το δικό μας στην Κανκούν αγοράσαμε και εμείς ένα εκεί. Ευτυχώς το γαλλικό χρονομερίδιο ήταν σε ένα πολύ όμορφο σημείο της ακτής κι έτσι μπορέσαμε να εξερευνήσουμε την γύρω περιοχή που είναι πράγματι όμορφη και μπορεί κανείς να δει τον πλούτο των ανθρώπων που την επισκέπτονται. Με βάση το χρονομερίδιό μας οδηγήσαμε σε πολλά μουσεία όπως το Ίδρυμα Μαγκ (Fondation Maeght), το Παρεκκλήσι του Ματίς στη Βανς (Matisse Chapel at Vance) αλλά και σε γραφικά μεσαιωνικά χωριά και κάστρα. Στο σύνολο των περιηγήσεων, υπήρξαν τρεις ιδιαίτερες επισκέψεις:

1. Το χωριό Κασί (Cassis), που δεν θα μπορούσε να είναι πιο χαριτωμένο, με ένα φιόρδ (που στην περιοχή λέγεται καλίνκ, *calinque*), και υπέροχη παραλία.
2. Ο θαυμάσιος κήπος στο σπίτι του Ρενουάρ στην Κάνιε-συρ-Μερ (Cagne-sur-Mer), που είχε διαμορφωθεί από τον ίδιο τον Ρενουάρ και
3. Η πιστή αντιγραφή μιας αρχαίας ελληνικής έπαυλης στο Μπωλιέ (Beaulieu).

Η έπαυλη Κέρυλος (Kerylos) χτίστηκε από κάποιο πλούσιο Γάλλο αρχαιολόγο, που είχε παντρευτεί μια Ρόθτσιλντ, και έζησαν εκεί για 25 χρόνια. Είχε κάποια κομμάτια από πραγματικά ελληνικά και ρωμαϊκά τείχη, αλλά το μεγαλύτερο μέρος της χτίστηκε μετά το 1900, με στοιχεία από έργα ζωγραφικής σε ελληνικούς αμφορείς, γλυπτά και ψηφιδωτά. Κάθε λεπτομέρεια έχει αναπαραχθεί με ακρίβεια. Το μαρμάρινο λουτρό είναι πραγματικά υπέροχο, το δωμάτιο του συμποσίου έχει αντίγραφα επίπλων που είχαν στον αρχαίο κόσμο. Υπάρχουν ελληνικές επιγραφές, και πολλά αγάλματα. Υπάρχει το άγαλμα της Αθηνάς, αλλά και του Άγνωστου Θεού. Ο βωμός του Άγνωστου Θεού βρίσκεται στο κέντρο του σαλονιού. Ο κήπος έχει

θέα τη θάλασσα που τον περιβάλλει από τις τρεις πλευρές του. Στο βάθος φαίνονται τα βουνά. Είναι μια καταπληκτική εμπειρία και αποτελεί ένα εξαιρετο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ζούσαν οι εύποροι αρχαίοι Έλληνες. Σκέφτηκα το σπίτι του πλούσιου εμπόρου που είχα δει στη Δήλο. Ήταν το σπίτι που άρχισε να χτίζεται όταν το γεμάτο εμπορεύματα πλοίο του έμπορου βυθίστηκε κοντά στη Μασσαλία. Η απώλεια τον ανάγκασε να εγκαταλείψει την ολοκλήρωση της κατασκευής του σπιτιού. Το 1950 οι αρχαιολόγοι βρήκαν ένα καράβι στο βυθό της θάλασσας κοντά στη Μασσαλία. Ήταν άραγε αυτό το καράβι του εμπόρου από τη Δήλο;

Υπήρξαν όμως και άλλες αξέχαστες περιπτώσεις όπως η επίσκεψη στο σπίτι της Ήντιθ Γουώρτον (Edith Wharton) στην Υέρες (Hyères) και το Σαιν Τροπέ με το όμορφο λιμάνι της. Επιστρέψαμε το ενοικιαζόμενο αυτοκίνητο στην Αβινιόν και στη συνέχεια με το τρένο φθάσαμε στη Λυών. Όταν ήμουν εκεί δέχθηκα το τηλεφώνημα που με ενημέρωνε ότι η Λη είχε πεθάνει στο δυστύχημα των Αιγυπτιακών αερογραμμών. Αν και δεν είναι σαφές τι ακριβώς συνέβη, υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι ο συγκυβερνήτης αυτοκτόνησε σε ένα είδος τρομοκρατικής ενέργειας επειδή στην πτήση επέβαιναν 50 Αιγύπτιοι αξιωματικοί που επέστρεφαν από στρατιωτική εκπαίδευση στις ΗΠΑ. Αν και είναι κάπως περίεργο ότι τηλεφώνησαν στη Λουίζα, στο σπίτι, για να ενημερώσουν σχετικά με το θάνατο της Λη, είναι επίσης φυσικό γιατί εκείνη την περίοδο δεν υπήρχε κανένας απολύτως συγγενής της και εγώ ήμουν το μοναδικό άτομο που κατά κάποιο τρόπο ήταν συνδεδεμένο μαζί της. Δεν μπορούσα όμως να κάνω και πολλά πράγματα από τη Γαλλία. Την επόμενη χρονιά συμμετείχα στο μνημόσυνο που έγινε γι' αυτήν στο συνέδριο της Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (Society for Cross-Cultural Research), στην οποία και οι δύο μας είχαμε υπάρξει πρόεδροι.

Η Λυών έχει ένα υπέροχο Ρωμαϊκό μουσείο με εντυπωσιακά ψηφιδωτά, δίπλα σε ένα ρωμαϊκό αμφιθέατρο. Ήταν το κέντρο της Ρωμαϊκής Γαλατίας και υπάρχουν αμέτρητα ευρήματα εκείνης της περιόδου. Όσο για την κουζίνα της περιοχής μάλλον είναι η καλύτερη στη Γαλλία. Από τη Λυών επισκεφθήκαμε την κοντινή Βιέν (Vienne), διάσημη για το ρωμαϊκό ναό της και ένα από τα καλύτερα εστιατόρια της Γαλλίας. Δυστυχώς, για οικονομικούς λόγους αναγκαστήκαμε να παραγγείλουμε μόνο δύο πιάτα! Η Βιέν έχει μια ρωμαϊκο-γοτθική εκκλησία, το Ναό του Αυγούστου, και την εκκλησία του Αγίου Αντρέ του 15^{ου} αιώνα. Το Ρωμαϊκό της θέατρο ήταν ασυνήθιστα μεγάλο, με χωρητικότητα 13000 θεατών και τώρα χρησιμοποιείται για παραστάσεις, όπως τον Φάουστ του Μπερλιόζ. Η εκκλησία του Σεν Μωρίς είναι γοτθικού ρυθμού με ρωμαϊκά ίχνη.

Η Λυών είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακή και για την τεράστια πλατεία της (Πλας Μπελκούρ, *Place Belcourt*), μια από τις μεγαλύτερες στον κόσμο. Το Ρωμαϊκό Μουσείο (*Musee Gallo-Romain*) είναι σε τέσσερα επίπεδα, δίπλα σε ένα ρωμαϊκό θέατρο με χωρητικότητα 4.500 θεατών. Έχει ένα όμορφο κτίριο όπερας, την παλιά πόλη με τα στενά δρομάκια της και τις γοητευτικές αυλές της, αλλά και στενές καλυμμένες στοές (*traboules*) που χρησιμοποιούσαν για να προστατεύουν από τη βροχή τα τόπια των μεταξωτών στη μεταφορά τους. Σε τοίχους είχαν ζωγραφίσει την πόλη όπως ήταν στο παρελθόν. Στη συνέχεια με το τρένο, πήγαμε από τη Λυών, στη Γενεύη.

Στη Γενεύη επισκεφθήκαμε πολλές από τις τοποθεσίες που έπαιζε η Πόλα ως παιδί, όπως τον Κήπο της Μεταρρύθμισης (*Jardin de la Reformation*). Η διάλεξή μου στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης, μου επέτρεψε να δω τον παλιό μου φίλο της περιόδου 1960-1962 από το Ιλλινόις, τον Τζην Καρντινέ (Jean Cardinet) που ήρθε από το Νουσατέλ (Neuchatel) να μας δει. Ο Πιερ Ντέισεν (Pierre Dasen), ο

καθηγητής στη Γενεύη, και η γοητευτική σύζυγός του, που μας είχαν καλέσει σε δείπνο κάλεσαν και τον Τζην.

Στη Γενεύη η Πόλα βρήκε το σπίτι όπου έζησε ως παιδί μέχρι τα πέντε της χρόνια. Επισκεφθήκαμε το «Hotel des Alpes», στην πόλη Γκλιόν (*Glion sur Montreux*), ένα ξενοδοχείο που ανήκε στο θείο μου Άντρε που είχε παντρευτεί την Νίνα, την αδελφή του πατέρα μου και έχει μια υπέροχη θέα στη λίμνη. Με το θάνατο του Άντρε, η Νίνα το πούλησε και επένδυσε σε Ελβετικά ομόλογα. Το Κάστρο Σιγιόν (*Chateau de Chillon*), που αποτελεί κλασσική αναφορά σε πολλά ταξιδιωτικά βιβλία, βρίσκεται σε κοντινή απόσταση. Στη Γενεύη η Πόλα συνάντησε επίσης και μια φίλη της που είχε να τη δει χρόνια. Ο άντρας της φίλης της μας κάλεσε στο κλαμπ του γηπέδου γκολφ, μια πολύ εντυπωσιακή εγκατάσταση, με θέα στο Λευκό Όρος.

Από τη Γενεύη πήγαμε στη Βιέννη και επισκεφτήκαμε τα ξαδέλφια μας. Επειδή η επίσκεψη έγινε στις 7 Νοεμβρίου και συνέπεσε με την επέτειο του γάμου της Λουϊζας με το Τζιμ, όλοι τους είπαν ευχές και τους βιντεοσκόπησα. Στη συνέχεια πήγαμε στο Παρίσι, μείναμε με τους Φίντλεϋ και με το Παρίσι ως βάση πήγαμε με το τρένο στην Τουρ και νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο για να εξερευνήσουμε καλύτερα το κάστρο και την περιοχή του ποταμού Λίγηρα (*Chateaux de la Loire*).

Τα Φοντεβρώ (*Fontevault*) ένα σύμπλεγμα εκκλησιαστικών κτιρίων ήταν εντυπωσιακό. Στο Ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής μοναστήρι, υπάρχουν οι τάφοι της δυναστείας των Πλαντατζένετ, οι τάφοι του Ερρίκου Β΄, της Ελεονώρας της Ακουϊτανίας και του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου. Στον εκθεσιακό χώρο υπήρχε έκθεση για τον Ριχάρδο και τα έργα του από την 42χρονη ηγεμονία του. Στο Φοντεβρώ μείναμε σε μια πανσιόν που αρχικά ήταν σταθμός ξεκούρασης για τους προσκυνητές του Ελ Καμίνο (*el camino*), το προσκύνημα του

Αγίου Ιακώβου (*St. James of Campostella*). Το πανδοχείο μπορεί να μην είχε θέρμανση, αλλά είχε εξαιρετικό φαγητό.

Σε κοντινή απόσταση, το Κάστρο της Βιλαντρύ (*Chateau de Villandry*) με τους αναγεννησιακούς του κήπους, έχει πάνω από 52 χιλιόμετρα από πυξάρι και πάνω από 250.000 λουλούδια, σε μια καταπληκτική τοποθεσία. Επειδή ήταν Νοέμβρης τα λουλούδια δεν ήταν ανθισμένα, αλλά υπήρχαν παρτέρια με σειρές από πολύχρωμα λάχανα! Μείναμε σε μια πανσιόν σ' ένα πύργο και μας πρόσφεραν μια υπέροχη ομελέτα για πρωινό. Ο Πύργος του Σεονσώ (*Chateau de Chenonceaux*) είναι εν μέρει μια γέφυρα πάνω από τον ποταμό Σερ (*Cher*). Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο πύργος ήταν το όριο που χώριζε τη γερμανικά κατεχόμενη Γαλλία από τη Γαλλία του Βισύ. Η Αικατερίνη των Μεδίκων είχε προσπαθήσει να φτιάξει τον πύργο όπως την Παλιά Γέφυρα, (*Ponte Vecchio*), στην πατρίδα της τη Φλωρεντία. Στο πύργο υπάρχουν αρκετά καλά έργα τέχνης, και μερικά περίτεχνα τζάκια του θεωρούνται από τα πιο εντυπωσιακά στον κόσμο. Όταν πλέον επιστρέψαμε στο Παρίσι πήγαμε με τη Σούζι Φίντλεϋ στο Αραβικό Ινστιτούτο που έχει μια εξαιρετική θέα της πόλης. Λυπηθήκαμε πάρα πολύ, όταν η Σούζι πέθανε το 2014. Την ημέρα των Ευχαριστιών ήμασταν πλέον στις ΗΠΑ, στο Σολάνα Μπητς (*Solana Beach*) και είχαμε την ευκαιρία να οδηγήσουμε στις υπέροχες τοποθεσίες της Καλιφόρνιας, συμπεριλαμβανομένης και της ακτογραμμής της, με τα μαγευτικά, τοπία για καρτ ποστάλ της Big Sur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Οι πρώην Φοιτητές μου

Πήτερ Σμιθ και Πόλα με πρώην φοιτητές μου, στο συνέδριο της IAAP, Αθήνα 2006

Είχα πολλούς εξαιρετικούς φοιτητές και αυτό το κεφάλαιο είναι για αυτούς. Στο τέλος του κεφαλαίου υπάρχει μια κατάσταση όλων των διδακτορικών φοιτητών που είχα κατά τη διάρκεια της καριέρας μου, με στοιχεία της καριέρας τους όπως έχω για αυτούς μέχρι τη συγγραφή αυτού του βιβλίου.

Μπορώ να δώσω λεπτομέρειες μόνο για μερικούς από τους πρώην φοιτητές μου, επειδή βασίζομαι στα νέα που αυτοί μου στέλνουν. Κάποιοι επικοινωνούν μαζί μου την περίοδο των Χριστουγέννων ενώ άλλοι παραμένουν σιωπηλοί.

Η Τζόσι Νάϊντου (Josie Naidoo) ήταν από το Ντέρμπαν (Durban) στη Νότια Αφρική. Όταν το 1964, αποφάσισε να παντρευτεί με τον Τζιμ Λέσλι (Jim Leslie), ένα μεταπτυχιακό φοιτητή της Φυσικής, μου ζήτησε να του την «παραδώσω», αφού δεν είχε συγγενείς στη Βόρεια Αμερική. Μετά την αποφοίτησή τους πήγαν στο Γουότερλου (Waterloo), του Οντάριο στον Καναδά. Εκεί η Τζόσι δίδαξε ψυχολογία και μεγάλωσε τρία παιδιά (την Χριστίνα, τον Κέννεθ και την Μισέλ). Έχω φωτογραφίες της Χριστίνας όταν το 1992 βραβευόταν στα μαθηματικά, από την αποφοίτησή της στα Εφαρμοσμένα Μαθηματικά από το Πανεπιστήμιο του Γουότερλου, αλλά και όταν έμπαινε στο Τιμπουκτού πάνω σε μια καμήλα. Έχω φωτογραφίες της Μισέλ στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ και της αποφοίτησης του Κέννεθ από το Γουότερλου από τη Σχολή Μηχανικών για Σχεδιασμό Συστημάτων (Systems Design Engineering). Η Τζόσι έχει πλέον συνταξιοδοτηθεί.

Ο Τζακ Φέλντμαν δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Φλόριντα και στο Πολυτεχνείο της Τζόρτζια (Georgia Tech) στην Ατλάντα. Αρθρογράφησε για λίγο και τα άρθρα του έχουν αναφερθεί εκτενώς. Το χόμπι του ήταν οι μοτοσυκλέτες, και εκτιμώ ότι πήγε και στην Αλάσκα με μηχανή. Έπαθε ένα σοβαρό ατύχημα όταν ήταν στο

Ιλλινόις, αλλά τώρα είναι συνταξιούχος και χαίρεται τα παιδιά του, από τα οποία ένα έγινε γιατρός, και τα εγγόνια του.

Ο Άντυ Ντέιβιντσον εργάστηκε στα εργαστήρια Μπατέλ, στο Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον στο Σηάτλ, στην πολιτεία της Ουάσιγκτον, και αργότερα στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια, σε διάφορες διοικητικές θέσεις, συμπεριλαμβανομένης της θέσης του αντιπροέδρου (Vice Provost). Ο Άντυ παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα Νοταρά, κόρη της Αλίκης Νοταρά. Η Αλίκη και η αδελφή της Μιράντα, ήταν ανιψιές του Αριστείδη Μαυρίδη, του συζύγου της Νταντίν της στενής φίλης της μητέρας μου, που ανέφερα προηγουμένως. Όταν ήμουν περίπου 8 ετών επισκεπτόμασταν την Αλίκη και τη Μιράντα στο σπίτι τους στην Κηφισιά και έπαιζα μαζί τους. Η Αλίκη παντρεύτηκε τον Κώστα Νοταρά, Ναύαρχο του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού που ήταν μάρτυρας στο γάμο μου με την Πόλα. Εκείνη την περίοδο, ο Κώστας ήταν ο Ναυτικός Ακόλουθος στην Ελληνική Πρεσβεία στην Ουάσιγκτον. Η Αλεξάνδρα έμεινε δύο χρόνια στο σπίτι μας στην οδό Λέικ Παρκ 1 και σπούδαζε αρχιτεκτονική. Εκεί γνώρισε και τον Άντυ. Τελικά και οι δύο τους αποφοίτησαν από το Χάρβαρντ με MBA για να είναι καλύτεροι στο Μάνατζμεντ. Η Αλεξάνδρα για αρκετά χρόνια ήταν Αντιπρόεδρος των πολυτελών πολυκαταστημάτων Σακς (Sachs 5th Ave). Απέκτησαν ένα γιό που πήγε στο Γέιλ και είναι τώρα γιατρός.

Ο Ράμπι Μπαγκάτ (Rabi Bhagat) ήρθε από την Ινδία ήδη πτυχιούχος της φυσικής για να εστιαστεί στη Διαπολιτισμική Διοίκηση. Κατά κάποιο τρόπο, έχω αναλάβει ένα πατρικό ρόλο στη ζωή του. Ακόμη και σήμερα, στα 64 του, με συμβουλεύεται για την καριέρα του, για το τι βιβλία θα πρέπει να γράψει. Γνωρίζω την κουλτούρα της Ινδίας αρκετά και δέχθηκα αυτή τη σχέση. Μετά την αποφοίτησή του με ενημέρωσε ότι ενώ είχαν γίνει προετοιμασίες για να παντρευτεί μια γυναίκα από τους Μορμόνους, ο ίδιος είχε σοβαρούς

ενδοιασμούς για ένα γάμο μαζί της. Αν και του πρότεινα να σταματήσει κάθε σχέδιο γάμου, μου απάντησε ότι αυτό δεν μπορούσε να το κάνει γιατί οι συγγενείς του έρχονταν από την Ινδία για το γάμο. Δεν πέρασε πολύς καιρός και ενώ εγώ ήμουν σε κάποιο συνέδριο, ο Ράμπι τηλεφώνησε νωρίς ένα πρωί, μίλησε με την Πόλα και την ενημέρωσε ότι η σύζυγός του είχε τραβήξει μαχαίρι εναντίον του. Τον συμβούλευσα να χωρίσει αμέσως και πράγματι, σύντομα πήρε διαζύγιο, επέστρεψε στην Ινδία και παντρεύτηκε την Εύα με συνοικέσιο. Απέκτησαν δύο κόρες. Η μεγαλύτερη είναι υποψήφια διδάκτωρ της Αγγλικής Φιλολογίας από το Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, ενώ η μικρή τους κόρη δεν έχει ακαδημαϊκά ενδιαφέροντα. Ο Ράμπι δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Τέξας, στο Ντάλας, και στη συνέχεια στο Πανεπιστήμιο του Μέμφις στο Τεννέσι. Η μεγαλύτερη κόρη τους παντρεύτηκε στο Μέμφις και πήγαμε στο γάμο της. Ήταν ένα παραδοσιακός Ινδικός γάμος με Ινδουιστές ιερείς που κράτησε σχεδόν όλη τη μέρα. Οι γυναίκες φορούσαν όμορφα σάρι και πολλά κοσμήματα και άλλαζαν ρούχα σε διαφορετικές χρονικές στιγμές κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης. Ήταν πραγματικά μια διαπολιτισμική εμπειρία.

Ο *Τζων Αδαμόπουλος* (John Adamopoulos) κατάγεται από τη Θεσσαλονίκη. Όταν ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές σπουδές του στο Γέιλ, ο Μπιλ Μαγκκουάιρ τον κατεύθυνε σε μένα για το διδακτορικό του. Με την αποφοίτησή του δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Ιντιάνα, στο Σάουθ Μπεντ και στη συνέχεια στο Γκόβερνор Στέιτ (Governor State University) στο Μίσιγκαν. Παντρεύτηκε με τη Χριστίνα, μια κοινωνική ψυχολόγο, και έχουν δύο γιους τον Νίκο και τον Άλεξ. Ο Νίκος είναι ιδιαίτερα έξυπνος, μάλλον μια ιδιοφυΐα, αφού σε ηλικία μόλις 6 ετών έλυνε ασκήσεις από τα μαθηματικά της 5ης τάξης. Ο Τζων είχε δραστηριοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό στο εκδοτικό πρόγραμμα της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Ασχολείται με ανάλυση περιεχομένου κλασικών κειμένων, όπως η Ιλιάδα, και τα συνδέει με την κουλτούρα εκείνης της εποχής. Αν και

αυτός ο τρόπος μελέτης της κουλτούρας είναι αδιαμφισβήτητα πρωτότυπος, οι άλλοι ερευνητές δεν έχουν ακόμη πεισθεί να χρησιμοποιήσουν και αυτόν τον τρόπο έρευνας. Αυτή την περίοδο ο Τζων αναπτύσσει μια θεωρία σχετικά με την έννοια της «δράσης». Διοργάνωσε με την Πόλα την εκδήλωση συνταξιοδότησής μου, και επιμελήθηκε το *Festschrift*, ένα Αφιέρωμα προς τιμήν μου με τον Γιώσι Κασίμα.

Ο *Ντέιβ Μπρίνμπεργκ* (Dave Brinberg), δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Μέρυλαντ και στη συνέχεια έγινε Πρόεδρος του Τμήματος Μάρκετινγκ στο Πολυτεχνείο της Βιρτζίνια (Virginia Tech).

Η Μπερναντέτ Σετιάντι (Bernadette Setiadi) κατάγεται από την Ινδονησία και ήρθε στο Ιλλινόις με Κρατική Υποτροφία. Σήμερα είναι η Πρόεδρος (Rector) του Πανεπιστημίου της Ινδονησίας στην Τζακάρτα. Το 2002 διοργάνωσε το Διεθνές Συνέδριο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας στο Γιογκιακάρτα της Ινδονησίας. Εξεπλάγην όταν στο άνοιγμα του συνεδρίου παρουσίασαν χορούς του τύπου που θα μπορούσε κάποιος να δει στα καλλιστεία για την Μिस Αμερική. Η Γιογκιακάρτα έχει πολύ ενδιαφέρον και σχεδόν 100.000 φοιτητές από όλη την Ινδονησία. Επειδή σε κοντινή απόσταση από την πόλη βρίσκεται το μεγαλύτερο βουδιστικό ιερό του Μπορομπουντούρ (Borobudur), οι διοργανωτές του συνεδρίου προγραμμάτισαν εκεί μια επίσκεψη, και θυμάμαι να ανεβαίνω στην κορυφή του πολυεπίπεδου ναού παρέα με την τελευταία μου διδακτορική φοιτήτρια την Άρτζου Γουάστι.

Ο *Χάρυ Χούι* (Harry Hui) και ο *Κβοκ Λιούνγκ* (Kwok Leung) ήταν φοιτητές του Μάϊκλ Μποντ στο Κινεζικό Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ. Όταν ανέφεραν ότι ήθελαν να ασχοληθούν με την κουλτούρα και την ψυχολογία, ο Μάϊκλ τους έστειλε σε μένα για τα διδακτορικά τους. Και οι δύο τους ήταν άριστοι φοιτητές. Ο Χάρυ

ανέπτυξε μια μέθοδο μέτρησης της συλλογικότητας, και σήμερα διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ. Λειτουργεί επίσης και ως σύμβουλος στο Χονγκ Κονγκ. Ο Κβόκ υπήρξε κορυφαίος διαπολιτισμικός ψυχολόγος που εστιάστηκε στην επίλυση συγκρούσεων μεταξύ των πολιτισμών με έδρα στο Πανεπιστήμιο City του Χονγκ Κονγκ. Δυστυχώς ο Κβόκ είχε τραγικό θάνατο τον Μάιο 2015, σε νεαρά ηλικία.

Ο Γιόσι Κασίμα και η Εμίκο Σιμάντα ήρθαν στο Ιλλινόις στη δεκαετία του 80. Την Εμίκο την είχαν «υποσχεθεί για γάμο» στον Μορισίμα το γιο ενός φίλου του πατέρα της. Ο Μορισίμα ήταν και αυτός φοιτητής μου παρόλο που δεν έκανε μαζί μου το διδακτορικό του, αφού είχε επίσης έρθει στο Ιλλινόις, στο Ινστιτούτο Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων, (Institute of Labor and Industrial Relations, LIR) στο οποίο εργαζόμουν για ένα τρίτο του χρόνου μου. Όταν η Εμίκο συνάντησε τον Γιόσι ήταν κεραυνοβόλος έρωτας. «Χώρισε» από τον Μορισίμα και παντρεύτηκε το Γιόσι. Ο πατέρας της δεν της ξαναμίλησε ποτέ. Η Εμίκο συναντούσε τη μητέρα της στο Παρίσι γιατί όσο ζούσε ο πατέρας της δεν τολμούσε να πάει στην Ιαπωνία. Στήριζα την επιλογή της. Ο Γιόσι είναι πραγματικά εξαίρετος και πολύ καλύτερη επιλογή από τον Μορισίμα. Ο Γιόσι ήταν φοιτητής στο Πανεπιστήμιο του Τόκιο που θεωρείται το Χάρβαρντ της Ιαπωνίας, αποφοίτησε με πτυχίο Νομικής και στη συνέχεια αποφάσισε να μελετήσει ψυχολογία. Συμβουλευτήκε τον Μ.Μπρούστερ Σμιθ (M. Brewster Smith), ένα μακρινό τους συγγενή, που του πρότεινε να μελετήσει μαζί μου. Ο Γιόσι και η Εμίκο έχουν δύο παιδιά ένα αγόρι τον Ριούτσι (Ryuchi) και ένα κορίτσι την Έρι (Eri) και με ενημερώνουν για τις δραστηριότητές τους. Τώρα πλέον ο Γιόσι είναι στο Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης (University of Melbourne) στην Αυστραλία, και η Εμίκο είναι μέλος του διδακτικού προσωπικού στο Πανεπιστήμιο ΛαΤρομπ (La Trobe) της ίδιας πόλης. Και οι δύο τους, έχουν πολλές δημοσιεύσεις, έχουν θέσεις συντάκτη σε κύρια

περιοδικά του κλάδου και έχουν σημαντικούς ρόλους στην Εταιρεία Κοινωνικής Ψυχολογίας της Ασίας (Asian Society of Social Psychology). Ο Γιόσι ήταν ο πιο πρόσφατος Πρόεδρος της Διεθνούς Έταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία.

Το 1988, στο Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας στο Σύνδνεϊ της Αυστραλίας, νοίκιασα με τους Κασίμα ένα διαμέρισμα στο Μάνλεϋ, στα περίχωρα του Σύνδνεϊ και πηγαίναμε στο συνέδριο με βάρκα. Ήταν μια εξαιρετική κίνηση, πολύ λιγότερο δαπανηρή από τη διαμονή σε ξενοδοχείο. Το επόμενο έτος, όταν επισκέφθηκα την Ιαπωνία έμεινα στη βίλα της μητέρας του Γιόσι σε μια πολύ ωραία πόλη κοντά στο Όρος Φούτζι. Οδηγήσαμε στην περιοχή και είδαμε τα αξιοθέατα. Επισκεφθήκαμε και ένα απίστευτου πάρκο με γλυπτά του Χένρι Μουρ, του Πικάσο και άλλων καλλιτεχνών. Ο Γιόσι πήρε το πτυχίο του το 1985, η Έμικο το 1990. Η εξέταση της Έμικο πραγματοποιήθηκε με τηλεδιάσκεψη. Η Επιτροπή της είχε μια συσκευή, που δανειστήκαμε από την εδώ ιατρική σχολή, που επέτρεπε σε όλα τα μέλη να της μιλούν και να ακούν τις απαντήσεις της. Ήταν μια πολύ καλύτερη επιλογή από το να της ζητήσουμε να έρθει στο Ιλλινόις από την Αυστραλία για λίγες ώρες.

Ο Μαρτσέλο Βιλλάρεαλ (Marcelo Villareal) είναι Σύμβουλος στη βιομηχανία σε διάφορες πόλεις του Μεξικού. Η τελευταία φορά που τον είδα ήταν στην Πόλη του Μεξικού σε ένα από τα συνέδριά μου.

Ο Ρόμπερτ Μποντέμπο (Robert Bontempo) είναι πραγματικά καταπληκτικός, αλλά δεν είναι ακαδημαϊκός. Η πρώτη του δουλειά ήταν στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης, αλλά σύντομα καλλιέργησε μια συμβουλευτική σχέση με Τράπεζες και άλλους μεγάλους Οργανισμούς. Μάλιστα κατάφερε να φθάσει σε ιδιαίτερα υψηλά εισοδήματα και αναγκάστηκε να χρησιμοποιεί λογιστή για να

παρακολουθεί τις κινήσεις του. Διδάσκει τώρα στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια ως Επίκουρος καθηγητής.

Μου είπε ότι στις υπηρεσίες συμβούλου που παρέχει, τους αναφέρει αυτά που έμαθε στην τάξη μου και τους αρέσουν. Όταν μου ζητήθηκε να έχω μια ενότητα για την κουλτούρα στις συνεδριάσεις του Τομέα Βιομηχανικής και Οργανωτικής Ψυχολογίας (Industrial and Organizational Psychology Division) του APA, ζήτησα από τον Μπομπ να με βοηθήσει. Εγώ κάλυψα το κομμάτι της θεωρίας και αυτός έβαλε τα ανέκδοτα. Ήταν πράγματι καταπληκτικός και διασκεδαστικός και έδινε ζωή στη θεωρία. Για παράδειγμα έκανε μοντάζ σε μια φωτογραφία του και φαίνεται ότι έχει φωτογραφηθεί με τον Γκορμπαςόφ. Στις 4 Φεβρουαρίου 2014 έδωσε συνέντευξη στο Κρατικό Ραδιόφωνο (National Public Radio)

Ο *Κίμ Τσαν* (Kim Chan) ήρθε στο Ιλλινόις με Υποτροφία του Στρατού της Σιγκαπούρης. Τον ενδιέφερε ιδιαίτερα η ηγεσία και τώρα είναι καθηγητής στο Πολυτεχνείο Νανιάνγκ (Nanyang Technical University) στη Σιγκαπούρη. Όταν το 1999 και το 2000, επισκεφθήκαμε την Σιγκαπούρη οι γονείς του ήταν απίστευτα ευγενείς και φιλόξενοι μαζί μας. Μας έκαναν τραπέζι στο σπίτι τους και μας κάλεσαν για γεύμα και δείπνο στο Κλαμπ του γκολφ και όχι μόνο. Γνωρίσαμε τις αδελφές του και τη γυναίκα του και αισθανόμαστε ότι είμαστε μέλη της οικογένειάς του. Είναι παντρεμένος με μια συνάδελφο από το Στρατό της Σιγκαπούρης και έχουν μια κόρη.

Ο *Ντάριους Τσαν* (Darius Chan) επίσης ήρθε από το Πανεπιστήμιο του Μάϊκλ Μπόντ και παρήγαγε λαμπρές ποσοτικές αναλύσεις. Σήμερα έχει επιστρέψει στο Χονγκ Κόνγκ και διδάσκει σε αυτό το Πανεπιστήμιο, την Alma Matter του. Την τελευταία φορά που ήμουν στο Χονγκ Κόνγκ ήταν μαζί με τους άλλους πρώην φοιτητές

μου και είχαμε ένα καταπληκτικό Κινεζικό δείπνο και ένα υπέροχο βράδυ.

Ο *Κρις Μακάσκερ* (Chris McCusker) άρχισε να διδάσκει στο Γέιλ. Είναι εξαιρετικός καθηγητής, αλλά είναι και τελειομανής. Δεν δημοσίευσε πολλά άρθρα γιατί στα μάτια του, τίποτε δεν ήταν τόσο καλό όπως θα έπρεπε. Παντρεύτηκε με τη Γουέντυ, μια προπτυχιακή μου φοιτήτρια. Η Γουέντυ χρειαζόταν βοήθεια στη βασική στατιστική και αντί να αναγκαστώ να ασχοληθώ εγώ μαζί της, την έστειλα να δει τον Κρις για να την βοηθήσει. Ερωτεύθηκαν και παντρεύτηκαν. Πήγαμε στο γάμο τους στο Σικάγο, ένα λαμπρό γεγονός με μπάντα Μαριάτσι και πόλκες, τους εύθυμους Πολωνικούς χορούς. Η Γουέντυ έχει πλέον το διδακτορικό της στην Κλινική Ψυχολογία, αλλά ο γάμος δεν κράτησε. Ο Κρις δεν μονιμοποιήθηκε στο Γέιλ και θεωρώ ότι τώρα είναι στο Πανεπιστήμιο του Νόρθερν Ιλλινόις.

Η *Σάρον Γκότο* ολοκλήρωσε μια πολύ ενδιαφέρουσα διατριβή και από τότε έχει αρκετές δημοσιεύσεις. Όταν το 1998 βρέθηκα στην Καλιφόρνια, με κάλεσε για μια διάλεξη στο Κολέγιο που διδάσκει (Πομόνα).

Ο *Νταρμ Μπαβούκ* (Dharm Bhawuk) κατάγεται από το Νεπάλ. Η κουλτούρα του Νεπάλ έχει πολλά κοινά με την κουλτούρα της Ινδίας. Αρχικά σπούδασε μηχανικός, και στη συνέχεια, αφού εργάστηκε στον κλάδο της αεροπορίας στο Νεπάλ ήρθε στο Ινστιτούτο Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων στο Ιλλινόις για το διδακτορικό του. Έγραψε μια πολύ καλή διατριβή, και τώρα είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης στη Μανόα. Τον ενδιαφέρει η Ινδική φιλοσοφία και η σχέση της με τη σύγχρονη ψυχολογία. Είναι ένας θαυμάσιος οργανωτής συνεδρίων σε πολλές χώρες, και έχει κάνει πολλά για τη Διεθνή Εταιρεία για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Τον επισκεφθήκαμε στη Χαβάη το 2013

και απολαύσαμε στο σπίτι του ένα θαυμάσιο χορτοφαγικό γεύμα. Έχει δύο πετυχημένους γιούς. Ο μεγάλος είναι μηχανικός και εργάζεται στο σύστημα συγκοινωνιών της Χονολουλού. Ο μικρότερος γιός του διδάσκει Μαθηματικά στην Ιαπωνία.

Η *Μισέλ Γκέλφαντ* (Michele Gelfand) έχει την ίδια ηλικία με τη Λουίζα, και τόσο η Πόλα όσο και εγώ την θεωρούμε μέλος της οικογένειάς μας. Ήρθε στο Ιλλινόις όταν έφευγε η Λουίζα και έτσι λειτούργησε σαν κόρη μας. Πήγαμε στο γάμο της και κρατήσαμε στενή επαφή στα χρόνια που ακολούθησαν. Ωστόσο, στην ηλικία των 87 και κάτι, δεν άντεχαν τα πόδια μου για να ταξιδέψω στην Ουάσινγκτον για να παρευρεθώ στην τελετή μπάτ μίτζβα της δωδεκάχρονης κόρης της Τζανέτ (Jeanette). Η Μισέλ ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές της σπουδές το 1989, στο Κολέγιο Κολγκέιτ (Colgate College) της Νέας Υόρκης και την ενδιέφερε το αντικείμενο της κουλτούρας. Συμβουλευτήκε τον Ρίτς Μπρίσλιν (Rich Brislin) για να δει που να συνεχίσει τις σπουδές της και αυτός την κατεύθυνε σε μένα. Μετά το διδακτορικό της σκέφθηκε να εργασθεί στο Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ, αλλά όπως μου υπενθύμισε όταν της είπα ότι γράφω την αυτοβιογραφία μου, την έπεισα ότι μια ακαδημαϊκή καριέρα σε ερευνητικό Πανεπιστήμιο θα ήταν πολύ πιο αξιόλογη. Ίσως ήταν προβολή των δικών μου αξιών, αλλά είχα δίκιο! Η Μισέλ έχει αναπτύξει μια λαμπρή ακαδημαϊκή καριέρα. Της έχει δοθεί κάθε είδος χορηγίας και επιδότησης, ποσά εκατομμυρίων δολαρίων, από διάφορες υπηρεσίες της ομοσπονδιακής κυβέρνησης των ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένου και του Εθνικού Ιδρύματος Επιστημών, για τη μελέτη της αναφορικά με τη διάσταση του βαθμού χαλαρότητας μιας κουλτούρας. Για την ίδια μελέτη δημοσίευσε και ένα άρθρο στο περιοδικό Σάϊενς (Science), το κορυφαίο επιστημονικό περιοδικό. Το 2009 το πανεπιστήμιό της την χαρακτήρισε "Διακεκριμένη Μελετήτρια-Καθηγήτριά" σε μια ειδική τελετή στην οποία μπόρεσα να παραστώ. Έχει λάβει πολλά βραβεία, για "καλύτερο άρθρο της

χρονιάς" από διάφορους οργανισμούς, αλλά και τα βραβεία Άλπορτ (Allport) και Κλάινμπεργκ (Klineberg). Το 2011 έλαβε το πολύ εντυπωσιακό βραβείο, με μια γενναιόδωρη χορηγία από το Ίδρυμα *Alexander von Humbolt* της Γερμανίας για την έρευνά της. Μέχρι το 2013 είχε γράψει επτά βιβλία ή είχε την επιμέλεια σύνταξής τους. Είναι παντρεμένη με τον δικηγόρο Τόντ Μπέτκε (Todd Betke) που στηρίζει πολύ την καριέρα της και έχουν δύο κόρες.

Ο *Τζιμ Γουέστεμπει* (Jim Westaby) είναι στο Κολέγιο Εκπαίδευσης (Teacher's College) του Πανεπιστημίου Κολούμπια. Έγραψε ένα νέο βιβλίο για τον τρόπο που οι οργανισμοί έχουν διαφορετικά και αλληλένδετα τμήματα. Το 2014 δημοσίευσε ένα άρθρο στο περιοδικό Αμερικανός Ψυχολόγος (American Psychologist) που έχει τη μεγαλύτερη κυκλοφορία περιοδικού στον κλάδο της ψυχολογίας. Είναι παντρεμένος με γιατρό και έχουν δύο κόρες.

Η *Αρτζου Γουάστι* (Arzu Wasti) διδάσκει σε ένα μεγάλο ιδιωτικό πανεπιστήμιο στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν πολύ επιτυχημένη και έχει βραβευθεί και από τον Πρόεδρο της Τουρκίας. Παντρεύτηκε ένα μουσικό της τζαζ, αλλά δεν πήγε καλά και χώρισαν. Σε αυτό το μέρος του κόσμου, μια γυναίκα με σημαντική καριέρα θεωρείται απειλή από τους περισσότερους άνδρες και δεν είναι εύκολο να παντρευτεί. Στην περίπτωση της Άρτζου το πρόβλημα ήταν οι διαφορετικοί τρόποι ζωής.

Κάθε μεταπτυχιακός φοιτητής, ακριβώς όπως και κάθε παιδί, είναι ένα πείραμα. Μερικά πειράματα πετυχαίνουν και άλλα όχι. Κοιτάζοντας τον κατάλογο των φοιτητών μου αισθάνομαι ιδιαίτερα ικανοποιημένος που στο σύνολό τους υπήρξαν πολλές επιτυχίες.

Διδάκτορες			Όνομα	Έτος	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω
Όνομα	Έτος	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω			
Αλ Μπας (Al Bass)	1963	Πρόεδρος Τμήματος στο Πανεπιστήμιο Γουέιν Στέιτ (Wayne State) στο Ντιτρόιτ του Μίσιγκαν			
Μπομπ Έγουεν (Bob Ewen)	1965	Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στη συνέχεια Πανεπιστήμιο Μαϊάμι στη Φλόριντα, και στη συνέχεια συγγραφέας ακαδημαϊκών βιβλίων με πλήρη απασχόληση.			
Ήταν γιός του Ντέιβιντ Έγουεν, του διάσημου μουσικολόγου που είχε γράψει πολλά βιβλία για την κλασική μουσική. Ήταν οικονομικά ανεξάρτητος και μπορούσε να ασχοληθεί με τη συγγραφή βιβλίων. Το βιβλίο του για την προσωπικότητα έχει κυκλοφορήσει σε πολλές εκδόσεις					
Τζόσι Νάιντου Λέσλι (Josie Naidoo Leslie)	1966	Καθηγήτρια στο Γουότερλου, Καναδά. Τώρα συνταξιούχος			
Μάϊκλ Γουντ (Michael Wood)	1970	Πανεπιστήμιο Οχάιο Στέιτ και στη συνέχεια Ινστιτούτο Μπατέλ (Battelle Institute) στο Σιάτλ , Ουάσινγκτον			
Ντέιβ Λιούν (Dave Lewin)	1971	Πανεπιστήμιο του Κάνσας			
Τζακ Φέλντμαν (Jack Feldman)	1972	Πανεπιστήμιο της Φλόριντα, και στη συνέχεια Τζόρτζια Στέιτ (Georgia State University), συνταξιούχος			
Άντυ Ντέιβιντσον (Andy Davidson)	1973	Ινστιτούτο Μπατέλ και Πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον. Αντιπρύτανης (Vice Provost) Πανεπιστημίου Κολούμπια στη Νέα Υόρκη			
Ντέιβ Γουέλντον (Dave Weldon)	1973	Πανεπιστήμιο Ουάσινγκτον στο Σεν Λούις Μισούρι			
Ράμπι Μπαγκάτ (Rabi Bhagat)	1978	Πανεπιστήμιο του Τέξας (University of Texas) στο Ντάλλας, στη συνέχεια Πανεπιστήμιο του Μέμφις στο Τεννεσί			

Τζων Αδαμόπουλος (John Adamopoulos)	1979	Πανεπιστήμιο της Ιντιάνα στο Σάουθ Μπέντ (South Bend), στη συνέχεια Γκράντ Βάλλευ (Grand Valley State University) στο Μίσιγκαν
Ντέιβ Μπρίνμπεργκ (Dave Brinberg)	1979	Πανεπιστήμιο του Μέρυλαντ, Πανεπιστήμιο Σίτυ της Νέας Υόρκης, Κολέγιο Μπάρουχ (Baruch College), και στη συνέχεια Πρόεδρος Τμήματος Μάρκετινγκ στο Πολυτεχνείο της Βιρτζίνια
Τζέι Μπράουν (Jay Brown) Τμήμα Εργασιακών Σχέσεων (LIR)	1979	Πολιτεία του Ιλλινόις (State of Illinois)
Λη Στέπινα (Lee Stepina), LIR	1980	Πανεπιστήμιο του Ουισκόνσιν (U of Wisconsin)
Βαν Δε νατ (Van the Nhut)	1981	Πανεπιστήμιο του Κεμπέκ (University de Quebec)
Μπερναντέτ Σετιάντι (Bernadette Setiadi)	1983	Πρόεδρος (Rector) του Πανεπιστημίου της Ινδονησίας (U of Indonesia) στη Τζακάρτα
Χάρυ Χούι (Harry Hui)	1983	Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κόνγκ
Κβόκ Λιούνγκ (Kwok Leung)	1985	Κινεζικό Πανεπιστήμιο (Chinese University) του Χονγκ Κόνγκ, Πρόεδρος στο Πανεπιστήμιο Σίτυ (City University of Hong Kong), Ο Κβόκ υπήρξε κορυφαίος διαπολιτισμικός ψυχολόγος που εστίαστηκε στην επίλυση συγκρούσεων, και είχε τραγικό θάνατο τον Μάιο 2015, σε νεαρά ηλικία.
Πρόεδρος Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP) 2010-2012		

Όνομα	Έτος	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω
Γιόσι Κασίμα (Yoshi Kashima)	1985	Πανεπιστήμιο Μελβούρνης, Αυστραλία. Τώρα Πρύτανης Τεχνών και Επιστημών.
Πρόεδρος Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP) 2012-2014		
Μαρσέλλο Βίλλαρεάλ (Marcelo Villarreal)	1985	Λειτουργεί ιδιωτικά ως ψυχολόγος στο Μεξικό. Τον είδα τελευταία φορά το 2003 στην Πόλη του Μεξικό.
Ρόμπερτ Μποτέμπο (Robert Bontempo)	1989	Λειτουργεί ιδιωτικά ως ψυχολόγος. Επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια στην Πόλη της Νέας Υόρκης
Εμικό Σιμάντα Κασίμα (Emiko Shimada Kashima)	1990	Πανεπιστήμιο Λα Τρόμπ (La Trobe) στην Αυστραλία
Κιμ Γιν Τσαν (Kim Yin Chan)	1990	Πανεπιστήμιο Νανιάνγκ (Nanyang), Σιγκαπούρη
Ντάριους Τσαν (Darius Chan)	1993	Κινεζικό Πανεπιστήμιο (Chinese U) του Χονγκ Κόνγκ
Κρις Μακάσκερ (Chris McCusker)	1994	Πανεπιστήμιο Γέιλ και στη συνέχεια Πανεπιστήμιο του Νόρθερν Ιλινόις (Northern Illinois University)
Μισέλ Γκέλφαντ (Michele Gelfand)	1995	Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, και στη συνέχεια Πανεπιστήμιο του Μέρυλαντ
Το 2012 βραβεύθηκε με το αναγνωρισμένου κύρους Anneliese Maier Research Award από το Ίδρυμα Alexander Von Humboldt της Γερμανίας		

Όνομα	Έτος	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω
Σάρον Γκότο (Sharon Goto)	1995	Κολέγιο Πομόνα, Καλιφόρνια
Ντάρμ Μπαβούκ (Dharm Bhawuk), LIR	1995	Πανεπιστήμιο της Χαβάη στη Μανόα
Τζιμ Γουέστεμπει (James Westaby)	1995	Associate Professor, Teacher's College Columbia University, New York
Έλεν Σούπ (Ellen Shupe)	1997	Γκράντ Βάλλευ (Grand Valley State U) στο Μίσιγκαν
Λόις Κορόφσκι (Lois Kurowski), LIR	1997	Λειτουργεί ιδιωτικά ως ψυχολόγος.
Άντζελα Έμπρεο (Angela Ebreo)	1997	Εθνικό Κέντρο Διαφορετικότητας στους Οργανισμούς (National Center for Institutional Diversity), Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν
Άρτζου Ουάστι (Arzu Wasti), LIR	1997	Πανεπιστήμιο Σαβαντζί, Κων/πολη Τουρκία (Sabanci University Istanbul Turkey)

Μεταδιδακτορικοί φοιτητές		
Όνομα	Έτος	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω
Έρλ Ντέιβις (Earle Davis)	1964-66	Διευθυντής Έρευνας, Ερευνητικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Director of Research Social Science Research Center) Δουβλίνο Ιρλανδίας, τώρα θανών
Ντέιβις Σάμερς (Davis Summers)	1966-68	Πανεπιστήμιο του Κάνσας. Στη συνέχεια νομικός στο Σιάτλ της Ουάσινγκτον.
Ροζίτα Άλμπερτ (Rosita Albert)	1975-77	Πανεπιστήμιο της Μινεσότα
Λου Ρόχας (Lou Rojas)	1980-82	Ανθρωπολόγος, έχω χάσει επαφή μαζί του.
Τζούντι Λισάνσκι (Judy Lisansky)	1980-82	Ανθρωπολόγος, Παγκόσμια Τράπεζα
Ζαν Μοράτ (Jean Morat)	1982-8	Πανεπιστήμιο Φράμπουργκ, Ελβετία (University of Freiburg Switzerland)
Κουμίκο Μαρουγιάμα (Kumiko Maruyama)	1983	Μικρό κολέγιο στο Κιότο, Ιαπωνίας
Γιότι Βέρμα (Jyoti Verma)	1984	Πανεπιστήμιο της Πάτνα, Ινδία
Νάιντια Λούκα (Nydia Lucca)	1986-87	Πανεπιστήμιο του Πουέρτο Ρίκο

Μελετητές του Εθνικού Ιδρύματος Επιστημών (NSF SUMMER FELLOWS)	
Όνομα	Τελευταία τοποθέτηση, όπως τη γνωρίζω
Γουώλλυ Λό (Wally Loh)	Πρόεδρος, Πανεπιστήμιο του Μέρυλαντ
Λέσλεη Ληβάν (Lesley Levin)	Σύμβουλος στην Εταιρεία Behavioral Health Response, Σεν Λούις Μισούρι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Η δεκαετία του 2000

Fooling Ourselves («Κοροιδευόμαστε»)

2000

Η δεύτερη τρίμηνη επίσκεψη μας στη Σιγκαπούρη, έγινε όταν επισκεφθήκαμε τη Λουΐζα και τον Τζιμ που έμεναν στην Ταϊβάν. Έμεναν σε ένα ωραίο διαμέρισμα στον τέταρτο όροφο που νοίκιασαν σχετικά φθηνά επειδή ο αριθμός τέσσερα σημαίνει «θάνατος» στα Κινεζικά. Μένοντας εκεί, έμαθαν και οι δύο τους την κινεζική – Μανδαρινική, γλώσσα αρκετά καλά. Πέρασαμε όμορφα εξερευνώντας την περιοχή γύρω από την Ταϊπέι. Μας φιλοξένησε πλουσιοπάροχα ο Γιανγκ Κούο Σου (Yang Kuo Shu) Αντιπρόεδρος της Κινεζικής Ακαδημίας (Academia Sinica) που υπήρξε φοιτητής μου στο Ιλλινόις τη δεκαετία του 60. Η σύζυγός του εντυπωσιάστηκε από το επίπεδο γνώσης της Κινεζικής γλώσσας του Τζιμ. Η δε Λουΐζα δημιούργησε φιλικές σχέσεις με κυρίες από τις πρεσβείες της Λατινικής Αμερικής που βρίσκονταν στην Ταϊπέι. Ήταν κάπως περίεργο να μιλάει κανείς Ισπανικά στην Ταϊβάν.

Τον Απρίλιο η Πόλα μπήκε στα 70 της, και για να γιορτάσουμε τα γενέθλιά της πήγαμε στο Ουρμπίνο (Urbino), στην Ιταλία. Είχαμε παρακολουθήσει το τηλεοπτικό πρόγραμμα Πολιτισμοί (Civilization) με τον Σερ Κένεθ Κλάρκ (Sir Kenneth Clark) στο οποίο είχε αναφέρει ότι το πιο όμορφο κτίριο στον κόσμο βρίσκεται στο Ουρμπίνο και έτσι έπρεπε να το δούμε. Το κτίριο είναι το παλάτι του Φεντερίκο Ντα Μοντεφέλτρο (Federico da Montefeltro) που είναι αρχιτεκτονικά όμορφο, αλλά και επειδή είναι παλάτι, έχει πολλούς θησαυρούς. Δυστυχώς όμως δεν υπάρχουν αρκετές τουαλέτες για τους επισκέπτες με αποτέλεσμα να αναγκαστώ να βαδίσω αρκετά μέχρι να εντοπίσω κάποια.

Το Ουρμπίνο είναι μια υπέροχη πανεπιστημιούπολη με λίγους τουρίστες και χωρίς αυτοκίνητα. Τα τοπία στη γύρω περιοχή θυμίζουν πίνακες του Ραφαήλ, κάτι πολύ λογικό αφού ήταν η πόλη

καταγωγής του. Σε αντίθεση με πολλές άλλες πόλεις της Ιταλίας τέτοιου μεγέθους, το Ουρμπίνο δεν έχει κατακλυστεί από τουρίστες και το προτείνουμε.

Πριν φθάσουμε στο Ουρμπίνο μείναμε μια νύχτα στην Πάρμα που ήταν για μας μια αποκάλυψη. Η πόλη έχει ένα πανέμορφο κτίριο Λυρικής Όπερας και τόσο ραφιναρισμένους κατοίκους που θεώρησαν τον Παβαρότι τόσο ανεπαρκή που δεν τραγούδησε ποτέ ξανά εκεί. Η Πάρμα είναι και η πόλη καταγωγής του Τοσκανίνι και στο κέντρο της υπάρχει έχει ένας πολύ εντυπωσιακός καθεδρικός ναός.

Μετά το Ουρμπίνο πήγαμε στη Φλωρεντία και εκεί μας συνάντησαν ο Τζιμ και η Λουΐζα. Επέστρεφαν στην Φλωρεντία μετά την ποδηλασία τους στην Εθνική Οδό 222 από Φλωρεντία προς Σιένα, με επιστροφή. Εμείς είχαμε τις αποσκευές τους στο αυτοκίνητο που είχαμε νοικιάσει. Η συγκεκριμένη διαδρομή δεν έχει πολύ κίνηση και διασχίζει θαυμάσια τοπία της εξοχικής Τοσκάνης. Έχει αμπελώνες με σταφύλια που φτιάχνουν Κιάντι, μεσαιωνικά χωριά στις κορυφές των λόφων και εκπληκτικό φαγητό. Συντονιστήκαμε έτσι ώστε να μένουμε το βράδυ στην ίδια πόλη, όπως στο Σαν Ζιμιγνιάνο (San Gimignano), στη Σιένα κλπ., αλλά και να είμαστε μαζί και στο βραδινό δείπνο. Ο Τζιμ ανακάλυψε διάφορες τοποθεσίες και μας πρότεινε που να οδηγήσουμε. Είδαμε το Κάστρο του Βαρόνου Ρικάρντι (Ricardi), που παράγει το Κιάντι Μπρόλιο (Broglia). Επισκεφθήκαμε το Μοντερετζιόνι (Montereggione), μια αξέχαστη μεσαιωνική πόλη με τείχη και υπέροχη πλατεία, στην κορυφή ενός λόφου. Θεωρώ ότι σ' αυτό το χωριό είχα το καλύτερο πιάτο ζυμαρικών της ζωής μου (αν εξαιρέσει κανείς τα ζυμαρικά στο ξενοδοχείο Νέα Ιαπωνία (New Japan Hotel) το 1965 που ήταν εξίσου καλά). Από τη Φλωρεντία οδηγήσαμε στο Αρέτσο (Arezzo), μια επίσης μεσαιωνική πόλη με εντυπωσιακή και μεγάλη πλατεία (piazza grande), και ακόμη πιο εντυπωσιακό καθεδρικό ναό. Στη συνέχεια, ο

Τζιμ και η Λουίζα έφυγαν για Βενετία και Μιλάνο και εμείς συνεχίσαμε για τη Σικελία.

Το ταξίδι μας ξεκίνησε από το Παλέρμο. Ο οδηγός μας ήταν ενθουσιώδης, καλός γνώστης της ιστορίας της Σικελίας και «μέσα στα πράγματα». Μιλούσε για το νησί ακατάπαυστα, μέχρι αργά τη νύχτα. Κάποια στιγμή αναγκάστηκα να του πω: δεν γίνεται να αφομοιώσουμε όλες αυτές τις πληροφορίες σε μια μέρα. Είμαι εκπαιδευτικός και γνωρίζω πόσα μπορούν να καταλάβουν οι φοιτητές. Το ταξιδιωτικό γραφείο μας είχε κλείσει ξενοδοχεία πρώτης κατηγορίας και η μέρα μας άρχιζε από νωρίς το πρωί με λεωφορείο και ήμασταν σε κίνηση μέχρι τις 8 και κάτι το βράδυ. Η μαφία αποτελεί μέρος της Σικελίας αλλά δεν μας ενόχλησαν. Ωστόσο, ένα απόγευμα στο Παλέρμο, ενώ πηγαίναμε προς την Όπερα και σταματήσαμε σ' ένα καφέ, είδαμε τον τέλειο μαφιόζο. Φορούσε μαύρο κοστούμι με ρίγες, μαύρο πουκάμισο, λευκό καπέλο φεντόρα και γκέτες. Ίσως όμως ήταν εκεί για να δώσει μια νότα τοπικού χρώματος.

Το νησί εκπλήσσει τον επισκέπτη όχι μόνο γιατί έχει αρχαιολογικούς και αρχιτεκτονικούς θησαυρούς, αλλά επειδή έχει και μοναδικά έργα τέχνης. Το χωριό Καστελμάρε του Κόλπου (Castelmare del Golfo) στην επαρχία Έριτσε (Erice) αντικρύζει μια θαυμάσια θέα της παραλίας. Στην αρχαιότητα ήταν Ελληνική αποικία με το όνομα Μεγάλη Ελλάδα και μπορεί κανείς να δει και δύο τοποθεσίες με ελληνικούς ναούς.

Κοντά στο Παλέρμο επισκεφθήκαμε το Μονρεάλε (*Monreale*), ένα μοναστήρι που έχτισε το 1066 ο Γουίλλιαμ ντε Ώτβιλ (*William de Hautville*), ο πρώτος ξάδερφος του διάσημου Γουίλλιαμ του Κατακτητή (*William the Conqueror*). Έτσι, ενώ ο ένας Γουίλλιαμ κατέκτησε την Αγγλία, ο άλλος Γουίλλιαμ κατέλαβε την Σικελία.

Έχτισε τον καθεδρικό ναό και το μοναστήρι με μαστόρους από το Βυζάντιο και ντόπιους Άραβες. Έφτιαξε κτίρια με ένα υπέροχο μίγμα μεσαιωνικών στυλ. Η Βάση του καθεδρικού ναού είναι Αραβικής αρχιτεκτονικής, αλλά οι τοίχοι που έχουν υψωθεί είναι Βυζαντινού ρυθμού με τα καλύτερα ψηφιδωτά που έχω δει. Παντού υπήρχαν όλες οι διαφορετικές αποχρώσεις του γαλάζιου.

Ακολουθώντας τη φορά του ρολογιού, κάναμε το γύρω του νησιού και συναντήσαμε πολλά γραφικά παραλιακά χωριά. Εδώ, όμως θα αναφερθώ μόνο σε κάποιες εντυπωσιακές τοποθεσίες όπως την Πιάτσα Αρμερίνα, με ψηφιδωτά που οι ιστορικοί τέχνης θα θεωρούσαν τα καλύτερα ψηφιδωτά του κόσμου, με αναπαραστάσεις κυνηγιού αλλά και γυναίκες με μπικίνι. Οι διακοσμήσεις της «κυνηγετικής καλύβας» ενός ρωμαίου αυτοκράτορα μαρτυρούν πολλά για την ζωή αυτών των αυτοκρατόρων.

Οι Ελληνικές αρχαιότητες της Σικελίας δεν έχουν το ίδιο κάλλος με αυτές της Ελλάδας, ίσως επειδή δεν είναι από μάρμαρο και φαίνονται καστανόχρωμες. Ωστόσο, πολλές έχουν συντηρηθεί άριστα και αξίζει να τις επισκεφθούμε.

Σταματήσαμε στις Συρακούσες. Η εκστρατεία των Αθηναίων κατά των Συρακουσών ήταν αποτέλεσμα της ανοησίας του Αλκιβιάδη στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Εμείς, επισκεφθήκαμε τα λατομεία στα οποία οι αιχμάλωτοι Αθηναίοι είχαν καταναγκαστεί να δουλεύουν μετά την ήττα τους.

Μια θαυμάσια στάση έγινε στην Ταορμίνια, το χωριό που κρέμεται από την πλευρά του βουνού Αίτνα. Η Ταορμίνια, από την Ρωμαϊκή εποχή μέχρι σήμερα, ήταν πάντα ένα θέρετρο με όλη τη γοητεία που κάποιος μπορεί να φανταστεί. Αν και μερικοί από τους συνταξιδιώτες μας έφυγαν για να επισκεφθούν το όρος Αίτνα,

φρόντισαν να μείνουν λίγο ώστε να θαυμάσουν την μοναδικότητα της τοποθεσίας.

Μετά τη Σικελία πήγα στην Ελλάδα από το κάτω μέρος της Ιταλίας και σταμάτησα στον Τάραντα, μια πόλη που κάποτε την κατοικούσαν έλληνες και καθώς βάδιζα άκουσα ελληνικές λέξεις. Από τον Τάραντα πήγα στο Μπρίντζι και με φέrrυ πέρασα απέναντι στην Κέρκυρα.

Εκείνη τη χρονιά επισκεφθήκαμε και την Πολωνία. Ξεκινήσαμε από την Κρακοβία, την πνευματική και γεμάτη παραδόσεις πρωτεύουσα της Πολωνίας, με τη μεγαλύτερη μεσαιωνική πλατεία της Ευρώπης. Στην εκκλησία της Παναγίας (St. Mary) του 10ου αιώνα, υπάρχει ένας σαλπικτής που λειτουργούσε σαν ρολόι και σταμάτησε να παίζει την τρομπέτα του 600 χρόνια πριν, όταν ένα βέλος διαπέρασε το λαιμό του αληθινού σαλπικτή της Κρακοβίας. Η πλατεία είναι γεμάτη από μικρά καφέ. Σταματήσαμε για «τουρισμό του καφέ», σε ένα με βελούδινους καναπέδες, επειδή τα πλαστικά καθίσματα δεν θα ταίριαζαν με την περίπτωση. Η έκφραση «τουρισμός του καφέ» δημιουργήθηκε από εμάς γιατί καθώς μεγαλώνουμε έχουμε λιγότερη ενέργεια. Προτιμούμε πλέον να καθίσουμε σε ένα καφέ και να χαζεύουμε τους ντόπιους. Είναι εκπληκτικό τι μπορεί κανείς να δει.

Οδηγός μας ήταν η Αλίνα Γκρζιμάλκα (Halyna Grzymalka) καθηγήτρια Ψυχολογίας των Θρησκειών στο Πανεπιστήμιο των Γιαγκελλόνων (Jagiellonian University). Το Πανεπιστήμιο που είναι από τα πιο παλιά της Ευρώπης, ιδρύθηκε το 1346μ.Χ.. Ο Κοπέρνικος υπήρξε φοιτητής και αργότερα καθηγητής εκεί. Την αίθουσα τελετών κοσμούν τα πορτραίτα των διάσημων αποφοίτων, αλλά και εκείνων που είχαν αναγορευθεί επίτιμοι διδάκτορες του Πανεπιστημίου, όπως η Μαρί Κιουρί. Το Πανεπιστήμιο είχε και ένα ενδιαφέρον μουσείο

που μεταξύ των αναμνηστικών εκθεμάτων υπήρχε και το βραβείο Νόμπελ που έλαβε ένα μέλος ΔΕΠ.

Το Βάβελ (Wawel) το μαγευτικό παλάτι των Πολωνών βασιλέων βρίσκεται δίπλα στον ποταμό Βιστούλα. Οι Πολωνοί μονάρχες εκλέγονταν και το συγκεκριμένο παλάτι είχε διακοσμηθεί από τον Άλμπρεχτ Ντύρερ! Το παλάτι ήταν γεμάτο από θησαυρούς τέχνης που συμπεριλάμβαναν και 60 ταπετσαρίες γκομπλέν. Στην Κρακοβία υπάρχουν πολλά μικρά παλάτια και βαριά διακοσμημένες εκκλησίες. Σ' ένα από αυτά, υπάρχει ένας πίνακας του Ντα Βίντσι και επειδή η Κρακοβία, σε αντίθεση με τη Βαρσοβία ήταν ανέγγιχτη από πολέμους, είχε την αίσθηση της Πράγας.

Ακολουθήσαμε την πρόταση της Λουΐζας και επισκεφθήκαμε ένα ορυχείο αλατιού που είχε μετατραπεί σε μουσείο με εκθέματα πολλά αγάλματα ακόμη και πολυέλαιους και άλλα αντικείμενα, φτιαγμένα από αλάτι. Στο πιο χαμηλό επίπεδο του ορυχείου υπάρχει ένας τεράστιος χώρος που έχουν κατασκευάσει ένα καθεδρικό ναό από αλάτι. Βαδίσαμε προς τα κάτω και τα 466 σκαλοπάτια του μονοπατιού με αποτέλεσμα οι μύες μας και τα αρθρικά μας γόνατα να υποφέρουν για μέρες. Ευτυχώς, στην άνοδό μας χρησιμοποιήσαμε ανελκυστήρα. Όταν βγήκαμε έξω από το ορυχείο είχαμε ένα αξέχαστο μεσημεριανό γεύμα στο εστιατόριο, και μόνο για 10 δολάρια το άτομο.

Στις 18 Ιουλίου στο Πολτασκ (Pultusk) της Πολωνίας, έδωσα την εναρκτήρια ομιλία στο συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP). Το Πόλτασκ είναι μια γοητευτική επαρχιακή πόλη, όχι πολύ μακριά από τη Βαρσοβία, σ' ένα νησί του ποταμού Ναρίν (Narin). Μας υποδέχθηκαν με αλάτι και νερό, τα παραδοσιακά σύμβολα φιλοξενίας.

Το βίντεο <https://vimeo.com/user30683526/review/133577241/ef77e09138> αναφέρεται στην εναρκτήρια ομιλία του συνεδρίου και το βίντεο <https://vimeo.com/user30683526/review/133590272/24dc8bd72f> στις ερωτήσεις που ακολούθησαν.

Μείναμε σε μια πολύ ωραία σουίτα σε κάστρο του 15ου αιώνα με θέα τον ποταμό και βλέπαμε αρκετά, ιδιαίτερα προσεγμένα, σκάφη. Απένειμα ο ίδιος το Βραβείο Τριάντη στοφοιτητή που είχε επιλεχθεί αυτή τη χρονιά. Η Πόλα δεν ήταν σε αυτή τη παρουσίαση επειδή συμμετείχε σε μια περιοδεία της Βαρσοβίας με ακόμη περισσότερα παλάτια. Το βραβείο Τριάντη δίνεται στην καλύτερη διατριβή της περιόδου των δύο ετών μεταξύ των συνεδρίων της IACCP. Ο πρώτος παραλήπτης του βραβείου ήταν η Τζάνταν Ερτουμπέι (Candan Ertubey), φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Λούτον (Luton) από την

Τουρκία που ανέπτυξε τα έμικ/έτικ (emic/etic) διλήμματα και τα προβλήματα μέτρησης του «ελέγχου» σε δείγματα Τούρκων και Άγγλων φοιτητών. Είπα δυό λόγια πριν την παρουσίαση των ευρημάτων και ανέφερα ότι το συγκεκριμένο βραβείο είχε πρόσφατα δημιουργηθεί από μια επιτροπή της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία προεδρεύοντος του Γουίλιαμ Γκαμπρέννα με μέλη τους Σαλόμ Σουώρτζ και Ρολάντο Ντιάζ Λόβινγκ και έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία στη ζωή του οργανισμού. Το βραβείο χρηματοδότησε εν μέρει ο Νταρμ Μπαβούκ και η σύζυγός του Πούνα με 2000 δολάρια που είχαν αποταμιεύσει ενώ ήταν μεταπτυχιακοί φοιτητές, κάτι που είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο. Κατά τη διάρκεια των χρόνων, η υποτροφία έχει δοθεί σε φοιτητές από το Λίβανο, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Βραζιλία και άλλες χώρες, με θέματα που έχουν καλύψει όλες τις πτυχές της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας.

Παρ'όλο που στο συνέδριο της Πολωνίας το 2000, ήμουν σε θέση να χορηγήσω εγώ ο ίδιος αυτή την υποτροφία, επειδή μεγαλώνω σε ηλικία, δεν έχω καταφέρει να παρευρεθώ στα συνέδρια που ακολούθησαν.

Τζάνταν Ερτουμπέι (Candan Ertubey), Πανεπιστήμιο Λούτον (Luton) παραλαμβάνει το 1ο Βραβείο Τριάντη

Περιηγηθήκαμε τη Βαρσοβία, που στο Β' Παγκόσμιο καταστράφηκε ολοσχερώς με διαταγές του Χίτλερ. Από τότε όμως, πολλά κτίριά της έχουν ξαναχτιστεί ακριβώς όπως ήταν πριν, χάρη

Πολωνία, 2000. Στον καναπέ ο Γιαχόντα παίρνει ένα υπνάκο

στα σχέδια του Καναλέττο (Canaletto) και άλλων καλλιτεχνών και επειδή υπήρχαν χάρτες προσβάσιμοι από τους αρχιτέκτονες. Ένα από τα πολλά μεγαλοπρεπή παλάτια της πόλης είναι το παλάτι του Μονάρχη Γιαν Σομπιέσκι (Jan Sobieski) που το 1683 έσπευσε να

Πόλτσας 2000 με την Πόλα και την Αρζου

βοηθήσει τη Βιέννη όταν η πόλη βρισκόταν πολιορκημένη από τους Τούρκους. Μετά τις νίκες του κατά των Τούρκων ο Πάπας της Ρώμης τον αποκάλεσε σωτήρα του χριστιανισμού. Στους πολλούς διαδρόμους του παλατιού υπάρχουν τα πορτραίτα επιφανών Πολωνών και αν κάποιος μάθει την ιστορία τους, στην πραγματικότητα γνωρίζει την ιστορία της Πολωνίας.

Μια αξέχαστη εκδρομή μας ήταν στο σπίτι του Φρεντερίκ Σοπέν. Ένας νεαρός πιανίστας που πρόσφατα είχε αριστεύσει σ' ένα διαγωνισμό έπαιζε Σοπέν μέσα στο σπίτι ενώ εμείς είχαμε καθίσει στα παγκάκια του κήπου απ' έξω. Δεν τον βλέπαμε όταν έπαιζε (βγήκε μόνο κάποια στιγμή για να πάρει ένα τόξο), αλλά μπορούσαμε εύκολα να φανταστούμε ότι ο ίδιος ο Σοπέν έπαιζε τη μουσική του. Μας έδωσαν ένα τυπωμένο πρόγραμμα για τη συναυλία που είχε διάρκεια μιας ώρας. Ο κήπος είναι γεμάτος λουλούδια και έχει ένα ποταμάκι.

Από την Πολωνία πετάξαμε στη Σουηδία για το Διεθνές Συνέδριο Επιστημονικής Ψυχολογίας. Διοργάνωσα, αλλά και προήδρευσα σε συμπόσια του συνεδρίου που έγινε στη Στοκχόλμη στις 25 με 27 Ιουλίου. Η παραμονή στη Στοκχόλμη ήταν μια εξαιρετική εμπειρία. Είχαμε νοικιάσει ένα μικρό διαμέρισμα για μια εβδομάδα. Εκείνη την εβδομάδα συνетρίβη το Κονκόρντ (Concorde) και το γεγονός μας αναστάτωσε. Η Στοκχόλμη προσφέρει πολλά αξιοθέατα, όπως το σπίτι του γλύπτη Μίλες έργο του οποίου είναι το γλυπτό *Τραγουδιστής του Ήλιου* που έχει τοποθετηθεί στο Πάρκο Άλλερτον στο Ίλνινόις. Ένα ακριβώς ίδιο γλυπτό βρίσκεται και μπροστά από το κτίριο του Υπουργείου Εξωτερικών στη Στοκχόλμη. Το έργο του, «*Χέρι του Θεού*» είναι επίσης ιδιαίτερο. Ο Μίλες είχε στην κατοχή του και μια ιδιωτική συλλογή από ελληνικά και ρωμαϊκά γλυπτά.

Επισκεφθήκαμε το Δημαρχείο και είδαμε τους χώρους που πραγματοποιείται η τελετή απονομής των βραβείων Νόμπελ και παρατίθεται το επίσημο δείπνο. Οι νικητές του βραβείου στεγάζονται στο ξενοδοχείο Γκράντ (Grand Hotel) με κόστος 300 δολαρίων τη βραδιά. Παρατήρησα ότι και κάποιοι από τους ψυχολόγους του συνεδρίου επίσης έμειναν εκεί, αν και δεν βλέπω το λόγο να μένουν σε τέτοια ξενοδοχεία. Η παλιά πόλη έχει πολλά γραφικά στενά δρομάκια. Στην πόλη υπάρχουν αρκετά μουσεία, μεταξύ των οποίων και το πολεμικό πλοίο Βάσα, που βυθίστηκε στο λιμάνι με τον πρώτο απόπλου του όταν «έγειρε» επειδή του είχαν βάλει πάρα πολλά κανόνια. Ανασύρθηκε και έχει αποκατασταθεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο επισκέπτης να έχει μια αίσθηση της ζωής των ναυτικών του 16ου αιώνα. Όπως και στη Βενετία, υπήρχαν πολλά παλάτια, και πολλά κανάλια. Οι διοργανωτές είχαν φροντίσει οι σύνεδροι να παραστούν σε μια δεξίωση σε παλάτι και είχαν επίσης μεριμνήσει για μια διοργάνωση με μεγάλα ιστιοφόρα πλοία στην οποία αποφασίσαμε να μην συμμετάσχουμε.

Στη συνέχεια πήγαμε στην Ουψάλα που θυμίζει το Κέμπριτζ της Αγγλίας. Το Πανεπιστήμιό της έχει πολλούς διάσημους αποφοίτους, όπως τον Κέλσιο και Κάρολο Λινναίο. Υπάρχει ακόμη ο όμορφος κήπος που δημιούργησε ο Λινναίος, αλλά και το σπίτι στο οποίο πέθανε.

Από τη Σουηδία πήγαμε με τρένο στη Νορβηγία και συναντήσαμε τα ξαδέρφια της Πόλα, Μούμη και Πέπη. Στο Όσλο επισκεφτήκαμε το μουσείο Μάντς (Munch), διάσημο για τον πίνακα «Κραυγή» (The Scream), και άλλες περιοχές με ενδιαφέρον συμπεριλαμβανομένου ενός μέρους των φιόρντ του Όσλο. Το σύμπλεγμα του Λαογραφικού Μουσείου (Volksmuseum) αποτελείται από κτίρια μιας άλλης εποχής, με κάποια να έχουν στις σκεπές τους γρασίδι ή δέντρα. Σ' ένα πάρκο εκτίθενται όμορφα γλυπτά, έργα από

σίδηρο. Το φιόρντ του Όσλο έχει 550 νησιά, και πολλά αξιοθέατα, όπως το Φριντριχστατ (*Friedrichstat*), με το παλάτι του Φρίντριχ (*Friedrich*) του βασιλιά της Δανίας, και ένα οχυρό του 1227 μ.Χ..

Μετά το Όσλο η Πόλα και εγώ περιηγηθήκαμε τη Νορβηγία και ένα μέρος της περιήγησής μας έγινε με λεωφορείο. Ο οδηγός μας έδωσε κάθε είδους στατιστικού στοιχείου: 67% των Νορβηγών ζουν στο δικό τους σπίτι, 75% της Νορβηγίας είναι ορεινή και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη γεωργία. Για εμάς τους πεδινούς, ήταν μια αξέχαστη εμπειρία. Η περιοδεία περιελάμβανε διαμονή στα καλύτερα ξενοδοχεία, όπως το Hotel Alexandra, που χτίστηκε το 1884, και έχει ανακαινιστεί πολλές φορές. Ο Κάιζερ συνήθιζε να περνά κάθε καλοκαίρι του σε ένα από αυτά τα ξενοδοχεία. Το φαγητό ήταν πλούσιο, με τραπέζια φαγητού σε στυλ μπουφέ (*smorgasbords*) που είχαν 150 και περισσότερα πιάτα. Διασχίσαμε τα φιόρντ με πολλά φέρρυ και περισσότερα караβάκια. Ο οδηγός του λεωφορείου μας ήταν εξαιρετικά ικανός, μια πολύ αναγκαία δεξιότητα για την οδήγηση σε τόσο απόκρημνους δρόμους. Πολύ συχνά οι δρόμοι στένευαν ώστε να μην είναι δυνατή η ταυτόχρονη κυκλοφορία σε διπλή κατεύθυνση. Έτσι το αυτοκίνητο που ανεβαίνει πρέπει να κινηθεί με όπισθεν και να αφήσει το αυτοκίνητο που κινείται προς τα κάτω να περάσει. Θυμάμαι ότι στο ταξίδι μου στη Νορβηγία το 1961, σε μια παρόμοια εκδρομή, δύο νεαρές κοπέλες στο λεωφορείο μας λιποθύμησαν όταν είδαν αυτές τις μανούβρες!

Το ταξίδι μέσα από τα φιόρντ ήταν αξέχαστο, με τα βουνά να φθάνουν σχεδόν κάθετα στη θάλασσα. Αν και ήταν Αύγουστος, υπήρχε ακόμη πολύ χιόνι. Και στις δύο πλευρές του δρόμου είχαν τοποθετηθεί χαρακτηριστικοί πάσσαλοι που οριοθετούν το δρόμο και καθοδηγούν το εκχιονιστικό, και τους οδηγούς, όταν υπάρχει πολύ χιόνι. Η Νορβηγία έχει 650 παγετώνες και επισκεφθήκαμε έναν που αυτή την εποχή είχε περικυκλωθεί από λουλούδια.

Σε υψόμετρο πάνω από 700 μέτρα, δεν υπήρχε πλέον βλάστηση. Στα Βραχώδη Όρη η γραμμή των δέντρων είναι περίπου στα 1500 μέτρα, μια διαφορά που οφείλεται καθαρά στο γεωγραφικό πλάτος. Από τους 1.000 καταρράκτες που υπάρχουν στη Νορβηγία, πρέπει να είδαμε πάνω από 50. Στην ίδια περιοδεία ήταν και άλλοι Αμερικανοί, αγρότες από τη Μινεσότα που έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον για τους αχυρώνες! Σταματήσαμε σε χωριά που πίστευαν ότι ήταν ο τόπος καταγωγής των προγόνων τους και έβγαλαν πολλές φωτογραφίες.

Περάσαμε το φιόρδ Σόνιε (Sogne) με καράβι και είδαμε πως τα πράγματα αλλάζουν καθώς περνούν τα χρόνια. Κάποτε οι άνθρωποι της περιοχής καλλιεργούσαν τις πλαγιές, αλλά μετά το 1961 δεν γίνεται κάτι τέτοιο γιατί το έδαφος είναι ιδιαίτερα δύσκολο. Σε κάποια μέρη η περιοχή είναι τόσο απόκρημνη που τότε, οι γονείς έδεναν τα παιδιά τους με σχοινιά όταν έπαιζαν έξω από το σπίτι για να μην πέσουν στο νερό. Μερικά αγροκτήματα έχουν διατηρηθεί στην αρχική τους μορφή για να φαίνεται πώς ήταν παλιά οι συνθήκες, ο τρόπος ζωής.

Στα φιόρδ υπάρχει μεγάλη κίνηση με καράβια και ενώ είδαμε πολλές εκκλησίες, επισκεφθήκαμε και τη μικρότερη εκκλησία της Νορβηγίας που έχει χώρο για μόνο 40 πιστούς. Χτίστηκε το 1147 και είχε ακόμη το χωριάτικο στυλ.

Το λεωφορείο μας πήγε σε σημεία όπου η θέα ήταν υπέροχη. Δεν υπήρχαν πιο γραφικά τοπία από αυτά που είδαμε κοιτάζοντας προς τα κάτω από ένα υψόμετρο σχεδόν 3000 μέτρων. Τα γελάδια τους έβοσκαν ελεύθερα επειδή το εργατικό κόστος είναι υψηλό και εκτιμούν ότι οι απώλειες των ζώων, επειδή σκοτώνονται σε ατυχήματα από διερχόμενα αυτοκίνητα, είναι μόνο 5%.

Επισκεφθήκαμε το Μουσείο Σβορ (Svor) που έχει κυρίως έργα του γλύπτη Σβορ.

Ένα μέρος της περιήγησής μας έγινε και με τρένο που, σε μια ώρα, μας ανέβασε 700 μέτρα και είδαμε υπέροχους καταρράκτες και ένα εντυπωσιακό ορεινό τοπίο. Από τα πιο απολαυστικά μέρη του ταξιδιού ήταν να βλέπουμε το νορβηγικό τοπίο ακούγοντας το πιάνο κονσέρτο του Έντβαρ Γκρίεγκ (Edvar Grieg) που έβαλε να παίζει ο οδηγός του λεωφορείου. Τα φιόρδ ήταν θεαματικά, ειδικά στον μεταμεσονύχτιο ήλιο. Είχα επισκεφθεί τη Νορβηγία το 1961. Η χώρα όμως που έβλεπα τώρα ήταν τόσο πολύ διαφορετική, τόσο εκσυγχρονισμένη, τόσο εύπορη.

Το ταξίδι μας τελείωσε στο Μπέργκεν, την πόλη καταγωγής των Χολμπέιν (Holbein) και Γκρίεγκ. Επειδή δεν υπήρχε πλέον διοργανωτής ώστε να φροντίσει τις κρατήσεις των ξενοδοχείων μας, πήγαμε στο τουριστικό γραφείο για να βρούμε δωμάτιο. Όλα όμως ήταν κλειστά αφού στην πόλη ήταν και η διοργάνωση της ετήσιας ρεγκάτα, της λεμβοδρομίας ρυμουλκών. Έτσι, μας έκαναν κράτηση στο τοπικό νοσοκομείο που είχε καταλύματα για τους συγγενείς των ασθενών. Το δωμάτιο ήταν πολύ άνετο, μας προσέφεραν εξαιρετικό πρωινό και μπορούσαμε να πάμε από το νοσοκομείο στο κέντρο του Μπέργκεν εύκολα, με λεωφορείο. Το κέντρο έχει πολλά κτίρια από την Χανσεατική περίοδο της πόλης και μπορεί κάποιος να δει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων εκείνης της εποχής. Επισκεφθήκαμε για άλλη μια ακόμη φορά το σπίτι του Γκρίεγκ. Αν και το είχα επισκεφθεί το 1961, τώρα ήταν ένα πραγματικό τουριστικό αξιοθέατο, με κέντρο επισκεπτών και δεν επέτρεπε πλέον σε κάποιον να δει το εσωτερικό του σπιτιού του όπως μπόρεσα εγώ χρόνια πριν. Η μοναδική εμπειρία που είχα το 1961, όταν στάθηκα στο γραφείο του και έβλεπα από εκεί το εξωτερικό τοπίο δεν ήταν πλέον διαθέσιμη. Οι τουρίστες έχουν ένα τρόπο να καταστρέφουν τα αξιοθέατα. Στο κέντρο του Μπέργκεν

υπήρχαν πολλά νέα κτίρια, που δεν υπήρχαν το 1961, όπως το «Griegshale», το τεράστιο κέντρο συναυλιών.

Από το 2000 και μετά, εκτός από δύο χρονιές, αρχίσαμε να μένουμε στην περιοχή του Σαν Ντιέγκο, και συνήθως στη Σολάνα Μπητς από το Δεκέμβρη μέχρι το Μάρτη. Ανταλλάζαμε το σπίτι μας με το σπίτι της Γκρέις και του Τζων Μίσετιτς (John Micetich) στο Σαν Ντιέγκο. Ο Τζων δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις σε δύο χειμερινές περιόδους και όταν ανταλλάζαμε σπίτια φτάσαμε σε ένα επίπεδο γενικής ανταλλαγής από τα σπίτια στα αυτοκίνητα και τα παλτά μας!

2001

Πριν επισκεφθώ τη Σιγκαπούρη από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάρτιο πήγαμε με την Πόλα στην Ταϊλάνδη. Εκεί μας συνάντησε η Λουϊζα, που τότε έμενε στην Ταϊβάν και μείναμε μαζί για μια-δυο εβδομάδες. Με τρένο πήγαμε στην Μπανγκόκ αλλά και στην Τσιάνγκ Μάι. Είχε πολύ ενδιαφέρον να μένει κάποιος το βράδυ στην κλινάμαξα. Το Τσιάνγκ Μάι με υψόμετρο περίπου 700 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας, έχει πολύ ευχάριστο κλίμα. Και στις δύο τοποθεσίες υπήρχαν ναοί που δύσκολα θα πίστευες ότι υπήρχαν. Ήταν καλυμμένοι με φύλλα χρυσού που θρόιζε στον αέρα και καταλήξαμε και με κόκκους χρυσού στα μαλλιά μας. Παντού υπήρχαν αγάλματα του Βούδα. Στην Τσιάνγκ Μάι επισκεφθήκαμε ένα πολύ ενδιαφέρον μουσείο λαϊκής τέχνης, που χρηματοδοτείται από το βασιλιά της Ταϊλάνδης. Ονομάζεται Μουσείο της Φυλής Χίλ (Hill) επειδή τα περισσότερα εκθέματα είχαν δημιουργηθεί από τους ανθρώπους που ζουν στο βόρειο τμήμα της χώρας. Δ ειπνήσαμε σε όμορφα μέρη, και αρκετές φορές κοντά στον ποταμό. Παρακολούθησαμε μια επίδειξη με ελέφαντες και μάλιστα η Πόλα και η Λουϊζα ανέβηκαν και στους

ελέφαντες. Όταν έδωσαν πινέλα στους ελέφαντες, μπορούσαμε να δούμε τη δημιουργία αξιόπιστων έργων σύγχρονης τέχνης! Οι Ταϊλανδοί ήταν απίστευτα φιλικοί. Κάποια στιγμή όταν κόπηκα σε κάτι μυτερό σε μια αγορά, εμφανίστηκαν αμέσως με πάγο, για να σταματήσει η αιμορραγία.

Στην Μπανγκόκ συναντηθήκαμε με τον Μπίλι Σλέιτερ (Slater) ανιψιό των στενών μας φίλων των Τέμπερλεϋ (Temperley). Με το Μπίλι και το φίλο του Κόκ πήγαμε σε αυθεντικά ταϊλανδέζικα εστιατόρια. Ο Μπίλι μας σύστησε και σε άλλους φίλους του που συμπεριλάμβαναν και έναν Αυστραλό δημοσιογράφο που είχε πολλά να μας πει για την πόλη. Περιηγηθήκαμε στα κανάλια της Μπανγκόκ και είδαμε τους ντόπιους να βουτούν από τις βάρκες τους για να κολυμπήσουν. Ενώ οι πλωτές αγορές είναι γεμάτες από το τοπικό χρώμα, υπάρχουν και πολύ σύγχρονα στοιχεία, όπως το τρένο του ουρανού αλλά και πολύ παραδοσιακά στοιχεία, όπως οι βωμοί και τα σπίτια των πνευμάτων που έχουν για να προστατεύουν κάθε σπίτι από τα κακά πνεύματα. Δείχνουν μεγάλο σεβασμό στους ηλικιωμένους και μάλιστα, ένας οδηγός αμαξιδίου φίλησε το χέρι μου! Δυστυχώς, και ο Μπίλι και ο Κόκ πέθαναν σε μικρό χρονικό διάστημα μετά την επίσκεψή μας.

Το χειμώνα του 2001, ήμουν επισκέπτης καθηγητής με τη χορηγία Γκο Κок Τσιλκερ (Goh Kok Tjoelker), στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Νανγκιανγκ στη Σιγκαπούρη. Επισκεφθήκαμε ξανά τον Κινέζικο κήπο, που είχε και μια υπέροχη γωνιά Σου Τζο (Shen Zhou), αλλά και ένα θέρετρο κοντά στην Σιγκαπούρη, που βρίσκεται στην Ινδονησία.

Για τους εορτασμούς του Κινέζικου νέου έτους πήγαμε στο Μπαλί και περάσαμε θαυμάσια. Στο Μπαλί η θρησκεία αποτελεί ένα κεντρικό μέρος της ζωής. Εδώ υπάρχουν οι πιο πολλοί ναοί ινδουιστών ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο από οπουδήποτε αλλού.

Ακόμη και στο ξενοδοχείο μας υπήρχε ναός, αλλά και σε αρκετά εστιατόρια υπήρχαν ναοί.

Ξεκινήσαμε από την Κούτα (Kuta). Μέναμε σ' ένα ξενοδοχείο με θέα τους ορυζώνες της περιοχής. Στην Κούτα απολαύσαμε ένα από τα πιο αξέχαστα ηλιοβασιλέματα, βλέποντας την αλλαγή των χρωμάτων στα σύννεφα καθώς έδυε ο ήλιος. Τα έντονα χρώματα του μπλε, πράσινο, κίτρινο, ροζ, σε σύννεφα με εντυπωσιακούς σχηματισμούς που άλλαζαν σαν σε κινηματογραφική ταινία, ήταν το κάτι άλλο και κράτησε τουλάχιστον ένα μισάωρο. Πίναμε τη μπύρα μας και καθόμασταν άνετα βλέποντας το ηλιοβασίλεμα. Μια παρέα που πέρασε δίπλα μας μετέφερε τις στάχτες ενός νεκρού συγγενή τους και τις σκόρπισαν στη θάλασσα. Το ίδιο θέλω και για μένα. Θέλω οι στάχτες μου να σκορπιστούν στη θάλασσα. Η θάλασσα ενώνει τον κόσμο.

Πήγαμε μια εκδρομή που είχε διοργανωθεί για να γνωρίσουμε το τοπικό χρώμα του νησιού. Έτσι, συμμετείχαμε σε μια κηδεία, ακολουθώντας τους πενθούντες. Πήγαμε στο Χίλτον για να δούμε την αρχιτεκτονική του. Το ξενοδοχείο ήταν σχετικά κοντά σ' ένα λόφο που είχε πολλούς πιθήκους και ένας από αυτούς πήρε το καπέλο μου αλλά ευτυχώς κατάφερα να του το πάρω. Στο Χίλτον η Πόλα γλίστρησε και έπεσε και όλοι τους ήταν ιδιαίτερα περιποιητικοί, ίσως επειδή ήθελαν να αποφύγει τυχόν μηνύσεις.

Στη συνέχεια πήγαμε στο Ούμπουντ (Ubud). Στο Πούρι Μπούνγκα (Puri Bunga), το Ξενοδοχείο των λουλουδιών, μια γυναίκα έχει σαν αποκλειστική εργασία της να επισκέπτεται κάθε δωμάτιο και να βάζει ρύζι και λουλούδια στο κατώφλι της πόρτας του δωματίου σαν προσφορά στους θεούς, ώστε να χαρίσουν καλή υγεία στα άτομα που μένουν στο δωμάτιο. Η θέα της πεδιάδας με το ποτάμι από την κορυφή του λόφου ήταν απίστευτα όμορφη και εξωτική. Η δε θέα

από το ξενοδοχείο ήταν επίσης εκπληκτική. Βλέπαμε ένα ποτάμι με τον κόσμο να διασκεδάζει κάνοντας ράφτινγκ ή κολυμπώντας, σ' ένα τόπο ανθισμένο με πεταλούδες και πολύχρωμα πουλιά.

Επισκεφθήκαμε ένα πολύ καλό μουσείο Ινδονησιακής Τέχνης. Μας εξέπληξε ότι υπήρχαν τόσες πολλές εικόνες από πρόσωπα που, σύμφωνα με το νόμο του Ισλάμ, υποτίθεται ότι δεν επιτρέπεται να απεικονίζονται. Βέβαια, αυτό είναι ένα ινδουιστικό νησί και το μουσείο που εγκαινιάστηκε από τον ίδιο τον Υπουργό Πολιτισμού αποτελεί μια ακόμη ένδειξη της πολιτισμικής ανοχής της Ινδονησίας. Νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο με οδηγό και μας οδήγησε στο ηφαίστειο του νησιού. Οι μικροπωλητές ήταν πολύ ενοχλητικοί και συνεχώς μας πίεζαν να αγοράσουμε κάτι. Επισκεφθήκαμε πολλούς ναούς, πολλά εργαστήρια τέχνης στα οποία παρατηρήσαμε τους τοπικούς καλλιτέχνες στο χώρο τους και ακούσαμε πολύ την τοπική μουσική γκέμλαν (gamelan). Στο σύνολό του το νησί είναι γεμάτο με λουλούδια, έχει θεαματικό τοπίο, έχει το ηφαίστειο και πανέμορφες παραλίες. Η έννοια της αισθητικής είναι διάχυτη παντού, ακόμη και για παράδειγμα, στο πρωινό μας, όταν μαζί με τα αυγά μας, τα λουκάνικα που μας σέρβιραν ήταν σκαλισμένα γλυπτά.

Αργότερα εκείνη τη χρονιά συναντηθήκαμε με τη Λουΐζα και το Τζιμ στο νησί Πανγκόρ στη Μαλαισία, κοντά στη Πενάγκκ και μείναμε για μια εβδομάδα σε μια ειδυλλιακή παραλία. Για να φθάσει κάποιος στο νησί από την ηπειρωτική χώρα, παίρνει μια βάρκα με κόστος 1 δολάριο το άτομο. Τα δύο δωμάτια του ξενοδοχείου μας κόστιζαν 80 δολάρια ανά διανυκτέρευση και συμπεριλάμβαναν και το υπέροχο πρωινό. Η πισίνα ήταν καλή, αλλά και η παραλία ήταν όμορφη. Οι λόφοι γύρω από το ξενοδοχείο μας ήταν μια πραγματική, άθικτη, τροπική ζούγκλα. Επισκεφθήκαμε πολλά νησιά γύρω από το ξενοδοχείο. Στο Κοραλένιο νησί (Coral Island) υπάρχει ένα πανάκριβο θέρετρο που χρεώνει και 5,000 δολάρια τη βραδιά και για

κάθε δωμάτιο έχει το δικό του μπάτλερ! Το νησί Πανγκόρ είναι κυρίως ζούγκλα, με τους πιθήκους να εισβάλλουν παντού και να αναζητούν πράγματα να κλέψουν από τις τσάντες μας. Στην περιοχή υπήρχαν και τα πουλιά Καλάο (hornbills), με τεράστια ράμφη σαν κέρατα και φτερά σαν λεπίδες ελικοπτέρου.

Το αεροδρόμιο της Κουάλα Λουμπούρ ήταν πολύ σύγχρονο και έμοιαζε πιο πολύ με εμπορικό κέντρο παρά με αεροδρόμιο. Γενικά όμως, τα αεροδρόμια στην Κουάλα Λουμπούρ και τη Σιγκαπούρη κάνουν τα αεροδρόμια της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης να φαίνονται μάλλον παραμελημένα. Στο κέντρο της Κουάλα Λουμπούρ έχουν κατασκευαστεί δύο ουρανοξύστες που υποτίθεται ότι είναι οι ψηλότεροι στον κόσμο, αλλά δεν μου αρέσουν γιατί βρίσκονται πολύ κοντά στα άλλα κτίρια. Θεωρώ ότι τέτοια κτίρια θα πρέπει να είναι στο κέντρο ενός μεγάλου πάρκου, ώστε να μπορείς να τα βλέπεις από κάποια απόσταση. Έτσι που έχουν τοποθετηθεί αυτοί οι δύο πύργοι και επίσης ένας ουρανοξύστης στην Ταϊπέι, που είναι επίσης πολύ ψηλός, καταπονούν τον αυχένα μου όταν προσπαθώ να δω την κορυφή τους. Αυτά τα κτίρια έρχονται σε αντίθεση με την αρχή του «μηδέν άγαν» (τίποτα σε υπερβολή) την οποία θεωρώ πολύ σημαντική (Triandis, 2009). Στην πόλη της Κουάλα Λουμπούρ δεν είδαμε ούτε πολύ πράσινο, ούτε χώρους για να μπορεί κάποιος να περπατήσει.

Τον Απρίλιο στο Τίλμπουργκ της Ολλανδίας, έδωσα μια από τις κεντρικές ομιλίες στο συνέδριο Διαστάσεις της Κουλτούρας (*Dimensions of Culture*). Το συνέδριο έγινε για να εορταστεί η δεύτερη έκδοση του βιβλίου του Χοφστέντε (Hofstede) για την κουλτούρα. Μου έκλεισαν δωμάτιο σε ένα πολύ ωραίο ξενοδοχείο και το φαγητό ήταν ασυνήθιστα καλό.

Μετά από αυτή τη διάλεξη συνάντησα την Πόλα στο Παρίσι, και επισκεφθήκαμε τα μουσεία Ορσέ (Musée d'Orsay) - και Πομπιντού που υπήρχε η έκθεση «Από τον Μονέ στον Πόλοκ». Πήγαμε στο Ζιβερνύ (Giverny) και είδαμε το σπίτι και τον κήπο του Μονέ. Ο κήπος είναι απίστευτα όμορφος, με όλα τα είδη των λουλουδιών. Ο Μονέ είχε μια καταπληκτική αντίληψη των χρωμάτων και τα λουλούδια του κήπου έδιναν άφθονο χρώμα. Η μικρή λιμνούλα ήταν μαγευτική, όπως ήταν και η ιαπωνική γέφυρα, που είχε ζωγραφίσει τόσες πολλές φορές. Όλα ήταν εκεί.

Στη συνέχεια συναντήσαμε τη Λουΐζα στη Ζυρίχη που ήρθε από την Ταϊβάν και πήγαμε να δούμε την Σίνκε Τέρρε (Cinque Terre), τα πέντε χωριά, στην Ιταλία. Αυτά τα πέντε χωριά, σκαρφαλωμένα σε απόκρημνες πλαγιές που πέφτουν στη θάλασσα έχουν μια πολύ γραφική διαδρομή μεταξύ τους. Τα χωριά έχουν πολλά σκαλιά, πολύ στενούς δρόμους και το μονοπάτι που τα ενώνει σου κόβει την αναπνοή όταν βλέπεις τη θάλασσα. Γύρω του υπάρχουν πολλά λουλούδια και αμπέλια. Η Λουΐζα περπάτησε το σύνολο των 11 χιλιομέτρων ανάμεσα στα χωριά, ενώ η Πόλα και εγώ κάναμε μόνο τη διαδρομή στη Βία Ντελ Αμόρε (Via del Amore) μεταξύ των χωριών Βερνάτζα (Vernaza) και Μοναρόλα (Monarola). Η μυρωδιά του γαστρονομικού ήταν παντού. Πήραμε το καράβι που σταματά και στα πέντε χωριά, και σε μερικά είχαμε υπέροχο φαγητό. Το μεγαλύτερο χωριό είναι το Μόντε Ρόσσο (Monte Rosso), και είναι το μοναδικό στο οποίο επιτρέπονται τα αυτοκίνητα. Η περιοχή φημίζεται για το κρασί της, που έχει μια γεύση σαν σαμπάνια, και τα λεμόνια της, τις υπέροχες λεμονάδες

Πιστεύαμε ότι δεν θα είχαμε κανένα πρόβλημα να βρούμε ξενοδοχείο στη Σίνκε Τέρρε, αλλά ξεχάσαμε την αργία και της διακοπές της Πρωτομαγιάς. Όταν φτάσαμε στη Γένοβα υπήρχε μια ανθοκομική έκθεση. Έτσι πήραμε το τρένο παραλιακά και

προσπαθούσαμε να βρούμε ξενοδοχείο σε διάφορες πόλεις, αλλά δεν υπήρχε τίποτα διαθέσιμο μέχρι το Λιβόρνο, που επειδή δεν είναι τουριστικό μέρος, ο ξενοδόχος χάρηκε τόσο που μας είδε που μας έφτιαξε και κάτι να φάμε και ας ήταν μετά τα μεσάνυχτα! Την άλλη μέρα μας πήγε βόλτα για να δούμε την πόλη που έχει ένα πραγματικά εντυπωσιακό σταθμό τρένου. Τελικά βρήκαμε ένα πολύ ωραίο ξενοδοχείο στην Πίζα και καθημερινά με το τρένο πηγαίναμε στη Σίνκε Τέρε.

Στην Πίζα με τον κεκλιμένο πύργο της, επισκεφθήκαμε και τον υπέροχο καθεδρικό ναό της που βρίσκεται στο Κάμπο ντέι Μιράκολι (*Campo dei Miracoli*), την πλατεία των θαυμάτων, ένα εξαίρετο αρχιτεκτονικό επίτευγμα. Ο καθεδρικός ναός έχει υπέροχα ψηφιδωτά και άλλα έργα τέχνης. Ο άμβωνας του βαπτιστηρίου που σχεδιάστηκε από τον Νικολό Πιζάνο είναι ένα πραγματικό στολίδι. Στην Πίζα υπάρχει το Scuola Normale Superiore της Πίζα, που οι μισοί φοιτητές του είναι Ιταλοί και οι άλλοι μισοί είναι διεθνείς φοιτητές. Εκεί είχε φοιτήσει Ο Πρόεδρος της Ιταλίας, αλλά και ο παππούς μου, ο Ιωάννης πήρε πτυχίο ιατρικής από την Πίζα. Είδαμε μόνο το εξωτερικό μέρος του Πανεπιστημίου. Παρ' όλο που ήταν αρχές Μαΐου, η θερμοκρασία των 27 ή 28 βαθμών ήταν κάπως υψηλή για την εποχή. Ευτυχώς, η εκκλησία του Σαν Ματέο (San Matteo) που άρχισε να κατασκευάζεται το 1027, μας πρόσφερε το δροσερό εσωτερικό της.

Από την Πίζα φθάσαμε στη Λούκα (Lucca), τη γενέτειρα του Πουτσίνι, εκεί που στην παλιά πόλη εξακολουθούν να υπάρχουν τα παλιά τείχη και το μεσημέρι φάγαμε στο καφενείο που ο Πουτσίνι συναντούσε τους φίλους του. Πήγαμε και στο σπίτι του, που σήμερα λειτουργεί ως μουσείο και είδαμε και την εντυπωσιακή εκκλησία του Σαν Μισέλ (San Michele). Η εκκλησία άρχισε να χτίζεται τον 7ο αιώνα και ανακατασκευάστηκε στον 8ο και τον 14ο αιώνα. Σε μια

από τις πλατείες της πόλης υπήρχε ένα ρωμαϊκό αμφιθέατρο που έχει διατηρήσει την αρχική του μορφή και γύρω του έχουν χτιστεί σπίτια.

Ακολουθήσαμε την πρόταση του γείτονά μας Γουίντ Σόλμπεργκ και πήγαμε στο Σαν Μινιάτο (San Miniato), μια γλυκιά πόλη σε λόφο, είχαμε ένα αξέχαστο γεύμα στο ξενοδοχείο της περιοχής και πήραμε μια καλή γεύση από τις Ιταλικές πόλεις των λόφων.

Η Λουΐζα έπρεπε να επιστρέψει στην Ταϊβάν και εμείς πήραμε το φέρρυ μποτ από τη Βενετία για Κέρκυρα. Στην Κέρκυρα η Πόλα θυμήθηκε το θαυμάσιο πάρτυ που είχαμε εκεί το 1998, για τον αρραβώνα της Λουΐζα. Στη συνέχεια οδηγήσαμε στις Λούτσες ένα χωριό σε περίπου 300m υψόμετρο με υπέροχη θέα και πολλά αγριολούλουδα. Τα ο επισκεφθήκαμε επειδή είχε αναφερθεί στο βιβλίο «Κουζίνα της Κέρκυρας» (Kitchen in Corfu) που είχαν γράψει δύο Βρετανοί που είχαν μείνει κάποια χρόνια στις Λούτσες και έμαθαν να μαγειρεύουν όπως οι ντόπιοι. Για μια ακόμη φορά επισκεφθήκαμε το Μον Ρεπό και είδαμε την πρόοδο που σημειώθηκε στην ανακατασκευή του παλατιού. Αυτό το παλάτι θεωρούσε δικό της η βασιλική οικογένεια της Ελλάδας, αλλά αφού δεν έκανε τίποτα για να το διατηρήσει, η πόλη της Κέρκυρας ανέλαβε και το μετέτρεψε σε μουσείο. Οι περισσότερες από τις ιδιοκτησίες της ελληνικής βασιλικής οικογένειας έχουν αναληφθεί από το Ελληνικό Δημόσιο. Οι Έλληνες είχαν μια ταραγμένη σχέση με το θεσμό της βασιλείας στα σχεδόν 200 χρόνια από το 1821 που η χώρα απέκτησε την ανεξαρτησία της από τους Οθωμανούς. Απομάκρυναν και στη συνέχεια κάλεσαν πίσω τον Βασιλιά τέσσερις ή πέντε φορές, δεν είμαι σίγουρος. Ο πρώτος βασιλιάς ήταν ο Όθων, ο πρίγκιπας της Βαυαρίας. Ήρθε στην Ελλάδα με αρκετές εκατοντάδες Βαυαρούς και μερικά από αυτά που έκαναν ήταν καλά. Βαυαροί για παράδειγμα, άνοιξαν και την Fix, την μεγάλη εταιρεία ζυθοποιείας. Στα

Εκπαιδευτήρια Μακρή, ήμουν μαζί με έναν από τους απογόνους του Φιξ, ένα καλό παιδί με φουντωτά μαλλιά. Επειδή όμως υπήρχε μια συγκρουσιακή κατάσταση μεταξύ των πολιτισμών, ο Όθων εκδιώχθηκε.

Στη συνέχεια, οι Μεγάλες Δυνάμεις έστειλαν ένα μέλος της οικογένειας Γλύξμπουργκ, από τη Δανία. Αυτή η περίπτωση πήγε λίγο καλύτερα, αλλά τον έδιωξαν, τον επανέφεραν και ούτω καθ' εξής μέχρι το 1974, όταν ο βασιλιάς δεν αποκαταστάθηκε και καταργήθηκε η Μοναρχία. Η Ελλάδα σήμερα έχει Δημοκρατικό πολίτευμα. Θυμάμαι όταν ήμουν παιδί που με είχαν πάρει στο μπαλκόνι ενός σπιτιού που έβλεπε την πλατεία Μητροπόλεως στην Αθήνα, για να δω τον Βασιλέα Γεώργιο που επέστρεφε. Τα πλήθη ήταν τεράστια και τα χειροκροτήματα ατελείωτα. Πήγαμε στο ίδιο σπίτι για να δούμε και το γάμο της Ελληνίδας Πριγκίπισσας Ελένης με τον πρίγκιπα Κάρολο της Ρουμανίας. Και πάλι ο κόσμος ήταν ενθουσιώδης.

Νομίζω ότι το Δημοκρατικό πολίτευμα είναι πολύ καλύτερο. Δεν πιστεύω τις ανοησίες σχετικά βασιλείς που έχουν χριστεί για να αντιπροσωπεύουν το Θεό στη γή. Οι περισσότεροι βασιλείς είναι συνηθισμένα άτομα. Όταν ήμουν μεταπτυχιακός φοιτητής στο Κορνέλ, πήγα σε μια εκδρομή στα όρη Άντιροντακ με τον Α.Σμιθ (A.V.Smith), καθηγητή Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Ντέρναμ. Ο καθηγητής μου ανέφερε ότι είχαν εξετάσει τη βασίλισσα Ελισάβετ όταν ήταν παιδί, και ότι το IQ της ήταν 120, ένας πολύ καλός βαθμός. Υπονιάζομαι ότι σε παγκόσμιο επίπεδο ο μέσος όρος των ατόμων σε βασιλικές οικογένειες πρέπει να είναι περίπου 100. Αυτοί που γνώρισα, όπως ο βασιλιάς Παύλος, όταν ήμουν μέλος της Νεολαίας του Μεταξά, δεν με εντυπωσίασαν καθόλου. Ήμουν επίσης διερμηνέας ενός αμερικανού παρατηρητή για το δημοψήφισμα επαναφοράς του βασιλιά στην Ελλάδα το 1946. Ούτε αυτό πήγε καλά επειδή η βασίλισσα Φρειδερίκη ανακατεύτηκε σε πράγματα που δεν

την αφορούσαν. Για παράδειγμα, η ίδια αποφάσισε ποιος πρέπει να είναι ο μαέστρος της Εθνικής Συμφωνικής της Ελλάδας. Γιατί θα πρέπει η βασίλισσα να αποφασίσει, αντί να αποφασίσουν μέλη της Συμφωνικής όπως γίνεται στο Βερολίνο, στη Φιλαρμονική του Βερολίνου;

Μετά την Κέρκυρα, επισκεφθήκαμε συγγενείς στην Αθήνα και στη συνέχεια πήγαμε στην Ύδρα, στο νησί χωρίς αυτοκίνητα με τα γαϊδουράκια να αποτελούν το μοναδικό τρόπο μετακίνησης. Στο χωριό Καμίνι του νησιού υπάρχει μια τόσο διάσημη ταβέρνα που δεν έχει καν μια πινακίδα με το όνομά της. Φυσικά, το φαγητό ήταν καταπληκτικό.

Η Πόλα πέταξε στο Βελιγράδι για να επισκεφθεί τα ξαδέλφια της και να συναντήσει τους δικηγόρους που είχαν αναλάβει την υπόθεση για την επιστροφή των περιουσιακών της στοιχείων. Εγώ πήγα στη Θεσσαλονίκη, επειδή το εκεί Αμερικανικό Κολέγιο μου ζήτησε να τους επισκεφθώ. Επιθυμούσαν να γνωρίζουν αν θα με ενδιέφερε να ερχόμουν στην Ελλάδα για ένα-δύο χρόνια για να δημιουργηθεί ένα Τμήμα Ψυχολογίας. Δεν με ενδιέφερε όμως η πρόταση, γιατί αν και η περιοχή είναι πολύ ευχάριστη, και ιδιαίτερα το Πανόραμα, ένιωσα πολύ μεγάλος για να αναλάβω ένα τέτοιο έργο.

Επέστρεψα στην Αθήνα, και ο φίλος μου ο Τζιμ Γεώργας με κάλεσε να περάσουμε μερικές μέρες στο εξοχικό του στη Μύκονο. Το σπίτι του έχει μια υπέροχη θέα. Στο βάθος βλέπεις τα νησιά της Νάξου και της Πάρου. Εκεί είχαν έρθει για επίσκεψη και η Σάντυ και ο Ραίη Φάουλερ που εκείνη την περίοδο ήταν Διευθυντής του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου. Ο καημένος ο Ραίη, ως Διευθυντής, επειδή κάποιος είχε δημοσιεύσει κάτι, που προσέβαλλε κάποιους, αναγκάστηκε να είναι πολλές ώρες στο τηλέφωνο με την Ουάσιγκτον για να εκτονώσει την κρίση που προέκυψε.

Μετά τη Μύκονο, επέστρεψα στην Αθήνα, έμεινα για ένα βράδυ στο ξενοδοχείο Grand Chalet στην Κηφισιά, και είδα πως είχε αλλάξει το σπίτι του πατέρα μου, που είχε πουληθεί το 1998. Σήμερα στεγάζει την Πρεσβεία του Περού, και έχει έναν επιπλέον όροφο.

Στη συνέχεια πέταξα στο Βερολίνο. Έδωσα μια εναρκτήρια ομιλία στο συνέδριο με θέμα «Διαφορετικότητα» στο Βερολίνο και το Πότσταμ, Γερμανία. Λατρεύω το Βερολίνο με τις τρεις όπερές του. Για μια εβδομάδα πήγαινα στην όπερα σχεδόν κάθε βράδυ. Στην Volksoper τους εξήγησα ότι πρέπει να μπορώ να τεντώνω τα πόδια μου διαφορετικά θα πονούσα. Α, τα προβλήματα της τρίτης ηλικίας! Μου έδωσαν μια υπέροχη θέση και μπορούσα να απλώσω πλήρως τα πόδια μου ενώ παρακολουθούσα την όπερα «Ευγένιος Ονιέγκιν». Βρήκα ένα πολύ καλό ελληνικό εστιατόριο κοντά στο χώρο παραμονής μου και ενώ μπορεί κάποιος να βρει ένα ελληνικό εστιατόριο στις περισσότερες πόλεις της Γερμανίας, είναι κρίμα που η Σαμπέιν δεν μπόρεσε να κρατήσει ούτε ένα. Συμμετείχα σε μια περιήγηση της πόλης και περπάτησα στην περιοχή του Ράιχσταγκ, στη γειτονιά με τις φιλύρες (unten den Linden), και κοντά στο Πανεπιστήμιο Χάμπολτ (Humboldt) θαυμάζοντας τα υπερσύγχρονα κτίρια του Κουρφούρστενταμ (Kurfurstendam).

Επίσης έκανα μια κρουαζιέρα σε διάφορες λίμνες, και μου είπαν ότι σ' ένα από τα σπίτια της λίμνης έμεινε ο Αϊνστάιν το καλοκαίρι όταν ζούσε στο Βερολίνο. Επισκέφθηκα μουσεία χωρίς καμία βιασύνη, και ιδιαίτερα το μουσείο της Περγάμου με ένα εξαιρετικό ακουστικό πρόγραμμα που έδινε λεπτομέρειες σχετικά με το τι έβλεπα. Το Μουσείο της Περγάμου έχει δείγματα τέχνης της αρχαίας Βαβυλώνας, της Ελλάδας και άλλων αρχαίων πολιτισμών, αλλά είναι ιδιαίτερα γνωστό για τον διάσημο Βωμό του Δία. Το Αιγυπτιακό Μουσείο είναι επίσης εξαιρετικό και έχει στο κέντρο του το πρωτότυπο άγαλμα της Νεφερτίτη. Ο Μάρτυ Τσέμερς (Marty

Chemers) και η σύζυγός του ήταν επίσης συμμετέχοντες στο συνέδριο και μαζί πήγαμε σε πολλές εκθέσεις, συμπεριλαμβανομένης και μιας ανθοκομικής, με λουλούδια από όλο τον κόσμο. Θαύμασα πόσοι πολλοί κίονες κορινθιακού ρυθμού υπήρχαν στο Παλάτι Σαν Σουσί (Sans Souci), το πρώτο μουσείο στον κόσμο, όταν εγκαινιάστηκε τον 18ο αιώνα. Στο Μουσείο Τέχνης υπήρχε μια αξιόλογη συλλογή έργων ζωγραφικής των Ρέμπραντ και Βαν Ντάικ.

Το άρθρο Triandis, Carnevale κ.α. (2001) παρουσίασε στοιχεία ότι άτομα της συλλογικής κουλτούρας τείνουν να «κλέψουν», ή να δωροδοκήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό από άτομα της ατομικής κουλτούρας. Η ουσία είναι ότι γενικά δεν θα κλέψουν τους δικούς τους, αλλά ένας «ξένος» αποτελεί εύκολο στόχο.

Τον Αύγουστο πετάξαμε στην Αλμπέρτα στον Καναδά και με τρένο φθάσαμε στο Τζάσπερ (Jasper). Το ταξίδι ήταν πολύ ευχάριστο, επειδή η περιοχή είναι τόσο δασώδης και οι οροσειρές τόσο επιβλητικές. Στο Τζάσπερ υπάρχει ένα φανταστικό φαράγγι, σχεδόν 80 μέτρα βαθύ και 7 μέτρα πλατύ, με έναν καταρράκτη. Οι δύο λίμνες, η Λίμνη της Ίασης (Medicine Lake) και η Λίμνη Μαντίνγκο (Madingo Lake) βρίσκονται σε υψόμετρο σχεδόν 3500 μέτρων. Με πλοίο περάσαμε από τις λίμνες και όλη η περιοχή ήταν εξαιρετικά γραφική και ήσυχη. Τα έλατα έδιναν τη δική τους γοητεία. Το παλαιότερο σπίτι στο Τζάσπερ κατασκευάστηκε το 1913 και εκεί σήμερα λειτουργεί το Κέντρο Τουριστικής Ενημέρωσης. Στη συνέχεια με λεωφορείο πήγαμε στο Μπάνφ και στο δρόμο σταματήσαμε στον παγετώνα Κολούμπια (Columbia Ice Field), που είχα επισκεφθεί το 1953, και είχα κάνει βόλτα με αυτοκίνητο πάγου πάνω σε πάγο που κινείτο. Το 2001 ο παγετώνας είχε λιώσει τόσο πολύ που δεν μπορούσες να πλέον να χρησιμοποιήσεις τον πάγο που επέπλεε. Η υπερθέρμανση του πλανήτη έχει ήδη εμφανείς επιπτώσεις. Στη συνέχεια πετάξαμε από το Κάλγκαρι προς το

Βανκούβερ, και αρχίσαμε μια κρουαζιέρα για το εσωτερικό της Αλάσκας.

Το προσωπικό της κρουαζιέρας ήταν πολυπολιτισμικό: Τα δωμάτια καθαρίζονταν από Ινδονήσιους, το προσωπικό τραπεζαρίας ήταν από τις Φιλιππίνες, το προσωπικό για τις δραστηριότητες και τον αθλητισμό ήταν Αυστραλοί, το Κουαρτέτο Εγγόρδων ήταν Ρώσοι, και οι αξιωματικοί ήταν Ολλανδοί. Επιπλέον υπήρχε και ένας αυτόχθων ιθαγενής της Αλάσκας που συζητούσε τη ζωή και τα έθιμα της φυλής Κουακιουτλ (Kwakiutl) και άλλων φυλών της Βορειοδυτικής Αμερικής. Είδαμε πολλά τότε και επισκεφθήκαμε και μια κατοικία Ινδιάνων (longhouse). Το πιο εντυπωσιακό μέρος του ταξιδιού όμως αποτελούσαν οι παγετώνες που μας έδιναν μια ευκαιρία να τους δούμε να «γεννούν», όταν τεράστια κομμάτια πάγου, σε μέγεθος ενός τριώροφου κτιρίου, κόβονταν και έπεφταν στη θάλασσα.

Επισκεφθήκαμε ένα τεράστιο Εθνικό Πάρκο. Στις πιο πολλές κοινότητες που επισκεφθήκαμε, η παλίρροια έφθανε τα 4μέτρα και τα περισσότερα σπίτια ήταν σε πασσάλους. Σταματήσαμε στο Τζούνο (Juneau) που δεν έχει οδική πρόσβαση στην ηπειρωτική χώρα κι έτσι τα πάντα έρχονται από τη θάλασσα. Είδαμε μια Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, που υπενθυμίζει ότι η Αλάσκα κάποτε ανήκε στους Ρώσους, και το Μουσείο της Αλάσκας. Στη θάλασσα υπήρχε πλήθος σολομών.

Σταματήσαμε στο Σκάγκουεϊ, με πληθυσμό 2000 κατοίκους. Είχαμε μια πολύ γραφική εκδρομή με το τρένο, το «Λευκό Πέρασμα των Κορυφογραμμών» (White Pass Summit Railway) και είδαμε πολλούς καταρράκτες. Επισκεφθήκαμε το Κίτσινκαν (Kitchikan) που έχει μόνο 40 ημέρες ηλιοφάνειας το χρόνο, αλλά ήμασταν πολύ τυχεροί, γιατί ο ήλιος έλαμπε! Στο δρόμο της επιστροφής προς το

Βανκούβερ διασχίσαμε ένα θαλάσσιο πάρκο με πολλές φάλαινες που φαίνονταν από το σκάφος μας.

Στο Βανκούβερ επισκεφτήκαμε την εξαδέλφη μου Ρένα που έχει τρία παιδιά, εγγόνια και ακόμη δισέγγονα, παρόλο που είναι πιο νέα από μένα. Πολλοί από αυτούς έχουν χόμπυ να παρατηρούν πουλιά. Η Ρένα διοργάνωσε ένα πάρτι για τον Λεωνίδα, τον πρώην σύζυγό της, που εκείνη την ημέρα είχε τα γενέθλιά του και εκεί συναντήσαμε τους περισσότερους από τους απογόνους της Ρένας. Το φαγητό ήταν άφθονο, και πολλά μπουκάλια κρασί δόθηκαν στον Λεωνίδα ως δώρα.

Επισκεφθήκαμε όμως και τον Κινεζικό Κήπο που είναι αρκετά αυθεντικός, το Νησί Μάϊν (Mayne Island) στο οποίο είχε ζήσει για μερικά χρόνια και η Ρένα, και είδα ένα πολύ ωραίο ιαπωνικό κήπο που δημιουργήθηκε εκεί προς τιμήν των Ιαπώνων πολιτών που είχαν συλληφθεί και είχαν παραμείνει σε κράτηση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, ο κόσμος φοβάται να ταξιδέψει. Τον Οκτώβριο ρισκάραμε και συμμετείχαμε σε μια φιλανθρωπική δημοπρασία υπέρ των Καλλιτεχνών Μπαρόκ της Σαμπέιν (Baroque Artists of Champaign, BACH). Ο πατέρας ενός από τους καλλιτέχνες είχε προσφέρει στη δημοπρασία το διαμέρισμά του στο Παρίσι, και η δική μας ήταν η μοναδική προσφορά. Ήταν στον 6ο όροφο, με ασανσέρ, σε βολική τοποθεσία, όχι μακριά από το σιδηροδρομικό σταθμό Gare du Nord. Σε κοντινή απόσταση υπήρχαν καταστήματα που πουλούσαν γλυκά, τυριά, λαχανικά και κρέας. Οι Γάλλοι προτιμούν να ψωνίζουν από καταστήματα που πωλούν μόνο ένα είδος προϊόντος γιατί αυτό τους επιτρέπει να έχουν εξαιρετική ποιότητα, αν και το κόστος είναι σχετικά υψηλό. Είδαμε κάποια αξιοθέατα που δεν είχαμε επισκεφθεί τις προηγούμενες φορές που

είχαμε βρεθεί στο Παρίσι, όπως το παλάτι στο οποίο γεννήθηκε ο Λουδοβίκος XIV, στα προάστια του Παρισιού. Είχαμε δείπνο με το Μισέλ Μπουργκέν και μας δόθηκε έτσι η δυνατότητα να συζητήσουμε πάρα πολλά θέματα στα Γαλλικά. Όταν η συνάδελφός μου Κολέτ Σαμπατιέ (Colette Sabatier) μας κάλεσε για δείπνο μαζί με τον Τζων Μπέρρυ, είχαμε μια υπέροχη εμπειρία που ολοκληρώθηκε με την προσφορά και μιας μεγάλης πιατέλας τυριών που μας προβλημάτισε με τις τόσες πολλές επιλογές της.

Από το Παρίσι, πήραμε το νυχτερινό τρένο για τη Βενετία, την οποία βρήκαμε πλημμυρισμένη, αλλά απολαυστικά άδεια από τουρίστες. Οι ντόπιοι είχαν βάλει σανίδες σχεδόν μισό μέτρο πάνω από το έδαφος ώστε ο κόσμος να μπορεί να βαδίζει. Είδαμε πολλά πράγματα που δεν είχαμε δει σε προηγούμενα ταξίδια, όπως το Μουσείο Γκουγκενχάιμ (Guggenheim) στο Μεγάλο Κανάλι, που έχει πολύ καλά έργα σύγχρονης τέχνης. Επισκεφθήκαμε το ανακαινισμένο Χρυσό Παλάτι (Ca d'Oro). Η θέα από το μουσείο, αντικρίζοντας απέναντι από το κανάλι είναι πολύ όμορφη. Πήγαμε με βάρκες στο Μουράνο και το Τορτσέλλο με τα πραγματικά αξιοσημείωτα ψηφιδωτά σε μια εκκλησία του 12ου αιώνα.

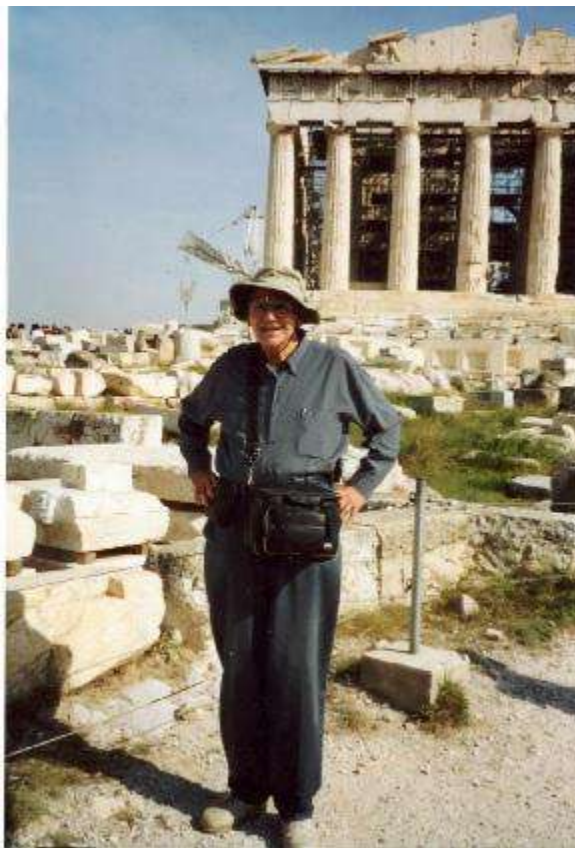
Από τη Βενετία πήραμε το πλοίο για Κέρκυρα. Βλέποντας τη Βενετία από το σκάφος, καθώς αποπλέαμε ήταν μια μοναδική εμπειρία. Παρατηρήσαμε πάρκα και κήπους που δεν ξέραμε ότι υπήρχαν. Φθάσαμε στη Κέρκυρα στις 28 Οκτωβρίου, την μέρα της εθνικής εορτής που τιμά το «ΟΧΙ» του Μεταξά στο τελεσίγραφο του Μουσολίνι στις 28 Οκτωβρίου 1940 που ζητούσε από την Ελλάδα την ελεύθερη διέλευση των Ιταλικών στρατευμάτων. Υπήρχαν πολλές παρελάσεις. Φαίνεται ότι κάθε σχολείο είχε τη δική του μπάντα που φορούσε πολύχρωμη στολή. Από τα παράθυρα του διαμερίσματος της θείας Ελένης στην οδό Ρίβολι (Rue de Rivoli) στην Κέρκυρα, στο

Λιστόν, είχαμε ένα άριστο σημείο για να παρακολουθήσουμε όλες αυτές τις παρελάσεις.

Επισκεφτήκαμε όλες τις αγαπημένες μας τοποθεσίες στην Κέρκυρα όπως το Νησί των Νεκρών. Το καφέ έχει μια υπέροχη θέα στο νησί. Έχει ενδιαφέρον ότι την ίδια θέα έχει κανείς ακόμη και από την τουαλέτα, που μάλλον πρέπει να είναι η τουαλέτα με την καλύτερη θέα στον κόσμο! Πήγαμε στην Παλαιοκαστρίτσα που είχε σχεδόν κλείσει για τη σεζόν και δεν μπορέσαμε να βρούμε κάποιο χώρο για να πιούμε έστω και ένα φλιτζάνι καφέ. Δεν υπήρχαν τουρίστες και ήταν ακόμη πιο όμορφη. Η θάλασσα ήταν το γνωστό της πανέμορφο μπλε και κρυστάλλινη και στο μοναστήρι είχαν φυτρώσει άφθονα λουλούδια, κυρίως κυκλάμινα. Στη συνέχεια φύγαμε με λεωφορείο για την Αθήνα. Το λεωφορείο χρησιμοποιεί το φέρρι μποτ για να φθάσει στην Ηγουμενίτσα, κινείται στη Δυτική της Αιτωλοακαρνανίας μέχρι τη γέφυρα του Ρίο και περνά απέναντι στην Πελοπόννησο για να συνεχίσει στην Αθήνα.

Πήγαμε στην Ακρόπολη για τελευταία φορά. Στην ηλικία των 75, αυτό είναι το όριό μας. Επισκεφθήκαμε για πολλοστή φορά, το μουσείο της Ακρόπολης, με την υπέροχη ανακατασκευή του Παρθενώνα, που μπορεί ο επισκέπτης να δει την αρχική εικόνα της ζωοφόρου. Είδαμε την πρωτότυπες Καρυάτιδες να προστατεύονται πλέον από τον καιρό μέσα στο μουσείο. Οι εξωτερικές Καρυάτιδες του Ερεχθείου είναι πλέον αντίγραφα. Σταματήσαμε στον Άρειο Πάγο που γεννήθηκε η δημοκρατία και εκεί που ο Απόστολος Παύλος κήρυξε στους Αθηναίους. Περπατήσαμε χαλαρά στην Πλάκα, και φάγαμε στο «Δίας», το αγαπημένο μου εστιατόριο.

Το 2001 γιορτάσαμε την 35η επέτειο του γάμου μας. Με αυτή την ευκαιρία αναθέσαμε στον Ρούντολφ Χάκεν (Rudolf Haken) έναν επιφανή, ντόπιο συνθέτη τη δημιουργία μια πρωτότυπης σύνθεσης. Ζητήσαμε το έργο να έχει μια σχέση με την «Καντάτα του Γάμου» του Μπαχ. Πράγματι, ο Ρούντολφ δημιούργησε μια διαπολιτισμική σύνθεση με δομή που αντιστοιχεί στην σουίτες του Μπαχ: Εισαγωγή

Αθήνα, στην Ακρόπολη

και στη συνέχεια χοροί. Οι χοροί ήρθαν από την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Το έργο παρουσιάστηκε στο δεύτερο όροφο του Κέντρου Διδασκόντων Levis (Levis Faculty Center). Ο Ρούντολφ έπαιξε με την «Βιόλα Πομπόσα», ένα όργανο όπως ένα βιολί της εποχής του Μπαχ, την οποία μας περιέγραψε σε μια μικρή διάλεξη. Καλέσαμε περίπου 60 από τους φίλους μας και πολλοί ήταν παρόντες στο δείπνο που ακολούθησε μετά τη παράσταση της σύνθεσης. Η Λουΐζα και ο Τζιμ ήρθαν από

τη Δυτική Ακτή. Η Λουΐζα που εκείνη την εποχή ήταν έγκυος με τον Άλεξ, μας χάρισε μια απολαυστική πρόποση. Η Μισέλ Γκέλφαντ και ο

σύζυγός της Τοντ, ήρθαν από την Ανατολική Ακτή. Τους είπα ότι θέλαμε να γιορτάσουμε την 35η μας επέτειο επειδή δεν ήμουν σίγουρος ότι θα μπορούσαμε να γιορτάσουμε την 50η μας. Πολλοί όμως μας είπαν ότι θα μπορέσουμε να την γιορτάσουμε και τώρα, που μένει μόνο ένας χρόνος φαίνεται ότι ίσως να τα καταφέρουμε.

2002

Το Πανεπιστήμιο Βικτώρια στο Ουέλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας με είχε καλέσει για ένα εξάμηνο. Πέρα από τις παραδόσεις του μαθήματος της Κοινωνικής Ψυχολογίας, έδωσα μια δημόσια διάλεξη στο πανεπιστήμιο, και ήμουν προσκεκλημένος σε μια ραδιοφωνική εκπομπή για να συζητήσω τα κύρια συμπεράσματα της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας. Η εμβέλεια του ραδιοφωνικού σταθμού ήταν ολόκληρη η Νέα Ζηλανδία! Πέταξα στο Όκλαντ και έδωσα επίσης ένα συμπόσιο στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο.

Στη Νέα Ζηλανδία πήγα μαζί με την Πόλα, αφού όμως σταματήσαμε πρώτα στο Παπεέτε, της Γαλλικής Πολυνησίας και μετά πετάξαμε στη Μπόρα Μπόρα, ίσως το πιο όμορφο μέρος που έχω δει σε όλα τα ταξίδια μου. Έχει μια λιμνοθάλασσα με τα πιο καταγάλανα και κρυστάλλινα νερά και στους κολπίσκους της το χρώμα αλλάζει από μπλε σε πράσινο σε τυρκουάζ. Στη μέση της λιμνοθάλασσας βρίσκεται ένα νησάκι, τα απομεινάρια ενός σβησμένου ηφαιστείου. Με ένα καταμαράν, αγγίζοντας σχεδόν τα ψάρια, βγήκαμε στα ανοιχτά και κολυπήσαμε στο κρυστάλλινο νερό, διάφανο σαν νερό πηγής με την τέλεια θερμοκρασία. Μείναμε στο ξενοδοχείο Μάι Τάι. Όταν μπήκαμε στο δωμάτιό μας βρήκαμε λουλούδια παντού, ακόμη και στο μπάνιο. Το υπέροχο φαγητό ήταν γαλλικής κουζίνας και το δελτίο καιρού δεν είχε τίποτα να κάνει με τη Μπόρα Μπόρα γιατί αναφερόταν στον καιρό στο Παρίσι! Ήταν μια αξέχαστη εμπειρία και

με λύπη μας πήγαμε στο αεροδρόμιο Φάα (Faaa) για να φθάσουμε τελικά στη Νέα Ζηλανδία.

Το Όκλαντ ήταν η πρώτη στάση μας στη Νέα Ζηλανδία. Μείναμε στο ξενοδοχείο Μερκιούρ (Mercure Hotel) που μας πρόσφερε και ένα απίστευτα καλό μπουφέ για το πρωινό. Στο Όκλαντ υπάρχει μια εξαιρετική έκθεση που προσομοιώνει την εμπειρία εξερεύνησης της Ανταρκτικής. Ο επισκέπτης επιβιβάζεται σ' ένα τρένο και διασχίζει ένα χιονισμένο τοπίο βλέποντας πιγκουίνους. Δίπλα υπάρχει και μια αναπαράσταση της τραγικής εκστρατείας του Σκοτ στην Ανταρκτική το 1911. Για να συντηρηθούν και οι δύο εκθέσεις πρέπει να δημιουργούνται 2,5 τόνοι χιονιού κάθε μέρα!

Το κύριο μουσείο της πόλης χαρακτηρίζεται από τον πολιτισμό των Μαορί και έχει 20μετρα κανό στα οποία μπορούσαν να μπουν και 100 πολεμιστές. Σε μια ανδρική παράσταση χορού παρατηρήσαμε ότι οι Μαορί χρησιμοποιούν ιδιαίτερα επιθετικές κινήσεις σχεδιασμένες έτσι ώστε να τρομάζουν "τον εχθρό" και συμπεριλαμβάνουν κινήσεις που βγάζουν έξω τη γλώσσα τους. Ο γυναικείος χορός ήταν όπως και στη Χαβάη και οι γυναίκες έβαλαν στο χορό την Πόλα και άλλους επισκέπτες. Τους χορούς συνόδευε ένα κέρατο, πνευστό όργανο των Μαορί που έβγαζε βαθύ ήχο.

Από το Όκλαντ πήγαμε με τρένο στο Ουέλινγκτον. Στη διαδρομή περάσαμε από ωραία τοπία, δάση, και ηφαίστεια. Όταν φτάσαμε, μας συνάντησε η Κολήν Γουόρντ (Colleen Ward), η Πρόεδρος του Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βικτώρια. Πήγαμε μαζί σε ένα πολύ καλό εστιατόριο και στη συνέχεια μας συνόδευσε στο διαμέρισμά μας, στο κέντρο της πόλης. Από εκεί θα μπορούσαμε εύκολα να βαδίσουμε μέχρι το μπακάλικο που είχε προϊόντα από όλο τον κόσμο, αλλά και σε πολλά εστιατόρια. Το Ουέλινγκτον είναι η πρωτεύουσα της χώρας και έχει πολλά

κυβερνητικά κτίρια και το Κοινοβούλιο, ένα κτίριο με μορφή κυψέλης.

Στο εξαιρετικό μουσείο της πόλης εκτίθεται ο πολιτισμός των Μαορί αλλά και πολύ υλικό σχετικά με τον αποικισμό της Νέας Ζηλανδίας. Η Εθνική Βιβλιοθήκη έχει πολύ ενδιαφέρον. Στην είσοδό της υπάρχει μια πινακίδα με επιγραφές στα Αγγλικά και στα Μαορί. Η αγγλική επιγραφή (library), είναι πολύ μικρότερη σε μέγεθος από αυτή στα Μαορί. Υποθέτω ότι το «βιβλιοθήκη» στα Μαορί μάλλον μεταφράζεται ως «το μέρος που μπορείτε να βρείτε πράγματα που θα μπορούσαν να βελτιώσουν αυτά που γνωρίζετε»! Καταχώρησα το όνομά μου στον υπολογιστή και έκανα αναζήτηση. Το αποτέλεσμα ήταν η προβολή μιας κατάστασης με τα βιβλία μου, με αναφορά ότι αυτά τα βιβλία δεν υπήρχαν στη βιβλιοθήκη αλλά μπορούσα να τα παραγγείλω, στις τιμές που αναφέρονταν, από την Amazon. Στο χώρο της βιβλιοθήκης υπήρχε και μια παράσταση από μια χορωδία Μαορί. Για την καλύτερη θέα του Ουέλινγκτον ανεβαίνεις με το τελεφερίκ στην κορυφή του όρους Βικτώρια.

Στο Πανεπιστήμιο Βικτώρια υπάρχει τελετή υποδοχής των νέων μελών στο διδακτικό προσωπικό και ήμουν ένα από τα νέα μέλη ΔΕΠ. Νέο μέλος όμως ήταν και μια Μαορί κλινική ψυχολόγος. Ο πατέρας της μίλησε εκτενώς, ανέφερε ότι η κόρη του κατάγεται από επιφανείς προγόνους και παρακάλεσε τους άλλους διδάσκοντες να της φέρονται καλά. Η Κολήν Γουόρντ, ως Πρόεδρος του Τμήματος, την υποδέχτηκε τόσο στα Μαορί όσο και στα Αγγλικά. Στη συνέχεια, τα παλιά μέλη παρατάχθηκαν σε μια γραμμή και εμείς, τα νέα μέλη, περάσαμε μπροστά τους και τρίψαμε τη μύτη μας με κάθε ένα από τα παλαιά μέλη. Στο τέλος, μας είχαν τραπέζι για το μεσημεριανό γεύμα με άφθονο κρασί. Δεν μπορείς παρά να αισθάνεσαι πραγματικά ευπρόσδεκτος! Αναρωτιέμαι...γιατί δεν κάνουμε το ίδιο και στην Αμερική;

Το Ουέλινγκτον βρίσκεται στο Βόρειο Νησί και μόνο με φέρρυ μπορείς να πας στο Νότιο Νησί. Από εκεί, με τρένο πήγαμε στο Κράιστ Τσερτς (Christchurch), ταξιδεύοντας κατά μήκος της ανατολικής ακτής του νησιού, βλέποντας όμορφους βραχώδεις σχηματισμούς και δάση. Βρήκαμε ένα απρόσμενα καλό ελληνικό εστιατόριο τις «Σπέτσες». Μείναμε στο γοητευτικό ξενοδοχείο Θυρεός των Ουίνδσορ (Windsor Arms Hotel) που για τους πελάτες του διέθετε ως και θερμοφόρες. Επειδή είχα επισκεφθεί την πόλη και το 1974, διαπίστωσα ότι σήμερα η πόλη είχε μεταμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 1974 δεν υπήρχαν καν εστιατόρια με ξένη κουζίνα και τώρα υπήρχαν αρκετά. Ήταν Μάρτιος, η αρχή του φθινοπώρου, και τα φύλλα είχαν αρχίσει να κοκκινίζουν. Με το τρένο πήγαμε στα βουνά της δυτικής πλευράς στο Νότιο Νησί, ένα πολύ εντυπωσιακό, όμορφο τόπο. Για να φτάσουμε στο Εθνικό Πάρκο Πέρασμα του Αρθούρου (Arthur Pass National Park), το τρένο πέρασε μέσα από τα βουνά, σαν να διασχίζαμε τις Άλπεις και στις κορυφές των βουνών φαινόταν το χιόνι. Επειδή όμως φαινόταν να έρχεται καταιγίδα βιαστήκαμε να επιστρέψουμε στο Βόρειο Νησί και στο διαμέρισμά μας. Πράγματι, όταν φτάσαμε εκεί, μάθαμε ότι η υπηρεσία του φέριμποτ μεταξύ των δύο νησιών είχε διακοπεί εξαιτίας της καταιγίδας.

Το Ουέλινγκτον έχει ένα υπέροχο Βοτανικό κήπο με φυτά και λουλούδια από όλο τον κόσμο. Ο τριανταφυλλώνας είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακός με τη μεγάλη ποικιλία τριανταφυλλιών. Ένα μέρος του κήπου είναι διαμορφωμένο στο Ιαπωνικό περιβάλλον. Αυτή η γωνιά ήταν δωρεά της Ιαπωνίας όταν η Νέα Ζηλανδία δεν δέχθηκε την εγκατάσταση Πυρηνικών Όπλων στο έδαφός της με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η στάθμευση εκεί ορισμένων αμερικανικών πολεμικών πλοίων. Το όρος Βικτώρια έχει την καλύτερη θέα του Ουέλινγκτον που γίνεται ακόμη καλύτερη όταν ανεβείς με το τελεφερίκ στην κορυφή του βουνού.

Εκτός από το Βοτανικό Κήπο, το Ουέλινγκτον έχει και ένα αξιόλογο Ζωολογικό κήπο με πολλά είδη της πανίδας της Αυστραλίας, αλλά και ένα περιφραγμένο καταφύγιο πουλιών. Η περίφραξη δεν επιτρέπει στα θηλαστικά να τρομάζουν και να καταδιώκουν τα πουλιά. Από τη πόλη κάναμε εκδρομές σε διάφορες παραλίες και σεμια από αυτές συναντήσαμε φώκιες. Τα αρσενικά εμφανίζονται σε αυτή την παραλία μόνο το χειμώνα, ενώ την άνοιξη κολυμπούν για να ζευγαρώσουν στο Νότιο Νησί.

Κάναμε και πολλές εκδρομές στο Βόρειο Νησί, με μια λίμνη που σχηματίστηκε από ένα ανενεργό ηφαίστειο και μια περιοχή με γκέιζερ (θερμοπίδακες) όπως αυτά στο Εθνικό Πάρκο του Γέλουουστοουν στις Η.Π.Α (Yellowstone). Ένα από τα γκέιζερ έμοιαζε πολύ στο Μέγα Θερμοπίδακα, τον γερο-πιστό, μόνο που αυτός εκτόξευε νερό για σχεδόν ένα μισάωρο, κάτι που δεν κάνει ο Γερο-πιστός του Γέλουουστόουν. Ένας άλλος θερμοπίδακας ονομάζεται Πρίγκιπας της Ουαλλίας και δεν υπάρχει κάτι περισσότερο βασιλικό! Το όνομα της Νέας Ζηλανδίας στα Μαορί μεταφράζεται σε «γη του επιμήκη (μακρύ) λευκού σύννεφου» και πράγματι είχαμε δει πολλά τέτοια σύννεφα. Επισκεφθήκαμε και ένα χωριό των Μαορί, είδαμε την τέχνη της ξυλογλυπτικής, αλλά και το πώς ύφαιναν. Προσπαθήσαμε να γνωρίσουμε έστω και λίγο από τον τρόπο ζωής των Μαορί.

Η βασιλομήτωρ πέθανε εκείνη τη χρονιά και η πόλη έπεσε σε μεγάλο πένθος. Τελικά, η βρετανική βασιλική οικογένεια εξακολούθει να λειτουργεί ως ηγέτης και στη Νέα Ζηλανδία.

Η Πόλα αναγκάστηκε να διακόψει το ταξίδι της στη Νέα Ζηλανδία γιατί γεννήθηκε ο εγγονός μας ο Άλεξ, και πήγε στην Καλιφόρνια να βοηθήσει τη Λουΐζα. Έφτασε με το εξπρές του αεροδρομίου στην πόρτα του σπιτιού καθώς έφταναν και οι περήφανοι

γονείς από το νοσοκομείο. Μου έδιναν τακτικές αναφορές για το μωρό μέσω e-mail. Ο Άλεξ δεν ήθελε να θηλάσει και η Λουΐζα ζήτησε τη συμβουλή μου. Το μόνο που μπορούσα να προτείνω είναι ότι οι Γουατούτσι (Watutsi) τοποθετούν το δόρυ ενός πολεμιστή στο δωμάτιο που κοιμάται το μωρό. Μια καλύτερη λύση ίσως ήταν μια νοσοκόμα εξειδικευμένη στα μωρά. Ευτυχώς μετά από τους τρεις, αρκετά αγχωτικούς πρώτους μήνες, ο Άλεξ ηρέμησε και από τότε έχει μεγάλη όρεξη. Μας ευχαρίστησε πολύ και το όνομα Αλέξανδρος, επειδή υπήρχαν πολλά μέλη των οικογενειών μας, με αυτό το όνομα.

Είχα προσκληθεί για μια Πανεπιστημιακή διάλεξη σε συμπόσιο στο Πανεπιστήμιο του Όκλαντ. Σε εκείνο το ταξίδι επισκέφθηκα το Ναυτικό Μουσείο του Όκλαντ που είχε ενδιαφέροντα αντικείμενα σχετικά με τα ταξίδια των Μαορί στη Νέα Ζηλανδία από τα άλλα νησιά. Προφανώς πήραν μαζί τους τα πάντα, από τα γουρουνάκια τους, τους σπόρους τους και τα σχετικά, έτσι ώστε όταν έφτασαν σε αυτό τον τόπο, εγκαταστάθηκαν με σχετική ευκολία.

Τον Ιούλιο πήγα στην Γιογκιακάρτα, στην Ινδονησία, για το Διεθνές Συνέδριο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας. Η πόλη είναι γνωστή ως κέντρο του μεγάλου πανεπιστημίου της Ινδονησίας, με 100.000 φοιτητές από όλη την Ινδονησία.

Δεν είχα κάποιο άρθρο να παρουσιάσω, αλλά συνάντησα τους παλιούς μου φοιτητές και διασκεδάσαμε. Το ξενοδοχείο μας ήταν εξαιρετικό, με υπέροχους κήπους, πισίνα, υπέροχο πρωινό και όλα αυτά για 46 δολάρια τη βραδιά. Η ατμόσφαιρα θύμιζε το Μπαλί. Το Παλάτι του Σουλτάνου αν και δεν ήταν τόσο εντυπωσιακό όσο τα αντίστοιχα Ευρωπαϊκά παλάτια, άξιζε να το δει κανείς. Εκεί υπήρχε μια αρχοντική χορευτική παράσταση με συνοδεία μουσικής Γκέιμλαν (Gamelan). Στην πόλη υπήρχαν εξωτικές αγορές.

Τα εγκαίνια του συνεδρίου περιλάμβαναν τις συνήθεις ομιλίες και μια παράσταση χορού, με τις κοπέλες να φορούν πολύχρωμες στολές με τοπικά υφάσματα. Υπήρχε πολύς χορός και πολύς συμβολισμός με τις χορεύτριες να χρησιμοποιούν τα δάχτυλα των χεριών τους για να εκφράσουν διάφορα συναισθήματα. Στους δρόμους κυκλοφορούσαν πολλά μηχανάκια, και λίγα αυτοκίνητα. Το συνέδριο είχε διοργανώσει μια εκδρομή με λεωφορεία προς το βουδιστικό ναό του Μπορομπουντούρ, το μεγαλύτερο βουδιστικό ναό στον κόσμο. Είχαν φροντίσει να υπάρχει αστυνομική συνοδεία και σε όλη τη διαδρομή περάσαμε με κάθε κόκκινο φανάρι. Στο τέλος της αυτοκινητοπομπής ακολουθούσε ένα ασθενοφόρο. Ο ναός έχει 7 επίπεδα, και μου ήταν κάπως δύσκολο να φτάσω στην κορυφή. Προσφέρθηκαν να με βοηθήσουν αλλά αρνήθηκα, και τελικά τα κατάφερα. Μετά την εκδρομή μας, υπήρχε και άλλη παράσταση με τους ηθοποιούς σε αναπαράσταση πολεμικών σκηνών, σε σκηνές από κινήγι, αλλά και σε υπερβολικές εκφράσεις των σεξουαλικών ρόλων της γυναίκας και του άνδρα.

Από την Ινδονησία, πήγα στην Καμπότζη, για να επισκεφθώ το Άνγκορ Βατ (Angkor Wat). Ήθελα να το επισκεφθώ από το 1954, όταν σε μια κρουαζιέρα στο Αιγαίο συζητούσα με κάποιο Άγγλο και μου το είχε περιγράψει σαν το πιο υπέροχο κτίριο στον κόσμο. Στην Καμπότζη υπήρχαν λίγα αυτοκίνητα, αλλά πολλά μηχανάκια. Στους δρόμους υπήρχαν ανάπηροι, μια αντανάκλαση της παράφρονος περιόδου του Πολ Ποτ. Το Άνγκορ Τομ (Angkor Thom) είναι μια τεράστια περιοχή, με 292 ναούς και ένας από αυτούς έχει δύο σειρές από 54 αγάλματα. Δυστυχώς, κάποιοι ναοί πνίγηκαν από τη ζούγκλα δίπλα τους. Έχεις την αίσθηση ενός πραγματικού πολέμου μεταξύ της ζούγκλας και των ναών. Ένας ναός θεωρείται ότι είναι το κέντρο του κόσμου. Πολλοί ναοί περιβάλλονται από τάφρους που συμβολίζουν τον ωκεανό, ενώ ο ίδιος ο ναός συμβολίζει τα βουνά. Όλοι τελικά οι άνθρωποι είναι εθνοκεντρικοί!.

Υπάρχουν πολλά στοιχεία του αγώνα μεταξύ του Ινδουισμού και του Βουδισμού. Οι πιο πολλοί ναοί ιδρύθηκαν ως ινδουιστικοί, αλλά αργότερα άλλαξαν σε βουδιστικούς. Το Άνγκορ Βατ αποτελεί τον πιο εντυπωσιακό ναό με μια τάφρο μήκους 5,5 χιλιομέτρων και πλάτος 200 μέτρων. Για την ανακατασκευή και τη συντήρησή της τάφρου χρησιμοποιήθηκαν Ιαπωνικά κεφάλαια. Φτάνεις το ναό βαδίζοντας σε ένα υπερυψωμένο μονοπάτι 349 μέτρων. Είναι πολύ όμορφα, ειδικά όταν βλέπεις να αντικατοπτρίζεσαι στο νερό της τάφρου. Το ίδιο το Άνγκορ Βατ είναι ένα τετράγωνο 800 μέτρων και καλά διατηρημένο. Κάποια εποχή είχε ως και 6 βιβλιοθήκες. Στους τοίχους του υπάρχουν αναπαραστάσεις 1500 ουράνιων χορευτών ενώ για να χτιστεί, χρειάστηκαν μισό εκατομμύριο εργάτες για 6 χρόνια, ενώ υπήρξε και μια περίοδος που εκεί ζούσε ένα εκατομμύριο κόσμου.

Επιστρέφοντας στη Βόρεια Αμερική έδωσα μια εναρκτήρια ομιλία στο συνέδριο Κουλτούρας και Οργανωτικής Συμπεριφοράς, στο Σικάγο, στο Ιλλινόις. Σαφώς, καθώς περνούν τα χρόνια, η ζωή μου δεν έχει τους ίδιους πυρετώδεις ρυθμούς όπως τα προηγούμενα χρόνια. Το 2002, το Τμήμα 52 του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (Διεθνές τμήμα) με χαρακτήρισε Διακεκριμένο Διεθνή Ψυχολόγο της Χρονιάς.

Δημοσιεύθηκε το άρθρο (Triandis, Carnevale κ.α.:2001) που παρουσίασε στοιχεία ότι άτομα της συλλογικής κουλτούρας τείνουν να «κλέψουν», ή να δωροδοκήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό από άτομα της ατομικής κουλτούρας. Στην πραγματικότητα, μπορεί γενικά να μην κλέψουν τους δικούς τους, αλλά ένας «ξένος» είναι εύκολος στόχος.

Με την Πόλα πήγαμε ένα ταξίδι στην Κόστα Ρίκα. Η Κόστα Ρίκα έχει μια αξιέπαινη οικολογική συνείδηση. Το ξενοδοχείο Γκράνο ντε Όρο (Grano de Oro Hotel), στο Σαν Χοσέ ήταν εξαιρετικό. Η

πρωτεύουσα, το Σαν Χοσέ, έχει όπερα, μουσείο, πολλά οικολογικά εκθέματα, κάποια ωραία πάρκα, και έναν ζωολογικό κήπο. Οι αυτοκινητόδρομοι ήταν κακοί, αλλά εμείς δεν οδηγήσαμε και αφήσαμε την οδήγηση στους διοργανωτές των εκδρομών. Τα ομιχλώδη δάση (cloud forest) στο Μοντεβέρντε (Monteverde) ήταν γεμάτα πιθήκους και λουλούδια. Το θέρετρο Μανουέλ Αντόνιο, στον Ειρηνικό Ωκεανό ήταν υπέροχο. Είχε ανεπανάληπτες παραλίες και υπέροχες βόλτες στη ζούγκλα. Τα δάση ήταν πυκνά με πολλά ενδιαφέροντα ζώα, πιθήκους, μυρμήγκια, και πολύχρωμα πουλιά. Η Πόλα, όπως και οι περισσότεροι τουρίστες, ήλπιζαν να δουν την διάσημη Κέτσαλ (Quetzal), αλλά όσο και να προσπάθησε ο οδηγός μας, το πουλί δεν εμφανίστηκε.

Πήγαμε για περίπατο σε μια όμορφη ερημική παραλία, αλλά η προοπτική της επιστροφής για μια ανηφορική ώρα, ήταν αποκαρδιωτική. Ευτυχώς, είχαμε εντοπίσει κάποιον με βάρκα και του ζητήσαμε να μας πάει αυτός. Πράγματι δέχθηκε, με μια μικρή χρέωση. Μας είπε ότι έχει σώσει πολλούς γιατί ο ωκεανός, ξαφνικά εμφανίζει παλίρροια. Μας είπε μάλιστα ότι κάποτε έσωσε και τη ζωή μιας Γαλλίδας βιολόγου που αργότερα τον παντρεύτηκε. Η ιστορία αν και κάπως τραβηγμένη, γιατί δεν ήταν και ιδιαίτερα μορφωμένος, μπορεί να ήταν και αλήθεια γιατί ήταν πολύ ωραίος άνδρας με φαρδιές πλάτες.

Μας εντυπωσίασαν επίσης μερικά ξενοδοχεία που είχαν σχεδιαστεί πολύ όμορφα και είχαν δημιουργήσει μια αρμονική σχέση με το περιβάλλον της ζούγκλας και τις σύγχρονες ανέσεις.

Με την Πόλα επίσης πραγματοποιήσαμε το συνηθισμένο καλοκαιρινό ταξίδι μας στην Ευρώπη, που περιελάμβανε τη Γαλλία, τη Βενετία, την Κέρκυρα και την Αθήνα.

2003

Αυτή τη χρονιά είχα μόνο δύο επαγγελματικές εκδηλώσεις που και οι δύο πραγματοποιήθηκαν στο Σικάγο. Έδωσα ένα συμπόσιο, στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις, και μια εναρκτήρια ομιλία στη Σχολή Επαγγελματιών Ψυχολόγων. Πόσο διαφορετικά είναι τα πράγματα τώρα σε σχέση με τη ζωή μου στη δεκαετία του 1980!

Με τον Τζιμ, τη Λουΐζα και τον Άλεξ περάσαμε δύο εβδομάδες στο Μεγάλο Νησί της Χαβάης, που θα είναι πάντα η αγάπη μας. Ήταν το πρώτο μεγάλο ταξίδι για τον Άλεξ που απέδειξε ότι έχει το ταξιδιωτικό γονίδιο Τριάντη. Μία από τις καλύτερες τοποθεσίες στο Μεγάλο Νησί είναι η κοιλάδα Γουάιπιο (Waipio) που έχω επισκεφθεί αμέτρητες φορές και πάντα πίστευα ότι είναι μία από τις καλύτερες θέες στον κόσμο. Αφού μείναμε και τρεις ημέρες στο Οάχου, πήγαμε στο Μάουι, για να επισκεφθούμε το καταπληκτικό ενυδρείο του νησιού και να συναντήσουμε τους Μπερτεζίκας. Περάσαμε πολύ ώρα χαζεύοντας και θαυμάζοντας τα παιδιά που έκαναν σερφ σε πολύ άγρια κύματα.

Τον Ιούλιο συμμετείχαμε σε ένα ταξιδιωτικό-εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Καρμέλ στην Καλιφόρνια για ενήλικες πάνω των 55 ετών (Elderhostel). Μείναμε σε ένα όμορφο ξενοδοχείο και παρακολουθήσαμε ένα πρόγραμμα για τη μουσική του Μπαχ. Η Καρμέλ είναι μια γραφική πόλη, με πανέμορφα κτίρια της ιεραποστολής Μπορομέο (Borromeo) στα οποία απολαύσαμε μία από τις συναυλίες του προγράμματος. Τα πάρκα της αναδύουν τη μεθυστική μυρωδιά των πεύκων. Η πανίδα στον Εθνικό Δρυμό «Σημείο Λόμπος» (Point Lobos State Park), τόσο στη γη όσο και στη θάλασσα είναι πλούσια, όχι μόνο για τα άγρια ζώα αλλά και για τις φάλαινες και τπου εμφανίζονται στον κόλπο, με τα διπλανά νησιά να είναι γεμάτα πουλιά.

Η οδήγηση στην παραλιακή διαδρομή των «17 μιλίων» είναι από μόνη της μια εμπειρία. Μπορείς να δεις σπίτια σε Βυζαντινό στυλ, και μπροστά τους παρκαρισμένες Ρόλς Ρόυς. Σ' αυτό το μέρος του κόσμου «Είναι πολλά τα λεφτά»! Στο Πασίφικ Γκρόουβ (Pacific Grove) τα αρώματα των λουλουδιών στα εντυπωσιακά ολάνθιστα παρτέρια ήταν απολαυστικά. Συνεχίσαμε στο Μπιγκ Σερ (Big Sur), μείναμε στις εγκαταστάσεις ενός μαγνητικού Εθνικού πάρκου και επισκεφθήκαμε την μοναδική παραλία που μπορεί να προσεγγίσει κάποιος οδηγώντας. Η Νηπενθή (το μέρος στο οποίο «ξεχνάς τη λύπη σου», από τα αρχαία ελληνικά) είναι ένα αγνάντι, μια όμορφη τοποθεσία, κρεμασμένη πάνω από τον ωκεανό, με εκπληκτική θέα, και καλό εστιατόριο. Στο Μπιγκ Σερ έζησε για 22 χρόνια και ο συγγραφέας Χένρυ Μίλερ και βέβαια, επισκεφθήκαμε και το σπίτι του. Συνεχίσαμε οδηγώντας για το Σακραμέντο, μια πόλη που έχει μετατρέψει ένα μεγάλο αρχοντικό σε μουσείο. Επισκεφθήκαμε τον συν-συγγραφέα μου Ράβι Τζάιν (Ravi Jain), τώρα πρύτανη του Πολυτεχνείου στο Πανεπιστήμιο του Ειρηνικού (University of the Pacific). Ήταν κοντά στο Στόκτον (Stockton), τον 4^ο σε μέγεθος εσωτερικό λιμένα των ΗΠΑ, κάτι που δεν γνωρίζαμε μέχρι τώρα. Διασχίζοντας το Πέρασμα του Ντόνερ (Donner Pass) φθάσαμε στην Λίμνη Τάχο (Lake Tahoe) μια από τις πιο όμορφες λίμνες στον κόσμο και συναντήσαμε τη Λουΐζα και την οικογένειά της στο θέρετρο «Η παραλία του Κίνγκ» (King's Beach). Η λίμνη έχει ένα καταπληκτικό βαθύ μπλε χρώμα, κάποια πολύ ωραία σπίτια αλλά και ένα κάστρο που μπορεί κανείς να επισκεφθεί. Κάνοντας μια κρουαζιέρα στη λίμνη, επισκεφθήκαμε και το κάστρο που έχει μια καταπληκτική θέα στο Σμαραγδένιο Κόλπο (Emerald Bay) και στο κέντρο του ένα νησάκι. Μείναμε στις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις στην Κοιλάδα της Ινδιάνας Γυναίκας (Σκουώ Βάλλευ, Squaw Valley) που είχε φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς αγώνες το 1960. Με τον Άλεξ στο καροτσάκι του πήγαμε στην κορυφή του βουνού που εκτός από τα

λιφτ του σκι, είχε μια λίμνη, και θαυματικά τοπία. Ένοιωθα ότι ένα κομμάτι της Ελβετίας έρθει είχε κοντά στη λίμνη.

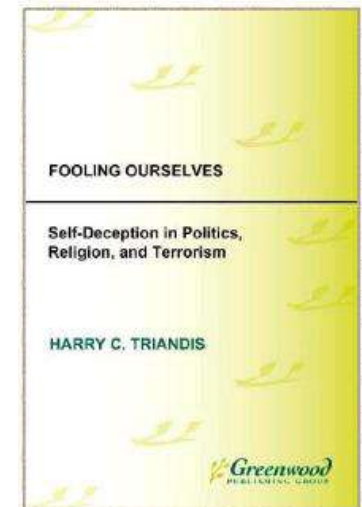
Επισκέφθηκα την Ελλάδα μένοντας για μια εβδομάδα στην Αιδηψό με τα ιαματικά λουτρά της που υποτίθεται ότι θα με βοηθούσαν για τα αρθριτικά μου. Αν και στο ξενοδοχείο καθημερινά έφτιαχναν θερμό λουτρό σε μια μεγάλη μπανιέρα, δεν είδα κάποια καλύτερευση στα αρθριτικά μου. Ωστόσο, απόλαυσα να τρώω καθημερινά σκορδαλιά, με πολύ σκόρδο σε πατάτες με λάδι. Η Πόλα απεχθάνεται την έντονη μυρωδιά του σκόρδου κι έτσι αποφεύγω τέτοιες επιλογές όταν είμαστε μαζί.

Πήγαμε στο Μαϊάμι και επισκεφθήκαμε τα ξαδέλφια μας Κίπς και Κρις και τα παιδιά τους. Αφού ήμασταν στη Φλόριντα, φθάσαμε μέχρι το Κύη Γουέστ (Key West), σταματήσαμε σε όμορφα εστιατόρια και απολαύσαμε το διάσημο ηλιοβασίλεμα της περιοχής, μαζί με τους ντόπιους που συγκεντρώνονται σε ένα συγκεκριμένο τετράγωνο και περιμένουν τον ήλιο να δύσει. Το Φορτ Τζέφερσον ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα εκδρομή με βάρκα στο Εθνικό Πάρκο (Dry Tortugas National Park). Εκεί υπάρχει το εντυπωσιακό φρούριο που προστάτευε τη Φλόριντα και ήταν η φυλακή για το γιατρό Μάντ (dr Mudd), που φρόντιζε τον Τζων Γουίλκς Μπούθ (John Wilkes Booth), το δολοφόνο του Λίνκολν. Η κολύμβηση στην περιοχή με αναπνευστήρα έχει ασύλληπτη ομορφιά. Εκεί συνήθιζε να περνά μέρος του χειμώνα του και ο Πρόεδρος Τρούμαν και μπορεί κανείς να δει και το «Λευκό Οίκο» της συγκεκριμένης περιόδου. Στην περιοχή υπήρχαν μερικά θαυμάσια πουλιά.

Κοροϊδευόμαστε (Fooling ourselves)

Πρέπει να παραδεχθώ ότι τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 άλλαξαν τη ζωή μου. Από το 2001 μέχρι το 2008 αφιέρωσα τον περισσότερο χρόνο μου συντάσσοντας ένα νέο βιβλίο που εκδόθηκε το 2009. Ο τίτλος του βιβλίου είναι Κοροϊδευόμαστε: Η Αυταπάτη στην πολιτική, τη θρησκεία και την τρομοκρατία, (*Fooling Ourselves: Self-Deception in Politics, Religion and Terrorism 2009*, Westport, CT: Praeger). Η Γενική Διεύθυνση του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), χαρακτήρισε το βιβλίο ως «ένα εξαιρετικό παράδειγμα ενσωμάτωσης μελετών ψυχολογίας σε άλλους εξειδικευμένους τομείς» και απένειμε το Βραβείο Γουίλιαμ Τζέιμς (William James Book Prize).

Το βιβλίο εστιάζεται στην αυταπάτη. Περιλαμβάνει τη σοφία του «γνώθι σ' αυτόν» που σκάλισαν οι αρχαίοι Έλληνες στο ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς, αλλά και στη σοφία του «μηδέν άγαν», του «παν μέτρον άριστον», την μη υπέρβαση του μέτρου, του τίποτα σε υπερβολή, μια πράγματι καθολική φρόνηση. Ένα μεγάλο μέρος της Ινδικής φιλοσοφίας έχει την οπτική γωνία του «γνώθι σ' αυτόν». Ο Βούδας επιθυμούσε να γνωρίσει τον κόσμο χωρίς αυταπάτες και έδωσε έμφαση στη «μέση οδό». Στην Κίνα, ο Κομφούκιος έδωσε έμφαση στους «κανόνες της ιδιοκτησίας» και μέσα από αυτούς εξέφρασε την αντίθεσή του τόσο στην σπατάλη όσο και στη φιλαργυρία. Ο

Κομφούκιος και ο Λάο Τσε απέφευγαν τις ακραίες καταστάσεις. Ο Πλάτων στην «Πολιτεία» αλλά και ο Τόμας Μορ (Thomas More) στην «Ουτοπία», έργα που αναφέρονται σε ουτοπικές Πολιτείες (utopias) συνιστούν μετριοπάθεια. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι πρακτικές για την ανατροφή των παιδιών στην Ιαπωνία ενθαρρύνουν την ενδοσκόπηση και την αυτοκριτική επειδή θεωρούνται μέσα για την καλλιέργεια της αυτογνωσίας.

Δυστυχώς, ένα μεγάλο μέρος του σύγχρονου κόσμου αγνοεί και τους δύο αυτούς θεμέλιους λίθους της σοφίας. Το «γνώθι σ' αυτόν» εμπεριέχει την αμφιβολία στην προσωπική μας αντίληψη. Πολλοί από εμάς «κοροϊδεύουμε τον εαυτό μας» χωρίς να το έχουμε συνειδητοποιήσει. Μια άλλη αρχαία φιλοσοφία που είναι αντίθετη στην αυταπάτη εκφράζεται με τα λόγια του Ταλμούδ ότι «ο Κεραυνός δεν υπάρχει παρά μόνο για να ισιώσει τις ζάρες στην καρδιά μας και να αφαιρέσει τα στρώματα της αυταπάτης μας.» Με την επίδραση της βιομηχανίας της διαφήμισης καλούμαστε να αγοράσουμε όλο και περισσότερα πολυτελή αγαθά χωρίς να συνειδητοποιούμε ότι με την υπερεκμετάλλευση των πόρων του κόσμου συμβάλλουμε στην υπερθέρμανση του πλανήτη.

Το «τίποτα σε υπερβολή» προτείνει όχι μόνο οι πράξεις μας να μην υπερβαίνουν το μέτρο αλλά και ότι αποκτούμε να είναι στο μέτρο. Προτείνει να αποφεύγονται οι υπερβολές και σε οποιοδήποτε «καλό» γιατί θα προκαλέσουν άσχημες συνέπειες. Για παράδειγμα οι υπερβολές στο φαγητό, ποτό, ή ακόμη και στη φυσική άσκηση, στο τρέξιμο, μάλλον θα προκαλέσουν άσχημα αποτελέσματα όπως την παχυσαρκία, τα αυτοκινητιστικά ατυχήματα, την αρθρίτιδα. Το πολύ λίγο νερό θα οδηγήσει σε αφυδάτωση, και το πάρα πολύ σε υπονατριαιμία (όπως συμβαίνει σε δρομείς μεγάλων αποστάσεων που πίνουν νερό καθώς τρέχουν). Ακόμη και ο υπέρμετρος πλούτος δεν είναι κάτι καλό. Ναι μεν οι μυώδεις άνδρες είναι ελκυστικοί στις

γυναίκες, αλλά η βέλτιστη έλξη επιτυγχάνεται όταν ο άνδρας δεν είναι υπερβολικά μυώδης. Όταν σε μελέτη του 1976 μετρήθηκε το επίπεδο ευτυχίας του δείγματος, και το 1994 οι ερευνητές ρώτησαν τους συμμετέχοντες για τις αποδοχές τους, παρατηρήθηκε ότι οι κορυφαίες αποδοχές δεν ανήκαν σε αυτούς που ήταν οι πιο ευχαριστημένοι του 1976 αλλά εκείνοι που ήταν κατά τι λιγότερο. Έτσι, το «τίποτα σε υπερβολή», μάλλον ισχύει ακόμη και στην περίπτωση της ευτυχίας!

Η μη υπέρβαση του μέτρου επικρίνει τα ακραία στοιχεία των πολιτισμών μας, όπως τον ακραίο υλισμό της Δύσης, αλλά και την ακραία αποχή από την κατοχή οποιουδήποτε υλικού αγαθού όπως πράττουν οι Τζάϊνς (Jains) στην Ινδία. Επικρίνει με τον ίδιο τρόπο το πάρα πολύ πάθος όσο και την αδιαφορία, το πολύ λίγο πάθος. Έχει κρίσιμη σημασία στη βιομηχανία της μόδας, που ενθαρρύνει κάποιον να αποκτήσει μια τσάντα ή ένα καπέλο στην τελευταία λέξη της μόδας ξοδεύοντας χωρίς δεύτερη σκέψη και χίλιες φορές το ημερήσιο εισόδημα ενός ατόμου του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε, ότι η μη υπέρβαση του μέτρου, το «τίποτα σε υπερβολή» ανήκει γνωστικά σε μια πιο περίπλοκη θέση όταν συγκριθεί με οποιαδήποτε ακραία επιλογή μας. Συνήθως οι πολιτικοί τοποθετούνται σε πολωμένες θέσεις που όμως σε γνωστικό επίπεδο, είναι ιδιαίτερα απλουστευμένες. Το βιβλίο συνηγορεί υπέρ μιας μέτριας πολυπλοκότητας. Η νομοθεσία του φορολογικού μας συστήματος αλλά και του συστήματος υγείας είναι σε μεγάλο βαθμό πιο πολύπλοκες από αυτό που οι περισσότεροι από εμάς μπορούν να αντιμετωπίσουν.

Άρχισα να γράφω αυτό το βιβλίο μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, όταν διάβασα ότι στις αποσκευές του Μοχάμεντ Άττα (Mohammed Atta), του αρχηγού των τρομοκρατών, βρέθηκε ένα «Εγχειρίδιο για την Έφοδο» που σαφέστατα όριζε ότι με αυτές τις πράξεις του έκανε

«το θέλημα του Θεού». Δηλαδή, για αυτόν, ο Θεός ήθελε να σκοτωθούν 3.000 αθώοι άνθρωποι! Αυτή η αντίληψη προκάλεσε μια μελέτη για το ρόλο της θρησκείας στα ανθρώπινα θέματα. Χρησιμοποίησα μια βάση με πάνω από 700 αναφορές από τους κλάδους της Πειραματικής Ψυχολογίας, της Αρχαίας Ελληνικής, της Ινδικής και της Κινεζικής Φιλοσοφίας αλλά και με μια ιδιαίτερα προσεκτική ματιά στο Ισλάμ. Το βιβλίο που προέκυψε υποστηρίζει ότι γενικά, κάθε άνθρωπος επιτρέπει στις ανάγκες, στις ελπίδες και στις επιθυμίες του να διαμορφώνουν τα πιστεύω του και αυτό το φαινόμενο το ορίζω ως αυταπάτη.

Πρόσφατο παράδειγμα αυταπάτης αποτελεί η οικονομική κρίση στις ΗΠΑ, που αντανakλά την ψευδαίσθηση ότι οι τιμές των κατοικιών θα συνεχίσουν σε μια συνεχή ανοδική πορεία. Έτσι όσοι απέκτησαν ένα σπίτι συμβατό με τις επιθυμίες τους, όταν η πραγματικότητα δεν μπορούσε να το στηρίξει, απλά συνέβαλαν στην επιδείνωση της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης.

Πολλά παραδείγματα αυταπάτης μας δίνουν όμως και η πολιτική («θα μας χαιρετήσουν ως ελευθερωτές του Ιράκ»), η θρησκεία (ο Μωάμεθ ήταν μεγάλος ποιητής, αλλά η αυταπάτη του ήταν ότι το Κοράνι, του το έδωσε ο Θεός), η τρομοκρατία (η αυταπάτη του Μπιν Λάντεν ότι θα είναι ο Χαλίφης, όταν όλος ο κόσμος υιοθετήσει τον μουσουλμανισμό).

Ακόμη και πνευματικοί γίγαντες, όπως ένα άτομο βραβευμένο με το βραβείο Νόμπελ, είναι επιρρεπείς στην αυταπάτη. Για παράδειγμα, το 1914, στο Μανιφέστο 93 Γερμανών διανοουμένων (*Manifesto of 93 German Intellectuals*), υπήρχαν δηλώσεις όπως: «Δεν είναι αλήθεια ότι η Γερμανία καταπάτησε το ουδέτερο Βέλγιο ... Δεν είναι αλήθεια ότι η ζωή και η περιουσία ενός Βέλγου πολίτη τραυματίστηκε ή ζημιώθηκε από τους στρατιώτες μας ... Δεν είναι

αλήθεια ότι τα στρατεύματά μας συμπεριφέρθηκαν κτηνωδώς στη Λουβαίν...»

Στην πραγματικότητα, οι ιστορικοί αναφέρουν ότι η Γερμανία και καταπάτησε το Βέλγιο και κάποιοι Βέλγοι σκοτώθηκαν και ότι η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Λουβαίν κάηκε. Σήμερα στη βιβλιοθήκη υπάρχει μια αναμνηστική ευχαριστήριος επιγραφή προς το Ίδρυμα Ροκφέλερ και άλλα πανεπιστήμια για τη βοήθεια που έστειλαν μετά τον πόλεμο με στόχο την επανασύσταση της βιβλιοθήκης. Οι 93 όμως που υπέγραψαν το Μανιφέστο ήταν, εκείνη την εποχή, οι κορυφαίοι διανοούμενοι του κόσμου. Μεταξύ τους ήταν ο Μαξ Πλάνκ που ανέπτυξε την κβαντική θεωρία, μια θεωρία εξίσου σημαντική με τη θεωρία της σχετικότητας του Αϊνστάιν, ο Ραϊντγκεν που ανακάλυψε τις ακτίνες X, και ο Βίλχελμ Βουντ (Wilhelm Wundt) που ίδρυσε το πρώτο εργαστήριο ψυχολογίας στον κόσμο. Εκ των υστέρων, ίσως κάποιος αναρωτηθεί: Πώς θα μπορούσαν αυτοί οι πνευματικοί γίγαντες, που βρίσκονταν στα πανεπιστήμιά τους, να γνωρίζουν τις πράξεις των Γερμανών στρατιωτών; Προφανώς δεν είχαν καμία άμεση απόδειξη. Απλά πίστεψαν τις ελπίδες, τις επιθυμίες και τις ανάγκες τους, όλα αυτά που έκαναν προβολή ακριβώς όπως στον ορισμό της αυταπάτης. Στο μανιφέστο είχαν συγκεκριμένα αναφέρει ότι δεν ήταν δυνατόν η Γερμανία, η χώρα του Γκαίτε, του Μπετόβεν, και του Καντ να είχε ποτέ διαπράξει αυτά που την κατηγορούσαν ότι διέπραξε.

Το βιβλίο έχει μια καθολική θεώρηση. Το νόημα της ζωής είναι να στηριχθούν όσο το δυνατόν πιο πολλοί άνθρωποι ώστε να είναι υγιείς (σωματικά και ψυχικά), να είναι ευτυχισμένοι, να έχουν μακροβιότητα και να μην καταστρέφουν το περιβάλλον. Οι όποιες ενέργειες μη συμβατές με τα τέσσερα αυτά κριτήρια δεν είναι ηθικές και επομένως πολλές από τις πράξεις του ανθρώπου είναι ανήθικες. Παρουσιάζω στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο καταναλωτισμός (το

«shop until you drop», το συνέχισε να ψωνίζεις μέχρι να λιποθυμήσεις), η πληθυσμιακή έκρηξη και ο ρόλος της τηλεόρασης σε δημοκρατικές κοινωνίες δημιουργούν προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν.

Τονίζω την αρχή της μη υπέρβασης του μέτρου που απαιτεί μια μέτρια διαβίωση σαν κάτι απόλυτα αναγκαίο, αν επιθυμούμε να σώσουμε τη γη. Αυτό όμως προϋποθέτει ότι είναι αναγκαίο να σκεφτούμε πολύ σοβαρά πως να επανασχεδιάσουμε τον τρόπο ζωής μας, ώστε να είναι συμβατός με τη σωτηρία του πλανήτη. Πρέπει να το παραδεχτούμε: Ο κόσμος είναι πολύπλοκος, αλλά οι ελπίδες μας, οι ανάγκες μας και τα όνειρά μας απαιτούν να είναι απλός.

Καθώς περνούν τα χρόνια έχω διαφοροποιήσει μερικές λεπτομέρειες στις θεωρήσεις μου σχετικά με την αυταπάτη. Μελετώντας το θέμα, πιστεύω ότι το πιο σημαντικό σημείο για την κατανόηση της αυταπάτης είναι να εξεταστούν οι πληροφορίες που εμείς ως άνθρωποι χρησιμοποιούμε για να διαμορφώσουμε τις αντιλήψεις μας, τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον κόσμο. Να προσδιοριστεί αν οι πληροφορίες που χρησιμοποιούμε είναι εσωτερικές ή εξωτερικές, δηλαδή αν προέρχονται από εμάς, από το σώμα μας (*from inside*) ή από το εξωτερικό μας περιβάλλον (*from outside*), και να οριστεί το ποσοστό τους (Taylor, 1998b). Εάν το μεγαλύτερο μέρος προέρχεται από εσωτερικές πληροφορίες, τότε η πιθανότητα αυταπάτης είναι ιδιαίτερα μεγάλη.

Οι εσωτερικές μας πληροφορίες πηγάζουν από εμάς, από το σώμα μας, και αποτελούνται από συναισθήματα (π.χ. ελπίδες), ανάγκες (π.χ. αίσθηση της πείνας), επιθυμίες (π.χ. επιθυμητά ελκυστικά αντικείμενα), γνωστικά συστήματα (π.χ. προκαταλήψεις, στερεότυπα, προτιμήσεις των δικών μας ανθρώπων, το in-group), μνήμες (π.χ. είμαστε απόγονοι ηρώων), θεωρίες, ιδεολογίες και

στοιχεία της υποκειμενικής κουλτούρας που έγιναν κτήμα μας κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησής μας.

Οι πληροφορίες από το εξωτερικό μας περιβάλλον στοιχειοθετούν την πραγματικότητά μας και καταγράφουν θέματα από την οικολογία, τη γεωγραφία, το κλίμα, τις ενέργειες των άλλων, τα επαγγέλματα, τα γεγονότα στο περιβάλλον που όλα σχετίζονται με την αντίληψή μας. Για παράδειγμα, στην επίθεση ενός άγριου ζώου, εστιάζομαστε σε εξωτερικές πληροφορίες. Αλλά η κρίση μας σχετικά με τη φιλοσοφία, την οικονομία, τη θρησκεία, την εκπαίδευση, την πολιτική, την τρομοκρατία, την αισθητική και άλλα σχετικά, συχνά χρησιμοποιεί τις εσωτερικές μας πληροφορίες για να διαμορφώσει τις αντιλήψεις μας.

Ο Βούδας είχε τη διορατικότητα ότι πράγματι χρησιμοποιούμε πληροφορίες εξωτερικές (την πραγματικότητα, την αλήθεια) και εσωτερικές (συναισθήματα, ιδεολογία), όταν είπε: «Όπου υπάρχει ο εαυτός, δεν υπάρχει η αλήθεια. Όπου υπάρχει η αλήθεια δεν υπάρχει ο εαυτός» (Spencer-Rogers, Williams, & Pang, 2010).

Υπάρχουν αποδείξεις ότι η έλλειψη της αυταπάτης σχετίζεται με την κατάθλιψη, αλλά στην υπέρμετρο αυταπάτη διαφαίνεται και η ψυχική ασθένεια. Η αυταπάτη που συχνά συνδέεται με μια γνωστική απλότητα, συνδέεται επίσης και με μια μεγαλομανία. Για παράδειγμα, στην ερώτηση «ποιος δημιούργησε τον κόσμο;», μια συζήτηση με στοιχεία από την αστροφυσική, την εξωβιολογία, την παλαιοντολογία, την εξελικτική θεωρία, και ούτω καθεξής είναι εξαιρετικά πολύπλοκη. Ο Σάγκαν (Sagan, 1980) απάντησε αναπτύσσοντας τη θεωρία του σε περισσότερες από 100 σελίδες, ενώ οι Χώκινγκ και Μλόρντινωφ (Hawking & Mlodinow, 2010) χρειάστηκαν ένα ολόκληρο βιβλίο για να εξηγήσουν το πέρασμα του κόσμου από το Μπιγκ Μπανκ στο άνθρωπο Homo Sapiens. Σε αντίθεση, είναι πολύ πιο απλό να πούμε

«ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο». Ο Θεός είναι μια θαυμάσια και γνωστικά απλή αυταπάτη γιατί μας βολεύει να έχουν οι ελπίδες, οι ανάγκες και οι επιθυμίες μας μια ισχυρή οντότητα που θα βοηθήσει να κερδίσουμε τις μάχες μας. Πράγματι, οι θεότητες στις περισσότερες κουλτούρες αξιοποιούνται ακριβώς για αυτό, ανεξάρτητα αν η φύση της μάχης είναι γεωργική, βιομηχανική ή στρατιωτική. Ως ανθρωπολόγος ο Ρόμπερτ Ρέντφιλντ αναφέρει στην Εισαγωγή του Μαλινόβσκι (Malinowski, 1954): «Θρησκεία δεν είναι μόνο τα άτομα που ερμηνεύουν και προβάλλουν τα όνειρά τους. Δεν είναι μόνο κάποιο είδος πνευματικού ηλεκτροφόρου μάννα, δεν είναι μόνο θέμα συζήτησης στην κοινωνική επικοινωνία. Όχι, η θρησκεία και η μαγεία είναι τα μέσα που ο άνθρωπος πρέπει να έχει ως άνθρωπος για να διαμορφώσει ένα κόσμο αποδεκτό, διαχειρίσιμο, και σωστό.» (σελ. viii).

Μια πιο πρόσφατη εργασία στην ανθρωπολογία (Atran, 2007) επίσης συμπεραίνει ότι, το ανθρώπινο μυαλό είναι έτσι δομημένο ώστε να θεωρεί φυσικό την αναζήτηση της αιτίας που προκάλεσε ένα γεγονός. Η θρησκεία είναι φυσικό επακόλουθο της αρχιτεκτονικής του μυαλού μας. Δηλαδή, οι άνθρωποι επιδεικνύουν μια ισχυρή τάση αναζήτησης της αιτίας σε τυχαία γεγονότα και ενώ τα τυχαία γεγονότα συμβαίνουν πολύ συχνά, εμείς είμαστε απρόθυμοι να τα δεχθούμε ως τυχαία και τα ερμηνεύουμε αποδίδοντας διάφορες αιτίες. Ένα καλό παράδειγμα αυτού του φαινομένου είναι ο τρόπος που χρησιμοποιούμε τον όρο «τύχη». Ενώ η «τύχη» μπορεί να χαρακτηριστεί μόνο *μετά* την πάροδο του γεγονότος, εμείς, σαν αποτέλεσμα της τάσης μας να βλέπουμε αιτίες όταν δεν υπάρχουν, ορίζουμε την «τύχη» ως γενεσιουργό αιτία!

Αξιολόγησα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οι θρησκευόμενοι άνθρωποι, σε σύγκριση με τους μη θρησκευόμενους, είναι πιο υγιείς σωματικά και επίσης έχουν καλύτερη ψυχική υγεία. Στη διερεύνηση

αυτών των σχέσεων οι ερευνητές παρατήρησαν ουσιαστικές ενδείξεις. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που βοηθούν κάποιον άλλο είναι πιο ευτυχισμένοι από αυτούς που δεν βοηθούν. Σε ένα πείραμα, ο καθηγητής χώρισε τους φοιτητές τυχαία σε δύο ομάδες και στη μια ομάδα έδωσε οδηγίες ότι για τις επόμενες δύο εβδομάδες η ομάδα πρέπει να ασχοληθεί με «καλά έργα», με αγαθοεργίες, όπως τα ψώνια για ένα κάποιο άτομο που ήταν ασθενής. Στην άλλη ομάδα (ομάδα ελέγχου) ο καθηγητής δεν έδωσε καμία συγκεκριμένη οδηγία. Όταν με το πέρας των δύο εβδομάδων μετρήθηκε η υποκειμενική ευημερία των ομάδων, παρατηρήθηκε ότι η ομάδα του πειράματος είχε στατιστικά υψηλότερη υποκειμενική ευημερία από την ομάδα ελέγχου (Lyubomirski, Sheldon, & Schkade, 2005). Επιπλέον, όσοι συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις τελετές και τις παραδόσεις της κουλτούρας τους, συνήθως είναι πιο υγιείς και πιο ευτυχισμένοι από όσους δεν φέρονται με αυτόν τον τρόπο. Αφού πολλές θρησκείες ενθαρρύνουν τη βοήθεια των άλλων, είναι αναμενόμενο οι θρησκευόμενοι να είναι πιο ευτυχισμένοι, και αυτή η ευτυχία στη συνέχεια να ενισχύει την πιθανότητα της καλής υγείας.

Στη θρησκεία χρωστάμε και τα αξιόλογα έργα τέχνης που συνδέονται με τη θρησκεία. Σε όλη την υφήλιο οι λατρευτικοί χώροι, οι ναοί, είναι γεμάτοι με ανεκτίμητους θησαυρούς, με έργα τέχνης που κάποιος μπορεί να θαυμάσει χωρίς να υπάρχει αναφορά στο υπερφυσικό. Με συγκίνησε η πολυπλοκότητα της Ινδουιστικής τέχνης που είδα στο Νέο Δελχί, την Καλκούτα και στην Ορίσα στα περίχωρα της Μπουμπάνεσβαρ. Με συγκίνησαν η γαλήνη της Χριστιανικής τέχνης στη Ραβέννα, στη Ρώμη και στο Παρίσι, τα χρώματα της Ισλαμικής τέχνης στην Κωνσταντινούπολη, την Ιερουσαλήμ, και το Ισφαχάν του Ιράν, ο πλούτος της Βουδιστικής τέχνης του Τσιάνγκ Μάι στην Ταϊλάνδη, της Μπανγκόκ, της Νάρα στην Ιαπωνία, και πάνω απ' όλα η μεγαλοπρεπής κλίμακα του Αγκόρ

Βατ στην Καμπότζη. Μπορεί κανείς να θαυμάσει το Μάτσου Πίτσου στο Περού, χωρίς να έχει κάποια αναφορά στα πιστεύω των Ίνκας.

Τα άτομα με αυταπάτες συχνά πάσχουν από μεγαλομανία. Για παράδειγμα, ο Μπιν Λάντεν πίστευε ότι όλος ο κόσμος θα ασπαστεί το Ισλάμ και ο ίδιος θα ήταν ο Χαλίφης. Σε κάποιο ψυχιατρείο ο Ρόκιτς (Rokeach) βρήκε τρία άτομα που πίστευαν ότι ήταν ο Χριστός, ο Θεός, ή ότι το νοσοκομείο ήταν δικό τους (Rokeach, 1964).

Στο βιβλίο (Triandis, 2009) προτείνω ένα τρόπο αξιολόγησης της κουλτούρας. Χρησιμοποιώ τα παρακάτω τέσσερα κριτήρια, επειδή είναι καθολικά και δεν υπάρχει κάποια γνωστή κουλτούρα που να μην τα θεωρεί αποδεκτά.

1. Παρέχει η συγκεκριμένη κουλτούρα ένα υγιή (σωματικά και ψυχικά) τρόπο ζωής στον πληθυσμό της;
2. Υπάρχει μακροβιότητα του πληθυσμού;
3. Είναι ο κόσμος ευτυχισμένος;
4. Λειτουργούν τα άτομα με μια υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά;

Καθώς κοιτάζω γύρω μου, δεν βλέπω καμία κουλτούρα που να καλύπτει και τα τέσσερα κριτήρια. Οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, έχουν μια μέτρια συγκριτική θέση στην υγεία και αποτελούν μια χαρακτηριστική μετρίότητα. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας για τον κλάδο της υγείας κατατάσσει τις ΗΠΑ στην 37η θέση, και την Γαλλία στην 1^η θέση. Η αξιολόγηση του επιπέδου υγείας μια κουλτούρας μπορεί να επιτευχθεί με αντικειμενικούς δείκτες όπως με τον αριθμό καρδιακών προσβολών, του ποσοστού καρκίνου ανά 100.000 άτομα, τα ποσοστά κατάθλιψης και άλλα σχετικά. Οι ΗΠΑ έχουν ένα εξαιρετικό σύστημα υγείας για τους πλούσιους που έχουν ένα μέσο όρο ζωής τα 85 έτη, αλλά σήμερα, δεν έχουν καλές παροχές

υγείας για τους φτωχούς που έχουν μέσο προσδόκιμο ζωής μόνο τα 76 έτη.

Στους δείκτες της Υποκειμενικής Ευημερίας (ευτυχία), οι ΗΠΑ βρίσκονται στην 13η θέση στον κόσμο, ενώ η Δανία είναι στην 1^η θέση. Στη μακροβιότητα οι ΗΠΑ έχουν την 42^η θέση, ενώ η Ανδόρα και το Μακάο είναι στην κορυφή. Οι ΗΠΑ είναι η πλέον ρυπογόνος κουλτούρα στον κόσμο, μετά την Κίνα.

Θα ήταν σοφό λοιπόν οι κυβερνήσεις να χρησιμοποιούν αυτά τα κριτήρια, όταν υπολογίζουν δείκτες σε εθνικές στατιστικές. Αντί να εστιάζονται κυρίως στο κατά κεφαλήν εισόδημα, θεωρώ ότι κρίνεται σκόπιμο να δημοσιεύονται και τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την υγεία, την ευτυχία, τη μακροβιότητα, και τη συχνότητα ενεργειών που βελτιώνουν το περιβάλλον.

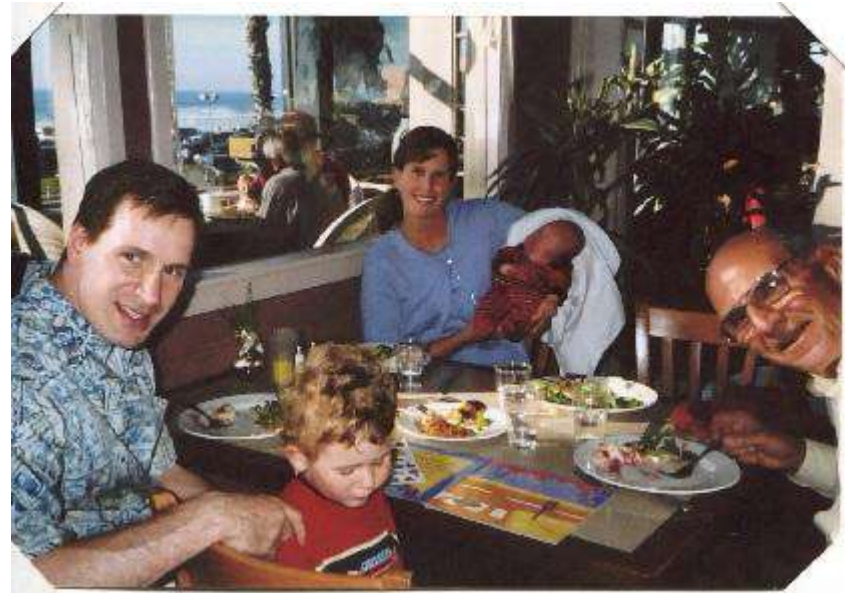
Στο βιβλίο μου επίσης αναφέρομαι και στη θέση εκείνων που δεν πιστεύουν ότι ο άνθρωπος επηρεάζει το περιβάλλον, στο πλαίσιο μιας τεράστιας αυταπάτης. Είναι ευνόητο ότι κανείς δεν θα θέλει αυτόβουλα να αλλάξει τον τρόπο ζωής του, αλλά η πραγματικότητα δείχνει ότι αν δεν γίνει κάτι τέτοιο, θα υπάρξουν φοβερές συνέπειες για τις επόμενες γενιές, για τα εγγόνια μας. Η υπερθέρμανση του πλανήτη αυξάνει τη μεταβλητότητα του περιβάλλοντος. Θα υπάρξουν ακόμη περισσότερες πλημμύρες και περισσότερες ξηρασίες, περισσότεροι τυφώνες αλλά και ανεμοστρόβιλοι, περισσότεροι καύσωνες και περισσότερα κύματα πολικού ψύχους. Ο τυφώνας που έπληξε τις Φιλιππίνες τον Νοέμβριο του 2013, ήταν ο ισχυρότερος που έχει ποτέ καταγραφεί. Το 2014 σηματοδότησε για την Καλιφόρνια, το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ανυδρίας που έχει ποτέ καταγραφεί. Με τις αλόγιστες παρεμβάσεις μας στο περιβάλλον, θα γινόμαστε μάρτυρες όλο και πιο πολύ σε τέτοιες καταστάσεις. Είμαι 87 ετών και

δεν θυμάμαι να έχω δει τόσα πολλά ακραία καιρικά φαινόμενα στο παρελθόν όπως έχω δει τα τελευταία χρόνια.

Η επιδείνωση του περιβάλλοντος μπορεί να συνδεθεί με την υπερεκμετάλλευση των πόρων. Έχουμε δημιουργήσει έναν πολιτισμό που απαιτεί την υπερκατανάλωση. Ξοδεύουμε περισσότερα για τη διαφήμιση παρά για την εκπαίδευση. Διαμορφώσαμε τον καταναλωτισμό μας σε μια μορφή ψυχαγωγίας. Η τηλεόραση χρησιμοποιείται για να αυξήσει τις ανάγκες μας. Ωστόσο, η αρχαία σοφία θεωρεί ότι μόνο «κάποιος με λίγες ανάγκες έχει φθάσει στο καλύτερο.»

Στο βιβλίο θρηνώ την επιρροή της θρησκείας στη βία. Ο άνθρωπος από την αρχή της ύπαρξής του έχει πάντα εμπλακεί σε μάχες και πολέμους. Μάχονται όμως και τα άλλα ανθρωποειδή, οι πίθηκοι. Είναι στη γενετική μας δομή. Ωστόσο, επειδή έχουμε και μια κουλτούρα και ένα πολιτισμό, η επιγενετική μπορεί να αλλάξει τα γονίδιά μας. Επιβάλλεται να καταλάβουμε τους τρόπους με τους οποίους μια θρησκεία προωθεί τη βία και να τροποποιήσουμε αυτές τις συνθήκες. Τα εκπαιδευτικά μας συστήματα πρέπει να διδάσκουν τα παιδιά ότι βασικά είμαστε όλοι αδέρφια, και ότι είναι καθήκον μας να αναπτύξουμε τα τέσσερα κριτήρια της κουλτούρας για όλους τους ανθρώπους. Πρέπει να εκπαιδεύσουμε τα παιδιά μας να ελέγχουν το θυμό τους και να έχουν υψηλό επίπεδο αυτοέλεγχου. Βεβαίως, αυτό είναι ένα τεράστιο, υπερβατικό, έργο αλλά και ένα απολύτως αναγκαίο έργο. Ας μη ξεχνάμε όμως ότι ένα ταξίδι χιλίων μιλίων αρχίζει με ένα βήμα. Επομένως, ένας ουσιαστικός σκοπός του βιβλίου είναι να βοηθήσει τον αναγνώστη να καταλάβει πώς οι γνωστικά απλές αυταπάτες είναι πεδίο εκμετάλλευσης από τους πολιτικούς, τον ίδιο μας τον εαυτό και τους άλλους. Είναι χρήσιμο ο αναγνώστης να μάθει να αναλύει τις δηλώσεις των άλλων, να προσδιορίζει τη γνωστική απλότητα, όπως την τοποθέτηση εντελώς διαφορετικών

στοιχείων στην ίδια κατηγορία (π.χ., τον άξονα του κακού!), ή την αξιοποίηση μιας προσωπικής ελπίδας-ευχής στην λήψη αποφάσεων (π.χ., η δήλωση της Χαμάς ότι θα εξαφανίσει το Ισραήλ). Ο ημερήσιος τύπος συνεχώς αναφέρει συγκρούσεις που υπάρχουν σε διάφορα μέρη του κόσμου και φαίνεται ότι το κοινό τους σημείο είναι ότι οι εμπλεκόμενοι σε αυτές τις συγκρούσεις έχουν γνωστικά απλές αυταπάτες που αποτρέπουν την δημιουργία ενός συμβιβασμού ή την

καλλιέργεια μιας λύσης τύπου κερδίζω και κερδίζεις. Η αυταπάτη στηρίζει τις μη ρεαλιστικές τοποθετήσεις της μιας πλευράς αν αυτές αξιολογηθούν από τους αντιπάλους αλλά και αντικειμενικούς παρατηρητές. Η γνωστική απλότητα δεν επιτρέπει την εξερεύνηση των πολλαπλών επιλογών που στοχεύουν στην επίτευξη μιας αμοιβαίας, συμβιβαστικής λύσης.

Δηλαδή, στο βιβλίο παρουσιάζω μια φιλοσοφία που πρεσβεύει την μετριοφροσύνη, τη σεμνότητα. Εμείς οι άνθρωποι δεν είμαστε και τόσο σημαντικοί! Το αξίωμα ότι έχουμε δημιουργηθεί κατ' εικόνα και

ομοίωση του Θεού είναι μια αυταπάτη που μας ικανοποιεί. Από την αστροφυσική (Sagan, 1980) και την κοσμολογία (Hawking & Mlodinow, 2010) γνωρίζουμε ότι υπήρξαν τυχαίες διεργασίες μέχρι την εμφάνιση του DNA για να ακολουθήσουν εξελικτικές διεργασίες για τα εκατομμύρια χρόνια που χρειάστηκε η ανάπτυξη του ανθρώπινου είδους. Πρέπει να κάνουμε το καλύτερο με αυτά που έχουμε. Επομένως το νόημα της ζωής είναι να βοηθήσουμε όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα να είναι υγιή και ευτυχισμένα ώστε να μπορέσουν να ζήσουν πολλά χρόνια χωρίς να καταστρέφουν το περιβάλλον. Αυτό βέβαια είναι ένα τεράστιο έργο και η επίτευξή του απαιτεί και την δική μας υπέρβαση, αλλά είναι αλήθεια ότι όλοι μας έχουμε ανάγκη από ένα στόχο που μας ξεπερνά.

2004

Στις 13 Οκτωβρίου γεννήθηκε ο εγγονός μας Νικόλαος. Ο Νίκο που τον λέμε και Σούμο, δεν ήταν μόνο μεγάλος φαγάς, αλλά είχε και πολύ δυνατά πνευμόνια. Όσο για τον Άλεξ, επειδή δεν ήταν πλέον ο «Νούμερο Ούνο» στην οικογένεια, ήθελε να βάλει τον Νίκο στο γκαράζ!

Έδωσα ένα συμπόσιο στο Κολέγιο Γουάμπας στην Κρόφορντςβιλ της Ιντιάνα (*Wabash College, Crawfordsville, IN*). Όσο πιο πολύ μεγάλωνε η απόσταση από τότε που συνταξιοδοτήθηκα, τόσο λιγότερες ήταν οι επαγγελματικές μου δραστηριότητες. Ωστόσο, ήμουν ο κεντρικός ομιλητής, στο συνέδριο της Διεθνούς Ακαδημίας Διαπολιτισμικής Έρευνας στην Ταϊπέι της Ταϊβάν, και βραβεύθηκα για την δια βίου συνεισφορά μου στον Κλάδο (*Lifetime Contributions Award*). Στο πλαίσιο της φιλοξενίας μας στην Ταϊβάν είχαμε μια εξαιρετική περιήγηση του νησιού.

Μετά την Ταϊβάν πέταξα στην Αθήνα, κάνοντας το γύρο του κόσμου για τέταρτη φορά. Με είχαν καλέσει από την Τράπεζα Ελλάδος, την Κεντρική Τράπεζα για να μιλήσω για την κουλτούρα, την επικοινωνία, και την ψυχολογία σε στελέχη των Κεντρικών Τραπεζών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μου φέρθηκαν βασιλικά. Με υποδέχθηκαν με λιμουζίνα στο αεροδρόμιο και μου είχαν κράτηση στο καλύτερο ξενοδοχείο με το πρωινό του να είναι τόσο πλούσιο που περιελάμβανε ακόμη και σαμπάνια (την οποία φυσικά και απέφυγα τόσο νωρίς). Εφ' όσον ήμουν στην Αθήνα, μου ζήτησαν να μιλήσω και στα ελληνικά, για στελέχη της ίδιας της Τράπεζας Ελλάδος. Μετά την ομιλία μου, σχολίασαν ότι «τα ελληνικά σας είναι πολύ καλά, αλλά είναι τα ελληνικά της δεκαετίας του 40». Έφυγα από την Ελλάδα το 1948, και υποθέτω ότι από τότε, η γλώσσα έχει σε κάποιο βαθμό εξελιχθεί.

Παρακολούθησα ένα συνέδριο για την πολιτισμική εξέλιξη (*cultural evolution*) στο Βανκούβερ της Βρετανικής Κολομβίας. Έφτασα εκεί με την Πόλα, πριν τις εργασίες του συνεδρίου και πήγαμε στο Γουίστλερ (*Whistler*) μια θαυμάσια πόλη στα βουνά. Για να φθάσουμε εκεί περάσαμε ένα φιόρντ και είδαμε πάρα πολλά λουλούδια. Με την επιστροφή μας στο Βανκούβερ θαυμάσαμε την κρεμαστή γέφυρα Καπιλάνο (*Capilano Suspension Bridge*), που περνά πάνω από ένα υπέροχο φαράγγι, σε μια εξαιρετικά δασώδη περιοχή. Το σύστημα υδροδότησης του Βανκούβερ έχει χαρακτηριστικά γευστικό πόσιμο νερό. Χαίρεται να πίνει κανείς νερό από τη βρύση του ξενοδοχείου! Με το τέλος του συνεδρίου οδηγήσαμε στο εσωτερικό της Βρετανικής Κολομβίας, σε πόλεις όπως το Πρίνστον, το Όλιβερ (κέντρο της περιοχής με αμπελώνες), και το Νέλσον που παρ' όλο που βρίσκεται σε μια υπέροχη λίμνη, τα νερά της λίμνης είναι πολύ κρύα για κολύμπι.

Επισκεφθήκαμε το Μουσείο των Ντάκχομπορ (Dukhobor), μιας Χριστιανικής Ορθόδοξης αίρεσης από τη Ρωσία. Οι Ντάκχομπορ ήταν ειρηνιστές που δεν συμφωνούσαν με τις πολιτικές του τσάρου και χάρη στον Τολστόι μπόρεσαν να μεταναστεύσουν στον Καναδά. Επτά χιλιάδες άτομα πήγαν αρχικά στην περιοχή της Σασκάτσουαν (Saskatchewan), αλλά επειδή εκεί δεν τους ήθελαν, συνέχισαν το ταξίδι τους φθάνοντας στην Βρετανική Κολομβία. Εδώ αποφάσισαν να ριζώσουν, ονόμασαν την κοινότητά τους Κοιλάδα της Παρηγοριάς και έστησαν ένα άγαλμα του Τολστόι. Ζούσαν σε κοινόβια, με σχεδόν πενήντα άτομα να τρώνε και να κοιμούνται σε κάθε κτίριο. Το μουσείο έδινε μια καλή ματιά στον τρόπο ζωής τους που πραγματικά είχε πολύ ενδιαφέρον και περιλάμβανε και την προβολή ενός λυπηρού ντοκιμαντέρ με τις προσπάθειες της καναδικής κυβέρνησης να «ενσωματώσει» τα παιδιά των Ντάκχομπορ. Η πολιτική που ακολούθησαν ήταν να στείλουν τα παιδιά σε οικοτροφεία και να τα αναγκάζουν να μιλούν Αγγλικά, μια πολιτική ακριβώς ίδια με αυτήν που ακολούθησαν η Αυστραλία με τους ιθαγενείς της αλλά και οι Ηνωμένες Πολιτείες με τους Ινδιάνους ιθαγενείς σε ένα κραυγαλέο παράδειγμα εθνοκεντρικής αυταπάτης με το «Η κουλτούρα μου είναι ανώτερη και οι άλλες κουλτούρες πρέπει να γίνουν σαν τη δική μου.»

Στη συνέχεια, πήγαμε στην Αθήνα. Περπατήσαμε γύρω από την Ακρόπολη στα Αναφιώτικα, μια ενδιαφέρουσα συνοικία της πόλης σκαρφαλωμένη στην πλευρά της Ακρόπολης. Τα σπίτια χτίστηκαν από μαστόρους που ήρθαν από την Ανάφη στα μέσα της δεκαετίας του 1830 για να χτίσουν το παλάτι του βασιλιά Όθωνα. Η συνοικία, με το κυκλαδίτικο στυλ των σπιτιών, τα κατάσπρα σοκάκια της με μερικά δρομάκια τόσο στενά που μόλις ένα άτομο χωράει να περάσει, κρατάει ακόμη το πανέμορφο τοπικό της χρώμα.

Μετά την Αθήνα πετάξαμε στην Κέρκυρα. Η εξαδέλφη μας Χριστιάνα για να μας καλωσορίσει είχε ετοιμάσει ένα θαυμάσιο γεύμα

με φρέσκο ψάρι. Επισκεφθήκαμε την ανακαίνιση του Μον Ρεπό, που είχε βελτιωθεί αρκετά σε σχέση με την τελευταία μας επίσκεψη το 1995. Το ίδιο το παλάτι, στο οποίο γεννήθηκε ο πρίγκιπας Φίλιππος, σήμερα έχει γίνει μουσείο, με εκθέματα από το 8000 π.Χ. έως το 100 μ.Χ.. Το μεγαλύτερο μέρος των εκθεμάτων προέρχεται από τις ανασκαφές στην Παλαιόπολη, από τον πολιτισμό των Φαιάκων. Όπως αναφέρεται στην Οδύσσεια, η βασίλισσα των Φαιάκων Ναυσικά υποδέχτηκε τον Οδυσσέα όταν έφθασε στο νησί. Στον κήπο του Μον Ρεπό επισκεφθήκαμε και τον ναό της θεάς Ήρας. Αυτή τη φορά μείναμε στο ξενοδοχείο Καβαλιέρι (Cavalieri) με την υπέροχη θέα της κεντρικής πλατείας της Κέρκυρας και δωμάτια με κλιματισμό. Στη συνέχεια πήραμε το πλοίο για τη Σάμη, στην Κεφαλονιά.

Ξεκινήσαμε από τη Σάμη και με το λεωφορείο πήγαμε με μια στάση στο Φισκάρδο, το Πόρτο Φίνο της Ελλάδας. Η μαρίνα του όμορφου λιμανιού είναι γεμάτη κότερα με ελληνικές και ξένες σημαίες και σαν αποτέλεσμα η κουζίνα της περιοχής ελληνική ή διεθνής, είναι πράγματι εξαιρετική. Ένα πιάτο που μας άρεσε πολύ είναι το κρέας του Φισκάρδου που φτιάχνεται από μοσχαρίσιο κρέας σε μελιτζάνες σκεπασμένο με τυρί. Πραγματικά θεσπέσιο! Νοικιάσαμε ένα διαμέρισμα στη Βίλα Ρομάντζα (Villa Romanza) και από εκεί κάναμε εκδρομές στο Αργοστόλι, που έχει ωραίο μουσείο με εκθέματα από το 1000 μέχρι το 500 π.Χ., στη Μυρτώ, μια υπέροχη παραλία που οι ντόπιοι αποκαλούν «καλύτερη στην Ελλάδα», και στο μοναστήρι του Αγίου Γεράσιμου που πραγματικά αξίζει μια επίσκεψη. Στο Φισκάρδο κολυμπήσαμε σε μια παραλία δίπλα από ρωμαϊκά ψηφιδωτά και ένα ρωμαϊκό λουτρό. Το ξενοδοχείο Βίλλα Στέλαρ (Villa Stellar) με 70 δολάρια τη βραδιά θα ήταν μια καλή επιλογή. Επιστρέψαμε στη Σάμη και φύγαμε με το πλοίο για Πάτρα, αφού προηγουμένως επισκεφθήκαμε μια λίμνη στη γύρω περιοχή της Σάμης. Η λίμνη ήταν γνωστή και στην αρχαιότητα και αντικείμενα που έχουν εκεί ανακαλυφθεί χρονολογούνται 5000ετών.

Συνεχίσαμε με μια επίσκεψη στο Βελιγράδι. Η εξαδέλφη Μπόμπα μας καλωσόρισε με γεύμα 9 πιάτων. Πέρασαμε και από το πατρικό σπίτι της Πόλα που μπορέσαμε να δούμε μόνο εξωτερικά και φαινόταν περιποιημένο. Δεν μπορούσαμε όμως να έχουμε και ιδιαίτερες εξερευνήσεις αφού στη γειτονιά υπάρχουν πολλές πρεσβείες με αυξημένη φύλαξη και φρουρούς ασφαλείας σε κάθε πύλη. Η επίσκεψή μας στο Μουσείο Τέσλα πάντα επιφυλάσσει μια ξεστή υποδοχή στην Πόλα, επειδή γνώριζε τον Τέσλα από τα παιδικά της χρόνια. Σε μια προθήκη υπάρχει η φωτογραφία όταν ο Τέσλα παραλαμβάνει το βραβείο Κάλεμεγκνταν (Kalemegdan) και μαζί του είναι και ο πατέρας της Πόλα. Το πάρκο Κάλεμεγκνταν στη διασταύρωση του Σάβα με το Δούναβη με το τουρκικό κάστρο του είναι από τα πιο εντυπωσιακά και ιστορικά μνημεία της περιοχής, ένας χώρος και για πολιτιστικά γεγονότα. Είδαμε κόσμο που χόρευε και αξίζει να το επισκεφθεί κανείς.

Με την εξαδέλφη της Πόλα πήγαμε με λεωφορείο στο Νόβι Σαντ (Novi Sad), και απολάυσουμε το γεύμα μας στις όχθες του Δούναβη. Το Νόβι Σαντ είναι μια πόλη με εντυπωσιακό Πανεπιστήμιο, μια αριστοκρατική παλιά πόλη και ένα σταθμό λεωφορείων στον οποίο όλες οι ανακοινώσεις γίνονται σε έξι γλώσσες συμπεριλαμβανομένων και των Ρουθήνιαν (Ruthenian), τη γλώσσα των Σλαβικών φυλών της Ανατολής.

Η επόμενη στάση μας ήταν το Σιλς Μαρία στην Ελβετία. Ο Ούρς Κάϊνμπεργκερ (Urs Kienberger) ήταν φοιτητής στο Ιλλινόις, και μας είχε προτείνει να τον επισκεφθούμε στο ξενοδοχείο του, το Βαλντχάουζ (Waldhaus). Η επίσκεψή μας ήταν μια αξέχαστη εμπειρία, με την τιμή των δωματίων να αρχίζει από τα 300 δολάρια τη βραδιά. Πληρώσαμε για ένα φθινό δωμάτιο, αλλά ο Ούρς μας τοποθέτησε σε καλύτερο δωμάτιο που είχε υπέροχη θέα και στις δύο πλευρές του με τις λίμνες και τις Άλπεις. Κάθε τι στον εξοπλισμό του

δωματίου ήταν σε ζεύγη, όπως δύο τουαλέτες κλπ., και το μπάνιο είχε θερμαινόμενο δάπεδο! Το φαγητό ήταν εξαιρετικό και οι χώροι ήταν τέτοιοι που θα μπορούσες να ακούσεις ένα κουαρτέτο εγχόρδων να παίζει Μπετόβεν.

Σε αυτό το ξενοδοχείο είχαν μείνει μεταξύ άλλων ο Αϊνστάιν, ο Νίτσε, ο Τόμας Μαν, και ο Νέβιλ Τσαμπερλέιν (Neville Chamberlain) της Μεγάλης Βρετανίας. Εδώ, ακόμη και σήμερα, υλοποιείται ένα πρόγραμμα για το έργο του Νίτσε. Για μια εβδομάδα, φιλόσοφοι από όλο τον κόσμο έχουν την ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις σχετικά με τη φιλοσοφία του Νίτσε. Αναρωτιέμαι αν τα πανεπιστήμιά τους καλύπτουν το κόστος των 7 μέρες x 300 δολάρια, δηλαδή 2.100 δολάρια για το ξενοδοχείο και μόνο! Σε κοντινή απόσταση βρίσκεται το κοσμοπολίτικο θέρετρο Σαιν Μορίτζ, χώρος της ετήσιας συνάντησης των ισχυρών τοπικού κόσμου για να συζητήσουν τα τρέχοντα γεγονότα.

Αυτή τη χρονιά δημοσίευσα διάφορα άρθρα που ολοκλήρωναν ενότητες στο γνωστικό αντικείμενο, (όπως το Triandis:2004), και

έδιναν μια σφαιρική εικόνα σχετικά με την πορεία για το μέλλον της διαπολιτισμικής ψυχολογίας.

2005

Στις 8 Απριλίου έδωσα τη διάλεξη Έρνστ Μακόρμικ (Ernest McCormick) στο Πανεπιστήμιο Πυρντού (Purdue University), και στις 6 Μαΐου συμμετείχα στο συμπόσιο της Διεθνούς Ακαδημίας Διαπολιτισμικής Έρευνας στο Κέντ στο Οχάιο.

Και αυτή τη χρονιά από το Δεκέμβρη μέχρι το Μάρτιο, μείναμε στο Σαν Ντιέγκο. Πηγαίναμε εκεί συνειδητά για σχεδόν δώδεκα χρόνια και με αυτό τον τρόπο δημιουργήσαμε φιλικές σχέσεις με άτομα στην περιοχή. Ο στόχος μας ήταν να διευκολύνουμε την παραμονή μας σε ένα συγκρότημα συνταξιούχων με την συνταξιοδότησή μας εκεί μετά το 2013.

Την άνοιξη με την Πόλα συμμετείχαμε σε ένα Έλντερχόστελ στην Ολλανδία και το Βέλγιο για να επισκεφθούμε Μεγάλα μουσεία. Στο Άμστερνταμ, είδαμε πολύ Μπρίγκελ, Χάλς, Βερμέερ, Ρέμπραντ και Βαν Γκογκ. Επισκεφτήκαμε το σπίτι του Ρέμπραντ και με το ποταμόπλοιο διασχίσαμε κανάλια και σταματήσαμε στο Χάαρλεμ, το Λάϊντεν, το Ντέλφτ, τη Γκούντα, το Ρότερνταμ, το Μπριζ. Με λεωφορείο φθάσαμε στις Βρυξέλλες.

Η περιοδεία μας άρχισε σε ένα αγρόκτημα με τυροκομείο και συνέχισε σε ένα εργοστάσιο κατασκευής των πολύ γνωστών ολλανδικών παπουτσιών, των σαμπό. Μας έγινε επίδειξη της κατασκευής τους, μας είπαν ότι είναι ζεστά και αδιάβροχα, αλλά και ότι ένας τεχνίτης χρειάζεται 10 χρόνια για να μάθει σωστά την τέχνη της κατασκευής τους. Ακολούθησε περιήγηση στα κανάλια του Άμστερνταμ και μια επίσκεψη στο Κρατικό Μουσείο Ρέικσμουζεουμ.

Το μουσείο θεωρείται ένα από τα μεγάλα μουσεία του κόσμου, με 30 έργα του Ρέμπραντ και 4 έργα του Βερμέερ που όμως αποτελούν το 10% των διασωθέντων έργων του Βερμέερ. Η επόμενη μας επίσκεψη στο μουσείο Βαν Γκογκ, στην πλατεία με το Μέγαρο Μουσικής, ήταν εξίσου σημαντική.

Μετά τις επισκέψεις σε αυτά τα μουσεία οι περιηγήσεις συνεχίστηκαν με ποταμόπλοιο. Η καμπίνα μας ήταν απλή, αλλά άνετη. Η πρώτη μας στάση ήταν το Χάαρλεμ, με επίσκεψη στο Μουσείο Φρανς Χαλς (Franz Hals). Ο ξεναγός μας συζήτησε τα έργα του Χαλς σε μεγάλη λεπτομέρεια και μάλλον πιο πολύ από ότι θα ήθελα! Εκτός από τα έργα του Χαλς, υπήρχαν πίνακες και των Πίτερ και Γιαν Μπρίγκελ. Συνεχίσαμε πλέοντας ήρεμα στα κανάλια. Η Ολλανδία έχει 1300 γέφυρες με τις περισσότερες να ανοίγουν για να αφήσουν τα ποταμόπλοια να περάσουν με αποτέλεσμα να καθυστερεί κάπως η κίνηση των αυτοκινήτων. Περνώντας τα κανάλια βλέπαμε πολλές αγελάδες, κάποια πολύ ωραία σπίτια και εντυπωσιακές εκκλησίες. Όταν η ομάδα μας θα επισκεπτόταν ακόμη έναν ανεμόμυλο, η Πόλα και εγώ αποφασίσαμε να πάμε μόνοι μας στη Χάγη και να επισκεφθούμε μια αναδρομική έκθεση του Βερμέερ. Σε αυτή την έκθεση υπήρχαν και έργα του καλλιτέχνη από άλλα μουσεία, συμπεριλαμβανομένου και ενός έργου από το μουσείο της Βιέννης.

Στη συνέχεια σταματήσαμε στο Λάϊντεν, την πόλη με το παγκοσμίως διάσημο πανεπιστήμιο και στην Άαλσμυρ. Η Αγορά Ανθέων της Άαλσμυρ είναι πραγματικά εντυπωσιακή. Τα λουλούδια φτάνουν από παντού, δημοπρατούνται στο κεντρικό κτίριο της πόλης, και διανέμονται σε όλο τον κόσμο. Η αγορά δημιουργήθηκε το 1911, και σταδιακά επεκτάθηκε, για να βρεθεί σήμερα με περίπου ένα εκατομμύριο τετραγωνικά μέτρα. Οι αγοραστές καθισμένοι σε αμφιθέατρα, όπως στα αμφιθέατρα των πανεπιστημίων, παρατηρούν

τα φορτωμένα με άνθη καροτσάκια που περνούν μπροστά τους και κάνουν προσφορές ηλεκτρονικά.

Η επόμενη στάση μας ήταν το Ντελφτ. Πήγαμε σε μια ωραία κεντρική πλατεία, και επισκεφθήκαμε το διάσημο εργοστάσιο πορσελάνης Ντελφτ. Ένα μικρό κουτάκι κόστιζε 169 ευρώ και φυσικά η Πόλα αγόρασε ένα για τη συλλογή της. Αξίζει όμως να δει κανείς και την «Νέα Εκκλησία του Ντέλφτ» που στις κρύπτες της, βρίσκονται οι τάφοι των ηγεμόνων της δυναστείας της Οράγγης και των μελών της σημερινής βασιλικής οικογενείας. Άρχισε να χτίζεται το 1381 και έγινε Προτεσταντική μετά την Μεταρρύθμιση. Μας έκανε εντύπωση το γεγονός ότι οι Ολλανδοί ακόμη δυσφορούν με την ισπανική κατοχή των Κάτω Χωρών τον 16ο αιώνα.

Ακολούθησε το Ρότερνταμ, το δεύτερο μεγαλύτερο λιμάνι του κόσμου μετά τη Σαγκάη, αλλά η κύρια έλξη της πόλης ήταν το μουσείο του. Φθάσαμε με το Μετρό και είδαμε μια εκτεταμένη έκθεση έργων του Σαλβαδόρ Νταλί. Στο μουσείο υπάρχουν πολλά έργα του Ρούμπενς και του Βαν Ντάϊκ αλλά και μια αίθουσα μόνο με έργα του Ρέμπραντ. Στο χρυσό αιώνα της ζωγραφικής στην Ολλανδία πρέπει να υπήρχαν πάνω από εκατό σημαντικοί ζωγράφοι, αλλά μόνο μια μικρή δωδεκάδα είναι τα γνωστά σε μας ονόματα. Επομένως, σε ένα μεγάλο μουσείο όπως αυτό του Ρότερνταμ ο επισκέπτης μπορεί να δει έργα μεγάλων ζωγράφων που δεν έχει καν ακούσει. Στο μουσείο υπήρχαν επίσης και έργα καλών ιμπρεσιονιστών. Εντυπωσιακό όμως αξιοθέατο της πόλης ήταν και η εκκλησία απ' όπου έφυγαν οι πρώτοι άποικοι (*pioneers*) που έφθασαν στην Αμερική.

Ενδιαφέρον όμως είχε και το 800 ετών κάστρο Λεβενστάϊν (Loewenstern), το Ντόρντρεχτ (Dordrecht) γιατί από αυτόν τον σταθμό πήρα το τρένο και τις τρεις φορές που πήγα στο Τίλμπουργκ, αλλά και το δημαρχείο στη Γκούντα που χτίστηκε το 1609.

Επιβιβαστήκαμε σε λεωφορείο για να πάμε στην Μπριγκ (Brugge στα γαλλικά ή Brugge στα φλαμανδικά), μια πόλη με πολλά κανάλια, πάνω από εκατό χαριτωμένα αξιοθέατα και έναν ακόμη εντυπωσιακό καθεδρικό ναό. Ήταν επίσης και καιρός να συνεχίσουμε τη διαμονή μας σε ένα άνετο και όμορφο ξενοδοχείο, μια αισθητή αλλαγή από την μικρή μας καμπίνα στο ποταμόπλοιο.

Τελικά φθάσαμε στις Βρυξέλλες. Το Μουσείο Καλών Τεχνών της πόλης είναι φορτωμένο με ταπετσαρίες Γκομπλέν. Η Μεγάλη Πλατεία, (*Grand Place*) που περιλαμβάνει την κεντρική πλατεία με τα πολλά μαγαζάκια-σοκολατερί, το Μουσείο και το Δημαρχείο, χτίστηκαν από συντεχνίες της αναγέννησης και χαρακτηρίζεται από μια μαγευτική αρχιτεκτονική ομορφιά. Όσο για το φαγητό, κατά κάποιο τρόπο η Γαλλική κουζίνα είναι καλύτερη στο Βέλγιο από ότι στην ίδια τη Γαλλία.

Μετά από αυτό το ταξίδι μας, η Πόλα έφυγε για τη Βιέννη και γιόρτασε τα 75της γενέθλια με τριάντα συγγενείς και εγώ έφυγα για το Μπαϊρόιτ (Bayreuth).

Το Σεμινάριο στο Μπαϊρόιτ

Οι δύο εβδομάδες στο Μπαϊρόιτ αποτελούν μια μοναδική εμπειρία για όσους ενδιαφέρονται για την πνευματική ζωή του 19ου αιώνα, τις τέχνες, αλλά κυρίως την όπερα. Εγώ θα περιγράψω τις δικές μου δύο εβδομάδες και την εμπειρία συμμετοχής μου σε ένα σεμινάριο που διοργάνωσαν δυο μουσικολόγοι από το Πανεπιστήμιο του Ιλινόις, ο Μπιλ Κάϊντερμαν (Bill Kinderman) και η Κάθριν Σάγιερ (Katherine Syer)- Κάϊντερμαν. Η δομή του σεμιναρίου είχε τρεις ενότητες. Αρχικά, υπήρχε εκτενής συζήτηση και ανάλυση κάθε όπερας του Βάγκνερ για μια ή δύο μέρες, ακολουθούσε η παρακολούθηση της όπερας και τέλος υπήρχε συζήτηση μισής μέρας

για τις εντυπώσεις μας μετά την παρακολούθηση. Ακούσαμε τμήματα της όπερας από ταινίες, παρακολουθήσαμε βίντεο από προηγούμενες παραστάσεις και οι Κάϊντερμαν έκαναν παρατηρήσεις για τα κίνητρα, το θέμα, το γεγονός, τα στυλ, τις προηγούμενες παραστάσεις, το ποιος είναι ποιος στην όπερα κλπ.

Είχαμε το ιδιαίτερο προνόμιο να μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε πέντε όπερες επειδή η ζήτηση των εισιτηρίων είναι τόσο μεγάλη και καλύπτεται μόλις το 14% με το δε κόστος του κάθε εισιτηρίου στο διαδίκτυο να είναι και 2,300 δολάρια! Επειδή το πρόγραμμά μας ήταν εκπαιδευτικό, οι Κάϊντερμαν είχαν διασφαλίσει μια ειδική έκπτωση στην τιμή.

Πρέπει να παραδεχθώ ότι το σεμινάριο ήταν πολύ πιο ανώτερο από το γνωστικό μου επίπεδο. Δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί η Κάθριν χαρακτήρισε ιδιοφυΐα τον Βάγκνερ επειδή χρησιμοποίησε εδώ *A flat* και εκεί *B sharp*. Οι περισσότεροι από τους 18 συμμετέχοντες είχαν διδακτορικό στον τομέα της μουσικολογίας και ήταν απίστευτα ταλαντούχοι. Για παράδειγμα, ένας από αυτούς όχι μόνο δημιούργησε ένα πολύ καλό ποίημα βασισμένο στην όπερα της προηγούμενης βραδιάς, αλλά και μας παρουσίασε σε μια δίωρη συζήτηση τη διδακτορική του διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Το θέμα της διατριβής ανέπτυξε ότι η Τρίτη Πράξη στην όπερα Τριστάνος και Ιζόλδη ήταν πολύ στενά συνδεδεμένη με τη μουσική στον κύκλο ποιημάτων Βεξεντόκ Λήντερ (*Wesendonk Lieder*). Αυτό που για μένα δεν απαιτούσε δύο ώρες συζήτησης, ενθουσίασε τόσο κάποιους από τους συμμετέχοντες ώστε να καθυστερήσει και το γεύμα μας. Ένα από τα άτομα στο πρόγραμμα ήταν η Φενγκ Σιου Λη (*Feng-Shu Lee*), μια κυρία από την Ταϊβάν που είχε έρθει πριν 9 χρόνια στις ΗΠΑ, με Μεταπτυχιακό στο βιολί από το Ωδείο της Νέας Αγγλίας (*New England Conservatory of Music*) και ένα δεύτερο Μάστερ στη μουσικολογία. Επιπλέον, ήταν υποψηφία διδάκτωρ Μουσικολογίας

στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο και στο Μπαϊρόιτ ερευνούσε τα εκεί αρχεία του Βάγκνερ.

Αλλά και οι άλλοι συμμετέχοντες που δεν ήταν μουσικολόγοι, γνώριζαν πολύ περισσότερα για τον Βάγκνερ από ότι εγώ. Ένας δικηγόρος από το Όρεγκον, αυτοδίδακτος στη θεωρία της μουσικής, είχε διαβάσει το πάνω από 2000 σελίδες ημερολόγιο της Κόζιμα, συζύγου του Βάγκνερ και κόρης του Λιστ, που του επέτρεπε να σχολιάσει την πιτυρίδα του Βάγκνερ (ακούστηκε ότι ήταν σε πιο μεγάλο βαθμό από τη δική μου) αλλά και τη συχνότητα αυνανισμού του Νίτσε (που ισχυρίζεται ότι της το είχε πει!). Μας ανέφερε ότι τα ημερολόγια ήταν τόσο συναρπαστικά που δεν μπορούσε να τα αφήσει χωρίς να φθάσει στο τέλος τους. Ένας άλλος από τους συμμετέχοντες, φυσικός από την Καλιφόρνια, ισχυρίστηκε ότι είχε δει την όπερα Πάρσιφαλ πάνω από 40 φορές και ότι η εκτέλεση στο Μπαϊρόιτ ήταν η χειρότερη που είχε δει! Υπήρχαν και δύο σύζυγοι στο δικό μου, το «ουδεμία εμπειρία», γνωστικό επίπεδο, αλλά στο σύνολό του το σεμινάριο ήταν ιδιαίτερα περίπλοκο και εκλεπτυσμένο.

Άκουγα εκφράσεις του τύπου «αυτό είναι όπως η τελευταία πράξη στην εκτέλεση του Ντον Τζιοβάνι το 1982 στο Βερολίνο, όταν ο ιπότης, ο Κομμεντατόρε (*Commendatore*), ήταν ένα μεγάλο σκιάχτρο που πήρε τον Ντον στην κόλαση», «σε είκοσι δευτερόλεπτα έρχεται άλλη θεματική ενότητα», «αυτό ήταν όπως στο Γάμο του Φιγκαρό στην εκτέλεση του 1976», «αυτό πηγάζει από την Ενάτη του Μπετόβεν», «ο Βάγκνερ το 1862 σε ένα δοκίμιο εξηγεί ότι δεν πρέπει να υπάρχουν δυσαρμονίες στο Πρελούδιο. Θεωρεί ότι πρέπει να περιμένουμε μέχρι να υπάρξουν λόγια για να εντάξουμε τυχόν ασυμφωνίες», «αυτό το θέμα το έκλεψε από τον πεθερό του το Λιστ». Επιπλέον, υπήρχε κάθε είδος ευφυολογήματος όπως «το όραμα είναι πιο «αληθινό» από την πραγματικότητα», «Τέχνη είναι η πραγματικότητα και παραπάνω».

Οι συζητήσεις μας είχαν μεγάλη ελευθερία, σαν να ζωγραφίζαμε σε ένα μεγάλο καμβά, και οι Κάιντερμαν είχαν εκπληκτική γνώση για τα μουσικά δρώμενα του 19ου αιώνα. Ο Βάγκνερ ήταν στο επίκεντρο των Ευρωπαίων διανοουμένων αριστοκρατών της δεκαετίας του 1870, με πολλά βιβλία να έχουν γραφτεί γι' αυτόν αλλά και για κάθε μία από τις όπερές του. Μεταξύ άλλων έχουν γράψει γιαυτόν οι Θήοντορ Αντόρνο, Σαρλ Μπωντλαίρ, Τόμας Μαν, Έρνστ Νιούμαν, Μπέρναρντ Σω, αλλά και ο ίδιος είχε σχέσεις με σημαντικούς φιλοσόφους όπως το Νίτσε. Το πνευματικό έργο του Βάγκνερ είναι τεράστιο και περιλαμβάνει ακόμη και ένα περιοδικό (*Wagnerspectrum*) στα Αγγλικά και τα Γερμανικά. Ο Βάγκνερ ήταν τόσο διάσημος που το 1876, η κυβέρνηση των ΗΠΑ του ζήτησε την παραγωγή ενός έργου για τον εορτασμό των 100 ετών της χώρας. Ο Βάγκνερ ζήτησε, και πήρε, την αμοιβή 5,000 δολαρίων, ένα ποσό που θεωρούσε ότι θα ήταν μια εξωφρενικά υψηλή αμοιβή! Αυτό το κομμάτι περιέχεται τώρα στον Πάρσιφαλ, όταν οι λουλουδοκόρες προσπαθούν να τον αποπλανήσουν.

Οι Μότσαρτ, Μέντελσον, Μπετόβεν και Βάγκνερ ήταν συγγενείς ψυχές. Όλοι τους δούλευαν μουσικές ιδέες σ' ένα χαρτί και τις έβαζαν στο ράφι μέχρι να βρεθεί η κατάλληλη στιγμή για να τις ενσωματώσουν σε κάποια σονάτα ή όπερα. Ο Μότσαρτ μπορεί να δημιούργησε μόλις το προηγούμενο βράδυ το προοίμιο, το *overture* του Ντον Τζοβάνι, αλλά είχε ένα σωρό ιδέες σε κομματάκια χαρτιού που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει. Είχε αρχίσει πολλές σονάτες

και κονσέρτα που ενώ ποτέ δεν τελείωσε, κατά καιρούς
 Όπερα Μπαϊρόιτ Πηγή wikipedia commons

ους. Ο Μπετόβεν εργαζόταν πολύ σκληρά, αργά και μεθοδικά αν και υπήρξαν φορές που ήταν τόσο γρήγορος όσο ο Μότσαρτ. Ο Βάγκνερ έγραφε πρώτα το λιμπρέτο και μετά τη μουσική. Για να γράψει όμως το λιμπρέτο ερευνούσε κάθε είδος επιστημονικής πηγής, από τα αρχαία ελληνικά κείμενα, τους Σκανδιναβικούς μύθους την Ιστορία του Μεσαίωνα. Μελετούσε φιλοσοφία και ιδιαίτερα τον Σοπενχάουερ. Είχε διαβάσει τέσσερις

φορές το έργο «Ο Κόσμος ως Βούληση και ως Παράσταση (*The will*)». Για να παρουσιάσει τις όπερές του στο ευρύ κοινό τις αναδομούσε δημιουργώντας έργα για πιάνο. Αναθεωρούσε συνεχώς κάθε έργο του και μάλιστα, για να ολοκληρώσει κάποιες όπερες χρειάστηκε τριάντα χρόνια! Είχε πολύ υλικό για όπερες που ποτέ δεν παρουσιάστηκαν σε κοινό (όπως η *Die Ziegler*, μια βουδιστική όπερα). Όταν δημιουργούσε ένα κομμάτι για πρώτη φορά, το έπαιζε στο πιάνο για να το ακούσει η

σύζυγός του Κόζιμα και να του το σχολιάσει, και έτσι να το αναθεωρήσει. Έβαζε φίλους, και όχι μόνο, να αντιγράψουν, να δανειστούν τη μουσική του. Ακόμη και ο Γιόχαν Μπραμς αντέγραψε τμήματα από τον Τανχόϋζερ (*Tannhäuser*). Ένα μέρος του υλικού του Μπετόβεν ήταν καλά οργανωμένο, αλλά στη συνέχεια διασκορπίστηκε σε δημοπρασίες, όταν ο κόσμος ήθελε ένα «κομμάτι του Δημιουργού». (Επί τη ευκαιρία αυτό είναι η μαγεία. Όπως ανέφερε ο Σερ Τζωρτζ Φρέιζερ (*Sir George Frazer*), αυτό που

χαρακτηρίζει τη μαγεία, είναι μια σχέση επαφής (*contact*) και ομοιότητας (*similarity*) γιατί αν κάποιος αγγίζει τον Δημιουργό, κατ' επέκταση θα πάρει και κάτι από το μεγαλείο του).

Το έργο του Βάγκνερ παρουσιάζει μεγάλη πολυπλοκότητα, και για να γίνει η σωστή εκτίμηση απαιτείται μεγάλη προετοιμασία, όπως οι κοινοί θνητοί που βλέπουν μόνο ένα χάρτη της πόλης, ενώ αυτοί που γνωρίζουν βλέπουν και την αρχιτεκτονική του κάθε κτιρίου. Τα θέματά του αναπτύσσονται στις αντιθέσεις, όπως Χριστιανισμός και Παγανισμός, Ψευδαίσθηση και Πραγματικότητα, Μεσαιωνική σκέψη και Δεισδαιμονία, Καλό (Αμφχόρτας) και Κακό (Κλίνγκσορ), αισθητική και ακαλαισθησία, έλλειψη αισθητικής. Η λαχτάρα (*Sehnsucht*) εμφανίζεται στον Ιπτάμενο Ολλανδό, στον Πάρσιφαλ και τον Τανχόϋζερ όταν αυτός και η Ελίζαμπεθ λαχταρούν, σε διαφορετικά σημεία, τον πύργο του Βάρτμπουργκ (*Wartburg*) ή το λόφο της Αφροδίτης (*Venusberg*). Τα θέματα μετασχηματίζονται στα αντίθετά τους και στη συνέχεια επιστρέφουν στο αρχικό τους νόημα. Τα κλειδιά έχουν επιλεχθεί τόσο προσεκτικά, ώστε ο θεατής να καταλαβαίνει τα δρώμενα παρατηρώντας τα κλειδιά (π.χ., όταν η Ζέντα και ο Έρικ, στον Ιπτάμενο Ολλανδό χρησιμοποιούν διαφορετικά κλειδιά που μας δείχνουν ότι η Ζέντα δεν σκοπεύει να τον παντρευτεί). Υπάρχει μια διαλεκτική συμπεριφορά της τονικότητας. Τα θέματα επαναλαμβάνονται, έτσι ώστε το κοινό να μπορέσει να καταλάβει. Τα κίνητρα ενσωματώνονται σε υψηλότερα κίνητρα κάτι που απαιτεί χρόνο.

Πριν συζητήσουμε τις όπερες, θα αναφερθώ για λίγο στο Μπαϊρόιτ. Χωρίς αμφιβολία πολλοί Γερμανοί περνούν εδώ τις διακοπές τους. Οι αποστάσεις είναι σχετικά μικρές και κάποιος τα καταφέρει μια χαρά περπατώντας και μόνο. Η ίδια η πόλη είναι όμορφη, με τεράστια πάρκα, παλάτια, μια παλαιότερη όπερα (με την σκηνή της να έχει βάθος 23 μέτρα), σιντριβάνια, λουλούδια. Όταν ένας από τους συμμετέχοντες στο σεμινάριο ξέχασε τη φωτογραφική

του μηχανή σε ένα ταξί, ο ταξιτζής τον εντόπισε στη δεύτερη πράξη της όπερας, επέστρεψε την μηχανή και δεν δέχθηκε καν μια αμοιβή! Αδιαμφισβήτητα, αυτό είναι το είδος μιας περιοχής κατάλληλης για ανέμελες διακοπές!

Η πανσιόν μου, *Zum Edlen Hirschen* (Το ευγενές ελάφι) ήταν πέντε λεπτά μακριά από ένα ιταλικό εστιατόριο με εξαιρετικά λαζάνια, επτά από ένα τουρκικό και έντεκα λεπτά από ένα ελληνικό εστιατόριο με εξαιρετικό μουσακά και παπουτσάκια. Έπιασα φιλίες με τον κ. Διαμαντόπουλο που με κέρασε καφέ και κρασί, μια πολύ εκλεπτυσμένη ρετσίνα. Όσο για την ίδια την πανσιόν, είχε όλα αυτά που χρειαζόμουν. Δηλαδή είχε ένα εξαιρετικό πρωινό με αυγά, γιαούρτι, φρέσκα ψωμάκια, κλπ., και ξεκάθαρο σήμα του ραδιοσταθμού κλασσικής μουσικής *Bayerische Rundfunk* για το ραδιοφωνάκι μου, με άριστα προγράμματα από το Σάλτσμπουργκ και άλλα φεστιβάλ. Άκουσα για τρεις ώρες μια υπέροχη Τραβιάτα με τη Βιολέττα της να έχει μια θαυμάσια φωνή.

Εκτός από τις όπερες του Βάγκνερ υπήρχαν και ρεσιτάλ. Ο Μπιλ Κάιντερμαν έδωσε ένα ρεσιτάλ με σονάτες του Μπετόβεν στο σαλόνι, στο ροκοκό παλάτι των κατασκευαστών πιάνο Στάινγκρεμπερ (*Steingraber*), που μεταξύ άλλων πουλούσαν πιάνο στο Λιστ και τον Φίσερ Ντισκάου (*Fischer-Dieskau*). Το ρεσιτάλ μπορεί να ήταν του επιπέδου να θέλει κάποιος να δείξει την άμμο στους Άραβες, αλλά το γερμανικό κοινό το εκτίμησε. Άκουσα επίσης ένα ρεσιτάλ στη βίλα του Βάγκνερ, την Βανφρίεντ (*Wahnfried*, την «ελευθερία από την τρέλα»), με ένα Γερμανό πιανίστα που όχι μόνο έμοιαζε, αλλά είχε και τις κινήσεις του Ρούντολφ Σέρκιν (*Rudolf Serkin*).

Το Μπαϊρόιτ είναι η πόλη που σου επιτρέπει να βυθιστείς απολύτως σε οτιδήποτε έχει σχέση με τον Βάγκνερ. Παντού υπάρχουν αγάλματα του Βάγκνερ, αλλά ένα κοντά στο κτίριο της Όπερας το

Φεστσιπτελχάουζ (*Festspielhaus*) δεν έχει καν επιγραφή, σαν ο γλύπτης να έλεγε: «Αν δεν γνωρίζετε ποιος είναι αυτός, τότε δεν ανήκετε εδώ.» Στο κεντρικό βιβλιοπωλείο, για παράδειγμα, έχουν μια μεγάλη οθόνη που προβάλλει βίντεο από τις όπερές του και άνετα μπορείς να μείνεις εκεί ολόκληρη τη μέρα. Το σπίτι του, το Βανφρίεντ, τώρα λειτουργεί ως μουσείο. Επειδή είχα μάθει ότι διάβαζε και στα γαλλικά, διερεύνησα τη βιβλιοθήκη του και πράγματι βρήκα εκεί τα Άπαντα του Βολταίρου και του Μοντεσκιέ. Ο Βάγκνερ ήταν προϊόν του Διαφωτισμού, και αυτό στα μάτια μου τον έκανε μαγευτικό. Στο Βανφρίεντ προβάλλουν βίντεο από τις προηγούμενες παραγωγές, ενώ υπάρχει μια ηλεκτρονική βάση πληροφοριών σχετικά με την κάθε παράσταση για όλες τις όπερες από το 1951 μέχρι σήμερα. Έτσι με το πάτημα ενός κουμπιού μπορείς να δεις ποιος τραγούδησε τι και πότε, αλλά και να δεις το πρόσωπο και το κοστούμι! Στο μουσείο υπάρχουν πίνακες από προηγούμενες παραστάσεις και φωτογραφίες όλων εκείνων που ήταν σημαντικοί στη ζωή του Βάγκνερ, όπως η Ματίλντα Βέξεντοκ, με την οποία ήταν ερωτευμένος κατά τη διάρκεια του πρώτου γάμου του και η οποία έγραψε τα ποιήματα των τραγουδιών Βέξεντοκ. Η Ματίλντα έπεισε το σύζυγό της να δανείσει χρήματα στον Βάγκνερ, και να τον αφήσει να μείνει σε μια από τις βίλες τους σε λίμνη στην Ελβετία.

Απέναντι από το σπίτι του Βάγκνερ είναι το σπίτι όπου πέθανε ο Λιστ και το μουσείο του Λιστ. Το μουσείο έχει διαμορφωθεί σε τέσσερεις ενότητες που παρουσιάζονται σε διαφορετικές αίθουσες. Στην πρώτη αίθουσα, η νεανική του περίοδος έχει εικόνες από τους δασκάλους του, Τζέρνυ (*Czerny*) και Σαλιέρι (*Salieri*). Στη δεύτερη απεικονίζεται η συνεργασία του με τον Σοπέν και οι κοινές συναυλίες τους στο Παρίσι. Στην τρίτη παρουσιάζεται η σχέση του Λίστ με τον Σούμπερτ και τον Βάγκνερ. Σε αυτή την αίθουσα υπάρχει και το πιάνο που είχαν δωρίσει στο Βάγκνερ, και στη συνέχεια ο Βάγκνερ έδωσε στο Λιστ. Τέλος, στην τέταρτη παρουσιάζονται οι μαθητές και τα

παιδιά του Λιστ συμπεριλαμβανομένης και της Κόζιμα Βάγκνερ που τον φρόντισε όταν σε ηλικία 75 ετών έπαθε ένα βαρύ κρυστάλλωμα που δυστυχώς χειροτέρεψε και ο Λιστ έχασε από αυτό τη ζωή του. Ο επισκέπτης μπορεί να δει σε φωτογραφίες της δεκαετίας του 1830 τις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης, αλλά και τα προγράμματα που έπαιξε. Για παράδειγμα στο Σεν Γκάλεν στο 1^ο μέρος παρουσίασε δικά του έργα και στο 2^ο μέρος ο Βάγκνερ διεύθυνε την Ηρωική του Μπετόβεν.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης ακούγεται το πιάνο να παίζει και βλέπεις τις φωτογραφίες ανθρώπων που συνάντησε, όπως το διάσημο βιολονίστα Γιοακίμ (*Joakim*), το Μπραμς, τον Γκρίεγκ, τον Λαμαρτέν, τον Μπερλιόζ. Υπάρχουν επίσης φωτογραφίες από μια εσπερίδα στο σπίτι του Λίστ, παίζοντας με φίλους που έχουμε αναφέρει, καθώς και με τους μαθητές του, πολλοί από τους οποίους ήταν γόνοι της αριστοκρατικής κοινωνίας. Οι πολλές φωτογραφίες του δείχνουν ένα χαριτωμένο αγοράκι που στη συνέχεια έγινε ένας κομψός τζέντλεμαν, και τελικά έγινε ένα γεροντάκι με πολλά άσπρα μαλλιά. Υπάρχουν επίσης δείγματα από επιστολές που έλαβε αλλά και που έστειλε σε διάσημους της εποχής, στην πρωτότυπη μορφή τους.

Πριν παρακολουθήσω κάθε όπερα αγωνιζόμουν με το λιμπρέτο του Βάγκνερ, αλλά αφού διάβασα τα λιμπρέτο για πέντε όπερες, τα γερμανικά μου έγιναν καλύτερα από ποτέ. Αυτό όμως μου δημιούργησε ένα άλλο πρόβλημα αφού πλέον γνώριζα τι ήθελε ο Βάγκνερ, ακόμη και αν δεν υπήρχε πάντα στην παράσταση. Για παράδειγμα, στον Ιπτάμενο Ολλανδό αναφέρει ότι πάνω από το μισό της σκηνής θα πρέπει να έχει μπλε νερό. Δεν υπήρχε όμως νερό και δεν υπήρχε τίποτα μπλε. Αντί για το νερό, διάφορα ομοιώματα πλοίων κατεβαίνουν από τον ουρανό και ο θεατής πρέπει να χρησιμοποιήσει τη φαντασία του για τα υπόλοιπα. Στο Μπαϊρόιτ

συνεχώς προσπαθούν να δημιουργήσουν κάτι πρωτότυπο, γιατί το ίδιο κοινό επιστρέφει κάθε χρόνο.

Η Όπερα του Μπαϊρόιτ, το Φεστιπιελχάουζ, σχεδιάστηκε από τον ίδιο τον Βάγκνερ που χρησιμοποίησε ως μοντέλο το θέατρο των Δελφών. Τοποθέτησε την ορχήστρα κάτω από τη σκηνή, ώστε ο ήχος να βγαίνει διακριτικά και να μην καλύπτει τις φωνές αυτών που τραγουδούν. Η διάταξη αυτή όμως δεν χαροποίησε όλους τους διευθυντές ορχήστρας. Όταν κάποια φορά ο Σόλτι (Solti) διεύθυνε εκεί, έκρινε ότι έπρεπε και επομένως αφαίρεσε ένα διαχωριστικό, με αποτέλεσμα να δεχθεί αυστηρότατη κριτική. Βέβαια ούτε και ξαναήρθε στο Μπαϊρόιτ. Οι πρόβες για την κάθε όπερα είναι πολλές και είναι περισσότερες από οπουδήποτε αλλού. Από τώρα κάνουν οντισιόν και πρόβες για το Δαχτυλίδι του Νίμπελουνγκ (*Der Ring des Nibelungen*, τις παραστάσεις της επόμενης χρονιάς. Ένας από τους διαγωνιζόμενους που έμενε στην ίδια πανσιόν με μένα, ήταν Κινέζος και ήθελε να τραγουδήσει το ρόλο του Μάστερ τραγουδιστή Χανς Σαξ (Hans Sachs, Meistersinger). Θεωρώ ότι θα ήταν υπέροχο αν μπορούσαν να επιλέξουν ένα Κινέζο σε αυτό το ρόλο. Όλοι οι καλλιτέχνες αμείβονται με βάση το ρόλο, και όχι με βάση τη φήμη τους. Επομένως, αφού η αμοιβή ενός διάσημου τραγουδιστή είναι πολύ χαμηλότερη στο Μπαϊρόιτ, σε σχέση για παράδειγμα με τη Νέα Υόρκη, και οι πρόβες είναι περισσότερο χρονοβόρες, σπάνια θα μπορέσει κάποιος να δει ονόματα που εμφανίζονται σε μεγάλους Οργανισμούς Όπερας στην Αμερική. Παρ' όλα αυτά, το τελικό αποτέλεσμα είναι γενικά στο επίπεδο των καλύτερων λυρικών θεάτρων, και μόνο η παράσταση του Ιπτάμενου Ολλανδού δεν ήταν τόσο καλή όσο εκείνη που είχα παρακολουθήσει στο Σαν Ντιέγκο.

Όσοι έρχονται στο Φεστιπιελχάουζ με αυτοκίνητο πρέπει να φτάσουν πολύ πριν τις 3 το απόγευμα για να βρουν μια θέση παρκινγκ. Η παράσταση αρχίζει στις 4 το απόγευμα και τελειώνει

γύρω στις 10 το βράδυ. Υπάρχουν διαλείμματα της μίας ώρας, στα οποία κάποιοι γευματίζουν. Εγώ πήρα ένα εξαιρετικό ιταλικό παγωτό, με κόστος 2 δολάρια, σε αντίθεση με το εκλεπτυσμένο πλήθος που έπινε σαμπάνια με κόστος 11 δολάρια το ποτήρι. Όμως, όπως θα έλεγε και ο Αίσωπος «Έτσι κι αλλιώς, δεν μου αρέσει η σαμπάνια». Δεκαπέντε λεπτά πριν από την έναρξη της παράστασης, επτά σαλπικτές παρουσιάζουν ένα θέμα της όπερας και κάνουν το ίδιο στα δέκα και τα πέντε λεπτά. Ένα περίπου 40% του πλήθους φορούσε επίσημο ένδυμα, μαύρη γραβάτα και φράκο, ένα άλλο 40% φορούσε μαύρο κοστούμι και ένα 20% φορούσε σακάκι και γραβάτα. Σε όλο αυτό το πλήθος έβλεπες εδώ και εκεί κάποιους με μπλουτζήν και κιμονό. Είχε επίσης ενδιαφέρον να παρατηρείς το πλήθος με το επίσημο ένδυμα που έκαναν βόλτα και χαιρετούσαν άλλους κρατώντας το ποτήρι με τη σαμπάνια. Ήταν σαφές ότι αυτό το πλήθος ήταν εκεί για να το δουν οι άλλοι παρά για να παρακολουθήσει την όπερα!

Η πρώτη όπερα που παρακολουθήσαμε ήταν ο Πάρσιφαλ και η μουσική στο κομμάτι όταν το Άγιο Δισκοπότηρο συναντήθηκε με τη Θεία Κοινωνία με πήγε πραγματικά στον Παράδεισο. Η διεύθυνση της Ορχήστρας ήταν από τον ογδοντάχρονο Πιέρ Μπουλέ (Pierre Boulez) που τελικά αυτή ήταν και η τελευταία του παράσταση. Όμως, τα πρωτότυπα σκηνικά ήταν τόσο εξωφρενικά που δεν άρεσαν σε κανέναν από εμάς. Κάποιοι έκλεισαν τα μάτια τους, αλλά γιατί να πληρώσει κάποιος 200 δολάρια και να κλείσει τα μάτια του; Στην Πρώτη Πράξη υπήρχε κάθε είδος γεωμετρικού σχήματος που επέπλεαν σαν νιφάδες χιονιού σε μια θύελλα. Στη Δεύτερη Πράξη ομοιώματα-σκιάχτρα κατέβηκαν από τον ουρανό. Στην Τρίτη Πράξη χρησιμοποιήθηκαν αποσπάσματα από ταινίες και καθώς τραγουδούσαν το «όλα τα πλάσματα» (*alle Kreaturen*) έκαναν προβολή ενός ζωολογικού κήπου με ετερόκλητα ζώα, αλλά και μερικές χαριτωμένες φώκιες. Κάπου υπήρχε και μια φωτογραφία του

Μαρξ. Όταν αναρωτηθήκαμε για το λόγο ύπαρξής της στο σκηνικό, μας απάντησαν ότι, αφού είχε δημοσιευθεί το Κομμουνιστικό Μανιφέστο από το 1848, και αφού ο πυρετός του χρυσού ξεκίνησε στην Καλιφόρνια, αντιπροσώπευε το χρυσό του Ρήνου (Rheingold!) Στην ψυχολογία υπάρχει ένα τεστ για συνειρμούς (remote associations). Αν σε αυτό το τεστ υπήρχε ένα τέτοιο στοιχείο, θα κοβόμουν. Μας είπαν επίσης ότι η παραγωγή λάμβανε υπόψη της στην παράσταση την παγκοσμιοποίηση και την πολυπολιτισμικότητα, αλλά αν δεν μου το είχαν πει, δεν θα το είχα καταλάβει.

Η Όπερα Λόενγκριν (*Lohengrin*), ο γιος του Πάρσιφαλ στο μύθο, ήταν μια παραδοσιακή παράσταση. Την είχα παρακολουθήσει στο Τορόντο πριν από 50 χρόνια, αλλά στο Μπαιρόϊτ η παραγωγή ήταν πολύ καλύτερη με εξαιρετικές φωνές. Το θέμα της πάλης του Χριστιανισμού με τον Παγανισμό, την μαγεία, υπάρχει και σε άλλες όπερες του Βάγκνερ. Οι Ναζί κατηλεύθηκαν αυτή την όπερα υποστηρίζοντας ότι ο Λόενγκριν ήταν ο Χίτλερ που έσωσε την Έλσα όταν την είχαν παγιδεύσει οι εχθροί της, με τον ίδιο τρόπο που ο Χίτλερ έσωσε τη Γερμανία, όταν η Γερμανία παγιδεύτηκε από τους συμμάχους. Φυσικά, οι σύγχρονοι Γερμανοί δεν συμφωνούν με αυτή τη θεωρία.

Ο Ιπτάμενος Ολλανδός (*Fliegende Holländer*) παρουσιάστηκε σε ένα σύνολο και έτσι όλες οι σκηνές χρησιμοποίησαν τα ίδια σκηνικά, ενώ ηλεκτρονικά δημιούργησαν υπέροχα κύματα. Άφησαν να εννοηθεί ότι η Ζέντα είχε το σύνδρομο της Ηλέκτρας με τον πατέρα της, και επομένως η έλξη της για τον Ολλανδό οφειλόταν στο γεγονός ότι ο Ολλανδός έμοιαζε στον πατέρα της. Δεν υπήρχε πουθενά η εικόνα του Ολλανδού και ξαφνικά ένα γιγαντιαίο σκιάχτρο-ομοίωμα ενός καπετάνιου κατέβηκε από τον ουρανό με το κεφάλι προς τα κάτω, και ανέβηκε πάλι στον ουρανό παίρνοντας μαζί του μια κούκλα, ντυμένη σαν τη Ζέντα. Η ερμηνεία που δόθηκε ήταν ότι αυτό

οριοθετούσε το τέλος της παιδικής της ηλικίας. Η παραγωγή έκλεισε με τη Ζέντα να προσπαθεί να περάσει μέσα από έναν τοίχο και παρά τις οδηγίες του Βάγκνερ ούτε πήδηξε στο γκρεμό από κάποιο βράχο ούτε υπήρξε σωτηρία.

Η όπερα Τανχόϋζερ (*Tannhäuser*) ήταν απίστευτα καλή, το είδος της παράστασης που προκαλεί τον θεατή να πει «Δεν θέλω να δω καμία άλλη επειδή καμία άλλη Λυρική σκηνή στον κόσμο δεν θα μπορούσε να κάνει μια καλύτερη παραγωγή». Οι λαμπρές φωνές πλημμύρισαν την αίθουσα, η διεύθυνση της Ορχήστρας έγινε από τον Κρίστιαν Θίλμαν (Christian Thielemann) που χρησιμοποίησε την απολύτως κατάλληλη ένταση στον ήχο, η χορωδία των πάνω από εκατό ατόμων ήταν υπέροχη, τα κοστούμεια ήταν μεσαιωνικά, και οι ενέργειες ήταν απόλυτα συντονισμένες. Από την Ιστορία γνωρίζουμε ότι ο κόσμος του 11ου αιώνα στο Βάρτμπουργκ ήταν οι Ταλιμπάν της περιόδου με το μήνυμα: «Αν δεν συμπεριφερθείς όπως εμείς θεωρούμε ότι πρέπει να πράξεις, θα σε σκοτώσουμε». Ο Τανχόϋζερ πραγματικά πήγε σε έναν άλλο πολιτισμό στο λόφο της Αφροδίτης και ήταν έτοιμοι να τον δολοφονήσουν, αλλά τους σταμάτησε η Ελίζαμπεθ. Τον έστειλαν στη Ρώμη για να πάρει χάρη από τον Πάπα, αλλά ο Πάπας ήταν ανένδοτος (η κριτική του Βάγκνερ) και είπε ότι θα δοθεί χάρη στον Τανχόϋζερ μόνο αν η ποιμαντορική του ράβδος έβγαζε φύλλα και άνθιζε, κάτι που πράγματι έγινε λίγο πριν πεθάνει.

Ο Τριστάνος και η Ιζόλδη (*Tristan und Isolde*) είναι φυσικά μια ιστορία αγάπης, με έναν μυστικιστικό θάνατο (*höchste Lust*). Η παράσταση ήταν ασυνήθιστα καλή. Οι συγκεκριμένοι ρόλοι είναι ίσως οι πιο απαιτητικοί από όλες τις όπερες. Ο πρώτος Τριστάνος στην Πρεμιέρα της Όπερας πέθανε μετά την παράσταση και κατηγόρησαν τον Βάγκνερ ότι είχε συνθέσει μια "εγκληματική όπερα." Φέτος, το ρόλο του Τριστάνου είχε ο Ρόμπερτ Ντιν Σμιθ, ένας Αμερικανός που θεωρείται από τους καλύτερους τενόρους στον

κόσμο, και το ρόλο της Ιζόλδης είχε η Νίνα Στέμμε (Stemme) η σοπράνο με την υπέροχη, δυνατή, καθαρή φωνή. Η ορχήστρα ήταν καλή, αλλά ο μαέστρος (από την Συμφωνική Ορχήστρα της Μινεσότα) επέτρεψε στην ορχήστρα να είναι πάρα πολύ δυνατή και μερικές φορές κάλυπτε τους τραγουδιστές. Τα μοντέρνα σκηνικά εκτιμώ ότι δεν ήταν αποτελεσματικά. Για παράδειγμα στο τραγούδι για την Αγάπη του θανάτου (Liebestod), η Ιζόλδη στάθηκε για να τραγουδήσει και στη συνέχεια ξάπλωσε στο κρεβάτι και τράβηξε πάνω από το πρόσωπό της ένα λευκό σεντόνι. Η παράσταση που είδαμε στο Σικάγο με την Τζέιν Έγκλεν (Jane Eaglen) στο ρόλο της Ιζόλδης δεν ήταν καλύτερη, αφού η πρωταγωνίστρια ήταν τότε υπερβολικά παχουλή που δεν ήταν δυνατόν να φανεί ότι πεθαίνει με χάρη.

Οι συμμετέχοντες στο σεμινάριο είχαν διχογνωμία σχετικά με αυτές τις παραγωγές. Εγώ ήμουν της άποψης ότι το σωστό κριτήριο είναι αν όλες αυτές οι παραγωγές θα ήταν αποδεκτές, αν θα άρεσαν στο Βάγκνερ. Η άλλη άποψη θεωρούσε ότι επειδή είμαστε στον 21^ο αιώνα, απαιτούνται σύγχρονες ερμηνείες. Ανεξάρτητα όμως από το πόσο η παράσταση του Τανχόϋζερ παρέκκλινε από τις οδηγίες του Βάγκνερ, ήταν στο σύνολό της μια εξαιρετική παράσταση. Μπορώ να δεχθώ τις αποκλίσεις από τις οδηγίες, όταν για παράδειγμα δεν εμφανίστηκε ο πύργος του Βάρτμπουργκ γιατί η διεύθυνση της ορχήστρας ήταν εξαιρετική και οι φωνές δυνατές και καθαρές. Σε αντίθεση η όπερα Πάρσιφαλ ήταν εντελώς διαφορετική από τις οδηγίες, με τις άλλες τρεις όπερες που παρακολουθήσαμε να είναι κάπου στη μέση. Παρ'όλα αυτά, στο σύνολό τους, οι παραγωγές στο Μπαϊρόιτ είναι αξέχαστες.

Η ομάδα μας συνάντησε και τον Βόλφγκανγκ Βάγκνερ, τον εγγονό του Βάγκνερ. Κάποιοι τον χαιρέτησαν με χειραψία και μίλησαν μαζί του. Ο πατέρας του ήταν ο ανδρόγυνος Ζίγκφριντ

Βάγκνερ (Η ανδρογυνία αποτελεί ένα σημαντικό θέμα στις όπερες του Βάγκνερ). Η οικογένεια επέμεινε ότι ο Ζίγκφριντ πρέπει να αποκτήσει απογόνους, οπότε παντρεύτηκε την Βίνιφρεντ (Winifred) και σαν καλός γιός παρήγαγε δύο γιους και δύο κόρες. Η Βίνιφρεντ ήταν Αγγλίδα, που με το θάνατο των γονέων της είχε υιοθετηθεί από συγγενείς στο Βερολίνο και ήταν στενή φίλη του Χίτλερ. Ισχυρίστηκε ότι προστάτευσε εβραίους τραγουδιστές, και ότι μάλιστα έβγαλε τρεις από αυτούς από ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ο Χίτλερ επέμεινε ότι η όπερα πρέπει να συνεχιστεί μέχρι το 1942 επειδή ήταν καλό για το ηθικό αν και πολλοί παραπονέθηκαν ότι θα ήταν καλύτερο να δοθούν οι πόροι που απαιτούσε η παράσταση για να καλύψουν ανάγκες στο πολεμικό μέτωπο.

Οι γιοί, Βίλαντ και Βόλφραγκ αποστασιοποιήθηκαν από τον Χίτλερ και διοίκησαν το φεστιβάλ μετά τον πόλεμο και μέχρι τη δεκαετία του 1980 μέχρι το θάνατο της Βίνιφρεντ. Το φεστιβάλ στη Μπαϊρόιτ λειτούργησε σαν οικογενειακή επιχείρηση και σήμερα υπάρχει θέμα με την επιλογή του επόμενου επικεφαλής. Ο Wolf (Wummy), που ήταν στο Ιλλινόις στη δεκαετία του 1960, δεν θεωρείται αρκετά καλός. Φυσικά πολλοί διεκδικούν την ηγεσία, συμπεριλαμβανομένης και μιας εγγονής του Ζίγκφριντ που έχει διδακτορικό στην Μουσικολογία και διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Βαϊμάρης. Υπάρχει και ένα βιβλίο 800 σελίδων του Χάμελ (Hummel) που καταγράφει λεπτομερώς τις βυζαντινές δολοπλοκίες των απογόνων του Βάγκνερ.

Το Σαββατοκύριακο δεν είχαμε σεμινάριο κι έτσι ανέβηκα στο Αϊσенаχ, στον πύργο του Βάρτμπουργκ και στάθηκα στην αίθουσα που ενέπνευσε την άρια της Ελίζαμπεθ (*Πιστή αίθουσα σας χαιρετώ ξανά*, "Dich treue Hall Gruss ich wieder"). Επισκέφθηκα το σπίτι του Μπαχ, στο οποίο πέτυχα μια θαυμάσια συναυλία που χρησιμοποιούσε κάθε όργανο που μπορούσε να παίζει ο ίδιος ο Μπαχ σε κλασικούς τόνους του Μπαχ.

Επιστροφή στη γη

Μετά το σεμινάριο πήγα στη Νυρεμβέργη, εκεί που έγινε η διάσημη δίκη, πρώτη δίκη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρώτη δίκη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Μπορεί κανείς να δει τις ταινίες της δίκης στο Κέντρο με τα Αρχεία της Ναζιστικής περιόδου. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί παρουσιάζει πως κάποιος μπορεί να χρησιμοποιήσει την προπαγάνδα και να αποκτήσει τη στήριξη του κόσμου σε παράφρονες πολιτικές. Η προπαγάνδα του Χίτλερ δημιούργησε αυταπάτες που οδήγησαν στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το μουσείο περιλαμβάνει φωτογραφίες από τον επίσημο φωτογράφο του και ταινίες που είχαν τότε δημιουργηθεί. Σε μια ταινία είχαν εμπλακεί μια ομάδα 170 ατόμων, συμπεριλαμβανομένων 16 εικονοληπτών. Οι μεγάλες εφημερίδες της εποχής (κάτι αντίστοιχο με την σημερινή Le Monde) είχαν ρεπορτάζ με τις ομιλίες του Χίτλερ και έτσι παρατηρείται ότι την περίοδο 1933-1936 ο Χίτλερ μίλησε κυρίως για την «ελευθερία» και την «ειρήνη». Άρα ο Όργουελ έχει δίκιο όταν μας προειδοποίησε να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί με πολιτικούς που χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις (ο Μπους ο νεώτερος αποτελεί βεβαίως ένα διάσημο παράδειγμα της εποχής μας!) Όταν χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις μας χειρίζονται.

Η έμφαση της προπαγάνδας του Χίτλερ ήταν η συλλογικότητα, ο κολεκτιβισμός (*Gemeinschaft*) αντί της ατομικότητας (*Gesellschaft*). Το άτομο έπρεπε να είναι ασήμαντο και ένα με τις μάζες. Το συναίσθημα χρησιμοποιήθηκε για να φέρει το άτομο κοντά στον Χίτλερ και αξιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό η γνωστική απλότητα: "Φύρερ μου είσαι η Γερμανία" "Είμαστε έτοιμοι να ανεβάσουμε τη Γερμανία σε νέες δόξες" "Ένας λαός, ένας Φύρερ, ένα Ράιχ, Γερμανία" Ο Χίτλερ διασφάλιζε ότι η προπαγάνδα του θα φθάσει τις μάζες.

Σκηνοθέτησε ημι-θρησκευτικές τελετές, όπως το μνημόσυνο για τους «μάρτυρες», το πραξικόπημα του 1923 και ο ίδιος ο Χίτλερ έπαιξε το ρόλο του αρχιερέα.

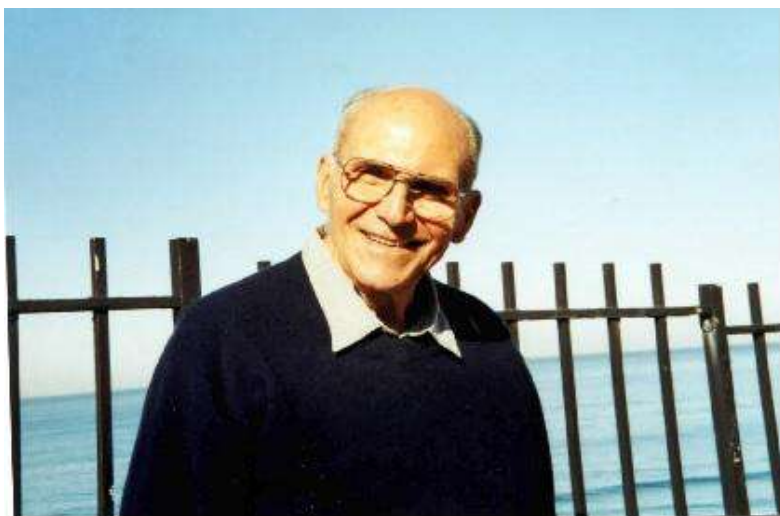
Τα βίντεο από το δικαστήριο ήταν συναρπαστικό. Στην υπεράσπισή τους οι κατηγορούμενοι λειτούργησαν όπως και οι κατηγορούμενοι στο σκάνδαλο της Ένρον και υποστήριξαν ότι ήταν «αθώοι.» Κρύφτηκαν πίσω από τον Χίτλερ που έδωσε όλες τις διαταγές. Ο Γκέρινγκ (Göring) είπε ότι: «Δεν γνώριζα ότι διώκονταν οι Εβραίοι.» για να ρωτηθεί από το δικαστή «Δεν θάπρεπε να γνωρίζεις;» Ο Ρίμπεντροπ (Ribentropp) είπε «Ήμουν τόσο απασχολημένος στο Υπουργείο Εξωτερικών, δεν είχα χρόνο να μάθω για τους Εβραίους.» και ένας άλλος είπε: «Ναι, έγραψα προπαγάνδα κατά των Εβραίων, αλλά ήταν τόσο κακή που δεν μπορώ να πιστέψω ότι κάποιος θα τη διάβαζε.» Αλλά ήταν άνθρωποι. Όταν τους έδειξαν ταινίες για τον τρόπο που είχαν συμπεριφερθεί στους Εβραίους, ορισμένοι είχαν δάκρυα στα μάτια τους. Τρεις από τους κατηγορούμενους, όπως ο Φον Πάππεν (von Pappen) αθωώθηκαν, μια πράξη που ενίσχυσε την αξιοπιστία του δικαστηρίου.

Σε απόσταση 15 λεπτών από αυτό το κέντρο είναι το στάδιο στο οποίο πραγματοποιήθηκαν τα «συλλαλητήρια της ελευθερίας» των Ναζί. Η χωρητικότητα του σταδίου είναι 400.000 άτομα. Το στάδιο που είναι το μεγαλύτερο στον κόσμο, μοιάζει πιο πολύ με διαδρόμους αεροδρομίου παρά με στάδιο. Το μέγεθός του πρέπει να είναι πάνω από ένα χιλιόμετρο, και υπάρχουν χώροι με περιμετρικά καθίσματα και μια εξέδρα για τους επισήμους. Αν κάποιος θέλει, μπορεί όλα αυτά να τα δει, αλλά εγώ δεν είχα χρόνο για την εξέδρα επειδή δεν ήθελα να χάσω το τρένο της επιστροφής στο Μπαϊρόιτ.

Ενώ ήμουν στο Μπαϊρόιτ η Πόλα, που δεν τρελαίνεται και τόσο για τον Βάγκνερ (προτιμά την μουσική μπελκάντο και τον

Βέρνη), πήγε στην Βιέννη για τη συγκέντρωση της οικογένειας στην Αυστρία και τον εορτασμό των 75^{ων} γενεθλίων της. Ο εξαδελφός της Νούσση φρόντισε να συγκεντρωθούν όλα τα εξαδέλφια, πολλά από τα παιδιά τους και τα εγγόνια τους, στο σύνολο 30 άτομα που κάποιοι δεν είχαν ποτέ πριν συναντηθεί. Το γεγονός γιορτάστηκε σε ένα πολύ όμορφο οινοποιείο στα δάση της Βιέννης. Σε τέτοια μέρη ρέει νέο κρασί που συνήθως συνδέεται με ένα αμπελώνα και άφθονο φαγητό με πολλές θερμίδες!

Το Δεκέμβριο πήγαμε όλοι μαζί στο χρονομερίδιό μας στην Κανκούν. Όταν πήγαμε εκεί για πρώτη φορά, η Λουίζα ήταν μόλις 8 χρονών και σήμερα είναι 37 και ήρθε με τα δυο της αγόρια. Η Λουίζα και ο Τζιμ εκτιμούν το γεγονός ότι φροντίζουμε τα αγόρια ώστε να έχουν λίγο χρόνο οι δυο τους. Ο Άλεξ, τεσσάρων ετών πλέον, κολύμπησε για πρώτη φορά με φυσητήρα (σνόρκελ) και αντέδρασε ακριβώς όπως τα ψάρια που κυνηγούσε. Από τότε έχει λατρέψει το υγρό στοιχείο

ετών 79

2006

Αυτή τη χρονιά, το συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας έγινε στις Σπέτσες και έδωσα την εναρκτήρια διάλεξη με τίτλο «Από τον Ηρόδοτο στην Διαπολιτισμική Ψυχολογία.»

Σπέτσες 2006

Συμμετείχα στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχολογίας στην Αθήνα στο οποίο έγινε και ένα συμπόσιο για τα ογδοηκοστά μου γενέθλια. Οι Αδαμόπουλος (Ελλάδα), Μπαγκάτ (Ινδία), Μπαβούκ (Νεπάλ), Γκέλφαντ (ΗΠΑ), και Λιουνγκ (Χονγκ Κονγκ), παρουσίασαν άρθρα που συνέδεαν την τρέχουσα έρευνά τους με τις δικές μου εργασίες στο παρελθόν. Ο Πήτερ Σμιθ (ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Σάσεξ στην Αγγλία) αναγνώρισε αριστοτεχνικά τα κύρια θέματα της καριέρας μου και τα σύνδεσε με ουσιαστικά άρθρα των πρώην φοιτητών μου. Η όλη διαδικασία ήταν ένα είδος μνημόσυνου που όλοι πλέκουν εγκώμια στον μακαρίτη. Εγώ όμως ήμουν πολύ

ζωντανός και αυτή η εκδήλωση ήταν από τα πιο ικανοποιητικά, τα πιο γεμάτα γεγονότα της ζωής μου!

Η Πόλα και εγώ μείναμε μια εβδομάδα στη Λέσβο με την Μούμη και τον Πέπη. Οδηγήσαμε σε όλο το νησί απολαμβάνοντας τις υπέροχες τοποθεσίες του και είδαμε και το απολιθωμένο δάσος. Η Βάσω Βασιλείου, η συνεργάτης μου σε έρευνες από τη δεκαετία του 1960, κατάφερε να μας εντοπίσει και να μας καλέσει όλους στο σπίτι της που είχε διακοσμήσει στο παραδοσιακό στιλ του 19ου αιώνα. Μας έκανε το τραπέζι σε ένα υπέροχο εστιατόριο, με φρέσκο ψάρι της περιοχής και το τραπέζι μας πάνω στη θάλασσα. Δυστυχώς αυτή ήταν και η τελευταία φορά που θα έβλεπα την παλιά μου συνεργάτιδα, επειδή πέθανε λίγο μετά. Το 2010, όταν βρέθηκα στην Αθήνα δίνοντας μια διάλεξη (βίντεο 6), με συνάντησε μια από τις κόρες της Βάσως και μιλήσαμε λίγο για το τι συνέβαινε με τις αδελφές της.

Κανκούν, 2005. Ο Τζιμ χορεύει με τον Νίκο. Ο τετράχρονος Άλεξ παρατηρεί!

Συμμετείχα σε ένα συνέδριο στο Χονγκ Κονγκ, και βρήκα την ευκαιρία να επισκεφθώ το Μακάο. Το Μακάο έχει απίστευτα πολλά καζίνο. Μερικά από τα καζίνο στεγάζονται σε τεράστια κτίρια και διαφέρουν πολύ από τα ωραία δείγματα του πορτογαλικού αποικισμού, όπως την εκκλησία, μια πλατεία, αλλά και ένα οχυρό με εξαιρετική θέα πάνω από την πόλη. Ωστόσο, αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι το προσδόκιμο ζωής των κατοίκων που υπερβαίνει τα 85 χρόνια και αποτελεί ένα από τα υψηλότερα στατιστικά δείγματα μακροζωίας στον κόσμο. Μήπως αυτό προκύπτει επειδή ζουν σε μια περιοχή που κάποιος μπορεί να δει εκατομμύρια κορόιδα να χάνουν τις περιουσίες τους στα καζίνο;

2007

Στις 16 Απριλίου, μετακομίσαμε από το σπίτι μας, το 1 Λέικ Παρκ, στη Σαμπέιν (1 Lake Park, Champaign, IL 61820), στο διαμέρισμα 2008Α, Ηγκλ Ρίτζ Κόρτ στην Ουρμπάνα (2008Α Eagle Ridge Ct, Urbana, IL 61802). Ήταν πλέον καιρός να μειώσουμε το μέγεθος της κατοικίας μας, να ξεκαθαρίσουμε χαρτιά και βιβλία και να ελαχιστοποιήσουμε τις άσκοπες κινήσεις μας. Το σπίτι στη Λέικ Παρκ ήταν διώροφο και γινόταν όλο και πιο δύσκολο να χρησιμοποιώ τις σκάλες. Έτσι, η μετακίνηση στο διαμέρισμα στην Ουρμπάνα μας έδωσε στον ίδιο όροφο όλα αυτά που χρειαζόμασταν, ενώ δεν ήταν πλέον αναγκαίο να ανησυχώ για την φροντίδα του κήπου ούτε για το φτυάρισμα του χιονιού στους χειμώνες του Ιλλινόις!

Τον Φεβρουάριο έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στο συνέδριο της Εταιρείας Συγκριτικών Ερευνών, στο Σαν Αντόνιο του Τέξας, με τίτλο «Η Αυταπάτη στους διαφορετικούς πολιτισμούς» (*Self-Deception Across Cultures*.) Το ακροατήριο ξέσπασε σε γέλια όταν ανέφερα το βιβλίο του Ρόκιτς (Rokeach), στην οποία τρεις άνθρωποι πιστεύουν ότι είναι ο Χριστός, και ένας από αυτούς λέει

«Μα πως μπορεί να είναι αυτός ο Χριστός, όταν εγώ είμαι ο Χριστός. Είναι τρελός». Στο Σαν Αντόνιο υπάρχει ένας όμορφος δρόμος δίπλα στο ποτάμι, το ριβεργούκ με πολλά ξενοδοχεία και εστιατόρια. Ο χώρος είναι πολύ όμορφος και πραγματικά χάρηκα τους περιπάτους μου εκεί.

Τον Ιούλιο επίσης έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στο συνέδριο της Παναμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας, στην πόλη του Μεξικού, με τίτλο «Η Αυταπάτη στους διαφορετικούς πολιτισμούς» (*Self-Deception Across Cultures*.) Μου φέρθηκαν σαν να ήμουν σταρ, και πολλοί ψυχολόγοι ζήτησαν το αυτόγραφο μου.

Συμμετείχα στο συμπόσιο που διοργάνωσε ο Γιούρι Ντράγκουνς (Juris Draguns,) στο συνέδριο του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στο Σαν Φρανσίσκο. Είχαμε εξαιρετικά γεύματα, συμπεριλαμβανομένου ενός με το Γιούρι. Είχα επίσης πρωινό με τη Μέριλιν Μπρούερ η οποία μας ανακοίνωσε ότι συνταξιοδοτείται και μετακομίζει στην Αυστραλία.

2008

Έδωσα τη διάλεξη στην τελετή εγκαινίων του νέου Κέντρου για τη μελέτη του Νου, του Εγκεφάλου και της Κουλτούρας (*Center for Mind, Brain and Culture*), που ιδρύθηκε στο πανεπιστήμιο Έμορυ (Emory) στην Ατλάντα, κηρύσσοντας ουσιαστικά την έναρξη λειτουργίας του Κέντρου. Η διάλεξη είχε τίτλο Κουλτούρα και Νους (*Culture and Mind*). Μου άρεσε η Ατλάντα και το κέντρο της με τα πολλά, διαφορετικά, σύγχρονα καταστήματα.

Έδωσα επίσης μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας, στο Λος Άντζελες. Η διοργάνωση έγινε από το φίλο μου Πήτερ Καρνεβάλι (Peter Carnevale) και η διάλεξη είχε τίτλο Απλοϊκές αυταπάτες της καθημερινότητας, (*Cognitively Simple Self-Deceptions in Everyday Life*.)

Περάσαμε δύο εβδομάδες στο Μαζατλάν του Μεξικού, μια πόλη με πολύχρωμο, γραφικό κέντρο, εξαιρετικά εστιατόρια, μια πολύ εντυπωσιακή εκκλησία και ένα αξιόλογο μουσείο. Στις εκδρομές μας προς την οροσειρά, τη Σιέρρα, γνωρίσαμε εγκαταλελειμμένες πόλεις παλαιών ορυχείων ασημιού και ένα χωριό των ιθαγενών Χουιτσόλ (Huichol). Οι ιθαγενείς μας υποδέχθηκαν στο χωριό τους, αφού προηγουμένως ένας γέροντας πραγματοποίησε την αναγκαία τελετή καθαρισμού. Οι Χουιτσόλ δημιουργούν όμορφα περίτεχνα έργα με χάντρες και ίσως είναι οι τελευταίοι απόγονοι των Αζτέκων που

κατέφυγαν στα βουνά μετά την επιδρομή των Ισπανών κατακτητών. Δυστυχώς, εξαιτίας του Σιναλόα, του καρτέλ ναρκωτικών οι συνθήκες για τους επισκέπτες είναι ιδιαίτερα επικίνδυνες.

Φέτος πετάξαμε στη Φρανκφούρτη. Μείναμε εκεί για ένα βράδυ, απολαύσαμε ένα υπέροχο ιταλικό γεύμα κοντά στο αεροδρόμιο και την επόμενη μέρα συνεχίσαμε με τρένο στη Βίλακ (Villach), μια ενδιαφέρουσα αυστριακή πόλη με όμορφες γειτονιές, γενέτειρα του Παράκελσου. Ακολούθησε το Μπλεντ, ο αγαπημένος προορισμός για την Πόλα. Με βάση το Μπλεντ κάναμε πολλές εκδρομές, όπως στις Ιουλιανές Άλπεις, το Σκόφιγια Λόκα (Skofija Loka), ένα Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και τη Λίμνη Μποχίνι (Bohinj) με την καλύτερη πέστροφα στον κόσμο (ένα αξέχαστο γεύμα). Στη συνέχεια πήγαμε στην Ελλάδα για να επισκεφθούμε συγγενείς και φίλους, και επιστρέψαμε στην Αυστρία για να επισκεφθούμε και άλλους συγγενείς.

Πετάξαμε στη Βιέννη, είδαμε την Ούρση και συνεχίσαμε με τρένο στο Σάλτσμπουργκ. Μείναμε σ' ένα πανέμορφο ξενοδοχείο που δεν απείχε πολύ από το εμπορικό δρόμο Γκετραϊντσγκάσσε (Getreidegasse), στον οποίο έμενε και ο Μότσαρτ, πήραμε το καφεδάκι μας σε ένα από τα μοντέρνα καφέ και πήγαμε με τον Πέπη να επισκεφθούμε μερικές πολύ παλιές εκκλησίες.

Παρακολούθησα το Διεθνές Συνέδριο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, στη Βρέμη της Γερμανίας. Έχω μια φωτογραφία με τον Κβόκ Λιούνγκ (Kwok Leung) που τότε ήταν ο πρόεδρος της Εταιρείας. Νοιώθω μεγάλη ικανοποίηση να βλέπω τους παλιούς μου φοιτητές να ασχολούνται με αυτά που έκανα εγώ πριν από 30 χρόνια. Στη Βρέμη επισκέφθηκα και το πολύ ενδιαφέρον μουσείο της πόλης, αλλά άρχισε να φαίνεται η ηλικία μου. Για να μεταφέρω τις αποσκευές μου από και προς την φοιτητική εστία του Πανεπιστημίου,

με βοήθησαν συνάδελφοι και κυρίως ο Υπ Ποορτίγκα (Υπε Poortinga).

2008 IACCP, Βρέμη με τον Κβόκ Λιούνγκ πρόεδρο της IACCP

Στο συνέδριο έδωσα μια διάλεξη με θέμα τις Απλοϊκές Αυταπάτες της καθημερινότητας, (*Cognitively Simple Self-Deceptions in Everyday Life.*) Έδωσα επίσης μια συνέντευξη σχετικά με την ιστορία της Εταιρείας. Συμμετείχα σε ένα συμπόσιο για την ιστορία της Εταιρείας με αναδρομή στα προηγούμενα ιστορικά συνέδρια Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας.

2009

Οι ιατρικές μου εξετάσεις εμφάνισαν κολπική μαρμαρυγή, μια κατάσταση καρδιακής αρρυθμίας. Επειδή όμως ίσως προκαλέσει καρδιακή προσβολή ή εγκεφαλικό επεισόδιο μου άρχισαν μια αγωγή με αντιπηκτικά. Ουσιαστικά, τίποτε το ιδιαίτερο, ένα χαπάκι δύο

φορές την ημέρα, αλλά η αραίωση του αίματος μου δημιουργεί πολλές μελανιές. Ακόμη και ένα μικρό χτυπηματάκι μπορεί να προκαλέσει μια μικρή πληγή ή μια μελανιά. Για παράδειγμα, όταν έπιασα το δάχτυλό μου στην πόρτα του πλυντηρίου πιάτων, το νύχι στο δάχτυλό μου είχε μελανιά για μήνες.

Τον Απρίλιο, έδωσα μια διάλεξη στην Ολομέλεια της Ένωσης για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα (Society for Intercultural Education, Training and Research, SIETAR) στο Ραλέι της Βόρειας Καρολίνας. Η Πόλα και εγώ δειπνήσαμε με την Σύνθια Ράντινγκ (Cynthia Radding) και το σύζυγό της Χίκο (Xico). Η Σύνθια ήταν καθηγήτρια στο Ιλλινόις και τώρα έχει έδρα στο εκεί Τμήμα Ιστορίας. Επισκεφθήκαμε και το Πανεπιστήμιο Ντουκ (Duke), που έχει μια ωραία πανεπιστημιούπολη. Αυτό το μήνα είχα επίσης και ένα συμπόσιο στο Τμήμα Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Μίσιγκαν Στέϊτ, στο Ήστ Λάνσινγκ, επίσης μια όμορφη Πανεπιστημιούπολη που γίνεται ακόμη πιο όμορφη με το ποτάμι που τη διασχίζει. Ο πρώην φοιτητής μου στο Ιλλινόις ο Νταν Ίλγκεν (Dan Ilgen) έκανε ένα πάρτι στο σπίτι του, και χάρηκα να τον βλέπω να έχει μια λαμπρή καριέρα.

Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, στο Σικάγο έδωσα μια διάλεξη και στο τοπικό Παράρτημα της SIETAR, αλλά και στο συνέδριο της Ακαδημίας του Μάνατζμεντ (Academy of Management) που με βράβευσε, χαρακτηρίζοντάς με Διαπρεπή μελετητή (Eminent Scholar) στο Διεθνές Management. Στην ειδική τελετή, οι πρώην φοιτητές μου Κβόκ Λιουνγκ (Kwok Leung) με έδρα στο Πανεπιστήμιο της πόλης του Χονγκ Κονγκ, και Κρίς Έαρλυ (Chris Earley), Κοσμήτορας της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο Πυρντού (Purdue), σχολίασαν την καριέρα μου αλλά και τη διάλεξή μου για την αυταπάτη. Ο Κβόκ θεώρησε συναρπαστική την ιδέα της ταξινόμησης των πολιτισμών με βάση τα τέσσερα κριτήρια που έχω αναφέρει.

Τον Αύγουστο, στη Χονολουλού, έδωσα μια διάλεξη στην Ολομέλεια της Διεθνούς Ακαδημίας για τη Διαπολιτισμική Έρευνα (International Academy of Intercultural Research). Έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Χαβάη στη Μανόα και τέλος, το Σεπτέμβριο στην Ουάσιγκτον, συμμετείχα σε μια επιτροπή της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Office of the Director of National Intelligence, πρώην CIA), για να συζητήσουμε διαπολιτισμικούς παράγοντες σχετικούς με την τρομοκρατία.

Βρέμη 2008, IACCP, Ράνταλ (Randall Horton) αποδέκτης του βραβείου Harry and Pola Triandis

Το 2009 πήραμε όλους μαζί μας στην Ελλάδα. Ο Άλεξ που ήταν τώρα 7 ετών κάτι κατάλαβε από το ταξίδι σε αντίθεση με το Νίκο που στα πέντε του χρόνια απλά χαιρόταν που έβλεπε το όνομά του σε τόσα πολλά εστιατόρια και ταβέρνες! Φρόντισα ώστε να συναντήσουν όλους τους συγγενείς, ακόμη και τους

Αγιοβλασσίτηδες στο εστιατόριο Βάρσος. Τα παιδιά συνάντησαν τα ξαδέλφια τους, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών της Έλλης Μπάρρυ (Elly Barry), και περάσαμε καλά. Επισκέφθηκαν την Ακρόπολη και άλλα αξιοθέατα. Όλοι μαζί πήραμε το τουριστικό τραινάκι για τη βόλτα της Αθήνας. Πετάξαμε στην Κέρκυρα, και

συμμετείχαμε στις Λαμπατίνες, το πανηγύρι του Αη Γιάννη στις 21 Ιουνίου, στον Αη Γιάννη. Τα παιδιά περάσανε καλά πηδώντας πάνω από τις παραδοσιακές φωτιές, και τρώγοντας αρνί στη σούβλα. Στη συνέχεια πήγαμε στην Κασσιόπη, νοικιάσαμε ένα πολύ ωραίο μέρος για μια εβδομάδα και χαρήκαμε το κολύμπι, ιδιαίτερα στην παραλία του Άγιου Σπυρίδωνα. Κάποια στιγμή χτύπησα το χέρι μου στην άκρη του αυτοκινήτου, και αναστατώθηκαν όλοι προσπαθώντας να σταματήσουν το αίμα. Είναι ατυχές ότι η αγωγή με τα αντιπηκτικά που παίρνω για να αποφύγω μια καρδιακή προσβολή, μετατρέπει ένα μικρό τραυματισμό σε μείζον πρόβλημα. Ευτυχώς το διπλανό εστιατόριο μας έδωσε πάγο και επιδέσμους και μπορέσαμε να απολαύσουμε ένα νοστιμότατο γεύμα με ψάρια.

Στα απρόοπτα, είναι και το λάστιχο που έπαθε το αυτοκίνητο που είχαμε νοικιάσει από τη Χέρτζ. Εγώ μετέφραζα το εγχειρίδιο του αυτοκινήτου από τα ελληνικά στα αγγλικά και ο Τζιμ προσπαθούσε και τελικά άλλαξε το λάστιχο. Ενώ στις ΗΠΑ η εταιρεία θα έστελνε ένα αυτοκίνητο να αντικαταστήσει αυτό που έπαθε βλάβη, στην Κέρκυρα μας είπαν να αλλάξουμε μόνοι μας το λάστιχο. Μας είπαν να αγοράσουμε εμείς ένα λάστιχο και μάλιστα μας πρότειναν να πάρουμε ένα χρησιμοποιημένο που θα ήταν και πιο φθινό. Πετάξαμε στην Αθήνα, και μείναμε στο ξενοδοχείο Σοφιτέλ (Sofitel) στο αεροδρόμιο. Τα αγόρια ξετρελάθηκαν με το ξενοδοχείο και τις πολυτέλειές του όπως τις ρόμπες μπουρνούζια. Από την Αθήνα πετάξαμε για Βιέννη.

Στη Βιέννη τα παιδιά διασκέδασαν δοκιμάζοντας τη μια παιδική χαρά μετά την άλλη. Αποφάνθηκαν μάλιστα ότι η καλύτερη παιδική χαρά στον κόσμο είναι αυτή στο παλάτι Σενμπρουν (Schoenbrunn)! Τα πήγα στο Σπίτι της Μουσικής (Haus der Musik), ένα τετραώροφο κτίριο με εκθέματα σχετικά με τη μουσική. Ο τελευταίος όροφος εξηγεί τη φυσική του ήχου και τα παιδιά χάρηκαν

να παράγουν ήχους από διάφορα αντικείμενα. Σε ένα άλλο όροφο ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να διευθύνει τη Φιλαρμονική της Βιέννης, στο εμβατήριο Ραντέρσκι (Raderzky) που ακούγεται. Ο Άλεξ ήταν τελικά καλός μαέστρος, ενώ άλλοι που δοκίμασαν και δεν τα κατάφεραν τόσο καλά ντροπιάστηκαν γιατί η ορχήστρα χρησιμοποιεί μια μαγνητοφωνημένη συλλογή από υποτιμητικά σχόλια στα λάθη που γίνονται! Ένας άλλος λόγος για τον οποίο μου αρέσει το Σπίτι της Μουσικής είναι ότι έχει αίθουσες που αναφέρονται στη μουσική των Χάϊντεν, Μότσαρτ, Μπετόβεν και Στράους και σε κάθε αίθουσα υπάρχουν αντικείμενα που ανήκαν σε αυτούς τους διάσημους συνθέτες.

Στη συνέχεια, η Λουίζα και η οικογένειά της έφυγαν για να επιστρέψουν στις ΗΠΑ, ενώ η Πόλα και εγώ πήραμε το τρένο για το Βίλαχ (Villach), μετά με λεωφορείο στην Ιταλία, και τέλος με το τρένο για την Τεργέστη. Μετά από ένα υπέροχο γεύμα σε γαστρονομικό ινστιτούτο στην Τεργέστη, είδαμε το παλάτι Μιραμάρ και τον κήπο του, και στη συνέχεια πήγαμε με το φέρρυ μποτ στο Πιράν της Σλοβενίας, την πατρίδα του συνθέτη Ταρτίνι (Tartini). Για να κολυμπήσεις στο Πιράν ανεβαίνεις μια σκάλα, κάτι που έκανα, αλλά με δυσκολία. Μου ήταν όμως σχεδόν αδύνατο να βγω από το νερό, στο σημείο που η Πόλα φοβήθηκε ότι θα χρειαζόταν βοήθεια από την Πυροσβεστική Υπηρεσία. Εξερευνήσαμε την περιοχή, μια πραγματική μικρογραφία της Βενετίας. Σε κοντινή απόσταση βρίσκεται το Κόπερ, μια γοητευτική παραθαλάσσια πόλη στη θάλασσα. Μείναμε για μια νύχτα στη Λιουμπλιάνα που έχει πλήρως εκμοντερνιστεί και την επόμενη μέρα φύγαμε με το τρένο για το Βελιγράδι.

Συναντηθήκαμε με την εξαδέλφη μας Μπόμπα, και συζητήσαμε με δικηγόρους για την επιστροφή στην Πόλα του πατρικού της σπιτιού που είχε κρατικοποιηθεί από τους κομμουνιστές.

Επισκεφθήκαμε το Νόβι Σαντ και το πολύ εντυπωσιακό κάστρο του, στο Πετροβάραζντιν (Petrovarazdin). Ο Μίσα, εξάδελφος της Μπόμπα, μας πήγε βόλτες με το πανάρχαιο αυτοκίνητό του. Αν και είχαμε ένα πολύ ωραίο γεύμα στις όχθες του Δούναβη, μας ενημέρωσαν ότι τα νερά δεν είναι τόσο κατάλληλα για κολύμβηση. Συνιστούν ένα ντους μετά το κολύμπι, γιατί τα νερά του ποταμού είναι βρώμικα από βιομηχανικούς ρύπους. Στη συνέχεια πετάξαμε στη Βιέννη, μείναμε για μια νύχτα στο Eurora , ένα ωραίο ξενοδοχείο στο αεροδρόμιο και την επομένη πετάξαμε για το Ιλλινόις. Σε αντίθεση με τα περισσότερα αεροδρόμια, το αεροδρόμιο της Βιέννης είναι κοντά σε μια όμορφη μικρή πόλη, την Fischamend, που όπως φαίνεται και από το όνομά της υπάρχουν πολλά είδη ψαριών και είναι και διαθέσιμα στα εξαιρετικά εστιατόρια. Τα ξαδέλφια μας Νούσση και Μαίρη Τζέιν οδήγησαν από τη Βιέννη για να μας συναντήσουν και μαζί είχαμε ένα απολαυστικό δείπνο.

Η Μισέλ Γκέλφαντ (Michel Gelfand) βραβεύτηκε από το Πανεπιστήμιο του Μέριλαντ, και πέταξα στην Ουάσινγκτον για να συμμετάσχω στις τελετές. Γνώρισα τους φοιτητές της, ήμουν παρών στην ομιλία της «Ο κόσμος δεν είναι επίπεδος» και συνάντησα τη Δανάη Τριάντη στο Φίλιπς Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Μετά το 2010

Κάρλσμπαντ, Καλιφόρνια

CARLSBAD BY THE SEA

2010

Τον Ιανουάριο έδωσα μια διάλεξη με θέμα Κουλτούρα και Αυταπάτη (*Culture and Self Deception*) στις συναντήσεις του Τομέα 8 (Προσωπικότητα και Κοινωνική Ψυχολογία του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA Div. 8) στο Λας Βέγκας, την πόλη που θεωρώ ένα κακέκτυπο της πραγματικής ζωής. Οι μικροσκοπικές ρεπλικές από χαρακτηριστικά κτίρια και μνημεία του Παρισιού, της Βενετίας, της Ρώμης φαίνονται τόσο ψεύτικες και τόσο κακόγουστες σε σχέση με τα πρωτότυπα που δεν αντέχαμε και φύγαμε μια μέρα νωρίτερα! Επισκεφτήκαμε όμως τους φίλους μας τους Φρανκ (Frankes), που ευτυχώς ζουν μακριά από την λωρίδα, το *strip*, των καζίνο, σε μια όμορφη κοινότητα συνταξιούχων στους λόφους, και φάγαμε μαζί.

Τον Φεβρουάριο κάναμε μια κρουαζιέρα δύο εβδομάδων μέχρι τη διώρυγα του Παναμά. Αναχωρήσαμε από το Σαν Ντιέγκο με πρώτη στάση το Πουέρτο Βαγιάρτα στο Μεξικό. Επειδή είχαμε επισκεφθεί τη συγκεκριμένη πόλη πάρα πολλές φορές, δεν κατεβήκαμε από το πλοίο και απλά πήγαμε για κολύμπι. Η επόμενη στάση μας ήταν το Χουατούλκο (Huatulco), ένα νέο θέρετρο που σύντομα θα ανταγωνίζεται την Κανκούν σαν σημαντικός προορισμός διακοπών. Συμμετείχαμε σε μια περιήγηση με λεωφορείο και είδαμε μερικές ιδιαίτερα προσεγμένες βίλες αλλά και το κέντρο της πόλης με την όμορφη πλατεία του και μια εκκλησία. Η τελευταία μας στάση στο Μεξικό ήταν το Πουέρτο Τσιάπας που μας υποδέχθηκε πανηγυρικά με συγκροτήματα μουσικών. Στην εκδρομή μας στον αρχαιολογικό χώρο της Ιζάπα (Izapa) είδαμε το πρώτα ερείπια των Μάγια που έχουν ανακαλυφθεί μέχρι σήμερα. Επισκεφθήκαμε και το μουσείο στην Ταπάτσιουλα (Tapachula) που έχει αντικείμενα από την πρώτη περίοδο των Μάγια. Η επόμενη στάση μας ήταν στη Γουατεμάλα, στο Πουέρτο Κουετζάλ (Puerto Quetzal) και με

λεωφορείο συνεχίσαμε στην Αντίγκουα, μια σημαντική αποικιακή πόλη της Ισπανίας, με πανεπιστήμιο (το Σαν Κάρλος που ιδρύθηκε το 1520), μοναστήρι, επιβλητικό καθεδρικό ναό και μια υπέροχη πλατεία. Δυστυχώς, πολλά κτίρια έχουν πάθει ζημιές από σεισμούς και δεν έχουν αποκατασταθεί.

Καθώς φεύγαμε από τη Γουατεμάλα ένας μεγάλος σεισμός, έπληξε τη Χιλή, αλλά δεν επηρέασε το σκάφος μας. Αργότερα μάθαμε ότι ο σεισμός είχε μέγεθος 8.8 στην κλίμακα Ρίχτερ και ήταν ο 5ος πιο μεγάλος σεισμός που ποτέ έχει καταγραφεί. Μας ενημέρωσαν ότι πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι γιατί είχε δημιουργηθεί τσουνάμι, αλλά ευτυχώς οι επιπτώσεις σε μας ήταν μια μόνο μεγάλη τρικυμία, ένα φοβερό αγρίεμα του καιρού. Ο καπετάνιος είπε ότι δεν είχε δει ποτέ τόσο μεγάλα κύματα εκτός του ακρωτηρίου της Νότιας Αμερικής στα Στενά του Μαγγελάνου. Στην καμπίνα μας η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Για να μετακινηθούμε από το κρεβάτι στο μπάνιο έπρεπε να στηριζόμαστε στα έπιπλα, αλλά βέβαια κάποιοι επιβάτες έπεσαν. Το αρχικό πρόγραμμά μας περιλάμβανε και μια επίσκεψη στην Πόλη του Παναμά, αλλά έτσι όπως διαμορφώθηκαν οι καιρικές συνθήκες δεν ήταν δυνατόν. Συμβιβαστήκαμε με το να ξυπνήσουμε στις 5 το πρωί και να δούμε τη διώρυγα από άκρη σε άκρη πίνοντας ζεστό καφέ και ακούγοντας μια περιγραφή για το τι βλέπαμε.

Είχαμε διαβάσει το βιβλίο του Ντέιβιντ Μακάλοου (David McCullough) που περιγράφει την κατασκευή της διώρυγας με όλα τα προβλήματα που είχαν οι Γάλλοι, και στη συνέχεια οι Αμερικανοί, προσπαθώντας να ολοκληρώσουν το έργο. Χάθηκαν πολλές ζωές, υπήρξαν πολιτικές μηχανορραφίες για να αποσπαστεί ο Παναμάς από την Κολομβία, με μεγάλη «διπλωματική» στήριξη του Παναμά που ήθελε την ανεξαρτητοποίησή του από κανονιοφόρους σκάφη των ΗΠΑ. Το πέραςμα ήταν αξέχαστο. Χρειάστηκαν 6 ώρες για να το

διασχίσουμε και κάποιος από το πλήρωμα μιλούσε συνεχώς και μας ενημέρωνε για το τι βλέπαμε.

Η επόμενη στάση μας ήταν η Καρταχένια (Cartagena) της Κολομβίας μια γοητευτική, απόλυτα αποικιακή, πόλη. Ένα τμήμα της πόλης είναι εντελώς σύγχρονο με ουρανοξύστες και κομψά καταστήματα, αλλά η παλιά πόλη ήταν γεμάτη από λουλούδια και γοητεία. Τα κτίρια έχουν αναπαλαιωθεί με φροντίδα και δίνουν την πραγματική αίσθηση της ζωής στη Νέα Ισπανία, ενώ το λιμάνι ήταν γεμάτο με κοντέινερ από όλο τον κόσμο. Με λεωφορείο επισκεφθήκαμε ένα μοναστήρι που έχει υπέροχη θέα στην πόλη. Το παλάτι της Ιεράς Εξέτασης είχε πολύ ενδιαφέρον, ενώ το φρούριο του Σαν Φελίπε μας μετέφερε νοερά για λίγο στην Ευρώπη που υπάρχουν τέτοια φρούρια. Η τελευταία στάση μας ήταν στο Φορτ Λοντερντέιλ (Fort Lauderdale) στη Φλόριντα. Πήραμε ένα ταξί από το λιμάνι για να συναντήσουμε την Κιπς και την οικογένειά της, τα ξαδέλφια της Πόλα, και μείναμε μερικές ημέρες σε ένα πολύ ευχάριστο μοτέλ της περιοχής.

Τον Αύγουστο, έδωσα την Κεντρική Ομιλία στις συνεδριάσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), στο Σαν Ντιέγκο, στην Καλιφόρνια. Μετά το Σαν Ντιέγκο πήγαμε όλοι μαζί στην Κόνα στη Χαβάη. Ο Άλεξ και ο Νίκο διασκέδασαν κολυμπώντας με αναπνευστήρα, βούτηξα και εγώ στη θάλασσα αλλά χρειάστηκα βοήθεια για να βγω. Τελικά τα πόδια μου δεν έχουν αρκετή δύναμη για να με στηρίξουν. Επισκεφτήκαμε τα ηφαίστεια του νησιού και τα είδαμε και τη νύχτα που φαινόταν η λάμψη της λάβας. Αξίζει να επισκεφθεί κανείς το νέο εντυπωσιακό Κέντρο Αστρονομίας - Μουσείο επιστημών στο Χίλο, που ανήκει στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης και στελεχώνεται από ένθερμους διδακτορικούς φοιτητές!

Το Δεκέμβριο βρέθηκα στην Αθήνα. Στις 11 Δεκεμβρίου έδωσα μια ομιλία στα ελληνικά, σε συνάντηση της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, με θέμα «*Απαρχές της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας: η αυτοβιογραφία μου*» (βίντεο 6). Κάποιος στο ακροατήριο εντυπωσιάστηκε τόσο πολύ που συζήτησε την ομιλία μου με τη σύζυγό του, τη δημοσιογράφο Χαριτωμένη Βόντα. Αυτή, τηλεφώνησε στο ξενοδοχείο μου το βράδυ πριν φύγω για ΗΠΑ και συζήτησε μαζί μου για να γράψει ένα άρθρο για μένα (*Ένα Ελληνόπουλο που πέτυχε στην Αμερική*) για την κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας Έθνος. Φρόντισε ώστε να φωτογραφηθώ στο Ιλλινόις και οι φωτογραφίες εστάλησαν στην εφημερίδα στην Ελλάδα. Το άρθρο όμως καθυστέρησε. Τελικά δημοσιεύθηκε χρόνια αργότερα, όταν το είχα ήδη ξεχάσει, ενώ ποτέ δεν μου έστειλαν ένα αντίγραφο του άρθρου ή του φύλλου της εφημερίδας.

Μετά την ομιλία μου, η Κατερίνα και ο Τζίμ Γεώργας μου έκαναν το τραπέζι και είχαν καλέσει και άλλους ψυχολόγους. Ήταν πραγματικά μια υπέροχη εκδήλωση, με νοστιμότητα αρνάκι και φανταστικό γλυκό. Εκεί έμαθα ότι οι ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας είχαν προγραμματίσει απεργία την ίδια μέρα με την αναχώρησή μου από την Ελλάδα. Έτσι με αρκετά τηλέφωνα στις αεροπορικές εταιρείες, τελικά κατάφερα να φύγω μια μέρα πιο νωρίς. Ανησυχούσα γιατί μετέφερα και κουραμπιέδες για μια γιορτή στις 19 Δεκεμβρίου. Χρειάστηκε βέβαια να έχω μια διανυκτέρευση στο αεροδρόμιο Χήθροου στο Λονδίνο, αλλά έχω μείνει τόσες πολλές φορές στο εκεί Πρεμιέρ Ίν (Premier Inn), που εξακολουθούν να με ενημερώνουν για να ξαναπάω.

Σε αυτό το ταξίδι στην Ελλάδα επισκέφθηκα πάλι το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης αλλά αυτή τη φορά χρησιμοποίησα αναπηρικό αμαξίδιο, που τελικά αποδείχθηκε ένας εξαιρετικός τρόπος για να δω τα εκθέματα. Στη Λυρική Σκηνή παρακολούθησα την

όπερα Μαγικός Αυλός με μια εξαιρετη Βασίλισσα της Νύχτας, και στο Μέγαρο Μουσικής παρακολούθησα μια συναυλία στην αίθουσα Αλεξάνδρα Τριάντη. Ο Νίκος Αγιοβλασσίτης με πήγε στο Εθνικό Θέατρο, στην παράσταση μιας ιταλικής κωμωδίας του 17ου αιώνα που όμως είχε ελάχιστους θεατές. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα έγινε πολύ πιο έντονη μετά το 2010, και έτσι θεώρησα ότι δεν ήταν πλέον σωστό να επισκεφθώ και πάλι την Ελλάδα. Ο κόσμος έχει τις δικές του σκοτούρες και το τελευταίο πράγμα που χρειάζεται είναι να έχουν επισκέπτες.

2011

Έδωσα μια ομιλία μετά από πρόσκληση στις συνεδριάσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA) στις 6 Αυγούστου στη Ουάσιγκτον, με τίτλο «Κοροϊδεύομαστε» βασισμένη στο ομώνυμο βιβλίο μου (*Fooling Ourselves*) του 2009, που βραβεύθηκε με το βραβείο James William από τον Τομέα 1 του APA.

Τον Μάιο μαζί με τους Όσμπορν, πήγαμε μια κρουαζιέρα στην Αγία Πετρούπολη μέσω της Βαλτικής Θάλασσας. Η αφετηρία μας ήταν το Χήθροου και, φυσικά, μείναμε στο Πρεμιέρ Iv. Στη συνέχεια με ταξί της British Airways πήγαμε στο Ντόβερ και παρά το ότι φυσούσε και έκανε κρύο, το κάστρο του Ντόβερ είχε πολύ ενδιαφέρον. Στην Πόλα άρεσε ιδιαίτερα το κάστρο που στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στέγασε ένα νοσοκομείο, επειδή συνδέεται με την Ελεονώρα της Ακουιτανίας. Στο μουσείο της πόλης υπάρχει στις εκθέσεις του και ένα παλιό Σαξονικό πλοίο. Οι χαρακτηριστικοί γκρεμοί του Ντόβερ (*Cliffs*), όπως ήταν αναμενόμενο, ήταν στη θέση τους. Στη συνέχεια πήγαμε στο κρουαζιερόπλοιο και για μια-δυο μέρες ήμασταν εν πλω. Η πρώτη μας στάση, η Κοπεγχάγη, ήταν βροχερή και έτσι περιορίσαμε τις επισκέψεις μας μόνο στο μουσείο, που τελικά αποδείχθηκε εκπληκτικό. Στα εκθέματά του υπήρχαν

πολλά αντικείμενα Ετρούσκων, μια υπέροχη συλλογή έργων του Γκωγκέν, που έδωσε η Δανή πρώτη σύζυγός του, και μια πολύ ευχάριστη εσωτερική καφετέρια.

Η επόμενη στάση μας ήταν το Βερνεμούντε (Warnemünde), ένα γνωστό θέρετρο στην πρώην Ανατολική Γερμανία. Από εκεί με τρένο, πήγαμε στο Ρόσκοκ που ανήκε στο ιστορικό Χανσεατικό δίκτυο εμπορίου και είδαμε την ιστορία του από την αρχαιότητα στο ενδιαφέρον μουσείο της πόλης. Βρεθήκαμε στο Ρόστοκ στη εποχή που βγαίνουν τα σπαράγγια και ήταν εμφανές ότι στη Γερμανία και την Αυστρία τα σπαράγγια, τα «Spargel» αποτελούν μια εποχική λιχουδιά που μαγειρεύονται και σερβίρονται με χίλιους τρόπους.

Ακολούθησε το Ταλίν της Εσθονίας, που είχα επισκεφθεί το 2001. Αυτή τη φορά εξερευνήσαμε όχι μόνο την περιτειχισμένη πόλη και τη γύρω περιοχή, αλλά και μια αμιγούς κατοικίας περιοχή. Μας έκανε εντύπωση για το πόσο συχνά ο ξεναγός μας αναφέρθηκε στην ανεξαρτησία των χωρών της Βαλτικής από τους Ρώσους. Οι σχέσεις Ρωσίας και Εσθονίας εξακολουθούν να είναι ένα ακανθώδες θέμα και τα γεγονότα του 2014 στην Ουκρανία, προκαλούν στους Εσθονούς μια ανησυχία και νευρικότητα.

Τελικά φθάσαμε στην Αγία Πετρούπολη. Μείναμε στην πόλη για δύο διανυκτερεύσεις και έτσι πραγματικά την γνωρίσαμε, αφού την είδαμε περισσότερο από μία φορά. Κάναμε μια εκδρομή με ποταμόπλοιο στις όχθες του ποταμού Νέβα και πολλές εκδρομές σε μεγαλοπρεπείς ναούς, στα ανάκτορα του Τσάρου Πέτρου της Ρωσίας και πάνω απ' όλα στο Μουσείο Ερμιτάζ. Το μουσείο είναι τόσο εκτενές που χρειάζονται μήνες για να δει κάποιος τις εκθέσεις του. Η ναυτιλιακή εταιρεία της κρουαζιέρας μας, η *Holland-America*, φρόντισε ώστε να έχουμε μια ειδική επίσκεψη στο μουσείο, ώστε να μην υπάρχει συνωστισμός από τα πλήθη των επισκεπτών. Είχαμε ένα

εξαιρετικό ξεναγό, αλλά επειδή οι συλλογές είναι τόσο πλούσιες, αναγκαζόταν να είναι ιδιαίτερα συνοπτικός. Έλεγε για παράδειγμα, «σε αυτή την αίθουσα είναι έργα του Ρέμπραντ» και προχωρούσαμε. Αν και ξεκινήσαμε την επίσκεψή μας ανεβαίνοντας με το ασανσέρ στον όροφο, έπρεπε να κατέβουμε βαδίζοντας από τις σκάλες, κάτι που μου προκάλεσε ιδιαίτερο άγχος αφού η μεγαλοπρεπής σκάλα δεν είχε κουπαστή. Ευτυχώς, υπήρξε χείρα βοηθείας από ευγενείς συνεπιβάτες μας! Στη συνέχεια σταματήσαμε στο Ελσίνκι, επισκεφθήκαμε το σπίτι του Σιμπέλιου στο δάσος και απολαύσαμε ένα υπέροχο γεύμα. Επόμενη στάση μας ήταν η Στοκχόλμη στην οποία το 2000 εμείς είχαμε μείνει εκεί για μια εβδομάδα. Έτσι παραμείναμε στην μικρή επαρχιακή πόλη που είχε αγκυροβολήσει το σκάφος. Καταλήξαμε σε ένα καφέ, που τελικά ο ιδιοκτήτης του ήταν Έλληνας, ήπιαμε ωραία αναψυκτικά, και γενικά απολαύσαμε την ατμόσφαιρα.

Μετά την κρουαζιέρα οι Όσμπορν επέστρεψαν στις ΗΠΑ και εμείς πήγαμε στη Βιέννη στο σπίτι του Νούσση για συνάντηση με όλη την οικογένεια και όλα τα ξαδέλφια. Η παρακολούθηση μιας συναυλίας στο σπίτι του Σούμπερτ ήταν επίσης μια μοναδική εμπειρία γιατί έπαιζε βιολοντσέλο ο Πέτση (Pezì) ο εγγονός της εξαδέλφης Μούμε. Στη συνέχεια με λεωφορείο πήγαμε για στη πόλη Τζέσκυ Κράμλωφ (Cesky Krumlow) της Τσεχίας, μια υπέροχη μικρή πόλη, μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς της Ουνέσκο, στην κάμψη του ποταμού Μολδάβα. Ο μεγαλοπρεπής πύργος υπήρξε η κατοικία σε δύο ιστορικές οικογένειες, τους Ρόζενμπεργκ (Rosenberg) και τους οι Σβάρτζενμπεργκ (Schwartzenberg). Η σημερινή υπουργός Εξωτερικών της Τσεχίας είναι μέλος της οικογενείας Σβάρτζενμπεργκ. Στην ταράτσα του πύργου υπάρχει ένας όμορφος κήπος ενώ το εστιατόριο για το μεσημεριανό μας γεύμα είχε τη διακόσμηση του 1500. Ο Αυστριακός ζωγράφος Έγκον Σίελε (Egon Schiele) έμεινε αρκετό χρονικό διάστημα στον πύργο και ζωγράφησε με μεγάλη

λεπτομέρεια, αν και εκδιώχθηκε από τον πύργο για την «σκανδαλώδη συμπεριφορά του.»

Στη συνέχεια, μέσω Βιέννης, πήγαμε στο Λονδίνο και μείναμε στο ξενοδοχείο που επέλεξε η αεροπορική εταιρεία British Airways. Το ξενοδοχείο ήταν ένα γιγαντιαίο τουριστικό σύμπλεγμα με το πρωινό να σερβίρεται σε μια τεράστια αίθουσα που απαιτούσε ολόκληρο αγώνα για να βρει κάποιος μια θέση. Ωστόσο, καταφέραμε και συναντήσαμε την Λουΐζα Μπάρρυ την κόρη του ξαδέλφου μου Άλμπερτ με τον σύζυγό της Χρυστόφορο. Επισκεφθήκαμε την Εθνική Πινακοθήκη, που δίνει ηλεκτρονική πρόσβαση στον κατάλογο των συλλογών της και έτσι ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει τα εκθέματα που επιθυμεί να δει (ανά περίοδο, και ζωγράφο) ώστε ο υπολογιστής να οργανώσει μια εξατομικευμένη περιήγηση.

Στις 20 Ιουλίου πετάξαμε στο Σωλτ Λέικ Σίτυ (Salt Lake City) και νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο για 11 ημέρες. Αρχικά οδηγήσαμε σε ένα θαυμάσιο πανδοχείο (Bed and Breakfast) κοντά σε μία από τις πολλές ιαματικές πηγές της Γιούτα. Συνεχίσαμε για το Εθνικό Πάρκο Γέλουουστοουν με είσοδο στις 23 Ιουλίου και μείναμε σε δύο σπιτάκια του πάρκου. Στο ένα σπιτάκι μείναμε εμείς με τον Άλεξ και ο Τζιμ, η Λουΐζα και ο Νίκο έμειναν στο άλλο. Ερευνήσαμε το πάρκο, είδαμε θαυμάσια αγριολούλουδα και λιβάδια, και φυσικά το γκείζερ Όλντ Φέιθφουλ, και άλλα δημοφιλή θεάματα του πάρκου. Τα αγόρια χάρηκαν την παρουσία των άγριων ζώων και διασκέδαζαν προσπαθώντας να μετρήσουν πόσα έχουν δει. Ο Νίκο υποστήριζε ότι είχε δει 150 βίσωνες. Είχαμε το νου μας μήπως και εμφανιστούν λύκοι, αλλά τελικά αποδείχθηκε ότι τα ουρλιαχτά ήταν από κογιότ. Ο Τζιμ, η Λουΐζα, η Πόλα και τα παιδιά έκαναν μια βόλτα στη λίμνη, αν και ουσιαστικά αυτή ήταν μια αλιευτική αποστολή για πέστροφες. Τελικά ο Άλεξ κατάφερε να πιάσει δύο ψαράκια, αλλά τα έριξε πάλι στη λίμνη γιατί δεν ήταν από τα ψάρια που είχε δικαίωμα να κρατήσει.

Η Πόλα έκανε το φωτογράφο και εγώ που θεώρησα ότι δεν θα μπορούσα να χειριστώ τις απαιτήσεις της βάρκας τους περίμενα σε ένα μέρος με πολύ ωραία θέα.

Μετά το Γέλοουστοουν η Πόλα και εγώ οδηγήσαμε στην περιοχή του πάντα υπέροχου Εθνικού Πάρκου των Γκράντ Τέτονς (Grand Tetons) στο Γουαϊόμινγκ. Περάσαμε στο Αϊντάχο, μείναμε σε ένα πολύ ωραίο ξενοδοχείο Holiday Inn στο Αϊντάχο Φωλς (Idaho Falls), και στη συνέχεια, στο δρόμο προς για το Όγκντεν σταματήσαμε και σε ένα καταφύγιο πτηνών.

Νιώθω ότι γερνάω πιο γρήγορα από ότι παλιά. Ο γιατρός μου, ο Δρ Φίλιπ Τζόνσον, μου είπε στο τελευταίο ετήσιο τσεκάπ μου: «Τώρα που κατάφερες να είσαι 85 και σε σχετικά καλή υγεία, πιστεύω ότι έκανα τη δουλειά μου. Από τώρα και στο εξής είσαι μόνος σου. Κάνε ότι σε ευχαριστεί!»

Φέτος με ονόμασαν Επίτιμο Διεθνές Μέλος του Κέντρου Εφαρμοσμένης Διαπολιτισμικής Έρευνας, του Πανεπιστημίου Βικτώρια στο Ουέλλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας, 2011.

2012

Τον Ιανουάριο έγινα αποδέκτης του βραβείου Καριέρας (*Career Contribution*) στον Κλάδο Προσωπικότητας και Κοινωνικής Ψυχολογίας για τη Συνολική μου Προσφορά στον Κλάδο από την Εταιρεία Προσωπικότητας και Κοινωνικής Ψυχολογίας (SPSP) στο Σαν Ντιέγκο στην Καλιφόρνια. Η Μισέλ Γκέλφαντ ήρθε στο Σαν Ντιέγκο για να παραστεί στην εκδήλωση και μας έκανε το τραπέζι στο πιο κομψό εστιατόριο πάνω στο νερό, με καλεσμένους την Πόλα, τη Λουΐζα και το Τζιμ, τους Έμικο και Γιόσι Κασίμα, το Σινόμπου Κιταγιάμα με τη νέα σύζυγό του και τον Ντοβ Κόεν (Don Cohen). Η

SPSP είχε επίσης μια ωραία δεξίωση για τα μέλη της ένωσης, με απονομή του ιδίου βραβείου και στον Τομ Πέτιγκριου (Tom Pettigrew). Εντελώς συμπτωματικά, ο Τομ έχει επίσης βραβευθεί το 2009 στη Χαβάη με το ίδιο βραβείο που έλαβα και εγώ από την Ακαδημία Διαπολιτισμικής Έρευνας (Academy of Intercultural Research) κι έτσι είχαμε παράλληλες εμπειρίες.

Το όνομά μου καταχωρήθηκε στην τιμητική κατάσταση των κορυφαίων Ψυχολόγων στον κόσμο, *In honor..* Αυτή η κατάσταση δημιουργείται από το Ίδρυμα Ενώσεων σε Συμπεριφορικές και Νοητικές Επιστήμες (Federation of Associations in Behavioral and Brain Sciences Foundation). Αναφέρει λιγότερο από 100 ψυχολόγους, ανεξάρτητα αν βρίσκονται ακόμη εν ζωή ή όχι, και περιλαμβάνει γίγαντες όπως τον Τζωρτζ Μίλερ. Μεταξύ μας, θεωρώ ότι αυτές οι λίστες εξαρτώνται και σε ένα βαθμό από το άτομο που θα είναι πρόθυμος να τρέξει για τη διαδικασία και τη συλλογή των αναγκαιών υπογραφών για την καταχώρηση της πρότασης. Στη δική μου περίπτωση, το τρέξιμο έγινε από τον Τζακ Φέλντμαν που συγκέντρωσε υπογραφές από προσωπικότητες όπως τη Σούζαν Φίσκ (Susan Fiske), που πάντα ήταν ένα από τα αγαπημένα μου πρόσωπα.

Το βιβλίο μου Κουλτούρα και Κοινωνική Συμπεριφορά (*Culture and Social Behavior*) μεταφράστηκε στα Ρωσικά και η Ένωση Διαπολιτισμικών Μελετών Σαμάρα (Samara Society for Cultural Studies) στην Σαμάρα της Ρωσίας, ζήτησε τη σύμφωνη γνώμη μου για να με συμπεριλάβουν στο Έργο τους Προσωπικότητες για μια Κουλτούρα Ειρήνης (Culture of Peace Personalities Project) και συμφώνησα. Στο έργο περιλαμβάνονται προσωπικότητες όπως ο Κλώντ Ληβάνι-Στράους (Claude Levi-Strauss), ο Θωρ Χάγιερντλ (Thor Heyerdahl), η Τζέιν Γκούντλ (Jane Goodall) και ο Κένεθ Άρροου (Kenneth Arrow). Τους ζήτησα να μεταφράσουν το βιβλίο μου «Κοροϊδεύομαστε» (*Fooling Ourselves*) και συμφώνησαν.

Φέτος πήγαμε ένα μεγάλο ταξίδι στην Ιταλία, τη Σλοβενία και τη Γερμανία με την Λουίζα και την οικογένειά της. Ξεκινήσαμε από το Μιλάνο, μένοντας στο ξενοδοχείο Ντέμιντωφ (Demidoff Hotel), στη συνέχεια με τρένο και εισιτήρια Α΄ Θέσης πήγαμε στη Βερόνα και μετά με λεωφορείο φθάσαμε σε ένα πολυτελές ξενοδοχείο στη λίμνη Λάγκο Ντι Γκάρντα (Lago di Garda). Η γειτόνισσα του Τζιμ και της Λουίζας, που κατάγεται από τη Βερόνα, διοργάνωσε την παραμονή μας στο Τόρι ντελ Μπένακο (Tori del Benaco), και μας πήγε να γνωρίσουμε τα αγαπημένα της εστιατόρια.

Το μεγαλύτερο μειονέκτημα του ξενοδοχείου ήταν ότι βρισκόταν σε ένα πολύ ανηφορικό δρόμο και χρειάστηκα σχεδόν μισή ώρα για να μπορέσω πολύ προσεκτικά να κατέβω. Κάτω από εκεί. Με την Πόλα κάναμε μια βόλτα με πλοίο στη λίμνη Γκάρντα περνώντας από λαμπρά «μεγάλα ξενοδοχεία» του παρελθόντος και επιβλητικούς πύργους της οικογένειας Σκαλιγκάρι (Scaligari). Επισκεφθήκαμε ένα εντυπωσιακό κάστρο στη Γκιρμιόνε (Girmione) και είχαμε ένα υπέροχο γεύμα. Όταν το πλοίο επέστρεψε στην αφετηρία μας, χτύπησε στην αποβάθρα, και δεν μπορούσε να κατεβάσει τη ράμπα για να ξεφορτώσει αυτοκίνητα και επιβάτες. Έτσι, το πλοίο αναγκάστηκε να επιστρέψει στην άλλη πλευρά της λίμνης, την τελευταία στάση μας. Εμείς όμως για να επιστρέψουμε αναγκαστήκαμε να πάρουμε ένα ταξί γύρω από τη λίμνη. Ο ταξιτζής μας χρέωσε 180 δολάρια, αλλά τουλάχιστον είχα μια ωραία συζήτηση μαζί του, στα ιταλικά, για τα φορολογικά συστήματα της Ιταλίας και των ΗΠΑ.

Από τη Βερόνα πήγαμε στη Βενετία και η Λουίζα με την οικογένειά της έκαναν βόλτα με γόνδολα. Η Βενετία αυτή τη φορά μας φάνηκε ότι είχε πλημμυρίσει από κόσμο και ότι ήταν λιγότερο ελκυστική σε σχέση με τις προηγούμενες επισκέψεις μας εκεί. Για να βαδίσω στις γέφυρες, επειδή τα πόδια μου είναι πλέον αδύναμα, είμαι υποχρεωμένος να στηρίζομαι στην κουπαστή. Δυστυχώς όμως υπήρχε

τόσος κόσμος που στεκόταν δίπλα στην κουπαστή που ήταν αδύνατο να το χρησιμοποιήσω. Με τρένο πήγαμε στην Udine και από εκεί με λεωφορείο στη Βίλακ στην Αυστρία και ένα άλλο τρένο προς τη Τζεσένικα (Jesenica) για να καταλήξουμε τελικά με ταξί στο Μπλεντ.

Το Μπλεντ είναι το πιο αγαπημένο μέρος για την Πόλα επειδή όπως έχω αναφέρει περνούσε εκεί τα καλοκαίρια της στην δεκαετία του 30. Είδαμε τη βίλα που ο πατέρας της νοίκιαζε για το καλοκαίρι και που οι συγγενείς έρχονταν από παντού για να τους επισκεφθούν και να μείνουν και μαζί τους. Τα τέσσερα νεαρά μέλη της παρέας μας πέρασαν υπέροχα με ποδηλασία, εκδρομές ράφτινγκ και πεζοπορία. Εμείς βρήκαμε ένα θαυμάσιο κέντρο με σπα και αρκετές πισίνες και κολυπήσαμε. Μας κάλεσε σε γεύμα ο Βιντ Πέτσεκ (Vid Pechek), καθηγητής ψυχολογίας στη Λουμπλιάνα, που στο παρελθόν μας είχε επισκεφθεί στο Ιλλινόις, και πλέον έχει συνταξιοδοτηθεί εδώ. Η πολύ δραστήρια σύζυγός του ήθελε να μας χαρίσει ένα σωρό δώρα, αλλά οι βαλίτσες μας ήταν μικρές. Επισκεφθήκαμε τον γιό του που ασχολείται με κατασκευές ηλεκτρικών αυτοκινήτων και η Πόλα του ανέφερε τη σχέση της με τον Τέσλα όταν ήταν παιδί. Έδειξε πολύ ενδιαφέρον και η Πόλα του έστειλε ένα βιβλίο βασισμένο στο γράμμα που της έστειλε ο Τέσλα.

Ο μικροσκοπικός σταθμός στο Μπλεντ είναι στάση ενός λεπτού για τα διερχόμενα διεθνή τρένα και τα καταφέραμε μόνο επειδή μας βοήθησαν ο Τζιμ η Λουίζα ο Άλεξ και ο Νίκο. Χάρη σε αυτούς προλάβσαμε το εξπρές τρένο για το Μόναχο χωρίς να περισεύει δευτερόλεπτο. Στο Μόναχο μείναμε σε ένα ξενοδοχείο στην οδό Γκαίτε που τελικά ήταν στην Τουρκική συνοικία και πάνω από ένα θαυμάσιο παντοπωλείο. Μας επισκέφθηκαν τα ξαδέλφια μας από την Μπέργκεν και το Σάλτσμπουργκ και επισκεφθήκαμε την Νέα Πινακοθήκη με εμένα να χρησιμοποιώ αναπηρικό αμαξίδιο. Με τα ξαδέλφια μας πήγαμε για φαγητό Ελληνικής κουζίνας, αλλά επειδή η

διάρκεια του ταξιδιού προσδιορίζονταν από τις διαθέσιμες μέρες αδείας του Τζιμ, στις 3 Ιουλίου πήραμε το δρόμο της επιστροφής για τις ΗΠΑ.

Ο Ιούλιος του 2012 ήταν ασυνήθιστα ζεστός με υγρασία. Δραπετεύσαμε στον Καναδά, στο Κεμπέκ, μέσω Τορόντο τις αερογραμμές Πόρτερ. Η συγκεκριμένη αεροπορική εταιρεία φέρεται στους επιβάτες της με το στυλ της δεκαετίας του 1950, δηλαδή με μια εξαιρετική μεταχείριση. Τα καθίσματα είναι άνετα και τα γεύματα καλά. Η πόλη του Κεμπέκ είναι πάντα μια διασκέδαση για μας επειδή υπάρχουν τόσα πολλά εστιατόρια που μας επιτρέπουν να έχουμε γεύματα σαν να είμαστε στο Παρίσι. Κάναμε διάφορες εκδρομές στην πόλη και μείναμε και μια εβδομάδα σε ένα χρονομερίδιο κοντά στο Ste Anne de Beaupre που και εκεί είχαν εκπληκτική κουζίνα.

2013

Η χρονιά μας ξεκίνησε με μια εβδομάδα στο δικό μας χρονομερίδιο στο Πουέρτο Βαγιάρτα, αλλά το μέγεθος του θερέτρου και η απόσταση μέχρι την πισίνα δεν είναι πλέον για μένα. Σε αντίθεση, οι εγγονοί μας διασκέδασαν απολαμβάνοντας το χρόνο τους στις πισίνες. Τους τελευταίους δεκατρείς μήνες έπεσα επτά φορές παρ'όλο που δεν έσπασα τίποτε. Στο Σολάνα Μπητς σε μια από τις πτώσεις μου απέκτησα φιλία με τον γείτονα που με βοήθησε να σηκωθώ. Η ζωή γίνεται όλο και πιο δύσκολη. Έτσι, αποφασίσαμε να κάνουμε αίτηση για διαμονή σε διαμέρισμα στο συγκρότημα Συνταξιούχων Κάρλσμπαντ (Carlsbad by the Sea).

Η ζωή μου δεν είναι πλέον τόσο διασκεδαστική όπως ήταν παλιά. Ωστόσο, η ζωή μου με την Πόλα, τη Λουΐζα και τους εγγονούς μου είναι εξαιρετική. Οι πρώην φοιτητές μου έχουν άριστη εξέλιξη. Για παράδειγμα, υπήρξα πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας για την

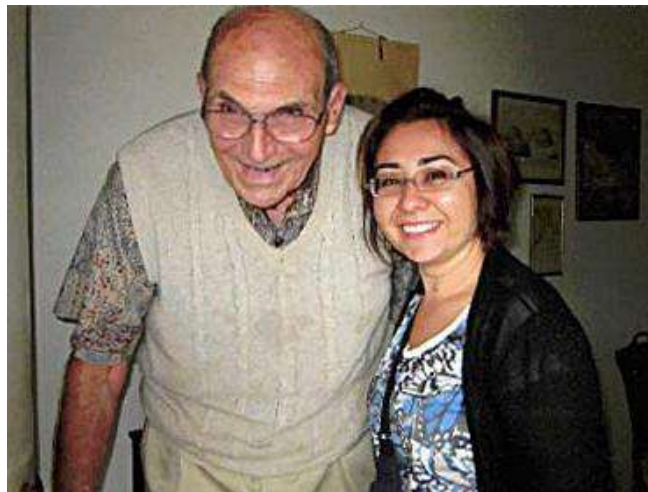
Διαπολιτισμική Ψυχολογία την περίοδο 1974-1976. Ο Κβόκ Λιούνγκ (Kwok Leung) ήταν πρόεδρος την περίοδο 2010-2012, και ο Γιόσι Κασίμα (Yoshi Kashima) την περίοδο 2012-2014. Είναι όμορφο να βλέπω τη συνέχεια. Η Μισέλ Γκέλφαντ πραγματοποιεί συναρπαστική έρευνα και λαμβάνει υψηλές χρηματοδοτήσεις και πολλοί άλλοι έχουν άριστες επιδόσεις.

Διαβάζοντας την αυτοβιογραφία μου συνειδητοποιώ ότι υπάρχουν πάρα πολλά μέρη σε αυτόν τον πλανήτη στα οποία είτε έχω ζήσει, είτε έχω επισκεφθεί τόσες πολλές φορές που δεν θυμάμαι ακριβώς πόσες φορές ήμουν εκεί. Είναι μέρη όπως η Αθήνα, το Βελιγράδι, το Μπλεντ, το Μπρίντζι, η Κανκούν, το Καράκας, η Σαμπέιν και η Ουρμπάνα, η Κέρκυρα, η Φλωρεντία, το Χάμιλτον του Οντάριο, το Χονγκ Κονγκ, η Χονολουλού, το Ίνσμπρουκ, η Ιθάκη της Νέας Υόρκης, το Λονδίνο, η Μαδρίτη, το Μαϊάμι, η Μέριντα, η πόλη του Μεξικού, το Μιλάνο, το Μόντρεαλ, το Μόναχο, η Νέα Ορλεάνη, η Νέα Υόρκη, το Παρίσι, η Πάτρα, το Πουέρτο Βαγιάρτα, το Σάλτσμπουργκ, το Σαν Ντιέγκο, το Σαν Χουάν στο Πουέρτο Ρίκο, η Σιγκαπούρη, η Θεσσαλονίκη, το Τολέδο, το Τορόντο, το Βανκούβερ, η Βιέννη, η Βενετία αλλά και το Ουέλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας. Όταν ο κόσμος με ρωτά «από πού είσαι», συνήθως απαντώ από την Αθήνα, την Ελλάδα, που έζησα για 15 χρόνια. Αλλά μέχρι τώρα έχω ζήσει 55 χρόνια στο Ιλλινόις, και θεωρώ ότι δικαιούμαι να πω, από το Ιλλινόις. Μπορώ όμως να επιλέξω και κάποιο άλλο μέρος από όλα αυτά στα οποία έζησα και όλοι να το δεχθούν χωρίς σκέψη!

Ο Ράμπι Μπαγκάτ (Rabi Bhagat), ο πρώην φοιτητής μου από τη δεκαετία του 1960, μου ζήτησε να βοηθήσω στη συγγραφή ενός βιβλίου σχετικά με τη διοίκηση πολυεθνικών οργανισμών. Ο Ράμπι έγραψε σχεδόν όλο το βιβλίο, αλλά πρόσθεσα μερικές παραγράφους εδώ και εκεί, πρότεινα αλλαγές στη ροή σε κάποιες άλλες και ούτω

καθ' εξής. Ο τρίτος συγγραφέας ήταν μια δική του φοιτήτρια και έτσι εκδόθηκε το βιβλίο. (Bhagat, Triandis, and McDevitt :2013).

Δεν είμαι πλέον σε θέση να επισκεφθώ την Ελλάδα και για να καλύψω αυτό το κενό διαβάζω Πλάτωνα και ιδιαίτερα το Συμπόσιο. Θεωρώ ενδιαφέρον ότι όλοι αυτοί οι μεγάλοι άνδρες συζητούν την έννοια της «αγάπης», δίνοντας μικρές ομιλίες, αλλά όταν ήρθε η σειρά

Κάρλσμπαντ 2013, με την Αρζου Γουάστι

του Σωκράτη για να μιλήσει, ο Σωκράτης έκανε ερωτήσεις αντί να μιλήσει και αποκάλυψε τις σκέψεις του για την αγάπη. Αναφέρθηκε σε μια γυναίκα από κάποιον άλλο πολιτισμό που του είχε πει τι είναι η αγάπη.

Μάλλον τελικά, η σοφία να μην είναι ιδιοκτησία της κουλτούρας μας, αλλά να υπάρχει και σε άλλες κουλτούρες και ίσως αυτός να είναι ο λόγος για τον οποίο μελετούμε την διαπολιτισμική ψυχολογία.

Το καλοκαίρι του 2013, πήραμε την οικογένεια στο Καουαί, στη Χαβάη. Νοικιάσαμε ένα σπίτι με τρία υπνοδωμάτια για να μπορούμε όλοι μας να ξεκουραστούμε. Οι νεαροί κολύμπησαν πολύ και ασχολήθηκαν με θαλάσσια σπορ, ενώ εγώ πήγαινα κυρίως σε μια πολύ ωραία πισίνα. Μπήκα στη θάλασσα μόνο μια-δυο φορές, με τη βοήθεια του Τζιμ και της Λουΐζας. Συνήθως τα βράδια τρώγαμε μαζί και απολαμβάναμε την καταπράσινη φύση. Οδηγήσαμε σε όλο το

νότιο τμήμα του νησιού παρακάμπτοντας τα πανούργα κοτόπουλα. Το νησί έχει ένα όμορφο φαράγγι στη Γαϊμέα (Waimea), που αν και δεν είναι τόσο θεαματικό όσο το Γκραντ Κάνυον, αξίζει μια επίσκεψη.

Μετά το Καουαί, η Λουΐζα και η οικογένειά της επέστρεψαν στο σπίτι τους και εμείς πήγαμε στη Χονολουλού για τις συνεδριάσεις του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου που είχα μια παρουσίαση. Μείναμε στο ξενοδοχείο Άλα Μοάνα (Ala Moana), δίπλα στο εμπορικό κέντρο και ακριβώς απέναντι από το Συνεδριακό Κέντρο. Οι Μπαβούκ ήταν ιδιαίτερα υποστηρικτικοί. Μας συνάντησαν στο αεροδρόμιο και μας κάλεσαν σε ένα άριστο χορτοφαγικό δείπνο 12 πιάτων. Οι Μπρίσλιν μας έκαναν μια μικρή γιορτή. Στο τεράστιο συνεδριακό κέντρο χρησιμοποίησα αμαξίδιο και το έσπρωχναν φοιτητές ψυχολογίας.

Άκουσα την παρουσίαση της Ελεΐν Χάτφιλντ (Elaine Hatfield) στην Ένωση Επιστημονικής Έρευνας, Σίγμα Χι, και κάλεσα αυτήν και τον σύζυγό της Ντικ Ράπσον (Richard Rapson) για δείπνο στο ξενοδοχείο Χίλτον (Hilton Hawaiian Village) που είχαμε μεταφερθεί με την ολοκλήρωση του συνεδρίου του APA. Ήταν τόσο όμορφο που τους συναντήσαμε. Βρίσκονται τώρα, ως καθηγητές, σε ένα εκπαιδευτικό σκάφος που κινείται από τη Βαλτική στη Νότια Αφρική και τη Νότια Αμερική, και μας στέλνουν συχνά ηλεκτρονικά, ενημερωτικές αναφορές.

Οι Τσούα και Ρούμπενφιλντ (Chua & Rubenfeld:2014) στην έκδοση του βιβλίου τους έχουν μια ενδιαφέρουσα θεώρηση σχετικά με το προκαλεί την επιτυχία στην Αμερική. Έχουν προσδιορίσει πληθυσμιακές ομάδες των οποίων τα μέλη γνωρίζουν ιδιαίτερη επιτυχία και παρουσιάζουν στοιχεία που στηρίζουν την επιχειρηματολογία τους. Θεωρούν ότι η μεσαία και ανώτερη τάξη Αμερικανο-Κουβανών, μετανάστες από την Ινδία και το Ιράν, και θρησκευτικές ομάδες, όπως οι Εβραίοι και οι Μορμόνοι είναι ασυνήθιστα επιτυχείς. Τα τρία κοινά χαρακτηριστικά αυτών των ομάδων είναι η αίσθηση ανωτερότητας, η ανασφάλεια και ο έλεγχος των παρορμήσεων. Η θεώρησή τους φάνηκε πειστική. Βλέποντας τη ζωή μου και θεωρώντας τον εαυτό μου επιτυχημένο, αναρωτήθηκα αν η υπόθεσή τους με αυτά τα χαρακτηριστικά ισχύει και για μένα, και τελικά πιστεύω ότι ισχύει. Η *αίσθηση ανωτερότητας* που έχω προέρχεται από δύο πηγές. Κατ' αρχήν ως έφηβος, από τα 14 μέχρι τα 20 χρόνια μου, είχα μια τεράστια έκθεση στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και στο Μαγκκίλ ένοιωθα περήφανος που τόσο πολλοί επιστημονικοί όροι έχουν ελληνικές ρίζες. Οι επιστημονικοί όροι με ελληνικές ρίζες ήταν κάτι που πράγματι έκανε το υποχρεωτικό για τους φοιτητές του Πολυτεχνείου μάθημα της γεωλογίας παιχνιδάκι. Η δεύτερη πηγή ανωτερότητας είναι η οικογένεια Τριάντη, που μου είχαν πει ότι ήταν μια εξέχουσα οικογένεια. Η *ανασφάλεια*, είναι κάτι

που έχω βιώσει όχι μόνο όταν χάθηκε το εργοστάσιο στην Πάτρα και υπήρξε απώλεια της οικονο-κοινωνικής μας θέσης αλλά και όταν βρέθηκα στον Καναδά και αντιμετώπισα μια μεροληπτική συμπεριφορά απλά και μόνο επειδή ήμουν Έλληνας. Θυμάστε την οικογένεια της κοπέλας που με απέρριψε επειδή ήμουν Έλληνας και έφθασα στο σημείο να συστήνομαι ως Ελβετός στους χορούς στο Χάμιλτον; *Έλεγχος των παρορμήσεων*. Δεν αγόρασα αυτοκίνητο στο Χάμιλτον, αποταμίευσα 6000 δολάρια ενώ εργαζόμουν στην Πρόκτερ και Γκάμπλ, αποταμίευσα σχεδόν 20 τοις εκατό από τα έσοδά μου για τη συνταξιοδότησή μου και επομένως θεωρώ ότι ασκώ έλεγχο των παρορμήσεων.

Οι συνάδελφοί μου στο Ιλλινόις και ιδιαίτερα ο Μπιλ Κάποφ (Bill Karoff) συνήθιζαν να με πειράζουν επειδή είχα γίνει πρόεδρος σε τόσες πολλές, σε έξι, Εταιρείες Ψυχολογίας . Τώρα που το σκέφτομαι ίσως ήταν αποτέλεσμα ανασφάλειας. Στον προβληματισμό μου αν ήμουν καλός, έπαιρνα μια θετική απάντηση από τους συναδέλφους μου που στήριζαν την εκλογή μου ως πρόεδρος . Δηλαδή φαίνεται ότι η θεωρία του τριπλού περιορισμού συνάδει με ότι μου έχει συμβεί σε όλη μου τη ζωή.

Τα χρόνια 1965 μέχρι 2000 έβγαλα πάρα πολλές φωτογραφίες σε slides, αλλά δυστυχώς ξεθώριασαν και δεν είναι κατάλληλες για παρουσιάσεις. Είναι χρήσιμες όμως για μένα γιατί μου θυμίζουν που έχω πάει όλα αυτά τα χρόνια. Φαίνεται ότι έχω επισκεφθεί όλες τις πολιτείες των ΗΠΑ, τις περισσότερες περιφέρειες του Καναδά, πολλές περιοχές του Μεξικού και κάποιες 50 τόσες άλλες χώρες.

Αντικειμενικά, είμαι 87 και θα έπρεπε να είχα πεθάνει. Σε περιοχές με τη μεγαλύτερη μακροβιότητα όπως την Ανδόρρα και το Μακάο, το μέσο προσδόκιμο ζωής είναι 85 χρόνια. Είμαι έτοιμος να φύγω, αλλά δεν θα φύγω όσο η ζωή μου αντέχεται.

Έγραψα την πρώτη μου διαθήκη όταν ήμουν φοιτητής στο Μακγκίλ, με την ολοκλήρωση του μαθήματος Τεχνικό Δίκαιο. Ο καθηγητής μας είχε πει ότι είναι βλακεία για οποιονδήποτε να μην έχει φτιάξει διαθήκη. Έτσι έγραψα μια διαθήκη και άφηνα τα ρούχα μου και τα βιβλία μου στους φίλους μου από το Μακγκίλ. Καθώς το τέλος πλησιάζει δεν φοβάμαι γιατί γνωρίζω ότι είναι σαν να κλείνει ο διακόπτης για το φως. Ζούμε επειδή ηλεκτρικά ρεύματα κυκλοφορούν στο σώμα μας και όταν σταματήσουν δεν θα υπάρχει κάτι άλλο. Ας είναι... η ζωή γίνεται όλο και πιο πολύπλοκη για να παρακολουθώ όλα αυτά που συμβαίνουν. Έγραψα τον επικηδεύ μου ώστε να μην χρειαστεί να ασχοληθούν με κάτι τέτοιο η Πόλα και η Λουΐζα και έχω γράψει και οδηγίες για το μνημόσυνο που παρουσιάζω παρακάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Νεκρολογία

Νεκρολογία

Ο Χάρης (Χαράλαμπος) Τριάντης (1926-), αγαπημένος σύζυγος της Πόλας, πατέρας της κόρης του Λουΐζας, και του γαμπρού του Τζέιμς και παππούς των εγγονών του Άλεξ και Νίκο, απεβίωσε την ... σε ηλικία 151 ετών.

Γεννήθηκε στην Ελλάδα. Ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές στην Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Μακγκίλ στο Μόντρεαλ (1951), το μεταπτυχιακό του στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο (1954), και το διδακτορικό του (1958) στην Κοινωνική Ψυχολογία στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ στην Ιθάκη της Νέας Υόρκης. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών τον ανακήρυξε επίτιμο διδάκτορα το 1987.

Προσελήφθη από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις το 1958, και ήταν ιδιαίτερα αφοσιωμένος στο WILL, το Ραδιοφωνικό Σταθμό Κλασσικής Μουσικής του Πανεπιστημίου και το Κέντρο Παραστατικών Τεχνών Κράνερτ, επειδή λάτρευε την κλασική μουσική. Το 1987 το Πανεπιστήμιο του απένειμε τον τίτλο Μελετητής, (University of Illinois Scholar), ενώ το 1997 έγινε ομότιμος καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου. Ο τομέας εξειδίκευσής του ήταν η διαπολιτισμική ψυχολογία. Μετά τη δημοσίευση του εξάτομου έργου του "Εγχειρίδιο της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας" οι συνάδελφοί του τον ονόμασαν "πατέρα" του νέου αυτού κλάδου της ψυχολογίας. Επειδή τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα απαιτούσαν συνεργασία με συναδέλφους από διαφορετικούς πολιτισμούς, με χαρά έκανε το γύρο του κόσμου τέσσερις φορές, και έμεινε πολλούς μήνες σε διαφορετικές κουλτούρες. Έδωσε διαλέξεις σε περίπου 40 χώρες σε όλες τις κατοικημένες ηπείρους. Με την συνταξιοδότησή του από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις συνέχισε να διδάσκει και έμεινε για έξι μήνες στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Ερβάιν, ενώ έδωσε

επίσης μαθήματα στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης στη Μανόα, στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Ναν Γιάνγκ στη Σιγκαπούρη (δύο φορές), και στο Πανεπιστήμιο Βικτώρια στο Ουέλλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας.

Υπήρξε Διακεκριμένος Μελετητής (fellow) της Αμερικανικής Ένωσης για την Πρόοδο της Επιστήμης, πέντε τμημάτων του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου (APA), της Εταιρείας Επιστημών Ψυχολογίας, (APS) και της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία (IACCP), που διαχειρίζεται και το Βραβείο Χάρη και Πόλας Τριάντη που αποδίδεται ανά διετία στην καλύτερη διατριβή του κλάδου.

Ο Χάρη Τριάντης βραβεύτηκε από την Παναμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας, την Αμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας (με την Αναφορά του Αιώνα, Centennial Citation, «για ουσιαστική συνεισφορά στη δημιουργία της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ως διακριτού γνωστικού αντικειμένου» αλλά και το Βραβείο Διακεκριμένης Συνεισφοράς στη Διεθνή Ψυχολογία). Η Εταιρεία Επιστημών Ψυχολογίας τον ανακήρυξε Μελετητή James Cattell. Ο Διεθνής Τομέας της APA τον χαρακτήρισε Διακεκριμένο Διεθνή Ψυχολόγο του έτους 2002. Η Εταιρεία για την Ψυχολογική Μελέτη των Κοινωνικών Θεμάτων του απένειμε το Βραβείο Κλάινμπεργκ (Klineberg Award). Η Ακαδημία Διοίκησης (Academy of Management) τον βράβευσε ως Διαπρεπή Μελετητή στο Διεθνές Μάνατζμεντ (Eminent Scholar in International Management). Η Ομοσπονδία των Ενώσεων Συμπεριφορικών και Νοητικών Επιστημών (Federation of Associations in the Behavioral and Brain Sciences) τον τοποθέτησε στην κατάσταση με τους τιμώμενους ψυχολόγους, μια κατάσταση που αριθμεί λιγότερο από 100 διακεκριμένους ψυχολόγους. Το 2011 διακρίθηκε ως Επίτιμος Διεθνής Μελετητής (Honorary International Fellow) του Κέντρου Εφαρμοσμένης Διαπολιτισμικής Έρευνας του Πανεπιστημίου

Βικτώρια στο Ουέλινγκτον της Νέας Ζηλανδίας. Η Ακαδημία Διαπολιτισμικής Έρευνας (Academy of Intercultural Research) τον αναγνώρισε με το Βραβείο Προσφοράς Ζωής (Lifetime Contributions) στο συνέδριο του 2004 στην Ταϊβάν. Το 2012 στο Σαν Ντιέγκο της Καλιφόρνιας, η Εταιρεία Προσωπικότητας και Κοινωνικής Ψυχολογίας (Society for Personality and Social Psychology) του απένειμε το Βραβείο Προσφοράς Καριέρας (Career Contributions Award).

Υπήρξε Διακεκριμένος Μελετητής Διδασκόντων (Faculty Fellow) στο Ίδρυμα Φόρντ (1964-65), Διακεκριμένος Μελετητής του Κέντρου Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κορνέλ (1968-69) και του Ιδρύματος Γκουγκενχάϊμ (1972-73), αλλά και Διακεκριμένος Καθηγητής του Ιδρύματος Φουλμπράϊτ στην Ινδία (1983).

Υπήρξε πρόεδρος σε έξι Οργανώσεις Ψυχολογίας. Την Παναμερικανική Εταιρεία Ψυχολογίας, την Διεθνή Ένωση Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, την Ένωση Προσωπικότητας και Κοινωνικής Ψυχολογίας, την Ένωση για την Ψυχολογική Μελέτη Κοινωνικών Θεμάτων, την Ένωση Διαπολιτισμικών Ερευνών και τη Διεθνή Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας.

Μετά τη συνταξιοδότησή του το 1997 συνέχισε τις δημοσιεύσεις και τη συγγραφή. Το βιβλίο του, Κοροιδευόμαστε: Αυταπάτη στην Πολιτική, τη Θρησκεία την Τρομοκρατία, (*Fooling Ourselves: Self-Deception in Politics, Religion, and Terrorism*) εκδόθηκε το 2009 και ήταν αποδέκτης του Βραβείου Γουίλιαμ Τζέιμς από τον Τομέα Γενικής Ψυχολογίας του APA. Η 3^η έκδοση του βιβλίου με τους Τζάϊν και Βέικ (Jain, R., Triandis, H. C., και, C. W. Weick.) Διαχείριση Έρευνας, Ανάπτυξης και Καινοτομίας: Διαχείριση των μη διαχειρίσιμων κλάδων (*Managing research, development and innovation: Managing the unmanageable*) δημοσιεύθηκε το 2010. Το

βιβλίο των Μπαγκάτ, Τριάντη και Μακ Ντέβιτ «διοίκηση Πολυεθνικών Οργανισμών» (Bhagat, R., Triandis, H. C. and McDevitt, A. *Managing Global Organizations*), δημοσιεύθηκε το 2013. Τα βιβλία του μεταφράστηκαν στα Κινέζικα, Φαρσί, Γερμανικά, Ιαπωνικά, Ρωσικά και Ισπανικά. Οι ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις του καλύπτουν ένα εύρος 60 ετών από το 1955 μέχρι το 2015.

Επιμνημόσυνο

Επιθυμώ το σώμα μου να αποτεφρωθεί και να σκορπιστούν οι στάχτες του στην θάλασσα, όπως κάνουν και στο Μπαλί. Ένα μνημόσυνο δεν είναι απαραίτητο, αλλά αν γίνει, καλύτερα να έχει συνοπτικές ομιλίες και να ακουστεί η παρακάτω μουσική από τη συλλογή των CD μου:

Από το Δακτυλίδι του Βάγκνερ της Μητροπολιτικής Όπερας (μπλε-πράσινος φάκελος), το Αντίο του Βόταν, το "Leb Wohl du Kuenes herrliches Kind"(αντίο αγαπημένο μου παιδί) με τον βαθύφωνο-βαρύτονο Τζέιμς Μόρις (20 λεπτά).

Μπαχ: Παραλλαγές Γκόλντμπεργκ (Goldberg Variations), με τον Γκλεν Γκούλντ (Glenn Gould) στο πιάνο να παίζει την πρώτη παραλλαγή για 5 λεπτά.

Μότσαρτ, Ο Μαγικός Αυλός (Zauberfloete) Πράξη 2, Άρια «Ισιδα και Όσιρις» 3 λεπτά

Μέντελσον, Τραγούδια Χωρίς Λόγια, με την πιανίστα Αλίσια ντε Λαρότσα (Alicia de Larrocha) στο Opus 19, No.1 (3.3 Λεπτά)

Φρανκ, Κουαρτέτο Εγχόρδων σε D major (Franck, String Quartet in D major). Επειδή το Larghetto έχει μεγάλη διάρκεια (10 ολόκληρα λεπτά) καλό θα ήταν να χρησιμοποιηθούν μόνο τα τελευταία 5 λεπτά.

Μπετόβεν, 9η Συμφωνία - Ωδή στη Χαρά, 17 λεπτά.

Το κείμενο "Alle Menschen werden Brüder" (όλοι οι άνθρωποι γίνονται αδέρφια) αποτελεί την κεντρική ιδέα του διαπολιτισμικού μου έργου – της ενίσχυσης της κατανόησης μεταξύ των πολιτισμών, έτσι ώστε οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν σαν αδέρφια. Στο τελευταίο βιβλίο μου, υποστήριξα ότι το νόημα της ζωής πρέπει να είναι η στήριξη όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων ώστε να είναι υγιείς και ευτυχισμένοι για να μπορέσουν να ζήσουν πολλά χρόνια χωρίς να καταστρέφουν το περιβάλλον. Είμαι σίγουρος ότι αν ο Μπετόβεν έβλεπε τα επιχειρήματά μου θα συμφωνούσε.

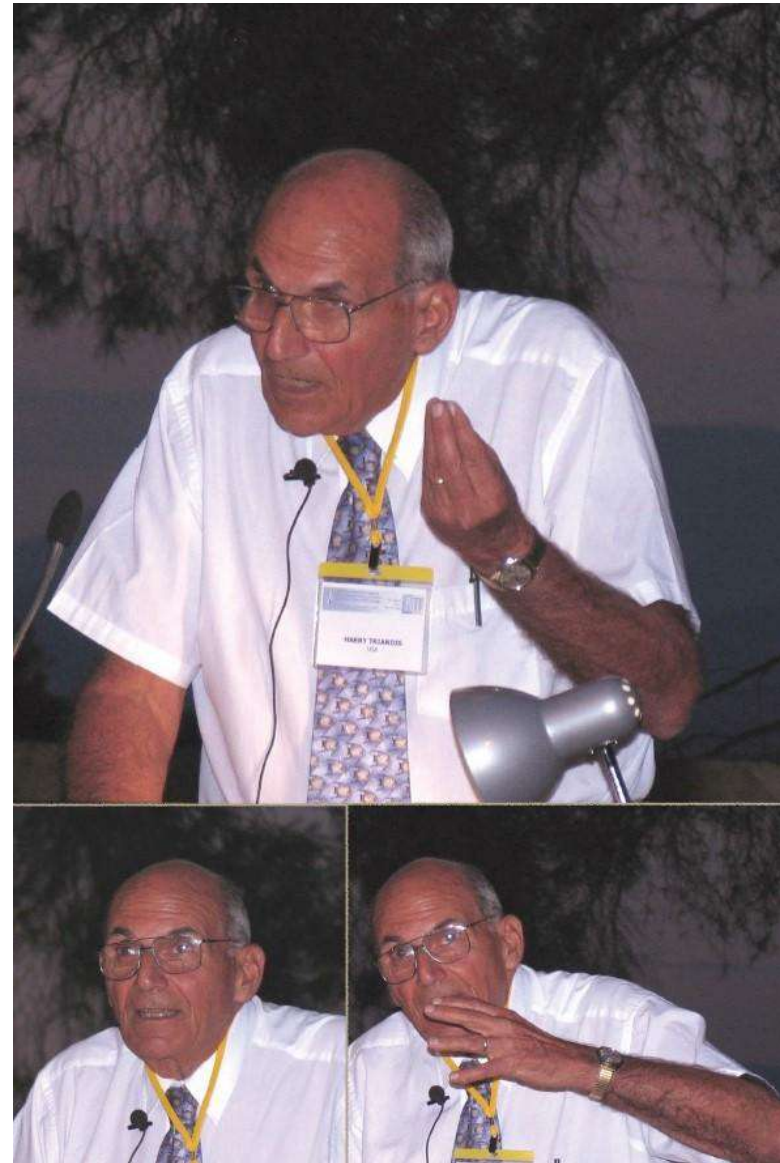
Η διάρκεια της μουσικής ενότητας είναι περίπου 55 λεπτά και επομένως μια καλή αναλογία για τις ομιλίες θεωρώ ότι είναι τα 20 λεπτά.

Αν θέλετε να ανακοινώσετε τον θάνατό μου, αναζητήστε το αρχείο "συν-συγγραφείς". Από τα 63 τόσα ονόματα που υπάρχουν στο αρχείο, επειδή είναι πάρα πολλά, επιλέξτε γύρω στα 40, και μπορείτε να ενημερώσετε μόνο αυτούς που γνωρίζετε προσωπικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Παρουσιάσεις

Παρουσιάσεις που δεν αναφέρονται στο κείμενο και τις αναφέρω εδώ μόνο για μια ακριβή καταγραφή του τι έχω πραγματικά πράξει.

1976: Διάλεξη στη Φιλαδέλφεια, στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια και στο Λώρενς στο Πανεπιστήμιο του Κάνσας.

1977: Διάλεξη στη Φιλαδέλφεια, στο Πανεπιστήμιο Τέμπλ και στο Πανεπιστήμιο Μαϊάμι στο Οχάιο..

1978. Διοργάνωση ενός συμποσίου στη συνάντηση της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πρίνστον της Νέας Υερσέης και Διάλεξη στο Τμήμα Ψυχολογίας στο ερευνητικό Πανεπιστήμιο Μπούουλινγκ Γκρην στο Οχάιο.

1980: Διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Ριβερσάιντ και στο Κέντρο Κοινωνικών και Οικονομικών Σπουδών στην Πόλη του Μεξικού. Διοργάνωση του συνεδρίου Διαπροσωπικών Σχέσεων για το Κέντρο Ερευνών του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ στο Άλλερτον Πάρκ στην ευρύτερη περιοχή της Σαμπέιν στο Ιλλινόις.

Τρία συμπόσια στις εργασίες της Αμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας στο Μοντρεάλ του Καναδά. Συμμετοχή στο συνέδριο σχετικά με τα Μοντέλα Λήψης Αποφάσεων στο Σηάτλ της πολιτείας της. Συμμετοχή στο συνέδριο «Διαφορετικότητα και Παραγωγικότητα Ομάδων» στην Ουάσιγκτον, στο οποίο παρουσίασα αποτελέσματα έρευνάς μου στη δημιουργικότητα όπως αναφέρονται και στις δημοσιεύσεις Triandis, Hall and Ewen (1965) και Triandis, Bass, Ewen & Mikesell (1963).

1983: Πανεπιστημιακές διαλέξεις στο Διεθνές Πανεπιστήμιο της Φλόριντα και στο Πανεπιστήμιο του Τέξας στο Ντάλλας. Εναρκτήρια Ομιλία στο συνέδριο Διαπροσωπικών Συγκρούσεων στο Πανεπιστήμιο Μπράντφορντ στην Αγγλία. Με την ολοκλήρωση της περιοδείας των διαλέξεων στη Ινδία με το πρόγραμμα Φουλμπράϊτ, επισκέφθηκα το Ισραήλ και έδωσα μια διάλεξη στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Μπαρ-Ιλαν στο Ράματ Τζαν.

Παρουσίαση άρθρου στο Διεθνές Συνέδριο Διαπολιτισμικού Μάνατζμεντ στο Πανεπιστήμιο Μακγκίλ στο Μοντρεάλ του Καναδά.

1984: Συμμετοχή στο συμπόσιο Διαπολιτισμικής Κοινωνικής Ψυχολογίας στις εργασίες της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, στο Σνόου Μάουντεν της Γιούτα, στις 19 Οκτωβρίου, 1984.

Σεμινάριο Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, με διοργάνωση του Πανεπιστημίου της Μινεσότα, την 1 Νοεμβρίου 1984.

Παρουσίαση άρθρου στην Πενσακόλα της Φλόριντα στο συμπόσιο για την ανάδειξη των Μειονοτήτων σε Οργανισμούς Υψηλής Τεχνολογίας που διοργάνωσε ο Ερευνητικός τομέας του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ (ONR/CNET) με τίτλο «Σημειώσεις για πρόσληψη, επιλογή και τη διατήρηση των μειονοτήτων μέσα στους οργανισμούς».

Παρουσίαση άρθρου στο Συνέδριο Άλλερτον για την «Οργάνωση Διεθνών Προγραμμάτων στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις » .

Πανεπιστημιακή διάλεξη στο Πανεπιστήμιο της Μινεσότα.

1986: Εργαστηριακό πρόγραμμα Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας σε 36 υποψήφιους διδάκτορες Ψυχολογίας στο Πολυτεχνείο της Φλόριντα (Florida Institute of Technology) στη Μελβούρνη της Φλόριντα.

Άρθρο αναφορικά με το μέλλον της διαπολιτισμικής οργανωσιακής έρευνας στο Σικάγο, στο Συνέδριο της Αμερικανικής Ακαδημίας Διοίκησης.

Συμμετοχή στις εργασίες του APA στην Ουάσιγκτον. Προήδρευσα στην προσκεκλημένη ομιλία του Χερμπ Μπάρρυ και συμμετείχα στο πάνελ παρουσίασης της 50ής επετείου της Εταιρείας Ψυχολογικών Μελετών των Κοινωνικών Θεμάτων.

Κεντρική ομιλία στην πρώτη συνεδρίαση του Ένωσης Κοινωνικής Ψυχολογίας του Μεξικού στο Λα Τριντιντάντ της Τλαζκάλα του Μεξικού.

1987: Ημερίδα με θέμα: «Πολιτισμός και Επικοινωνία» -στο Τμήμα Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ.

«Ανάλυση Οργανωσιακής Κουλτούρας» στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ, Καναδά.

Ημερίδα με θέμα «Ατομικότητα και Συλλογικότητα : μια μεταβλητή για την κατανόηση των Διαπολιτισμικών Διαφορών» στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στη Χονολουλού στη Χαβάη.

Πανεπιστημιακή διάλεξη «Σχέσεις εαυτού με «ingroup» και κοινωνική συμπεριφορά." στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Χαβάης, Χονολουλού.

Συμμετοχή στο Συνέδριο «Αξίες και Ανάπτυξη» με το άρθρο «Συλλογικότητα και Ανάπτυξη» του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ, ένα συνέδριο με τη Χορηγία της Διεθνούς Ένωσης Επιστημών της Ψυχολογίας.

Παρουσίαση άρθρου στις 9 Ιουνίου στο Συνεδριακό Κέντρο του Ναγκς Χεντ, στη Βόρεια Καρολίνα με θέμα «Η συνεισφορά της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας στην θεωρία της κοινωνικής ψυχολογίας».

Διάλεξη στο Ινστιτούτο του Ειρηνικού και της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο της Χαβάης στη Χονολουλού με Θέμα «Ατομικότητα και Διοικητική Συμπεριφορά».

Προσκεκλημένη Εναρκτήρια Ομιλία στις εργασίες της Αμερικανικής Ένωσης Κοινωνιολογίας με θέμα «Μια στρατηγική για Διαπολιτισμική Έρευνα».

Παρουσίαση άρθρου με τίτλο «Διαπολιτισμική Ψυχολογία» στο συμπόσιο του APA για «Εναλλακτικές Θεωρητικές και Ερευνητικές προοπτικές στην Κοινωνική Ψυχολογία.»

1988: Προσκεκλημένη Ομιλία για την Ετήσια Συνάντηση της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχολογίας στην Αθήνα.

Συμμετοχή στις συναντήσεις Παναμερικανικού επιπέδου των Συμβούλων των Ενώσεων Αλλοδαπών Φοιτητών στην Ουάσιγκτον.

Παρουσίαση άρθρου για τις «επιπτώσεις του κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος στα διοικητικά στυλ» σε Συνέδριο για την Παγκόσμια Οικονομία με θέμα: «Εμπόριο και Μεταφορά τεχνολογίας» στη Σαμπέϊν στο Ιλλινόις.

Συμμετοχή στο συνέδριο κατάρτισης Γερμανών εκπαιδευτικών στην Αμερικανική κουλτούρα στο Μπίλεφελντ της Γερμανίας με το άρθρο «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Κατάρτιση».

Εναρκτήρια ομιλία, σε συνέδριο για την Μεταβατική Κατάσταση του Ελληνισμού στο MIT, στο Κάιμπριτζ στη Μασσαχουσέτη.

Διοργάνωση και παρουσίαση στο συνέδριο με θέμα «Εαυτός και Κουλτούρα», στο Συνεδριακό Κέντρο του Ναγκς Χεντ, στη Βόρεια Καρολίνα.

Συμμετοχή στην Ετήσια Συνάντηση της Εταιρείας Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, στο Μάντισον, Ουισκόνσιν.

Ημερίδα, «Ατομικότητα-Συλλογικότητα» Τμήμα Επικοινωνίας, στο Πανεπιστήμιο Αριζόνα Στέϊτ στο Τέμπε της Αριζόνα.

1989. Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο της πολιτείας της Νέας Υόρκης (State University of New York) στο Στόνυ Μπρουκ.

Διάλεξη στη Δεξίωση της Ολομέλειας, στο Συνέδριο του Ιδρύματος Φουλμπράϊτ στη Σαμπέιν στο Ιλλινόις.

1990: Ομιλία στην Ολομέλεια του Πρώτου Συνεδρίου Διαπολιτισμικής και Διεθνούς Επικοινωνίας, στην πανεπιστημιούπολη του Πανεπιστημίου Καλιφόρνια Στέϊτ στο Φούλλερτον της Καλιφόρνια.

Προσκεκλημένη Ομιλία στην Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία στην Κρήτη. Σχολιαστής στο Συμπόσιο με θέμα «Το μέλλον της Κοινωνικής Ψυχολογίας," στις συνεδριάσεις της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, στην Κρήτη.

Ημερίδα, στο Ινστιτούτο Ψυχολογικών Μελετών, στο Μαρούσι στην Ελλάδα.

Συμμετοχή στο συνέδριο Εφαρμοσμένης Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στην Χονολουλού, Χαβάη.

Συμμετοχή σε συνέδριο στην Αθήνα.

Συμμετοχή στις εργασίες του Τμήματος Μεσοδυτικών πολιτειών της Ένωσης Διεθνών Βιομηχανικών Σχέσεων, στο Σικάγο.

Ημερίδα, στη Σχολή Βιομηχανικών και Εργασιακών Σχέσεων της Πολιτείας της Νέας Υόρκης. Προεδρία του Συμποσίου «Η Κοινωνική Ψυχολογία εκτός του Ευρω-Αμερικανικού Πλαισίου» στις εργασίες της Πειραματικής κοινωνικής Ψυχολογίας, στο Μπάφαλο της Νέα Υόρκης.

Συμμετοχή στο συνέδριο της Εθνικής Υπηρεσίας Αεροναυτικής και Διαστήματος, στο Χιούστον του Τέξας με θέμα τα «Διεθνή Προβλήματα διαπλανητικών Πτήσεων»

1991: Παρουσίαση άρθρου στην 6η Ετήσια συνεδρίαση του Συλλόγου των Μεννονιτών Ψυχολόγων στη Σαμπέιν στο Ιλλινόις. Στις 18 Απριλίου συμμετοχή σε ημερίδα του Κολλεγίου Νοξ (Knox College) στο Γκέιλσμπουργκ στο Ιλλινόις.

Κεντρική Ομιλία στο Σύλλογο Ελλήνων Ψυχολόγων Ερευνητών στην Αθήνα.

Παρουσίαση στην ημερίδα του Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων Ερευνητών.

Ομιλία στο Περιφερειακό συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία στο Ντέμπρετσεν, Ουγγαρία.

Ομιλία μετά από πρόσκληση στις εργασίες του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου με θέμα «Εκπαίδευση για τη Διαφορετικότητα» - στο πλαίσιο του προγράμματος «Επιστημονικό σαββατοκύριακο» στο Σαν Φρανσίσκο στην Καλιφόρνια.

Προήδρευσε της συνεδρίας Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, στο πλαίσιο των εορτασμών του Εκατονταετούς Προγράμματος (Centennial) της Αμερικανικής Εταιρείας Ψυχολογίας στο Σαν Φρανσίσκο, Καλιφόρνια

Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο Τζωρτζ Ουάσινγκτον, στην Ουάσινγκτον.

Διάλεξη με θέμα τη Διαπολιτισμική εκπαίδευση, στο Κέντρο Διαχείρισης Ανθρώπινου Δυναμικού του Ιδρύματος Εργασιακών και Βιοηχητικών Σχέσεων (LIR), στο Σικάγο.

Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο Νορθγουέστερν, Κέντρο Επίλυσης Διαφορών της Σχολής Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Διοίκησης Κέλογκ.

1992: Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο Λογιόλα στο Σικάγο.

Κεντρική Ομιλία στο συνέδριο «Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού στις Αναπτυσσόμενες Χώρες» που διοργάνωσε η Σχολή Διοίκησης του Πανεπιστημίου Μακγκίλ στο Μοντρεάλ του Καναδά.

1993: Σχολιαστής στις εργασίες του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στο Σικάγο.

Συμμετοχή στο συνέδριο με θέμα «Ψυχολογία της CIS (πρώην ΕΣΣΔ)» που διοργάνωσε ο Πωλ Έκμαν και ο Αμερικανικός Ψυχολογικός Σύλλογος στην Ουάσιγκτον.

Συμπόσιο, με θέμα «Προοπτικές έρευνας για τη Διεθνή Ψυχολογία (Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον) » στις εργασίες του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου, στην Ουάσιγκτον.

Σχολιαστής, στο συμπόσιο με θέμα «Η πολυπολιτισμική διαμόρφωση της Συμβουλευτικής Ψυχολογίας» στις εργασίες του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στην Ουάσιγκτον

Ομιλία μετά από πρόσκληση στις εργασίες του Τομέα 14 (Βιομηχανική και Οργανωτική Ψυχολογία) του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου, στο Τορόντο του Καναδά.

Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Μπέρκλεϋ.

Ημερίδα στο Κέντρο Ανατολή-Δύση στη Χονολουλού στη Χαβάη.

1994: Παρουσίαση σε συνέδριο για την Εισαγωγή θεμάτων Διαφορετικότητας στο Σύστημα των Πανεπιστημίων της Πολιτείας της Τζόρτζια, στο Κολούμπους της Τζόρτζια.

Ημερίδα στο Πανεπιστήμιο του Βερμόντ στο Μπέρλινγκτον.

Ομιλία μετά από πρόσκληση στην Ένωση Βιομηχανικής και Οργανωτικής Ψυχολογίας στο Σαν Ντιέγκο στην Καλιφόρνια.

Εισαγωγή της σειράς Διαπολιτισμικών Διαλέξεων του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στο Λος Άντζελες στην Καλιφόρνια.

Ημερίδα στο Τμήμα Επιστημών Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Πυρντού.

1995 Συνέδριο με θέμα Ομάδες και Διαφορετικότητα στο Κέντρο Δημιουργικής Ηγεσίας στο Γκρηνσμπορο στη Βόρεια Καρολίνα.

1996: Σχολιαστής σε συμπόσιο και παρουσίαση σε άλλο συμπόσιο στο Συνέδριο της Ένωσης για τη Μελέτη Επίλυσης Συγκρούσεων στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ.

Συμμετοχή στις εργασίες του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στο σαν Φρανσίσκο στην Καλιφόρνια.

Συμπόσιο, Αμερικανικός Ψυχολογικός Σύλλογος Τορόντο Καναδά.

Συμπόσιο στις εργασίες της Διεθνούς Ένωσης Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας στο Μοντρεάλ του Καναδά.

Σχολιαστής σε συμπόσιο του Διεθνούς Συνεδρίου Ψυχολογίας.

Παρουσίαση σε συμπόσιο στο ίδιο συνέδριο στο Μοντρεάλ του Καναδά.

1997: Ομιλία μετά από πρόσκληση του Αμερικανικού Ψυχολογικού Συλλόγου στην Ουάσιγκτον.

1998: Πανεπιστημιακές διαλέξεις - ημερίδες στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Ερβάιν;στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Αντζελες, Στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας, Στο Κολλέγιο Πομόνα, Στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας της Καλιφόρνιας στο Φρέσνο (California State University) και στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας της Καλιφόρνιας στο Φούλλερτον (California State University at Fullerton).

1999: Πανεπιστήμιο της Χαβάης στη Χονολουλού.

Ακαδημία Διοίκησης (Academy of Management), Σικάγο Ιλλινόις, Κεντρική Ομιλία και συζητητής σε ένα συμπόσιο.

Συνέδριο για την Αποκατάσταση της Ειρήνης στο Διεθνές Συνέδριο Παγκόσμιων Γεγονότων (International World Affairs Conference Center), στο Σάλισμπουρυ του Κονέκτικατ .

Πανεπιστημιακές Διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης στην Ελβετία στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στη Σάντα Μάρμπαρα και στο Ερευνητικό Κέντρο Τζέφερσον στο Νιουπορτ Νιους της Βιρτζίνια (Jefferson Laboratory, Newport News, Virginia).

2000: Πανεπιστημιακές Διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια στη Φιλαδέλφια (29 Μαρτίου), Στο Πανεπιστήμιο Οχάιο Στέιτ στο Κολόμπους Οχάιο και Στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης στη Νέα Υόρκη.

2001: (3 Ιουνίου) Εναρκτήρια Ομιλία με Θέμα Κουλτούρα και Λογιστικά Πρότυπα στην Ουρμπάνα στο Ιλλινόις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aslan, R. (2013) *Zealot: The Life and Times of Jesus of Nazareth*. New York: Random House.
- Atran, S. (2007) Religion's social and cognitive landscape: An evolutionary Perspective. In S. Kitayama, & D. Cohen, (Eds.) (2007). *Handbook of cultural Psychology* (pp. 417-453). New York: The Guilford Press.
- Bhagat, R.S, Triandis, H. C. & McDevitt, A.S. (2013). *Managing the global organization: A cultural perspective*. Northampton, MA: Edward Elgar Publisher.
- Chua, A. & Reubenfeld, J. (2014). *The triple package: How three unlikely traits explain the rise and fall of cultural groups in America*. New York: Penguin.
- Davidson, A. R., Jaccard, J. J., Triandis, H. C., Morales, M. L., & Diaz-Guerrero, R. (1976). Cross-cultural model testing: Toward a solution of the etic emic dilemma. *International Journal of Psychology*, 11, 1-13.
- Fishbein, M., Triandis, H. C., Kanfer, F. H., Becker, M., Middlestadt, S. E., & Eichler, A. (2001). Factors influencing behavior and behavior change. In A. Baum, T. A. Revenson, & J. E. Singer (Eds.) *Handbook of health psychology* (pp.3-18) Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum.
- Hawking, S. and Mlodinow, L. (2010) *The grand design*. New York: Random House.
- Jain, R., and Triandis, H. C. (1989). *Management of R & D organizations*. New York: Wiley. Second Edition Jain & Triandis (1997). Third Edition : Jain, R., Triandis, H. C., and Weick, C. W. (2010). *Managing research, development and innovation: Managing the unmanageable*. New York: Wiley. (Was translated into Chinese and Japanese.)
- Landis, D., Triandis, H. C., & Adamopoulos, J. (1978). Habit and behavioral intentions as predictors of social behavior. *Journal of Social Psychology*, 106, 227-237.
- Levine, F.J. (1994). June Louin Tapp (1929-1992): Obituary. *American Psychologist*, 49 (11), 965
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K.M., & Schkade, D (2005) Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9, 111-131.
- Malinowski, B. (1954). *Magic, science, and religion*. New York: Anchor Books
- Marin, G., & Triandis, H. C. (1985). Allocentrism as an important characteristic of the behavior of Latin Americans and Hispanics. In R. Diaz-Guerrero (Ed.), *Cross-cultural and national studies in social psychology* (pp.85-104). Amsterdam: North Holland.
- Pepitone, A., and Triandis, H. C. (1987). On the universality of social psychological theories. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 471-498.
- Rokeach, M. (1964). *The three Christs of Ipsilanti, a psychological study*. New York: Knopf.
- Sagan, C. (1980). *Cosmos*. New York: Random House.
- Spencer-Rogers, J., Williams, M. J. & Peng. K. (2010). Cultural differences in expectations of change and tolerance of contradiction: A decade of empirical research. *Personality and Social Psychology Review*, 14, 296-312.
- Taylor, S. E. (1998b). The social being in social psychology. In D. T. Gilbert, S.T. Fiske, and G. Lindzey (Eds.) *The handbook of social psychology* (Volume 1, pp. 58 -98). Boston: McGraw-Hill.

- Trafimow, D., Triandis, H. C., & Goto, S. G. (1991). Some tests of the distinction between the private and the collective self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 649-655.
- Triandis, H. C. (1959). A critique and experimental design for the study of the relationship between productivity and job satisfaction. *Psychological Bulletin*, 56, 309-312.
- Triandis, H. C. (1961). A note on Rokeach's theory of prejudice. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, 184-186.
- Triandis, H. C. (1964a). Cultural influences upon cognitive processes. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-48). New York: Academic Press.
- Triandis, H. C. (1964b). Exploratory factor analyses of the behavioral component of social attitudes. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68, 420-430.
- Triandis, H. C. (1967) Towards an analysis of the components of interpersonal attitudes. In C. Sherif & M. Sherif (Eds.) *Attitudes, ego-involvement and change* (pp. 227-270). New York: Wiley.
- Triandis, H. C. (1971). *Attitude and Attitude Change*. New York: Wiley. Translations: Triandis, H. C. (1974). *Actitudes y Cambios de Actitudes*. Barcelona, Spain: Ediciones Toray.
- Triandis, H. C. (1975a). *Einstellungen und Einstellungsänderungen*. Basel Switzerland: Beltz.
- Triandis, H. C. (1975b). Culture training, cognitive complexity, and interpersonal attitudes. In R. Brislin, S. Bochner, & W. Lonner (Eds.), *Cross-cultural perspectives on learning*. Beverly Hills, CA. and New York: Sage and Wiley/Halstead, 39-77.
- Triandis, H. C. (1976a). The future of pluralism. *Journal of Social Issues*, 32, 179-208.
- Triandis, H. C. (1976b). *Variations in Black and White Perceptions of the Social Environment*. Urbana-Champaign, IL: University of Illinois Press.
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal Behavior*. Monterey: Brooks/Cole.
- Triandis, H. C. (1978). Some universals of social behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 1-16. Reprinted in P. Smith and D. Best (2009) (Eds.) *Cross-Cultural Psychology* London, England: SAGE Publications
- Triandis, H. C. (1980). Values, attitudes and interpersonal behavior. In H. Howe & M. Page (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 1979 (Vol. 27, 195-260). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Triandis, H. C. (1985). Acculturation indices as a means of confirming cultural differences. In R. Diaz-Guerrero (Ed.), *Cross-cultural and national studies in social psychology* (pp.143-156). Amsterdam: North Holland.
- Triandis, H. C. (1989). Self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 506-520. Reprinted in Goldberger & J. Veroff (1995) *Essential Papers in Cross-Cultural Psychology*. New York University Press.
- Triandis, H. C. (1993) Collectivism and individualism as cultural syndromes. *Cross-Cultural Research*, 24, 155-180.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill. (Was translated into Russian.)
- Triandis, H. C. (1995) *Individualism and collectivism*. Boulder CO: Westview Press. (Was translated into Farsi and Japanese)
- Triandis H. C. (1996) The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, 51, 407-415.

- Triandis, H. C. (1997) Forward. In J. W. Berry (Ed.) *Handbook of cross-cultural psychology*. Second Edition. Vol. 1, (pp. iix-ix). Boston, Mass: Allyn & Bacon.
- Triandis, H.C. (1999) Cross-cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 127-143.
- Triandis, H. C. (2004). Dimensions of culture beyond Hofstede. In H. Vinken, J. Soeters, & P. Ester (Eds). *Comparing cultures: Dimensions of culture in a comparative perspective* (pp.5-27). Leiden, The Netherlands, Brill.
- Triandis, H. C., Bass, A. R., Ewen, R. B., & Mikesell, E. R. (1963). Team creativity as a function of the creativity of the members. *Journal of Applied Psychology*, 47, 104-110.
- Triandis, H. C., Bontempo, R., Betancourt, H., Bond, M., Leung, K., Brenes, A. , Georgas, J., Hui, C. H., Marin, G., Setiadi, B., Sinha, J. B. P., Verma, J., Spangenberg, J., Touzard, H., and de Montmollin, G. (1986). The measurement of the etic aspects of individualism and collectivism across cultures. *Australian Journal of Psychology*, 38, 257-267. (Special Issue on Cross-Cultural Psychology).
- Triandis, H. C., Brislin, R., and Hui, C. H. (1988). Cross-cultural training across the individualism-collectivism divide. *International Journal of Intercultural Relations*, 12, 269-289. Reprinted in L. Samovar and R. Porter, (1991), *Intercultural communication: A Reader* (6th ed., pp. 370-382) Belmont, CA: Wadsworth. (Reprinted in P. Blunt & D. Richards (Eds.) (1993). *Readings in management organization & culture in East and South Asia* (pp. 338-355). Darwin, NT Australia Northern Territories Press.
- Triandis, H. C., Carnevale, P. Gelfand, M., Robert, C., Wasti, A. Probst, T., Kashima, E., Dragonas, T. Chan, D, Chen, X. P., Kim, U. deDreu, C., van de Vliert E., Iwao, S., Ohbuchi, K-L. & Schmidt, P. (2001). Culture, personality and deception: A multilevel approach. *International Journal of Cross-cultural Management*, 1, 73-90. (Reproduced in *International Marketing*, S.J. Palwoda, & J. K., Ryans, (Eds.) Cheltenham, UK: Edward Elger Publishing)
- Triandis, H. C., & Davis, E. E. (1965). Race and belief as determinants of behavioral intentions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 715-725.
- Triandis, H. C., Davis, E. E., & Takezawa, S. I. (1965). Some determinants of social distance among American, German and Japanese students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 540-551.
- Triandis, H.C., Dunnette, M. & Hough, L. (Eds.) (1994) *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (Second Edition, Vol. 4) Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Triandis, H. C., Feldman, J. M., Weldon, D. E., & Harvey, W. M. (1974). Designing pre-employment training for the hard to employ: A cross-cultural psychological approach. *Journal of Applied Psychology*, 59, 687-693.
- Triandis, H.C. & Gelfand, M.J. (1998) Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 118-128. (Reproduced in *Handbook of Marketing Methods*, Sage Publications, 2011.)
- Triandis, H.C. & Gelfand, M. (2012). A theory of Individualism and collectivism. In P.A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski & E. .T. Higgins (Eds.) *Handbook of Social Psychological Theories* (Volume 2, pp. 498-520). Los Angeles, CA Sage.
- Triandis, H. C., Hall, E. R., & Ewen, R. B. (1965). Member heterogeneity and dyadic creativity. *Human Relations*, 18, 33-55.
- Triandis, H. C., & Lambert, W. W. (1958). A restatement and test of Schlosberg's theory of emotion with two kinds of subjects from Greece. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 56, 321-328.

- Triandis, H. C., Kashima, Y., Hui, C. H., Lisansky, J., & Marin, G. (1982). Acculturation and biculturalism indices among relatively acculturated Hispanic young adults. *Interamerican Journal of Psychology*, 16, 140-149.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M. and Clack, F. L. (1985) Allocentric vs. idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality*, 19, 395-415.
- Triandis, H. C., Lisansky, J., Setiadi, B., Chang, B., Marin, G. and Betancourt, H. (1982). Stereotyping among Hispanics and Anglos: The uniformity, intensity, direction, and quality of auto- and heterostereotypes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13, 409-426.
- Triandis, H. C., Loh, W. D., & Levin, L. A. (1966). Race, status, quality of spoken English and opinions about civil rights as determinants of interpersonal attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 468-472.
- Triandis, H. C., Marin, G., Hui, C. H., Lisansky, J., & Ottati, V. (1984). Role perceptions of Hispanic young adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 15, 297-320.
- Triandis, H. C., Marin, G., Lisansky, J., & Betancourt, H. (1984). Simpatia as a cultural script of Hispanics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1363-1375.
- Triandis, H. C., & Osgood, C. E. (1958). A comparative factorial analysis of semantic structures of monolingual Greek and American students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 57, 187-196.
- Triandis, H. C., with Vassiliou, V., Vassiliou, G., Tanaka, Y., and Shanmugam, A. V. (1972). *The Analysis of Subjective Culture*. New York: Wiley.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18

Από τους φοιτητές μου

Ο συντάκτης αυτής της αυτοβιογραφίας ζήτησε από αρκετούς πρώην φοιτητές μου να γράψουν κάτι για να συμπεριληφθεί στο βιβλίο. Οι οδηγίες του ήταν,

Επικοινωνώ μαζί σας για να ζητήσω τη βοήθειά σας για να προσθέσω επιπλέον υλικό στην «Αυτοβιογραφία του Χάρη». Το βιβλίο κλείνει με λεπτομερείς οδηγίες για την κηδεία του και την νεκρολογία του (Ναι, σωστά διαβάσατε!) Σ' αυτό το βιβλίο αναφέρεται σε κάποιο βαθμό για κάθε ένα από τους φοιτητές του (πάντα με θετικά σχόλια). Οι σκέψεις μου, συνεπείς με το πώς γενναία ολοκληρώνει την ιστορία του, είναι να σας ζητήσω να γράψετε τι μπορεί να λέγατε στην κηδεία του γιορτάζοντας τη ζωή του, αν μπορούσατε να παρευρεθείτε και αν ήσασταν αρκετά γενναίοι για να μιλήσετε.

Σάρον Γκότο

Αισθάνομαι ιδιαίτερα ευγνώμων στον Χάρη Τριάντη και τον Μπιλ Γκαμπρένια που μου έδωσαν την ευκαιρία να βάλω τις σκέψεις μου στο χαρτί. Μέσα από διάφορες διαδρομές έχω πλέον φθάσει στο σημείο να καταλάβω το ακριβές μέγεθος της επίδρασης του Χάρη στη ζωή μου. Σκεπτόμενη τον Χάρη, υπάρχουν μερικές λέξεις που πάντα θα με παραπέμπουν στον μέντορά μου και είναι οι λέξεις κομψό (*Elegant*), πρακτικό (*practical*), διαχρονικό (*enduring*) και υποστηρικτικό (*supportive*).

Συνάντησα τον Χάρη για πρώτη φορά το 1989 με την επίσημη εισαγωγή μου στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα της Ψυχολογίας στο Ιλινόις. Είχα αφιερώσει αρκετό χρόνο για να σκεφτώ το θέμα της κουλτούρας και τον επιπολιτισμό μέσα από τις προσωπικές μου εμπειρίες και τις ιστορίες που είχα ακούσει από άλλους αλλά και σαν προπτυχιακή φοιτήτρια στην Ψυχολογία. Στο γραφείο του, σκέφτηκα φωναχτά: Πως μπορεί κάποιος να προβλέψει ποιες διαπολιτισμικές πρακτικές να κρατήσει και ποιες πρέπει να τις αφήσει; Ο Χάρη απάντησε με τον άμεσο τρόπο του «η λειτουργικότητα!» (*functionality*) Αυτό μου φάνηκε αφοπλιστικά απλό. Μετά από αυτή την πρώτη μας συνάντηση, πρέπει να παραδεχθώ ότι ένα κομμάτι μου αναρωτιόταν τι θα έκανα για τα επόμενα πέντε χρόνια στην Ουρμπάνα-Σαμπέιν! Ευτυχώς για μένα, 20 και χρόνια αργότερα, εξακολουθώ να ερευνώ, να σκέπτομαι και να διδάσκω θέματα διαπολιτισμικής αλλαγής, κυρίως στις Ασιατικές κοινότητες διασποράς και όταν βρεθώ αντιμέτωπη με ένα παρόμοιο προβληματισμό η αρχική μου «go to» απάντηση παραμένει «λειτουργικότητα». Αυτή η απάντηση ήταν πράγματι απάντηση α λα Χάρη. Η εξήγηση είναι επιστημονικά «κομψή», έχει «πρακτικό» προσανατολισμό και παραμένει ένας «διαχρονικός» μηχανισμός σε ένα κόσμο που είναι πιο δυναμικός και ρευστός από δυνάμεις όπως ο

πόλεμος, η ειρήνη και η τεχνολογία από ότι εγώ ή ακόμη και ο Χάρη θα μπορούσαμε να φανταστούμε.

Αυτές οι περιγραφές δεν καταφέρνουν όμως να δείξουν αυτό που αισθάνομαι για την απίστευτη υποστήριξη που πήρα από τον Χάρη, ένα συναίσθημα που μοιράζονται όλοι οι φοιτητές του. Θυμάμαι το θάνατο της γιαγιάς μου όταν ήμουν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα και τον αγώνα μου για να λειτουργώ επαγγελματικά, παρά τη λύπη μου. Όταν βρήκα το κουράγιο να πω στον Χάρη ότι θα έλλειπα μερικές μέρες για να παρευρεθώ στην κηδεία της, δεν ήταν μόνο υποστηρικτικός, αλλά ενδιαφέρθηκε και για τη γιαγιά μου και για μένα. Τάχασα λίγο, αλλά ένοιωσα μια ατελείωτη ανακούφιση. Από τον Χάρη έμαθα πόσο σημαντική είναι η σχέση με «ολόκληρο» το άτομο (συμπεριλαμβανομένων και των δικών τους, του ingroup τους, της ενδοομάδας τους), κάτι που έχω προσπαθήσει να περάσω και εγώ στους φοιτητές μου. Χρόνια αργότερα, διάβαζα κάποια σενάρια που είχε συντάξει ο Χάρη για να αποδειχθεί η «ατομικότητα» ή η «συλλογικότητα» και χαμογέλασα όταν συνειδητοποίησα ότι αυτά τα σενάρια θα μπορούσαν κάλλιστα να ανήκουν σε ένα τετράδιο παιγνίων για τη συλλογικότητα (*a collectivist playbook*)

Κολλέγιο Πομόνα, Κλέρμοντ Καλιφόρνια, ΗΠΑ

Κβοκ Λιούνγκ

Όταν έφθασα στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις στην Ουρμπάνα-Σαμπέϊν, είχα δύο πολύ ισχυρές εντυπώσεις για το Χάρη, δηλαδή ότι ήταν πολύ ευγενής και υποστηρικτικός. Μου έδινε πολύ καλή καθοδήγηση, αλλά ποτέ δεν ήταν καταπιεστικός. Δεν φανταζόμουν ότι ένας τόσο γνωστός καθηγητής θα έδειχνε μια τέτοια φροντίδα και μια τέτοια ζεστασιά. Καθώς είχα περισσότερες επαφές μαζί του, δημιούργησα και μια άλλη εντύπωση. Ήταν άνετος, αλλά εξαιρετικά πειθαρχημένος. Πάντα προλάβαινε τις προθεσμίες, αλλά δεν έδειχνε να έχει ίχνος από άγχος. Δεν το είχα πει στον Χάρη, αλλά ο τρόπος εργασίας του με ενέπνευσε σε όλη μου την επαγγελματική καριέρα. Όταν έχω πολλά να κάνω, συχνά αναρωτιέμαι πως θα το χειριζόταν ο Χάρη.

Ήμουν πολύ τυχερός που ο Χάρη ήταν φίλος και μέντοράς μου. Ο Χάρη είναι ένας πολύ παραγωγικός, λόγιος με υψηλή επίδραση και το πρότυπό μου. Άνοιξε τους ορίζοντές μου στον κόσμο της ιδιαίτερα υψηλής ποιοτικής έρευνας και με δίδαξε και πώς να κάνω το ίδιο. Σε μεγάλο βαθμό, οφείλω την αγάπη μου για την έρευνα σε αυτή την επίδραση του Χάρη στα πρώτα χρόνια του μεταπτυχιακού μου.

Η συνάντησή με το Χάρη πριν τρείς δεκαετίες στο UIUC ήταν μια εμπειρία που άλλαξε τη ζωή μου,

Κινεζικ

ό πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ

Λίγο μετά τη σύνταξη του παραπάνω κειμένου, ο Κβοκ εισήχθη στο νοσοκομείο στο Χονγκ Κονγκ και πέθανε στις 25 Μαΐου 2015.

Ντάριους Κ.Σ. Τσαν (Darius K.-S.Chan)

Ο Χάρης είναι από τα πιο περιποιητικά, υποστηρικτικά, γενναιόδωρα άτομα που νοιάζονται για τον άλλο που έχω γνωρίσει.

Τα δυό πρώτα χρόνια του μεταπτυχιακού μου, είχα το προνόμιο να είμαι βοηθός έρευνας για το Χάρη. Επειδή ήμουν ξένος φοιτητής, με ελάχιστη γνώση για τις ΗΠΑ, κατάφερα να προσαρμοστώ γρήγορα στην νέα κουλτούρα επειδή ο Χάρης έκανε ότι μπορούσε για να βοηθήσει την προσαρμογή μου. Ακαδημαϊκά, η βαθιά του γνώση και το πάθος του για τη διαπολιτισμική έρευνα εύκολα με ενέπνευσε να γίνω ακαδημαϊκός. Δεν μπορούσα επίσης να πιστέψω την εκπληκτική του δεξιότητα στη μνήμη! Και όταν είχα ερωτήσεις ή προβλήματα και αναζητούσα τη συμβουλή του, συχνά έκλεινε αυτά που μοιράστηκε μαζί μου με την υπογραφή του, μια φράση με κάπως υψηλό τονισμό «πολύ καλά, άριστα!» (**very good, very fine!**). Και αυτό πάντα μου έδινε ασφάλεια. Κοινωνικά, οι εκδηλώσεις όπως το δείπνο της Ημέρας των Ευχαριστιών και τα μπάρμπεκιου στη διάρκεια όλου του χρόνου που είχαν η Πόλα και ο Χάρη στο ζεστό τους σπίτι στην παραλία της λίμνης, μου επέτρεψαν να μάθω για τον τρόπο ζωής στην Αμερική και γενικότερα στο Δυτικό κόσμο. Αυτές οι αναμνήσεις είναι οι πιο γλυκές από τα χρόνια μου στην Ουρμπάνα-Σαμπέιν.

Πέρα όμως από αυτές, ξεχωρίζει και μια ανάμνηση από το μεταπτυχιακό μου, την περίοδο που μόλις είχαμε ολοκληρώσει το ολοκληρωμένο διαγώνισμα στο τέλος του δεύτερου έτους. Γνωρίζοντας ότι ανησυχούσα ιδιαίτερα για τα αποτελέσματα, εκείνο το φθινοπωρινό απόγευμα ο Χάρης, ήρθε στο σπίτι μου μετά από μια

τελετή βραβείων μόνο και μόνο για να μου φέρει τα καλά νέα. Και ναι μεν σίγουρα αισθάνθηκα μεγάλη ανακούφιση, αλλά εξετίμησα πολύ περισσότερο αυτό που είχε κάνει. Αυτό μπορεί να ήταν ασήμαντο για τον Χάρη που έκανε συνεχώς τέτοια πράγματα χωρίς δεύτερη σκέψη, αλλά η επίπτωση στους αποδέκτες όπως εγώ ήταν τεράστια και διαχρονική. **Η φροντίδα του είναι αληθινή και άνευ όρων.**

Η εμπνευσμένη διδασκαλία του και η φροντίδα και η υποστήριξη των άλλων, διαμόρφωσαν και άλλαξαν την τροχιά της ζωής τόσων πολλών ατόμων, συμπεριλαμβανομένης και της δικής μου. Και αυτό είναι που πάντα θα θυμάμαι και θα νοσταλγώ – ένα μέντορα που νοιάζεται που εμπλέκεται, που στηρίζει.

Κινεζικό Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ

Σ. Άρζου Γουάστι (S. Arzu Wasti)

Έφυγα από την Άγκυρα το καλοκαίρι του 1994 και έφθασα στο Πανεπιστήμιο Πυρντού για το Μάστερς μου. Είχα ήδη αποφασίσει ότι θα συνέχιζα με ένα διδακτορικό και ότι με ενδιέφεραν οι διαπολιτισμικές διαφορές. Προπτυχιακά είχα ασχοληθεί με την διοίκηση επιχειρήσεων και έτσι διερευνούσα σχολές business με διεθνές μάνατζμεντ. Αναζητώντας μια κάποια καθοδήγηση, συνάντησα ένα διδακτορικό φοιτητή στο πρόγραμμα Οργανωσιακής

Συμπεριφοράς και του εξήγησα τους σκοπούς μου. Αφού άκουσε όλα αυτά που έλεγα ότι με ενδιέφεραν για να μελετήσω, με ρώτησε αν είχα ακούσει για τον Τριάντη -που δεν είχα.

Έφυγα με αντίγραφα πολλών άρθρων του Τριάντη και καθώς βυθίστηκα στο πιο ολοκληρωμένο και παρ' όλα αυτά ξεκάθαρο και ολοκληρωμένο γράψιμό του αισθάνθηκα σαν κάποιος να είχε

κάνει μια μαγνητική εξέταση από όλη τη σύγχυση, απογοήτευση και αγανάκτηση που είχα νοιώσει από τότε που έφυγα από το σπίτι μου για τις ΗΠΑ! (Φυσικά μετά από αρκετά χρόνια στις ΗΠΑ, ένας παρόμοιος αστερισμός συναισθημάτων ήρθε στην επιφάνεια όταν επέστρεψα στην πατρίδα μου, αλλά τότε ήμουν ήδη μια φοιτήτρια του Τριάντη και πολύ γρήγορα μπόρεσα να κάνω διάγνωση της πάθησής μου!) Αφού κάποιοι ντόπιοι φοιτητές με διαβεβαίωσαν ότι ήταν αποδεκτό να στείλω ένα email σε σημαντικά και μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, έγραψα στον Καθηγητή Τριάντη για την επιθυμία μου να

επιδιώξω ένα PhD και έμεινα αποσβολωμένη όταν περίπου σε μια ώρα, παρέλαβα μια ενθαρρυντική απάντηση που ευγενικά μου εξηγούσε ότι θα βρισκόταν στο κτίριο που τότε έλεγαν Ινστιτούτο Εργασιακών και Βιομηχανικών Σχέσεων (Institute of Labor and Industrial Relations, ILIR), από τότε μέχρι τότε και ότι στη συνέχεια θα ήταν στο κτίριο της Ψυχολογίας και θα μπορούσα να περάσω από το γραφείο του οποτεδήποτε. Από αυτή την πρώτη μου επαφή παρατήρησα ένα δύο πραγματάκια, τα οποία έχουν επιβεβαιωθεί στη συνέχεια. Θα απαντήσει και θα προσπαθήσει να βοηθήσει οποιονδήποτε από οποιοδήποτε σημείο του κόσμου που θα του ζητούσε βοήθεια. Σαν πραγματικός λόγιος, δεν ήταν φανατικός με την έρευνά του και ενθουσιαζόταν για όλες τις καλά δομημένες και ενδιαφέρουσες εργασίες και ότι τελικά το να γνωρίζεις δεν ήταν θέμα ισχύος ή κύρους αλλά πως να γίνει η ζωή πιο κατανοητή και ίσως και πιο εύκολη, ακόμη και πιο ειρηνική.

Όταν στάθηκα τυχερή ώστε να με δεχθούν κάποια πανεπιστήμια για το διδακτορικό μου, συμπεριλαμβανομένου και του ILIR, δεν μπορούσα να αποφασίσω ποιο να δεχθώ, κυρίως γιατί ο καθηγητής Τριάντης μου είχε επίσης αναφέρει ότι σύντομα θα συνταξιοδοτείτο και δεν μπορούσα να καταλάβω ποιες θα μπορούσαν να ήταν οι επιπτώσεις σε ένα τέτοιο γεγονός. Μπερδεμένη, ζήτησα τη γνώμη της Νακίγιε Μπογιατσιγιλλέρ, μια καταξιωμένη Τουρκο-Αμερικανίδα μελετήτρια στον κλάδο του διεθνούς μάνατζμεντ, που σοφά με συμβούλεψε να δεχθώ το ILIR χρησιμοποιώντας την Τουρκική έκφραση ότι, με το να είμαι φοιτήτρια του Τριάντη θα έχω ένα «χρυσό βραχιόλι στον καρπό μου», ένα προσόν που θα έμενε μαζί μου για πάντα. Και κάπως έτσι έγινα η τελευταία διδακτορική φοιτήριά του. Αν όμως κάποιος σκεφθεί πόσο παραγωγικός παρέμεινε για τουλάχιστον 15 χρόνια από τότε, δεν μπορώ παρά να αναρωτηθώ αν η απόφασή του να μην αναλάβει άλλους

διαδακτορικούς φοιτητές ήταν φυσικό αποτέλεσμα της εμπειρίας του με μένα!!!

Αυτά τα τρία χρόνια που ήμουν στο Ιλλινόις, ο καθηγητής Τριάντης απάντησε έγκαιρα σε όλα μου τα e-mail, απάντησε με υπομονή σε κάθε μία από τις ερωτήσεις μου και ήρεμα αφουγκράστηκε κάθε μια από τις ανησυχίες μου. Κάθε φορά που θα του έστελνα ένα σχέδιο, η πρώτη του απάντηση θα ήταν «αυτό είναι ένα εξαιρετο σχέδιο». Στη συνέχεια θα ανέφερε τα δυνατά σημεία του εγγράφου για να δείξει τελικά με τις επισημάνσεις του τις ελλείψεις του σχεδίου αλλά σε μορφή προτάσεων ή μελλοντικής έρευνας. Με τη σοφία του, την ήρεμη και θετική στάση του, και την ενθάρρυνσή του ένοιωσα μεγάλη ασφάλεια ψυχολογικά για να εργάζομαι μαζί του και έμαθα να εμπιστεύομαι την κρίση μου, να ακολουθώ τις διανοητικές μου περιέργειες, να προσπαθώ και να κάνω λάθη αλλά και πάλι να στέκομαι όρθια. Ο καθηγητής Τριάντης, αλλά και η κα. Τριάντη, διευκόλυναν ακόμη περισσότερο τη ζωή μου με το να ενδιαφέρονται για την υγεία μου και για την οικογένειά μου και να με καλούν συχνά στο σπίτι τους, κάτι που εκτίμησα ιδιαίτερα την ημέρα των Ευχαριστιών όταν όλοι οι ντόπιοι φοιτητές έφευγαν από την Πανεπιστημιούπολη για τα σπίτια τους και η μοναξιά των «ορφανών» διεθνών φοιτητών ερχόταν στην επιφάνεια. Ήταν πάντα συγκινητικό να βλέπει κανείς το ζεύγος Τριάντη στο σπίτι τους. Μέσα από τα αριστοκρατικά δείγματα της Ευρωπαϊκής τους κληρονομιάς και τα εκτεταμένα ταξίδια τους και τις μεγάλες διεθνείς συλλογές τους, η κα. Τριάντη τρυφερά θα θυμίζει στον καθηγητή Τριάντη τα καθήκοντα του δείπνου, τα ποτά που έπρεπε να σερβιριστούν ή το στρώσιμο του τραπεζιού. Ο καθηγητής Τριάντης ενώ γενικά έκανε ότι έπρεπε με καλή διάθεση, θα δοκίμαζε που και που μια σπάνια λιχουδιά και θα έλαμπαν τα μάτια του με απόλυτη ευχαρίστηση (αλήθεια σας λέω, έτσι ήταν η λάμψη στα μάτια του όταν πίστευε ότι δοκίμαζε κάτι σπάνιο).

Μετά την αποφοίτησή μου, έγραψα μερικά άρθρα από τη διατριβή μου. Ήμουν ευγνώμων για την καθοδήγησή του και επειδή επιθυμούσα να έχω το όνομά μου σε ένα άρθρο μαζί του, του ζήτησα να είναι συν-συγγραφέας τουλάχιστον σε ένα από αυτά τα άρθρα. Μου απάντησε διευκρινίζοντας ότι η πολιτική του ήταν να μην είναι συν-συγγραφέας σε διατριβές στις οποίες ήταν ο επιβλέπων καθηγητής. Μου απάντησε ως εξής:

«Μου αρκεί ότι βλέπω να δημοσιεύεται ένα καλό κομμάτι της δουλειάς σου. Η λογική σ' αυτή την πολιτική είναι ότι οι αναγνώστες θα θυμούνται την μελέτη σου σαν μια μελέτη του Τριάντη (ένα οικείο όνομα), παρά σαν μια μελέτη της Γουάστι και αυτό σε αδικεί. Το ανθρώπινο μυαλό και η μνήμη του έχουν τους περιορισμούς του και πρέπει να συμμορφωθούμε με αυτούς.»

Και πρόσθεσε: «(Υ.Γ. είναι καιρός να με λές Χάρη)»

Φυσικά, μετά την αποφοίτησή μου και την επιστροφή μου στην Τουρκία κράτησα επαφή με τον Χάρη και την Πόλα. Που και που θα τους έστελνα ένα email για να τους ρωτήσω πως πάνε και ο Χάρη όπως πάντα, θα απαντούσε άμεσα και με χαρά θα μοιραζόταν τα πιο πρόσφατα ταξίδια τους, που πάντοτε είχαν και αναφορές για το πόσο νόστιμα ήταν κάποια πιάτα. Απορούσα συχνά (στην πραγματικότητα έχω πάψει να απορώ με τον Χάρη, έχω απλά δεχθεί ότι ο Χάρη είναι αυτό το πολύ ιδιαίτερο, το πολύ μοναδικό άτομο που ζει τη ζωή πιο πολύ από σχεδόν όλα τα άτομα που γνωρίζω), επειδή θα σχολίαζε για κάποια τρέχοντα πολιτικά θέματα στην Τουρκία και με τη συνηθισμένη του μετριοφροσύνη θα πρόσθετε ότι δεν γνώριζε τις λεπτομέρειες.

Ήμουν τυχερή να δω πρόσφατα τον Χάρη και την Πόλα, το καλοκαίρι του 2013, και προς μεγάλη μου χαρά έμεινα μαζί τους. Τον

καιρό που ήμουν φοιτήριά του, η Πόλα αναρωτιόταν πως ήταν δυνατόν να συνεργάζομαι με τον Χάρη, αφού εγώ ως νυχτοπούλι πήγαινα για ύπνο γύρω στις 4 το πρωί που ήταν περίπου η ώρα που θα ξυπνούσε ο Χάρη. Αυτή τη φορά όμως, χάρη στο τζετ λαγκ βρέθηκα σχεδόν στο ίδιο χρόνο με τον Χάρη. Κάποιο πρωί ξύπνησα και τον βρήκα στο τραπέζι της κουζίνας να ακούει ραδιόφωνο. Η ηλικία του δεν του αφαιρέσει καθόλου τη χαρά της ζωής. Καθώς έβαζα κάτι για πρωινό, μου μίλησε για το πρόγραμμά του, για την υγεία του, ότι γυμνάζεται τακτικά, ότι ζυγίζεται καθημερινά και ότι θα έτρωγε το απολύτως ελάχιστο αν παρατηρούσε ότι είχε πάρει έστω και ένα γραμμάριο. Τα μάτια μου στράφηκαν στο πιάτο που είχε μπροστά του στο οποίο είχαν απομείνει μόνο μερικά ψίχουλα από ένα μάφριν τόσο μεγάλο όσο το κεφάλι μου. Κοίταξα πάλι τον Χάρη και είδα την ίδια λάμψη στα μάτια του να μου λέει γελώντας «αλλά αυτό ήταν πολύ καλό!»

Χάρη, σου είμαι ευγνώμων για *το «χρυσό βραχιόλι»* και ακόμη περισσότερο για *τη χρυσή σου καρδιά*.

Πανεπιστήμιο Σαμπαντσί, Κων/πολη, Τουρκία

Χάρη Χούι

Την πρώτη μέρα που έφθασα στο γραφείο σου, με κάλεσες με τη γυναίκα μου στο σπίτι σας για δείπνο. Δεν θυμάμαι τι υπήρχε στο τραπέζι, αλλά δεν μπορώ να ξεχάσω πόσο νόστιμο ήταν το φαγητό και ακόμη περισσότερο τη φιλοξενία σου και την διαπολιτισμική σου

ευαισθησία. Από τότε μας έχετε προσκαλέσει στο σπίτι σας πολλές φορές. Οι κόρες μας αισθάνθηκαν πολύ άνετα από την πρώτη στιγμή που σας γνώρισαν. Όταν μάθατε ότι στο νέο μας σπίτι δεν είχαμε σκεύη κουζίνας, η Πόλα γενναιόδωρα μας έδωσε ποτήρια, κούπες, φλυτζάνια, πιάτα και κατσαρολικά. Από

εκείνη τη μέρα αρχίσαμε να μαγειρεύουμε στο σπίτι γιατί και μόνο που βλέπαμε τα σκεύη σκεφτόμασταν την αγάπη σας και την φροντίδα σας και αυτό ζέσταινε τις καρδιές μας.

Μου ζήτησες να βοηθήσω στην κριτική ενός άρθρου που κάποιος είχε στείλει σε ένα περιοδικό. Αυτή ήταν η πρώτη μου φορά και **μου έμαθες πώς** όταν συντάσω μια κριτική να κρίνω και ταυτόχρονα να είμαι υποστηρικτικός.

Μου έμαθες για την Ισπανική κουλτούρα. Με κάλεσες στο ερευνητικό συνέδριο που διοργάνωσες για ερευνητές του τομέα. Με δίδαξες τη λέξη **sympatia**. Μου έδειξες το τεράστιο κενό γνώσης για την ατομικότητα και τη συλλογικότητα και με ενθάρρυνες να τολμήσω να βγώ και να διερευνήσω την έννοια.

Μου προκάλεσες το μυαλό μου και ταυτόχρονα με βοήθησες να εκφράσω σκέψεις που δεν γνώριζα πώς να βάλω σε λέξεις.

Σε ευχαριστώ Χάρη για όλα όσα έχει κάνεις.

Πανεπιστήμιο του Χονγκ Κονγκ

Τζόσεφιν Νάιντου

Ύμνος σε μια διαπολιτισμική ζωή - Αναμνήσεις, σκέψεις, εκτίμηση

Φθάνοντας στην Αμερική

Το Φθινόπωρο του 1959, έφθασα στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις για το μεταπτυχιακό μου με υποτροφία από το Ινστιτούτο Διεθνούς Εκπαίδευσης. Σαν μη Ευρωπαία, υπήκοος μιας μικρής Ασιατικής μειονότητας στην πατρίδα μου τη Δημοκρατία της Νοτίου Αφρικής, δραπέτευσα από το καταπιεστικό καθεστώς του apartheid.

Η αρχική περίοδος των Κένεντυ, 1960

Βρέθηκα στην Αμερική στα πρώτα χρόνια της περιόδου των Κένεντυ. Ένα νέο πνεύμα απλώνονταν στη χώρα, ένα πνεύμα που περιλάμβανε την προσέγγιση άλλων κρατών στον κόσμο, μια διανοητική αναγέννηση, με τους ξένους φοιτητές σε συνεχώς αυξανόμενους αριθμούς να ενθαρρύνονται ώστε να παρακολουθήσουν προγράμματα σε πανεπιστήμια της Αμερικής με τη σκέψη ότι θα γίνονταν πρεσβευτές για τις ΗΠΑ. Εγώ συμμετείχα ενεργά στις δραστηριότητες των ξένων φοιτητών και κυρίως αυτών που αφορούσαν την Αφρική

Μεταπτυχιακό

Μέχρι το 1961 είχα ολοκληρώσει το Μάστερς μου με την επίβλεψη δύο πολύ γνωστών ψυχολόγων, του Δρ. Φρεντ Φίντλερ και του Δρ. Τσαρλς Όσγουντ και είχα ήδη αρχίσει το διδακτορικό μου στην Ψυχολογία.

Δρ. Χάρη Τριάντης: Ο επιβλέπων της διδακτορικής μου διατριβής

Οι προσωπικές μου εμπειρίες στη Νότιο Αφρική με ρατσισμό, καταπίεση και διαχωρισμό, με οδήγησαν στο να αναπτύξω ένα μεγάλο ενδιαφέρον για την κοινωνική και διαπολιτισμική/θρησκευτική ψυχολογία. Έλεγα στον εαυτό μου ότι αν ο κόσμος καταλάβαινε το διαπολιτισμικό υπόβαθρο της συμπεριφοράς, θα υπήρχαν λιγότερες συγκρούσεις, περισσότερη αρμονία,

συμμετοχή και φιλία. Χρειαζόμουν ένα επιβλέποντα που θα μοιραζόταν τις απόψεις μου για τους «άλλους».

Είχα συναντήσει το Δρ. Τριάντη στο Τμήμα Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Είχα παρακολουθήσει δικά του μαθήματα και είχα υπάρξει και βοηθός του (στην έρευνα και τη διδασκαλία). Πολύ ευγενικά συμμετείχε σε ομιλίες μου για το apartheid στη Νότιο Αφρική. Το όραμά του για τον κόσμο, η ενσυναίσθηση για τους φοιτητές από όλες τις γωνίες του κόσμου και η ζεστή του προσέγγιση με εντυπωσίασαν βαθιά. Του ζήτησα να γίνει ο επιβλέπων καθηγητής της διατριβής μου και συμφώνησε εύκολα. Έγινε η πρώτη διδακτορική του φοιτήτρια.

Ακαδημαϊκές επαφές

Με τα χρόνια οι επαφές μου με το Δρ. Τριάντη ήταν σαν διδακτορική του φοιτήτρια, αλλά και σαν βοηθός του. Ήταν και καθηγητής μου σε μερικά μαθήματα και οι συναντήσεις μας ήταν χωρίς τυπικότητα. Η επικοινωνία μας ήταν εύκολη όπως ήταν και γενικά με όλους τους φοιτητές του. Η εμπειρία μου δείχνει ότι εμπιστευόταν τον φοιτητή και ενθάρρυνε τις πρωτοβουλίες και την ανεξαρτησία του. Σε όλα αυτά τα χρόνια πάντα απάντησε σε οτιδήποτε έχω παράγει (άρθρα κλπ.) με ένα σύντομο θετικό σχόλιο.

Η δημιουργία της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ως διακριτού τομέα

Όλοι μας θαυμάζουμε τις πρωτοπόρες προσπάθειες του Δρ. Τριάντη και τη δέσμευσή του ώστε να δημιουργηθεί ένας ζωντανός χώρος για τη διαπολιτισμική ψυχολογία στο γενικότερο κόσμο της Ψυχολογίας. Η μακρά ζωή της IACCP, οι δημοσιεύσεις και εκδόσεις, τα κείμενα, τα άρθρα και οι παρουσιάσεις του Δρ. Τριάντη, άξια κερδίζουν το θαυμασμό μας και τους επαίνους μας. Προσωπικά εκτιμώ τις πολλές παγκόσμιες ευκαιρίες που μου άνοιξε η IACCP.

Δρ. Τριάντης: Μια ουσιαστική παρουσία!

Είμαι σίγουρη ότι όλοι μας έχουμε παρακολουθήσει τη παρουσία του Δρ. Τριάντη. Ψηλός, ωραίος, με χαρακτηριστική συμπεριφορά, ξεχωρίζει σε κάθε περιβάλλον. Με ένα χαμόγελο που σε κερδίζει να φωτίζει την ζεστασιά της προσωπικότητά του και άμεσα ελκύει δίπλα του άτομα σαν φίλους

Βρέμη, 2008

Ο Δρ. Τριάντης στο γάμο μου

Μέχρι το 1964, εγώ και ο αρραβωνιαστικός μου Τζέιμς (Τζιμ) Λέσλι, που πήρε το διδακτορικό του στη Φυσική από το Ιλλινόις, θεωρήσαμε ότι ήμασταν έτοιμοι για να παντρευτούμε. Η Νότιος Αφρική ήταν ακόμη στη δίνη του κατασταλτικού apartheid και εξακολουθούσε να είναι δύσκολο για τους μη ευρωπαίους να ταξιδέψουν εκτός της χώρας. Οι γονείς μου δεν θα μπορούσαν να παρευρεθούν στην τελετή. Ζητήσαμε από το Δρ.

Τριάντη αν θα μπορούσε να με συνοδεύσει και να με παραδώσει στον γαμπρό στη τελετή που είχαμε σχεδιάσει στο Καθολικό εκκλησάκι του Αγίου Ιωάννη στο Πανεπιστήμιο. Δέχθηκε χωρίς δισταγμό και μάλιστα έγραψε και μια επιστολή στους γονείς μου, που υποθέτω ότι τους έγραφε καλά λόγια για μένα. Ο Τζιμ και εγώ παντρευτήκαμε στις 19 Σεπτεμβρίου 1964 και πέρυσι, το 2014 γιορτάσαμε την 50^η μας επέτειο. Θυμόμαστε με

ευγνωμοσύνη την μοναδική γενναιοδωρία του Δρ. Τριάντη. Οι φωτογραφίες του γάμου δείχνουν ότι απόλαυσε το γεγονός.

Περίσκεψη και ευγένεια

Μετά την ολοκλήρωση του διδακτορικού μου κράτησα επαφή με τον Δρ. Τριάντη και ανταλλάσαμε ευχές τα Χριστούγεννα! Τι έκπληξη! Το 1968 με τη γέννηση του πρώτου μας παιδιού του Κέννεθ, δεχθήκαμε ένα κουβερτάκι από την Πόλα και τον Χάρη. Ο Κέννεθ λάτρεψε αυτ'ό το κουβερτάκι και το κουβαλούσε μαζί του συνεχώς μέχρι που το έλιωσε!

Δρ. Τριάντης, μια εξαιρετική, παγκόσμια προσωπικότητα

Ο Δρ. Τριάντης θα ζει στη μνήμη μου σαν μια λάμψη φωτός που εμπνέει. Στο μυαλό μου ενσαρκώνει **ότι καλύτερο φιλοδοξεί να έχει το αμερικανικό πνεύμα, τη διαφορετικότητα, την ισότητα, την ελευθερία!**

Πανεπιστήμιο Βίλφρεντ Λώριερ, Γουώτερλου Καναδάς

Γιώσι Κασίμα- Χάρης ο κατεργάρης

Ο κόσμος γνωρίζει τον Χάρη σαν λόγιο, σαν μελετητή. Πολλοί τον γνωρίζουν σαν ρεαλιστή ενώ κάποιοι τον γνωρίζουν σαν λάτρη της μουσικής και ιδίως λάτρη μεγαλοπρεπών όπερων και μεγάλων συμφωνιών, ακριβώς όπως είναι και οι θεωρίες του. Υποψιάζομαι όμως ότι λίγοι γνωρίζουν τον Χάρη ως κατεργάρη. Βαθειά στα λαμπρά και διαπεραστικά μάτια του υπάρχει ο τολμηρά πονηρός Χάρη που θα σηκώσει το ένα του φρύδι και θα πει με ένα γέλιο « Λοιπόν, θα κάνω αυτό και θα δούμε τι θα προκύψει».

Τον φαντάζομαι να κάνει αυτό ακριβώς το 1982, όταν με κάλεσε στο γραφείο του και μου ζήτησε να κάνω ένα τηλεφώνημα στην Ιαπωνία. Μου εξήγησε ότι θα τηλεφωνούσα σε κάποια μεταπτυχιακή φοιτήτρια που σκεπτόταν να δεχθεί το Διδακτορικό πρόγραμμα στο Ιλλινόις. Ήμουν στο Πανεπιστήμιο για λιγότερο από ένα χρόνο και έτσι ήμουν πολύ πρόθυμος να κάνω ότι θα μου ζητούσε ο επιβλέπων καθηγητής μου. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι αυτή η μελλοντική φοιτήτρια του Χάρη ήταν σχεδόν γειτόνισσά μου στο Τόκυο, αυτή τη μεγαλούπολη με πληθυσμό πάνω από 10 εκατομμύρια. Δεν θυμάμαι καν γιατί συζητήσαμε. Το μόνο που θυμόμουν είναι ότι το όνομά της ήταν Έμικο. Εκείνη τη χρονιά όταν ήρθε το Φθινόπωρο, έφθασε και η φοιτήτρια στην Ουρμπάνα-Σαμπέιν. Ο Χάρης μου ανακοίνωσε ότι θα είχε το γραφείο της στο δικό μου γραφείο.

Δεν νομίζω ότι απαιτείται διδακτορικό για να καταλάβει κανείς τι έγινε. Το μικρό πείραμα του Χάρη παρήγαγε δύο διδακτορικά και ένα γάμο και άλλαξε εντελώς τη ζωή δύο ατόμων. 30 χρόνια αργότερα, η Έμικο και εγώ μένουμε μαζί στην Μελβούρνη της Αυστραλίας και διδάσκουμε Κοινωνική Ψυχολογία, χάρη στο κόλπο του Χάρη. Τον συγχωρώ ακόμη και για την εορταστική του πρόποση στα Ιαπωνικά. Βλέποντας την έκπληξή μας μάλλον γελούσε μέσα του.

Αυτός είναι ο Χάρη ο κατεργάρης με ένα πονηρό χαμόγελο που με δίδαξε ότι η σοβαρή μελέτη και ένα στοιχείο διασκέδασης πάνε χέρι-χέρι και ότι μια ζωή χωρίς λίγη διασκέδαση δεν αξίζει να τη ζεις.

Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης, Βικτωρία Αυστραλία

Μισέλ Γκέλφαντ

Είμαι παντοτινά ευγνώμων που είχα τον Χάρη για μέντορά μου ακαδημαϊκά και προσωπικά. Αναμφίβολα το ότι μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω τόσο καλά τον Χάρη είναι από τα μεγαλύτερα δώρα στη ζωή μου. Όπως πολλοί, τυχαία έπεσα πάνω στον τομέα μας. Ήμουν τριτοετής στο κολλέγιο ένα προστατευμένο παιδί από το Λονγκ Άιλαντ, όταν αποτόλμησα να βρεθώ για ένα εξάμηνο το Λονδίνο. Θυμάμαι τους ξένους ήχους, τη θέα και τις μυρωδιές του Λονδίνου και θυμάμαι να έχω κατακλυστεί από το πολιτισμικό σοκ που προκύπτει όταν κάποιος φύγει από το δικό του οικείο περιβάλλον. Είναι ζωντανή στη μνήμη μου μια τηλεφωνική συνομιλία με τον πατέρα μου που μπορεί να θεωρηθεί η αρχή του ταξιδιού μου στο να γίνω μια διαπολιτισμική ψυχολόγος. Του έλεγα πόσο περίεργο ήταν ο κόσμος από το Λονδίνο να πηγαίνει σε ένα σωρό διαφορετικές πόλεις μόνο για μερικές μέρες, ανεξάρτητα αν πήγαιναν στο Παρίσι, το Άμστερνταμ, τη Σκωτία και τα σχετικά. Ο πατέρας μου απάντησε με την πεμπτουσία της Μπρουκλινέζικης προφοράς. «Κάλλιστα μπορείς να σκεφτείς ότι είναι σαν να πηγαίνεις από την Νέα Υόρκη στην Πενσυλβανία!» Αυτή η μεταφορά με ενέπνευσε τόσο πολύ που την επόμενη έκλεισα ένα χαμηλού κόστους ταξίδι για την Αίγυπτο, εξάλλου όπως το αιτιολόγησα ήταν σαν να πηγαίνω από την Νέα

Υόρκη στην Καλιφόρνια (προς μεγάλη απογοήτευση του πατέρα μου!). Από τότε αποφάσισα να μάθω τόσα για τον κόσμο όσα ήταν ανθρωπίνως δυνατό. Αφού ταξίδεψα εκτενώς, έζησα σε ένα κιμπούτς στο Ισραήλ και ευτυχώς, έπεσα πάνω σε ένα μάθημα «κουλτούρα και ανθρώπινη ανάπτυξη» πίσω στο

Κολγκέιτ, ήξερα πλέον ότι είχα κολλήσει με τη μελέτη της

κουλτούρας. Με είχαν γοητεύσει οι βασικές ερωτήσεις του τύπου: Πως είναι ότι η κουλτούρα διαμορφώνει τον εαυτό τόσο βαθιά και παρ' όλα αυτά η κουλτούρα είναι τόσο αόρατη και θεωρείται δεδομένη; Πως αναπτύσσεται η κουλτούρα και πως αλλάζει καθώς περνάει ο καιρός; Πως η κουλτούρα συνεισφέρει στις παρεξηγήσεις και πως μπορούμε να την καταλάβουμε για την πρόληψη και τη διαχείριση των συγκρούσεων; Εκείνη την περίοδο μίλησα για μεταπτυχιακά προγράμματα με τον Ρίτσαρντ Μπρίσλιν τον τότε Διευθυντή του Κέντρου Ανατολή-Δύση στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης και εμπειρογνώμονα στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και αυτός μου πρότεινε να δουλέψω με τον Χάρη Τριάντη. Τα υπόλοιπα είναι ιστορία.

Ο Χάρης ήταν τόσο απίστευτος σαν μέντορας που επηρέασε βαθιά τον τρόπο σκέψης μου. Είναι ένα άτομο «γενικού περιεχομένου» με την πραγματική έννοια του όρου και η απόλυτη ευρύτητα και το βάθος με τα οποία προσέγγισε τη μελέτη της κουλτούρας είναι πάντα μια απίστευτη πηγή έμπνευσης για μένα. Μέχρι σήμερα, όποτε και να μιλήσω με τον Χάρη εκπλήσσομαι από τις γνώσεις του σε τόσα πολλά θέματα. Είναι πραγματικά μια εγκυκλοπαίδεια που βαδίζει! Στην κλιμακα των μεγάλων πέντε, κατά πάσα πιθανότητα είναι αρκετές τυπικές αποκλίσεις πάνω από τη μέση στο «ανοιχτός σε εμπειρίες». Είναι όμως και ένα άτομο που νοιάζεται, που φροντίζει και που στηρίζει (στη γιορτή των γενεθλίων του, το Festrift, απέδειξα ότι είναι πολύ ψηλά στην οριζόντια συλλογικότητα!). Αν απλά πω ότι ο Χάρης υπήρξε μεγάλος μέντοράς μου, θα είναι λίγο. Από την πρώτη μας συνάντηση στην Πιτσαρία του Ντομ, στο Σαμπέιν, μέχρι σήμερα, πάντα υπήρξε **μια κολώνα δύναμης και στήριξής μου**. Στο πρώτο μου έτος θυμάμαι τον Χάρη να μου λέει ότι σκέφτηκε ότι πρέπει να γίνω Καθηγήτρια σε κάποιο κορυφαίο ερευνητικό ίδρυμα. Εξεπλάγην γιατί οι σκέψεις μου ήταν να γίνω διαπολιτισμική εκπαιδευτρια. Όπως αρμόζει σε κάθε μεγάλο μέντορα, ο Χάρης είδε σε μένα, πράγματα

που εγώ η ίδια δεν είχα ακόμη δει. Ο Χάρης έγινε ο πατέρας που με «υιοθέτησε» όταν ήμουν στο Σαμπέιν αλλά και αργότερα. Μας καλωσόρισε στο σπίτι του με μεγάλη συχνότητα (και κολυμπούσαμε και στη λίμνη με τον κροκόδειλό του: χρόνια αργότερα του έστειλα έναν αντικαταστάτη από την παραλία Ντιούι του Μαίρυλαντ!). Ο Χάρης και η Πόλα είχαν ένα θαυμάσιο πάρτυ για τον αρραβώνα μου με τον Τοντ, με προσκλήσεις σε σχήμα καρδιάς, υπέροχο φαγητό και κρασί, δημιουργώντας μια παράδοση που την έχουμε κρατήσει και για τους δικούς μου φοιτητές (τα εγγόνια του Χάρη)! Ο Χάρης πάντα νοιαζόταν να είναι καλά οι φοιτητές του και έβγαине και από το δρόμο του για να μας ευχαριστήσει. Θυμάμαι ότι όταν πρωτοπήγα σπίτι του, τον ευχαρίστησα για την μπίρα Σλίτς (Schlitz) που μου πρόσφερε λέγοντάς του ότι ήταν «εύγευστη» (προσπαθώντας να είμαι ευγενής!). Από τότε κάθε φορά που πήγαινα σπίτι του μου πρόσφερε την ίδια μάρκα μπίρας και μόνο πολύ αργότερα η Πόλα μου είπε ότι κάθε φορά έβγαине από το σπίτι για να πάει να μου την αγοράσει!

Πάντα μου έλεγε (και το κάνει ακόμη και τώρα!) ότι έχω «πολλά σίδερα στη φωτιά» και ότι πρέπει να μιλάω πιο αργά, και αυτά είναι τα δύο πράγματα που δεν έχω καταφέρει να τα αλλάξω. Αλλά, στα σοβαρά τώρα, σε όλη μου τη ζωή, η αισιοδοξία του Χάρη, η φυσική του περιέργεια, η μετριοφροσύνη και η καλή αίσθηση του χιούμορ είναι πράγματα που προσπαθώ να μιμηθώ, να εντάξω, στη δική μου ζωή.

Η συμβουλή του είναι ότι ο άνθρωπος πρέπει να έχει πάθος για αυτό που κάνει, να μην φοβηθεί να κάνει κάτι εντελώς διαφορετικό από το κατεστημένο και πάνω απ' όλα να μην παίρνει τον εαυτό του και τόσο στα σοβαρά, πράγματα που προσπαθώ να ασκώ καθημερινά. Χρωστάω τόσα πολλά στον Χάρη και του είμαι ευγνώμων για το πνεύμα και το χαρακτήρα του ως άνθρωπος. Είναι πραγματικά μια έμπνευση για όλους μας.

Πανεπιστήμιο Μέρυλαντ, Κόλετζ Πάρκ, ΗΠΑ.

Έμι Κασίμα

Ο Χάρης έχει υπάρξει μια τόσο ισχυρή παρουσία στη ζωή μου που μου είναι δύσκολο να βάλω σε λίγες γραμμές όσα σκέφτομαι για αυτόν.

Θέλω να δώσω έμφαση στο ότι υπήρξε από τους πιο απίστευτα γενναιόδωρους και υπομονετικούς επιβλέποντες καθηγητές όχι μόνο με μένα, αλλά υποθέτω και με τους άλλους φοιτητές του. Έδωσε ευκαιρίες σε ξένους φοιτητές, φοιτητές από χώρες δεν μιλούσαν Αγγλικά, ανεξάρτητα από το φύλο τους, ή το πολιτιστικό τους υπόβαθρο για να σπουδάσουν στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις με την καθοδήγησή του, κάτι που για πολλούς από μας ήταν μια εμπειρία που μας άλλαξε τη ζωή.

Ο Χάρης μας έδειξε πώς να δουλεύουμε σκληρά και ταυτόχρονα να είμαστε αισιόδοξοι, κλειδί στην ανάπτυξη μιας πετυχημένης ακαδημαϊκής καριέρας. Θα ήθελα να αναδείξω και τη γενναιοδωρία του στο «γονεϊκό ντάντεμα» για όλους εμάς, τους φοιτητές του.

Θεωρώ ότι όλοι οι φοιτητές του θα θυμούνται τις πολυάριθμες κοινωνικές εκδηλώσεις που διοργάνωναν ο Χάρης και η Πόλα στο σπίτι τους στη λίμνη για να γιορταστούν τα επιτεύγματα των φοιτητών, για να μας ενθαρρύνουν και για να περάσουμε όλοι καλά μαζί.

Είμαι σίγουρη ότι όλοι οι φοιτητές του Χάρη θα φθάσουν κάποια στιγμή στην καριέρα τους να συνειδητοποιήσουν ότι η γενναιοδωρία του Χάρη προς τους φοιτητές του ήταν ανεπανάληπτη και κάτι πολύ δύσκολο να μπορέσει κάποιος να την αντιγράψει.

Πανεπιστήμιο Λατρόμπ, Μελβούρνη, Βικτώρια Αυστραλία

Ρόμπερτ Μποντέμπο (Robert Bontempo)

Θα αφήσω άλλους περισσότερο κατάλληλους από μένα να σχολιάσουν την βαθιά επίδραση του Χάρη στον τομέα της διαπολιτισμικής ψυχολογίας. Το πνευματικό μας χρέος στο Χάρη είναι απλά τεράστιο. Εγώ θα ήθελα να σχολιάσω πόσο εξαιρετικό άτομο είναι και τι βαθιά επίδραση είχε στη ζωή μου.

Όταν έφθασα στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις ήμουν νέος, κάπως ανώριμος και ίσως δεν εκτιμούσα πλήρως την ευκαιρία που είχα να δουλέψω με τον Χάρη, όπως έκανα αργότερα. Κατά τη διάρκεια των πρώτων μας ερευνητικών συναντήσεων, ξέχασα εντελώς το ραντεβού μας και δεν εμφανίστηκα στη συνάντηση. Όταν κατάλαβα τι είχα κάνει, τρομοκρατήθηκα. Πως θα μπορούσα να αντικρύσω τον Μέγα Χάρη Τριάντη μετά από αυτό που είχα κάνει ; Όταν πήγα στην επόμενη συνάντηση, ο Χάρης απλά στράφηκε σε μένα και μου πρόσφερε ένα μικρό δώρο. Ήταν ένα ημερολόγιο τσέπης που χαμογελώντας με ένα πνιχτό γέλιο μου πρότεινε να αρχίσω να το χρησιμοποιώ.

Τα χρόνια που ακολούθησαν ο Χάρης έδειξε την πιο αξιοσημείωτη ικανότητα να παραβλέπει τα ελαττώματά μου, να ενθαρρύνει τις ικανότητές μου και να με εμπνέει. Μερικές φορές κοιτάω πίσω και βάζω τα γέλια με την υπομονή του όταν τον ζάλιζα με κάποια βαθιά έμπνευσή μου, κάτι που βεβαίως είχε σκεφθεί δεκαετίες πιο πριν. Ο προσωπικός του χαρακτήρας έβαλε το πρότυπο για την σεμνότητα, την πνευματική εντιμότητα και την καλοσύνη που συνεχίζω να φιλοδοξώ να αποκτήσω. ***Είμαι ένας καλύτερος άνθρωπος και μόνο που τον γνώρισα.***

Πανεπιστήμιο Κολούμπια, Νέα Υόρκη

Γουίλλιαμ Γκαμπρένια Πρότυπο ζωής

Δεν υπήρξα φοιτητής του Χάρη Τριάντη, αλλά τα τελευταία 30 χρόνια έχω εργαστεί τόσο στενά με πολλούς από τους φοιτητές του που νοιώθω σαν κάπως επίτιμο μέλος αυτής της αξιότιμης ομάδας. Στην πορεία της επιμέλειας αυτού του βιβλίου και δουλεύοντας τα γραφικά, το πολυμέσα κλπ., διάβασα το βιβλίο από το εξώφυλλο μέχρι το τέλος. Δεν έκλαψα παρά μόνο στο τελευταίο κεφάλαιο όταν μπορούσα να δω (σχεδόν) όλη τη ζωή του στην (σχεδόν) ολότητα της και να εκτιμήσω τη γλυκιά εισαγωγή από την Πόλα για τον Χάρη τον Ταξιδιώτη. Ο Χάρης έκανε πολλά ταξίδια. Φυσικά, διανοητικά και προσωπικά από την παιδική του ηλικία στην πολύ παραδοσιακή ελληνική κοινωνία της δεκαετίας του 1920 μέχρι το υγιεινό αεράκι στο Κάρλσμπαντ της Καλιφόρνια.

Ακολουθώντας την πορεία της ζωής του Χάρη, ανακάλυψα πολλές από τις αρετές του που δεν γνώριζα, τουλάχιστον όχι συνειδητά. Συχνά σκεφτόμαστε τους διαπρεπείς επιστήμονες σαν τροφίμους στο εργαστήριό τους να παράγουν μανιωδώς έρευνα με σχεδόν στρατιωτική ακρίβεια και πειθαρχία, κρύους, εξαιρετικά φιλόδοξους και ανταγωνιστικούς, απαιτητικούς από τους φοιτητές τους, που κάπως τους φοβούνται, να κατέχουν την πρώτη θέση στα συνέδρια και να σουλατσάρουν στους διαδρόμους συνοδευόμενοι από ένα τσούρμιο ακολούθων. Όλοι μας γνωρίζουμε τέτοιους τύπους. Αυτός όμως δεν είναι ο Χάρης.

Αυτό που ξεχωρίζει δίπλα στις πνευματικές του διαδρομές και τα παγκόσμια ταξίδια του είναι η κοινωνικότητά του, η ζεστασιά του, η διακριτικότητά του, η θετική του στάση και η προσοχή στους (ώωω, στους αναρίθμητους) συγγενείς και φίλους. Δεν έχω δει τον Χάρη όταν εργάζεται, γράφει ή επιμελείται κάτι, αλλά το πνευματικό μου

μοντέλο για αυτόν είναι ένας επιστήμων που ήταν ενεργά δραστηριοποιημένος μέσα στην κοινωνία, με ιδέες που μαγειρεύονταν καθώς ταξίδευε και ερχόταν σε επαφή με άτομα από διαφορετικές κουλτούρες σε χώρες εξωτικές για να καθήσει στο τέλος να αναπτύξει μια θεωρία που άλλαζε τους κανόνες του παιχνιδιού ή να γράψει το ένα άρθρο ή βιβλίο μετά το άλλο.

Αν διαβάσατε έστω και ένα κεφάλαιο αυτού του βιβλίου θα είστε κάτι παρα πάνω από πεπεισμένοι για το πάθος του για τα ταξίδια. Με το δώρο της εκπληκτικής μνήμης, πρόσεχε κάθε λεπτομέρεια, από την ιστορία, την αρχιτεκτονική, την ποιότητα του ξενοδοχείου, την τιμή για ένα θεσπέσιο γεύμα, αλλά πάνω από όλα για όσους συνάντησε και επισκέφθηκε στο δρόμο του. Προικισμένος με μεγάλες γλωσσικές δεξιότητες και μια κλασσική παιδεία, ο Χάρη γεννήθηκε για να γίνει ένας από τους ιδρυτές και πνευματικούς ηγέτες ενός τομέα σαν τον δικό μας.

Όταν στην IACCP δημιουργήσαμε το Βραβείο *Harry and Pola Doctoral Thesis Award*, η ιδέα για το βραβείο προέκυψε από την ανάγκη για την ενίσχυση του μεθοδολογικού σθένους στον κλάδο. Ωστόσο, το όνομα του βραβείου προτάθηκε μετά από την χρηματική προσφορά του Νταρμ Μπαβούκ στο συγκεκριμένο ταμείο, αντικατοπτρίζοντας έτσι τη ζεστασιά και την αγάπη που αισθάνονται πολλοί από τους ηγέτες της IACCP για τον Χάρη και τη Πόλα. Θεωρείται πράγματι ένας από τους πατέρες τις διαπολιτισμικής ψυχολογίας, ή για την τρέχουσα γενιά των φοιτητών, ο παππούς ή ο προπάππος. Εκτιμώ ότι στο μέλλον οι διαπολιτισμικοί ψυχολόγοι θα βρίσκουν το δεσμό τους, την «καταγωγή» τους στο Χάρη με τον ίδιο τρόπο που αρέσει στους κοινωνικούς ψυχολόγους να βρίσκουν το δεσμό τους με τον Κερτ Λιούν (Kurt Lewin).

Τέλος, λίγα λόγια για τη «θετική στάση». Ο Χάρης, *απολαμβάνει* τον κόσμο. Η λέξη «καλύτερος» εμφανίζεται δεκάδες φορές σε αυτό το

βιβλίο, από το «καλύτερη θέα», «καλύτερο ψάρι», «καλύτερο ξενοδοχείο», «καλύτερο πεπόνι», «καλύτερα λαζάνια»...Ο Χάρης ποτέ δεν κουράστηκε από τα ταξίδια, αλλά συνεχίζει να προσλαμβάνει τα θαύματα και τις διαφορετικότητες του κόσμου, ακόμη και από ένα αμαξίδιο, πάντα με θετική στάση.

Ευχαριστούμε Χάρη που μας έδωσες ένα πρότυπο ζωής.

Μπιλ Γκαμπρένια,

Ινστιτούτο Τεχνολογίας Φλόριντας, Μελβούρνη Φλόριντα, ΗΠΑ